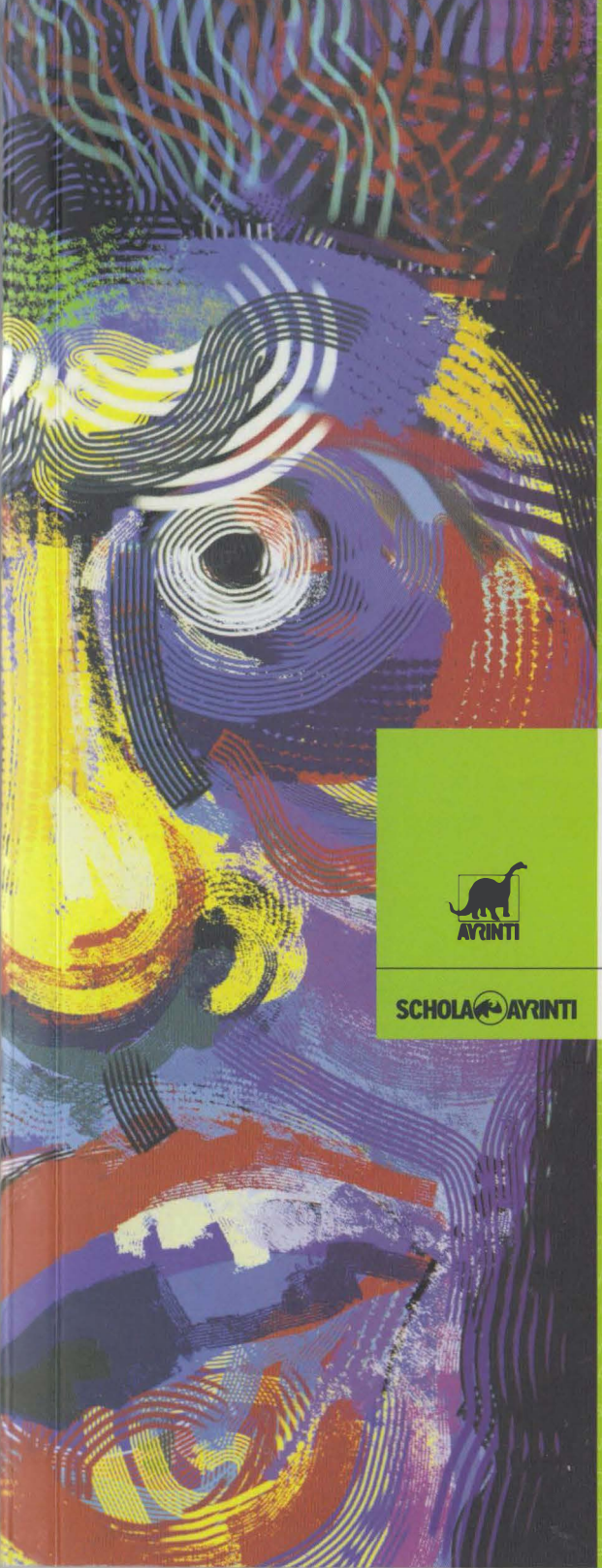

Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları

AYRINTI

SCHOLA AYRINTI

Derleyen: Yasemin İnceoğlu

Prof. Dr. YASEMİN İNCEOĞLU

1983'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olan İnceoğlu, Yüksek Lisans ve doktorasını (1990), doçentliğini (1993) ve profesörlüğünü (1999) Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden aldı. 2004'den beri Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde çalışmakta olan İnceoğlu, ILAD, UNESCO ve Amerikan Biyografi Enstitüsü gibi kuruluşlara üye olmasının yanı sıra, Avrupa Konseyi'nin medya okuryazarlığı toplantılarına Avrupa Komisyonu Uzmanı olarak katıldı. Columbia Üniversitesi (1994) ve Salzburg Seminerlerine (2003) burslu olarak davet edilen İnceoğlu, Medya Gözlem Platformu ile Medya Tekzip Merkezi'nin kurucu üyelerindendir. İnceoğlu'nun yayımlanmış kitaplarının arasında Ayrıntı Yayınları'ndan çıkan *Metin Çözümlemeleri* ve *Kadın ve Bedeni*'ni sayabiliriz; ayrıca uluslararası ve ulusal konferanslarda medya, savaş, dezenformasyon, etik konularında sunduğu makale ve bildirileri mevcuttur. Sosyal Değişim Derneği'nin Danışma Kurulu Üyesi, kültür sanat merkezi Garaj İstanbul'un bireysel destekçisi ve Kadın Kültür Vakfı'nın Mütevelliler Heyeti Üyesi olan İnceoğlu evli ve bir kız çocuk annesidir.

Ayrıntı: 614
ScholaAyrıntı Dizisi: 6

Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları
Der. Yasemin İnceoğlu

Yayıma Hazırlayan
Gökçe Çiçek Çetin

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak İllüstrasyonu
Diana Ong/SuperStock / Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.:244
Topkapı/İstanbul Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *2012*
Baskı Adedi: *2000*

ISBN 978-975-539-630-9
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları

Der.: Yasemin İnceoğlu

AYRINTI

Tüm Nefret Söylemi ve Nefret Suçları Mağdurlarına,
Nefretsiz Bir Dünya!

İçindekiler

Önsöz 11

Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu: "Ya sev ya terk et ya da..."
Yasemin İnceoğlu / Ceren Sözeri 23

Maksimum Rezillik: Nefret Suçu ve Nefret Suçunun Önkoşulu:
Nefret Söylemi
Baskın Oran 39

Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak:
Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak
Nefret Suçları
Hakan Ataman 47

Nefret İçerikli İfadeler, İfade Özgürlüğü ve Uluslararası Hukuk
Ulaş Karan 81

Nefret Suçu Kavramı ve Türk Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi
Asuman Aytekin İnceoğlu 103

Ayrımcılıkla mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı ve Nefret Suçları
Ester Zonana & Yuda Reyna 121

Yargı Söylemi ya da Hukukun Hakikati
Fethiye Çetin 125

Cinayetlerin Üzerini Örten En Kalın Perde: Tetikçi'nin Kimliği
Belma Akçura 137

Nefret Suçları ile Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü
Cengiz Algan 151

Nefret Suçları İle Mücadelede Bir Örnek: Güney Yoksulluk Hukuk Merkezi (SPLC)
Taner Kılıç 171

Nefret Söylemi ve Barış Meclisi
Hakan Tahmaz 185

Yazılı Basında Nefret Söylemi ve Mücadele Yolları
Ceren Sözeri 205

İnternette Türk Milliyetçiliği: Türk Milliyetçisi Siteler ve Ağ Yapısı Üzerine bir Analiz
Sercan Gidişoğlu & Kerem Rızvanoğlu 223

Ötekine Yönelik Nefretin Fark Edilmediği ya da Kanıksandığı Alan: Türkiye Futbol Medyası
Ahmet Talimciler 247

Nefret Suçları Kimin Sorunu?: LGBT Bireyler, Nefret Söylemi ve Medyadaki Temsil
Kaos GL 289

Trans Bireylere Karşı Nefret Söylemi
Kemal Ördek 307

HIV/AIDS ile Mücadelede En Büyük Sorun Virüs Değil, Önyargılar
Murat Köylü 325

Bir Nefret Nesnesi Olarak Başörtülü Kadınlar Ya Da
Nefret Suçları Bağlamında Başörtüsü Problemi
Havva Yılmaz 345

Cezaevleri ve Nefret Söylemi
Zafer Kıraç 357

Yüreğimizden Gelen Sese Kulak Verin
Bahattin Ulusoy 363

Önsöz

Irkçılığa DurDe'den Levent Şensever ve Cengiz Algan, 2009 yılında oluşturdukları Sosyal Değişim Derneği'nin yeni bir projesinde Danışma Kurulu üyesi olarak yer almam için davette bulundu. Daha sonra bu proje 2010 yılında, *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek* başlığıyla yayımlandı.

Geçen üç yıl içerisinde sayısını hatırlayamadığım kadar seminer, çalıştay, konferans ve televizyon programıyla kamuoyunu ve medyayı nefret söylemi/nefret suçları hakkında bilgilendirme ve farkındalık yaratma uğraşı verdik. Bu konuda Sosyal Değişim Derneği'nin yanı sıra, UHDV, İHGD, Pozitif Yaşam Derneği, Kaos GL'nin düzenlediği ulusal ve uluslararası toplantılara katıldım. Bir başka deyişle, bu süreç içerisinde hep beraber piştik. Gelinen şu noktada çabalarımızın boşuna olmadığını sevinerek görüyorum. Bu kitabın yayımlanması fikrini aklıma

sokan kişi Ayrıntı Yayınları editörü Sevgili Abdullah Yılmaz. Hafızam yanıltmıyorsa 2009 TÜYAP Kitap Fuarı'nda Ayrıntı Yayınları'nın organize ettiği ve Umur Talu, Ali Erol, Denis Ojalvo ve benim katıldığım "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları" paneli sonrasında Abdullah Bey benden bu kitabı derlememi rica etti. Bu kitap iki yıllık bir çalışmanın ürünü. Kitapta yer alan tüm yazarlar bu konuda çalışan, kafa yoran akademisyenler ve aktivistler; bazıları da bizzat nefret söylemi ve nefret suçundan nasibini alanlar. Kitabın içeriğini oluştururken, nefret söylemi ve nefret suçuna maruz kalan tüm grupların temsil edilme kaygısıyla yola çıktım ve inanıyorum ki bir iki eksikle de olsa kapsamlı bir çalışmaya imza atmış olduk.

Bu vesileyle yazarlara kitapta yer almayı kabul ettikleri ve değerli katkıları için teşekkürü borç bilirim. Yine kitabın yayımlanmasında gönülden destek veren Ayrıntı Yayınları çalışanlarına da şükranlarımı sunarım.

Başlık neden, "Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları"? Birbirinden ayrı şeyler de olsalar, sonuçta birbirlerini besliyorlar ve özellikle de nefret söylemi nefret suçuna giden yolda ilk önemli adım; kitapta yer alan makalesininin başlığında, Baskın Hoca'nın isabetle belirttiği gibi, nefret söylemi nefret suçunun önkoşulu.

Kendini her zaman kin ve öfke dolu ifadelerle ortaya koymadığı ve hatta zaman zaman gayet normal göründüğü ve kanıksandığı için nefret söylemini teşhis etmek kolay olmayabilir. Nefret suçuna giden sürecin çıkış noktası olan, nefret suçunun önünü açan, onu teşvik eden, tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün dışavurumu olan nefret söyleminde, hedef alınan gruplara "toplumda size yer yok" mesajı yinelenerek veriliyor; grup üyeleri pasifleştiriliyor/sessizleştiriliyor. Bu durum doğal olarak demokratik düzeni yıpratıyor; zira insanın en temel hakkı olan "yaşama ve katılım hakkını" elinden almış oluyorsunuz. Kaldı ki demokrasilerde "tercih" etmediğiniz, istemediğiniz insanlarla da beraber yaşamak zorundasınız; "onları istemiyorum" deme lüksünüz yok.

Ceren Sözeri ile birlikte hazırladığımız Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu : "Ya sev ya terk et ya da..." başlıklı çalışmada, 2004-2007 yılları arasında anaakım medyada doğrudan Hrant Dink'i hedef alan ama asıl olarak etnik köken ya da dini farklılıklar temelinde nefret söylemi içeren haberler ve köşe yazıları incelendi. Araştırma sonucunda Türkiye'de azınlıklar ya da kendini azınlıkta hissedenlerin, geçmişi ve devletin resmi söylemini sorgulamaları durumunda, basının büyük kısmını elinde bulunduran milliyetçi muhafazakâr gazeteler ve gazeteciler

tarafından ötekileştirildiği ve hedef gösterildiği, hatta "ülkeyi terk etmeye ya da sonuçlarına katlanmaya" varan tehditlere maruz kaldığı tespit edildi. Dink cinayeti ve sonrasında medyada nefret söylemini konu alan araştırmaların ortaya koyduğu vahim tabloya rağmen, bizzat uygulayıcılar açısından sağlıklı bir değerlendirme ve özeleştirinin yapıldığını ifade etmek hâlâ mümkün görünmüyor.

Nefret söylemi ile ifade özgürlüğü arasındaki sınır çok tartışmalı bir konu; bir hususun nefret söylemi kapsamına girdiğini iddia ettiğiniz yerde, ifade özgürlüğü ihlaline ilişkin eleştiriler gündeme geliyor.

Baskın Oran Hoca, *Radikal* ve *Agos*'ta önceden yayımlanmış yazılarını bu kitap için yeniden gözden geçirdi. Makalesinin adı, Maksimum Rezillik: Nefret Suçları ve Nefret Suçunun Önkoşulu: Nefret Söylemi. 2010 yılında Ahmet Türk ve Taner Yıldız'a yapılan saldırılar ile medyanın bu olayları "alkışlayıcı" tavrını eleştiren bu makalesinde ayrıca nefret suçunun önkoşulu olan nefret söylemine örnek olarak, Ordu Üniversitesi'nden bir öğretim üyesinin Ağustos 2011'de *Radikal* gazetesine verdiği demeçte kullandığı ifadelere değiniyor.

Hakan Ataman'ın Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları başlıklı yazısında, genel olarak insan haklarıyla ilgili sorunlara, özel olarak ise nefret suçlarına geniş bir bağlamda ve zamana yayılan dinamik bir süreç olarak bakılmasının önemi üzerinde duruluyor. Yazar, sosyal bilimlerin, disiplinler arası bir perspektifle konuya yaklaşması, sorunu analiz etmesi ve çözüm odaklı çalışmasının, hem nefret suçlarına bir tepki olarak geliştirilen hukuki korumanın meşruiyetini sağlayacağı hem de hukuki bir sorun olduğu kadar etik, sosyo-politik ve bir insan hakları skandalı olarak nefret suçlarının temeline inerek neler yapılabileceği hakkında bizlere fikir vereceği hususunun altını ısrarla çiziyor.

Halen tartışmalı bir konu olan nefret söylemi, AB ülkelerinde bir suç olarak tanınmaya başlamasına rağmen, ABD'de düşünce özgürlüğüne vurgu yapılarak, özgürlüğe ancak "şiddeti teşvik etme" durumlarında kısıtlama getirileceği belirtiliyor. İfade özgürlüğü temel insan haklarından biri olsa da, bireyler kendi açıklamalarından doğabilecek potansiyel nefret söylemi konusunda dikkatli davranmalıdır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, devletlere, ulusal yasalar çıkarmak için ortak ölçütler belirlemesini ve nefret söyleminin sahibi ile bunu yayımlayan medyayı birbirinden net olarak ayırt etmeyi öneriyor. Diğer yandan, Komite nefret söyleminin medya aracılığıyla yayılmasının da daha zararlı olacağını vurguluyor.

Ulaş Karan'ın Nefret İçerikli İfadeler, İfade Özgürlüğü ve Uluslararası Hukuk başlıklı çalışması, konuya bir giriş niteliğinde olup, nefret söylemi kavramının kapsamına, ifade özgürlüğüyle ilişkisine ve uluslararası düzeyde hukuk kuralları içerisindeki yerine odaklanıyor. Nefret söylemine hukuk alanında karşı çıkış aynı zamanda ifade özgürlüğünün sınırlanması anlamına geldiği için Ulaş Karan makalesinde bu konuya değiniyor ancak doğal olarak, ifade özgürlüğünün nefret söylemi dışındaki sınırlama sebepleri üzerinde durmuyor.

Asuman Aytekin İnceoğlu'nun Nefret Suçu Kavramı ve Türk Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi adlı makalesi, nefret suçu, nefret suçu mağduru kavramları ve Nefret Suçu ile Nefret Söylemi- Ayrımcılık Suçu-Soykırım Suçu Arasındaki Farklara değiniyor. Nefret Suçlarıyla Mücadele Nedenleri ve Türlerine yer veren çalışmada, Türk ceza mevzuatında ivedilikle nefret suçu tanımının yapılmasına; soruşturma ve kovuşturmanın önemine dikkat çekiliyor.

İnceoğlu'na göre, TCK'da nefret suçunun tanımlanması, cezai yaptırımların uygulanmasının yanı sıra, Meclis'te bir Nefret Suçu Komisyonu'nun oluşturulması da gerekiyor.

Türk Musevi Cemaati'nden Ester Zonana ve Yuda Reyna'nın ortaklaşa kaleme aldığı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı ve Nefret Suçları adlı yazıda, ayrımcılıkla ilgili anahtar kelime olan "bakış açısı ve zihniyet" üzerinde duruluyor. Yazıda, bu yasanın ve yasa ile kurulan "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu"nun nefret suçları ve ayrımcılıkla mücadelede etkili olamayacağı irdeleniyor ve yapısı itibariyle tarafsız olarak nitelendirilemeyecek olan bu kurulun yetkilerinin sıralandığı 17 maddeden sadece bir tanesinin ayrımcılıkla ilgili olması da bu saptamayı bir anlamda teyit ediyor.

Türkiye'de nefret suçu kavramı, Hrant Dink cinayetiyle kamuoyunun gündemine oturdu. Geçmişte yaşanan 6-7 Eylül 1955 olayları, Sivas katliamı, Rahip Santoro cinayeti, Malatya katliamı, Seferihisar ve Kemalpaşa'daki linç girişimleri de nefret suçlarına çok çarpıcı örneklerden. Bu suçlar mağdurlara zarar vermekle kalmayıp, aynı grup üyelerine hoşgörüsüzlük, ayrımcılık ve önyargı iletilerini pekiştirici bir etkiyle gönderiyor ve bu gruplar toplumun diğer gruplarına/bireylerine adeta "düşman hedefler" olarak işaret ediliyor.

İnsan hakları mücadelesi çerçevesinde karşı çıkılması gereken nefret suçları, iki temel unsuru –ayrımcılık ve önyargıyı– bünyesinde barındırıyor. Hrant Dink yoğun bir "nefret söylemi" bombardımanı sonucunda "nefret" suçu cinayetine kurban gitti. Bazı gazeteler Dink'i hedef gösterdi/etiketledi/ötekileştirdi ve yalnızlaştırdı. Dink cinayeti öncesi

medyada gördüğümüz başlıklardan birkaçı şöyleydi: "Hrant'ın hırlayışı", "Türklüğe hakaretten yargılanan Ermeni gazeteci", "Ermeni'ye Bak", "Hrant kaşıyor", "Hrant uslanmadı", "Kovun bunları. Ya sev ya terk et".

Fethiye Çetin, Yargı Söylemi ya da Hukukun Hakikati adlı yazısında, Hrant Dink'in TCK 301'den (eski 159) mahkûmiyetine ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni de kapsayacak biçimde tüm aşamalarıyla Hrant Dink yargılamasına yer veriyor. Türkiye'deki yargı pratiğini ve egemen anlayışın işleyişini, yargıçların karar süreçlerini etkileyen faktörleri, ayrımcılığın ve nefret söyleminin hukuksal metinlerdeki yansımalarını gözler önüne seren yazı, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nda azınlıkta kalan "karşı oylar" ile karara itiraz eden Yargıtay Savcılığı'nın tüm çabalarına rağmen sonuca etki edemeyişini tüm açıklığıyla ortaya koyuyor.

Belma Akçura'nın Tetikçinin Kimliği: Cinayetlerin Üstünü Örten Perde adlı yazısı, Sabahattin Ali ve Doğan Öz'ün öldürülmesinden başlayarak, günümüze kadar uzanan gazeteci cinayeti dosyalarını ele alıyor: Abdi İpekçi, Cevat Yurdakul, Ümit Doğanay, Cavit Orhan Tütengil, Ümit Kaftancıoğlu, Zeki Tekiner, Kemal Türkler, Musa Anter, Uğur Mumcu ve Hrant Dink. Akçura'nın önemle altını çizdiği nokta, toplumun her alanında yaşanan metamorfoz ile tetikçisini kollayan ve kahraman ilan eden toplumdaki tehlikeler.

Demokrasilerde en etkili yöntem deşifre etmek olduğundan, nefret söylemi izlenmeli ve kayıt altına alınmalıdır. Sosyal medya ortamında nefret söylemi izleme ve rapor etme merkezlerinin kurulmasına örnek olarak, Sosyal Değişim Derneği'nin Medya İzleme Merkezi'ni verebiliriz. Ayrıca Sosyal Değişim Derneği, gazetecilerin, akademisyenlerin, hukuk danışmanlarının, STK temsilcilerinin ve en önemlisi nefret söylemine en çok maruz kalan grupların bir araya geldiği Nefret Suçları Platformu adında bir girişimi de hayata geçirdi.

Cengiz Algan'ın Nefret Suçları ile Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü adlı yazısında, Irkçılığa DurDe Girişimi'nin amacı, etkinlikleri, Nefret Suçları Karşıtı Platformu kurma süreçleri, Uluslararası Nefret Suçları Konferansı ve son olarak da yeni kurdukları İzleme Merkezi'nin çerçevesi anlatılıyor. Yazar nefret suçuna örnek olay olarak, 2011 yılı Ocak ayında Manisa, Selendi'de Romanlara karşı gerçekleştirilen linç girişimini, olayın arka planına ve internetteki okur yorumlarına da yer vererek ayrıntılı bir biçimde ele alıyor.

Nefret suçlarıyla mücadeleye bir başka örnek de, ABD kökenli Southern Poverty Law Center. Taner Kılıç'ın Nefret Suçları ile Mücadelede

Bir Örnek: Güney Yoksulluk Hukuk Merkezi (SPLC) başlıklı yazısında SPLC, ABD coğrafi koşulları içinde bir "örnek" olarak tanıtılmaya çalışılıyor ve SPLC modelinin Türkiye'de uygulanabilirliği tartışılıyor. Yazıda, SPLC'nin yaptığı işleri, sadece bir tek "hukuk bürosu" üzerinden yürütmenin Türkiye'de mümkün olamayacağı belirtiliyor ve bu modelin, bir dernek veya vakıf ya da nefret suçları üzerine çalışan bir organizasyon tarafından özel projeler geliştirilerek, insan ve kurum kapasitesini oluşturmak suretiyle yaşama geçirilmesinin mümkün olabileceği üzerinde duruluyor.

Kürt sorunu çoğu zaman terörizm ve PKK ile özdeşleştiriliyor ve Kürtler hakkında "cani, hain, kalleş, çapulcu, dağdan inenler" türünden "sloganlaşmış" ve "onları ürkütücü kılan" kalıp yargılar kullanılıyor. Oysaki bu tavır Kürt sorununu çözümsüzlüğe götürmekten başka bir fayda sağlamıyor. Son olarak, seçim sonrasında tutuklu vekillerin serbest bırakılmaması ve bunu takiben Silvan'daki çatışmada 20 askerin yaşamını yitirmesinin ardından, Caz Festivali'nde Sanatçı Aynur Doğan'a Kürtçe şarkı söylediği için sözlü saldırıda bulunulmasında, yine İstanbul'un Zeytinburnu ilçesinde Kürtlere yönelik bir linç kampanyasının başlamasında, medyanın kullandığı dilin yanı sıra, hükümet yetkililerinin açıklamalarının da etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Hükümetin, Kürt siyasetini değersizleştiren ve itibarını zedeleyen türden açıklamalar yapmaktan imtina etmesi ve seçim sonrası yapılan "balkon konuşması"nda kullanılan barışçıl dili özellikle bu kritik dönemde koruması beklenirdi halbuki. Belki de ilk kez bir ana muhalefet partisinin (CHP) seçim bildirgesinde, *"Azınlık din mensubu vatandaşlara yönelik din ve inanç temelli ayrımcılık, nefret söylemi ve nefret suçlarıyla mücadele edileceği"*nin belirtilmesi de ülkemiz açısından kayda değer ve sevindirici bir gelişme olarak kabul edilmeli.

Hakan Tahmaz'ın Nefret Söylemi ve Barış Meclisi başlıklı yazısında, Sivil Yurttaş Girişimi olan Barış Meclisi'nin Kuruluş Bildirgesinde, 2008 tarihinde düzenlenen, Yeni Anayasa Sürecinde Demokratikleşme ve Kürt Sorunu Konferansı'nda ve Haziran 2011 seçimlerinden önceki Barış İçin Eşit Yurttaşlık Bildirgesi'nde nefret söylemi ve nefret suçları ile mücadele girişimleri aktarılıyor. Tahmaz, Aysel Tuğluk'un konuşmasının anaakım medyada yer alış biçimi ile 12 Haziran seçim döneminde medyada bizzat yeniden üretilen nefret söylemine dikkat çekiyor.

Devletin ideolojik aygıtı olan medyanın, kendi gündemini yaratırken, toplumsal bağlamdan koparak hem örtük hem açık biçimde ırkçılık, etnik önyargı, zenofobi (yabancı korkusu-nefreti), antisemitizm gibi kavramlarla tanımlanabilecek türden nefreti yeniden ürettiğini ya

da pompaladığını biliyoruz. Medyanın olumsuz, alaycı ifadeler, küfür, hakaret, aşağılama, abartı taktiklerine başvurarak "öteki"leştirdiği ve "hedef" haline getirdiği grupları kamu güvenliği açısından "potansiyel risk ve tehdit taşıyan öcüler" gibi göstermesi, toplumdaki "öteki" gruplara karşı beslenen önyargıları pekiştiriyor ve bu grupların kendilerini korumasız ve savunmasız hissetmelerine yol açıyor. Bu durum, bir yandan kişinin belirli bir gruba aidiyeti yüzünden küçük düşürülmesi, aşağılanması, hedef gösterilmesi; diğer yandan, nefret söylemi üreten gruba güç ve özen atfetmesi açısından oldukça sakıncalı. Söylenenlerden çok söylenmeyenler, normal, rasyonel ve mantıklı görünen ifadeler nefret söyleminin teşhisini zorlaştırır. Medyada biz-onlar ekseninde bir ötekileştirme her zaman tanık olduğumuz bir durumdur. Medya, ötekileştirdiği grubun insani değerini inkâr ederek, onlara uygulanan şiddet ve aşağılayıcı davranışları meşrulaştırabiliyor.

Halbuki TGC'nin Gazetecinin Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi'nde şöyle diyor: "Gazeteci başta barış, demokrasi, insan hakları olmak üzere insanlığın evrensel değerlerini, çoksesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, din, dil, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslar arası nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını veya inançsızlığını doğrudan saldırı konusu yapamaz. Gazeteci her türlü şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtan yayın yapamaz."

Ceren Sözeri, Yazılı Basında Nefret Söylemi ve Mücadele Yolları başlıklı yazısında, Uluslararası Hrant Dink Vakfı'nın Nisan 2009-Aralık 2010 yılları arasında yürüttüğü çalışma kapsamında, Türkiye'de yayımlanan ulusal gazetelerdeki, etnik ve dini aidiyeti hedef alan söylemlere odaklanıyor. Yazar, "Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi" adlı çalışmanın analizlerini yürüten araştırmacılardan birisi olması nedeniyle, çalışma kapsamında elde edilen bulgulara dair izlenimlerinin yanı sıra, araştırmanın çerçevesinin ve yönteminin belirlenmesi konusundaki ayrıntıları da bize aktarıyor.

Eskiden manşetlerde gördüğümüz "Pis Çingene", "Korkak Yahudi", hatta geçmişte bir bakanın çekinmeden söylediği "Ermeni dölü" türünden nitelemelerin günümüzde artık, gazetelerde satır aralarına, köşe yazılarına, internette ise Facebook ve okur yorumlarına kaydığına tanık oluyoruz. Aşağıda yer alan, Facebook sitelerinden bazı örnekler nefret söylemi ve nefret suçunun varlığını çok net biçimde ortaya koyuyor: "Lezbiyenlere tecavüz ederek onları topluma kazandırabiliriz", "Köpek-

lere giriş serbesttir. Bu kapıdan Yahudiler ve Ermeniler giremez", "Duyulan soysuz, ne mutlu Türk'üm diyene...", "Soykırım yapsak soyunuz kalmazdı köpekler".

İnternette ırkçı nefret söyleminin hızla yayıldığını görüyoruz. Türkiye halen Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesi'nin ırkçı/yabancı düşmanı içeriği cezalandıran ek protokolünü imzalamadığı gibi, Birleşmiş Milletler (BM) Irkçılıkla Mücadele Sözleşmesi'ni yürüten komitenin, 2009'da eşitliği güvence altına almaya ek olarak ayrımcılıkla mücadeleyi içeren açık düzenlemeler getirmemizi talep etmesine karşılık herhangi bir tepki vermemiştir. Diğer yandan, 3000'e yakın kapalı sitenin kapatılma nedenleri arasında ırkçılık ve ayrımcılığın bulunmaması da son derece düşündürücüdür.

Türkiye'de nefret söylemiyle mücadeleye ilişkin bir örnek olarak, 19 Haziran 2011'den itibaren Ekşi Sözlük'te yayımlanan şu duyuruyu verebiliriz: *Nefret söylemi denetim grubu şu andan itibaren Ekşi Sözlük dahilinde yazılmış entry'leri denetlemek, bu entry'ler arasında nefret söylemi içerenleri tespit etmek ve söz konusu nefret söylemlerini yayından kaldırmak amacıyla yetkilendirilmiş ve aktif olarak çalışmaya başlamıştır.*

Site ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu, atıf yapılan mahkeme kararları ve bazı Kuzey Avrupa ülkelerinin ilgili yasalarını temel alarak aşağıdaki tanımı kabul etmiştir: "Irk, etnik köken, dil, inanış durumu, fiziksel veya zihinsel engel, bölgesel farklılıklar, cinsiyet, cinsel kimlik ya da cinsel yöneliminden dolayı belirli kişi veya gruplara bu temel özelliklere dayalı, mevcut her türlü olumsuz önyargılardan beslenerek yöneltilen nefret ve/veya şiddet oluşturabilecek nitelikteki ifadeler nefret söylemi olarak kabul edilir."

Sercan Gidişoğlu ve Kerem Rizvanoğlu'nun ortaklaşa kaleme aldığı "İnternette Türk Milliyetçiliği: Türk Milliyetçisi Siteler ve Ağ Yapısı Üzerine Bir Analiz" başlıklı makalesinde, internetin milliyetçi gruplar için kolektif kimlik ve cemaatin oluşturulması ve yeniden üretilmesi sürecinde nasıl bir rol oynadığı sorusuna cevap aranıyor ve bunu yaparken nasıl bir içeriğin ve retoriğin, ne tür araçlar vasıtasıyla aktarıldığı sorgulanıyor. Bu araştırmada öngörülen hipoteze göre, belirli içerik kategorilerinin (retorik) ve etkileşim araçlarının kullanımı yoluyla internet, milliyetçi söylem ve değerlerin yeniden üretilmesine hizmet ediyor ve bu şekilde milliyetçi aidiyetlikleri kuvvetlendiriyor.

Bilindiği üzere, ECRI-Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, Türkiye Raporu'nda (8.02.2011), Türkiye'de bilgisayar ağları

yoluyla işlenen ırkçılık ve yabancı düşmanlığı suçunun arttığını kaydetmiş ve internet basını için etik ilkelerin geliştirilmesini önermiştir.

Diğer yandan, spor medyası da nefret söylemini ve nefret suçunu ciddi olarak körüklüyor; Türklük, Türkiye, canım Türkiyem, vatan, ayyıldız gibi söylemler sıklıkla kullanılıyor. "Hindi dediniz bize nasıl yedirdik size" türünden başlıklarla şiddet kültürü yeniden üretiliyor.

Ahmet Talimciler'in Ötekine Yönelik Nefretin Fark Edilmediği ya da Kanıksandığı Alan: Türkiye Futbol Medyası adlı makalesinde farklı/öteki ya da bizden olmayan olarak değerlendirilenlere yönelik olarak geliştirilen düşünce kalıplarının oluşumunda Türkiye futbol medyasının rolü mercek altına alınıyor. Bu amaçla futbolun sosyolojik temellerinin neler olduğu ortaya konuyor ve futbolun kitlelerle buluşmasını sağlayan medya ile kurmuş olduğu bağlantının nasıl gerçekleştiği ve bunun etkilerinin neler olduğu inceleniyor. Futbol ile medya arasında kurulan ideolojik bağlantı yoluyla nefret söyleminin toplumsal hayat içerisinde nasıl kök saldığı, kullanılan gazete başlıkları ve köşe yazarlarının söylemleri üzerinden örneklerle gösteriliyor.

Homofobi de bir başka nefret suçu. "Travesti dehşeti", "Ters ilişki teklif etti öldürdüm", "Hak ettiler" türü manşetler, saldırıları meşrulaştırıyor veya özendiriyor. Medya, LGBTT haberlerini şiddet içeren 3. Sayfa haberleri kapsamında "cinsel içerikli, toplum ahlakına aykırı", LGBTT bireyleri ise "sapkın" veya "canavar" olarak sunuyor.

Kaos GL'nin Nefret Suçları Kimin Sorunu?: LGBT Bireyler, Nefret Söylemi ve Medyadaki Temsil başlıklı yazısı, nefret suçlarının hedefinde kimlerin olduğu, saldırıya uğrayanların sosyal ve psikolojik deneyimleri, LGBT bireylere yönelik nefret söylemi ve bunların medyada nasıl temsil edildikleri, *Kaos GL* dergisinin yayın hayatına başlaması, LGBT'lerin kamusal alana inişleri ile Kaos GL'nin medyayı izleme çalışmaları hakkında bir derleme niteliğinde.

Kemal Ördek, kaleme aldığı Trans Bireylere Karşı Nefret Söylemi başlıklı yazısında, ülkemizde kırılgan bir toplumsal grup olan LGBT'lerden, trans bireylerin yaşadığı hak ihlallerini, nefret söylemi ve nefret suçu çerçevesinde ele alarak irdeliyor. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilgili suçlara yönelik gerekli önlemi almaması bir yana, zaman zaman bizzat hak ihlali uygulayıcısı ve hatta teşvik edicisi olduğunun vurgulandığı yazıda, son yıllarda güçlenen trans birey hakları hareketinin hükümetten talepleri de dile getiriliyor.

HIV ve AIDS, haberlerde, suç ve ahlaksızlık ekseninde, tedavisi mümkün olmayan birer hastalık olarak sunuluyor ve HIV ile yaşayanlar tehlikeli, hastalıklı, günahkâr, sapkın ve kötü bireyler olarak

ötekileştiriliyor. Medyada yanlış dil kullanıma örnek olarak, AIDS Virüsü/HIV Virüsü ifadesini verebiliriz. Doğrusu AIDS/HIV'dir. AIDS Kurbanı/AIDS Hastası/AIDS Taşıyıcısı gibi başlıklar ifadeye çaresizlik, suçluluk ve zayıflık anlamları yükler. Aynı şekilde, uyuşturucu bağımlısı veya eroinman yerine damariçi madde kullanıcısı, yüksek risk grubu yerine yüksek risk davranışı (güvenliksiz seks vs) tercih edilmeli, karmaşık epidemiyolojik veya tıbbi terimler kullanılmamalı, haberlerde belli stereotiplere (kalıp yargılara) başvurulmamalı, yalnız çokeşliler, uyuşturucu kullananlar veya seks işçilerinden oluşan grupların HIV virüsü taşıdığına dair haberler yapılmamalıdır. AIDS'in yalnız bir sağlık sorunu değil, aynı zamanda tüm iş yaşamını, siyaseti ve sosyal hizmetleri etkileyen bir mesele olduğu unutulmamalı, iktidarın ve dini kurumların AIDS'e ilişkin doğru bilginin kamuoyuna aktarılmasında engel oluşturmaması ve kültürel tabuların etkisiyle başvurulan otosansürden gazetecilerin de sakınması gerekmektedir.

Diğer yandan HIV/AIDS ile yaşayanlar, kendileri gibi ayrımcılığa uğrayan diğer dezevantajlı ve incinebilir grupların; LGBT'lerin, mültecilerin ve göçmenlerin maruz kaldığı önyargı, nefret söylemi ve nefret suçlarından nasibini bolca alıyor.

Murat Köylü'nün HIV/AIDS ile Mücadelede En Büyük Sorun Virüs Değil, Önyargılar adlı yazısında, HIV pozitif olmanın, baskın belirleyicilikte bir kimlik bileşenine dönüştüğü, HIV/AIDS ile yaşayanların, ciddi ötekileştirme baskısı altında olduğu ifade ediliyor. Yine bu makalede, HIV/AIDS ile yaşayanlar bilim ve etik dışı ve yaşam hakkı ihlallerine dek varabilen önyargılardan beslenen bir nefretin odağı konumuna gelirken, bu nefretin sadece ulusal veya bölgesel değil, küresel bir varlık alanı bulduğu da vurgulanıyor. Özetle, HIV virüsü ile mücadelenin, yaşamın her alanında bununla yaşayanlar ile mücadeleye nasıl dönüştüğü anlatılıyor yazıda.

Toplumda modern kesimin ötekileştirdiği bir grup da başörtülü kadınlar. Ancak her "öteki" kendi "ötekisi"ni de yaratmakta son derece başarılı. Dekolte giydi diye taciz/tecavüz edilebilir kategorisine sokulan veya belediye otobüsüne şortlu bindi diye yumruklanan ve aşağılanan bir kadının mağduriyeti ile başörtülü kadınlarımızın mağduriyetinin temelinde yatan, aynı "patolojik zihniyet".

Havva Yılmaz'ın Bir Nefret Nesnesi Olarak Başörtülü Kadınlar ya da Nefret Suçları Bağlamında Başörtüsü Problemi başlıklı yazısı, henüz bir nefret suçu olarak kabul edilmemiş olsa bile nefret suçu kavramının başörtüsü problemiyle ilişkisini inceliyor ve başörtülü kadınlara yönelik toplumsal nefreti çeşitli örnekler üzerinden analiz etmeye çalışıyor.

Diğer yandan, yazar ülkemizde ve Avrupa'daki başörtü yasaklarının, nefretin meşrulaşmasındaki etkisi ile standardize edilmiş toplumsal grupların, "ölçüt dışı" kalanları toplumsal çemberin dışına attığını ve bunun sonucunda oluşan önyargıların, bu nefreti besleyip büyüttüğünü vurguluyor.

Bir başka önemli konu da cezaevleri. Haziran 2011'de, son yıllarda aldığım en heyecan verici davet geldi Zafer Kıraç'tan. STK'lar ile akademisyenlerin birlikte Bakırköy Kadın Tutukevi/Cezaevini ziyaret etmesi yönünde bir davetti bu. Sonradan ziyarete dair gözlemlerim *Radikal İki*'de yayımlandı (3.07.2011). Pilot cezaevi olan bu cezaevi Türkiye genelini yansıtmıyor elbette. Dışarıda olanlardan bazılarımız "içerideki dünyayı", "Allah kimseyi düşürmesin" veya "içeride olduklarına göre mutlaka hak etmişlerdir" ifadeleri çerçevesinde algılıyor ne yazık ki. Halbuki dışarıdaki "biz"lerin zaman zaman "öteki"leştirdiğimiz "öbür"lerinin yanında olmamız an meselesi; çok kaygan ve geçişken bir zemin var aramızda. Bizlerin oraya geçmesi ne kadar mümkünse, onların da dışarıya çıkması o kadar mümkün. Burada önemli olan konu dışarıda insanlık onuru, hakkı ve özgürlüğüne yaraşır bir biçimde hep birlikte "nasıl ve ne şartlarda" bir arada yaşayacağımız. Bunun için de acilen "zihniyet değişimi"ne gerek var.

Zafer Kıraç'ın Cezaevleri ve Nefret Söylemi başlıklı yazısı, STK'ların, cezaevlerindeki nefret söylemi ve nefret suçları üzerine bir çalışması olmamasına, cezaevlerinin kamunun insafına bırakılmasına ve 2005'te yürürlüğe giren Ceza İnfaz Kanunu'na rağmen, cezaevlerinde sivil toplum faaliyetlerinin eksikliğine odaklanıyor. Yine 2005'te yürürlüğe giren, Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu'nun önemini de irdeleyen yazı, Türkiye'deki ceza infaz sisteminin adeta bir haritasını çıkarıyor.

Nefret söylemine maruz kalan başka bir grup da, işsizlik, düşük gelir seviyesi, yeterli eğitim almaktan yoksun olma gibi sorunları bulunan Romanlar. Anaakım medyada, dansları ve müzikleriyle adeta bir eğlence malzemesi olarak veya genel kurallara uyum sağlama sorunları, kavgaları ve suç haberleriyle gündeme getiriliyorlar. İşte iki örnek başlık: "Roman Mahallesinde Kavga: 50 Gözaltı", "Romanlar Polise Pis Anlar Yaşattı".

Bahattin Ulusoy, Yüreğimizden Gelen Sese Kulak Verin başlıklı yazısında, yıllar yılı insan oldukları unutulan, toplumun yüzde 75'inden daha yüksek bir bölümünün kendileriyle komşu olmak istemediği, insan olduklarını ispat etmek için kimliklerini inkâr yoluna giden Romanlara yönelik ayrımcılığı anlatıyor.

Kendilerine önyargılı davranılması sonucu, Romanların nasıl toplum dışına itildiğini aktaran Ulusoy, bu grubun yine de ulusal kimliğin çimentosu olmaya devam ettiğine ve kendilerine beslenen bu önyargıların kırılabilmesi için toplumda herkese düşen görevlerin önemine dikkat çekiyor.

Bu kitap, çok geniş bir yelpazede temellenmiş olması itibariyle nefret söylemi ve nefret suçları konusunda bir ilki gerçekleştirdi. Kitabın ülkemizde bu konudaki farkındalığın oluşmasında bir nebze de olsa katkı sağlamasını ve yapılacak olan çalışmalara yol açmasını umuyorum.

Teşvikiye, Aralık 2011
Yasemin İnceoğlu

Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu: "Ya sev ya terk et ya da..."[1]

Yasemin İnceoğlu[2] & Ceren Sözeri[3]

Söylem, dil içinde kodlanan toplumsal kökenli bir ideolojidir. Eleştirel söylem analisti Van Dijk, toplumda zihinsel denetimi sağlamak için söylemi denetlemek ya da bizzat üretmek gerektiğini ifade eder. Ancak söylemin, sübjektif ve psikolojik olan "bağlam" (kimin söylediği, ne tür bir niyet ile söylediği, ne durumda kime söylediği vs) içinde varlık gösterdiğinin de altını çizer. Dijk, söylemi kontrol etmenin ilk şartının, söylemin bağlamını denetlemek olduğunu vurgular. Toplumsal iktidarın ve seçkinlerin sözcüsü olan gazetecilerin haber kaynaklarıyla kurdukları

1. Bu makale 5.12.2011, tarihli Hrant Dink'in 22. duruşmasında avukatların mahkemeye verdiği esas hakkındaki mütalaanın eklerinde uzman görüşü olarak sunulmuştur.
2. Prof. Dr./Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi.
3. Dr./Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi.

ilişkiler, haberin üslubu, haberin sunumu, yapılan alıntılar, atılan başlıklar, haberdeki anlamı ve ideolojiyi oluşturan söylemin unsurlarıdır.[4]

İdeolojiler dil ile belirlenir. Dili kullananların seçtiği sözcükler, sözcük öbekleri, konuşma biçimi, anlatımı, hatta cümle kurma yetileri söylemin oluşmasında çok önemli bir etkendir.[5]

Haber ise varolan egemen söylemlerin bir ürünü olarak, egemen ideolojinin "biz"lik tanımı üzerinden, söylem ve ideoloji ikilisini de yanına katarak, olumsuz, alaycı ifadeler, küfür, hakaret, aşağılama kullanarak ötekileştirdiği grupları kamu güvenliğini tehdit edici "potansiyel risk ve tehdit saçan öcüler" gibi sunarak, toplumdaki "öteki" ne karşı önyargıları ve nefret suçlarını kışkırtır. Milliyetçiliği ve ırkçılığı yeniden üreten medya, özellikle kriz ve çatışma dönemlerinde nefret'i "öteki"lere yöneltir, "cinnet" ve "linç" atmosferi yaratır. Bunun doğal sonucu olarak da bu atmosfer meşru ve doğal olarak içselleştirilir.

Nefret Söyleminden Nefret Suçuna

Nefret söylemi, nefret suçuna giden sürecin çıkış noktası, yani nefret suçunun önünü açan tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün dışavurumudur. Hedef alınan gruplara "Toplumda size yer yok" mesajı yinelenerek verilir; grup üyeleri pasifleştirilir/sessizleştirilir. Bu durum kaçınılmaz olarak demokratik düzeni yıpratır; zira insanın en temel hakkı olan "yaşama ve katılım hakkı" ihlal edilmiş olur.

1997 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi nefret söylemiyle ilgili bir tavsiye kararı kabul etti. Bu kararda nefret söylemi şöyle tanımlanmıştır: "Irkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya hoşgörüsüzlük ifade eden saldırgan milliyetçilik de dahil olmak üzere, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimidir."[6]

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, devletlere, ulusal yasalar çıkarmak için ortak ölçütler belirlemesini önermekte ve nefret söyleminin sahibi ile bunu yayımlayan medyayı birbirinden net olarak ayırt etmesini tavsiye etmektedir. Diğer yandan, komite nefret söyleminin medya aracılığıyla yayılmasının daha zararlı olacağını vurgulamaktadır.[7]

4. Teun Van Dijk, *Discourse and Power : Contributions to Critical Discourse Studies*, Houndsmills : Palgrave MacMillan, 2008.
5. Yasemin İnceoğlu-Nebahat Çomak, *Metin Çözümlemeleri*, Ayrıntı Yay., 2009.
6. Council of Europe-Committee of Ministers, Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers' Deputies, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec(97)20_en.pdf
7. Ann Weber, *Nefret Söylemi El Kitabı* (Manual on Hate Speech), Council of Europe Publishing, 2009.

Nefret Söylemi/Barış Söylemi

UNESCO'nun 1983 yılında Paris toplantısında kabul edilen "Profesyonel Gazetecilik Etiği Uluslararası İlkeleri"nin 8. maddesinde, "Gazeteci, barış, demokrasi, insan hakları, toplumsal ilerleme ve ulusal özgürleşim gibi evrensel insani değerleri savunur..." ifadesi yer almaktadır.

9. maddesinde ise, evrensel insani değerlere bağlı bir gazetecinin savaşı, şiddeti, nefreti, ayrımcılığı, ırkçılığı, baskıyı haklılaştıracak bir gazetecilik anlayışından uzak duracağı ve barış için çaba göstereceği vurgulanmaktadır.

Diğer yandan, TGC'nin hazırladığı 1997 tarihli Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi şöyle diyor: "Gazeteci başta barış, demokrasi, insan hakları olmak üzere insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, din, dil, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslararası nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını veya inançsızlığını doğrudan saldırı konusu yapamaz."

"Barış gazeteciliği"nin iki önemli ismi Jake Lynch ve Annabel McGoldrick şu ilkelerin altını çiziyor: Bir çatışmayı sadece iki tarafın çatışması gibi göstermekten kaçınılmalı, çatışmanın sonuçlarının ve bağlantıların izleri sürülmeli, şiddetin yalnız görünen değil, aynı zamanda görünmeyen etkileri hakkında da haber yapma yolları aranmalı, sürekli olarak tarafların farklılıklarını değil, ortak zeminde buluşma olasılıklarını gösteren haberler yapılmalı; trajedi, soykırım, katliam, suikast gibi sözcükler bol keseden yerli yersiz kullanılmamalıdır.[8]

Özetle yukarıda bahsedilen belgeler ve "barış gazeteciliği" kavramı şunu vurgulamaktadır: Medyanın, çarpıtılmış, eksik, dramatize edilmiş ve zaman zaman paranoyaya varan komplo teorileriyle donatılmış, geçmişte yaşanan acı, felaket, şiddet, nefret ve düşmanlığı kurcalayan haberleri gündemde tutmaktan ziyade, barışa ve çözüme odaklı, insan hakları ve demokrasiden taraf, ayrımcılık ve kutuplaşmayı körüklemeyen bir tavır sergilemesi ve en önemlisi yurttaşın bilgi edinme hakkını ihlal etmemesi gerekmektedir.

8. Jake Lynch & Annabel McGoldrick, *Peace Journalism*, Hawthorn Press, İngiltere, 2005.

Medyanın Nefret Söylemi ve Hrant Dink

Agos gazetesinin kurucusu ve Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink yoğun bir "nefret söylemi" bombardımanı sonucunda "nefret" suçu cinayetine kurban gitti. Ermeni ve Türk halkı arasında dostluk ve kardeşlik bağı oluşturulmasına çalışan ve kamusal alandaki en etkili Ermeni aydını olan Dink, Ermeni ve siyasi kimliği nedeniyle öldürüldü. AİHM kararının da ortaya koyduğu gibi, Dink cinayetinde, Türkiye'de güvenlik güçleri, jandarma, polis, valilik, MİT,TSK, hükümet gibi devletin tüm baskı aygıtları ile devletin ideolojik aygıtı olan medya da sınıfta kalmıştır. Medya bu cinayete giden süreçte Dink'i hedef göstermiş, etiketlemiş, ötekileştirmiş ve yalnızlaştırmıştır.

Dink hakaret, aşağılama, küfür, düşmanca söylemin egemen olduğu bir dille adeta bir "nefret nesnesi"ne dönüşmüş, bazı köşe yazarları Dink'i faşistlikle, bazıları da Türklüğü aşağılamakla suçlamıştır. Cinayet sonrası süreçte de bazı gazeteler eksik, bazıları da çarpık haber sundu ve manipülasyon stratejilerine başvurdu.

Emniyet İstihbarat Daire Başkanı'nın görevden alınma haberi "görev değişikliği" olarak verilirken, Dink ailesine yöneltilen "çirkin" sözler bir kısım medya tarafından görmezden gelindi.

Farklı görüşlerdeki gazeteler "ulusal çıkar" konusu gündeme geldiğinde, büyük bir mutabakat içerisinde hareket ediyorlar; ulusal çıkar savunuculuğu konusunda tam bir uzlaşma söz konusu. İşte tam da bu noktada, "basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü", "ulusal çıkar" miti karşısında bozguna uğruyor ve en büyük kurban olan "gerçekler" kamuoyundan saklanmış oluyor.

Bugüne kadar birçok gazeteci ve aydın cinayete kurban gitti. Bu cinayetleri işleten zihinsel, kültürel ve siyasi kodları deşifre etmeden, bu siyasi cinayetlerin "neden" işlendiğine dair soruları soran "sorumlu gazeteciliğe" yaraşan sorgulamalar yapma cesaretini göstermeden, bir yere varmak olanaksız. Anaakım medyada hâkim olan sükûnet göz önüne alındığında, alternatif medya, STK'lar ve aktivistlere son derece önemli büyük görevler düştüğü ortaya çıkmaktadır.

"Hrant Dink'in basında hedef haline gelen siyasi bir figüre dönüştürülmesi" süreci Gazeteci Kemal Göktaş'ın yakın tarihteki çalışmalarıyla detaylı ve çarpıcı bir biçimde ortaya kondu.[9] Bu çalışmada, Hrant

9. "Türkiye'de Basının Kamuoyu Oluşturması, Örnek Olay: Hrant Dink'in Hedef Haline Gelen Bir Siyasal Figüre Dönüştürülmesi" başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlayan Göktaş bu çalışmalarını daha sonra "Hrant Dink Cinayeti - Medya, Yargı, Devlet" kitabıyla genişletmiştir. Hrant Dink cinayetine ilişkin süreci de titizlikle takip eden, gazetecilik alanında pek çok ödül sahibi Kemal Göktaş'ın ilgili haberlerine blogundan ulaşılabilir: http://kemal-goktas.blogspot.com/

Dink'in kendisinin de dönüm noktası olarak kabul ettiği, anaakım medya tarafından fark edilip hedef haline geldiği 2004 yılından 2007 yılına dek doğrudan Dink'i hedef alan ve daha geniş biçimde etnik köken ya da dini farklılıklar temelinde nefret söylemi içeren haberler ve köşe yazıları incelendi. Çalışmanın amacı nefret suçlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan, bu suçlara meyilli olanları cesaretlendiren bu medya ortamının sorgulanması, medyanın işlevi ve sorumlulukları çerçevesinde tartışıldı.

Her Fırsatta Vurgulanan "Ermenilik" ve Ötekileştiren Söylem

Hrant Dink'in ve *Agos*'un anaakım medya ve milliyetçi, muhafazakâr görüşlü daha marjinal medya organları tarafından keşfi, kendi deyimiyle "Çok olması"[10], 6 Şubat 2004 tarihinde *Agos*'ta yayımlanan Sabiha Gökçen'in Ermeni asıllı olduğuna ilişkin haberle olmuştur. Haber 15 gün sonra 21 Şubat 2004'te Ersin Kalkan imzasıyla *Agos* ve Hrant Dink referans gösterilerek *Hürriyet* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu habere başta Genelkurmay Başkanlığı olmak üzere gelen tepkilerin çoğu "bu bilginin gerçek olmadığı" ve "bu haberin ortaya atılmasının altında başka nedenlerin olduğu" çerçevesinde yerini almıştır. Ertesi gün *Hürriyet* gazetesinde Gökçen'in Ermeni değil Boşnak olduğuna ilişkin bir başka haber yayımlanmış ancak hiçbir olumsuz tepkiyle karşılaşmamıştır. Bir başka deyişle sorunun Gökçen'in Türk etnik kökeni dışında bir başka etnik kökenden olması değil, Ermeni olduğunun iddia edilmesi[11] olduğu açıkça tespit edilmiştir.[12] Haberin *Hürriyet* gazetesinde yayımlandığı günün hemen ertesinde *Cumhuriyet* gazetesinden Deniz Som "Damardan"[13] başlıklı bir yazı kaleme almış ve Hrant Dink'in henüz gündeme gelmemiş olan 13 Şubat 2004 tarihli "Ermeni kimliği üzerine" başlıklı yazısını, bu yazıda Ermeni diasporasının ruh halini tasvir etmek üzere kullanılan ve daha sonra Dink'in 301. maddeden yargılanmasına neden olacak, "Türk'ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni'nin Ermenistan'la

10. Hrant Dink, "Neden Hedef Seçildim", *Agos*, 12.01.2007.

11. Etnik, dini ya da cinsel kimliğin, yani doğal bir kimlik unsurunun olumsuz anlamda, hatta bazı durumlarda bir hakaret olarak kullanılması nefret söylemi içeren haberlerde sıkça rastlanan bir durumdur. Daha ayrıntılı örnekleri için Uluslararası Hrant Dink Vakfı'nın hazırladığı "Ulusal Basında Nefret Söylemi Araştırması"na http://www.nefretsoylemi.org/rapor_aciklamalar.asp ya da İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından Eser Köker ve Ülkü Doğanay imzasıyla yayımlanan "Irkçı değilim ama: Yazılı Basında Irkçı-Ayrımcı Söylemler" http://www.ihop.org.tr/dosya/diger/irkci_degilim_web.pdf başlıklı araştırmaya bakılabilir.

12. Göktaş, "Hrant Dink'in Basında Hedef Haline Getirilen Bir Siyasi Figüre Dönüştürülmesi", http://www.nefretsoylemi.org/detay.asp?id=56&bolum=arastirma

13. Deniz Som, *Vaziyet*, "Damardan", 21.02.2004.

kuracağı asil damarında mevcuttur, yeter ki bu mevcudiyetin farkında olunsun" cümlesini hatırlatma ihtiyacı hissetmiştir. Som, 25 Şubat 2004'te Hrant Dink'ten gelen ve cümlenin anlamını ve cümlenin yer aldığı yazı dizisinin bağlamını, amacını detaylı bir şekilde anlatan mektubunu[14] yayımlamış ancak herhangi bir yorum yapmayarak kararı okura bırakmayı tercih etmiştir. Aynı gün *Milliyet*'te Hasan Pulur "Sabiha Gökçen'in Ermeniliği nereden mi çıktı?[15]" başlıklı yazısında Gökçen'le ilgili iddiaları "ipe sapa gelmez laflar" olarak tanımladıktan sonra Hrant Dink'in çokkültürlülük üzerine görüşlerini alaycı bir üslupla eleştirmiş, ardından da "Türkçe'yi çok iyi bildiği anlaşılan Hırant Dink, acaba 'Aba altından sopa göstermek' deyimini de hiç duymuş mu?" sorusuyla Dink'in aslen bu topraklara, bu dile, bu kültüre yabancı olduğunu ima etmiştir. Pulur, Dink'i ötekileştirirken bir taraftan onu "aba altından sopa gösteren" bir tehdit olarak da konumlamıştır. Anaakım medya aracılığıyla geniş kitlelere yayılan bu tartışmalar aynı dönemde daha az okur kitlesine sahip ancak milliyetçi ve muhafazakâr basında daha yaygın şekilde kendine yer bulmuş, Dink'in ismi haberlerde ve köşe yazılarında bundan böyle "bölücü, yıkıcı, düşman" sıfatlarıyla anılmaya başlamıştır.

Yeni Mesaj gazetesinden Muharrem Bayraktar 21 Şubat 2004 tarihli köşe yazısında[16] Dink'in 13 Şubat tarihli "Ermeni kimliği üzerine" yazısındaki tartışmalı cümleye odaklanarak, Dink'e bu ülkeyi terk etmesini salık verirken bir taraftan savcıları göreve çağırmış, diğer taraftan *Agos*'un telefon numaralarını yayımlamak suretiyle okurları "tepkilerini medenice dile getirmeye" davet etmiştir. *Yeniçağ* gazetesinden Arslan Tekin aynı günlerde, "Kıyım Tamam Şimdi 'Büyük Ermenistan'a Bak!" başlıklı yazısında Sabiha Gökçen'in Ermeni olmasının sakıncalarını şu sözlerle açıklamıştır:

> Ermeniciler Türkiye'de bir şey ispat etmek için yırtınıyorlar. Neyi ispat etmek istiyorlar? Türklerin Ermenileri kestiğini! Sabiha Gökçen meselesi bununla bağlantılıdır. Çünkü Gökçen'in ailesi 1915'te "ölmüştür..." Ölmüştür'ün manasını biliyor musunuz? Bunun Ermenicilerin literatüründeki karşılığı "kesilmiştir!" Başyazar[17] Ermenilerle Boşnakları, Çerkezleri aynı kefeye nasıl koyabilir!"[18]

14. Deniz Som, Vaziyet, "Hrant Dink'ten", 25.02.2004.
15. Hasan Pulur, Olaylar ve İnsanlar, "Sabiha Gökçen'in Ermeniliği nereden mi çıktı?", 25.02.2004.
16. Muharrem Bayraktar, *Gündem*, "Türk'ün kanı zehirli imiş!", 21.02.2004.
17. Oktay Ekşi'den bahsediyor (yazarın notu).
18. Arslan Tekin, Türkçesi, "Kıyım tamam, şimdi 'Büyük Ermenistan'a bak!", 24.02.2004.

Tekin yazısında önce Gökçen haberini yayımlayan ve Gökçen'in Ermeni olmasının bir sakıncası olmadığını belirten meslektaşlarını eleştirmiş, ardından Dink'in kendisine gönderdiği cevabı yayımlamıştır. Cevaptan daha da sinirlendiği anlaşılan ancak okurlarına sakin olmalarını salık veren Tekin'in, 25 Şubat 2004 tarihli "Türk'ün kanı zehirli ne demek oluyor!" başlıklı yazısında belirttiği şekliyle kızgınlığının asıl sebebi yazının içeriği değil Dink'in cesaretidir:

> Şimdi AB kapısı aralandı sanılıp istedikleri gibi at koşturuyorlar, yarın, bu atları üzerimize sürüp tepelemeye kalkacaklardır.[19]

Önce *Vatan* gazetesinin 26 Şubat 2004'teki "Bir rezalet örneği"[20] başlıklı sürmanşetinde ve iç sayfalarda devam eden haberinde Hrant Dink'in aslında Ermeni olmadığı iddia edilmiş ve Dink "Türkiye'deki Ermeni vatandaşları Türk Devleti aleyhine kışkırtmakla" suçlanmıştır. *Agos* gazetesinin, "tarihte en büyük Türk düşmanı kızıl anarşist Ermeni Antranik"le ilgili bir kitabın ilanını yayımladığını da ihbar eden gazete hükümetten bu yayınlara son verilmesini talep etmiştir. Yine aynı gün gazetenin başyazarı Orhan Kiverlioğlu "HRANT'IN HIRLAYIŞI"[21] başlıklı bir yazı kaleme almış, baştan sona hakaretlerle dolu yazıda *Agos* "patlamış bir kanalizasyona" benzetilirken, "Darwin'i haklı çıkaran ilk ve tek numune varlık olarak maymun genlerini taşıyan ruhunun aksettiği suratı karşısında, orangutan maymunun dahi tiksinti duyduğu Hrant Dink" tamlaması gazetenin yazarının hakaretteki sınır tanımazlığını ortaya koymuştur.

Dikkati çeken nokta, son örnekteki gibi hakaret içerenler dışında, Hrant Dink'in tartışmaya ya da yanlış anlaşılmalara neden olan cümlesinin bağlamını anlatabilmek, sarf ettiği çabadır. Hemen her gazetede söz konusu cümleyle ilgili haberin bir yerinde Dink'in cevabından, açıklamasından bahsedilmektedir. Ancak bu gayret yeterli olmamış, *Agos* gazetesi önünde toplanan milliyetçi eğilimli gruplar *Agos*'u ve gazeteyi tehdit etmeye başlamıştır. *Yeniçağ* gazetesinde 27 Şubat 2004'te Hüseyin Çolak imzasıyla yayımlanan "Agos düzenimizi bozamaz" başlıklı haberde Ülkü Ocakları'ndan geldiği ifade edilen eylemciler "yurtsever gençler" olarak tanımlanmış, eylemcilerin basın açıklamasında yer alan tehditlere genişçe yer verilmiştir.

19. Arslan Tekin, Türkçesi, "Türk'ün kanı zehirli ne demek oluyor!", 25.02.2004.
20. *Önce Vatan*, "Bir rezalet örneği, Türkiye'de yayınlanan Agos Gazetesi Türklüğe hakaret ediyor", s.1-5, 26.02.2004.
21. Orhan Kivelioğlu, Bugünlük, "HRANT'IN HIRLAYIŞI", *Önce Vatan*, 26.02.2004.

> ...Türk Milletinin engin hoşgörüsü birileri tarafından istismar edilmekte ve sabrımızın sınırları zorlanmaktadır. Tarih boyunca efendileri tarafından yönlendirilen bu kukla zihniyetler, bir an önce akıllarını başlarına almalıdırlar. Bu ülkede yaşayan herkes kardeşimizdir ve bize yüce Tanrı'nın bir emanetidir. Bu durumun iyi algılanması gerekmektedir.[22]

Bu sırada, Önce *Vatan* gazetesinden Yılmaz Ergül 25 gün devam eden "Ermeni soykırım katarları" başlıklı yazı dizisiyle tarihi olayları "AB trenine eklenen soykırım katarları" metaforuyla anlatırken sonuçta Ermeni yurttaşlardan "çoğunluğu Türk olan yüce ulusla kenetlenmeyi mi yoksa gaflet, dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunmayı" mı tercih ettikleri sorusuna cevap vermelerini istemektedir.[23] Aynı gazetede ayrıca 12 Mart'ta yayımlanan bir okur mektubunda Hrant Dink'ten "Ermeni vatandaşı olan bir densiz" olarak söz edilirken "damarlarındaki dolaşan zehiri gerekirse temizlemesini biliriz" tehdidi hiçbir editoryal denetime takılmamıştır.[24] Aynı gün yine Orhan Kiverlioğlu, hakaretlerine Dink'in yanı sıra ona destek verenleri ve Fener Rum Patriği Bartholomeos'u da eklemiş ve bu "ihanet urları"na "neşter atılması gerektiği" sonucuna varmıştır.

> Kaç gün evvel, bu toprağın ekmeğini yediği ve Türkiye Cumhuriyeti sayesinde de adam gibi yaşadığı halde, Türkün kanının zehirli olduğunu, yerine Ermeninin temiz kanının konmasını isteyen, alçaklığın ona göre irtifa sayıldığı bir ihanet çukuru, Türk kafa kâğıdı sahibi kansız süprüntülerin kaleminden destek ve teşvik görmüştü... Ermeni tahrikçisi, Türk düşmanı narıkör Protestan destek görür de, hâmilî ruhi şeytânî Papazbaşı rum isyancısı görmez mi?..[25]

Bu arada artan tehditlerin tehlikeli boyutlara geldiğine dikkat çeken, Hrant Dink'e yapılanları haksız bulan ve destek veren yazarlar ve gazeteler de vardır. Bunlar arasında en çarpıcı olanlarından biri "Ötekinin üzerindeki tehlikeli prova!"[26] başlığıyla, 2006 yılında bir nefret cinayetiyle yaşamını yitiren Baki Koşar imzalıdır. Köşesinde "Çok sevgili Hrant"[27] diye başlayan bir destek mektubu yayımlayan Pınar Selek ise üç kez beraat etmesine ve suçlanmasına tek dayanak oluşturan tanığın ifadesini değiştirmesine rağmen 13 yıldır hukuk mücadelesini sürdürmek-

22. Hüseyin Çolak, "Agos düzenimizi bozamaz", *Yeniçağ*, 27.02.2004.
23. Yılmaz Ergül, "Ermeni soykırım katarları 25", *Önce Vatan*, 17.03.2004.
24. Muammer Özyavuz, Vatan Postası Okuyucuyla Başbaşa, "ERMENİ VATANDAŞIN DENSİZLİĞİ", 12.03.2004.
25. Orhan Kiverlioğlu, Bugünlük, "İtibar Yağması", 12.03.2004.
26. Baki Koşar, "Ötekinin üzerindeki tehlikeli prova!", *Gündem*, 27.03.2004.
27. Pınar Selek, "Hrant Dink'e mektup", *Gündem*, Şubat 2004.

tedir. Dink'in yaşamını sonlandıran nefret cinayetinin nasıl bir ortamda filizlendiğini tartışırken gözümüze çarpan bu iki örnek, toplumun bir bölümüyle ters düşmek pahasına düşüncesini açıklamaya ya da yaşam tarzını sürdürmeye cesaret edenlerin yaşam hakkının ne kadar korunmasız olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

2004 yılının Mart ayında aynı zamanda *Hürriyet* gazetesinden Necdet Açan'ın ortaya çıkardığı ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın (KKK) kaymakamlıklara gönderdiği, yazı vasıtasıyla istihbarat toplama planı[28] gazetelerde geniş yankı bulmuş, Genel Kurmay Başkanlığı tarafından doğruluğu onaylanan bu haberle KKK'nın ülkedeki "AB, ABD ve irtica yanlısı kişiler"in yanı sıra "azınlıkları ve kendisini azınlık olarak görme eğiliminde olanları, yazar ve düşünürleri, internet gruplarını, sanatçıları, yüksek sosyete gruplarını, kimi medya kuruluşları"nı izleme girişimleri ortaya çıkmıştır. Genel Kurmay Başkanlığı açıklamasında, "çıkabilecek ve çıkan olayların önlenmesi"ni amaçladıklarını ifade etse[29] de belge hangi eğilimde olduklarına bakılmaksızın azınlıkların, yazarların, sanatçıların devletin bazı kesimlerinin gözünde tehdit olarak algılanma riski taşıdığını göstermesi bakımından çarpıcıdır.

Hrant Dink'in 2 Ekim 2004 tarihinde *Birgün* gazetesinde yazmış olduğu "Hoş Gidişler Ola..."[30] başlıklı yazısı yeni bir tartışmanın kapısını aralamıştır. Yazının konusu Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş ve bununla birlikte gerçekleşmesi beklenen demokratikleşme sürecidir ve yazar bu süreçten duyduğu memnuniyeti iyimser ve coşkulu bir şekilde dile getirmiştir. Ancak 9 Ekim tarihli *Yeniçağ* gazetesi Dink'in Atatürk'e dil uzattığını düşünmektedir; üstelik her defasında altının çizildiği üzere o bir Ermeni'dir. Gazetenin "ERMENİYE BAK" manşetiyle verdiği haberin asıl konusu kim oldukları hakkında bilgi verilmeyen ancak okur yerine "Vatandaşlar" olarak tanımlanan kişilerin Dink'in yazısına verdiği tepkidir. Gazete bu tepkiyi şöyle ifade etmiştir:

> VATANDAŞLAR, "Aklınca Gazi Mustafa Kemal Atatürk"le alay etmeye kalkıyor!' Ruslarla birlikte olan ve Türk askerini sırtından süngüleyen Ermeni çetelerinin kıçlarına yediği tekmenin acısını çıkarmaya çalışan Hrant, her fırsatta bunu yapıyor" diyerek tepki gösterdi.[31]

Haberde konu edilen yazının, bir bölümü bir kutu içerisinde gazetenin sekizinci sayfasında yayımlanmış olmasına rağmen, içeriğiyle ilgili

28. Necdet Açan, "Sosyetik Fişleme", *Hürriyet*, 10.03.2004.
29. "Düzelteceğiz", *Hürriyet*, 11.03.2004.
30. Hrant Dink, "Hoş Gidişler Ola...", *Birgün*, 07.10.2004.
31. "Ermeniye Bak", *Yeniçağ*, 09.10.2004.

hiçbir tartışma yer almamaktadır. Bu tepkiyi yaratan, yalnızca Mustafa Kemal Atatürk'e ithafen yazılan "Hoş Gelişler Ola" adlı türkünün olumlu anlamda dahi olsa bir Ermeni tarafından değiştirilerek kullanılmasıdır. Manşet haberin tam merkezinde, Iğdır Soykırım Anıtı'nın büyükçe bir fotoğrafı, solunda anıtla aynı boyda "Hoş Gelişler Ola" türküsünün sözleri, sağda ise "Kıyımı alkışlayan sözde gazeteci!" cümlesiyle Hrant Dink'in fotoğrafı yer almaktadır. Haberin sekizinci sayfadaki devamında türkünün sözleri bir kez daha yayımlanmıştır. Bu kelime oyununu "küstahlık" olarak niteleyen gazete, türkünün ortaya çıktığı iddia edilen dönemi düşmanlığı körükleyen ağır bir nefret söylemiyle tasvir ederek karşılık vermiştir:

> ...Çünkü bir gün öncesine kadar, Ermeni çeteleri tarafından minicik yavruları ekmek fırınlarında yakılıyor, hamile kadınlar süngülerle delik deşik ediliyor, zavallı yaşlılar ise balta ve kazmalarla kafaları, vücutları parçalanarak hunharca katlediliyordu. Köyler kan gölüne dönerken, kudurmuş Ermeni çeteleri zevk içinde kahkaha atıp şarap içiyorlardı...Yıllardır komşuluk yapıp ekmeğini yedikleri kadınların el ve ayaklarını kazıklara bağlayıp ırzına geçiyorlardı...[32]

Gazetenin bu haberi veriş şekli, yalnızca Basın Konseyi tarafından, Dink'in şikâyeti üzerine, "ırksal köken nedeniyle aşağılama" gerekçesiyle ve "oyçokluğu"yla uyarılmıştır.[33] Oysa yazılarında ya da öfkelenenlere gönderdiği mektuplarda hakaret amacı taşımadığını defalarca açıklamasına rağmen Hrant Dink'in ifade özgürlüğünden yararlanması yukarıdaki örnekteki kadar kolay olmamıştır. Dink ve Karin Karakaşlı hakkında Dink'in 13 Şubat 2004'te yazdığı yazı nedeniyle "Mehmet Soykan adlı inşaat mühendisinin hukuk mücadelesi başlattığını" okurlarına 14 Aralık 2004'te duyuran *Yeniçağ* gazetesi, yine Dink'in fotoğrafını "Hrant Dink, yazdığı yazılarla Türk milletine hakaretler yağdırdı"[34] ifadesinin altına yerleştirerek kullanırken, duruşma süresince adaletin "Türk", Dink'in "Ermeni" olduğunu her defasında vurgulamıştır. Öyle ki Dink ve Karakaşlı'yı savunan avukatlar da gazetenin tepkilerine yer verdiği "vatandaşlar"ın tehditlerinden payını almıştır:

> Giydiğin avukatlık cüppesinin ya hakkını ver ya da çıkartıp bu ülkeyi terk et.[35]

32. "Tayyip'ten cesaret alıyorlar", *Yeniçağ*, 09.10.2004.
33. "Onlar şimdiden mahkûm oldular", *Yeniçağ*, 29.11.2004.
34. Yüksel Mutlu, "Türk adaletine hesap verecekler", 14.12.2004.
35. Yüksel Mutlu, "Hrant'ın avukatı ortalığı karıştırdı", 15.12.2004.

Yeniçağ'a destek çıkan *Ortadoğu* gazetesi ise duruşmayla ilgili verdiği haberin başlığında "mahkeme tarafından alınmış gibi" ya da alınacağından eminmiş gibi kararı açıklamıştır:

Agos'un sesi kısılacak![36]

Hrant Dink, 16 Şubat 2006'da katıldığı bir konferanstaki ifadeleri nedeniyle yeniden manşetlerde hedef gösterilmiştir. Konferansa Dink'le birlikte katılan Oral Çalışlar kendilerini protesto etmek için örgütlenmiş bir yapının varlığından söz etmiştir.[37] Tartışmalara konu olan ifadesini yeniden açıklayan ve bundan rahatsız olanlardan özür dileyen Dink konuşması sırasında, İstiklal Marşı'nda geçen "kahraman ırkım" sözlerinin kendisine ırkçılığı çağrıştırdığı için rahatsızlık duyduğunu söylemiştir. *Ortadoğu* gazetesi 18 Şubat'ta yine Dink'in fotoğrafının yanına "Ya sev ya terk et" manşetini atarken Dink'in "neden hâlâ Türk vatandaşı olduğunu" (tabii ki yetkililere) sormaktadır. Dink'in sözleri milliyetçi muhafazakâr çizgideki hemen tüm gazetelerde "şimdi de İstiklal Marşımıza dil uzattı"[38] ihbarıyla verilirken ve marşın kime ait olduğunun yeniden altı çizilirken, anaakım medya da bu ifadeden hoşlanmamıştır. 18 Şubat tarihli *Vatan* gazetesindeki haberin "Hrant Dink hem özür diledi hem de İstiklal Marşı gafı yaptı"[39] üst başlığındaki "gaf" sözcüğüyle Dink'in sözlerinin yersizliği ima edilirken *Hürriyet* gazetesinin Antalya muhabirinin kaleme aldığı habere göre, Dink "bu kez İstiklal Marşı'nı bölücü bulduğunu söylemiştir".[40]

Dink'in aynı günlerde Diyarbakır'da katıldığı bir konferanstaki sözleri *Yeniçağ* tarafından "Hrant kaşıyor"[41] manşet haberiyle ve yine fotoğrafıyla hedef gösterilerek verilmiştir. Haberin içeriğinde Dink'in konferansta Kürtler ile Türklerin bir arada yaşaması gerektiği yönündeki ifadeleri yer almasına rağmen seçilen başlık ve spotla adeta bir düşmanlığın körüklendiği izlenimi yaratılmaktadır.

2006 yılının Şubat ayında ayrıca, Yargıtay Başsavcılığı, Hrant Dink'e iki yıl önce açılmış ve "Türklüğe hakaretten" altı ay hapis cezasıyla sonuçlanan dava hakkında kararın bozulması yönünde görüşünü açıklamıştır. Anaakım medya söz konusu tebliğnameyi 301. maddenin özgürlükçü

36. Osman Altuntaş, "Agos'un sesi kısılacak!", 15.12.2004.
37. Oral Çalışlar, Sıfır Noktası, "Antalya'da Düşünce Özgürlüğünün Sınırları", *Cumhuriyet*, 18.02.2006.
38. "Şimdi de marşımıza dil uzattı", *Vakit*, 22.02.2006, "İstiklal Marşı bölücü' diyen Hrant'a tepki", *Vakit*, 19.02.2006; "Hrant'a suç duyurusu", "Savcılar göreve çağrıldı", *Ortadoğu*, 20, 23 .02.2006.
39. "Kahraman ırkım' yerine 'çalışkan halkım' desek ne olur", *Vatan*, 18.02.2006.
40. "Dink: Türklerden özür dilerim", *Hürriyet*, 19.02.2006.
41. "Hrant Kaşıyor", *Yeniçağ*, s. 1, 10, 20.02.2006.

şekilde yorumlanması olarak değerlendirirken[42], *Vakit* "hoşgörü" olarak yorumlamıştır.[43] Ancak bundan kısa bir süre sonra *Yeni Mesaj* gazetesinin sayfalarında kendisine yer ayrılan Giresun *Işık* gazetesinden Hüseyin Mümtaz, "Devleti ülkesi ve milleti ile bölme-yıkma özgürlüğü"[44] başlıklı yazısında Dink'e bu kez Anayasa'nın 66. maddesiyle, Türk olma mecburiyetini hatırlatmakta, ayrıca Dink'in takiyye yaptığını iddia ederek, asıl amacının Ağrı Dağı, yani toprak talebi olduğunda ısrar etmektedir.

Hatırlanacağı üzere hakkında 301. maddeden dava açıldıktan sonra Hrant Dink "Türklüğe hakaret suçundan aldığım ceza kesinleşirse bu ülkeden giderim" demiştir.[45] Yargıyı etkileme teşebbüsünde bulunma gerekçesiyle bir başka davanın nedenlerinden biri olacak olan bu söz muhafazakâr milliyetçi basında Dink hakkında yapılan haberlerin hemen tamamında kendisine hatırlatılmış ve her fırsatta ülkeyi terk etmesi istenmiştir.

2006 yılı yalnızca Hrant Dink için değil, devletin resmi görüşünün dışına çıkan pek çok yazar için zor bir senedir. Önce ABD'de Ermeni toplumunun düzenlediği bir konferansa katılan Hrant Dink ve Ragıp Zarakolu, *Ortadoğu* gazetesinin "KOVUN BUNLARI"[46] manşetinde hedef gösterilecektir. Fransız Parlamentosu'nun Ermeni soykırımını reddetmeyi suç sayan kararının oylamasıyla aynı gün Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Orhan Pamuk Türk düşmanlığı[47] ve hırsızlıkla[48] suçlanmış, *Baba ve Piç* adlı romanı nedeniyle 301. maddeden yargılanan Elif Şafak'ın psikolojisi[49] hatta aile geçmişi[50] yazı konusu yapılmış, Etyen Mahçupyan bölücü[51] ve art niyetli olmakla[52], Ahmet İnsel aydın ve Türk olmamakla[53] suçlanırken, Baskın Oran şahsında "ırmağın akış yönünün tersine yüzen herkes" MİT Müsteşarı'na ve Cumhuriyet savcılarına şikâyet edilmiştir.[54]

---

42. "Başsavcılık müdahale etti: Hrant Dink suçsuz", *Sabah*, 25.02.2006; "Savcı beraat istedi", *Hürriyet* 25.02.2006; Adnan Keskin, "Başsavcı özgürlükçü", *Radikal*, 25.02.2006.
43. "Hrant Dink'e hoşgörü", *Vakit*, 25.02.2006.
44. Hüseyin Mümtaz, "Devleti ülkesi ve milleti ile bölme-yıkma özgürlüğü", *Yeni Mesaj*, 08.03.2006.
45. Mutlu Koşer, "Protestoculardan polis kurtardı", *Hürriyet*, 17.05.2006.
46. "Kovun Bunları", Ortadoğu, 13.03.2006.
47. Arslan Tekin, "Orhan'ın pisliğini örtedursunlar...", *Yeniçağ*, 14.10.2006.
48. Özlem Albayrak, "Bir Nobel stratejisi olarak: Riya", *Yenişafak*, 17.10.2006.
49. Ahmet Gürsoy, "Türklüğe hakaret ya da yazarın psikolojisi", *Yeniçağ*, 23.09.2006.
50. İsrafil Kumbasar, "Elif Şafak gibi çocuk yetiştiren kaç kişi var?", *Yeniçağ*, 28.09.2006.
51. Hasan Demir, "Misyonerlerden bölücülere destek", *Yeniçağ*, 13 Ocak 2006.
52. Arslan Tekin, "Art niyetli adam yine yazdı: 'Şehit kanı edebiyatı yapanlar ahlaksız!' ", *Yeniçağ*, 24.07.2006.
53. Hulki Cevizoğlu, "Anıtı Türkiye'ye de dikecekler!..", *Yeniçağ*, 31.10.2006.
54. Arslan Bulut, "MİT Müsteşarına ve Cumhuriyet savcılarına uyarı", *Yeniçağ*, 24.05.2006.

Hrant Dink ise aynı yıl ayrıca adil yargılamayı etkileme suçundan yargılanmakta ve duruşmalarda anaakım medyada dahi "protestocular" olarak adlandırılan milliyetçi grupların saldırılarına maruz kalmaktadır.[55] Daha milliyetçi çizgideki medya ise söz konusu saldırılarda başı çeken Av. Kemal Kerinçsiz'e yapılan haksızlıkları sayfalarına taşımaktadır.[56] Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin yerel mahkemenin verdiği cezayı onamasının ardından Dink Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuracağını ifade ederken, onu hedef gösteren medyada tam bir zafer havası hâkimdir:

> Hrant Dink topla bavulunu git.[57]
> Bak hepimiz ısrar ediyoruz...Gitme Hrant! Ne güzel atışıp duruyoruz. Ama istiyorsan ülkenin kıymetini anlamak için bir müddet çık...[58]

2007 yılında, Hrant Dink'in öldürülmesine çok kısa bir süre kala *Yeniçağ* gazetesinden İsrafil Kumbasar'ın, "Dimitri Karayani 'vatana ihanet" sözü ile suç mu işledi?"[59] başlıklı ve o sıralar gündemde olan azınlık vakıflarına mallarının iade edilmesine ilişkin yasaya dair tartışmaları konu alan yazısı aslında bütün bu sürecin özünü ortaya koymaktadır. Türkiye'de basının büyük kısmını elinde bulunduran milliyetçi muhafazakâr gazeteciler ve yazarlar için dar kapsamda Ermeniler ama daha geniş kapsamda azınlıklar ya da KKK'nın deyimiyle kendini azınlık hissedenler ikiye ayrılmaktadır: İyi olanlar, nerede yaşadıklarını bilip kimliklerini görünmez kılıp, geçmişi ve devletin reşmi söylemini sorgulamayanlar, ki onlar zaten Allah'ın Türklere bir emaneti olarak korunacaktır; kimliklerini ortaya koyup bir de ülkenin politikaları konusunda söz söylemeye cesaret edenlere ise "ülkeyi terk etmek ya da sonuçlarına katlanmak" yollarından biri kalmaktadır. Amiral gemisinden en marjinaline kadar medyanın büyük kısmı "Türkiye Türklerindir"i hâlâ benimsemektedir. Bütün bu sürecin sonunda, göz göre göre gelen, önü alınmayan öfke ve nefretin bir cinayetle sonuçlanması ne yazık ki halen medyanın büyük bölümünde sorgulanmaya değer görülmemek-

55. Mutlu Koser, "Protestoculardan polis kurtardı", *Hürriyet*, 17.05.2006; Ali Oktay, "Hrant Dink Davası yine olaylı başladı", *Sabah*, 05.07.2006.
56. Arslan Tekin, "Halk muhaliflerinin uykusunu kaçıran Av. Kemal Kerinçsiz'in mektubu", 24.07.2006.
57. "Hrant Dink topla bavulunu git", *Yeniçağ*, 13.07.2006.
58. Arslan Tekin, "Papatya falına baktım Hrant gidecek mi gitmeyecek mi?", *Yeniçağ*, 15.07.2006.
59. İsrafil Kumbasar, "Dimitri Karayani 'vatana ihanet' sözü ile suç mu işledi?", *Yeniçağ*, 17.01.2007.

tedir. Uluslararası Hrant Dink Vakfı, Sosyal Değişim Derneği ve İnsan Hakları Ortak Platformu gibi sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle gerçekleştirilen araştırmalar medyada ayrımcılığın, nefret söyleminin boyutlarını gözler önüne sererek olumlu adımlar atmış olsa da bizzat uygulayıcılar açısından sağlıklı bir değerlendirme ve özeleştirinin eksikliği göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA

Ann Weber, *Nefret Söylemi El Kitabı* (Manual on Hate Speech) Council of Europe Publishing, 2009.

Council of Europe-Committee of Ministers, Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers' Deputies, http://www.coe.int/t/dghl/standard-setting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec(97)20_en.pdf

Eser Köker & Ülkü Doğanay, "Irkçı değilim ama: Yazılı Basında Irkçı-Ayrımcı Söylemler" İnsan Hakları Ortak Platformu, http://www.ihop.org.tr/dosya/diger/irkci_degilim_web.pdf

Kemal Göktaş, "Hrant Dink'in Hedef Haline Gelen Bir Siyasal Figüre Dönüştürülmesi", http://www.nefretsoylemi.org/detay.asp?id=56&bolum=arastirma

Teun Van Dijk, *Discourse and Power: Contributions to Critical Discourse Studies*, Houndsmills : Palgrave MacMillan, 2008.

Uluslararası Hrant Dink Vakfı, "Ulusal Basında Nefret Söylemi Araştırması", http://www.nefretsoylemi.org/rapor_aciklamalar.asp

Yasemin İnceoğlu & Nebahat Çomak, *Metin Çözümlemeleri*, Ayrıntı Yay., 2009.

HABERLER

(Metindeki sırasıyla)

Hrant Dink, "Neden Hedef Seçildim", *Agos*, 12.01.2007.

Deniz Som, Vaziyet, "Damardan", 21.02.2004.

Deniz Som, Vaziyet, "Hrant Dink'ten", 25.02.2004.

Hasan Pulur, Olaylar ve İnsanlar, "Sabiha Gökçen'in Ermeniliği nereden mi çıktı?", 25.02.2004.

Muharrem Bayraktar, *Gündem*, "Türk'ün kanı zehirli imiş!", 21.02.2004.

Arslan Tekin, Türkçesi, "Kıyım tamam, şimdi 'Büyük Ermenistan'a bak!", 24.02.2004.

Arslan Tekin, Türkçesi, "Türk'ün kanı zehirli' ne demek oluyor!", 25.02.2004.

Önce Vatan, "Bir rezalet örneği, Türkiye'de yayınlanan Agos Gazetesi Türklüğe hakaret ediyor", s.1, 5, 26.02.2004.

Orhan Kivelioğlu, Bugünlük, "HRANT'IN HIRLAYIŞI", *Önce Vatan*, 26.02.2004

Hüseyin Çolak, "Agos düzenimizi bozamaz", *Yeniçağ*, 27.02.2004.

Yılmaz Ergül, "Ermeni soykırım katarları 25", *Önce Vatan*, 17.03.2004.

Muammer Özyavuz, Vatan Postası Okuyucuyla Başbaşa, "ERMENİ VATANDAŞIN DENSİZLİĞİ", 12.03.2004.

Orhan Kiverlioğlu, Bugünlük, "İtibar Yağması", 12.03.2004.
Baki Koşar, "Ötekinin üzerindeki tehlikeli prova!", *Gündem*, 27.03.2004.
Pınar Selek, "Hrant Dink'e mektup", *Gündem*, Şubat 2004.
Necdet Açan, "Sosyetik Fişleme", *Hürriyet*, 10.03.2004.
"Düzelteceğiz", *Hürriyet*, 11.03.2004.
Hrant Dink, "Hoş Gidişler Ola...", *Birgün*, 07.10.2004.
"Ermeniye Bak", *Yeniçağ*, 09.10.2004.
"Tayyip'ten cesaret alıyorlar", *Yeniçağ*, 09.10.2004.
"Onlar şimdiden mahkûm oldular", *Yeniçağ*, 29.11.2004.
Yüksel Mutlu, "Türk adaletine hesap verecekler", 14.12.2004.
Yüksel Mutlu, "Hrant'ın avukatı ortalığı karıştırdı", 15.12.2004.
Osman Altuntaş, "Agos'un sesi kısılacak!", 15.12.2004.
Oral Çalışlar, Sıfır Noktası, "Antalya'da Düşünce Özgürlüğünün Sınırları", *Cumhuriyet*, 18.02.2006.
"Şimdi de marşımıza dil uzattı", *Vakit*, 22.02.2006.
"İstiklal Marşı bölücü' diyen Hrant'a tepki", *Vakit*, 19.02.2006.
"Hrant'a suç duyurusu", "Savcılar göreve çağırıldı", *Ortadoğu*, 20, 23.02.2006.
"Kahraman ırkım' yerine 'çalışkan halkım' desek ne olur", *Vatan*, 18.02.2006.
"Dink: Türklerden özür dilerim", *Hürriyet*, 19.02.2006.
"Hrant Kaşıyor", *Yeniçağ*, s. 1, 10, 20.02.2006.
"Başsavcılık müdahale etti: Hrant Dink suçsuz", *Sabah*, 25.02.2006.
"Savcı beraat istedi", *Hürriyet*, 25.02.2006.
Adnan Keskin, "Başsavcı özgürlükçü", *Radikal*, 25.02.2006.
"Hrant Dink'e hoşgörü", *Vakit*, 25.02.2006.
Hüseyin Mümtaz, "Devleti ülkesi ve milleti ile bölme-yıkma özgürlüğü", *Yeni Mesaj*, 08.03.2006.
Erol Önderoğlu, "ÇGD ve İHD'den Gazeteci Hrant Dink'e Destek, Bianet, 10.10.2005.
"Kovun Bunları", *Ortadoğu*, 13.03.2006.
Arslan Tekin, "Orhan'ın pisliğini örtedursunlar...", *Yeniçağ*, 14.10.2006.
Özlem Albayrak, "Bir Nobel stratejisi olarak: Riya", *Yenişafak*, 17.10.2006.
Ahmet Gürsoy, "Türklüğe hakaret ya da yazarın psikolojisi", *Yeniçağ*, 23.09.2006.
İsrafil Kumbasar, "Elif Şafak gibi çocuk yetiştiren kaç kişi var?", *Yeniçağ*, 28.09.2006.
Hasan Demir, "Misyonerlerden bölücülere destek", *Yeniçağ*, 13 Ocak 2006.
Arslan Tekin, "Art niyetli adam yine yazdı: 'Şehit kanı edebiyatı yapanlar ahlaksız!' ", *Yeniçağ*, 24.07.2006.
Hulki Cevizoğlu, "Anıtı Türkiye'ye de dikecekler!..", *Yeniçağ*, 31.10.2006.
Arslan Bulut, "MİT Müsteşarına ve Cumhuriyet savcılarına uyarı", *Yeniçağ*, 24.05.2006.
Mutlu Koser, "Protestoculardan polis kurtardı", Hürriyet, 17.05.2006; Ali Oktay, "Hrant Dink Davası yine olaylı başladı", *Sabah*, 05.07.2006.
Arslan Tekin, "Halk muhaliflerinin uykusunu kaçıran Av.Kemal Kerinçsiz'in mektubu", 24.07.2006.
"Hrant Dink topla bavulunu git", *Yeniçağ*, 13.07.2006.
Arslan Tekin, "Papatya falına baktım Hrant gidecek mi gitmeyecek mi?", *Yeniçağ*, 15.07.2006.
İsrafil Kumbasar, "Dimitri Karayani 'vatana ihanet" sözü ile suç mu işledi?", *Yeniçağ*, 17.01.2007.

Maksimum Rezillik: Nefret Suçu ve Nefret Suçunun Önkoşulu: Nefret Söylemi

Baskın Oran

2010'da iki önemli politikacının burnunu kırdılar saldırıp. Önce Ahmet Türk'ünkini, hemen ardından da Bakan Taner Yıldız'ınkini. Büyük geçmiş olsun. Ama belki de bu sayede bu rezillikler nihayet gerektiği gibi, yani "Nefret Suçu" olarak cezalandırılmaya başlanacak.

Yılmaz Özdil'in Alkışçıları

A. Türk'e saldırı, *Taraf*'ın ilginç manşetinde yazıldığı gibi "*Hürriyet* gazetesine bile yakışmayan biçimde" köşe yazarı Yılmaz Özdil tarafından alkışlandı: "Yumruğunu 'adaletin tokmağı' yerine koyup, Ahmet Türk'ün burnuna inen kişi, bu ülkede pek çok kişinin duygularına tercüman oldu" (*Hürriyet*, 14.04.2010). Ertesi gün, Özdil'i vaktiyle gaze-

teye sokan Ertuğrul Özkök kendisine teşekkür etti: "Y. Özdil, hepimizin hafızasındaki tutukluğu [Baykal'a atılan yumurtayı unutuşumuzu] çok güzel suratımıza vuruyor" (*Hürriyet*, 15.04.2010). Acaba Özkök, 2005'teki ilk Ermeni Konferansı'nın kapısında Prof. Erdal İnönü ile Cengiz Çandar'ın sırtında patlayan yumurtalar için de üzülmüş müydü?

Aferini kapan Özdil bir yazı daha döşendi, görevden alınan Samsun Emniyet Müdürü'nü savundu bu sefer de. "Nefret Suçu"ndan cezalandırılmadıkça bekleyin daha neler yazacak. Çünkü yine *Hürriyet*'ten Mehmet Yılmaz diyor ki: "Bu saldırıyı onaylayan vardıysa da onlar da seslerini çıkaramadılar; bu olumlu bir durum." Pes; kendi gazetesini okumuyor. Özdil'in yazdıklarını da "ses çıkarmak" saymıyorsa, bitmiş bu ülke. Arkasından da, en iyi savunma saldırıdır ilkesine uygun bir biçimde bitiriyor yazısını: "BDP, PKK provokasyonlarına son verilmesini sağlamalıdır" (*Hürriyet*, 16.04.2010). Diyarbakırlı avukatlar, Özdil hakkında "suç ve suçluyu övmek" (TCK 215) ve "halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama"dan (TCK 216) suç duyurusunda bulundu (T. Korkut, BİA, 15.04.10). Türk yargısının ne yapacağını bekleyip göreceğiz. Çünkü Azınlık Raporu'nu yazdığımda beni ve Prof. Kaboğlu'nu, savcı 301'in yanı sıra 216'dan da suçlamıştı...

Bir de, bekliyoruz, ölülere yönelik şu saldırıya bakalım Türk yargısı ne diyecek: "Teröristlerin eşini buraya defnettiniz." BDP'li Sırrı Sakık, 2007'de kaybettiği eşi Gülsima Sakık'ı memlekete götürmemiş, Ankara Gölbaşı'nda toprağa vermiş. MHP'li Mehmet Atak'ın bu sözü (R. Başaran, *Radikal*, 15.04.10) hem Nefret Söylemi (TCK 216) hem "Kişinin hatırasına hakaret suçu" (TCK 130) hem de en âlâsından bölücülük (TCK 302). Yine pes!

Gelelim, "Nefret Suçu"na

29 Nisan 2010 Perşembe günü saat 9.30'da çok özel bir Rapor açıklandı: "Ulusal Basında Nefret Suçları: On Yıl, On Örnek." Irkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De girişiminin katkısıyla Sosyal Değişim Derneği hazırlattı, Açık Toplum Vakfı ve Hollanda Konsolosluğu destekledi. Toplam tirajları tüm gazetelerin yüzde 80'ini oluşturan yirmi gazete 2008'in sonundan başlayarak on yıl geriye doğru tarandı. Nefret suçu oluşturanlar saptandı. Yaklaşık otuz bin haber önce beş bine, sonra iki yüze, sonra da "On Örnek"e indirildi.

[*Radikal İki*, 25.04.2010; *Radikal İki*, 14.08.2011]

Binlerce yıllık rezillik ama, suçun ismi yeni. Rapor'dan öğreniyoruz ki medyada ilk kez ABD'de 1986'da kullanıldı, B. Britanya'da da

1993'te: *Hate Crime*. Basit tanımı şu: Sırf "farklı" bir gruba mensup/ait olduğu gerekçesiyle kişilere/mülke karşı işlenen suçlar. Burada "fark" tabii ki öncelikle etnik köken, dil, din, cinsel yönelimle ilgili. Eklemek isterseniz, saldırgana batan her şeyle: Zenginlerle, yoksullarla, uzun saçlı ve küpeli gençlerle, mültecilerle, içki içenlerle, engellilerle, AIDS'lilerle, rock'çılarla, ne isterseniz onlarla...

Bu maksimum rezilliğin unsuru iki tane:

1. Ceza hukukuna göre bir suç olacak (örn. burun kırmak);
2. Fail, suçu bir önyargıyla işlemiş olacak (örn. Kürt olduğu için burun kırmak; burnu kırılanın Kürt olması nedeniyle bu saldırıyı övmek). Yani fail, kurbanını onun belirli bir gruba üyeliği nedeniyle, ideolojik olarak seçiyor; komşu kavgasında kırmaktan çok farklı. Veya, saldırı mülke yönelikse, o mülkün (ibadethane, mezarlık, vs) nefret edilen grupla ilgisi yüzünden. Dolayısıyla, burada asıl hedef, hedefteki kişi/mülk değil. Mesela A. Türk'ün dünyanın en sakin ve efendi, en uzlaşmaya müsait kişilerinden biri olması hiç önemli değil. Önemli olan, A. Türk'ün, nefret edilen grubu saldırganın gözünde temsil etmesi. Suç (fiziksel saldırı, duvar yazıları, kundaklama, gazetede bunlara övgü, vs) kişiye değil, tüm gruba yönelik. Bu nedenledir ki, bölücü.

Eğer kazara bu yazıyı okuyorsanız, muhterem nefret sahibi kardeşlerim, belki ilgilenirsiniz, Almanya'daki Türkiyeli evlerinin kundaklanmasından veya duvarlara "Türken Raus!" yazılmasından bahsediyorum. Dilimize çevirirsek, "Ya Sev Ya Terk Et!"

Nefret suçunu ne tahrik eder? Yüzyılların mayaladığı Önyargı ile Nefret Söyleminin birleşmesi. Nefret söylemi (belli bir gruba kusulan nefret) ifade özgürlüğüyle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir şey. Aynen hakaret gibi, şiddete teşvik gibi, ırkçılık gibi. Yargımızın bugüne kadar "İfade özgürlüğüdür efendim!" diye akladığı nefret söylemi nefret suçunu hazırlar (çok sayıda örnek için bkz. 21.02.2010 tarihli *Radikal İki*'de yayımlanan, "Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'ni Takdimimdir" başlıklı yazım). Formül olarak isterseniz: Önyargı + Nefret Söylemi = Nefret Suçu. Y. Özdil'in yazılarını ve ona aferin diyenlerinkini bu açıdan okuyunuz.

Nefret Suçunun Cezalandırılması

Dünyada 39 ülkenin yasal mevzuatı ırkçılık, etnik ayrımcılık ve/veya ulusal kökene yönelik saldırıları cezalandırıyor. 32 ülkeninki din-

sel inançları da ilave ediyor. Cinsel eğilime yönelik nefret suçlarını cezalandıran ülke sayısı 12, engellilere yönelik olanları cezalandıranlar henüz 7 tane.

Türkiye'de Durum

Henüz zayıf ama "kâğıt üstünde" de olsa başladı. 2002'de yenilenen TCK'nın 216. maddesi, "Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden"leri veya bu ölçütler nedeniyle aşağılayanları cezalandırıyor. Haziran 2003'te onadığımız BM 1966 Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi 20. maddeyle birlikte düşünüldüğünde, bırakın kimi gruplara yönelen nefret suçlarını, nefret söylemlerini cezalandırmak için bile yetersiz de olsa bir hukuksal zemin var. 20. madde şöyle diyor: *"Her türlü savaş propagandası ve ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulması yasalarla yasaklanır."*

Tabii, mesele bu kadar basit değil. Yukarıda söyledim; 2004 Azınlık Raporu azınlıklara insan gibi muamele edilmesini talep ediyordu, savcı "kin ve düşmanlığa alenen tahrik"ten, yani 216'dan dava açtı! Meral Akşener adlı şahsın hem Ermenilere hem Kürtlere küfreden "Ermeni Dölü" lafına (27.03.97) soruşturma bile açılmamıştı.

Yine de, sabırla koruk helva, dut yaprağı atlas olurmuş; benim tespit edebildiğim üç olayda 216. madde çıkarıldığı amaçla kullanıldı:

1. Erzurum'daki bir sağlık ocağında bir doktor itişen hastalara, "Pis Kürtler! Hepiniz PKK'sınız! Hepinizi öldürmek gerekir!" dediğinde 216'dan mahkûm oldu (2004);
2. İzmir'de Türkçü Toplumcu Budun Derneği "Kürt nüfus azaltılsın, Kürtler kısırlaştırılsın" kampanyası başlatınca savcılık şikâyet üzerine dava açtı (2007);
3. Denizli Çivril'de köylüler, "Kürtler çoğalıyor, biz kovmazsak köyü ele geçirecekler" diye harekete geçince savcılık re'sen kamu davası açtı (2008) (bkz. benim *Türkiye'de Azınlıklar*, 5. Baskı, s. 172, 173).

29 Nisan'da açıklanan Rapor'daki kimi yazıların başlıkları şöyle: "Ermeniler kudurdu", "Claudia Roth, Ayvaz hocaya havale", "Hainler yakalandı". Diyeceksiniz ki, bunlar parti liderlerinin burnunu kırmakla aynı şey mi. Yahu, bunlar cezalandırılmadığı için kırılıyor burunlar, öldürülüyor insanlar. Az sabredin, size de çıkabilir. AKP'li bakana çıktı mesela.

Nefret Suçunun Önkoşulu: Nefret Söylemi

8 Ağustos 2011 tarihli *Milliyet* ve *Radikal*'de yayımlanan bir haber. Konuşan, Ordu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Doç. Dr. İsmail Doğan. Verdiği demeç diliyle ve içeriğiyle epey ilgi çekici.

Türk Dili Doçentinin Türkçe'si

Gazeteci Erol Küçükoğlu bu demeci banda yanlış almış veya not tuttuysa yanlış tutmuş olmalı. Çünkü Doç. Doğan şöyle diyor: "Siz hangi akla hizmetle Ordu'da Ermeni ve Rum evlerini tadilat ediyoruz diyebiliyorsunuz?" Herhalde, "...evlerini tadil ediyoruz" veya "...evlerinde tadilat yapıyoruz..." demiştir. Hatta, "tadilat" terimini de kullanmamıştır. Türkçe'de "tadil"in "değiştirme", restorasyon'un ise "aslını bozmadan onarma" olduğunu biliyordur. Aksi halde, "Battal Gazi Külliyesi'ne amerikan mutfak yaptılar" (*Radikal*, 02.08.11) gibi haberleri anlamak kolaylaşacak...

"Mimari, coğrafyaya bağlıdır. Anadolu'da kerpiç ev kullanırsın, taşlık bölgede taş ev kullanırsın, ağaçlık bölgede kâgir ev yaparsın. Bunun adını Ermeni, Rum koymak yanlıştır" diyor. Buradan anlıyoruz ki "kâgir" demek "ağaçtan yapılmış" demektir. Bir Türk Dili doçentinin "kâgir"in anlamını bilmemesi veya bunu "ahşap"la karıştırması mümkün olmadığına göre, yine gazeteci hatası olmalı. Çünkü "kâgir", taş veya tuğla harcıyla yapılmış demek.

Ama takılmamak lazım; Türkçe'yi doğru dürüst konuşan kaç kişi kaldı ki? Benim asıl dikkatimi çeken, Doçent'in Ermeni ve Rumlara duyduğu yoğun antipati. Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürü Erkan Gülderen Ordu'daki Osmanlı, Rum ve Ermeni mimarisi özelliklerini yansıtan tarihsel evlerden 23'ünün restore edileceğini açıklamış; Doç. Doğan ona "vatandaş olarak, bir bilim adamı olarak" diyerek tepki gösteriyor: "Finansmanını kim sağlayacak? Ermeni diasporası mı? Rum kaynakları mı? Yok efendim devletimiz finanse edecek diyorsanız, ben o zaman rahatsızlık duyuyorum. Benim vergilerimle yeterince Ermeni kilisesi, Rum kilisesi tadilat edildi. Benim toprağımda, kendi vergimle ötekileştirilemem." Tercümesi:

Bilim İnsanının Objektifliği

1. Gayri Müslimleri "öteki" sayıyor. Kendi vergileriyle cami yapılabilir ama kilise tamir edilemez. İyi de, gayri Müslimlerin, (üstelik, epey bol miktarda) vergi verdikleri halde, devletin cami ve imam-hatip lisesi yapmasına itiraz ettiklerini duydunuz mu? Hatta, Müslü-

manların aksine, Lozan'ın 40. maddesi gereği kendi okul ve mabetlerini kendileri finanse ediyorlar. Aslında Lozan'ın 41/2. maddesine göre bu okulların "hakkaniyete uygun ölçüde" kamu bütçelerinden yararlanması lazım da, kim vermiş ki kim alabilsin?

2. Etik diye bir sorunu yok. Biz Türkler, adı bile Yunanca olan (Anatoli: Doğu, güneşin doğduğu yer) bu yarımadaya 11. yüzyılda göçmen olarak vardığımızda, Ermeniler ve Rumlar kadim zamanlardan beri buranın otokton (yerli) halkıydı. Osmanlı eliyle imparatorluk kurarken zapt ettik, tamam. Ama İttihatçı eliyle ulus-devlet kurarken hiç de "tamam" değil. Çünkü Osmanlı'nın aksine, 1914'ten itibaren Rum, 1915'ten itibaren de Ermeni bırakmadık Anadolu'da. Tarlalarını, tezgâhlarını, evlerini ve kiliselerini gasp edip, kovduk. Şimdi bu "ganimet"lerimizin tamir ücretini Ermeni ve Rumlardan istiyoruz, öyle mi? Biraz ayıp olmuyor mu?

3. Doçent'in tarih "tahsili" de Sakallı Celal'e uygun. "Erivan'da bizim yüzlerce eserimizi yerle bir ettiler. Hadi buyurun. Erivan'daki Türk eserlerinden birini restore edin. Bu restorasyonu yaparken de Türk evini restore ediyoruz diye manşet atın. Buna müsaade eder mi Ermenistan?" diyor. Bunu bilemem de, hem biraz tarih bilirim hem de Erivan'ı gördüm:

Kentte yüzlerce tarihsel Ermeni eseri yok ki Türk eseri olsun. Çünkü Büyük Selçuklular'dan (1040-1157) sonra 13. yüzyılda Moğollar her şeyi yakıp yıktılar. Anadolu Selçukluları buraya ulaşmadı. Osmanlı Erivan'da hiçbir zaman kalıcı egemenlik kurmadı; zaten bölge 1639'da Kasrı Şirin sonucu İran tarafında kalmıştı. Üstelik Erivan 20. yüzyıl başında 20.000'lik yoksul bir kasabaydı ve Kasım 1920'de kurulan Sovyet Cumhuriyeti, 1827'de başlayan Rus işgalinden kalma 8 camiyi ve tüm kiliseleri laikçilik politikası icabı kapattı, yıktı veya yıkılmaya bıraktı. Şu anda "kültür merkezi" olarak kullanılan tek cami, 1999'da restore edilen 18. yüzyıl İran camisi.

Van minüt. Bir an için Doçent'in bütün söylediklerinin doğru olduğunu varsayarsak, bunun sebebi Türkleri "öteki" sayan ve tarihsel eserlerinin kendi vergileriyle restore edilmesine karşı çıkan Ermenistanlı milliyetçiler olmasın?

Bu Bir Nefret Söylemi

Nefret söylemi, bir noktada, nefret suçunun işlenmesi için önkoşuldur.

Türk Dili Doçenti'nin bu demeci nefret suçu mu? Hayır. Ama bir nefret söylemi. Şimdi bir düşünün bu Bölüm Başkanı'nın yetiştirdiği

öğrencileri. Gayri Müslimler hakkında neler öğreniyorlar acaba? Üstelik Doğu Karadeniz gibi bir bölgede? 19 Kasım 2009 tarihli *Taraf*'ta açıklanan, "AKP üzerindeki baskıları artırarak, hükümeti yıpratmak için gayri Müslimleri hedef alan" dört aşamalı "Kafes Eylem Planı" ortamında?

5 Şubat 2006'da Rahip A. Santoro'yu Trabzon'da, 19 Ocak 2007'de canım ciğerim Hrant'ı İstanbul'da, 18 Nisan 2007'de üç Protestan'ı Malatya'da, 3 Haziran 2010'da Rahip L. Padovese'yi İskenderun'da öldürdüler. 1 Temmuz 2006'da Rahip Brunissen'i Samsun'da, 17 Aralık 2007'de Rahip A. Francini'yi İzmir'de bıçakladılar. 16-19 yaş arasındaki bu gençler, kendi istikballerini de söndürecek bu saldırıları gasp için mi yaptı yoksa "Türklük" uğruna mı?

Not: Yazıyı yazdıktan sonra merak edip internete girdim. İlginçlik arttı. Ordu Rektörü Prof. Kefelioğlu şöyle demiş: "Öğrenciler, bölüm başkanlarının derslerde, kendi düşüncesinden olmayan öğrencilere sürekli hakaretler yağdırdığını ve farklı illerden gelen öğrencilere sürekli baskı uyguladığını iddia ediyorlar. Soruşturma başlattık. Tek doçent olduğu için bölüm başkanı olmuştur." Doç. Doğan ise iddiaları reddetmiş: "Ben Türk bilim adamıyım ve derste anlattığım şeyler de Türklükle ilgili olacaktır. Tüm iddialar iftiradır" (http://www.gazete5.com/haber/ordu-universitesinde-sorusturma-doc-dr-ismail-dogan-6-kasim-201-56052.htm).

Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları

Hakan Ataman[1]

Giriş

Kavramsal olarak çağdaş bir fenomen olan nefret suçları, günümüzde çağın epidemisi olarak da nitelendirilmektedir. Ancak nefret suçları kavramsal olarak çağdaşımız olsa da, adına bugün nefret suçu dediğimiz eylem(ler)in tarihsel açıdan oldukça kadim olduğunu söylemek mümkündür. Eylemin kendisi eski olmasına rağmen, bugün hâlâ sosyal bilimcilerin ve hukukçuların üzerinde tam olarak anlaştığı bir nefret suçu tanımı yapılabilmiş değildir. Mevcut haliyle, hükümetler arası bir mekanizma tarafından geliştirilen ve ortak kabul görmüş yegâne tanım

1 İnsan Hakları Savunucusu.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) aittir ve herhangi bir bağlayıcılığı yoktur. AGİT tarafından 2000'li yılların başında geliştirilen tanımın haricindeki tanımlar, genel olarak ulusal düzeydeki tanımlamalardır. Nefret suçlarının ulusal düzeydeki tanımlamaları genellikle ceza kanunlarında veya ceza hukukuyla bağlantılı ama ayrı bir nefret suçu kanunu olarak yapılan düzenlemelerde karşımıza çıkmaktadır.

Nefret suçlarının hukuki bir tanımının yapılması ve bu suçlara karşı pozitif hukuk çerçevesinde düzenlemeler geliştirilmesi kuşkusuz ki çok önemlidir. Bununla birlikte, nefret suçlarına karşı geliştirilen hukuki düzenlemelerin önemli bir bölümü, insan hakları ihlalleriyle ilgili diğer düzenlemelerde de olduğu gibi, nefret suçlarını yaşamın belli bir alanında, belli bir zamanda ve mekânda gerçekleşen ve fail(ler)le mağdur(lar) arasında, sınırlı sayıda bireyi içeren eylem(ler) olduğu varsayımı üzerinde temellenmektedir. Aslında genel olarak nefret suçlarının epizodik[2] görünüşü olarak tarif edebileceğimiz bu bakış açısı, hukukun sorumlulukları ve tabii ki aynı zamanda sorumluları belirlemeye çalışan ve bu nedenle de fail(ler) ve mağdur(lar) kadar, davaya özgü ve can alıcı nitelikteki ayrıntılı tanımlamaların yapılmasını gerektiren yaklaşımından esinlenmiştir. Nitekim nefret suçlarıyla ilgili tartışmaların önemli bir bölümü, ceza hukukunda nefret suçuyla ilgili düzenlemelerin "*nasıl ve hangi tanıma göre yapılacağı*" ve "*tanımın özellikle mağdur olarak kimleri kapsayacağı*" üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte genel olarak insan haklarıyla ilgili sorunlara, özel olarak ise nefret suçlarına geniş bir bağlamda ve sıklıkla beklenmeyen biçimlerde zamana yayılan dinamik bir süreç olarak bakılmazsa, konuyla ilgili bireylerin yaşamları ve toplum üzerindeki etkileri doğru bir şekilde anlaşılmayabilir[3]. Bu nedenle bu yazıda, yeri geldikçe, nefret suçları hakkında hukukun belli başlı temel argümanlarının yanı sıra, sorunun etik, sosyo-politik ve insan haklarıyla ilgili genel boyutuna da değinmeye çalışacağım.

2. Belli bir olay ya da olaylarla ilgili olan.

3. Günümüzde bazı insan hakları sorunları oldukça dinamik bir sürece sahiptir. Kendisini mutasyona uğramış bir halde ve çoğu zaman sinsice devam ettirebilmektedir. Bu nedenle tespit edilmesi, neden kaynaklandığının bulunması ve çözüm üretilmesi oldukça zor bir hal almıştır. Ayrımcılık sorunu bunların başında gelmektedir. Nefret suçları ve ayrımcılık teknik olarak farklı tanımlamalara sahip olmasına ve buna bağlı olarak farklı mücadele taktikleri gerektirmesine rağmen, ilerleyen sayfalarda da göstermeye çalışacağımız gibi, birinin olduğu yerde diğeri de fazla uzakta bir yerde değildir ve sosyal açıdan belli noktalarda ayrımcılık sorunuyla benzeştiğini söylemek mümkündür. Son yıllarda AB Komisyonu'nun bu konuda oldukça zihin açıcı çalışmaları bulunmaktadır. Özellikle de soruna sadece hukuk çerçevesinde değil daha geniş bir çerçevede bakılması ve yaklaşılmasıyla ilgili olarak bakınız European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G.4, "European handbook on equality data". Kasım 2006'da tamamlanan yazılar; European Communities, 2007, Belçika, s. 17.

Günümüzde gerçekleşen çok sayıdaki nefret suçu vakası göstermektedir ki, nefret suçları "*şiddetin manifestosu*" olarak mağdur üzerinden, mağdurun ait olduğu topluma bir bütün olarak mesaj göndermektedir. Dolayısıyla belli bir zamanda gerçekleşen bir nefret suçu, yaşamın farklı alanları üzerinde yankılanabilmekte ve kuşaklar üzerinde bir tür çarpan etki yaratabilmektedir. İleriki sayfalarda da göstermeye çalışacağımız gibi nefret suçunun çarpan etkisi yaşamın her alanına dağılabilmektedir. Bu süreçleri pek çok açıdan hukuki terimlerle açıklamak zor ya da imkânsız olabilir; ancak bunları, sosyal bilimlerin öğretileri yoluyla ve eşitliğe ilişkin veriler toplayarak tam olarak açıklamak mümkün olacaktır. Buna bağlı olarak bu yazıda, nefret suçlarını sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden faydalanarak ve elden geldiğince disiplinler arası bir yaklaşımla açıklamaya çalışacağım. Bunun için ilk olarak nefret suçu kavramına ve kavramın kökenlerine değineceğim. İkinci olarak sorunun etik, sosyo-politik ve insan haklarıyla ilgili genel boyutunu ele alacağım. Yazımın üçüncü bölümünde ise nefret suçlarıyla mücadelede hem etik ve sosyo-politik hem de insan haklarına ilişkin yaklaşımın katkısına/rolüne vurgu yapmaya çalışacağım. Sonuç bölümünde ise nefret suçlarıyla mücadele bazı olumlu pratiklerin ışığında basit çözüm önerileri sunmayı hedefledim.

1. Nefret Suçu Kavramı ve Kökenleri

Habil'in soyu, ye, iç ve uyu;
Tanrı sana gülümsüyor hoş görerek,
Kabil'in soyu, bir çirkefte dizboyu
Sürün ve öl sefalet çekerek.[4]

Nefret suçlarının kavramsal olarak ortaya çıkışı 1980'li yılların ortalarına denk gelmektedir.[5] Günümüzde, çağın epidemisi[6] olarak da nitelendirilen nefret suçları kavramı, oldukça çağdaş bir fenomen olmakla birlikte, "nefret suçları" kavramının dile getirdiği eylem(ler)in

4. Charles Baudelaire, *Habil ve Kabil*, Çev. Ahmet Necdet, Broy Yay., 2000, İstanbul, s.69-71.
5. Jack Lewin, "Hate Crimes", The Blackwell Encyclopedia of Sociology içinde, Der. George Ritzer, 2009(4), Blackwell Publishing, ABD, s.2048.
6. Pınar Öğünç, "Çağın Epidemisi: Nefret Suçları", Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu'yla röportaj, *Radikal* gazetesi Cumartesi eki, 20.03.2010, s.7, <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalEklerDetayV3&Date=&ArticleID=986620&CategoryID=41> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 20.03.2010; Joel Best, "Random Violence: How We Talk About New Crimes and New Victims" (Bölüm 3: Beyond Instances: Institutionalizing Stalking and Hate Crimes), 1999, University of California Press, Berkeley ve Los Angeles, California, s.46, 52, 68, 70.

kendisini insanlığın başlangıcına kadar götürmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında şiirlere, destanlara, araştırmalara ve kutsal kitaplara konu olan "*Habil ve Kabil*"in hikâyesini, nefret suçlarının başlangıcına dair somut bir örnek olarak vermek mümkündür. Genel kabul gören görüşe ve üç büyük semavi dinin kutsal kitaplarına (Tevrat, İncil ve Kuran) göre, Âdem'in oğulları olan Habil ve Kabil Tanrı'ya birer adak sunar. Ancak Tanrı, Kabil'in adağını reddeder. Buna çok sinirlenen Kabil kardeşi Habil'i öldürür.[7] Habil ve Kabil'in hikâyesi hakkında gerek teologların gerek sosyal bilimcililerin farklı yorumları bulunmaktadır. Bununla birlikte Kabil'in kardeşi Habil'e karşı göstermiş olduğu ve genellikle uzmanlar tarafından "*nefret*" kavramıyla birlikte ele alınan kızgınlık, öfke, aşağılama ve saldırganlık gibi davranışlarının yarattığı çağrışım bizi "nefret suçu"nun başlangıcı olarak bir hayli kadim bir zamana, daha doğrusu semavi dinlerin kutsal kitaplarındaki haliyle insanlığın başlangıcına kadar götürmektedir. O halde kavramı biraz daha derinlemesine incelemekte fayda var.

1.1- Nefret Kavramı

Habil'in soyu, senin kurbanın
Büyütüyor İsrafil'in burnunu!
Kabil'in soyu, çektirdiğin azabın
Hiçbir zaman gelmeyecek mi sonu?[8]

Dilbilim açısından baktığımızda "*nefret suçları*" dendiğinde iki farklı sözcükten oluşan bir isim tamlamasıyla karşılaşırız. Söz konusu iki sözcük ve onların dile getirdiği iki kavram, "*nefret*" ve "*suç*"tur. Nefret kavramının Antik Grekçe'deki karşılığı "*kedos*" (ἐχθός). Latince karşılığı "*odium*" olan nefret, İngilizce'de "*hate*" ve/veya "*hatred*", Almanca'da "*hassen*", Fransızca'da ise "*haine*" kelimeleriyle ifade edilmektedir. Türkçe'de ise "*nefret*" kelimesi Arapça kökenli olup, "1. Bir kimsenin kötülüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygu; 2. Tiksinme, tiksinti" anlamlarına gelmektedir. Kavram aynı zamanda "Bir şeye yönel-

7. Yusuf Tezcan, "Dört Kutsal Kitap" (Tevrat: Yaradılış Kitabı, 4, Habil ile Kabil); (İncil, Matta Bölüm 23, Luka Bölüm 11, İbranilere Mektup Bölüm 11-12); (Kuran, El-Maide Suresi 27-31, Ayetler -Diyanet Meali); (Hadis Sahih-i Buhari, Bölüm 9), 2006. Dört Kutsal Kitap e-program olarak mevcuttur; Ayrıca bkz. Ellen G. White, "The Story of Redemption", 1974, Bölüm 6: Cain and Abel and Their Offerings The Ellen G. White Estate, Inc. <http://www.preparingforeternity.com/sr/sr06.htm> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 10.07.2011.
8. Charles Baudelaire, a.g.e, s. 60-71.

miş duygu. *Kişilere karşı:* Birinin kötülüğünü istemeye varan tutku; yok etme isteğine varan bir yadsıma; bu yüzden nefretin en yüksek derecesi öldürmeyi isteyen nefret olarak adlandırılır. *Şeylere (nesnelere) karşı:* Sevmeme; uzaklaştırmayı, ortadan kaldırmayı isteme (yalandan nefret, matematikten nefret, hayvanlardan nefret vb)" anlamlarına gelecek şekilde de kullanılmaktadır.[9] Nefret kavramı aynı zamanda Platon'dan başlayarak günümüze kadar uzanan bir süreçte filozofların ve sosyal bilimcilerin ilgi alanlarından biri olmuştur.[10]

Aristoteles'e (MÖ 384-322) göre nefretin ayırt edici fenomonolojik özelliği, acıdan muaf olmasıdır. Aristoteles nefreti nitelerken, nefretin olumsuz bir kişisel özellik ya da eylemden çok, bir karakter ya da doğal özellik hakkında belli bir negatif yargılamaya yönelik olduğunu ve zamana bağlı olarak değişmeyeceği fikrini öne sürmektedir.[11] Düşmanlık ve nefret kavramlarının, karşıtlarına gönderme yapılarak incelenmesi gerektiğini söyleyen Aristoteles'e göre, düşmanlık öfke, garez ya da iftiradan ortaya çıkar. Öfke insanın kendisine karşı işlenen bir suçken, düşmanlık bu olmadan da ortaya çıkabilmektedir:

> (...) insanlardan, sırf karakterleri olarak düşündüğümüz şeylerden dolayı nefret edebiliriz. Öfke her zaman bireylerle ilgilidir –bir Kallias olabilir bu ya da bir Sokrates– oysa nefret gruplara da yöneltilir: Herhangi bir hırsızdan ya da muhbirden hepimiz nefret ederiz. Ayrıca öfke zamanla yatışabilir ama kin (nefret) yatışmaz. Biri onun nesnesine acı vermeyi amaçlar, öteki yse o kişiye zarar vermeyi; öfkeli insan, kurbanlarının bunu hissetmesini ister, nefret eden kimseyse, kurbanları bunu hissetmiş ya da hissetmemiş, umurunda değildir. Bütün acı verici şeyler hissedilir ama en büyük kötülükler, haksızlık ve ahmaklık en az hissedilenlerdir; çünkü varlıkları acıya neden olmaz. Öfke acıyla birliktedir, kinse (nefretse) değil; öfkeli insan acı duyar, kin tutan (nefret eden) duymaz. Öfkeli bir insana, kendisine zararı dokunmuş kimseleri bağışlatacak çok şey olabilir ama kin tutan (nefret eden) insan, bir kez nefret ettiği insana, hangi koşullar altında olursa olsun acımak istemez; çünkü biri suç işleyenlere yaptıklarından dolayı acı çektirirken, öteki onların varlığını ortadan kaldıracaktır.

9. Kavramın Antik Grekçe ve Latince'deki karşılıkları için bkz. A Lexicon, Abridged from Liddel and Scott's Greek-English Lexicon, Oxford At The Clarendon Press, 1966, İngiltere, s. 295; Almanca, Fransızca ve İngilizce'deki karşılıkları için bkz. Douglas Harper, "Hate", Online Etimology Dictionary, 2001-2010, <http://www.etymonline.com/index.php?term=hate> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 22.07.2011; Türkçe anlamı için bkz. Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, nefret, <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> web sitesinde mevcuttur. Türk Dil Kurumu, Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü, nefret, <http://www.tdkterim.gov.tr/?kelime=nefret&kategori=terim&hng=md> web sitesinde mevcuttur. Son erişimler 22.07.2011.

10. Edward B. Royzman, Clark Mccauley ve Paul Rozin, "From Plato to Putman: From Ways to Think About Hate", *The Psychology of Hate* içinde, Der. Robert J. Sternberg, American Psychological Association, Washington, DC, ABD, 2005, 2. Basım, s. 3-35.

11. *From Plato to Putman: From Ways to Think About Hate*, a.g.e., s. 4.

> Bütün bunlardan, insanların dost mu düşman mı olduğunu kanıtlayabileceğimiz açıktır; eğer değillerse, öyle olmalarını sağlayabiliriz; öyle olduklarını ileri sürüyorlarsa savlarını çürütebiliriz ve bir eylemin öfke yüzünden mi nefret yüzünden mi olduğu tartışmalıysa, onu bunlardan yeğlediğimiz birine bağlayabiliriz.[12]

René Descartes 1649 tarihli *Ruhun İhtirasları* (*Les passions de l'âme/The Passions of the Soul)* adlı eserinin II. Bölüm'ünde nefretin her halükârda zarar veren bir şey olduğunu belirtmektedir. Kötülüğe ve nefretle sürüklendiğimiz hareketlere sevgiyle olanlardan daha fazla sürüklendiğimizi iddia eden Descartes, nefretin kederle birlikte hareket ettiğini ifade eder:[13]

> Kısacası, mademki kin (nefret) ile keder, doğru bir bilgiden meydana geldikleri halde bile, ruh tarafından geri itilmeleri gereken ihtiraslardır; o halde yanlış bir kanaatten meydana geldikleri zaman, daha da kuvvetli bir sebeple geri itilmeleri gerekir.[14]

René Descartes ve *Gottfried Leibniz* ile birlikte 17. yüzyıl felsefesinin en önde gelen isimlerinden biri olan *Baruch Spinoza*[15], en önemli eseri

12. Aristoteles, *Retorik*, II. Kitap, Çev. Mehmet H. Doğan, YKY Yay., Nisan 2006, 8. Baskı, İstanbul, s. 108, paragraf 1382a,5-15. Parantezler bana aittir (Hakan Ataman). Metnin İngilizce çevirisi için bkz. Aristotle, *Rhetoric*, Book II, Çev. W. Rhys Roberts, Books@Adelaide, 2007, <http://ebooks.adelaide.edu.au/a/aristotle/a8rh/book2.html> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 25.07.2011

13. René Descartes, *Ruhun İhtirasları*, Çev. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basınevi Yay., 1972, Ankara, Madde 140, s. 108-109. Metnin Fransızca orijinali ve İngilizce çevirisi için bkz. René Descartes, *Browse The Passions of the Soul*, Second Part, Article 140, 142, <http://net.cgu.edu/philosophy/descartes/Passions_Part_Two.html> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 25.07.2011.

14. A.g.e, Madde 142, s. 109-110. Parantez bana aittir (Hakan Ataman).

15. Yahudi bir ailenin oğlu olan Spinoza'nın, detayları fazla bilinmemekle birlikte, materyalist olduğu ve Tevrat'ı küçük gördüğü gerekçesiyle Cemaat Mahkemesi tarafından dinsizlikle suçlandığını (1655-1656) yeri gelmişken belirtmekte fayda vardır. Yapılan sorgulamada panteist görüşleri doğrultusunda Tanrı ile evrenin bir olduğunu, dolayısıyla Tanrı'nın bir bedeni bulunduğunu savunan Spinoza, sonunda hahamlar tarafından din düşmanı olmakla suçlanır ve pişman olmaya zorlanır. Spinoza hakkında Amsterdam Sinagogu tarafından her türlü din ve ahlak için bir tehdit oluşturduğu gerekçesiyle, yerel yetkililere ikinci bir şikâyet daha yapılır. Bunun üzerine Spinoza 1660'da hoşgörüsüzlüğün ve nefretin bir mağduru olarak Amsterdam'ı terk etmek zorunda kalır. Elinizdeki çalışmada "nefret" kavramına ilişkin alıntılar yaptığım *Etika*'nın, Spinoza tarafından hakkındaki suçlamalar üzerine Amsterdam'ı terk etmesinden sonra kaleme alınması bence dikkat çekicidir. Bu konuda daha geniş bir bilgi için bkz. Steven Nadler, "Spinoza's Ethics: An Introduction", Mayıs 2006, Cambridge University Press, ABD, s.6-9; W. N. A. Klever, "Spinoza's life and Works", *The Cambridge Companion to Spinoza* içinde, Der. Don Garrett, Cambridge University Press, 1996, ABD, s. 16; Blake D. Dutton, "Benedict De Spinoza" (1632-1677), Internet Encyclopedia of Philosophy: <http://www.iep.utm.edu/spinoza/> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 01.08.2011; Steven Nadler, "Baruch Spinoza", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (İlkbahar 2011 Baskısı), Edward N. Zalta (Der.), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/spinoza/> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 01.08.2011.

olarak gösterilen *Etika* (*Ethica*-1677) adlı kitabının, "*Duygulanışların Kökü ve Tabiatı*" *üzerine başlıklı İkinci Bölüm'ünde nefreti*, sevgi kavramıyla birlikte ele alır ve her ikisini de bir dış nedene bağlar:

> (...) sevgi bir dış nedenin fikri ile birlikte olan sevinçten başka bir şey değildir. Kin de (nefret) bir dış neden fikri ile birlikte olan kederden başka bir şey değildir. Bundan sonra, seven kimsenin sevdiği ile birlikte bulunmaktan zevk duyduğunu, onu elinde tutmaya çalıştığını, tersine kin (nefret) duyan kimsenin de kinin (nefretin) konusunu uzaklaştırmaya ve onu yok etmeye çalıştığını görüyoruz.[16]

İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme (1739-1740) adlı eserinin İkinci Bölüm'ünü "*Sevgi ve Nefret*" konusuna ayıran *David Hume* ise, sevgi ve nefret gibi tutkuların tam olarak bir tanımının yapılamayacağını söylemektedir. Bunun temel nedeni söz konusu tutkuların başka herhangi bir şey ile karışmamış olması ve yalın bir izlenim vermesidir. Sevgi ve nefretin doğasından, kökeninden, nedeninden ve nesnelerinden çıkarılan herhangi bir tanımlama mümkün görünmemektedir. *Hume* bunun nedenini söz konusu tutkulara ilişkin deneyimlerimizin kendiliğinden yeterince bilinmiyor olmasına bağlar. "*Kendini beğenmişlik-kendini küçük görme*" ve "*sevgi-nefret*" tutku kümeleri arasındaki benzerliklerin büyüklüğüne dikkat çeken *Hume'a göre, ikincileri açıklayabilmek için birinciler üzerinde akıl yürüterek işe başlamamız gerekir:*

> Kendini beğenmişlik ve kendini küçük görmenin dolaysız nesnesinin "kendi" ya da düşüncelerinin, eylemlerinin ve duyumlarının yakından bilincinde olduğumuz o özdeş kişi olması gibi, sevgi ve nefretin nesnesi de düşünce, eylem ve duyumlarının bilincinde olmadığımız bir başka kişidir. Bu deneyimden yeterince açıktır. Sevgi ve nefretimizin her zaman bize dışsal duyarlı bir varlığa yöneliktir ve öz-sevgiden söz ettiğimiz zaman, bu uygun bir anlamda değildir; ne de ürettiği duyumun bir dost veya eş tarafından uyarılan o yumuşak heyecanla ortak herhangi bir şeyi vardır. Nefret açısından da durum aynıdır. Kendi hatalarımız ve budalalıklarımız tarafından küçük düşürülebiliriz; ama hiçbir zaman başkalarının incitmelerinden olmanın dışında herhangi bir öfke ya da nefret duymayız.
>
> Ama sevgi ve nefretin nesnesi her zaman bir başka kişi olsa da, açıktır ki nesne, sözcüğün sağın (tam) anlamıyla konuşursak, bu tutkuların nedeni

16. Spinoza, *Etika*, Çev. Hilmi Ziya Ülken, Dost Yay., Ankara, 2004. Parantezler bana aittir (Hakan Ataman). Ayrıca metnin İngilizce çevirisi için bkz. Benedict de Spinoza, *The Ethics*, Latince'den Çeviren: R. H. M. Elwes, [1883], III. Bölüm, On The Origin And Nature Of The Emotions, <http://www.sacred-texts.com/phi/spinoza/ethics/eth03.htm> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 01.08.2011.

değildir. Çünkü sevgi ve nefret duyumlarında doğrudan doğruya aykırı oldukları ve aynı nesneyi taşıdıkları için, eğer o nesne de nedenleri olmuş olsaydı, bu karşıt tutkuları eşit bir derecede üretirdi ve daha ilk kıpıdan (aşamadan), birbirlerini yok etmeleri gerekeceği için, ikisinden hiçbiri kendini göstermeyi başaramazdı. Öyleyse nesneden ayrı bir neden olmalıdır.

Eğer sevgi ve nefretin nedenlerini irdelersek (incelersek), bulacağız ki çok fazla türlüleşmişlerdir ve ortaklaşa çok şeyleri yoktur. Herhangi bir kimsenin erdemi, bilgisi, kavrayış inceliği, sağduyusu, iyi huyu sevgi ve saygı üretir; karşıt niteliklerin nefret ve küçümseme üretmeleri gibi.[17]

Yukarıda nefrete dair kısaca aktarmaya çalıştığımız tanımlamaların arasındaki temel ayrım duygulara ya da yargılara (serbest-etki) verilen ağırlıktır. Spinoza ve Hume gibi düşünürler nefretin objesine yönelik olumsuz bir duyguya vurgu yaparken, Aristoteles ve Descartes gibi düşünürler obje hakkındaki olumsuz bir yargılamaya vurgu yapmaktadır. Buradaki bir başka ayrım da, nefretle ilgili davranış eğilimlerini kapsar. Descartes nefretin geri itilmesini ya da ondan uzak durarak geri çekilmeyi önerirken, Aristoteles hırsızdan ya da muhbirden nefret etme örneğinde olduğu gibi, yaklaşmayı önerir. Descartes'ın, nefreti kederle birlikte ele almasının nedeni ise onun nefretin geri itilmesiyle ilgili yaklaşımıyla bağlantılıdır. Böylece kederden de uzak durmuş bulunuruz. Nefretin bu klasik ele alınma biçimleri, aynı zamanda öfke ve korku gibi duygularla nefretin ilişkisi ve nefretle bütünleşmiş inanç, duygu ve davranışlar hakkındaki tartışmaların genel bir özetini vermektedir.[18] Nefret kavramının yukarıdaki klasik açıklamalarının yanı sıra Nietzsche'nin nefret konusundaki açıklamasına kısaca değinmekte fayda var. *Ahlakın Soykütüğü Üstüne* (1887) adlı çalışmasının I. Bölüm'ünde Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (1886) adlı çalışmasına da atıfta bulunarak, nefret konusunda "*ahlakta köle başkaldırısı*" ve modern ahlakın doğuşu olarak gördüğü değerler sistemindeki hızlı dönüşümün bir açıklamasını sunar. Açıklamalar onun dine ve özellikle Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa karşı duruşunu sergilerken, hikâyenin iki temel kahramanı "*soylular*" ve "*rahipler*"dir:

17. David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., Birinci Basım, 1997, İstanbul, s. 299-300. Parantezler bana aittir (Hakan Ataman). Ayrıca metnin İngilizce'si için bkz. The Philosophical Works of David Hume. 4 cilt halinde ve yazarın sonradan yaptığı tüm değişiklikler ve düzeltmelerinin de gösterildiği tüm makaleleri. (Edinburgh: Adam Black and William Tait, 1826). 2. Cilt <http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1482&Itemid=28> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 02.08.2011.

18. From Plato to Putman: From Ways to Think About Hate, The Psychology of Hate içinde, a.g.e., s. 4.

(...) böyle bir şey, yalnızca bu rahip ruhlu, en derinden bastırılmış rahipçe intikam özlemini taşıyan halka yakışırdı. Yahudiler'di, aristokratik değer eşitliğine (iyi=soylu=güçlü=mutlu=Tanrı'nın sevgilisi) karşı çıkarak, onları tersine çevirmeye çalışan, bu tersine çevrilmeyi, korkunç bir tutarlılık içinde dipsiz nefretlerinin (güçsüzlüğün yol açtığı nefret) dişleriyle sağlayan...
(...) şu kin ve nefret ağacının gövdesinden, Yahudi nefretinden, –en derin, en yüce, yani, idealler yaratabilen, değerleri ters yüz edebilen, eşine yeryüzünde şimdiye kadar rastlanmamış nefretten– aynı ölçüde eşine az rastlanır, yeni bir sevgi, tüm sevgilerin derini, en yücesi yeşerdi: başka hangi gövdeden yeşerebilirdi ki?
(...) Olgulara bakalım: Halk kazanmıştır –ya da "köleler" ya da "yığın" ya da ne demek hoşunuza gidiyorsa– (...) İnsan ırkının "kurtuluşu" (yani "efendiler"den) ilerliyor; her şey gözle görülür biçimde Yahudi'leşiyor, Hıristiyanlaşıyor, yığınlaşıyor (sözcükler kimin umurunda!).[19]

Fredrich Nietzsche'den yukarıda yaptığımız alıntıdakine benzer nitelikte görüşleri ve özellikle de Yahudiler hakkındaki genel görüşü, onun "üst-insan" fikriyle birleştirirken akla ilk gelen *Nazizm* olmuştur. Ancak, *Abir Taha*'nın da belirttiği gibi *Nietzsche* ile *Naziler* arasındaki bağlantı oldukça tartışmalıdır. Nietzsche ve Naziler arasındaki bağlantının boyutu uzmanlar arasında hâlâ devam eden ve çözümlenmemiş bir yorum tartışmasına yol açmıştır. Söz konusu yorumlardan ilki *Nietzsche'nin* bir *Nazi* olduğunu, ikincisi kısmen bir *Nazi* olduğunu, üçüncü görüş ise bir *Nazi* olmadığını söylemektedir.[20] Üçüncü görüşten hareketle, Nietzsche'nin "*kölelik ahlakıyla*" kastettiği şeyin aslında klasik ahlak anlayışı olduğunu, Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa yönelttiği eleştirilerin de aslında bu klasik ahlak anlayışının eleştirisi olduğunu söylemek mümkündür.[21] Ancak elinizdeki makalede konumuz gereği bir *Nietzsche* savunması ya da eleştirisi yapmak yerine, *Nietzsche'nin* klasik ahlak eleştirisini *nefret* kavramıyla birlikte ele aldığını söylemekle yetineceğim.

19. Fredrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne: Bir Kavga Yazısı*, Çev. Ahmet İnam (Almanca aslından), Say Yay., İkinci Baskı, 2004, İstanbul, s.43-45. Metnin İngilizce çevirisi için bkz. Friedrich Nietzsche, *On the Genealogy of Morals: A Polemical Tract*, Leipzig 1887, Çev. Ian Johnston of Malaspina University-College, First Essay: Good and Evil, Good and Bad, <http://records.viu.ca/~johnstoi/nietzsche/genealogy1.htm> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 02.08.2011.

20. Abir Taha, *Nietzsche, Prophet of Nazism: The Cult of the Superman*, 1. Basım, AuthorHouse, 2005, ABD, s. 3.

21. Nietzsche hakkındaki tartışmaların genel bir yorumu için bkz. Robert Wicks, Friedrich Nietzsche, 1. Basım 30 Mayıs, 1997; substantive revision Fri Apr 29, 2011, <http://plato.stanford.edu/entries/nietzsche/> web sitesinde mevcuttur; Dale Wilkerson, Friedrich Nietzsche (1844-1900), Originally published: August 21, 2009, The Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP) (ISSN 2161-0002), <http://www.iep.utm.edu/nietzsch/> web sitesinde mevcuttur. Son erişimler 02.08.2011.

Nefretin bir açıklamasını yapmaya ya da daha doğrudan bir ifadeyle "*Nefret nedir?*" sorusuna bir cevap bulmaya yönelik klasik tanımlama çabaları, modern sosyal bilimlerin de konusu olmaya devam etmektedir ve bu konuda araştırmacıların çeşitli açıklamaları bulunmaktadır. Kısaca özetleyecek olursak, bir grup araştırmacı nefreti "*göreceli olarak kısa bir zaman dilimi kapsamında gelişen eğilimlerin çok yönlü bir tepki vermesi*" anlamında "*duygu*" (*emotion*) ve "*yaradılış*" (mizaç, huy, eğilim: *disposition*) kavramlarıyla açıklamaya çalışmaktadır. Bu haliyle nefret, sevginin mükemmel bir karşıtı olarak tanımlandığı gibi bir "*sendrom*" olarak da ele alınmaktadır. Araştırmacıların buna verdiği örnek "*vatanseverlik*" kavramıdır. Hayatı boyunca kendisini "*milliyetçi*" ya da "*vatansever*" olarak adlandırmayan pek çok kişi kendi ülkesinin çıkarıyla ilgili bir durum söz olduğunda, kendi "*vatanına*" sevgiyle bağlanabilmekte ve ötekine nefretle bakabilmektedir. Günümüzde nefreti "*duygu*" kavramı üzerinden açıklamaya çalışan modern görüşler, "*sendrom*" olarak "*nefret*" fikrini daha da ileri götürmekte fakat nefreti tek başına bir duygu olarak değil, "*duygusal bir tutum*" olarak değerlendirmektedir. Buna karşılık bir diğer görüş, nefreti "*her şeyden sonra ortaya çıkan bir duygu*" olarak değerlendirmektedir. Bu haliyle nefret "ötekinin kötü olduğu" bir yargılamaya yol açmaktadır. Diğer bir yaklaşım ise nefreti, sevgi kavramının açıklamasından hareketle, üç eylem hissi ile ifade etmeye çalışmaktadır: *Yaklaşma* (*intimacy* – bu nedenle açık bir şekilde doğru olmadığını ispatlama, inkâr etme); *tutku* (*passion*) ve *bağlılık* (*commitment*). Bu hisler ve eylemler, iğrenme ve uzaklaşmayı da içerecek şekilde birincisiyle, yani yakınlaşmanın reddi ya da inkârı ile birlikte ele alınmaktır. Tüm bunlara bağlı olarak nefretin aynı zamanda bir derecelendirmesi yapılmaktadır. Örneğin "*soğuk nefret*" (tek başına aşağılama yoluyla değersiz kılma); "*sıcak nefret*" (tiksinme+ öfke-korku); "*ısınan nefret*" (tiksinme+aşağılama); "*kaynamış nefret*" (tutku+söz; aynı zamanda hakaret etme) ve son olarak yukarıda bahsettiğimiz üç eylem hissinin bir bileşeni olarak "*yakıcı nefret*".[22]

22. *From Plato to Putman: From Ways to Think About Hate*, The Psychology of Hate içinde, a.g.e., s. 5-6. Nefrete ilişkin bir diğer yaklaşım ise, nefreti bir sendrom ve bir duygu olarak ele almakla birlikte, yakınlaşmanın reddi, aşağılama ve değerden düşürme yargısının aksine, nefretin ötekine eşit temelde davranan bir duygu olduğunu iddia etmektedir. Genel olarak nefret suçlarının eşit olmayan bir güç dengesine dayandığını iddia eden diğer görüşlerden farklı olarak burada söz konusu olan, nefretin birinin karşıtını kötülerken, aşağılarken, ahlaksızlık ya da fesatlık ile özdeşleştirirken, bunu bir başka duygu, kızgınlık duygusu ile karıştırarak yapıyor olmasıdır. Burada kişi diğer düşmanca duyguların aksine ötekini aşağı, alt insan olarak ya da aşağılık bir varlık olarak değerlendirmez ya da ahlaken daha alt düzeyde olması itibariyle ona daha az saygısız davranmaz, eşit bir zeminde davranır. Gerçek nefret bir yakınlık, saygı ve güç duygusudur. Zayıflıkta nefret olamaz. Güç eşitliği nefretin özel mitolojisinin bir parçası olarak

Nefrete ilişkin son zamanlarda popüler olan bir diğer açıklama ise, nefreti kişiselleştirilmiş, genelleştirilmiş ve küreselleştirilmiş öfkenin bir türü olarak nitelendirmektedir. Psikanalitik yaklaşım ise nefreti "ruhsal bir anormalite" olarak ele almaktadır. Bu haliyle nefret alçaltılmış bir varlığın acısını ya da kaygısını rasyonalize etmeye yönelik tasarlanmıştır ve kendiliğinden yaratılmış bir düşmana karşı nevrotik bir bağlantıdır. Nefreti patalojik olarak nitelendiren psikanalist yazarlar da bulunmaktadır. Buna göre, Freud'dan sonra nefret, yıkıcı saldırganlık niyetiyle beraber egonun bir tutumudur. Nefret ihtiyaçlar, korkular, engellenme ve tüm hoşa gitmeyen zarar verici deneyimler yoluyla mobilize olabilir.[23]

Şu ana kadar sıraladığımız görüşleri toparlayacak olursak, nefretin bir açıklamasını yapmaya yönelik ortaya çıkan klasik ve çağdaş görüşlerin hemen hepsi, nefretin doğrudan ya da onun görünür haliyle bir tanımını vermeye çalışmıştır. Belli örnekler yoluyla yapılan bu tanımlamalar aynı zaman *"açık tanımlama"* (*ostensive definition*) olarak da adlandırılmaktadır. Nefret konusunda ve özellikle de geçen yüzyıl sonlarına doğru baş gösteren etnik şiddet temelli soykırım suçlarıyla ilgili politik düzenlemelerin önemli bir bölümü, adını andığımız *"açık tanımlama"* girişimlerine dayanmaktadır. Açık tanımlama aynı zamanda, bugün adına *"nefret suçu"* dediğimiz kavramın da dayanağını oluşturmaktadır ve bu haliyle nefrete dair normatif bir yargılamayı da ifade etmektedir. Bu aşamada nefretin, kendine zarar verme ile ilgili ani bir isteğin dışarıya yönelmesi gibi kategorik bir tanımın[24] da bulunduğunu belirttikten sonra, konumuzla ilgili ikinci kavrama, yani suç kavramına da kısaca bakmakta fayda var.

görülür. Düşmanlığın her zaman karşılıklı saygı unsurunu içerir. Bu haliyle nefret karşılıklı saygı üzerinde temellenen bir çatışmayı içerir. (a.g.e., s. 7). Ancak buradaki tanımın nefretin oldukça özel, psikolojik bir yönüne işaret ettiğini söylemek gerekir. Nefret suçu kavramının bir bileşeni olarak "nefret" kavramını, bu çalışmada genel kabul gören haliyle önyargı ve ayrımcılık gibi kavramlarla birlikte ele alacağım. Dolayısıyla bu çalışmada kavramı eşitler arası bir ilişki olarak ele alan yaklaşımın açıklamasını değil, eşit olmayan bir güç ilişkisi olarak ele alan yaklaşımların açıklamalarını temel alacağım.

23. A.g.e., s. 7-8

24. A.g.e., s. 8-11.

1.2- Suç Kavramı

Habil'in soyu, gör ekininin
Ve sürülerinin iyiye gittiğini;
Kabil'in soyu, barsakların senin
Gurulduyor ihtiyar bir köpek gibi.[25]

Suç kavramının İngilizce'deki karşılıkları olan "*crime*" ve "*offense*" kelimeleri, eski Fransızca kaynaklıdır. Kavram köken olarak Latince'de sırasıyla "*crimen*" ve "*offensa*" kelimelerinden gelmektedir. Söz konusu kavramlar aynı zamanda Latince "*scandalum*", Antik Grekçe'de ise "*scandalon*" (μιασμός) olarak geçen "*skandal*" kavramıyla birlikte ele alınmaktadır. Bu son haliyle genel olarak "*suç*" kavramının, özel olarak "*nefret suçlarının*" aynı zamanda bir "*insan hakları skandalı*" olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Suç kavramının kendisi de en az nefret kavramı kadar, ilk çağlardan itibaren sosyal bilimlerin temel bir inceleme konusu olmuştur. Platon'un *Yasalar* adlı kitabının V. Bölüm'ünden itibaren bir suçlar listesi çıkarmak mümkündür.[26] Antik Grekçe'de İngilizce "offence", yani suç kavramının karşılığı olarak "*adikia*" (ἀδικια) kelimesi kullanılmaktadır. Kavram bu haliyle aynı zamanda yanlış, kötülük, adil olmayan anlamlarında da kullanılmaktadır.[27] Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük'üne göre "1. Bir toplumda haksız sayılıp, yazılı-yazısız kurallarla yasaklanan ve yaptırımlara bağlanan davranış ve eylem; 2. Devletçe yasalarla tanımlanıp yaptırıma bağlanmış olan kurallara aykırı davranış" anlamlarına gelen suç kavramı, Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü'ne göreyse "1. Bir toplumda haksız sayılıp, yazılı-yazısız kurallarla yasaklanan ve yaptırımlara bağlanan davranış ve eylem. 2. Devletçe yasalarla tanımlanıp

25. Charles Baudelaire, a.g.e., s. 69-71.

26. Platon, *Yasalar*, I. Cilt, Çev. Candan Şentuna & Saffet Babür, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 128-203.

27. Antik Grek Dünyasında "yasalar ve suçlar" konusunda oldukça geniş bir literatür bulunmasına rağmen burada özel olarak konuyla ilgilenmiş olmaları bakımından Platon ve Aristoteles'in birkaç eserine atıfta bulunmakla yetineceğim. Özellikle *Yasalar* adlı çalışmasının haricinde Platon'un *Devlet* (İkinci Kitap, 363c-365a; Çev. Sabahattin Eyüboğlu & M.Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, 1998, İstanbul, s. 54-55) ve *Protogoras* (323a-324b; Çev. Pertev Naili Boratav, Hürriyet Yay., Ocak 1975, s. 207-208) diyalogları ve Aristoteles'in suç ve ceza usulleriyle ilgili olarak *Atinalıların Anayasası* (Bölüm 48, 57, s. 72-90; *Atinalıların Devleti* olarak Çev. Furkan Akderin, Alfa Yay.), *Retorik* (Birinci Kitap, Suçlama ve Savunma üzerine, 1368b-1370b; İkinci Kitap, Kanıtlama hakkında, 1400a-1402a; Çev. Mehmet H. Doğan, YKY Yay., 1995, s.70-75; 153-159); *Nikamakos'a Etik* (Üçüncü Kitap, Bölüm 5(1262b), Dördüncü Kitap, Bölüm 8, Çev. Saffet Babür, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s. 49-53, 86-87), *Politika* (Bölüm 4, Çev. Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, s. 35-36).

yaptırıma bağlanmış olan kurallara aykırı davranış" anlamlarına karşılık gelmektedir.[28] Çağdaş ceza hukuku kuramlarının öncüsü sayılan Cesare Beccaria *Suçlar ve Cezalar Hakkında* adlı kitabında "*suç*" kavramını en genel hatlarıyla üçe ayırmaktadır:

> Kimi suçlar, doğrudan doğruya toplumu ya da onu temsil eden kişiyi yıkarlar, yıkmaya yönelirler. Kimileri de yurttaşın yaşamını, mallarını ya da onurunu, bu değerlerin özgün esenliklerini ihlal ederler. Ötekiler ise, kamunun esenliği için yasanın yapmayı ya da yapmamayı buyurduğu kurallara aykırı eylemlerdir.[29]

Beccaria, devletin kişiliğine karşı suçlar olarak adlandırıldıkları için birincilerin en ağır suçlar kapsamında yer aldığını belirtmektedir. Ancak eşit şekilde kişilerin güvenliklerine yönelik yasanın öngördüğü en ağır cezayla cezalandırılması ve kimsenin bu cezalardan yakasını kurtaramaması gerektiğini belirten *Beccaria* şunları söylemektedir:

> (...) yurttaşların güvenlik ve özgürlüklerine karşı yapılan saldırılar en ağır suçlardır. Halktan/sıradan kişilerin tasarlayarak adam öldürmesinin ve hırsızlıkların yanı sıra, seçkinlerin ve yargıçların işledikleri bu türden suçlar da aynı sınıfa girerler. Çünkü böyle bir durum, adalet ve ödev düşüncelerini yıkarak ve bunların yerine en güçlü olanın haklı olduğu inancını geçirerek yarattığı derin ayrılık ve etkiyle uyrukları ve yurttaşları sarsar.[30]

Yurttaşların güvenliklerine ve özgürlüklerine yönelik işlenen suçlara ilişkin tanımlamasıyla, Beccaria'nın aslında yaklaşık 250 sene öncesinden, bugünkü kullanımıyla, "*nefret suçları*" tanımını önceleyen bir tanım geliştirdiğini söylemek mümkündür. O halde şimdi "*nefret suçları*" kavramının kendisine geçebiliriz.

1.3.- Nefret Suçları

Günümüzde "nefret suçu" olarak tanımladığımız eylemlerin engellenmesi için ilk girişimler 1960'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde, özellikle de Yahudilere ve Siyahlara yönelik saldırıları engellemek amacıyla başlatılmıştır. Ancak, nefret suçu kavramı 1986 yılında Amerika'da, New York'ta bir grup beyaz genç tarafından siyah bir kişiye yönelik gerçekleştirilen ırkçı saldırının gazete sayfalarına yansımasıyla yaygın ola-

28. Türk Dil Kurumu, Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü, suç, http://tdkterim.gov.tr/bts/ web sitesinde mevcuttur. Son erişim 02.08.2011.
29. Cesare Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, Çev. Sami Selçuk, İmge Kitabevi, 2004, s. 56.
30. A.g.e., s. 57-58.

rak kullanılmaya başlandı. Terimin içeriği 1990'ların başından itibaren ise sadece "ırk" ya da "*din*" temelinde gerçekleşen saldırılar için değil, aynı zamanda bir kişinin cinsel yönelimi, ulusal kökeni, engellilik hali ve cinsiyeti nedeniyle yapılan saldırılar için de kullanılmaya başlanmıştır.[31] Günümüzde uluslararası düzeyde "*nefret suçlarını*" tanımlayan ve yasaklayan herhangi bir sözleşme veya düzenleme bulunmamaktadır. Mevcut düzenlemelerin önemli bir bölümü ulusal niteliktedir veya bölgesel organizasyonların geliştirdiği tanımlamalar söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında "*nefret suçları*"na ilişkin yegâne kapsamlı tanım, bölgesel bir hükümetler arası organizasyon olarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)[32] tarafından geliştirilmiştir. AGİT'in insani boyutundan sorumlu temel kurum, İnsan Hakları ve Demokratik Kurumlar Dairesi'dir (ODIHR). ODIHR, AGİT nefret suçlarının önlenmesi ve bu alandaki gelişmeleri takip etmek için, Ekim 2006'dan itibaren Polonya merkezli, *Hoşgörü ve Eşit-Muamele Bilgilendirme Sistemini* (Tolerance and Non-Discrimination Information System -TANDIS)[33] oluşturmuştur. AGİT'in nefret suçu tanımı şöyledir:

A) Nefret suçu, mağdur, mülk ya da suçun hedefi B şıkkında tanımlandığı gibi bir grupla gerçek ya da varsayılan bağlantısı, ilgisi, ilişkisi, destekçisi ya da üyesi olduğu için seçilerek, mülke ya da kişiye karşı işlenen herhangi bir suçu kapsamaktadır.

B) Grup üyelerinin genel özellikleri gerçek ya da varsayılan ırk, ulus ya da etnik orijin, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, fiziksel ya da zihinsel engellilik, cinsel kaynaklı ya da diğer benzer unsurlara dayandırılabilir.[34]

---

31. Jack Lewin, *Hate Crimes*, s. 2048-49.

32. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı adı altında 1970'li yılların başında, Soğuk Savaş koşullarındaki Avrupa'nın bölünmüşlüğüne son verilmesi, güvenlik ve istikrarın sağlanması ve katılımcı devletler arasında bu amaca yönelik işbirliğinin geliştirilmesi düşüncesiyle kurulmuştur. Şu anda 56 katılımcı devletle birlikte kapsadığı bölge Kuzey Amerika ve Avrasya kuşağını içine almaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. <www.osce.org> . Son erişim 02.08.2011.

33. Tolerance an d Non-Discrimination Information System, <http://tandis.odihr.pl> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 02.08.2011.

34 Combating Hate Cirmes in OSCE Region, An Overview Statistics, Legislation and National Initiatives, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) tarafından basılmıştır. AI. Ujazdowskie, Poland, <www.osce.org/odihr>, OSCE/ODIHR 2005, s.12. Hate Crimes in OSCE Region, Incidents and Responses, Annual Report for 2006, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) tarafından basılmıştır. AI. Ujazdowskie, Poland, <www.osce.org/odihr>, OSCE/ODIHR, 18 September 2007, s. 9. <http://www.osce.org/item/26296.html?ch=931> web sitesinde mevcuttur. Hate Crimes in OSCE Region, Incidents and Responses, Annual Report for 2007, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) tarafından basılmıştır. AI. Ujazdowskie, Poland, <www.osce.org/odihr>, OSCE/ODIHR, 6 Ekim 2008, s. 11, <http://www.osce.org/documents/odihr/2008/10/33851_en.pdf> web sitesinde mevcuttur. Son erişimler 18.06.2009.

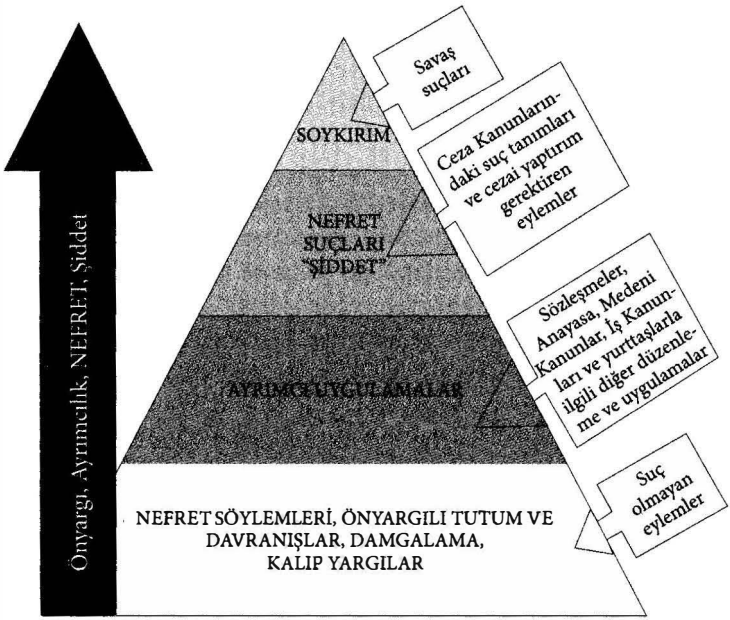
Nefret suçları aynı zamanda "önyargı suçları" olarak da tanımlanmaktadır. Bu haliyle nefret suçları daima iki unsuru bir arada bulundurmaktadır: *Önyargılı bir motivasyonla* birlikte *cezai bir suçun* işlenmiş olması. Nefret suçlarının birinci unsuru, sıradan ceza kanunları kapsamında suç oluşturan bir eylemin gerçekleşmesidir. Ülkelerin yasalarında bazı farklılıklar bulunmasına rağmen, söz konusu cezai eylemler konusunda benzerlik taşıyan şey genellikle bu tür eylemlerin şiddet eylemleri olmasıdır. Nefret suçlarına ilişkin ikinci unsur önyargılardır. Bu onu sıradan suçlardan ayırır. Suçu işleyen, *koruma altındaki özelliği* kasıtlı olarak *hedef* seçmiştir. *Hedef* bir ya da birden fazla kişi ya da belli özellikleri paylaşan bir grupla özdeşleşmiş mülkiyet olabilir. Koruma altındaki özellik ırk, dil, etnisite, ulus ya da benzer nitelikteki diğer genel faktörler gibi, bir grup tarafından paylaşılan bir özelliktir.[35]

Nefret suçlarının önyargılar, ayrımcılık, kalıp yargılar, damgalama, ayrımcılık, sosyal dışlanma, sosyal adaletsizlik, anti-demokratik uygulamalar, silahlı çatışmalar vb nitelikteki pek çok sosyal olguyla bağlantısı bulunmaktadır.[36] Bu durum en genel olarak "*nefret piramidi*" ile ifadesini bulmaktadır:

35. OSCE, Hate Crime Laws, A Practical Guide, Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), OSCE/ODIHR 2009, s. 16, <http://www.osce.org/odihr/item_11_36671.html> web sitesinde mevcuttur.

36. Jack Lewin, *The Violence of Hate*, Allyn&Bacon, ABD, 2002, s. 1-10.

Nefret Piramidi [37]

Önyargı kavramı İngilizce'de "prejudice" veya "*bias*" kelimeleriyle ifade edilmektedir. Her iki kavram da eski Fransızca kaynaklıdır. *Prejudice* kavramının Latince karşılığı aynı zamanda adaletsizlik, haksızlık anlamına gelen "*prejudicium*" ya da "*praejudicium*" kelimelerinden türetilmiştir. *Bias* kavramı ise Antik Grekçe'de düşmanlık, nefret, zarar, haksızlık anlamına gelen *epikarsios (epi-+karsios)* kelimesine dayanmaktadır; *kavram sonradan Latince'ye "bigassius"* olarak geçmiştir.[38] Çağdaş sosyal bilimler açısından önyargı hakkındaki çalışmaların öncülüğünü ise *Gordon W. Allport*'un yaptığını söyleyebiliriz. Allport'un 1954 tarihli "Önyargının Doğası" başlıklı çalışması önyargılara ilişkin çalışmalara öncülük etmiş ve önyargının sosyal psikoloji için kurucu bir

37. Kaynaklar: Anti-Defamation League's (ADL) "Pyramid of Hate", <www.adl.org>, son erişim 02.08.2011; Prejudice Institute; Retrieved Oct 31, 2005 from <http://www.prejudiceinstitute.org>; Levin, J. & McDevitt, J. (2002), Hate Crimes: The Rising Tide of Bigotry and Bloodshed, Plenum Publishing: New York, NY. Revisited: America's War on Those WhoAre Different.Westview Press: Boulder, Colorado, Stop The Hate, Action Guide,<www.stophate.org> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 02.08.2011.

38. Douglas Harper, "Hate", Online Etimology Dictionary; Prejudice, hate;

çalışma olarak kabul edilmiştir.[39] Allport, "Önyargının Doğası" başlıklı çalışmasında "önyargı" kavramının anlamındaki değişimi genel hatlarıyla şu şekilde özetlemektedir:

(1) Antiklere göre *praejudicium*, önceki karar ve tecrübelere dayalı yargı anlamına geliyordu.
(2) Sonra terim İngilizce'de, olguların gerekli değerlendirmesi yapılmadan oluşturulan yargı anlamını kazandı: premature ya da acele yargı.
(3) Sonunda, terim ön ya da desteklenmemiş yargıya eşlik eden, hoşa giden ya da gitmeyene ilişkin mevcut duygusal niteliği de kazandı.[40]

Allport'a göre, "önyargı" en özet haliyle "*yeterli gerekçeler olmaksızın başkaları hakkında düşünmek*" olarak tanımlanabilir. Böylesi bir tanımın "önyargıyı" dikkatsiz, özensiz, düşüncesiz yargılama anlamında kullanan, Thomistik ahlaki gelenekten geldiğini[41] belirten Allport, önyargının genel olarak "*bir gruba dahil ve böylelikle o gruba atfedilmiş karşı çıkılabilir özelliklere sahip olduğu varsayılan bir kişiye yönelik, yalnızca kişinin o gruba ait olmasından kaynaklanan, yön değiştirmiş ya da düşmanca tavır*"[42] olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir. Allport önyargılı eylemleri beş farklı kategoride ele almaktadır: (1)*Yabancı karşıtlığı*: Çoğu insan yabancılar hakkında bir önyargıya sahiptir. Bunu da açık bir dille arkadaş ortamlarında dillendirir. Ancak bu patetik bir söylemin ötesine asla geçmez. (2) *Çekinmek; uzak durmak*: Eğer önyargı oldukça güçlüyse, birey hoşlanmadığı gruptan uzak durur. Burada önyargının doğrudan bir zarar verici etkisi yoktur. (3) *Ayrımcılık*: Önyargının daha da güçlü olduğu durumlarda kişi ayrımcılık nedeniyle politik haklardan, eğitimden, barınma hakkından vb yararlanamaz. (4) *Fiziksel saldırı*: Kişi rengi, dini, ulusal kökeni vb nedenlerle saldırıya uğrar. (5) *İmha*: Önyargının en uç noktasıdır. Kendisini linçler, pogromlar, katliamlar ve soykırım olarak gösterir.[43]

Sosyal bilimciler, "*önyargı*" tanımları birbirinden farklılık gösterse de önyargının bir grup veya grubun üyelerine karşı, genelde negatif bir ön değerlendirme olduğu düşüncesinde uzlaşırlar. Psikolojide genel olarak kullanıldığı haliyle önyargı, sadece bir fikir ya da inanç üzerine bir

39. John F. Dovido, Peter Glick ve Laurie A. Rudman, Introduction: Reflecting on The Nature of Prejudice: Fifty Years after Allport; *On The Nature of Prejudice: Fifty Years after Allport*, (Der.) John F. Dovido, Peter Glick ve Laurie A. Rudman, Blackwell Publishing, 2005, s.1-15.
40. Gordon W. Allport, *The Nature of Prejudice*, Anchor Books Edition, ABD, 1958, s. 7.
41. A.g.e., s. 7, 16 (3 Nolu dipnot).
42. A.g.e., s. 8.
43. A.g.e., s. 14-15.

beyanat değil, hor görme, sevmeme ve nefret gibi duyguları içeren bir tutumdur. Önyargının pusu kurduğu yerlerde, kalıp yargıların uzakta olduğu pek görülmez. "Kalıp yargı" (*sterotip)* terimi ilk olarak 1798'de Fransız matbaacı Didot tarafından, kopyalar yaratmaya yarayan bir işlem için kullanılmıştır. Gazeteci Walter Lippman (1922) kalıp yargıları "kafanın içindeki resimlere" veya gerçeğin zihinsel kopyalarına benzetmiş ve buradan yola çıkarak terim gitgide bir grubun üyeleri hakkında genellemeler ya da daha çok, aşırı genelleme anlamına gelmeye başlamıştır. Önyargıda olduğu gibi bu genellemeler de bazen olumlu olabilir (örneğin, kadınlar çocuklarına iyi bakarlar; Japonlar matematikte üstün başarılıdır; bütün Romanlar iyi müzisyendir); ancak çoğunlukla olumsuz ve değişime karşı dirençlidirler. Önyargı, kalıp yargılar ve ayrımcılık genelde bir arada görülür; ancak biri olmadan diğerinin olması da mümkündür. Bir etnik grup "*alevi olmak*" gibi tarafsız veya olumlu bir özellik ile, kalıp bir yargı haline getirildiğinde önyargı ve ayrımcılık söz konusu olmayabilir. Benzer şekilde "*yabancılara*" veya "*ameliyatta bir uzvu kesilmiş*" kimselere karşı genelleşmiş bir önyargı özel kalıp yargıları veya ayrımcı hareketleri içermeyebilir. Bilinçli veya bilinçsiz olarak ayrımcılığın önyargı veya kalıp yargılar olmaksızın oluştuğu zamanlar bile vardır.[44] Ancak nefret suçunun gerçekleşmesi için önyargı ile cezai bir eylemin birlikte gerçekleşmesi zorunludur:

44. The psychology of prejudice, stereotyping, and discrimination: An overview, Makale Plous, S. (2003), In Understanding Prejudice and Discirmination, Der. Scott Plous, (s. 3-48), New York: McGraw-Hill 2003, s. 3. Bu makale "Herhangi Bir Dilde Önyargı: Önyargı Çeviri Projesi" adıyla bilinen bir Amerikan Psikoloji Derneği girişiminin parçası olarak birçok dile çevrilmiştir. Türkçe çevirisi Simay İkier ve Emrah Aktunç tarafından yapılmıştır ve <http://www.understandingprejudice.org/apa/turkish/> (14.12.2006) web sitesinde mevcuttur. Ancak metin basılı halinden daha kısadır. Ayrıca bkz. *The Psychology of Prejudice and Discrimination*, Bernard E. Whitley Jr. ve Mary E. Kite, Thomson Wadsworth, Kanada, 2006, s. 10. Rupert Brown, *Prejudice*, 2. Baskı, Wiley&Balcwell, USA&UK, 2010, s. 1-12; 68-107; Charles Stangor, The Study of Stereotyping, Prejudice, and Discrimination Within Social Psychology: A Quick History of Theory and Research; *Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination*, (Der.) Todd D. Nelson, Psychology Press - Taylor & Francis Group, ABD, 2009, s. 1-12; Daya Singh Sandhu, Cherly Blalock Aspy, *Counceling for Prejudice Prevention and Reduction*, American Counceling Association, ABD, 1997, s. 15-46.

Kaynak: ADL[45]

Nefret suçlarının birinci unsuru sıradan ceza kanunları kapsamında suç oluşturan bir eylemin gerçekleşmesidir. Ülkelerin yasalarında bazı farklılıklar bulunmasına rağmen, söz konusu cezai eylemler konusunda benzerlik taşıyan unsur, genellikle bu tür eylemlerin şiddet eylemleri olmasıdır. Nefret suçlarına ilişkin ikinci unsur önyargılardır. Bu onu sıradan suçlardan ayırır. Suçu işleyen, *koruma altındaki özelliği* kasıtlı olarak *hedef* seçmiştir. *Hedef* bir ya da birden fazla kişi ya da belli özellikleri paylaşan bir grupla özdeşleşmiş mülkiyet olabilir. Koruma altındaki özellik ırk, dil, etnisite, ulus ya da benzer nitelikteki diğer genel faktörler gibi, bir grup tarafından paylaşılan bir özelliktir.[46] Ancak nefret suçlarını ayrımcılıkla ilgili yasalar ve pratiklerle karıştırmamak gerekir.

BM İnsan Hakları Komitesi, 1989 yılındaki otuz yedinci oturumunda yaptığı 18 Nolu Genel Yorum'da, "*BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin*" ilgili maddeleri, "*Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası BM Sözleşmesi'nin*" 1. maddesindeki "*ırksal ayrımcılık*" ve yine "*Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair BM Sözleşmesi'nin*" 1. maddesindeki "*kadına karşı ayrımcılık*" tanımlarının, ayrımcılığın genel olarak tanımlanabilmesi için yeterli olmadığını belirterek, oldukça kapsamlı bir tanımlama geliştirmiştir.[47] Benzer şekilde AB Komisyonu da, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) içtihatlarına dayanarak bir doğrudan ve dolaylı ayrımcılık tanımı yapmış bulunmaktadır. Tanım AB Yönergeleriyle oldukça geliştirilmiştir.[48] BM İnsan Komitesi'nin Genel Yorumu,

45. Anti-Defamation League, An Introduction to Hate Crime Laws, <http://www.adl.org/combating_hate/> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 02.08.2011.
46. OSCE, Hate Crimes Law, s. 16.
47. CCPR General Comment No. 18. (General Comments): Non-discrimination: 10/11/89. paragraf 7 <http://www.ohchr.org/english/bodies/hrc/comments.htm> web sitesinde mevcuttur (14.12.2006).
48. The Prohibition of Discrimination under European Human Rights Law, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit

AB Yönergeleri ve AİHM içtihatlarına dayanarak ayrımcılığı şu şekilde tanımlamak mümkündür:

> "Ayrımcılık" terimi, ayırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve hürriyetlerin herkes tarafından tanınmasının ve kullanılmasının engellenmesi veya tanınmasının ve kullanılmasının sınırlandırılması olarak anlaşılabilir.

Mevcut haliyle ayrımcılık hem BM hem de Avrupa İnsan Hakları Mekanizmalarınca kabul edilen ve saygın bir yere konan insan hakları sözleşmeleri tarafından açık bir şekilde yasaklanmıştır. Günümüzde söz konusu insan hakları sözleşmelerinin bağlayıcı yapısı, sözleşmeci tarafların ulusal düzeyde anayasa ve medeni kanun, iş kanunları gibi yasalar yoluyla ayrımcılık karşıtı düzenlemelerin ve politikaların yürürlüğe girmesinde etkili olmuştur. Bu düzenlemeler ise genellikle mal ve hizmetlerin kullanımıyla ilgilidir. Bununla birlikte ayrımcılıktan farklı olarak nefret suçlarını yasaklayan uluslararası veya bölgesel bir sözleşme yoktur. AGİT tarafından geliştirilen ve yukarıda bahsettiğim mekanizmaların ise sadece nefret suçlarının izlenmesi, hükümetlere olumlu tavsiyelerde bulunulması ve farkındalık yaratma çalışmaları açısından oldukça faydalı olmakla beraber herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Hepsinden önemlisi yine ayrımcılıktan farklı olarak, nefret suçları ceza kanunlarının ve/veya ceza kanunlarıyla ilgili düzenlemelerin kapsamında yer almakta ve dolayısıyla daha ağır cezai yaptırımlar öngörmektedir. Ayrıca nefret suçlarında mağdurun yerini, kimi zaman kaldığı ev ya da kullandığı araba gibi bir mülk, ibadet yeri veya dernek gibi ortak kullanım alanları, hatta mezar taşlarına yapılan saldırılar nedeniyle mezarlıklar bile alabilmektedir.

Ancak pek çok vakada görüldüğü üzere, ayrımcılık, sadece sahip oldukları kimlik ya da inançlarından ötürü belli insanların ya da grupların tüm insan haklarını sistematik bir biçimde yok sayar. Ayrımcılık, mağduru bir insan olarak değil, bir nesne olarak gördüğünden, zalimce

---

D.3, Şubat 2005, s.16; Discrimination (direct and indirect), Glossary of terms, European Commission, 01/09/2006, <http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/rights/gloss_en.htm#har> web sitesinde mevcuttur(14.12.2006); ayrıca bkz. Capacity Building of Civil Society dealing with Anti-Discrimination,Training Manual, Human European Consultancy in partnership with the Migration Policy Group, AB tarafından desteklenen bir gruptur bu ancak bu yayının içeriği zorunlu olarak European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities'in görüşlerini yansıtmaz. Eylül 2005, metin Türkçe olarak <http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/civil/trainman_tr.pdf> web sitesinde mevcuttur (14.12.2006).

davranılmasına müsaade eder. Ayrımcılık aynı zamanda, ırkçı saldırılar, kadınlara karşı ev içi şiddet ve homofobik nefret suçları gibi, genel olarak toplumdaki belli gruplara uygulanan şiddet eylemlerine karşı, kanunların eşit korumasını vermemek anlamına gelir. Önyargının bu saldırgan uygulamaları sıklıkla resmi kayıtsızlıkla kolaylaştırılır.[49] Bu durumun günümüzde mağdurun "insanlıktan çıkarılması" (*dehumanisation*) ya da "şeytanlaştırılması" (*demonisation*) olarak tanımlanan şeyle örtüştüğünü söyleyebiliriz.[50] Dolayısıyla ayrımcılık ve nefret suçları birbirinden farklı sosyal olgular olmakla birlikte, yukarıda "nefret piramidi" yoluyla kısaca göstermeye çalıştığımız gibi, ayrımcılık nefret suçları için verimli bir zemin yaratmaktadır.

Nefret suçlarıyla ilgili olarak ele almamız gereken bir diğer temel kavram "nefret söylemidir". Devletler arasında, nefret söyleminin bir suç sayılmayacağı konusunda bazı derin ayrılıklar bulunmaktadır. Bununla birlikte, Stephen L. Newman'ın da belirttiği gibi "*nefret söylemi, doğası gereği tehdit edicidir ve nefret söyleminin tüm kurbanlarının, söylemin temsil ettiği potansiyel tehlikeden çekinmek için sebepleri vardır*".[51] Bu kapsamda özellikle Avrupa Bölgesinde nefret söylemini suç sayan yasalar ve düzenlemeler bulunmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 1997 yılında geliştirdiği tanıma göre "nefret söylemi":

> (...) ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezcilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklindeki ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dahil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsayacak şekilde anlaşılacaktır. Bu anlamda "nefret söylemi"

49. Amnesty International, Take A Step To Stamp Out Torture; Chapter 2: Discrimination: fertile ground for torture, 37, Amnesty International, İlk olarak 2000 yılında Amnesty International Publications 1 Easton Street London WC1X 0DW United Kingdom tarafından yayımlandı. http://web.amnesty.org/library/eng-313/reports&start=871 web sitesinde mevcuttur. Son erişim 12.03.2009.

50. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Michael Hayes ve Thomas Acton (Der.), "Travellers, Gypsies, Roma:The Demonisation of Difference", 2007'de yayımlandı. Cambridge Scholars Publishing, İngiltere; Nick Haslam, "Dehumanization: An Integrative Review", Department of Psychology University of Melbourne, Personality and Social Psychology Review, 2006, Vol. 10, No. 3, 252-264; Robert S. Wistrich, "Demonizing the Other: Antisemitism, Racism and Xenophobia (Studies in Antisemitism)", Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism (Universitah ha-'Ivrit bi-Yerushalay, Harwood Academic, 1999; Nahi Alon and Haim Omer, "The Psychology of Demonization: Promoting Acceptance and Reducing Conflict", Tel Aviv University, 2006, Lawrence Erlbaum Associates Publishing.

51. Aktaran Yasemin İnceoğlu, Nefret Suçları ve Medyada Nefret Söylemi, 6 Kasım 2010, Nefret Suçlarıyla Mücadele Konferansları, İHGD, Ankara, s. 140, <http://www.rightsagenda.org/attachments/657_metin.pdf> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 02.08.2011.

muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumları kapsamaktadır.[52]

Nefret söylemine karşı geliştirilen düzenlemeler genel olarak üç farklı kategoriye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki belli bir gruba hakaret etmeyi ve nefreti kışkırtmayı yasaklamaktadır. İkincisi bir kişinin ya da bir ulusun onuruna hakaret etmeyi, üçüncüsü ise belli bir tarihsel olayın reddini yasaklamaktadır. Üçüncü tür düzenlemeler daha çok Nazi ideolojinin yüceltilmesini ve II. Dünya Savaşı'nda Yahudilere yönelik soykırımın (holocaust) inkârını yasaklamaktadır.[53] Ayrıca Avrupa Konseyi'nin bilişim suçlarının önlenmesi kapsamında, Avrupa Konseyi üyesi devletlerle Budapeşte'de 23 Kasım 2001 tarihinde imzaya açılan "*Bilişim Suçları Sözleşmesi*"ne ek olarak düzenlenen, 2003 tarihli "*Bilgisayar Sistemleri Aracılığıyla İşlenen Irkçı ve Yabancı Düşmanlığı Nitelikli Fiillerin Suç Olarak Düzenlenmesine İlişkin Bilişim Suçları Sözleşmesi Ek Protokol*"ü de yeni iletişim araçlarında nefret söyleminin yasaklanmasını öngörmektedir. Nefret söylemini ifade özgürlüğü kapsamında ele alan yaklaşım daha çok ABD endekslidir. Nefret söylemini bir suç olarak görmeyen yaklaşımların temel gerekçesi, nefret suçunun oluşması için gerekli görülen birinci unsurun, yani ceza kanunlarında iyi tanımlanmış bir suçun gerçekleşmemiş olmasıdır. Ancak, bu ikinci yaklaşımda dahi, eğer nefret söylemi bir nefret suçunun gerçekleşmesiyle doğrudan bağlantılıysa, kanıt olarak nitelendirilebilmekte ve nefret suçunun kapsamına girmektedir.[54] Nefret söyleminin yasaklanması konusundaki farklı yaklaşımlara rağmen nefret söyleminin de nefret suçlarına giden kapıyı araladığı çok açıktır.

1. Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları

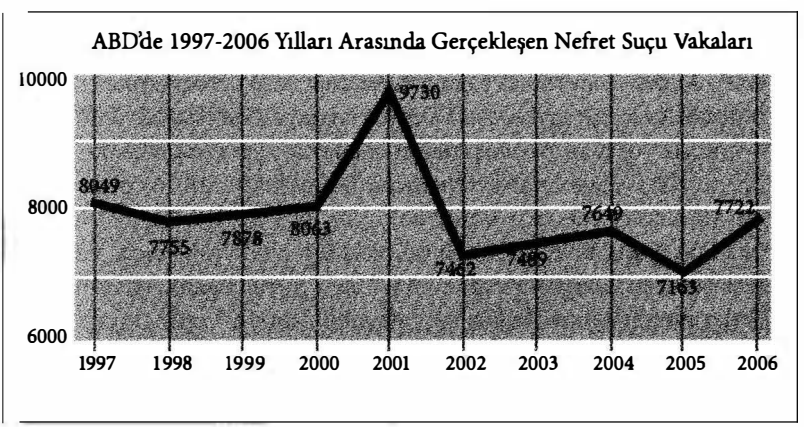
Nefret suçlarını anlayabilmenin ve önleyebilmenin en temel koşullarından birisinin, nefret suçlarını tek başına hukuki bir problemmiş gibi görme zaafından kurtulmak olduğunu söyleyebiliriz. Bunun en

52. Anne Weber, Manual on hate speech, Council of Europe Publishing Eylül 2009, Fransa'da basıldı, s.3. Bu elkitabının Türkçe çevirisi, Avrupa Konseyi'nin izniyle, ücretsiz olarak dağıtılmak üzere İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) tarafından hazırlanmış ve yayımlanmıştır: *Nefret Söylemi El Kitabı*, Avrupa Konseyi Yay., Çev. Metin Çulhaoğlu s.3, <http://www.ihop.org.tr/dosya/coe/nefret_soylemi.pdf> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 02.08.2011. Ayrıca bkz. Council of Europe, Hate Speech, Fact Sheet, Kasım 2008, <www.coe.int/t/DC/Files/Source/FS_hate_en.doc> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 02.08.2011.

53. OSCE, Hate Crime Laws, s. 25.

54. A.g.e., s. 26.

somut örneği, nefret suçlarına karşı en kapsamlı hukuki düzenlemelerin ve yaptırımların bulunduğu ülkelerde bile nefret suçlarının var olmasıdır. Bunun için öyle sanıyorum ki, ABD'de FBI istatistiklerine ve Avrupa Bölgesinde AİGT verilerine kısaca bir göz atmak yeterli olacaktır. ABD'de 1995'ten beri, ulusal güvenlikten sorumlu olan FBI (Federal Bureau of Investigation) düzenli olarak nefret suçları hakkında veri toplamaktadır. FBI kategorik olarak "ırksal, dinsel, cinsel yönelim, etnik/ulusal köken ve engellilikle ilgili önyargı" nedeniyle gerçekleşen nefret suçları hakkındaki verileri toplamaktadır. FBI'a ait olan 1995-2009 tarihleri arasında gerçekleşen nefret suçlarıyla ilgili verilere baktığımızda, nefret suçunun en çok, 2001 yılında, yani 11 Eylül saldırıları gerçekleştiği zaman işlendiği görülmektedir:

Kaynak: FBI[55]

Yukarıdaki tabloya ek olarak FBI, ABD'de 1996'da 8,759; 2007'de 7,624; 2008'de 7,783 ve son olarak Kasım 2010'da açıklanan 2009 raporuna göre 6,634 nefret suçu vakasının gerçekleştiğini belirtmektedir.[56] AGİT'in 2008 yılı için hazırladığı rapora göre nefret suçları, AGİT bölgesindeki pek çok devlette bir sorun olmaya devam etmekteydi[57].

55. FBI, Hate Crime in the U.S., New Stats and a Continuing Mission, 11/19/07, <http://www.fbi.gov/news/stories/2007/november/hatecrime_111907> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 13.11.2009.

56. FBI, *Hate Crime Statistics*, in Uniform Crime Reports, <http://www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/ucr#hate> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 13.11.2009.

57. OSCE, *Hate Crimes in The OSCE Region - Incidents And Responses, Annual Report For 2008*, 16 Kasım 2009, <http://www.osce.org/odihr/40203> web sitesinde mevcuttur. Ayrıca bkz. OSCE, basın açıklaması: *Hate crimes remain serious problem in many OSCE states*, new

AGİT'in 2010 yılı için hazırladığı, Ağustos 2011 tarihli nefret suçlarına ilişkin taslak rapora göreyse, nefret suçlarının önlenmesi konusunda memnuniyet verici bir gelişmenin olduğunu söylemek bir hayli güçtür. Rapordaki veriler 2008 yılına göre 2009'da nefret suçu vakalarında bir artış olduğunu, 2010 yılı için veri temin edilebilen ülkelerde ise önemli bir azalmanın olmadığını ya da vaka sayısındaki artışın devam ettiğini göstermektedir. Söz konusu ülkelerin bazıları nefret suçları konusunda ayrı bir yasal düzenlemesi bulunan ve ceza kanunlarında nefret suçlarına ilişkin ayrı bir madde düzenleyerek ceza artırımı uygulayan, detaylı ve kamuya açık veri toplayan AB ülkeleridir. Örneğin Avusturya (2008: 91; 2009: 61; 2010: 99); Çek Cumhuriyeti (2008: 217; 2009: 265); Finlandiya (2008: 859; 2009: 1163); İngiltere ve Galler (2008: 46.300; 2009: 52.102), İsveç (2008: 5895; 2009: 5797); Polonya (2008: 196; 2009: 61; 2010: 251)[58]. Ancak AGİT bölgesindeki ülkeler içinde, sadece veri toplamanın veya yasal düzenleme yapmanın tek başına yeterli olmadığının en somut kanıtı ya da doğru bir ifadeyle en ibret verici örneği Norveç olsa gerek! AGİT raporlarında 2008'de 213, 2009'da ise 236 vakayla yer alan Norveç, nefret suçlarının yasaklanması konusunda, hem yasal düzenlemeleri bulunan hem de ayrıntılı ve düzenli veri toplayan ülkeler arasında bulunmaktadır. Ancak, Norveç 22 Temmuz 2011 günü, Oslo'da düzenlenen saldırılarla[59] adeta şoke oldu. Saldırılar sadece Norveç'te değil, aynı zamanda tüm dünyada yankı uyandırırken, saldırıyı gerçekleştirdiğinden şüphelenilen kişinin[60] aşırı sağcı bir ırkçı olması nefret suçları sorununu bir kere daha tüm çıplaklığıyla gözler önüne serdi.

Nefret suçlarıyla tek başına yasalar yoluyla mücadele edilemeyeceği çok açık olmakla birlikte, bu durum nefret suçlarını önlemek için geliştirilen yasal düzenlemelerin değerini düşürmez. Tam tersine nefret suçlarına karşı yasal önlemler almak, nefret suçlarıyla mücadele edebilmenin başlangıç noktasıdır ve bir tür "*sine qua non*", yani olmazsa olmaz koşullardan biridir. Nefret suçlarını önlemek için geliştirilen yasal düzenlemeler her şeyden önce nefret suçuna karşı devletin bir karşı duruşunu sergiler ve nefret suçunu gerçekleştirenlere ve/veya gerçekleştirecek olanlara karşı "*ben sizin yanınızda değilim*" mesajını verir.

ODIHR report says, 16 Kasım 2009, <http://www.osce.org/odihr/51584> web sitesinde mevcuttur. Son erişimler 13.11.2009.

58. OSCE, *Hate Crimes in The OSCE Region - Incidents And Responses, Annual Report For 2010* (Taslak), Warsaw, Ağustos 2011, s. 24-28.

59. BBC, *Norway Attacks*, 29 Temmuz 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-14261716> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 29.07.2011.

60. BBC, *Profile: Anders Behring Breivik*, 25 Temmuz 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-14259989> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 25.07.2011.

Dolayısıyla daha yasa yapım aşamasından başlayarak disiplinler arası bir yaklaşımın sergilenmesi gerektiği çok açıktır. Hepsinden önemlisi nefret suçlarının önlenmesine yönelik çalışmalar yapılırken, toplumun farklı kesimlerinden temsilcilerin ve uzmanların bir araya gelmesi son derece önemlidir.

AGİT tarafından da belirtildiği üzere, nefret suçları oldukça özeldir. Çünkü fail nefret suçunu gerçekleştirirken mağdur ve mağdurun ait olduğu topluma yönelik bir mesaj yollar. Bu sonuç olarak nefret suçlarının diğer suçlardan farklı bir şekilde işlenmesi ve farklı bir yasal yaklaşımla meşrulaştırılması gerektiği anlamına gelir. Nefret suçları önyargının şiddet manifestosudur. Bu nedenle nefret suçlarının soruşturulması, kovuşturulması, yargılanması vb olmak üzere her aşaması son derece büyük dikkat gerektirir. Ayrıca nefret suçlarının sosyal açıdan kınanması kanunlara yansıtılmalıdır. Bu, zarar gören topluluklar açısından son derece önemlidir; ceza kanunlarına güveni sağlar, sosyal yarılmaları onarır[61]. Bu nedenle sorunun etik, sosyo-politik ve hak temelli bir bakış açısıyla ele alınması son derece önemli görünmektedir.

2.1- Nefret Suçlarının Etik Boyutu

Habil'in soyu, sev üreyerek:
Çoğalacak altının senin de;
Kabil'in soyu, ey yanan yürek,
Dikkatli ol bu büyük hevesinde.[62]

Grekçe *ēthos* (ἔθους) kelimesinden türeyen "*etik*" kavramı davranış, alışkanlık anlamına gelmektedir. Latince *moralis* kelimesinden türeyen *moral* kavramı ise, ilk kez *Cicero* tarafından Grekçe *ethos* kelimesinden türeyen *etik* kavramıyla eşanlamda kullanılmıştır[63]. Modern felsefede de aynı zamanda etik olarak adlandırılan moral felsefe iki farklı ama birbiriyle ilişkili soruşturma biçimini düzenlemektedir: *temel ve analitik. Temel etik (substantive)* karakter ve davranışla ilgili olarak doğru ve yanlışın, iyi ve kötünün ne olduğuyla ilgilenir. Amacı değerlendirme

61. OSCE, Hate Crime Laws, s. 19-22.
62. Charles Baudelaire, a.g.e., s. 69-71.
63. Marcus Tullius Cicero, *De Fato*, [1] I, (On Fate: Kader Üstüne), İngilizce'den Çev. Harris Rackham, <http://www.informationphilosopher.com/solutions/philosophers/cicero/de_fato_english.html> web sitesinde mevcuttur. Ayrıca bkz. Marcus Tullius Cicero, *De Finibus Bonorum Et Malorum*, (About the Ends of Goods and Evils: İyiliğin ve Kötülüğün Son Noktaları Üzerine), İngilizce'den Çev. Harris Rackham (1868-1944), <http://www.epicurus.info/etexts/De_Finibus.html> web sitesinde mevcuttur. Son erişimler 20.06.2010.

ve karar vermede doğruluk standartlarını formüle edebilmektir. Gerek değerlendirme gerek davranış normlarıyla uğraştığı iddia edildiği için aynı zamanda *normatif etik* olarak da adlandırılır. Kapsamlı ve sistematik olmayı amaçlayan temel etik teorisi için 20. yüzyılın ikinci yarısında sık bir şekilde kullanılan terim *moral teoridir*. Bu teorinin genel amacı çoğu zaman, neyin doğru ve yanlış olduğunun bir teorisi olarak iyinin erdemlerine sahip bilimsel bir teori tasarlamaktır. *Analitik etik* aynı zamanda *meta etik* olarak adlandırılır. Moral kavramların ve mantığının incelenmesiyle ilgilidir; ancak değerlendirme ve karar için doğruluk standartlarını temin etmeyi amaçlamaz[64]. Bu açıdan bakıldığında nefret suçları etik dışıdır, yani kötünün karşısında iyiyi, yanlışın karşısında doğruyu arayan ahlaka karşıdır. Nefret suçları şiddetin olduğu kadar, kötülüğün de manifestosudur. İyi olanın karşıtıdır. Hannah Arendt'in deyişiyle "*kötülüğün sıradanlaşmış*"[65] halidir. Wolfgang Sofsky ise, şiddetin dinamikleri, iç mantığı, savaş, toplama kampları ve soykırım gibi konuları ele aldığı *Dehşetli Zamanlar* adlı kitabının "Öldürmeye Dair" başlıklı bölümünün son kısmında şunları söylemektedir:

> *Önce öfkesiyle yapayalnızdır insan, sonra kimseler görmeden usulca uzaklaşır ve ötekilerin muhabbetinden kopar. Kapıldığı öfke nöbeti onu geri dönmeden önce tümüyle farklı biri haline getirir. (...) Önüne ne çıktıysa ezip geçmeye ant içer. İçinde o zamana değin hiç tatmadığı dehşetli bir özgürlük duygusu peydahlanır. Vücudu çoğalır sanki, kendisinden kurtulma duygusu kapkara bir mutluluk dalgası gibi her yerine yayılır, dünyayla arasındaki fiziksel sınırları aşar, kendisiyle arasına giren ahlaki çekinceleri bir tarafa atar.*[66]

Sokrates savunmasında doğruları söylediği için insanların kendisine karşı önyargılı tutumlar geliştirdiğinden ve bu nedenle de kendisinden nefret ettiğinden bahsetmektedir.[67] Bu nedenledir ki, Sokrates savunmasında kendisini "*Tanrı'nın devletin başına tebelleş ettiği bir atsineği*"[68] olarak niteler. Bu durum Sokrates'e çok sayıda düşman kazandırmıştır. Sokrates bu durumu "*kötülükle*" birlikte ele alır:

64. Thomas Mauther (Der.), Moral Philosophy, *Dictionary of Philosophy*, Penguin Books, 1997, İngiltere, s. 367.
65. Hannah Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı, Adolf Eichmann Kudüs'te*, Çev. Özge Çelik, Aralık 2009, Metis Yay., İstanbul.
66. Wolfgang Sofsky, *Dehşetli Zamanlar*, Çev. Dilek Zaptçıoğlu, İletişim Yay., 1. Baskı, 2009, İstanbul, s. 20.
67. Platon, *Sokrates'in Savunması*, Çev. Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi, 5. Baskı, Temmuz 1996, İstanbul, s. 15-17, 18-19, 23-24, 39 vd. Parantezler bana aittir (Hakan Ataman). Metnin İngilizce çevirisi için bkz. Plato, "*Apology*", Çev. Benjamin Jowett, <http://www.ac-nice.fr/philo/textes/Plato-Works/05-Apology.htm> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 23.07.2011.
68. A.g.e., s. 39.

Ne Meletos ne de Anytos yüzünden. O leke sürmeler, şu bir yığın adamın çekemezliği yok mu, nice nice kişilerin yok olmalarına yol açtı, daha da açar elbet; öyle ya, bu kötülük gelip bana dayanmakla kalmaz ki.[69]

Düşüncelerinden ve inançlarından ödün vermektense ölmeyi yeğleyen Sokrates'in de aslında bir tür nefret suçu mağduru olduğunu söyleyebiliriz. Platon'un kaynaklarına, uzman yorumcularına göre, kötülüğün bilgisizlikten kaynaklandığına inanan Sokrates, bilgiye ve akla son derece büyük bir önem vermekteydi. Bilginin bir erdem olduğunu düşünen Sokrates için bilgiden nefret etmekle, insanlıktan nefret etmek arasında bir fark yoktu. Nitekim Platon'un *Phaidon* (*Fedon*) diyaloğunda Sokrates şunları söylemektedir:

> Sokrates: Nasıl ki bazı insanlar genel olarak insanlıktan nefret ederlerse, bazı insanlar da her tür argüman ya da akıl yürütmeden tiksinirler (nefret ederler). İşte sözünü ettiğim tehlike genel olarak argümandan ya da akıl yürütmeden nefret etme tehlikesidir. Bu tehlike bir insanın başına gelebilecek en kötü şeydir ve o da insanlıktan nefret etmeyle aynı kaynaktan çıkar. Bu ikincisi bizde birine ya da bir başkasına öncesinde duyulan aşırı bir güvenin ve onu tam anlamıyla doğru, sağlam ve güvenilir biri olarak görmenin ve kısa bir süre onun güvenilmez bir alçak olduğunu saptamanın ve aynı tecrübeyi başka bir durumda yaşamanın bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu birkaç kez başa geldiği ve özellikle insanın en yakın ve en sevgili dostları olarak düşündüğü kimselerle ilgili olarak ortaya çıktığı zaman, tekrarlanan yıkımlar bizim herkesten nefret etmemize ve herkesin bütünüyle ve en yüksek ölçüde yoldan çıkmış olduğuna inanmamıza yol açar. Böyle bir şeyle daha önce karşılaştığımızı sanıyorum.
> Phaidon (Fedon): Evet, gerçekten de karşılaştık.
> Sokrates: Peki, bu utanılası bir şey değil midir?
> (...)
> Sokrates: (...) Bu gibi durumlarda, kişinin kendisini ve argümanlar konusundaki bilgisizliğini suçlamak yerine, suçlamayı kendisinden argümanlara doğru çevirmek suretiyle sonunda sıkıntısını dağıtması ve yaşamının geri kalan kısmını argümanlardan tiksinerek (nefret ederek) ve argümanlara sövüp sayarak geçirmesi, gerçeklikle ilgili doğruluk ve bilgiden yoksun kalması acı bir şey olmayacak mıydı?[70]

Sokrates'e göre bir kişi bilerek kötülük yapamazdı. Eğer bir kişi kötülük yapıyorsa bunun temel nedeni cehaletti. Bu açıdan bakıldığında, Sokrates'in genel yaklaşımıyla "önyargı"ya ilişkin tanımların örtüştü-

69. Ag.e., s. 33.
70. Platon, *Phaidon*, Çev. Ahmet Çevizci, Gündoğan Yay., 1989, Ankara, s. 67, 69. Parantezler bana aittir (Hakan Ataman).

ğünü görmek mümkündür. Bu nedenledir ki, önyargılı yaklaşımlar ve önyargının neden olduğu nefret suçları bir erdemsizliğe tekabül eder.

Nefreti "*kötülük*" bağlamında ele alan çok sayıda başka teori de bulunmaktadır. Bu teorilerde H. Arendt (*Kötülüğün Sıradanlığı*, 1964) ve S. Milgram (*Obedience to Authority*, 1974) gibi düşünürler, nefret konusunda durumsal faktörlerin önemine vurgu yaparken L. Berkowitz (*Evil is more than banal*, 1999) gibi düşünürler bireysel faktörlerin önemine işaret etmişlerdir. E. Staub (2005), D. Butz ve R. Baumesiter (*Root of evil and roots of hate*, 2005) gibi düşünürler ise konuyu kötülüğün kökleriyle baş edebilme yaklaşımına bir geri dönüş ile ele almışlardır.[71]

Yahudi soykırımının ardından, bazı etkili kuramcılar önyargıyı patolojik olarak görmeye başlamış ve ırkçılık, Yahudi karşıtlığı ve önyargının diğer şekilleriyle bağdaşan kişilik sendromlarını araştırmışlardır. Bu kuramcıların en göze çarpanı, Nazi Almanya'sından kaçarak, önyargının anahtarının, onun verdiği isimle "Otoriteryan Kişilik"te yattığı sonucuna varan Theodor Adorno'dur. *Otoriteryan Kişilik (The Authoritarian Personality)*[72] isimli kitapta Adorno ve kitabın diğer yazarları (1950), yetkecileri, kalıplaşmış düşünen, otoriteye itaat eden, dünyayı siyah ve beyaz olarak gören, sosyal kurallara ve hiyerarşilere körü körüne ve sıkıca bağlı olan kişiler olarak tanımlamışlardır. Onlara göre yetkeci kişilerin düşük statülü gruplara karşı önyargı besleme olasılığı diğerlerine göre daha fazladır.[73] Otoriteryan kişilik üzerine çalışma yapanlar arasında Theodor Adorno ve Stanley Milgram'ın yanı sıra Nevitt Sanford, Philip Zimbardo ve tabii ki adını burada mutlaka anmamız gereken ve ne yazık ki hayata gözlerini Türkiye'ye küs bir şekilde yurtdışında yuman Muzaffer Şerif'in de bulunduğunu belirtmekte fayda var[74].

---

71. Robert J. Sternberg & Karin Sternberg, *The Nature of Hate*, Cambridge University Press, 2008, ABD, s. 23.

72. Çalışmanın Türkçe'si için bkz. T.W. Adorno, *Otoritaryen Kişilik Üstüne*, Çev. Doğan Şahiner, OM Yayınevi, İstanbul, 2003. Bu çalışma Max Horkheimer ve Samuel H. Flowerman'ın birlikte editörlüğünü üstlendiği beş ciltlik "*Önyargı Üzerine Çalışmalar*"ın bir parçası niteliğindedir.

73. S. Plous, The psychology of prejudice, stereotyping, and discrimination: An overview, *Understanding Prejudice and Discirmination* içinde, Der. Scott Plous, (s. 3-48), New York: McGraw-Hill 2003, s. 5.

74. Bu konuda bkz. *Otoritaryen Kişilik*, Der. Veysel Batmaz, Salyongoz Yay., 1. Basım: Nisan 2006, İstanbul.

2.2- Sosyo-Politik Boyut

Habil'in soyu, beslenip büyüyorsun
Tıpkı tahtakuruları gibi!
Kabil'in soyu, üzerinde her yolun
Al götür güç durumdaki aileni.[75]

Nefret suçları aslında hukuki bir olgu olmaktan çok sosyal bir olgudur. Nefret suçunun kurban ve kurbanın üye olduğu topluluk açısından farklı etkileri vardır. Eğer Yahudi bir bireye saldırı gerçekleşirse, bundan tüm Yahudi topluluğu etkilenir. Toplulukta çaresizlik duygusu uyanır. Bu bireyin başına gelen, topluluğun herhangi bir üyesinin de başına gelebilir; çünkü kurban bireysel nitelikleri nedeniyle değil, grup aidiyeti nedeniyle seçilmiştir. Bu yüzden bireyin böylesi bir saldırıdan kaçınma şansı pek yoktur. Grubun diğer üyeleri de kendini tehdit edilmiş hisseder. Kurban ve tanıkların duygusal tepkiler vermesine neden olur. Nefret suçu hem siyasi hem yasal çözüm gerektiren bir olgu ve bu iki yön birbiriyle yakından ilişkili. Nefret suçu, bireye ya da bir gruba karşı ya da bu kişilerin mülklerine karşı, varsayılan ya da gerçek özellikleri nedeniyle işlenen suçtur. Din, cinsel yönelim, engelli olmak, etnisite, milliyet, yaş, toplumsal cinsiyet, siyasi tercih gibi kategorilerin hepsi azınlık grubuna denk düşmekte ve bu gruplar da aynı zamanda nefret suçu kategorilerine denk düşmektedir.[76]

Nefret suçları demokratik ve çoğulcu toplumların temeli ve yapısı bakımından tehdit oluşturmaktadır. Bu suçlar çok çirkindir; çünkü temel olarak kurbanların kimliklerine saldırır, bireyin ötesine geçerek bireyin ait olduğu topluluğun geneline yönelik bir mesaj gönderir. AGİT bölgesindeki sivil toplum kuruluşları için 2009'da hazırlanan kaynakta AGİT'in belirttiği gibi, nefret suçlarının birey üzerindeki etkisi sıradan suça göre daha derindir, tüm topluluğa mesaj gönderirler ve gönderilen mesaj, bu toplulukların toplumun bir parçası olma hakkının reddedilmesidir. Benim sana zarar verme nedenim sadece sana karşı değil ama aynı zamanda temsil ettiğin gruba karşı da bir garezim olması. Eğer birisi homoseksüel olarak kabul edilen birine vurursa, saldırıya uğrayan yalnızca o kişinin homoseksüelliği değil, homoseksüellerin hep-

75. Charles Baudelaire, a.g.e., s. 69-71.

76. Biblap Basu, Nefret Suçunun Önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü, Nefret Suçu Konferansları, 33-34. Ayrıca bkz. Margaret Shaw, *Preventing Hate Crimes:International Strategies and Practice*, Nisan 2002, s. 7, <http://www.crime-prevention-intl.org/publications/pub_59_1.pdf> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 30.07.2010.

sinin homoseksüelliğidir. Nefret suçları, bulundukları yerin, örneğin devletin, sınırını aşarak korku yaratır ve bu nedenle de geniş kapsamlı çelişkilere sebebiyet verebilirler. Örneğin Fransa ve Almanya'dan Romanların sınır dışı edilmesi, bu grubun Avrupa'ya ait olmadığı mesajını vermektedir[77].

Eğer nefret suçlarına toplu bir halde tepki verilmezse bir iç çatışma veya gruplar arası bir çatışma oluşma ihtimali artar. Nefret suçları bir anlamda mesaj suçlarıdır. Yani bu suçları işleyen kişiler topluma bir mesaj vermek isterler. Bu mesaj, yüklüdür ve bu mesaja karşı toplumun verdiği mesaj çok önemlidir. Eğer suskun kalınırsa, onaylanırsa bu mesaj o kişiler tarafından kendi yaptıkları eylemin olumlanması olarak algılanabilir ve şiddetin dozu artar[78].

Şurası bir gerçektir ki, günümüzde bazı suçlar tek başına devletin yukarıdan aşağıya, yurttaşlara yönelik gerçekleştirdiği hak ihlalleriyle vuku bulmaktadır. Kadınlara yönelik şiddet, işyerlerinde ayrımcılık, toplum içinde gerçekleşen linç vakaları ve nefret suçları yurttaşla yurttaş arasında gerçekleşmektedir[79]. Dolayısıyla devlet aktörü olmayan kişilerce toplum içinde yatay olarak gerçekleştirilen ihlaller söz konusudur ve nefret suçları bu ihlallerin içinde en can yakıcı olanlarından bir tanesidir. Bununla birlikte söz konusu ihlaller devlet aktörleri tarafından gerçekleştirilmemiş olsa da, devletler gereken özeni göstermedikleri için sorumludurlar.

2.3 - İnsan Hakları Boyutu

Ah! Habil'in soyu, senin leşin
Besleyip büyütecek tüten toprağı.
Kabil'in soyu, gereksinimlerin
Yeterli ölçüde karşılanmadı.[80]

77. A.g.e., s. 38.
78. Tankut Taşkın Soykan, *Nefret Suçu Kavramı*, a.g.e., s. 49. Ayrıca bkz. Christopher J. Lyons, *Individual perceptions and the social construction of hate crimes: A factorial survey*, The Social Science Journal 45 (2008) 107-131; James B. Jacobs ve Jessica S. Henry, *The Social Construction of a Hate Crime Epidemic*, The Journal of Criminal Law and Criminology (1973-), Vol. 86, No. 2 (Kış, 1996), s. 366-391; Rory McVeigh, Michael R. Welch, Thoroddur Bjarnason, *Hate Crime Reporting as a Successful Social Movement Outcome*, American Sociological Review, Vol. 68, No. 6 (Aralık, 2003), s. 843-867, Baskı: American Sociological Association.
79. Hakan Ataman, *Ömer Laçiner'le Görüşme, Türkiye'de Nefret Suçları*, İHGD Yay., 2009, Ankara, s.63-70.
80. Charles Baudelaire, a.g.e., s. 69-71.

Nefret suçları insan hakları fikrinin bizzat kendisine yönelik bir saldırıdır. Başta BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olmak üzere, uluslararası düzeyde kabul gören ve saygın bir yere konan insan hakları sözleşmeleri "*bütün insanların onur ve haklar bakımından eşit doğduğunu*" belirtmektedir. Nefret suçları insan hakları sözleşmelerinin temel argümanlarından biri olan eşitlik ilkesinin açık bir ihlalidir. İnsan hakları sözleşmeleri açık bir şekilde ayrımcılığı yasaklar ve eşitliği savunur.

Nefret suçları aynı zamanda, uluslararası insan hakları sözleşmeleri tarafından garanti altına alınan, kişinin "*zihinsel ve fiziksel bütünlük*" hakkına yönelik bir saldırıdır. Nefret suçları "yaşam hakkını" hiçe sayar. Önyargılar nedeniyle saldırılara maruz kalan bireyler ve ait oldukları topluluklar yaşadıkları travmayı uzun bir süre üzerlerinden atamadıkları için zihinsel ve fiziksel bütünlükleri zarar görür. Bu durum aynı zamanda devletlerin insan haklarını korumak için verdiği sözleri ve yükümlülüklerini yerine getirmediği anlamına gelir.

İnsan haklarının bütünlüğü, karşılıklı etkileşim ve bağımlılık içinde olması nedeniyle, nefret suçlarının yarattığı ihlal döngüsü bir çarpan etki yaratır. Sonuçta eşit toplumun diğer fertleriyle birlikte eşit korunma hakkından yararlanamayan mağdurlar giderek artan oranda diğer haklardan da mahrum kalırlar. Bu durum çalışma hakkının, eğitim hakkının, sağlık hakkının, barınma hakkının vb diğer hakların da ihlalini beraberinde getirir.

3-Nefret Suçlarıyla Mücadelede Etik, Sosyo-Politik ve İnsan Hakları Yaklaşımlarının Katkısı/Rolü

Habil'in soyu, utancın artık:
Kılıç yenik düştü mızrağa yine!
Kabil'in soyu, gökyüzüne çık
Ve at Tanrı'yı yeryüzüne![81]

Nefret suçlarına ve nefret suçlarını besleyen önyargılı, ayrımcı tutum ve davranışlara karşı temel hareket noktası eşitlik kavramıdır. Eşitlik üzerine ilk kapsamlı görüşler Aristoteles tarafından üretilmiştir[82]. Ancak antik ve ortaçağ siyasi sistemleri, eşitliği kurucu bir ilke

81. Charles Baudelaire, a.g.e., s. 69-71.
82. Aristoteles, *Nikomakos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, Ayraç Yay., Ankara 1997, Beşinci Kitap (s. 88 113), Sekizinci Kitap (s. 155-178); *Politika*, Çev. Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, 1993, İstanbul, Kitap II-Kitap VI (s. 31-194).

olarak görmemiş, bireylerin hakları ve sorumlulukları doğum ya da statüleri ile belirlenirken, toplumlar hiyerarşiye dayalı bir yapı içinde tasarlanmıştır. Örneğin, kadın ve kölelerin hiçbir hakkı yoktur. Onlar efendilerinin, yani yetişkin erkeklerin idaresi altındadır. Dolayıyla eşitlik idealinin görece modern bir ideal olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında *Bryan Turner* genellikle dört tip eşitlik belirlendiğini söylemektedir. Bunlardan ilki, varlıksal eşitlik ya da kişiler arasındaki özsel eşitliktir. İkincisi, istenen amaçlara ulaşmadaki fırsat eşitliğidir. Üçüncüsü, toplumsal grupların yaşam koşullarının eşit kılınması için çaba harcanan şartlarda eşitliktir. Dördüncüsü ise sonuçlarda eşitliktir[83].

Eşitlikle ilgili güncel hukuksal yaklaşım da Turner'ın ifade ettiği eşitlik tiplerine benzer niteliktedir. Hukuki açıdan eşitliğe yönelik iki genel kavramsal yaklaşım vardır: şekli eşitlik ve maddi eşitlik.[84]

1- *Şekli eşitlik* temel bir düşünceye atıfta bulunur: Benzer koşullardaki bireylere benzer şekilde davranılmalıdır. Şekli eşitlik, genişliğine bakmaksızın benzerliğin görüntüsüne dayalı eşit muameleye odaklanır. Benzer durumlardaki bireylere farklı muamelede bulunma amacıyla hareket eden yasalar ve uygulamalar doğrudan ayrımcılıkla sonuçlanır. Yapısal faktörler, eşit muamele olmaksızın ya da doğrudan ayrımcılık önlenmeksizin belli grupların toplumun gerisine düşmesine neden olabilir. Bu yüzden, kendi başına uygulandığında ve benzerlikler kadar farklılıklar da göz önüne alınmadığında muamelenin tutarlılığı eşitliğin genel amacına erişmeyi sağlamakta yetersiz kalır[85].

2- *Maddi eşitlik* farklı durumlardaki bireylere farklı muamele yapılması gerektiğine atıfta bulunur. Gerçek eşitlik iki farklı düşünceyi kapsar; sonuçların eşitliği ve fırsat eşitliği.[86]

Sonuçların eşitliği, alınan önlemler kapsamında ortaya çıkan sonuçların eşit olmasını gerektirir. Sonuçların eşitliği görünüşte aynı muamelede bulunmanın, geçmişteki ya da halen devam eden ayrımcılık ve farklılıklardan dolayı uygulamadaki eşitsizliği güçlendireceğini kabul eder. Bu yaklaşım kapsamında, önlem-

83. Bryan Turner, *Eşitlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yay., 2. Baskı, Ekim 2007, s.35.
84. *Non-Discrimination in International Law*, A HANDBOOK FOR PRACTITIONERS, Der. Kevin Kitching; INTERIGHTS, The International Centre for the Legal Protection of Human Rights Lancaster House 33 Islington High Street, London N1 9LH, UK, Ocak 2005, s. 19. Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. *European handbook on equality data*, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G.4, Manuscript completed in Kasım 2006, European Communities, 2007, Belçika, s. 14.
85. A.g.e., s.19.
86. A.g.e., s.19.

lerin amaçları kadar etkilerinin de göz önünde bulundurulması gerekir[87].

Fırsat eşitliği hukukun farklı başlangıç konumlarını göz önüne alarak, arzu ettikleri faydayı edinmelerine yönelik, tüm bireylerin eşit fırsatlara sahip olmasını sağlayabileceği görüşünü savunur. Fırsat eşitliği eşit şans sağlamayı hedefler ancak eşit sonuçlar hedeflemez. Fırsat eşitliği kavramı modern hukukta en sık kullanılan eşitlik kavramıdır. Bu durum muhtemelen kavramın serbest piyasa ekonomisiyle uyumlu olmasından kaynaklanmaktadır. Kişisel haklara ilişkin kanunlar piyasaya katılamayanlara kapı aralamak yoluyla temsil edilmeyen ya da zarar görebilir gruplar lehine fırsat eşitliği temin ederler[88].

Sosyal alanda yaşanan sorunlara kalıcı ve yapıcı çözümler getiren pratiklerin hemen tümü göstermektedir ki, hukuki çerçevede yapılan düzenlemelere sosyo-politik alanda yapılan düzenlemelerin eşlik etmesi bir zorunluluktur. Dolayısıyla eşitlikçi ve aynı zamanda özgürlükçü bir sosyal politika ve bu sosyal politikayı uygulayacak irade olmaksızın, yasalarda yapılan tanımlamalar ve yaptırımlar, nefret suçlarını önleme konusunda yeterli olamayacaktır. Bu da hukuki adalet anlayışına sosyal adalet anlayışının eşlik etmesiyle mümkün görünmektedir.

Bu yönden ele alındığında nefret suçlarına farklı perspektiflerden bakmak bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

1- Her şeyden önce nefret suçlarının önlenmesi için kapsamlı bir yasal düzenleme gerekmektedir. Ancak bu düzenlemelerin bir tür "*fait accompli*", yani "*oldu bitti*"ye gelmemesi lazımdır. Yasal düzenlemeler mağdurlar ve/veya mağdur yakınlarını da içerecek şekilde, mümkün olduğunca toplumun geniş bir kesiminin ve farklı alanlardaki uzmanların katılımıyla gerçekleştirilmelidir.
2- Yasal düzenlemelerin sosyal alanda hayata geçebilmesi için politik bir irade gösterilmelidir. Hükümet başta olmak üzere, siyasetçiler ve kanaat önderleri, nefret suçlarına karşı duruşlarını açık bir şekilde sergilemelidirler.
3- Sorunun çözümü için uzman yetiştirilmesi, araç gereç temin edilmesi, altyapının, binaların ve kurumların oluşturulabilme-

87. A.g.e., s.20.
88. A.g.e., s.20.

si, sağlıklı verilerin toplanabilmesi için gerekli olan bütçe tahsis edilmelidir.

4- Kapsamlı sosyal araştırmaların yapılması bir zorunluluktur. Böylece sorunun nereden kaynaklandığına dair kapsamlı tespitler ve çözüm önerileri geliştirmek mümkün olabilecektir.

5- Toplumun geniş bir kesimine, özellikle de profesyonellere yönelik farkındalık artırıcı eğitim çalışmaları yapılmalıdır.

Sonuç olarak, nefret suçlarının önlenebilmesi için yasal tedbirlerin yanı sıra, konunun etik, sosyo-politik ve insan hakları boyutuna gereken önemin gösterilmesi, hem sorununun çözümünü kolaylaştıracak hem de tekrarlanmasının önüne geçecektir.

Sonuç

Gündelik hayatımızda da görülebileceği gibi nefret suçlarındaki hızlı artış, son üç yılın AGİT raporlarına da yansıdı. Raporlar nefret suçlarının özellikle farklı etnik, dini ve azınlık gruplarına ve gey, lezbiyen, biseksüel ve transgender (travesti ve transseksüel) bireylere yönelik gerçekleştiğini gösteriyor. Irk, engellilik ve farklı siyasi görüşler de nefret suçlarından payını alıyor. Transgender kişilere yönelik nefret suçları ise sıradanlaşmış durumda. Bu sıradanlaşma nefret suçlarına ilişkin yapılacak yasal düzenlemelerin aciliyetine işaret ediyor. Sıradanlaşan nefret suçları çoğunlukla cezasızlığı da beraberinde getiriyor. Nefret tohumlarının daha da derinlere inmeden sökülmesi için ek önlemler alınması gerektiği son derece açıktır. Gelinen noktada nefret suçları günümüzün bir gerçekliğidir; ancak kaçınılmaz ya da önlenemez değildir. Bununla birlikte nefret suçlarının iyi bir sonla biteceğine ilişkin herhangi bir göstergenin olduğunu da söylemek oldukça güçtür. Bu nedenle sonsöz olarak, Herbert Marcuse'ün *Tek Boyutlu İnsan* adlı çalışmasını bitirirken, Walter Benjamin'den yaptığı alıntıya yer verelim. Faşist dönemin başlangıcında W. Benjamin şunları söylemiştir: "*Sadece umutsuzların hatırı için bize umut bahş edilir.*"[89]

89. Aktaran: Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, Çev. Seçkin Çağan, May Yay., Eylül 1968, s. 327.

Nefret İçerikli İfadeler, İfade Özgürlüğü ve Uluslararası Hukuk

Ulaş Karan[1]

Giriş

İfade özgürlüğüyle ilgili olarak, biri içerik bakımından sınırlanamayacağını, diğeri ise bazı meşru amaçlarla ve öngörülen amaçla orantılı olarak ifade özgürlüğünün sınırlanabileceğini savunan iki önemli yaklaşım söz konusudur. İfade özgürlüğünün sınırlanabileceğini savunan yaklaşım bazı türde ifadelerin kategorik olarak ifade özgürlüğünün öngördüğü korumadan yararlanamayacağı, hatta bunun, ifade özgürlüğünün kötüye kullanılması anlamına geleceği görüşündedir.[2] Nefret

1. İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

2. Oktay Uygun, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırları, *Kamu Hukuku İncelemeleri*, XII Levha, İstanbul, 2011, s. 128.

içerikli ifadeler, başka bir deyişle nefret söylemi (*hate speech*) bu farklı yaklaşımların ayrım noktalarından birisini oluşturmaktadır.

Nefret söylemi söz konusu olduğunda iki insan hakkı arasında bir çatışma ortaya çıkmaktadır. Söz konusu çatışma ifade özgürlüğü ile nefret söylemine maruz kalan kişi veya grubun ayrımcılığa maruz kalmaması arasındadır ve bu noktada insan haklarıyla uyum içerisinde bir çözüm bulunması ve bu çatışmanın giderilmesi gerekmektedir. Elbette bu çatışmanın giderilmesi çok kolay değildir ve farklı ülkelerde bu konuda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Nefret söylemi oluşturan ifadelerin ifade özgürlüğünün kapsamı dışında bırakılması ifade özgürlüğüne yönelik sınırlamanın bir örneğidir. Bu durum, ifade özgürlüğünün sınırlanmasında devletlerin yetkili kılındığı anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla ifade özgürlüğünün korunması için yürütülen çabaların tersine bu kez devletlerin ifade özgürlüğünün sınırlanması için adım atması beklenmektedir. İfade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesine yönelik nedenlerin savunulması devletlerin başka nedenlerin de aynı kapsamda değerlendirilmesi yönünde bir çaba içerisine girmelerine neden olabilecektir. Bu sebeple nefret söyleminin ifade özgürlüğünün istisnası olarak tanınmasının iyi bir şekilde gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Nefret söyleminin insan haklarının, eşitliğin, çeşitliliğin reddi ve hakların ortadan kaldırılmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilmesiyle bu gerekçe kısmen ortaya konulabilir. Nitekim uluslararası insan hakları organlarının kararları da bu gerekçelere dayanarak nefret söylemini ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmemektedir.

Nefret söylemiyle ifade özgürlüğüne getirilen bir sınırlama çarpıcı gelen, şoke eden, rahatsız eden bilgi ve düşüncelerin susturulması anlamını taşımamaktadır. Söylemin kendisinin somut bir fiil oluşturmadığı sürece cezalandırılmaması düşünülebilirse de nefret söyleminin geçmişte yol açabildiği insanlık dışı olaylar akla getirildiğinde sınırlandırılması için ortaya bir fiilin çıkmasının beklenmesi anlamsız hale gelmektedir. Nefret söyleminin bir başka etkisi ise azınlık gruplara yöneliktir ve bu etki büyük ölçüde görünmez niteliktedir. Nefret söyleminin genellikle toplumda azınlık durumunda olan gruplara yönelik gerçekleştiği düşünüldüğünde, yaygınlaşması sonucunda, zaten genellikle görünmez olan bu gruplar çoğunluk grupların bu tarz yaklaşımlarıyla muhatap olmamak adına daha da fazla oranda görünmez hale gelebilmektedir.

Nefret söylemine yönelik, devlet tarafından aktif bir karşı koyuş ortaya konulamadığında ve ifade özgürlüğü adına bu tür ifadeler ko-

ruma gördüğünde bu durum devletin hoşgörüsüzlüğe ve nefrete karşı azınlık grupların korunması yerine bu tür görüşlerin yayılmasını tercih ettiği anlamına gelecektir. Bu yaklaşımın sonucu, ifade özgürlüğünün korunmasıyla ortaya çıkan zararın nefret içerikli ifadelere maruz kalan azınlık gruplarınca üstlenilmesidir. Devlet bu noktada hakem rolünü üstlenmemeli ve nefret içerikli ifadeleri bu anlamda meşru kılmamalıdır. Azınlık grupların nefret söylemine karşı kendi başlarına mücadele etmesi ve karşı koyması, bu grupların genel olarak dezavantajlı konumda bulunduğu ve medya organlarına erişimlerinin çoğunluk gruplarla karşılaştırılamayacak ölçüde sınırlı olduğu düşünüldüğünde mümkün değildir. Farklı kimliklere sahip grupların bulunduğu demokratik bir toplumda herkesin kimliğine saygı duyulmasını sağlamak devletin görevleri arasında olmalıdır ve bu durumda bazı özgürlüklerin sınırlandırılması gerekebilecektir.

Tüm insanların onuruna saygı ve hoşgörü demokratik, çoğulcu bir toplumun temellerini oluşturmaktadır.[3] İfade özgürlüğünün genel ahlak, devlet güvenliği, çocuk pornografisi gibi gerekçelerle sınırlandırılmasını savunan bir hukuk düzeninin konu nefret söylemine geldiğinde pasif kalması ancak nefret söylemine maruz kalan grupların korunmaya değer görülmemesiyle açıklanabilir. Nefret söyleminin hukuken yasaklanması ile, nefret içerikli ifadelerin ortaya koyduğu düşüncelerin eşitlik ve insan onuruna dayalı demokratik bir toplum anlayışıyla bağdaşmazlığına dair açık bir mesaj verilmiş olacaktır. Demokratik bir toplumda hoşgörüsüzlüğe tahrik eden, hoşgörüsüzlüğü yayan, savunan veya mazur gösteren her türlü ifadeyi yaptırıma tabi tutmak veya önlemek öngörülen bu meşru amaçla orantılı olduğu sürece gerekli görülebilecektir.[4]

Bu çalışmada nefret söylemi kavramının kapsamı, ifade özgürlüğüyle ilişkisi, uluslararası düzeyde hukuk kuralları içerisindeki yeri üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Şüphesiz, konunun öneminden ötürü konu üzerinde daha fazla durulması gerekmektedir ve bu çalışma konuya ancak bir giriş olarak kabul edilebilir. Özellikle ifade özgürlüğü gibi oldukça kapsamlı bir konuya çalışma içerisinde oldukça sınırlı bir kapsamda değinilecektir. İfade özgürlüğünün sınırlanabilirliği üzerine dünyada farklı yaklaşımlar mevcuttur. Nefret söylemine hukuk alanında karşı çıkış aynı zamanda ifade özgürlüğünün

3. AİHM, *Gündüz v. Türkiye*, Başvuru No. 35071/97, Karar Tarihi: 14.06.2004, paragraf 40, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).
4. AİHM, *Sürek v. Türkiye (no. 1)*, Başvuru No. 26682/95, Karar Tarihi: 08.07.1998, paragraf 62, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

sınırlanması anlamına geldiği için çalışmada bu konuya odaklanılacak ve ifade özgürlüğünün nefret söylemi dışındaki sınırlama sebeplerine değinilmeyecektir.

Nefret söylemi kavramı hukuk açısından görece yeni bir kavram ve Türkiye'de bu alanda oldukça az sayıda kapsamlı çalışma ya da araştırma yapılmış durumda. Konu akademik alanda fazla ilgi çekmemesine karşın nefret söylemiyle ilgili olarak yakın zamanda gerçekleştirilen bazı araştırma ve yayınlar[5] konunun ülkemizde ulaştığı boyutu ortaya koymaktadır. Kamuoyunun dikkatinin çekilmesi açısından bu konuda daha fazla araştırma ve yayın yapılmasının taşıdığı önemi de bu noktada belirtmek gerekir.

Nefret Söylemi Kavramı

Nefret söylemi kavramını tanımlamak, özellikle de hukuk alanında tanımlamak oldukça zordur. Kavramın ortaya çıkmış ve uzlaşılmış herhangi bir tanımı bulunmamaktadır ve kapsamına dair de bir belirsizlik mevcuttur.[6] Nefret söylemi konusunda, uluslararası alanda bağlayıcı bir hukuk belgesinde ortaya çıkmış bir tanım bulunmamaktadır. Uluslararası alanda tek tanım Avrupa Konseyi tarafından ortaya konulmuştur. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen 1997 tarihli ve R (97) 20 sayılı tavsiye kararında nefret söylemi "yabancı düşmanlığı, ırkçı nefret, antisemitizm ve hoşgörüsüzlük temelli diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her tür ifade biçimi" olarak tanımlanmıştır.[7] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de kararlarında yukarıda belirtilen tavsiye kararına gönderme yapmış ve bu doğrultuda nefret söylemini, demokratik bir toplumda hoşgörüsüzlüğe tahrik eden, hoşgörüsüzlüğü yayan, savunan veya mazur gösteren her türlü ifade olarak tanımlamıştır.[8] Bu kavram yakın zamanda

5. Türkiye'de Ulusal Gazetelerde Nefret Söyleminin İzlenmesi, Uluslararası Hrant Dink Vakfı, http://www.nefretsoylemi.org/rapor_aciklamalar.asp (erişim: 14.05.2010); Ulusal Basında *Nefret Suçları, 10 Yıl 10 Örnek*, Sosyal Değişim Derneği, İstanbul, Nisan, 2010, http://www.sosyal-degisim.org/wp-content/uploads/2010/05/nefret_suclari_light-.pdf (erişim: 14.05.2010); Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook, "Görülüyorum Öyleyse Varım", Ali Toprak, Ayşenur Yıldırım, Eser Aygül, Mutlu Binark, Senem Börekçi, Tuğrul Çomu, Kalkedon, İstanbul, 2009; Eser Köker ve Ülkü Doğanay, Irkçı Değilim ama... Yazılı Basında Irkçı-Ayrımcı Söylemler, İnsan Hakları Ortak Platformu, Ankara, 2010.

6. Bu çalışmada nefret söylemi kavramına yönelik bir tanımlama çabası bulunmamaktadır ve mümkün olduğunca en kapsamlı şekilde bu olguya yaklaşılmaya çalışılacaktır.

7. Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Members States on "Hate Speech" https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=568168&SecMode=1&DocId=582600&Usage=2 (erişim: 14.05.2010).

8. AİHM, *Gündüz v. Türkiye*, Başvuru No. 35071/97, Karar Tarihi: 14.06.2004, paragraf 40, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

AİHM tarafından da kullanılmaya başlamıştır; ancak Mahkeme tarafından ayrıntılandırılmamış ve sadece aktarılmakla yetinilmiştir.[9]

Belirtilen bu tanımların genel olarak ırk veya etnik kökene dayalı nefret ya da yabancı düşmanlığı veya antisemitizm merkezli olduğu görülecektir. Bu tanımların bu çerçevede yapılmış olması nefret söyleminin sadece bu çerçevede anlaşılmasına yol açabilir. Ancak ayrımcılığın artık, geçmişte gündeme gelmeyen birçok temelde gündeme gelebildiği görülüyor. Bu nedenle nefret söyleminin de verili çerçeve dışında başta din veya inanç, cinsiyet, yaş ve engellilik gibi birçok alanda gündeme gelebilmesi mümkündür. Fakat çalışmada örnek verilecek düzenleme ve kararların büyük çoğunluğu yukarıda belirtilen tanım çerçevesi dahilindedir. Hukuk kuralları, özellikle de uluslararası insan hakları hukukunda yer alan sözleşmeler büyük ölçüde geçmişte ortaya çıkan ayrımcılık temellerine yer vermektedir. Örneğin cinsel yönelim hiçbir sözleşmede yer almamasına rağmen içtihatlar yoluyla zaman içerisinde ayrımcılık yasağının bir parçası haline gelmiştir. Bu sebeple günümüzde nefret söyleminin sadece belirli temeller çerçevesinde değil geniş bir kapsamda düşünülmesi kavramın gelişimine de daha uygun olacaktır.

Nefret söyleminin özellikle Türkiye'de görece yeni bir kavram olduğu düşünüldüğünde benzer kavramlardan farklılıklarının ortaya konulması zihin açıcı olacaktır. Bu kavramla birlikte sık sık gündeme gelen ilk kavram nefret suçudur (*hate crime*). Nefret suçunun uluslararası alanda ortaya çıkmış tanımlarından biri Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı tarafından yapılandır. Bu tanıma göre nefret suçları, "mağdurun, mülkün ya da işlenen suçun hedefinin gerçek ya da hissedilen ırk, etnik, ulusal köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engel, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak benzer özellikler taşıyan bir grupla gerçek ya da öyle algılanan bağlantısı, ilgisi, bağlılığı, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçildiği kişilere veya mala karşı işlenen her türlü suçtur".[10] Nefret suçlarına örnek olarak, sayılanlarla sınırlı düşünülmemesi kaydıyla, fiziksel saldırı, taciz, bir mülke ve eşyaya zarar verme, duvar yazıları, kundaklama gibi filler verilebilir. Nefret suçları açısından bir mağdurun bir gruba mensup olması veya olmaması bir yana, o gruba üye olduğunun varsayılması sonucunda, örneğin

9. Tarlach McGonagle, International and European Legal Standarts for Combating Racist Expression: Selected Current Conundrums, Expert Seminar: Combating Racism While Respecting Freedom of Expression, ECRI, 2007, s. 44, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/22-Freedom_of_expression_Seminar_2006/NSBR2006_proceedings_en.pdf (erişim: 18.03.2011).

10. Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses, Annual Report for 2006, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warsaw, 2007, s. 9, http://www.osce.org/odihr/26759 (erişim: 11.03.2011).

fiziksel görünüşü yüzünden, göçmen, eşcinsel ya da siyah olduğu için, kendisine yönelik gerçekleştirilen bir fiil söz konusudur. Gerçekleştirilen bu fiilin suç olarak kabul edilebilmesi için de fiilin ceza hukuku kapsamında bir suç olarak düzenlenmiş ve bu anlamda yaptırıma bağlanmış olması gerekmektedir.

Nefret suçlarının ceza hukuku tarafından diğer suçlar gibi ayrıntılı düzenlenmesi ve yaptırıma tabi tutulması ceza hukukunun temel ilkelerinden biri olan suç ve cezaların yasallığı ilkesinin de bir gereğidir. Nefret suçlarını diğer suçlardan ayıran en önemli farklılık bu suçların diğer suçlardan daha farklı bir önyargı (*bias*) ile işlenmiş olmasıdır. Her suç böyle bir önyargıyla gerçekleştirildiğinde nefret suçu olarak adlandırılabilir; ancak, belli gruplara mensup kişilere karşı işlenen her suç sadece bu kişilere karşı işlenmiş olmasından ötürü nefret suçu olarak kabul edilemez. Bu durumda failin yaklaşımının çeşitli delillerle ortaya konulması gerekir.

Nefret suçunda önyargı olmasa da ceza hukuku anlamında bir suç söz konusudur. Nefret söylemi ise bazı ülkelerde suç olarak düzenlenmiş bazılarında ise düzenlenmemiştir ve her zaman suç oluşturmamaktadır. Nefret söylemi cezalandırıldığı durumda içeriğin kendisi cezalandırılmaktadır. İfade söz konusu olmadığında ise ortada nefret söylemi gibi bir suç mevcut olmamaktadır. Bu sebeple nefret suçunun ilk unsuru olan bir suçun varlığı, nefret söylemi için söz konusu değildir.[11] Ancak bir suç, işlenmeden önce, işlenirken veya işlendikten sonra nefret içerikli ifadeler kullanılması bir önyargı olarak değerlendirilerek nefret suçu kapsamında ele alınabilecektir.

Nefret söylemiyle ilgili bir başka kavram ise ayrımcılıktır (*discrimination*). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi ayrımcılığın "bütün hak ve özgürlüklerin herkes tarafından eşit biçimde tanınmasını ve kullanılmasını engelleme veya tanınmasını ve kullanılmasını hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu etkiye sahip, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statülere dayalı olarak gerçekleştirilen ayırma, dışlama, kısıtlama ve tercih" olarak anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.[12] AİHM de ayrımcılığın bir tanımını vermemekle birlikte içtihatları ile, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 14. maddesi bakımından bir muameledeki farklılık, objektif ve makul bir haklılığa sahip değilse, yani

11. Hate Crime Laws: A Practical Guide, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warsaw, 2009, s. 25.

12. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi 18 No'lu Genel Yorum, paragraf 7-8, http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e?Opendocument (erişim: 18.03.2011).

meşru bir amaç izlemiyorsa veya kullanılan araçlar ile gerçekleştirilmek istenen amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi bulunmuyorsa, ayrımcılık oluşturur" tanımını ortaya koymuştur.[13] Görüldüğü üzere, ayrımcılıkta karşılaştırılabilir durumda olan kişiler arasında makul ve nesnel bir nedene dayanmaksızın farklı muamele veya aynı muamele ayrımcılık anlamına gelmektedir. Nefret söyleminde ise ayrımcılık için geçerli olan bu unsurlar söz konusu değildir. Bir karşılaştırılma yapılması ve farklı muamele söz konusu değildir. Ancak nefret söylemi ile ayrımcılığı birbirini tetikleyen ve birbirinin ortaya çıkmasını kolaylaştıran iki farklı olgu olarak kabul etmek mümkündür.

Uluslararası Hukukta Nefret Söylemi ve İfade Özgürlüğü İlişkisi

İfade özgürlüğü insan haklarının uzun süredir ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Nefret söylemi söz konusu olduğunda ortada bir ifadenin bulunması, ifade özgürlüğüyle ilgili bir tartışmayı gündeme getirmiştir. Devletlerin insan hakları alanında, insan haklarına saygı göstermek, insan haklarını korumak, yerine getirmek ve geliştirmek gibi hepsi aynı derecede önemli bir dizi yükümlülüğü mevcuttur. Devletlerin insan haklarına saygı göstermesi, hak sahibi olan bireylerin haklarından faydalanmasını engellememeyi gerektirir. İnsan haklarının korunması yükümlülüğünde ise, insan haklarının devlet veya üçüncü bir kişi tarafından ihlal edilmemesinin güvence altına alınması söz konusudur. İnsan haklarını yerine getirme yükümlülüğü ise devletlerin, herkesin insan haklarından faydalanmasını sağlamak için etkin bir şekilde adım atması gerektiği anlamına gelir. Son olarak ise insan haklarını desteklemek, insan hakları ile hakların savunulmasının imkânları konusundaki farkındalığı artırmak ve başkalarının haklarına saygı gösterme sorumluluğu konusundaki bilincin yükseltilmesi anlamına gelmektedir.

Herhangi bir insan hakkı için bahsedilen yükümlülüklerin hepsi çeşitli düzeylerde gündeme gelmektedir. Örneğin ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda devletin kişinin bu özgürlüğüne müdahale etmemesi, bir kişinin ifade özgürlüğüne müdahale edildiği zaman bu kişinin ifade özgürlüğünü koruması, bireylerin ifade özgürlüklerini kullanabilmesi için gerekli önlemleri alması gerekmektedir. Nefret söylemi söz konusu olduğunda ise ifade özgürlüğüyle ilgili yukarıda yer alan yükümlülüklerin aksine ifade özgürlüğüne müdahale edilmesi veya nefret içerikli ifadelerin ifade özgürlüğünün koruma alanından çıkarılması gerekmektedir.

13. AİHM, *Marckx v. Belçika*, Başvuru No. 6833/74, Karar Tarihi: 13.06.1979, paragraf 33; *Rasmussen v. Danimarka*, Başvuru No. 8777/79, Karar Tarihi: 28.11.1984, paragraf 38; http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

İnsan hakları hem birey ile devlet hem de bireylerin kendi aralarındaki ilişkileri ilgilendirmektedir. İnsan haklarının ortaya çıkışındaki esas amaç, *"dikey etki"* olarak adlandırılabilecek, birey ile devlet arasındaki ilişkiler için kuralları oluşturmak, bireyin karşısında devletin iktidarını sınırlandırmaktır. Dolayısıyla bu durumdan doğabilecek herhangi bir ihlal de *"dikey müdahale"* olarak adlandırılabilir. Devletler yalnızca insan hakları ihlallerinden kaçınma yükümlülüğü taşımaz. Aynı zamanda, *"yatay etki"* olarak adlandırabileceğimiz, bireyleri, diğer bireylerin ihlallerinden koruma görevi de devlete yüklenmiştir. Geçmişte daha çok dikey ihlaller çerçevesinde gündeme gelen insan hakları günümüzde sosyal ilişkilerin çeşitlenmesi ve gelişmesiyle yatay ihlalleri de gündemine almıştır. İfade özgürlüğüyle ilgili olarak örneğin, bireyler tarafından nefret içerikli ifadeler kullanıldığında bir yatay ihlal gerçekleşmektedir ve bu ifadeleri kullanan kişilere karşı bireylerin ve birey gruplarının devlet tarafından korunması gerekmektedir.

İnsan haklarının iki yönlü yükümlülük doğurduğundan bahsedilebilir. Devletler olumlu (pozitif) anlamda idari ve hukuki tedbirler almak ve bunları uygulamaya geçirmek zorundadır. Bu sayede insan hakları ihlallerinin önüne geçilebilecektir. Diğer yönden ise, olumsuz (negatif) anlamda da yükümlülükleri vardır ve bu yükümlülük devletin bizzat kendisinin insan hakları ihlallerine yol açmaması gerektiğini ifade eder. İnsan haklarıyla ilgili yapılan sınıflandırmalar çerçevesinde ilk kuşak haklar arasında yer alan ifade özgürlüğü devlet veya üçüncü kişiler tarafından dokunulamayacak olan bir alan içerir. Devletin, hakkı ihlal etmemek gibi negatif bir yükümlülüğü vardır. Devlet, ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda hareketsiz kalma, karışmama, kaçınma gibi *"olumsuz"* bir tutum takınmalıdır. Ancak bu özgürlüğün kullanabilirliği açısından bu tavır yeterli değildir. Devletin ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda yasal düzenlemeler yapması, kurumsal yapı oluşturması, bazı kamu hizmetlerini finanse etmesi vb bazı önlemlerin alınması gerekmiştir.[14] Nefret söylemi açısından da devletin negatif ve pozitif yükümlülükleri söz konusudur. Yasama, yürütme ve yargı organlarının, nefret içerikli ifadelerden kaçınmak gibi negatif yükümlülüğü yanında toplumda nefret içerikli ifadelerin yaygınlaşmaması gibi pozitif yükümlülükleri de mevcuttur.

İfade özgürlüğü siyasi, sanatsal, ticari vs her türlü ifadeyi kapsamına almaktadır. İfade özgürlüğü, görüş sahibi olma özgürlüğü ile bilgi ve düşünceyi edinme özgürlüğünün yanı sıra bilgi ve düşünceyi yayma öz-

14. Oktay Uygun, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırları, *Kamu Hukuku İncelemeleri*, XII Levha, İstanbul, 2011, s. 132.

gürlüğünü içermektedir.[15] Her özgürlük gibi ifade özgürlüğünün de bir norm alanı mevcuttur. Bunun anlamı bazı ifadelerin ifade özgürlüğünün kapsamına girerken bazılarının girememesidir. Bir ifadenin ifade özgürlüğü kapsamına girip girmediğine karar verilmesinin ardından bu kez ifadenin sınırlanıp sınırlanamayacağı değerlendirilmektedir. Bazı ifadeler kategorik olarak ifade özgürlüğünün norm alanı içerisinde değerlendirilmemektedir. Örneğin çocuk pornografisinin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir.

Günümüzde ırkçılık veya nefret içerikli ifadelerin insan hakları hukuku açısından ifade özgürlüğünün norm alanına girmediği genel olarak kabul edilmektedir. Bu yönde bir sınırlama ifade özgürlüğünün olumlu yönde sınırlanması olarak kabul edilebilir. Nefret içerikli ifadelerin mağdurların şiddete yol açabilecek şekilde tepki göstermesine neden olabileceği, mağdurlara yönelik şiddet olaylarını tahrik edebileceği ve bu şekilde bir zarar ortaya çıkmasa dahi ifadelerin başlı başına ifadelere muhatap olan kişiler açısından zarar meydana getirebileceği belirtilmektedir.[16] Dolayısıyla nefret içerikli ifadelerin fiziksel yönü yanında doğurduğu manevi zarar daha önplana geçmektedir.

İfade özgürlüğünün sınırlanması söz konusu olduğunda belli ölçütler uygulanmaktadır.[17] Öncelikle her devletin, ifade özgürlüğünün sınırlanması noktasında bir takdir yetkisi vardır. Ancak bu takdir yetkisinin kullanımı uluslararası insan hakları koruma organları tarafından denetlenir. Bu denetimde, ifadenin konusu, ifadenin ortaya çıktığı bağlam, ifadenin yöneldiği kişi veya kurum ya da ifadenin sahibine göre devletlerin takdir yetkisi daralabilmekte veya genişleyebilmektedir. Örneğin ahlaki konularda devletlerin takdir yetkisi genişlerken siyasi görüşlerde takdir yetkisi daralmaktadır.[18]

İfade özgürlüğünün ortaya çıkışı ve anlamı eleştiri özgürlüğünün güvence altına alınmasıdır ve bir ifadenin sert olması doğal karşılanmalıdır. Bu konuda, AİHM'nin günümüzde yaygın olarak bilinen yaklaşımıyla ifade özgürlüğü "toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturur. İfade özgürlüğü sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız ya da ilgilenmeye değmez görülen bilgi ve düşünceler için

15. Clare Ovey; Robin White, Jacobs ve White, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, 2002, s. 276.

16. Wojciech Sadurski, *İfade Özgürlüğü ve Sınırları*, Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2002, s. 299.

17. Bu ölçütler hakkında da ayrıntılı bilgilere aşağıda, ilgili uluslararası organ kapsamında yer verilecektir.

18. Oktay Uygun, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırları, *Kamu Hukuku İncelemeleri*, XII Levha, İstanbul, 2011, s. 147.

değil, aynı zamanda devletin ya da nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, çarpıcı gelen, şoke eden, rahatsız eden bilgi ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz".[19] Ancak burada nefret içerikli ifadeler ile sert eleştiri niteliğindeki ifadeler arasındaki sınırın tayin edilmesi gerekmektedir. Nefret söylemi niteliğindeki ifadeler sert eleştiri sayılmamaktadır ve koruma görmemektedir.

İfade özgürlüğünün sınırlanması noktasında uluslararası insan hakları hukuku kapsamında belli standartlar ortaya çıkmıştır. Bu standartlar kapsamında aşağıda Türkiye'nin de taraf olduğu Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi üzerinde durulacaktır.[20] Ancak ifade özgürlüğü ve nefret söylemiyle ilgili uluslararası sözleşmelerin bunlarla sınırlı olmadığını da belirtmek gerekiyor.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Konuyla ilgili ilk önemli düzenleme Türkiye'nin de 2002 yılında taraf olduğu Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir. Bu Sözleşme ırk ayrımcılığı konusunda kapsamlı düzenlemeler ortaya koymaktadır. Sözleşme'nin 4. maddesinde, taraf devletlerin bir ırkın veya belli bir renge veya etnik kökene mensup bir grubun üstünlüğü fikrine ya da teorilerine dayanan ya da her ne şekilde olursa olsun ırkçı nefreti ve ayrımcılığı haklı çıkarmaya veya yüceltmeye çalışan tüm propaganda ve örgütleri kınayacağı ve bu tür ayrımcılık faaliyetleri ile ayrımcılığı teşviki ortadan kaldırmaya yönelik acil ve olumlu önlemler almayı üstleneceği belirtilmiştir. Bu önlemlerden bazıları madde metninde sıralanmıştır. Bu önlemler arasında ırkçı üstünlüğe ya da nefrete dayalı tüm fikirlerin yayılmasının ve ırk ayrımcılığını teşvikin yasayla cezalandırılması ve suç olarak ilan edilmesi, ırk ayrımcılığını destekleyen ya da bu tür ayrımcılığa teşvik eden tüm örgütlerin ve ayrıca örgütlü olsun olmasın tüm propaganda faaliyetlerinin yasadışı ilan edilmesi ve yasaklanması, bu tür örgütlere

19. AİHM, *Handyside v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 5493/72, Karar Tarihi: 07.12.1976, paragraf 49, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

20. Çalışmada yalnızca Türkiye açısından hukuken bağlayıcı olan uluslararası sözleşmeler üzerinde durulacaktır. Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi gibi hükümetler arası örgütlerin hukuken bağlayıcı olmayan bir dizi kararına değinilmeyecektir. Nefret söylemiyle ilgili uluslararası belgelere ilişkin bilgi için bakınız Anne Weber, *Manual on Hate Speech*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2009, s. 7 vd.

ya da faaliyetlere katılımın yasayla cezalandırılması ve bir suç olarak düzenlenmesi, yerel veya ulusal kamu kurum ve yetkililerinin ırk ayrımcılığını desteklemesine ya da ırk ayrımcılığına teşvik etmesine izin verilmemesi yer almaktadır.

Devletlerin bu önlemleri alırken İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan ilkelere ve Sözleşme'nin 5. maddesinde açıkça belirtilmiş, ifade özgürlüğünün de aralarında yer aldığı haklara saygı göstermesi gerekmektedir. Sözleşme ile kurulmuş olan Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Sözleşme'nin 4. maddesinde yer alan bu yükümlülüklerin zorunlu nitelikte olduğunu, belirtilen kapsamda yasal düzenlemelerin kabul edilmesi ve etkili bir şekilde uygulanması gerektiğini belirtmiştir.[21]

Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi kendisine yapılan bireysel başvurular veya taraf devletlerce sunulan periyodik raporlara dair değerlendirmeleriyle bu yükümlülükleri somutlaştırmaktadır.[22] Komite'nin *L.K. v. Hollanda* kararında, bu konuda tek başına yasal düzenleme yapılmış olmasının yetmediğini ve bu düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Irkçı şiddete yönelik tehditler söz konusu olduğunda ve bu tehditlerin özellikle kamuya yönelik olarak açık bir biçimde ve bir grup tarafından gerçekleştirildiği durumda devletlerin bu konuyu gerekli özeni göstererek soruşturmak durumunda olduğu ifade edilmiştir.[23] Komite'nin *Quereshi v. Danimarka* kararında, ırkçı ve yabancı düşmanı niteliğindeki nefret içerikli ifadelerin özellikle siyasetçiler tarafından kullanılmasına dikkat çekilmiştir.[24] *The Jewish Community of Oslo ve Diğerleri v. Norveç* kararında ise, Nazi ideolojisini öven ifadelerin ırksal üstünlüğe veya nefrete dayandığını, Hitler'e ve onun ilkelerine yapılan gönderme ve onun izinde olmaya dair vurguların ırk ayrımcılığına tahrik olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Komite ırkçı ve nefret içerikli ifadelerin ifade özgürlüğü açısından diğer ifadelere nazaran daha düşük bir koruma göreceğini, bir ırkın üstünlüğüne veya nefrete dayalı düşüncelerin ifade

21. Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, 15 No'lu Genel Yorum, paragraf 2, http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/e51277010496eb2cc12563ee004b9768?Opendocument (erişim: 18.03.2011).

22. Çok sayıda taraf devlet raporu ve bu raporlara dair yayımlanmış tavsiye kararı olduğu ve bu anlamda oldukça kapsamlı bir araştırma yapılmasını gerektirdiği için çalışmada örnek niteliğinde sadece bireysel başvurular üzerinde durulmuştur.

23. Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, *L.K. v. Hollanda*, Başvuru No. 4/1991, Karar Tarihi: 16.03.1993, http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/ec0884e5a47c1a1480256714005f6000?Opendocument (erişim: 18.03.2011).

24. Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, *Quereshi v. Danimarka*, Başvuru No. 33/2003, Karar Tarihi: 09.03.2005, http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/7de05b5d0fbd62c9c1256fc5005087f9?Opendocument (erişim: 18.03.2011).

özgürlüğüyle bağdaşmayacağını ve belirtilen ifadeleri kullanan kişilerin cezalandırılmamış olmasının Sözleşme'nin 4. maddesinin ihlali anlamına geleceğini ifade etmiştir.[25]

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Konuyla ilgili bir diğer sözleşme Türkiye'nin 2003 yılında taraf olduğu, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir. Sözleşme'nin 19. maddesi ifade özgürlüğüne yer vermiş ve sınırlama ölçütlerini düzenlemiştir. Maddeye göre ifade özgürlüğü ancak başkalarının haklarına ve şöhretine saygı, ulusal güvenliğin, kamu düzeninin ya da kamu sağlığı ve genel ahlakın korunması bakımından mecburen gereklilik arz eden durumlarda ve ancak yasayla sınırlanabilecektir. Sözleşme'nin 19. maddesinde nefret söylemini doğrudan yasaklayan bir meşru neden bulunmamaktadır. Dolayısıyla ifade özgürlüğü mutlak bir hak değildir ve sınırlanması mümkündür. Sözleşme'nin 20. maddesi ise her türlü savaş propagandasının[26] ve ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete kışkırtmaya dönüşecek biçimde savunulmasının yasalarla yasaklanacağına dair düzenlemedir. Bu, ifade özgürlüğüne getirilmiş zorunlu bir sınırlama niteliğindedir. Bu düzenlemenin birçok ülke anayasasında yer alan, ifade özgürlüğünü sınırsıza yakın biçimde düzenleyen hükümlerle çatışma doğurma olasılığı karşısında ABD, Belçika, Danimarka, Finlandiya ve İzlanda gibi birçok ülke Sözleşme'ye taraf olurken bu maddeye çekince koymuştur.[27]

Sözleşme'nin 20. maddesinde yer alan düzenlemenin Nasyonal Sosyalizme karşı duyulan korkuya bir cevap niteliğinde olduğu ve 19. maddede yer alan ifade özgürlüğü için öngörülmüş olan başka bir sınırlama nedeni olduğu belirtilmektedir. Elbette bu sınırlama sadece sınırlanmasına yönelik bir gerekçe değil aynı zamanda devletler açısından bu kapsamdaki ifadelerin sınırlanmasına yönelik bir yükümlülük anlamına gelmektedir. 20. madde sadece ifade özgürlüğü değil, din ve vicdan özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü gibi diğer özgürlüklerin de sınırlanmasında işlev üstlenmektedir.[28] Sözleşme'nin 20. maddesi

25. Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, *The Jewish Community of Oslo ve Diğerleri v. Norveç*, Başvuru No. 30/2003, Karar Tarihi: 22.08.2005, http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=CERD/C/67/D/30/2003&Lang=E (erişim: 18.03.2011).

26. Bu çalışmada maddenin savaş propagandasını yasaklayan değil nefret söylemini yasaklayan kısmı üzerinde durulacaktır.

27. Sarah Joseph, Jenny Schultz, Melissa Castan, *The International Covenant on Civil and Political Rights Cases, Materials and Commentary*, Oxford University Press, Surrey, 2000, s. 410.

28. Manfred Nowak, U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary, N. P. Engel, Publisher, Kehl, 2005, s. 468.

nedeniyle devletlerin yasal düzeyde adım atması ve maddede belirtilen filleri etkili bir şekilde yasaklaması gerekmektedir.

Sözleşme ile kurulan denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi, 20. maddede yasaklanan ulusal, ırksal veya dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık veya şiddete tahriğe dönüşecek biçimde savunulmasının yasalarla yasaklanmasının, Sözleşme'nin 19. maddesinde yer alan ifade özgürlüğünün kullanılmasının görev ve sorumluluklar içerdiği düşünüldüğünde ifade özgürlüğüyle tam bir uyum içerisinde olduğunu belirtmiştir.[29]

İnsan Hakları Komitesi önüne gelen bazı bireysel başvurularda nefret söylemine dair yaklaşımını ortaya koymuştur. Komite'nin *J.R.T ve the W.G Party v. Kanada* kararında ırkçı ve dini nefret içerikli ifadelerin açıkça savunulması ve yayılması konu bakımından (*ratione materiae*) ifade özgürlüğü kapsamında görülmemiştir. Komite, Kanada'nın Sözleşme'nin 20. maddesi gereği bu yöndeki ifadeleri yasaklamakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir.[30] Sözleşme'nin 20. maddesi kapsamında ırkçılık ifade özgürlüğü kapsamına alınmamakta ve bu maddede, devletlerin ırkçılığı yasaklama yönünde bir yükümlülüğü olduğu vurgulanmaktadır. İnsan Hakları Komitesi'nin *Ross v. Kanada* kararında ise antisemitizm içeren ifadeler kullanan, Yahudi ve diğer azınlık gruplara mensup öğrencilere yönelik ayrımcı muameleleri gerekçesiyle aktif öğretmenlik görevinden başka göreve kaydırılan kişinin başvurusunda, başvuranın, ifadeleri nedeniyle işinden uzaklaştırılmasını ifade özgürlüğüyle uyumlu bulmuştur.[31]

Sözleşme'nin konuyla ilgili bir diğer önemli maddesi 5. maddedir ve bu maddede hakların kötüye kullanılması yasağı düzenlenmiştir. Madde ile, Sözleşme'deki hiçbir hükmün, herhangi bir devlete, gruba ya da kişiye, Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerin herhangi birinin ortadan kaldırılmasına yönelik herhangi bir faaliyete girişme hakkı tanımayacağı düzenlenmiştir. Bu yasak özellikle nefret söylemi söz konusu olduğunda bu içerikteki ifadelerin ifade özgürlüğünün sağladığı korumadan yararlanamamasına yol açmaktadır.

29. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 11 No'lu Genel Yorum, paragraf 2, http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/60dcfa23f32d3feac12563ed00491355?Opendocument (erişim: 18.03.2011).

30. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları İnsan Hakları Komitesi, *J.R.T ve the W.G Party v. Kanada*, Başvuru No. 104/1981, Karar Tarihi: 06.04.1983, http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/be24fa123874d7b7c1256abe0047f366?Opendocument (erişim: 18.03.2011)

31. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları İnsan Hakları Komitesi, *Ross v. Kanada*, Başvuru No. 736/1997, Karar Tarihi: 26.10.2000, http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/29712c8ddea3414dc12569ad003d0316?Opendocument (erişim: 18.03.2011).

İnsan Hakları Komitesi, *M. A. v. İtalya* kararında faşist partinin yeniden kurulması yönünde çaba gösteren bir kişinin ceza yargılaması sonucunda mahkûm edilmesi sonucu yapılan başvuruyu Sözleşme'nin 5. maddesinde yer alan hakların kötüye kullanılması yasağı kapsamında olduğunu belirterek reddetmiştir. Komite ayrıca, böyle bir yaklaşımın benimsenmese dahi başvuranın mahkûmiyetle sonuçlanan fiilinin Sözleşme'de yer alan ifade özgürlüğünün sınırlanması rejimi kapsamında gerekçelendirilebileceğini ifade etmiştir.[32]

İnsan Hakları Komitesi, ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamaların 19. maddenin 3. fıkrasında yer alan sınırlama sebeplerini veya 20. maddede düzenlenen yasağın kapsamını aşmaması gerektiğini vurgulamıştır.[33] Komite, 20. maddede sınırlı olarak sayılan ve devletler tarafından yasaklanması gereken ifadelerin sadece sayılanlarla sınırlı olmakla beraber nefret söyleminin birçok biçiminin bulunması olgusu karşısında devletlerin 20. maddede sayılan ifadeler haricinde diğer başka ifadeleri de nefret söylemi kapsamında değerlendirebileceğini belirtmiştir. Ancak bu durumda dahi bu tarz ifadeler için öngörülecek sınırlamanın 19. maddenin 3. fıkrasında yer alan sınırlama rejimine uygun olması gerekmektedir.[34] Dolayısıyla bugüne kadar çoğunlukla ırk veya etnik köken ya da din veya inanç temelinde gündeme gelen nefret söyleminin başka gruplar açısından da gündeme gelmesi mümkündür. Ancak bu noktada ifade özgürlüğüyle ilgili ortaya çıkan uluslararası standartlara uygun bir sınırlama rejiminin benimsenmesi gerekecektir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AİHS'nin 10. maddesi ifade özgürlüğünü düzenlemektedir. Maddenin ilk paragrafı ifade özgürlüğünü korurken ikinci paragrafı bu hakkın nasıl ve hangi meşru nedenlerle sınırlanabileceğini düzenlemiştir. AİHS'nin 10. maddesinde nefret söylemini doğrudan yasaklayan bir meşru neden bulunmamaktadır. AİHM ifade özgürlüğünün nefret söylemi açısından sınırlanmasını başkalarının şöhreti ve hakları kapsamında demokratik bir toplumda gerekli bulmaktadır.

32. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları İnsan Hakları Komitesi, *M.A. v. İtalya*, Başvuru No. 117/1981, Karar Tarihi: 10.04.1984, http://www.bayefsky.com/html/102_italy117_198139.php (erişim: 18.03.2011).

33. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 34 No'lu Taslak Genel Yorum, paragraf 51, http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/CCPR.C.GC.34.CRP.4.doc (erişim: 18.03.2011).

34. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 34 No'lu Taslak Genel Yorum, paragraf 53-54, http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/CCPR.C.GC.34.CRP.4.doc (erişim: 18.03. 2011).

İfade özgürlüğü söz konusu olduğunda beraberinde görev ve sorumluluklar getirmektedir. Bu noktada ifade özgürlüğüne müdahale gündeme gelebilmektedir. Özellikle siyasetçilerin, medyanın, belli kamusal makamlardaki kişilerin ifade özgürlüğünü kullanırken bu sorumluluk kapsamında hareket etmesi gerekmektedir. Bu kurum veya kişiler tarafından nefret içerikli ifadeler kullanılması veya bunların yayılması ifade özgürlüğünün gerektirdiği sorumluluğun yerine getirilmemesi anlamına gelecektir.

AİHM, bir ifadenin 10. maddenin sağladığı korumadan yararlanıp yararlanamayacağına karar verirken bazı ölçütleri göz önünde tutmaktadır. Burada sırasıyla ifade özgürlüğüne bir müdahale olup olmadığı, bu müdahalenin hukuken öngörülmüş olup olmadığı, müdahalenin 10. maddenin 2. fıkrasında yer alan sınırlama nedenlerinden birine dayalı olarak yapılıp yapılmadığı ve sınırlamanın demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı değerlendirilmektedir. Demokratik bir toplumda gereklilik ölçütü kapsamında sınırlama için zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın mevcut olup olmadığı ve bu ihtiyaç kapsamında sınırlamanın orantılı olup olmadığı değerlendirilmektedir.

AİHM önüne gelen her başvuruda başvuruya konu olaylar çerçevesinde bir değerlendirme yapmaktadır. Bu çerçevede zaman içerisinde ortaya çıkan içtihatlar doğrultusunda ifade özgürlüğüne dair bazı genellemeler yapmak mümkündür. Örneğin Mahkeme kararlarında, siyasi tartışma ve politikacıların eleştirilmesi söz konusu olduğunda ifade özgürlüğünün kapsamı daha geniş yorumlanmıştır. Ancak nefret söylemi, yabancı düşmanlığı, Nazi ideolojisinin yüceltilmesi gibi örnekler söz konusu olduğunda devletlerin takdir yetkisi oldukça geniş yorumlanmaktadır.[35]

AİHM tüm düşünce açıklamalarına yönelik müdahaleleri yukarıda ifade edilen sınırlama rejimi çerçevesinde değerlendirmekte ve sınırlamanın Sözleşme ile uyumlu olup olmadığına karar vermektedir. İfade özgürlüğünün korunması ne kadar gerekliyse de kullanılan ifadeler şiddete tahrik, nefreti yayma gibi sonuçlara da yol açabilmektedir.[36] Nefret söylemi AİHS ile kategorik olarak ifade özgürlüğünün kapsamı dışında tutulmamıştır; ancak ifade özgürlüğünün sınırlandırılması noktasında kolaylıkla gerekçe haline gelebilmektedir.[37]

35. Oktay Uygun, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırları, *Kamu Hukuku İncelemeleri*, XII Levha, İstanbul, 2011, s. 140.
36. Clare Ovey; Robin White, Jacobs ve White, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, 2002, s. 277.
37. Clare Ovey; Robin White, Jacobs ve White, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, 2002, s. 280.

Nefret söylemiyle bağlantılı olarak çok sayıda dava AİHM tarafından sonuçlandırılmış ve bu konuda ortaya bir içtihatlar dizisi çıkmıştır. Mahkeme AİHS'nin temellerini oluşturan değerlere yönelik her türlü ifadede olduğu gibi, hoşgörüsüzlüğe tahrik eden veya onu haklı gösteren ya da hoşgörüsüzlüğü yayan ifadelerin AİHS'nin 10. maddesiyle sağlanan korumadan yararlanamayacağını açıkça ve kuşkuya yer bırakmayacak biçimde ifade etmiştir.[38] AİHM'ye göre devletlerin nefret savunusunu yasaklamaya ve özellikle etnik kimliği nedeniyle bu tarz tehditlere maruz kalan kişilerin korunmasına dair, uluslararası hukuktan kaynaklanan bir yükümlülüğü mevcuttur.[39]

AİHM'de şiddete teşvik, nefret söylemi, kin ve düşmanlığa tahrik, soykırımın ve insanlığa karşı suçların inkârı gibi konular gündeme gelmiştir. Mahkeme bu durumda ayrımcılığın yasaklanması ve ifade özgürlüğü gibi iki önemli hak arasındaki çatışmayı gidermeye çalışmış ve bu konuda iki yaklaşım benimsemiştir. İlk yaklaşımda nefret içerikli ifadeler hakların kötüye kullanılmasını düzenleyen AİHS'nin 17. maddesi kapsamında değerlendirilerek Sözleşme'nin sağladığı koruma alanından çıkarılmaktadır. İkinci yaklaşımda ise AİHS'nin 10. maddesinin 2. fıkrasında yer alan sınırlama rejimi kapsamında değerlendirilmiş ve bu tarz ifadeler ifade özgürlüğünün istisnası haline getirilmiştir.[40]

Mahkeme nefret söylemi sonucunda karşılaşılan bir yaptırım söz konusu olduğunda konuya göre ya Sözleşme'nin 10. maddesinde yer alan sınırlama sebepleri kapsamında değerlendirme yapmakta ya da 10. madde veya 17. madde kapsamında başvuruyu kabul edilemez bulmaktadır.[41] AİHM ifade özgürlüğüyle ilgili önüne gelen birçok başvuruda, davaya konu ifadeler nefret söylemi kapsamında olmamasına rağmen, ifadenin nefrete teşvik niteliğinde olduğu durumlarda bu yönde ifadelerin sınırlanabileceğini dolaylı olarak da belirtmiştir.[42] Bu yönde karar-

38. AİHM, *Gündüz v. Türkiye*, Başvuru No. 35071/97, Karar Tarihi: 14.06.2004, paragraf 51, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

39. AİHM, *Balsyté-Lideikiené v. Litvanya*, Başvuru No. 72596/01, Karar Tarihi: 04.02.2009, paragraf 78, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

40. Françoise Tulkens, Freedom of Expression and Racism in the Case Law of the European Court of Human Rights, Expert Seminar: Combating Racism While Respecting Freedom of Expression, ECRI, 2007, s. 51, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/22-Freedom_of_expression_Seminar_2006/NSBR2006_proceedings_en.pdf (erişim: 18.03.2011).

41. Yutaka Arai, Prohibition of Abuse of the Rights and Freedoms Set Forth in the Convention and of Their Limitation to a Greater Extent Than is Provided for in the Convention, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, (Der.) Pieter Van Dijk, Fried Van Hoof, Arjen Van Rijn, Leo Zwaak, Intersentia, Antwerpen, 2006, s. 1085.

42. Arjen Van Rijn, Freedom of Expression, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, (Der.) Pieter Van Dijk, Fried Van Hoof, Arjen Van Rijn, Leo Zwaak, Intersentia, Antwerpen, 2006, s. 794. Örneğin, AİHM, *Dink v. Türkiye*, Başvuru No. 64915/01, Karar Tarihi: 29.06.2004, paragraf 135, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

larla birçok ülkede nefret söylemi niteliğindeki ifadeleri yasaklayan iç hukuk düzenlemeleri AİHS ile uyumlu bulunmuştur.

Sözleşme'nin 17. maddesinde yer alan ve temel amacı ve varlık sebebi devletin kötüye kullanımının önüne geçmek olan, hakların kötüye kullanılması yasağı hem devlet hem de bireyler açısından geçerlidir.[43] Bu tarz düzenlemelerin bireyler için de geçerli olması nefret söylemi açısından önem arz etmektedir.[44] Nefret söylemi söz konusu olduğunda bireylerin Sözleşme'de yer alan ifade özgürlüklerini kullandıkları argümanı dayanaksız kalmaktadır. AİHM, şiddeti veya nefreti yaymayı hedefleyen, yasadışı veya demokratik olmayan yöntemlerin kullanıldığı, şiddete başvurmayı özendiren veya demokratik ve çoğulcu siyasal sistemi ortadan kaldırmayı hedefleyen veya ırkçı ya da başkalarının hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırmayı hedefleyen eylemleri 17. madde kapsamında değerlendirmiştir.[45] Dolayısıyla Mahkeme Sözleşme'de yer alan hak ve özgürlüklerin yok edilmesine yönelik eylemleri Sözleşme'nin koruması dışında bırakmaktadır.

AİHM, nefret söylemiyle ilgili değerlendirmelerini büyük oranda ifade özgürlüğüyle ilgili olarak gündeme gelen müdahalenin demokratik toplumda gerekli olup olmadığı ölçütü kapsamında yapmaktadır. Bu noktada, nefret içerikli ifadeleri kullanan kişinin izlediği amaç, başvurunun şartları, dile getirilen ifadelerin içeriği, ifadenin yayılması ve olası etkileri, ifadeleri kullanan kişinin durumu veya statüsü ve ifadeye yönelik müdahalenin doğası ve ciddiyeti gibi hususları göz önünde tutmaktadır.[46]

AİHM'nin 10. madde kapsamında değerlendirme yaptığı kararlara bir dizi örnek verilebilir. AİHM *Jersild v. Danimarka* kararında ırkçı düşünce açıklamalarının Sözleşme ile korunamayacağını dolaylı olarak ifade etmiştir. Bu karar nefret söylemini kullanan ile nefret söylemini kamuoyunu bilgilendirmek üzere yayımlayan kişi arasında ayrım

43. Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Legal, İstanbul, 2006, s. 1099.

44. Yutaka Arai, Prohibition of Abuse of the Rights and Freedoms Set Forth in the Convention and of Their Limitation to a Greater Extent Than is Provided for in the Convention, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, (Der.) Pieter Van Dijk, Fried Van Hoof, Arjen Van Rijn, Leo Zwaak, Intersentia, Antwerpen, 2006, s. 1084.

45. AİHM, *Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve Diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 19392/92, Karar Tarihi: 30.01.1998, paragraf 23, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

46. Anne Weber, The Case Law of the European Court of Human Rights on Article 10 ECHR Relevant for Combating Racism and Intolerance, Expert Seminar: Combating Racism While Respecting Freedom of Expression, ECRI, 2007, s. 97-113, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/22-Freedom_of_expression_Seminar_2006/NSBR2006_proceedings_en.pdf (erişim: 18.03.2011).

noktasında önemlidir. Medya organlarının, özellikle siyasi çatışma ve gerilimlerde nefret söyleminin yayılmasına aracılık edebilecekleri için bu noktada görev ve sorumlulukları söz konusudur.[47] Ancak bu aşamada, kamuoyunu bilgilendirmek ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması noktasında hassas bir denge tutturulması gerekmektedir ve bu dengenin kurulması oldukça zordur. *Jersild v. Danimarka* kararında çok sayıda karşı oy da kullanılmıştır. Karşı oy kullanan yargıçlardan bazıları ırkçı görüşlerin Sözleşme'nin 10. maddesinin korumasından yararlanmayacağına dair yaklaşıma katılmakla birlikte bu durumun bu tür sözleri destekleyici veya tasdik edici yorumlarla yayan gazeteciler için de geçerli olması gerektiğini ifade etmiştir. Karşı oylarda basın özgürlüğü ile başkalarının hakları arasında doğru dengeyi bulmanın elbette zor olduğu ancak basın özgürlüğüne ırkçılıktan sıkıntı duyanların korunması karşısında daha fazla ağırlık tanınmaması gerektiği ifade edilmiştir. Yargıçlar ırkçı görüşlerin aktarıldığı durumda en azından bu görüşleri onaylamayan bir beyanın gazeteci tarafından mutlaka eklenmesi gerektiğini ve ırksal azınlıkların korunmasının, haber verme hakkından daha az bir ağırlığa sahip olamayacağını belirtmiştir.[48]

Bu davada ortaya çıkan yaklaşım çerçevesinde medyanın nefret söylemi içerikli ifadeleri yayımlarken sorumlu davranması, nefret söylemine maruz kalan kişilerin haklarının korunması noktasında dengeleyici ifadelere yer vermesi, bu görüşlerin yayılmasını hedeflememesi ve toplum içerisinde yayılan bu tarz görüşleri kamuoyunun dikkatine sunma hedefiyle hareket etmesi gerekmektedir. Elbette bu dengenin kurulması oldukça zor olacaktır ve her somut olayda o olayın şartları içerisinde bu dengenin bulunması gerekecektir.[49] Bu noktada yapılan araştırmalarda, ırkçılık söz konusu olduğunda medya organlarının ırkçılığın kamuoyunun dikkatine sunulması ve bu anlamda sorunun çözümü yönünde çabalamaktan çok yayılmasına yardımcı olduğu belirtilmektedir.[50]

AİHM *Feret v. Belçika* davasında ise Ulusal Cephe adlı siyasi partinin yöneticisi ve aynı zamanda milletvekili olan başvuran hakkında,

47. Clare Ovey; Robin White, Jacobs ve White, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, 2002, s. 281.

48. AİHM, *Jersild v. Danimarka*, Başvuru No. 15890/89, Karar Tarihi: 23.09.1994, Yargıç Ryssdal, Bernhardt, Spielmann ve Loizou'nun Birleşik Karşı Oy Görüşü, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

49. Elif Küzeci, "AİHS'nin 10. Maddesi Işığında Nefret İçerikli ve Irkçı Nitelikli Düşünce Açıklamaları", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 71, Ankara, 2007, s. 194-195.

50. Teun A. Van Dijk, Racism, the Press and Freedom of Expression: A Summary of Ten Thesis, Expert Seminar: Combating Racism While Respecting Freedom of Expression, ECRI, 2007, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/22-Freedom_of_expression_Seminar_2006/NSBR2006_proceedings_en.pdf (erişim: 18.03.2011).

yöneticisi olduğu partinin 1999 ve 2001 yıllarında seçim kampanyaları sırasında astığı afişler ve dağıttığı bildiriler nedeniyle çok sayıda kişi tarafından şikâyette bulunulmuştur. Başvurucunun yasama dokunulmazlığı savcılığın talebi üzerine kaldırılmış ve yapılan yargılamada başvurucu 250 saat göçmenlerin entegrasyonuyla ilgili bir kamu hizmetinde çalışma ve ertelenen 10 aylık hapis cezasına çarptırılmış, ayrıca davada şikâyetçi sıfatı taşıyan kişilere birer Euro ödemeye mahkûm edilmiştir. AİHM, dağıtılan bildirilerin ve asılan afişlerin yabancılara karşı nefret içerdiğini belirterek, ifade özgürlüğünün herkes için geçerli olduğu gibi politikacılar bakımından da geçerli olduğunu ancak bu kişilerin ifade özgürlüğünü kullanırken hoşgörüsüzlüğü güçlendirecek nitelikte yorumlar yapmaktan kaçınmak zorunda olduğunu vurguladı. Göçle ilgili konularda yapılacak önerilerin ırk ayrımcılığı savunuculuğuna, dolayısıyla toplumsal gerilime yol açabileceğini ve sonuçta demokratik kurumlara olan güveni sarsabileceğini belirten Mahkeme, mevcut olayda ifade özgürlüğüne yapılan müdahalede bu anlamda toplumsal bir gereksinim olduğunu belirtti.[51]

AİHM, *Le Pen v. Fransa* kararında ise ırkçı görüşleriyle tanınan Fransız siyasetçi Jean Marie Le Pen'in bazı ifadelerinin Sözleşme ile uyumlu olup olmadığını değerlendirmiştir. Le Pen, *Le Monde* gazetesine verdiği bir mülakatta dile getirdiği, "Sayılarının 5 milyon değil de 25 milyon olduğu gün Fransa'yı onlar yönetiyor olacak" ifadesi nedeniyle bir grup insanın kökeni veya etnik grup, ulus, ırk veya din gibi spesifik bir gruba üye olma veya olmamaya dayalı olarak ayrımcılık, nefret ve şiddete tahrik ettiği gerekçesiyle 10.000 Euro para cezasına çarptırılmıştır. AİHM, Le Pen'in açıklamalarının bir bütün olarak Müslüman topluluğa karşı dışlama ve düşmanlık hislerini güçlendirici nitelikte olduğu gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez buldu.[52] AİHM'nin siyasetçilerin kullandığı, nefret içerikli ifadelere yönelik bu yaklaşımı oldukça önemlidir. Siyasetçiler gibi toplumun gözü önünde olan kişilerin de nefret söyleminin üretilmesinde özellikle payı olabilmektedir. Bu sebeple başta siyasetçiler olmak üzere kamuoyunda tanınmış, bilinen kişilerin bu içerikteki ifadeleri kullanmaması gerekmektedir.

AİHM *Seurot v. Fransa* kararında bir özel okulda sözleşmeli olarak tarih ve coğrafya öğretmenliği yapan öğretmenin özellikle Kuzey Afrika kökenlilere yönelik ırkçı söylemler içeren bir yazısı değerlen-

51. AİHM, *Feret v. Belçika*, Başvuru No. 15615/07, Karar Tarihi: 16.07.2009, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).
52. AİHM, *Le Pen v. Fransa*, Başvuru No.18788/09, Karar Tarihi: 20.04.2010, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

dirilmiştir. Söz konusu yazıya, 1996 yılında, okulda öğrenim gören öğrenci ile velilere yönelik yayımlanan haftalık bültende yer verilmiştir. Bu yazı üzerine, başvurucu hakkında ceza davası açılmış ve dava başvurucunun mahkûmiyetiyle sonuçlanmıştır. Başvurucunun aynı zamanda iş sözleşmesi de feshedilmiştir. AİHM kararında, eğitim alanında öğrencilerin gözünde bir otorite sembolü olan başvurucunun ifade özgürlüğü bağlamında görev ve sorumlulukları olduğunu ve bu yükümlülüğün okul dışındaki fiiller için de geçerli olduğunu ifade etti.[53] Mahkemenin bu kararıyla, gazeteciler ve siyasetçiler gibi belli meslekleri icra eden kamu görevlileri açısından da ifade özgürlüğünün kullanımında görev ve sorumluluk çerçevesinde hareket edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

AİHM'nin bazı kararlarında ise, nefret söylemi kapsamındaki ifadeler AİHS'nin 17. maddesi, hakların kötüye kullanılması yasağı kapsamında değerlendirilerek başvurular reddedilmektedir. AİHM, Sözleşme ile çatışan totaliter doktrinler ve nefret söylemi niteliğindeki ifadelerle ilgili yapılan başvurularda Sözleşme'nin 17. maddesi kapsamında bir değerlendirme yapabilmektedir. [54]

AİHM *Norwood v. Birleşik Krallık* davasında Irkçı Britanya Ulusal Partisi üyesi olan başvurucu Kasım 2001-9 Ocak 2002 tarihleri arasında evinin camına, 60x38 cm ebadında, İkiz Kuleleri yanarken gösteren, "İslam Britanya'dan dışarı-Britanyalıları koruyun" ifadelerinin yazılı olduğu ve ay yıldızın üzerinde çarpı işaretine yer veren bir poster asmış ve şikâyet üzerine poster polis tarafından kaldırılmıştır. Başvurucu bu fiil nedeniyle yargılanmış ve 300 Sterlin para cezasına çarptırılmıştır. AİHM ifade özgürlüğünün ihlaliyle ilgili yapılan başvuruda, bir dini grubun bütün olarak bir şiddet eylemiyle bağlantılandırılmasını içeren bu davranışın Sözleşme ile güvence altına alınan hoşgörü, toplumsal barış ve ayrımcılık yasağı gibi değerlerle uyum içerisinde olmadığını belirtmiş ve başvuruyu 17. madde kapsamında kabul edilemez bulmuştur.[55] Bu karar Mahkeme'nin 17. maddeyi *islamophobia* kapsamında uyguladığı ilk karar niteliğindedir.[56]

---

53. AİHM, *Seurot v. Fransa*, Başvuru No. 57383/00, Karar Tarihi: 18.05.2004, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

54. Anne Weber, *Manual on Hate Speech*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2009, s. 23 vd.

55. AİHM, *Norwood v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 23131/03, Karar Tarihi: 16.11.2004, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

56. Françoise Tulkens, Freedom of Expression and Racism in the Case Law of the European Court of Human Rights, Expert Seminar: Combating Racism While Respecting Freedom of Expression, ECRI, 2007, s. 55, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/22-Freedom_of_expression_Seminar_2006/NSBR2006_proceedings_en.pdf (erişim: 18.03.2011).

Avrupa yaklaşımı olarak da adlandırabileceğimiz bu yaklaşım diğer uluslararası sözleşmelerde de benimsenen yaklaşımı benimsemektedir. AİHM içtihatlarında ifade özgürlüğüne ifadenin içeriği bakımından bazı sınırlar öngörülmüştür. Özellikle nefret söylemi söz konusu olduğunda bu durumun ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmediği ve bunun bir istisnası olarak görüldüğü ortadadır. Bu durumun altında yatan nedenlerden biri olarak, Avrupa'da 2. Dünya Savaşı sırasında yaşanan, Yahudilere, Çingenelere ve engellilere yönelik soykırım gibi deneyimler ifade edilmektedir.[57] Mahkeme, Nazi ideolojisinin yüceltilmesi, ırkçılık, antisemitizm gibi konularda ifade özgürlüğünün sınırlanmasını Sözleşme ile uyumlu bulmaktadır.

Mahkeme nefret söylemini doğrudan zarar doğuran bir ifade biçimi olarak görmektedir.[58] AİHM'ye göre nefret söylemini yaptırım altına almak ve bu tip söylemlerin mağduru olan kimseler için bir koruma sistemi öngörmek, Devletin uluslararası metinlerden, özellikle de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi kararlarından doğan yükümlülükleri arasındadır.[59] AİHM, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme gibi, nefret içerikli ifadelerin yasaklanmasına yönelik açık bir yasak getirmemekle beraber, bu şekilde öngörülebilecek bir yasağı AİHS'nin 10. maddesine aykırı bulmamaktadır. Böyle bir yaklaşım, AİHS'de açıkça öngörülmediği için Sözleşme metniyle de uyumludur.

Sonuç

Nefret söylemiyle ilgili uluslararası standartlar nefret içerikli ifadelerin yasaklanmasını ve bir suç haline getirilerek bu yönde etkili bir soruşturma yapılmasını öngörmektedir. Bu şekilde, aktif bir yaklaşımın yanında, nefret içerikli ifadelere yönelik bir sınırlama ve beraberinde yaptırım uygulandığında, bu durumun ifade özgürlüğünün norm alanına girmediği veya ifade özgürlüğünün sınırlanmasının meşru bir nedeni olabileceği de ortaya konulmuştur. Şüphesiz, bu şekilde bir yasaklama nefret söylemiyle mücadele noktasında en iyi ve en etkili yol değildir ve tek başına bu olgunun ortadan kaldırılmasına yol açmayacaktır. Özellikle Türkiye gibi etnik köken, din veya inanç, cinsel yönelim gibi temellerde nefret içerikli ifadelerin yaygın olduğu

57. Oktay Uygun, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırları, *Kamu Hukuku İncelemeleri*, XII Levha, İstanbul, 2011, s. 141.

58. Kerem Altıparmak, Kutsal Değerler Üzerine Tezler v. İfade Özgürlüğü: Toplu Bir Cevap, *İfade Özgürlüğü*, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 92.

59. AİHM, *Dink v. Türkiye*, Başvuru No. 64915/01, Karar Tarihi: 29.06.2004, paragraf 69, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc (erişim: 18.03.2011).

bir ülkede yasal düzenlemelerin tek başına çözüm üretmesini beklemek hayalcilik olacaktır. Ancak hukuken nefret söylemi içeren ifadelere yönelik hızlı bir refleks, söz konusu ifadeye karşı atılması gereken ilk adımlardan biridir. Hukuk kuralları bu noktada nefret söyleminin toplum tarafından hoş karşılanmayan bir değer olarak kabul edildiğinin göstergesi olacaktır.

Nefret Suçu Kavramı ve Türk Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi

Yrd. Doç. Dr. Asuman Aytekin İnceoğlu[1]

Nefret Suçu Kavramı

Irk, etnik kimlik, milliyet, din, dil, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, fiziksel veya zihinsel engellilik ve bunun gibi mağdurun veya mağdurların sahip olduğu temel ve değiştirilemez nitelikteki belirli bazı

1. Yrd. Doç. Dr. Asuman Aytekin İnceoğlu, 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Yüksek lisans eğitimini "Ceza Muhakemesi Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Susma Hakkı" konulu teziyle, doktora eğitimini de "Bankacılık Kanunu'nda Yer Alan Suçlar" konulu teziyle, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku programında tamamlamıştır. Halen İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak çalışmakta olan Yrd. Doç. Dr. Asuman Aytekin İnceoğlu, ceza hukuku genel hükümler, ceza hukuku özel hükümler, ceza hukuku ve insan hakları, bankacılık suçları derslerini vermektedir. Dr. Aytekin İnceoğlu aynı zamanda uzlaşma, nefret suçları, sanığın savunma hakkı, işkence, çocuk hakları ve kadına karşı şiddet konularında yürütülen uluslararası projelerde uzman olarak görev almıştır. İngilizce ve Almanca bilen Dr. Aytekin İnceoğlu, İstanbul Barosu, Türk Ceza Hukuku Derneği ve Onarıcı Adalet İçin Avrupa Forumu (European Forum for Restorative Justice) üyesidir.

özellikler sebebiyle işlenen suçlar, "nefret suçu" (*hate crime*) olarak ifade edilmektedir. Nefret suçunun oluşumu açısından iki unsurun mevcudiyeti aranmaktadır. Öncelikle fail tarafından gerçekleştirilen fiil, kanunlarda suç olarak düzenlenen bir fiil olmalıdır. Bu suç; yaralama, öldürme, tehdit, mala zarar verme, cinsel saldırı, hakaret, hırsızlık, yağma gibi herhangi bir suç olabilir. İşlenen bir suçun, "nefret suçu" olarak kabul edilebilmesi için aranan diğer unsur ise, mağdurun veya mağdurun mensubu olduğu düşünülen grubun sahip olduğu bazı ayırt edici karakteristik özellikler sebebiyle, yani önyargı saiki ile suçun gerçekleştirilmiş olmasıdır[2].

Nefret suçunu ayrı bir suç yapan unsur, failin önyargılı saiki ("bias motive"), yani onu suç işlemeye iten sebeptir[3]. Zira unutulmamalıdır ki, nefret suçlarında bir fiili, suçun işlenme saikinden bağımsız olarak da cezalandırabiliriz[4]. Failin işlediği fiil, saik dikkate alınmadığında dahi kanunlarda bir suç olarak düzenlenmektedir. Örneğin ırkçı bir saik ile bir kişinin bıçaklanarak yaralanması fiilinde, faili suç işlemeye iten sebep, yani ırkçı saik olmasa dahi, gerçekleştirdiği fiil nedeniyle fail, kasten yaralama suçundan cezalandırılacaktır.

Nefret Suçlarında Mağdur

Nefret suçları, kişilere ya da mallara karşı işlenebilir. Failin mağduru seçmesindeki sebep, ifade ettiğimiz gibi ırk, din, etnik kimlik, milliyet, dil, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, fiziksel veya zihinsel engellilik gibi mağdurun sahip olduğu bazı özelliklerden kaynaklanmaktadır. Fail, sahip olduğu bu özellikler nedeniyle mağdura ve aynı özellikleri taşıyan, mağdurun mensubu olduğunu düşündüğü gruba karşı düşmanlık beslemektedir. Mala karşı işlenen suçlarda da, malın belirli özellikleri taşıyan bir grupla olan ilişkisi esas alınmaktadır. Bir ibadethaneye, halkevine, kişilerin taşıtlarına ya da evlerine veya herhangi bir mekâna, sırf bu ilişki nedeniyle fail ya da faillerce zarar verilebilir[5]. Örneğin 13 Eylül 2001 tarihinde Seattle'da bir Amerikalı, evinden 25 mil uzaklıktaki bir caminin önünde duran iki aracı, camiyi yok etmek amacıyla ateşe vermiş ve camide ibadet edenlerin olayı fark etmesi üzerine de silahını

2. Hall Nathan, *Hate Crime*, Willan Publishing, Oregon/ABD, 2009, s.8.
3. Hate Crime Laws: A Practical Guide, OSCE-ODIHR 2009, s.16; Soykan Tankut Taşkın, *Nefret Suçu Kavramı, Nefret Suçlarıyla Mücadele Konferansları Konuşma Metinleri*, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2010, s.46.
4. Aydın Öykü Didem, *Üç Demokraside Düşünce Özgürlüğü ve Ceza Hukuku I - Amerika Birleşik Devletleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2004, s.412.
5. Preventing and responding to hate crimes: A resource guide for NGOs in the OSCE region, OSCE-ODIHR 2009, s.15.

çıkarıp onlara doğru ateş etmeye başlamıştır. Kimsenin yaralanmadığı olay sonucunda yakalanan fail, 11 Eylül terörist saldırılarına kızdığı için bu şekilde hareket ettiğini açıklamıştır[6]. Burada fail, cami ile Müslümanlar arasında bir ilişki kurmuştur ve cami El Kaide'yi sembolize etmektedir.

Nefret suçlarında failin mağdurdan kişisel olarak nefret etmesi aranmaz[7]. Fail, mağdurun kimliğiyle ilgilenmemektedir. Fail, kişisel olarak tanıdığı ya da hiç tanımadığı veya kişisel bir husumet beslemediği herhangi bir kişiye karşı da aynı suçu işleyebilir[8]. Fail için önemli olan, hedef alınan kişi ya da mal ile grup karakteristikleri arasındaki ilişkidir[9]. Çünkü failin asıl hedefi, kendisine karşı suç işlenen mağdur değil, o kişinin belirli ortak karakteristikleri paylaştığı gruptur. Fail, mağdurun nezdinde tüm gruba bir mesaj, bir nevi gözdağı vermektedir[10]. Verilmek istenen mesaj, genelde toplumda kabul görmedikleri, istenmedikleridir. Örneğin travestilere düşmanlık besleyen bir fail, hiç tanımadığı bir kişiyi sırf travesti olduğu için öldürebilir. Bu halde failin işlediği suç, kasten öldürme suçudur. Ancak, mağdurun öldürülme sebebi, travesti olmasıdır. Failin saiki, burada kasten öldürme suçunu "nefret suçu"na dönüştürmektedir. Failin esas amacı ise, tüm travestilere bir gözdağı vermek, onları tedirgin etmektir.

Fail, suça konu olan kişinin ya da malın belirli bir grupla olan ilişkisi konusunda hataya düşmüş de olabilir. Örneğin yine 11 Eylül saldırılarından sonra, pek çok Sih veya Latin Amerikalıya Müslüman oldukları gerekçesiyle saldırılmıştır[11]. Failin bu nevi bir hataya düşmüş olması, nefret suçunun mevcudiyetini etkilemez[12]. Çünkü aslında önyargılı davranmaya ilişkin saikte bir değişiklik yoktur. Saik, daha önce de belirtildiği gibi, faili suç işlemeye iten sebeptir ve failin iç dünyasına ilişkin olup, belirli bir yönelimi veya psikolojik durumu

6. Hate Crime Laws: A Practical Guide, OSCE-ODIHR 2009, s.18.
7. Hate Crime Laws: A Practical Guide, OSCE-ODIHR 2009, s.18.
8. Alğan T. Cengiz/Şensever F. Levent (Editörler), *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek*, Sosyal Değişim Derneği, İstanbul 2010, s.7.
9. Garland Jon, The victimisation of goths and boundaries of hate crime, (in) Hate Crime, Concepts, Policy, Future Dimensions (Der. Neil Chakraborti), Willan Publishing, Oregon/ABD, 2010, s.40; Soykan, s. 47.
10. Combating Hate Crimes in the OSCE Region: An Overview of Statistics, Legislation, and National Initiatives, OSCE-ODIHR 2005, s.11.
11. 11 Eylül saldırılarından 2 gün sonra ABD'nin Arizona eyaletinde gaz istasyonu işleten Balbir Singh Sodhi, sadece kafasına sarık taktığı için öldürülmüştü. Failler, onun Usame bin Ladin'in taraftarı olduğuna ve bu nedenle öldürülmesi gerektiğine karar vermişlerdi. Oysa Balbir Singh Sodhi, bir Sih'ti. Ensaroğlu Yılmaz/Çetin Selvet (Yayına Hazırlayanlar), *Nefret Suçlarının Önlenmesinde Sivil Toplumun Gücünü Kullanmak*, İnsan Hakları Araştırmaları Derneği, Ankara 2010, s.15.
12. Soykan, s.47.

ifade etmektedir. Bu nedenle, saik veya diğer başka sübjektif unsurlar, suç tipi içerisinde yer alsalar dahi, suçun maddi unsuru kapsamında değerlendirilmemelidir. Suç tipi değil, kusur kapsamında değerlendirilmeleri gerektiğinden, kastın da bu gibi unsurları kapsaması aranmayacaktır. Türk Ceza Kanunu'nun 82. maddesinde kasten öldürme suçunun nitelikli halleri arasında düzenlenen suçun "töre saiki" veya "kan gütme saiki" ile işlenmesi halleri, bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu nedenle failin bu gibi unsurlar üzerindeki yanılgısı, hiçbir zaman kastı etkileyen bir durum olarak ortaya çıkmayacaktır[13]. ABD'de Nefret Suçlarına İlişkin Veri Toplama Yönergesi'nde de ("Hate Crimes Data Collection Guidelines") bu husus düzenlenmiş[14] ve mağdurun dahil olduğu grup konusunda failin hataya düşmüş olması, failin söz konusu gruba karşı önyargı saikiyle hareket ettiği gerçeğini değiştirmeyeceğinden, işlenen suçun hâlâ "nefret suçu" olarak kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Örneğin bir grup genç, sıklıkla eşcinsellerin gittiği bir barın önünden geçen orta yaşlı bir kişiyi, bardan çıkıyor zannederek, eşcinsel olduğu gerekçesiyle dövse, mağdur eşcinsel olmasa bile, işlenen suç nefret suçudur. Çünkü failler, mağdurun eşcinsel olduğu konusunda yanılsalar bile, her koşulda önyargılı saikle hareket etmektedirler[15].

Ayrıca suçun konusu olan ve hedef olarak belirlenen kişinin, o karakteristikleri taşıyan grubun mensubu olması dahi aranmaz. Örneğin LGBTT bireylere düşmanlık besleyen bir kişi, bu grubun avukatlığını yaptığı için bir kişiyi yaralarsa, bu fiil "nefret suçu" olarak değerlendirilecektir. Eşi yabancı uyruklu olduğu için saldırıya uğrayan ve yaralanan bir kişiye karşı işlenen kasten yaralama suçu da yine bu kapsamdadır ve "nefret suçu" olarak nitelendirilmelidir. Zira her ne kadar saldırıya uğrayan kişi bu karakteristik özelliklere sahip değilse de, suçun işlenme saiki göz önüne alındığında, belli bir gruba karşı duyulan bir düşmanlık, önyargılı davranış söz konusu olacağından, failin işlediği fiil nefret suçu kapsamında ele alınmalıdır[16].

13. Erman Ragıp Barış, Yanılmanın Ceza Sorumluluğuna Etkisi (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 74.
14. Aydın, s. 418.
15. Hate Crime Data Collection Guidelines, U.S. Department of Justice, Fedaeral Bureau of Isvestigation, Criminal Justice Information Services Divişsion, s.6. Metin için bkz. http://www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/hate-crime/hcguidelinesdc99.pdf (28.6.2011).
16. Karan Ulaş, Nefret Suçlarından Ne Anlıyoruz; *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi*, Hrank Dink Vakfı, İstanbul 2010, s. 57; Soykan, s.47.

Nefret Suçu ile Nefret Söylemi-Ayrımcılık Suçu-Soykırım Suçu Arasındaki Farklar

Nefret söylemi (*hate speech*) ile nefret suçu farklı kavramlardır. Nefret söylemi, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen 1997 tarih ve R(97)20 sayılı tavsiye kararında, "hoşgörüsüzlük temeline dayalı, yabancı düşmanlığını, ırkçı nefreti, antisemitizmi ve diğer nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, öven ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimi" olarak tanımlanmaktadır. Bu hoşgörüsüzlük; agresif milliyetçiliği ve kendi grubunu diğer gruplardan daha üstün görmeyi, azınlıklara, göçmenlere ve diğer göçmen kökenlilere karşı ayrımcılığı ve düşmanlığı da kapsamaktadır[17]. Nefret söylemi, kategorik olarak suç değildir. Ancak nefret söylemi, belirli bir içeriğe sahip olması halinde, bazı ülkelerin mevzuatlarında suç olarak düzenlenmektedir[18]. Kuşkusuz bu düzenlemeler yapılırken her ülke farklı kriterleri esas almaktadır.

Nefret suçlarında, önyargı saiki olmasa dahi, işlenen fiil suç teşkil etmekte iken, nefret söyleminin suç olarak düzenlendiği hallerde, önyargı saikinden bağımsız olarak fiili cezalandırmak mümkün değildir. Örneğin bir kişi yaptığı bir konuşmada, "Sinagoglar önünde gamalı haç ile Musevilerin kafasını kırmalı" sözlerini sarf etse, yaptığı açıklamayı önyargı saikinden ayrı bir şekilde değerlendirmek pek mümkün değildir. Zira burada söylenen sözler hem önyargı saikini ortaya koymakta hem de maddi fiil olan nefret söylemini oluşturmaktadır[19]. Herhangi bir söylemde bulunmak değil, nefret söyleminde bulunmak suçtur. Nefret söyleminden önyargı saikini çıkarırsak, ortada cezalandıracak bir fiil, yani failin saikinden bağımsız, temel bir suç kalmayacaktır.

Nefret söylemleri, nefret suçu olarak kabul edilmese de, bir suç işlenmeden önce, suçun işlenmesi sırasında veya suç işlendikten hemen sonra yapılan ve nefret söylemi teşkil eden açıklamalar, nefret suçunu oluşturan "önyargı saiki"nin varlığını kanıtlamada kuvvetli delil teşkil edecektir[20].

Ayrımcılık suçları da nefret suçu değildir. Ayrımcılık; ırk, etnik köken, cinsiyet, din gibi birtakım sebeplere dayanarak, kişilere karşı uygun olmayan, farklı davranışlarda bulunulmasıdır. Ayrımcılık fiilini suç olarak düzenleyen ülkelerin pek çoğunda işyerinde ya da malların veya hizmetlerin alımında yapılan ayrımcı davranışlar cezalandırılmak-

17. Tavsiye kararının İngilizce metni için bkz. http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec(1997)020&expmem_EN.asp (30 Haziran 2011).
18. Karan, s.57-58.
19. Aydın, s.412.
20. *Hate Crime Laws: A Practical Guide*, OSCE-ODIHR 2009, s.25.

tadır[21]. Örneğin sırf fiziksel engelli olduğu için birine lokantada hizmet etmeyi reddetmek, ayrımcılık suçunu oluşturur. Bununla birlikte, önyargı saikini, yani örneğimizdeki fiziksel engelli kişilere duyulan düşmanca tavrı çıkardığınızda, hizmet etmeme fiili tek başına suç teşkil etmeyecektir.

Soykırım suçu da nefret suçu kapsamında tartışılan suçlardan birisidir. Soykırım, nefret suçu olarak ifade edilmemektedir. Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2. maddesi uyarınca soykırım; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacını taşımaktadır. Bu amaçla gruba mensup olanların öldürülmesi, grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek, grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak, gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek, soykırım suçunu oluşturur[22]. Görüldüğü üzere bu suç, niteliksel ve niceliksel açıdan nefret suçlarından farklıdır. Soykırım suçu, daha yaygın, sistematik şiddet eylemlerini kapsamaktadır. Her ne kadar önyargı saikiyle işlense de, uluslararası insancıl hukukun ihlali olarak kabul edildiğinden ve uluslararası toplumun tümünü ilgilendirdiğinden, bu suçlar nefret suçları kapsamında yer almaz. Ayrıca soykırım suçunda özel bir kastın varlığı da aranmaktadır. Fail, hedef olarak seçtiği grubun tamamını ya da bir kısmını yok etme kastıyla hareket etmelidir. Son olarak, bu nevi suçların kanunlaşma, soruşturma ve kovuşturma süreçleri, nefret suçlarından çok farklıdır[23]. Savaş suçları ve soykırım suçu, genelde uluslararası mahkemeler veya özel kurulmuş mahkemeler tarafından kovuşturulur.

Nefret Suçlarıyla Mücadele

a- *Nefret Suçlarıyla Niçin Mücadele Edilmelidir?*

Nefret suçlarıyla mağdur edilmek istenen kitle çok geniştir. Mağdurun mensubu olduğu grubun bireyleri de, bilfiil kendileri zarar görmüşçesine suçtan etkilenmekte ve tedirgin olmaktadır.[24] Hedef kitle, zarar görecekleri endişesiyle günlük rutinlerini, giyim tarzlarını, görünüşlerini değiştirip, belirli yerlere gitmekten ve belirli işleri yapmaktan

21. *Hate Crime Laws: A Practical Guide*, OSCE-ODIHR 2009, s.25.
22. İngilizce Sözleşme metni için bkz. http://www.un-documents.net/cppcg.htm (29 Haziran 2011).
23. *Hate Crime Laws: A Practical Guide*, OSCE-ODIHR 2009, s.24.
24. Hall, s.67.

kaçınabilir. Nefret suçları, bireysel hayatları etkilemenin ötesinde, toplumun bireyleri arasında olması gereken eşitlik idealini, sosyal düzeni, barışı ve toplum hayatının kalitesini de zedelemektedir[25]. Bu suçların toplum tarafından sosyal kabulü ise, etkisini daha da artırmakta, sosyal gerginliğin tırmanmasına, sosyal bölünmeye ve huzursuzluğa yol açmaktadır.

Düşmanlık ya da önyargı, hoşgörüye karşı açık bir saldırıdır. Bu nevi saldırılara karşı kayıtsız kalınması, yapılan saldırıların kabullenilmesi olarak algılanacaktır. Nefret suçları, ırk, etnik köken, cinsiyet, din gibi farklılıklara bağlı olarak toplumun bölünmesine yol açar ve toplumsal çatışmayı tetikler. Eğer mücadele edilmezse, nefret suçları tekrarlanacak, bu suçların şiddeti artacak ve alanı genişleyecektir. Mağdurlara toplum tarafından destek verilmesi, acılarının paylaşılması gerekir. Nefret suçu mağdurları olay sonrası korku, endişe ve yalnızlık içindedirler. Başlarına gelen olaya karşı toplumun kayıtsız kalması, onlara önemsiz oldukları, umursanmadıkları duygusunu yaşatır. Bu nedenle, toplumdaki bireyler, mağdurlara önemsendiğini hissettirmelidir[26]. Aksi halde, kendini güvensiz hisseden mağdur grup, misilleme hareketine girişebilir. Bu da yeni başka saldırılara yol açarak, şiddet sarmalını tetikler. Ayrıca, bu nevi fiillere karşı tepki gösterilmez, failler hakkında soruşturma yapılmaz ve kayıtsız kalınırsa, toplumsal kabul gördüğü inancıyla failler eylemlerine devam etme yönünde cesaret kazanabilir ve eylemlerinin şiddetini artırabilirler[27].

Tüm bu açıkladığımız gerekçelere dayanarak, hem bireysel hem toplumsal güvenliğin sağlanması amacıyla nefret suçlarıyla mücadele edilmelidir.

b- *Nefret Suçlarına Karşı Nasıl Mücadele Edilmelidir?*

1- VERİ TOPLAMA

Bir sorunu ortadan kaldırmak, onunla mücadele edebilmek için, öncelikle o sorunu iyi tespit etmek gerekir. Sorunu görünür kılmak ve mücadeleye yönelik gereken adımların atılması adına, güvenli ve kapsamlı veri toplanması ve onların doğru bir şekilde değerlendirilmesi

25. Combating Hate Crimes in the OSCE Region: An Overview of Statistics, Legislation, and National Initiatives, OSCE-ODIHR 2005, s.12.
26. Ten Ways to Fight Hate: A Community Response Guide. Web adresi için bkz. http://www.splcenter.org/get-informed/publications/ten-ways-to-fight-hate-a-community-response-guide (29 Haziran 2011).
27. Preventing and responding to hate crimes: A resource guide for NGOs in the OSCE region, OSCE-ODIHR 2009, s.18.

çok önemlidir. Maastricht 2003, AGİT (OSCE)[28] Bakanlar Konseyi 4 No'lu Karar'ında (Maastricht MC. DEC/4/ 03), taraf devletleri, ırkçılığa, yabancı düşmanlığına, antisemitizme ilişkin şiddetin ortaya çıkış şekilleri hususunda, güvenilir bilgi ve istatistik toplamaya ve saklamaya teşvik etmektedir. Anılan karar uyarınca, taraf ülkeler tarafından toplanan veriler, bilgi ve istatistik toplama merkezi olarak hizmet edecek ODIHR'ye [29] iletilecek, ODIHR bu konularda düzenli rapor hazırlayarak, ileriye yönelik çalışmalardaki öncelikleri belirleyecektir[30].

Pek çok hükümet, kendi ülkelerinde nefret suçu işlenmediğini ileri sürerek, nefret suçlarıyla mücadele gereği duymamaktadır. Oysa elde edilen sonuçlar göstermektedir ki, az ya da çok, her ülkede nefret suçu işlenmektedir ve bu iddialar gerçekleri yansıtmamaktadır[31]. Dikkatli bir değerlendirme yapıldığında, mücadele etme gereği duymayan pek çok ülkenin aslında iyi bir veri toplama ve değerlendirme sistemine sahip olmadığı hemen anlaşılacaktır.

Nefret suçlarıyla etkin mücadele edebilmek için, nerede, kime karşı, ne gibi fiiller işlendiğini gösteren güvenilir ve kapsamlı istatistiklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu veriler bize, problemin derinliği, eğilimin ne yönde olduğu, nefret suçunun tarafları, en çok hangi grubun mağdur edildiği konusunda bilgi verecektir. İhtiyaçların karşılanması, mağdur gruplara destek sağlanması, ceza adaleti sistemi içerisinde uygun mücadele politikalarının geliştirilebilmesi için bu verilerin değerlendirilmesi gerekir[32].

Nefret suçlarının coğrafi olarak dağılımına göre, kolluk görevlileri hem toplumun nabzını daha iyi tutup, yükselen trendleri takip edebilir hem de olaylar arasındaki farklılıklardan yola çıkarak sınıflandırmalar yapabilir. Nefret suçlarının doğru tanımlanabilmesi, doğru veri toplanabilmesi ve sınıflandırma yapılabilmesi için, kolluk kuvvetlerinin ve savcıların konuya ilişkin özel eğitimler alması ve bu eğitimler için gereken fonların devletlerce temin edilmesi gerekir[33]. Mağdurların yaptı-

28. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (Organization for Security and Co-operation in Europe).

29. Office for Democratic Institutions and Human Rights (Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi).

30. Karar için bkz. http://www.osce.org/mc/19382 (1 Temmuz 2011).

31 Preventing and responding to hate crimes: A resource guide for NGOs in the OSCE region, OSCE-ODIHR 2009, s.15-16.

32. Combating Hate Crimes in the OSCE Region: An Overview of Statistics, Legislation, and National Initiatives, OSCE-ODIHR 2005, s.14.

33. Adressing the Hate Crime Data Deficit: Recommendations of the Anti-Defamation League to the OSCE Tolerance Implementation Meeting in Vienna, Austria, Kasım 9-10, 2006, Web adresi için bkz. http://www.adl.org/osce/europe_tolerance_meeting.asp (20 Haziran 2011).

ğı ihbarlar da veri toplama açısından son derece önemlidir. Genellikle Mağdurlar genellikle, uğradıkları saldırıları ilgili kurumlara bildirme konusunda çok istekli davranmamaktadır[34]. Kültürel problemler ve dil engelinin yanı sıra, özellikle göçmen kurbanlar, uğradıkları saldırıyı bildirmeleri halinde, yeni ve daha ağır saldırılara uğramaktan ya da sınır dışı edilmekten korkmaktadır[35].

Kuşkusuz, hem veri toplama hem de halkın bilinçlendirilmesi aşamalarında, sivil toplum kuruluşlarının işlevsel önemi de yadsınamaz. Sivil toplum kuruluşları, olayların yargıya intikal ettirilmesi, soruşturmanın başlatılması için şikâyetlerin yapılması, veri toplanması, mağdurlara destek olunması aşamasında önemli rollere sahiptir. Özellikle Türkiye gibi nefret suçlarına ilişkin verilerin resmi olarak toplanmadığı ülkelerde, sivil toplum kuruluşlarının çabaları sonucu elde edilecek veriler, sorunun çözümü için siyasi adımların atılması ve yeni yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini gösterme açısından önemli kaynak teşkil edecektir. Sivil toplumun veri toplama kaynakları sınırlı olsa da, bazen çok etkin olabilir. Sivil toplum kuruluşları açısından bu tür verilerin toplanmasındaki en yaygın yöntemler, kamuoyu araştırmaları, anketler ve medya izlemedir. Elde edilen veriler, resmi verilerin yerini tutamasa da, şiddet mağdurlarının belirlenmesi, söz konusu suçların karakteristikleri, faillerin tespiti ve alınması gereken acil önlemlerin belirlenmesi için kullanılabilir. Ayrıca bu bilgiler, güçlü bir lobicilik faaliyetiyle beslendiğinde, yasaların ve pratiklerin şekillenmesine katkıda bulunabilir[36].

2- NEFRET SUÇLARININ TESPİTİ

Daha önce de ifade edildiği üzere, nefret suçunu diğer suçlardan ayıran unsur, suçun "önyargı saiki" ile işlenmiş olmasıdır. Bu nedenle hem veri toplamak hem de nefret suçlarıyla mücadele edebilmek için, hangi fiillerin nefret suçu oluşturduğunu tespit etmek ve nefret suçlarını sınıflandırmak gerekmektedir. Ancak hangi fiillerin nefret suçu sayılacağına ilişkin uluslararası ortak standartlar ve denetim mekanizmaları mevcut değildir. Örneğin bazı ülkeler, yaş nedeniyle önyargılı, düşmanca davranmayı, nefret suçu olarak kategorize ederken, diğer bazıları bu nevi davranışları nefret suçu olarak kabul etmemektedir.

34. Christmann Kris/Wong Kevin, Hate crime victims and hate crime reporting: some impertinent questions; *Hate Crime, Concepts, Policy, Future Dimensions* (Der. Neil Chakraborti), Willan Publishing, Oregon/USA 2010, s.195.
35. Ensaroğlu/Çetin, s. 41.
36. Alğan/Şensever, s. 20.

Böylece, değerlendirmede farklı ölçütler esas alındığından, istatistikler de ortak olmaktan uzaktır. Bu nedenle AGİT'e taraf ülkelere nefret suçuna ilişkin veri toplanmasında ortak standartların geliştirilmesi ve taraf ülkelerin bu standartlara uyması önerilmiştir. Böylece tutarlılık sağlanarak, karşılaştırmalı analizlerin yapılması mümkün hale gelecektir[37].

Bir ülkede nefret suçlarıyla mücadele etmek hedefleniyorsa, öncelikle nefret suçu tanımlanmalı, şiddete dayalı hangi fiillerin nefret suçu olarak nitelendirileceği belirlenmelidir. Nefret suçu tanımı belirlenirken, hangi ayırt edici karakteristik özelliklerin koruma altına alınacağı tespit edilmelidir. Kuşkusuz bu tespitte, her ülkenin tarihi, sosyal yapısı dikkate alınacak ve ihtiyaçlar saptanacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu özellikler ırk, etnik kimlik, milliyet, din, dil, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, fiziksel veya zihinsel engellilik gibi, mağdurların temel ve değiştirilemez nitelikteki özellikleri olmalıdır. Örneğin mavi gözlüler grup karakteristiği olarak kabul edilemez. Ayrıca, "görünür" nitelikte olmayan bazı özellikler koruma altına alındığında da, ispat açısından bazı problemler yaşanabilir. Örneğin medeni durum, korunan bir özellik olarak mevzuatta düzenlenirse, failin medeni hali nedeniyle mağduru kurban olarak seçtiği hususunun kanıtlanması gerekir. Oysa bu durum, failin ilk görüşte anlayabileceği bir durum değildir. Failin bu hususu bildiğinin ve bu nedenle suç işlediğinin ispatı gerekir.

AGİT'e taraf ülkelerin düzenlemelerine baktığımızda, ırk, etnik kimlik, milliyet ve din en çok korunan, zihinsel engellilik, cinsiyet, cinsel yönelim ve yaş sıklıkla korunan, medeni durum, doğum, siyasal görüş, zenginlik, sınıf, mülk, sosyal statü ve askerlik hizmeti ise nadir korunan özellikler arasında yer almaktadır[38]. Eğer nefret suçu kapsamında korunan özellikler listesi uzun olursa, nefret suçunun koruduğu alan çok genişler ve kanunun etkin uygulanması güçleşir. Buna karşılık, nefret suçu kapsamında korunan özellikler sınırlı sayıda olursa, bu durumda da koruma alanı çok daralır ve pek çok vakanın cezalandırılmaması tehlikesi doğar. Bu nedenle nefret suçlarıyla korunan özelliklerin kapsamı belirlenirken, toplumun ihtiyaçları titizlikle göz önünde tutulmalı, belirli bir denge gözetilmelidir.

Korunacak grup karakteristikleri belirlendikten sonra, işlenen suçun nefret suçu olarak nitelendirilebilmesi için, failin bu özelliklere sahip ki-

37. Combating Hate Crimes in the OSCE Region: An Overview of Statistics, Legislation, and National Initiatives, OSCE-ODIHR 2005, s. 22, 39, 40.
38. *Hate Crime Laws: A Practical Guide*, OSCE-ODIHR 2009, s. 38 vd.

şilere karşı önyargılı saikle suç işlemesi aranır. Bu durumda failin, mağdura karşı önyargılı saikle hareket edip etmediği nasıl belirlenecektir? Önyargı saikinin varlığı, önyargı göstergeleri olarak adlandıracağımız bazı olguların olayda bulunup bulunmadığına bakılarak belirlenebilir. Önyargı göstergeleri, olası saikleri değerlendirmeye yönelik objektif bir kriter sunmakla birlikte, her durumda failin önyargılı davrandığını göstermeyebilir. Önyargı göstergeleri, failin görüş ve saiklerinin daha fazla araştırılıp araştırılmamasına karar vermek için kullanılmalıdır ve pek çok ülke ve kuruluş, kendine özgü bir dizi önyargı göstergeleri oluşturmuştur.

Önyargı göstergelerinden ilki, mağdurun algısıdır. Mağdur, olayın meydana geliş şekline, saldırganların tavrına ve olaydaki diğer faktörlere bakarak, saik konusunda bir görüş ileri sürebilir. Mağdurun olayı nasıl algıladığı, önyargı saikinin varlığını tespit açısından önemli bir göstergedir. İkinci gösterge, failin olay sırasındaki davranışlarıdır. Failin olayı gerçekleştirirken sarf ettiği sözler ya da kullandığı semboller, jestler, duvar yazıları bize saik konusunda önemli ipuçları verecektir. Pek çok olayda failler, mesaj kaygısı taşıdıklarından, saiklerini açığa vurmaktan çekinmezler. Bir diğer gösterge ise, mağdurun ve failin karakteristik özellikleridir. Fail ile mağdur arasında ırksal, dinsel, etnik/ulusal köken ya da cinsel yönelim bakımından fark olup olmadığı, mağdurun grubu ile failin grubu arasında geçmişten gelen bir husumetin bulunup bulunmadığı, olayın meydana geldiği bölgede mağdurun mensubu olduğu grubun diğer gruplara nazaran azınlık teşkil edip etmediği, mağdurun olay esnasında kendi grubuna taraftar toplayan bir davranış içerisinde bulunup bulunmadığı, olayın dini bayram, ulusal bayram gibi özel öneme sahip bir tarihte mi meydana geldiği gibi hususlar değerlendirilecektir. Başka bir gösterge, saldırılan malın niteliğidir. Hedef malın kilise, sinagog, mezarlık gibi dini veya diğer sembolik bir öneme sahip olup olmadığı, sosyal kulüp, okul gibi toplumsal hayatta bir merkez teşkil edip etmediği, daha önce bu nevi saldırılara konu teşkil edip etmediği incelenecektir. Olaya örgütlü bir nefret grubunun karışıp karışmadığı olgusu da göstergelerden bir diğeridir. Suçun işlendiği yerde faillerin bıraktığı objeler, suçun sonradan bir örgütlü grup tarafından üstlenip üstlenilmediği, olayın Hitler'in doğum günü gibi belirli gruplar için özel önem teşkil eden bir günde meydana gelip gelmediği gibi hususlar araştırılacaktır. Son olarak, daha önce meydana gelen olayları da, nefret suçlarını tespitte önyargı göstergesi olarak değerlendirebiliriz. Bu bağlamda aynı bölgede daha önce yaşanan benzer olaylar olup olmadığı, bu olayların mağdurları, olay önce-

sinde mağdurların taciz edici telefonlar, elektronik postalar alıp almadığı, olayın belirli bir grupla ilişkilendirilen bir bölgede meydana gelip gelmediği tespit edilecektir[39].

Bazı durumlarda ise faili suç işlemeye iten sebep birden fazla olabilir. Yani suç işlerken failin birden fazla saiki bulunabilir. Buna yarışan saikler ya da karma saik de denebilir. Örneğin LGBTT bireylere düşman bir baba, lezbiyen olduğu için kızının töre uyarınca öldürülmesi gerektiğini düşünse ve kızını öldürse, olayda hem töre saiki (Türk Ceza Kanunu Mad. 82-1/k) hem de önyargı saiki mevcuttur. Burada babanın kızını öldürmesinde, belirli ortak özelliklere sahip bir grubun üyesi olup olmamasının, yani lezbiyen olmasının ne derece rolü vardır, buna bakılmalıdır. Bazı ülkeler, karma saik bulunması halinde dahi, suçu "nefret suçu" olarak nitelendirmektedir[40].

3- NEFRET SUÇLARININ CEZALANDIRILMASI

Nefret suçları cezalandırılmalıdır. Önyargı saikiyle gerçekleştirilen bir suç varsa, bu saik nedeniyle fail, ayrıca cezalandırılmalıdır. Zira cezalandırma, bu nevi davranışların onaylanmadığının ve toplum tarafından kınandığının göstergesidir. Nefret suçlarında failin kusuru daha yoğun, zarar daha geniştir. Sosyal çatlakların onarımı, adalet sistemine toplumun güveninin sağlanması açısından, nefret suçlarının cezalandırılması önemlidir. Ceza mevzuatlarında nefret suçuna ilişkin düzenlemeler yapılmalıdır.

Cezai bir düzenleme yapılırken ilk dikkat edilmesi gereken, yapılan düzenlemede kanunun herkesi eşit bir şekilde koruması gereğidir. Daha önce de ifade edildiği gibi, suç politikası çerçevesinde öncelikle hangi ayırt edici karakteristik özelliklerin koruma altına alınacağı belirlenmelidir. Örneğin din bu kapsamda korunan bir karakteristik, ayırt edici özellik olarak belirlenebilir. Bir dine inanma ya da inanmama ya da Tanrı'ya inanmama, bu durumda koruma kapsamında kabul edilecektir. Bununla birlikte, belirli bir dinin, örneğin Müslümanlığın ya da Hıristiyanlığın, korunan ayırt edici özellik olarak kanunlarda düzenlenmesi kabul edilemez. Böyle bir düzenlemenin yapılması, belirli bir dine yönelik ayrımcı bir tutum yaratacaktır. Örneğin kanunda, ırka yönelik yapılacak önyargılı saldırılar cezalandırılabilir; ancak belirli bir ırk ya da etnik grup özel olarak koruma kapsamına alınamaz.

39. Preventing and responding to hate crimes: A resource guide for NGOs in the OSCE region, OSCE-ODIHR 2009, s. 21-25.
40. Preventing and responding to hate crimes: A resource guide for NGOs in the OSCE region, OSCE-ODIHR 2009, s. 25.

Suç politikası belirlenirken, karar verilmesi gereken bir başka husus ise, nefret suçunun bağımsız bir suç olarak mı yoksa ağırlaştırıcı bir neden (suçun nitelikli hali) olarak mı kanunda düzenleneceği meselesidir. Nefret suçunun bağımsız bir suç olarak düzenlenmesi, veri toplama, suçla mücadele gibi konularda oldukça önemli bir avantaj sağlasa da, özellikle "common law" ülkelerinde bazı sorunlara yol açabilmektedir. Yargılama aşamasında, suçun ispatında failin saiki kanıtlanamazsa, işlemiş olduğu temel suç nedeniyle de failin ceza almaması tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Gerçi "plea bargaining" yöntemiyle, savcıyla anlaşma yapılarak bu sorun giderilebilir.

Birleşik Krallık ve Çek Cumhuriyeti'nde nefret suçu ayrı, bağımsız bir suç olarak ceza mevzuatında düzenlenmektedir. Bununla birlikte pek çok ülke nefret suçunu, cezayı ağırlaştıran bir neden, yani suçun nitelikli hali olarak düzenlemeyi daha pratik bulmaktadır. Nitelikli hal olarak düzenlendiğinde, bunun mevcut ceza sistemine adapte edilmesi daha kolaydır. Burada bazı ülkeler açısından sorun, veri toplamada ortaya çıkmaktadır. Çünkü Almanya örneğinde olduğu gibi bazı ülkelerde ağırlaştırıcı neden, adli sicil kayıtlarında yer almamaktadır ve veri toplama son derece güçleşmektedir.

Nefret suçunun ağırlaştırıcı neden olarak düzenlenmesinin kabulü halinde ise, mevcut tüm suçlar açısından mı yoksa kanunda sınırlı sayıda belirlenecek bazı suçlar açısından mı cezayı ağırlaştıracağı hususunun da belirlenmesi gerekecektir. AGİT'e taraf 23 ülkede genel bir ağırlaştırıcı neden olarak, tüm suçlarda kabul edilmektedir. 25 AGİT ülkesi ise, sadece bazı suçlar açısından nefret suçunu ağırlaştırıcı neden kabul etmiştir. Bazı hukuk sistemlerinde cezanın ne oranda ağırlaşacağı açıkça mevzuatta belirtilmiş, bazılarında ise hâkimin takdirine bırakılmıştır. Türk Hukuk sisteminde ileride bu yönde bir düzenleme yapıldığında, Anayasa'nın 38. ve Türk Ceza Kanunu'nun 2. maddesinde düzenlenen kanunilik prensibi gereğince, cezanın hangi oranda ağırlaşacağı açıkça kanun metninde belirtilmek zorundadır. Bazı hukuk sistemlerinde, karar verilirken bu nitelikli halin niçin uygulandığı ya da uygulanmadığı konusunda hâkimden gerekçe belirtmesi istenmektedir. Bazı sistemlerde ise, savcılık, nitelikli halin mevcudiyetine ilişkin bir olasılık görüyorsa, buna ilişkin tüm delilleri mahkemenin takdirine sunmak zorundadır. Örneğin Kopenhag Metropolitan Polis Kuvvetleri'ndeki mevcut bir direktife göre, olayda, tüm suçlar açısından geçerli olabilecek, olası bir ırkçı saik varsa, ceza mevzuatına göre ağırlaştırıcı sebep teşkil edip etmediği konusunda değerlendirmesi için bu hususu savcı, mahkemeye sunmak zorundadır[41].

41. *Hate Crime Laws: A Practical Guide*, OSCE-ODIHR 2009, s. 33-34.

Türk ceza mevzuatı nefret suçları açısından incelendiğinde, önyargı saikiyle suç işlenmesi halinde nefret suçunun oluşacağını ve bu nedenle bazı suçlarda cezanın ağırlaşacağını belirten hükümlere kanunlarda yer verilmemiştir. Bununla birlikte, mevzuattaki bazı hükümlerin bu çerçevede tartışılması gerekir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, nefret suçu teşkil ettiğini açıkça ileri sürebileceğimiz bir düzenleme, Türk Ceza Kanunu'nun 125. maddesinin 3. fıkrasıdır. Hakaretin suç olarak düzenlendiği 125. maddenin 3. fıkrasının (b) bendine göre, "*Dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamasından, değiştirmesinden, yaymaya çalışmasından, mensup olduğu dinin emir ve yasaklarına uygun davranmasından dolayı*" hakaret suçunun işlenmesi halinde ceza ağırlaşmaktadır. Burada fail, belirli düşünce ve kanaatlerini açıkladığı veya belirli bir dinin gereklerine uyduğu için mağdura hakaret etmektedir. Önyargı saiki mevcuttur ve bu saik nedeniyle ceza ağırlaşmaktadır. Nefret söylemi değil, nefret suçu söz konusudur. Çünkü saikten bağımsız olarak, yani hakaret önyargılı bir saikle işlenmiş olmasaydı dahi, işlemiş olduğu hakaret suçu nedeniyle faili, 125. maddenin 1. fıkrası uyarınca cezalandırabilirdik.

Nefret suçu kapsamında tartışılması gereken bir başka hüküm, Türk Ceza Kanunu'nun 115. maddesinde düzenlenen inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme suçudur. 115. madde uyarınca; "*Cebir veya tehdit kullanarak, bir kimseyi dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayan ya da bunları açıklamaktan, yaymaktan men eden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır*". Bu maddenin nefret suçu teşkil edebilmesi için, failin maddede belirtilen fiilleri önyargı saikiyle, yani mağdurun farklı özelliklerine duyduğu düşmanlık, hoşgörüsüzlük nedeniyle işlemesi gerekir. Ancak anılan suç, pratikte önyargı saiki olmaksızın da gerçekleşebilir. Bu nedenle, 115. maddeyi ihlal eden her failin nefret suçu işlediğini söyleyebilmek mümkün değildir. Örneğin, Hıristiyanlara karşı düşmanlık besleyen biri, cebir kullanarak bir kişinin Hıristiyan olduğunu açıklamasını engellese, burada 115. maddede düzenlenen suç işlenmiştir ve aynı zamanda bir nefret suçu da mevcuttur. Örnekte, önyargı saiki ortadan kalksa bile, işlenen fiiller suç olmaya devam edecektir. Cebir ve tehdit, Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen suçlardır. Bununla birlikte, 115. maddeyi ihlal edebilecek bir başka hadisede durum değişebilir. Örneğin, bir öğretmen Musevi bir öğrencisine diğer öğrencilerin ona şiddet uygulayacağından korkarak, "Sakın dinini arkadaşlarına açıklama, kimseye söyleme; yoksa başına çok kötü şeyler gelir" dese, 115. maddede düzenlenen suçun unsurları gerçekleşir ancak

öğretmenin nefret suçu işlediği ileri sürülemez. Zira öğretmen, önyargı saikiyle hareket etmemektedir. O halde, 115. maddede belirtilen fiilleri ancak fail önyargılı bir saikle gerçekleştirirse nefret suçu oluşur. Aksi halde nefret suçundan bahsedemeyiz. 115. maddenin 2. fıkrasındaki düzenleme için de yapılan açıklamalar geçerlidir. Burada da failin saiki farklı olabilir ve yine bu sebeple nefret suçu oluşmayabilir.

Türk Ceza Kanunu'nun bu kapsamda incelenebilecek bir diğer hükmü 153. maddede düzenlenen, ibadethanelere ve mezarlıklara zarar verme suçudur. 153. maddenin 1. fıkrasında, "*İbadethanelere, bunların eklentilerine, buralardaki eşyaya, mezarlara, bunların üzerindeki yapılara, mezarlıklardaki tesislere, mezarlıkların korunmasına yönelik olarak yapılan yapılara yıkmak, bozmak veya kırmak suretiyle zarar veren kişi, bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır*" hükmü yer almaktadır. Bu düzenlemede, suçun maddi unsuru içerisinde önyargı saiki yer almamaktadır. 153. maddenin 1. fıkrasında düzenlenen suç, faillerce hiçbir önyargı, düşmanlık beslenmeden de işlenebilecek bir suçtur. Örneğin fail, antika olduğunu ve çok iyi bir fiyata satabileceğini düşünerek, caminin kapısını sökse ve evine götürse, burada 153. maddenin 1. fıkrasındaki suç oluşur ancak nefret suçundan bahsedilemez. Bununla beraber fail, belirli bir grupla ilişkilendirerek, o gruba duyduğu düşmanlık nedeniyle anılan yerlere zarar verirse, bu halde nefret suçundan bahsedilebilir. Fakat unutulmamalıdır ki önyargı saiki, 153. maddedeki suçun oluşması için kanunda aranan bir unsur değildir. Buna mukabil, 153. maddenin 3. fıkrasında, "*Birinci ve ikinci fıkralardaki fiillerin, ilgili dini inanışı benimseyen toplum kesimini tahkir maksadıyla işlenmesi halinde, verilecek ceza üçte biri oranında artırılır*" hükmü yer almaktadır. Bu fıkrada yer alan düzenlemenin, nefret suçu düzenlemesi olduğu açıktır. Çünkü tahkir maksadı, içinde düşmanlığı, önyargıyı da barındırır. Dini inanışları nedeniyle bir toplum aleyhine, önyargılı bir şekilde, tahkir etmek için, 1. ve 2. fıkradaki fillerin işlenmesi halinde ceza ağırlaşmaktadır. Önyargı saiki çıksa bile, failin fiili suç olmaya devam edecektir. Bu halde faili, 153. maddenin 1. fıkrasından cezalandırabilmek mümkündür.

Türk Ceza Kanunu'nun 216. maddesi de bu kapsamda incelenmesi gereken hükümlerden bir başkasıdır. Bu hükmün 1. fıkrası uyarınca, "*Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile* cezalandırılır". Bu maddede düzenlenen nefret suçu değil,

nefret söylemidir. Burada hoşgörüsüzlük temeline dayalı, nefret biçimlerini kışkırtan, yayan, öven her türlü ifade biçimi cezalandırılmaktadır.

216. maddenin 2. fıkrasına göre ise, "*Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile* cezalandırılır". 216. maddenin 3. fıkrasında da benzer bir düzenleme bulunmaktadır. 3. fıkraya göre de, bir kesimin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde cezalandırılacaktır. 216. maddenin 2. ve 3. fıkralarında, önyargı saikine dayalı bir aşağılama fiilinin gerçekleşmesi halinde, fail cezalandırılacaktır. Burada nefret suçu açısından tartışılması gereken, aşağılama fiilini önyargı saikinden bağımsız olarak cezalandırıp cezalandıramayacağımızdır. Aşağılama her durumda hakaret suçu teşkil eder diyebiliyorsak, ortada nefret suçu vardır da diyebiliriz. Ancak aşağılama, her durumda hakaret suçunu oluşturmaz. Somut olayda, hakaret suçu oluşturmayan bir aşağılama mevcutsa, bu halde önyargı saikinden bağımsız bir şekilde aşağılama fiilini cezalandırmamız mümkün olmaz ve mevcut bir nefret suçundan da bahsedemeyiz. Kaldı ki, Türk Ceza Kanunu'nun 125. maddesinde düzenlenen hakaret suçunda, hakaretin önyargılı bir saikle işlenmesi halini düzenleyen ve cezayı ağırlaştıran bir fıkra da mevcuttur (Mad. 125/3). Eğer 216. maddede yer alan "aşağılama", hakaret anlamına gelseydi, bu halde 125. maddenin 3. fıkrasına gerek kalmazdı. Üstelik Mad. 125/3, 216. maddeye oranla daha ağır bir cezaya hükmetmektedir.

Tüm bu açıklamalar bize göstermektedir ki, Türk ceza mevzuatında nefret suçlarına ilişkin mevcut düzenlemeler yeterli olmaktan çok uzaktır ve nefret suçlarıyla mücadeleye yönelik yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Değerlendirme

Devletlerin nefret suçlarıyla mücadele etme konusunda pek çok uluslararası yükümlülükleri mevcuttur. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, devletlerin ırksal saikle işlenen suçları cezalandırmaya yönelik kanunlar çıkarmasını zorunlu kılmaktadır. 2008 yılında Avrupa Birliği tarafından kabul edilen Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadeleye İlişkin Çerçeve Karar'da[42], nefret suçlarına karşı ceza hukuku alanında ortak bir yaklaşımın sergilenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, önyargılı saikle işlenmiş olan suçlara verilecek cezaların ağırlaştırılması he-

42. Kararın İngilizce metni için bkz. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008F0913:EN:NOT.

dcflenmektedir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, suçların işlenmesindeki muhtemel ırksal saiklerin düzgün şekilde soruşturulması konusunda devletlerin yükümlülüğü bulunduğunu belirtmiştir[43]. AGİT'e taraf devletler ise, kendi mevzuatlarını bu hususta yeterli hale getirmeyi, veri toplamayı, nefret suçlarının kapsamlı şekilde araştırılıp kovuşturulmasını garanti altına almayı ve gerektiğinde bu hususta bir dizi eğitim vermeyi taahhüt etmişlerdir.

Türkiye, nefret suçları ve nefret söylemi bağlamında, uluslararası denetim organları tarafından eleştirilen ülkeler arasındadır. Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Avrupa Komisyonu'nun (ECRI) Türkiye ziyareti raporları ve Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi tarafından 2009 Mart ayında Türkiye'ye ilişkin yapılan değerlendirmeler, bu eleştirilere örnek olarak verilebilir[44].

Tüm devletler gibi Türkiye de nefret suçlarıyla mücadele etmek için gereken adımları atmak, bu yönde yöntemler ve politikalar geliştirmek yükümlülüğü altındadır. Öncelikle Türk ceza mevzuatında nefret suçu tanımı yapılmalı ve önyargılı saikle işlenen suçlara verilecek cezalar, bu suçların yarattığı geniş toplumsal zarar da gözetilerek ağırlaştırılmalıdır. Konuya ilişkin sorunun görünür kılınabilmesi için, yapılacak bu tanım çerçevesinde nefret suçu olarak nitelendirilebilecek vakalara ilişkin veri toplanmalıdır. Veri toplama, kanunun uygulanmasını kolaylaştırır. Sorunun nerede yoğunlaştığını, potansiyel suçların önlenmesi için hangi mahallerin daha fazla korunma ihtiyacı içinde bulunduğunu ve hangi grupların ek güvenceye ihtiyaç duyduğunu, yetkililerin belirlemesine yardımcı olur. Kuşkusuz, toplanan verilerin değerlendirilmesi sonucu, nefret suçlarının toplumca kabul edilmediğini, kınandığını göstermek adına, gerekli yasal düzenlemeler ivedilikle yapılmalıdır.

Nefret suçlarıyla mücadele ancak etkin bir soruşturma ve kovuşturma yapılmasıyla mümkündür. Hangi fiillerin nefret suçu olarak nitelendirileceği konusunda kolluk kuvvetlerine büyük görev düşmektedir. Olay hakkında ilk bilgi sahibi olan ve faillerle ilk temasa geçen kolluk kuvvetleri olduğu için, onların konu hakkında bilinçli olması, nefret suçlarının güvenilir şekilde tespit edilebilmesi açısından son derece önemlidir. Bunun yanı sıra soruşturma aşamasında savcıların, önyargı saikinin varlığından şüphe duydukları her durumda, soruşturmayı

43. Šečić v. Hırvatistan, 31 Mayıs 2007 tarihli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı. Mahkeme, Sözleşme'nin 3. ve 14. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Kararın İngilizce metni için bkz. http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=%u0160e%u010Di%0107&sessionid=73092548&skin=hudoc-en.

44. Karan Ulaş, Nefret Suçları ve Nefret Söyleminin Türkiye Yasalarında Karşılığı, *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi*, Hrank Dink Vakfı, İstanbul 2010, s.233.

derinleştirmeleri ve bu saikin mevcudiyetine ilişkin delilleri özenle toplamaları gerekir. Kovuşturma aşamasında da bu deliller ve önyargı saikinin mevcut olup olmadığı, mahkeme tarafından özenle değerlendirilmelidir. Etkin bir soruşturma ve kovuşturmanın yapılmadığı hallerde, faillere devletin nefret suçlarını ciddiye almadığı mesajı ulaşır ve potansiyel failler üzerindeki önleyici etki de ortadan kalkar. Polisin, savcıların ve hâkimlerin konuya ilişkin özel bilgilendirilmesi, toplumdaki duyarlılığın artırılması için bilinçlendirme çalışmaları yapılması nefret suçlarıyla mücadeleyi kolaylaştırır.

Nefret suçlarıyla mücadelede, sivil toplum kuruluşları ile kamu otoritelerinin koordineli çalışmasında da büyük fayda vardır. Nefret suçlarıyla mücadelede sivil toplum kuruluşları, veri toplanmasına yardımdan mağdurlara desteğe, toplumda konuya ilişkin duyarlılık yaratılmasından gerekli yasal düzenlemelerin yapılması yönünde kamuoyu baskısı oluşturulmasına kadar sayısız önemli görev üstlenmektedir. Kuşkusuz, bilgi ve tecrübe paylaşımı, nefret suçlarının önlenebilmesi açısından zaruridir. Ayrıca mücadele kapsamında, nefret suçu mağdurlarına destek verebilecek, nefret suçları, nefret söylemi gibi hoşgörüsüzlük temeline dayalı konularda araştırma yapacak, verileri değerlendirecek ve gerekli denetimlerin yapılmasını sağlayacak yeni kurumların ihdası da düşünülebilir.

Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı ve Nefret Suçları

Ester Zonana & Yuda Reyna[1]

TC Anayasası'nın 10. maddesinde herkesin dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu hüküm altına alınmıştır. Bu hükümden:

1- Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen kanunlarda ayrımcı hükümlere yer verilmemesi gerektiği;
2- Yargı veya idari makamlar önüne gelen olaylarda ilgililerin kanunları eşit uygulamaları gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Ancak kanun koyucu, çoğunluğun bakış açısına (zihniyetine) göre bu yasaları yapar; yasaları uygulayanlar da yine kendi bakış açılarına

1. Avukat.

(zihniyetlerine) göre bu hükümleri yorumlayarak uygular. Bu bakış açısı (zihniyet) genelde Cumhuriyet'in kuruluşunda geçerli olan devletçi görüş ve toplumun genel ahlak anlayışı doğrultusunda oluşmuştur.

Ayrımcılık konusundaki anahtar kelimenin "bakış açısı veya zihniyet" olduğunu karşımıza çıkan her ayrımcılık olayında görmek mümkündür. Kanun koyucunun, yargı mensubunun, idari makamlarda görev yapan kişilerin, sokaktaki insanın veya komşularımızın tutum ve davranışları bu "bakış açısı" veya "zihniyet"e göre şekillenmektedir.

Bu "bakış açısı" veya "zihniyetin" kaynağı ne olursa olsun sonuçta insan hakkı ihlali doğduğu bir gerçektir.

Ayrımcılığın kimler tarafından yapıldığını incelediğimizde karşımıza üç grup çıkmaktadır.

Birinci grup sokaktaki vatandaş, komşularımız ve arkadaşlarımızdır. Bunlar bilinçli veya bilinçsiz ayrımcılık yapmaktadır. Bu gruptaki kişilerin ayrımcılıkları basit kinayeli sözlerden başlayıp suç olarak nitelendirebileceğimiz yakıp yıkma, yaralama, halk hareketleri, cinayet veya bombalamaya kadar gidebilmektedir

İkinci grup, halkta kin ve düşmanlık duygusu uyandırarak birinci gruptaki kişileri tahrik ve teşvik ederek harekete geçirmeyi amaçlayan, bu kişileri ve toplumu kışkırtan, nihayetinde halk hareketleri oluşturan bir gruptur. Bu grup genelde düşünce ve ifade özgürlüğünü kendine kalkan yaparak örgütlü bir şekilde karşımıza çıkmakta, yazılı veya görsel basın da bilerek veya bilmeyerek reyting kaygısının da etkisiyle uygun ortam hazırlamaktadır.

Üçüncü grubu Devlet olarak niteleyebiliriz. Devletin, yasalardaki bazı hükümler vasıtasıyla ayrımcılık yaptığı gözlense de son dönemlerde demokrasi anlayışının gelişmesi ve Avrupa Birliği Müktesebatı'na uyum sağlama çabaları sonucu kanunlardaki ayırımcı hükümlerin düzeltilmeye çalışıldığı, yeni düzenlemelere gidildiği, bu konudaki Uluslararası Anlaşmaların çekincelerle de olsa kabul edildiği görülmektedir. Bunlar ayrımcılığın önlenmesi yolunda önemli adımlardır.

Devletin, bu düzenlemeleri yaparken ayrımcılığın meydana gelişini önleyici tedbirler yanında eğitim ve sivil toplum kuruluşlarıyla müşterek çalışmalar yapması, Devletin yetkili ve etkili kişilerinin de söylemlerinde bu konuda aşırı hassasiyet göstermesi gerekmektedir.

Avrupa Konseyi'ne üye olan Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gereğince kurulan "Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRİ)"nun raporlarında da belirttiği hükümleri düzeltme ve yeni yasalar kabul etme yönünde önemli adımlar atmıştır.

Bu adımların en sonuncusu "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı"dır.

Ancak bu yasanın ayrımcılıkla mücadelede çok etkili olabileceği düşünülmemelidir.

Şöyle ki:

Öncelikle, bu yasayla kurulan "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu" yapısı itibariyle tarafsız bir kurul olarak nitelendirilemez. Bu kurulun yetkilerinin sıralandığı 17 madde içinde sadece bir tanesi ayrımcılıkla ilgilidir. Ülkenin tümündeki ayrımcılık olaylarını, merkezde bulunan ve bunlar dışında daha birçok görevi olan bu kurulun incelemeye yeterince zaman bulacağı şüphelidir. Ayrımcılıkla karşılaşan vatandaşlar için de tek merkezde bulunan bu kurula başvurmak ve dosyalarını takip etmek ayrı bir külfet olacaktır. Kaldı ki kurul tarafından verilecek karar sonucu uygulanacak cezai müeyyide caydırıcı olmaktan uzaktır. Bu yasa kabahat veya suçları değil, hukuka aykırılığı düzenlemektir. Hukuka aykırılığın sonucunda "idari para cezasına hükmedilmektedir". Ayrımcılığı yapan bir kamu kurumuysa, özerk de olsa bir kamu kurumunun diğer bir kamu kurumundan para tahsil etmesinin mümkün olmayacağı açıktır. Mağdur, mağdur oluşuyla kalmaktadır. Bu itibarla yasanın bir nefret suçları yasası olarak etkin olabileceği düşünülmemelidir. Nefret suçlarının kesinlikle ayrı olarak TCK'da kapsamlı bir şekilde yer alması gerekmektedir.

Nefret söylemi başlı başına bir suçtur. Niteliği ve doğurduğu sonuçlar hem hedef kişiyi hem büyük toplulukları ilgilendirmektedir. Nefret söyleminin hedefindeki insanlar gerek münferit gerek topluluk olarak tehdit altında kalmakta, bu tehdit önlenemediği takdirde elim olaylar meydana gelmektedir. TCK'nın nefret suçlarıyla ilgili 216. maddesi özellikle son değişiklikten sonra, elim olaylar meydana geldiği takdirde devreye girebilmekte, aksi takdirde ifade özgürlüğü gerekçesiyle bu olaylara karşı kullanılamamaktadır.

Anayasa'nın "Basın Hürriyeti"ni düzenleyen 28. maddesinde basın hürriyetinin sınırlandırılmasında Anayasa'nın 26. ve 27. madde hükümleri uygulanır denmekte ve bu maddelerde yer alan, "Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden haber ve yazılar" söz konusu olduğunda ifade özgürlüğü kısıtlanmaktadır.

Ancak ifade özgürlüğüne dayanarak devamlı olarak halkı ayrımcılığa, kin ve düşmanlık duygularını tahrik ve teşvik etmeye yönelik haber ve yazılar halkı kışkırtmakta ve bu nedenle de aleyhlerine yazı yazılan ve haber yapılan şahıslar, münferit veya topluluk olarak hedef haline

gelmektedir. Bu hedef kişi veya topluluklar sözle veya hareketle ayrımcılığa uğradıkları gibi, cinayetlerin, halk hareketlerinin ve bombalama olaylarının hedefi haline gelmektedirler. Buna rağmen sistem ancak cinayet veya bombalama olayı meydana geldiğinde devreye sokulmaktadır. Ayrımcılıkla Mücadele Yasa Tasarısı'nın bu gibi olaylarda etkili olacağını düşünmek mümkün değildir.

Antisemitik söylem birçok Avrupa ülkesinde suç olarak kabul edilmekte ve bu söylemle suçlanan kişiler muhtelif cezalara çarptırılmaktadır. Ülkemizde de antisemitik söylemin yanında halkı kin ve düşmanlığa tahrik ve teşvik eden tüm söylemlerin suç kapsamına alınması ve bu yönde TCK'ya hüküm konması elzemdir.

Yargı Söylemi ya da Hukukun Hakikati

Fethiye Çetin[1]

19 Ocak 2007 tarihinde gazete binasının önünde, hayatında hiç görmediği, hiç tanışmadığı biri tarafından silahla ensesinden vurularak öldürülen TC vatandaşı Ermeni gazeteci Hrant Dink, Türkçe-Ermenice yayın yapan *Agos* gazetesinin kurucusu ve genel yayın yönetmeniydi. Hrant Dink'i öldüren silahın tetikçisi, görgü tanıklarının ifadesine göre, silahını "Geber Ermeni" diye ateşlemiş, Hrant Dink yere düşerken bu kez "Ermeni'yi öldürdüm" diye bağırarak kaçmıştı. Cinayetin ardından tetikçi ve ona yardım edip silah ve mermi temin eden yakın çevresi yakalanıp haklarında dava açıldı. Bu sanıkların hemen hepsi Hrant Dink'in yaşadığı ve çalıştığı İstanbul kentine çok uzak bir kentte, Trabzon'da yaşıyordu ve hiçbiri Hrant Dink'le şahsen tanışmıyordu.

1. Avukat.

Ancak, Dink'in öldürülmesi eyleminde değişik ama etkili roller üstlenmişlerdi. Cinayetin ardından yürütülen tüm yargı süreçlerinde, Hrant Dink cinayetinin, onun etnik kökeninden kaynaklanan önyargılı bir saikle işlenmiş olduğu ortaya çıktı.

Tipik bir nefret cinayeti olan Hrant Dink cinayetine giden süreç, başını medyanın çektiği yoğun bir ayrımcılık, düşmanlık ve nefret söylemi ardından gerçekleşmişti.

Kevin Boyle, 2010 yılında Hrant Dink Vakfı tarafından düzenlenen "Nefret Suçları ve Nefret Söylemi Konferansı"na gönderdiği sunumunda, "Nefret söylemi bir nefret suçu riski doğurur. Bu tür söylemlerin mağdurları için can yakıcı olmasının yanı sıra çok başka sonuçlar da yaratabileceğini kabul etmeliyiz. Bu tip söylemler ayrımcılığa, o da şiddete yol açabilir" ifadesinin ardından şöyle devam ediyordu: "Hepimizin bildiği gibi, nefret söylemi öldürebilir. Ruanda'da 1990'larda soykırım söylemine nasıl şahit olduğumuzu, Hitu'ları komşuları Tutsi'leri öldürmek üzere sistematik olarak seferber etmek amacıyla radyonun nasıl kullanıldığını hatırlayalım. Kışkırtıcı ve teşvik edici o söylemlerin sonucunda 800.000'den fazla insan öldürüldü." Nefret suçu ve söylemi birbirinden farklı kategoriler olsa da birinin diğerinden beslendiğini, birbirleriyle bağlantılı olduğunu ve nefret söyleminin ayrımcılığa ve şiddete yol açtığını, hatta öldürdüğünü biz diğerleri yanında son yıllarda yaşanan Hrant Dink, Rahip Santoro cinayetleri ile Hıristiyan misyonerlerin işkence edilerek öldürüldüğü Malatya Zirve katliamlarından da biliyoruz.

İfade özgürlüğünün, hem onu kullanan bireyler tarafından hem de Devlet tarafından suiistimal edilebilme tehlikesi ve olasılığı her zaman vardır. Bu bağlamda ifade özgürlüğünün kanunla düzenlenmesinde önemli bir zorlukla, zor bir ikilemle karşı karşıya kalındığı da bir vakıadır. Burada çizginin nerede başladığını tespit etmek hiç de kolay değildir. Ancak bir grubun toptan suçlanmasının resmi ideoloji olarak kurgulandığı, "biz ve onlar" anlatısının tüm hoyratlığıyla hayatın her alanında yeniden üretildiği, "öteki"ne olan düşmanlığın yasal dile çevrilerek kurumsallaştırıldığı, nefret söyleminin şiddete doğru hızla evrildiği günümüzde nefret dili ve söyleminin bir arada yaşamayı zorlaştırdığı, etkili bir biçimde mücadele edilmez ise giderek imkânsız kıldığı da bir vakıadır.

Nefret söyleminin cezalandırılmasının, bir başka deyişle ifadenin, yani sözün kriminal bir öge olarak sunulmasının iktidarı elinde tutanlar tarafından suiistimal edilmesi riskine karşı, bu tür söylemlerle, psikolojik, pedagojik, kültürel, sosyal ve hukuki olmak üzere çok kapsamlı

projeler üreterek mücadele etmenin daha doğru bir yol olacağına dair inançla son yıllarda çok önemli çalışmalar yürütülüyor.

Ayrımcılıkla ve nefret söylemiyle mücadelenin bir yolu olarak, ırkçı, milliyetçi, etnisist, seksist dil kullanımlarını ve söylemlerini görünür hale getirmek ve tartışılır kılmak bu çalışmalardan biri ve son yıllarda Türkiye'de çok sayıda kişi, kurum ve üniversite tarafından kullanılan etkili bir yöntem. Çalışmaların ve araştırmaların çoğu medya odaklı olarak yürütülüyor. Bununla birlikte sorunun pek çok alanı ilgilendirdiği ve çok sayıda boyutunun bulunduğu da kuşku götürmez. Örneğin, yargı kararlarındaki ayrımcı söylem ile yargı makamların ayrımcılığa ve nefret söylemine yaklaşımı, tartışılması ve sorgulanması gereken en önemli alanlar olarak karşımızda duruyor. Bu ihtiyaca cevap verecek kapsamlı araştırma ve çalışmaların yokluğunda konu üzerine yazmanın ve genellemelere gitmenin riskli bir yaklaşım olacağı açıktır. Ancak yargının ideolojik bağımsızlığını ve tarafsızlığını tartışmalı hale getiren örneklerin sıklıkla gündeme getirildiği ve yaygın bir kanı olarak bu durumdan şikâyetçi olunduğu da bir gerçekliktir.

Bu yazıda, çok sayıda benzeri arasından neredeyse sembolleşmiş bir vaka, Hrant Dink'in TCK 301'den (eski 159) mahkûmiyeti örnek olarak ele alınmıştır. Yazının konusunu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni de kapsayacak biçimde tüm aşamalarıyla Hrant Dink yargılaması oluşturmaktadır. Tek bir vaka olmasına rağmen Hrant Dink kararını ve yargılama sürecini Türkiye yargı pratiğinin işleyişini ve egemen anlayışı göstermesi bakımından önemli kılan, yargıçların karar süreçlerini etkileyen faktörlerin, ayrımcılığın ve nefret söyleminin hukuksal metinlerdeki izdüşümlerinin billurlaşmış bir örneğini sunması yanında Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nda azınlıkta kalan "karşı oylar" ile karara itiraz eden Yargıtay Savcılığı'nın tüm çabalarına rağmen sonuca etkili olamayışıdır.

Olayın gelişimine kısaca bir göz atacak olursak:

Hrant Dink, *Agos* gazetesinde, "Diaspora Ermenileri arasında tartışılan kimlik sorunu konusunda Türkiye Ermenilerini bilgilendirmek" amacıyla sekiz makaleden oluşan ve "Ermeni Kimliği Üzerine" başlığını taşıyan bir yazı dizisi yayımlamıştı. Bu yazı dizisinde bütün makaleler birbirine bağlıydı ve her bir makale bir öncekinde ifade edilen fikirleri tekrar ederek başlıyordu.

Makaleler, Ermenilerle ilgili tarihsel olaylar üzerine bir düşünce dizisi olması yanında, hem içeriği hem de kullanılan terimleriyle diaspora üyelerine kendi kimliklerini yeniden tanımlamak için çözüm önerileri sunuyordu.

Ermeni kimliğini kuran ögeleri ve bu ögelerin Ermeni kimliğinin oluşumundaki olumlu ve olumsuz etkilerini ele alan Dink, "Türk'ten Kurtulmak" başlıklı yedinci makalesinde, 1915'te yaşananların Türkler tarafından soykırım olarak tanınması yönündeki "saplantılı" çabanın Ermenilerin yaşamını zehirlediğini ve Ermeni kimliğinin sağlıklı bir biçimde inşasını engellediğini savunuyordu. Soykırımı kabul edip etmemenin vicdan ve insanlık sorunu olduğunu ifade eden Hrant Dink, Ermenilerin, Türklere soykırımı tanımak için baskı yapmak yerine, Ermenistan'ın refahı için çaba göstermesi gerektiğini söylüyordu.

"Ermenistan'la Tanışmak" başlıklı sekizinci makale, yazı dizisinin önceki bölümündeki mantığı izleyerek şu cümleyle başlıyordu: "Türk'ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni'nin Ermenistan'la kuracağı asil damarında mevcuttur, yeter ki bu mevcudiyetin farkında olunsun."

İşte sekiz makaleden oluşan yazı dizisinden cımbızlanan bu cümle kullanılarak Hrant Dink aleyhinde yoğun düşmanlık içeren, saldırgan bir kampanya başlatıldı. Savcılıklara koşan birtakım kişilerin ellerine Hrant Dink'in Türklere hakaret ettiğini ve bu nedenle şikâyetçi olduklarını bildiren tek tip dilekçeler tutuşturulmuştu.

Oysa yazı dizisinin bütününde Dink, "zehir" olarak nitelenen şeyin, Ermenilerdeki "Türk algısı" ve diaspora Ermenilerinin 1915'te yaşananların Türkler tarafından soykırım olarak tanınması yönündeki çabasının "saplantılı" niteliği olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı.

Ancak, bu cümle, yazının bütününden ve bağlamından bağımsız olarak tek başına dava konusu yapıldı ve Hrant Dink, bütün itirazlara, yazıda suç unsuru olmadığı doğrultusundaki bilirkişi raporuna rağmen TCK'nın "Türklüğü tahkir ve tezyif" suçunu düzenleyen 159. (yeni TCK'da 301.) maddesinden mahkûm edildi.[2]

2. TCK'nın 301. maddesiyle korunan değerler ve özellikle "Türklük" (ya da değişiklikle "Türk milleti") ifadesindeki belirsizlikler, kavramsal muğlaklık ve uygulama nedeniyle söz konusu norm, AİHM'nin aradığı "açıklık" ve "öngörülebilirlik" özellikleri açısından da Sözleşme'ye ve dolayısıyla Anayasa'nın 90. maddesine açıkça aykırıdır.
"Türklük" kavramının uygulamadaki tanımı ve ele alınışı da oldukça sorunludur. Aşağıdaki örnekte görüleceği gibi yargı pratiğinde ele alınış biçimiyle; "Türklük kavramı dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın Türklere has müşterek kültürün ortaya çıkardığı ortak varlığı oluşturur. Türklük kavramı devletin temel yapıtaşıdır. TC Devleti temel felsefesi Anayasa'mızın başlangıcında belirtilen ilkeler doğrultusunda yorumlanması gerekir" (Şişli 2. Asliye Ceza Mahkemesi 2006/1208 E).
Tanımın, ırkçı, monist ve Türk etnisitesinden olmayanları dışlayıcı bir niteliğe sahip olduğu açıkça görülmektedir. Bu maddeyi uygulayan yargıç, "Türklüğü" Türk ırkının bir uzantısı olan bir soydaşlık hali olarak algılıyor ve kavramı ırk temeline oturtuyor.
Yargıtay'ın yorumuna göre ise "Türklük", "Türk milletini oluşturan insani, dini, tarihi değerler ile milli dil, milli duygular ve milli geleneklerden oluşan milli, manevi değerler bütünü"dür ve böylece Yargıtay, "Türklüğü" "Türk milletine" gönderme yaparak tanımlamaktadır.

Mahkûmiyet kararının gerekçesine geçmeden önce, bu somut olay bağlamında yargı pratiğine hâkim olan anlayışı gösteren iki çarpıcı örnek vermek istiyorum.

Birincisi, Hrant Dink'i şikâyet etmek üzere hazırlanmış tek tip şikâyet dilekçelerinin içeriği ile bu dilekçelerde kullanılan dil ve söylem karşısında yargının tutumudur. Şikâyet dilekçesinde kullanılan cümlelerden bir kısmı şöyleydi:

> Hrant Dink, asil Türk milletine hayasızca, pervasızca, ağzının salyası aka aka saldırarak hakaret etmektedir.

Devamında (Ermenileri kastederek):

> Taşımış oldukları kanın şiarından olacak ki dış mihrakların da tahrikleri ile her fırsatta isyan ve ihanet içinde bulunmuşlardır. Hrant Dink, yazısında ırkçılık yaparak Asala terör örgütü ve Taşnak Komiteciliğini hortlatarak güzel ülkemizde... İsyana ve teröre teşvik amacı güderek huzuru bozmayı amaçlamaktadır.

Hrant Dink'in cezalandırılması amacıyla yapılan bu başvuruda dilekçe içeriğinin öncelikle TCK'nın 216. maddesi kapsamında tanımlanan suç tipini çağrıştırması yanında, kullanılan söylemin "biz/onlar" karşıtlığı içinde ve Ermenilere karşı kalıp yargı oluşturacak biçimde sunulduğu görülüyor.[3]

Buradaki "biz"den kastedilen "Türkler"dir; söz konusu dilekçeyi imzalayan şahıs kendini, "kötü" ve "hain" Ermeniler karşısında "Türk" olarak nitelediği gibi "asil Türk" nitelemesiyle de ait olduğu kimliği di-

---

30 Nisan 2008 tarihinde TCK'nın 301. maddesinde yapılan değişikliğe rağmen bu norm, "öngörülebilirlik" şartına aykırıdır. Zira Yargıtay, bu kavramı Türk etnik kökenli kişilerin sahip olduğu değerleri ve gelenekleri içerecek şekilde yorumlamaya devam etmektedir ve bu yorum, uluslararası hukukun ve AİHM'nin aradığı, diğer ilkeler yanında yasayla öngörülme ilkesine de açıkça aykırılık içermektedir.

AİHM, Hrant Dink kararında, "Mahkeme, bu açıdan Hrant Dink'in TCK'nın 301. maddesinden suçlanmasının öngörülebilirliği konusunda ciddi şüpheler ortaya çıkabileceği görüşündedir" yönündeki tespitiyle TCK 301 için çok isabetli bir sonuca erişmiştir. Ancak devamında, "Mahkeme, demokratik bir toplumda müdahalenin gerekliliği konusunda vardığı sonucu dikkate alarak sorunu burada incelemeyecektir" diyerek bizce TCK 301 konusunda çok önemli ve tarihi bir fırsatı heba etmiştir.

3. TCK Madde 216 - (1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

ğer kimlik karşısında üstün konuma yerleştirmiş ve "Türklük" yüceltilen bir kimlik olarak sunulmuştur.

Yine, "onlar", yani "Ermeniler" "taşımış oldukları kanın şiarından" "dış mihrakların tahrikleriyle her fırsatta isyan ve ihanet içinde olan" diye tanımlanarak; "onlara", "düşmanla işbirliği yapan", "hain" "terörist" ve örtük olarak "işbirlikçi, arkadan iş çeviren" gibi kötü ve ürkütücü nitelikler atfedilmektedir.[4]

Dilekçedeki söylemin bir başka dikkat çekici tarafı, Hrant Dink'in ırkçılık yaptığını iddia eden yaklaşımıdır ki bu da günümüz ırkçılığının en önemli örneklerinden olan, "ırkçılığın inkârı stratejisinin", yani "ben değil asıl o ırkçı" yaklaşımının tipik bir örneği olarak nitelenebilir.

Ermeni azınlığa karşı nefret ve düşmanlık içeren bu dilekçeler, yargılama sürecinde yargılama makamlarının hiçbirinde, (savcı, ilk derece yargıcı, Yargıtay Dairesi üyeleri, Yargıtay Ceza Genel Kurulu üyeleri) rahatsızlık yaratmadı. Aksine, aşağıda anlatılacağı gibi "biz ve onlar" karşıtlığı ilk derece mahkemesi ve Yargıtay Ceza Genel Kurulu dahil olmak üzere yargılamanın her aşamasında, yargı pratiğinin değişmez ve ortak yaklaşımı olarak karşımıza çıkacaktı.

Yargılama sürecinden ikinci örnek ise şöyle: Hrant Dink aleyhine yukarıda açıklanan şikâyet dilekçelerini verenler ile yargılama devam ettiği sırada duruşmalara gelen ve kamuoyunda ırkçı ve milliyetçi olarak tanınan birtakım kişiler, kendilerinin "Türk" olduğunu ve "Türk" olmaları nedeniyle suçtan zarar gördüklerini ve bu nedenle davaya müdahil olmak istediklerini bildirdiler. Kendilerini Türk milliyetçisi olarak tanımlayan bu kişilerin, Ermeni yazarın sözleri nedeniyle ve "Türk" oldukları gerekçesiyle davaya katılmalarına izin vermenin söz konusu davayı ırkçı ve ayrımcı hale getireceği yolundaki itirazlara rağmen mahkeme yargıcı müdahale taleplerini kabul etti.

Mahkeme yargıcı bu kararıyla, önce Türk kimliğini, Türk etnik kökenli yurttaşlara indirgeyerek "Türk vatandaşlığının" etnik ya da ırksal hiçbir ayrım gözetmeksizin tüm vatandaşları kapsadığını düzenleyen (ya da düzenlediği iddiasında olan) anayasal ilkeyi (Anayasa Mad. 66) ihlal ettiği gibi aynı zamanda yargılamanın başında, Türk kökenli bir yargıç olarak kendi tarafsızlığı konusunda da ciddi şüpheler yaratmıştı. Birazdan değineceğim mahkûmiyet hükmünün de açıkça gösterdiği gibi esasen yargıç, bizatihi kendisini de "Ermeni sanık" karşısında

4. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, birçok başvuruda, çeşitli vesilelerle, bir gruba yöneltilen ve grubu bir bütün olarak kötü, olumsuz niteliklerle bağlantılandıran hiddetli ve saldırgan söylemlerin Sözleşme'de garanti altına alınan değerlerle bağdaşmadığına ve bu nedenle ifade özgürlüğü kapsamına giremeyeceğine karar vermiştir.

"Türk" olarak konumlandırmış ve tam da bu bakış açısıyla ırkçı ve milliyetçi olarak tanınan bazı kişilerin müdahillik taleplerini kabul etmişti.

Şişli 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nin Mahkûmiyet Kararı

Şişli 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nin, Hrant Dink'i mahkûm eden 2004/184 E Sayılı kararının gerekçesini yargıç aynen şu cümlelerle oluşturmuştu:

> Düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü sınırsız değildir. Her şeyin bir sınırı vardır. Bu sınırlama bazen yasayla bazen de ahlak kurallarıyla olur. Her ülkenin kendine göre değerleri vardır.

Yargıcın burada, ifade özgürlüğü sınırlamasına getirdiği ölçüt (ahlak kuralları), ifade özgürlüğünün kullanılması bakımından son derece sorunlu bir yaklaşımın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Zira ifade özgürlüğüne getirilecek sınırlama ya da müdahale ancak açıkça yasayla öngörülmelidir. "Yasayla öngörülmüş olma" ya da "yasallık ilkesi" olarak adlandırılan bu ilkenin de ancak iki şartın birlikte gerçekleşmesi durumunda geçerli olacağı kabul edilmektedir. Bunlardan ilki müdahalenin iç hukukta temeli olmasını, yani bu müdahalenin yasal bir temeli bulunmasını gerektirir; ancak bu şartın tek başına mevcut olması, yani yasal bir normun bulunması yeterli değildir. İkinci şart olarak söz konusu yasanın nitelikleri de son derece önem taşımaktadır. Yasanın ilgili kişiler nezdinde ulaşılabilecek olması, ilgilinin bundan doğacak zararları öngörmesi ve hukukun üstünlüğü ilkesine de uygun olması gerekir.[5]

Burada amaç, uygulamada keyfi yorumlara yol açabilecek muğlaklıktan kaçınmaktır. İfade özgürlüğünün sınırlanması için –Dink kararında yargıcın yaptığı gibi– ahlak kurallarını ölçüt olarak kabul etmek, sınırsız ve ölçüsüz bir keyfiliğe yol açma tehlikesi yanında güçlünün karşısında güçsüzün, çoğunluk karşısında azınlığın yok sayılması riskini de barındırmaktadır.

Kararın bundan sonraki bölümünde yargıç, ölçüt aldığı ahlak kurallarından örnekler veriyor:

> Öyle ülke vardır, bayrağından şort yaparsın hoş görülür. Öyle ülke vardır, ineğine dokunursun infial yaratır. Öyle millet var ki, kan dedin mi ecdatlarının akıttığı oluk oluk şehit kanı gelir.

5. AİHM'nin pek çok kararı arasında Müller ve diğerleri – İsviçre, 24 Mayıs 1988, § 29, série A n° 133, Ezelin – Fransa, 26 Nisan 1991, §45, série A n° 202, et Margareta ve Roger Andersson – İsveç, 25 Şubat 1992, § 75, série A n° 226-A.

Öyle millet var ki, kan dedin mi akla bu toprakların her santiminde bulunan ecdat kanı gelir. Bu toprağın her karesi kanla sulanmıştır. Oysa sanık bu kanın zehirli olduğunu ifade etmiştir. Bu Türk atalarına, şehitlere, milleti meydana getiren değerlere saygısızlıktır ve tabii ki aşağılayıcı, inciticidir.

Burada yargıcın "kan" üzerinden tanımlanan bir ahlak anlayışına sahip olduğunu ve "oluk oluk akan kan"a bir nevi kutsallık atfettiğini görüyoruz. Ahlak kuralları denince akla gelenin "kan" olması, hatta bu kanın öyle sıradan değil "oluk oluk", "toprağın her santimini sulayan" ifadeleriyle betimlenmesi ve yargılamada bir kriter olarak kullanılması, üzerinde derinlemesine ve uzmanlarınca çalışılması gereken bir konu. Konuyu uzmanlarına bırakarak devam edecek olursak; bu ifadelerdeki "ecdat" (yani atalar), yargıcın da açıkça yazdığı gibi "Türk" atalarıdır. Milletin de yargıcın da atası olan ve ülke "toprağının her karesini kanla sulayan" bu atalar, sanığın ataları değildir; sanığın TC vatandaşı olması da bu yargıyı değiştirmemektedir. Sanık, yargıç karşısında ötekidir. Aynı zamanda milleti meydana getiren değerler arasında kendine yer bulamaz çünkü yargıcın tanımına göre Ermeniler, milleti meydana getiren değerlerin, dolayısıyla millet tanımının dışında kalmaktadır.

Karar böylece uzayıp gidiyor ve her paragrafın, "Biz" ve "Onlar" ikiliğinin izdüşümüyle yeniden kurgulandığını, Ermeni sanık karşısında kendisini "Türk" olarak konumlayan yargıcın, tarafsızlığını tamamen yitirdiğini, eşitlik kaygısından tamamen uzaklaştığını görüyoruz.

Hrant Dink'in kastının (Türklüğe hakaret kastının) tartışıldığı bölümde ise aynen şöyle deniyor:

> Her ne kadar bilirkişiler ve sanık müdafileri tüm yazıların okunduktan sonra sanığın kastının belirlenmesi gerektiğini belirtmişlerse de, yazarın hemen hemen tüm yazılarında Ermeni kimliği üzerinde durmuş olması kastını açıkça belirtmektedir.

İşte, yazarın kastını açıkladığı bu bölüm, kararın ayrımcılık içeren en önemli cümlelerinden birini oluşturuyor: Yargıç, Hrant Dink'in Türklüğe hakaret kastının kabulü için onun, "Ermeni kimliği üzerinde durmuş olmasını" yeterli görüyor. Yargıca göre, "Türk" kimliği karşısında hiçbir kimlik dile getirilemez, hiçbir kimliğin üzerinde durulamaz, dolayısıyla hiçbir kimlik "Türk" kimliği karşısında himaye göremez; sanığın cezalandırılması için yazı dizisinin tamamını okumaya da gerek yoktur; onun "Ermeni" kimliğinden bahsetmesi, bunun üzerinde

durması cezalandırılması için yeterlidir. Yargıç, savunmanın görüşlerine ve bilirkişilerin raporuna bu gerekçeyle itibar etmemiştir.

Burada Anayasa'nın başlangıç ilkelerinin yargısal uygulamalar açısından izdüşümünü çok net görmek mümkün.[6]

Bu karar temyiz edildi. Temyiz dilekçesine Yargıtay Eski Başkanlarından Doç. Dr. Sami Selçuk'un karar hakkındaki mütalaası eklenmişti ve Sayın Selçuk'un tespitiyle, "Mahkemenin yorumu, ırkçı ve etnisist bir yorumdu". "Bu yargılamada yargıç bağımsız ve yansız bir izlenim vermemişti."

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nca, bilirkişi raporunun doğru olduğu ve kararın bozulması gerektiğine ilişkin görüş verilmesine rağmen sonuç değişmedi. Yargıtay 9. Ceza Dairesi kararı esastan oybirliğiyle onadı. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, daire kararına itiraz etti ancak itiraz makamı olan Yargıtay Ceza Genel Kurulu itirazı, altı üyenin karşı oyuna rağmen oyçokluğuyla reddetti.

Bütün bu süreç boyunca ve mahkeme kararları basına yansıdıkça, Hrant Dink'i hedef gösteren kesimler, Yargıtay kararını kendilerine dayanak göstererek ve bu kez saldırılarını "tescilli Türk düşmanı" diyerek sürdürdüler. Yargıtay'ın kararı, Hrant Dink'in hedef gösterilmesi sürecinin son halkasıydı ve Yargıtay, bir bakıma, ölüm fetvasının onanması anlamına gelen kararıyla Hrant Dink'i ölümcül bir saldırının tam ortasına atmıştı.

Hrant Dink'in sözleri TCK'da tanımlanmış herhangi bir suç tipine uymuyordu; ancak her aşamada yargısal makamlar, ona işlemediği bir suçtan ceza vermek için neredeyse seferber olmuşlardı. Peki, yargıçların, (somut olayda çoğunluk oluşturan yargıçların) suç olmadığını bildikleri halde sanığa ceza verme isteği ve kararlılıkları yukarıda değinilenler dışında başka hangi sebeplerden kaynaklanıyordu? Söz konusu yargıçlar hangi zihinsel süreçleri izleyerek bu sonuca varıyorlardı ya da yargıçları bu sonuca götüren kalıp yargıları mı vardı?

Dink-Türkiye kararında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yargıtay yargıçlarının kararlarını nasıl oluşturduklarını tartışıyor ve bu sorulara kendi cevaplarını veriyor.

---

6. 176. maddesiyle birlikte okunduğunda Anayasa'nın başlangıç ilkelerine normatif bir değer atfedildiği görülecektir. 176. maddeye göre, "Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç Kısmı, Anayasa'nın metnine dahildir". Başlangıç Kısmı'nın, Anayasal norm olarak kabul edilmesi, diğerleriyle birlikte ifade özgürlüğünü de kullanılamaz hale getirmektedir. "Hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının... Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin karşısında koruma göremeyeceği gibi ifadelere norm değeri yüklemenin uygulamadaki karşılığı, hak ve özgürlüklerin ve özellikle ifade özgürlüğünün kullanılamaz hale gelmesi, azınlıkların dışlanması ve azınlık bireylerin hak süjesi olarak kabul edilmemesidir.

Mahkûmiyetine ilişkin yargı sürecinde iç hukuk yollarını tüketen Hrant Dink, öldürülmeden bir hafta önce, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuş, AİHM, 14.09.2010 tarihli kararıyla, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin dört kez ihlal edildiği sonucuna vararak Türkiye'yi oybirliğiyle mahkûm etmişti.

Kararın ifade özgürlüğüne ilişkin bölümünde Mahkeme'nin (AİHM), ilk olarak Hrant Dink'in mahkûmiyetine yol açan yazı dizisinin tümünü dikkatle incelediğini ve titiz bir değerlendirmeye tabi tuttuğunu görüyoruz. Bu değerlendirme sonrasında Mahkeme, Hrant Dink'in sözlerinin hiçbir şekilde Türkleri hedeflemediği, hakaret ya da nefret içermediği sonucuna varıyor ve Yargıtay'ın tamamen farklı bir sonuca varmasının nedenlerini tartıştığı bölümde aynen şunları söylüyor:

> Bu sonuca varmak için için Yargıtay, başvuranın başka beyanlarına dayanmıştır: Hrant (Fırat) Dink, Türk-Ermeni ilişkileri hakkındaki analizinde "paranoya", "travma" gibi ifadeler kullanmıştır; kendisi aynı zamanda "herkesi kendi vicdanıyla baş başa bırakma zamanı gelip de geçtiğini", "bu gerçekliği (soykırım) kabul edip etmemenin, esasen herkesin kendi vicdani sorunu olduğunu, bu vicdanın da temelini bizatihi insanlık kimliğinden ve tüm insanlığa ortak değerlerden aldığını" ileri sürmüştür; son olarak Hrant (Fırat Dink), "gerçeği kabul edenlerin asıl olarak kendi insanlıklarını arındırdıkları" sonucuna varmıştır.

Bu sözlerin de hakaret içermediğini, bir grubu aşağılamadığını, tamamen ifade özgürlüğü kapsamında kaldığını gören Mahkeme, Yargıtay'ın bu sözleri nasıl yorumladığına ilişkin analizini şu cümlelerle dile getiriyor:

> Mahkeme, Yargıtay'ın bu beyanlardan yola çıkarak "Fırat Dink'in Türklüğü aşağıladığına" nasıl hükmettiğini görmek amacıyla, Yüksek Mahkeme'nin bu ifadeyi ne şekilde yorumladığını inceleyecektir.
> Mahkeme, Yargıtay'a göre, Türklüğün devletin kurucu unsurlarından birine, başka bir deyişle insan unsuruna, daha açık bir deyimle "Türk milletine" gönderme yaptığını belirtir; gerçekten de, ona göre Türklük, "insani, dini ve tarihsel değerler yanında, ulusal dil, ulusal duygular ve ulusal geleneklerden oluşan ulusal ve ahlaki değerlerin bütünü"dür.
> Mahkeme, Yargıtay'ın bu olay çerçevesinde Türklük kavramını yorumlayış biçiminin, Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesinin (ya da eski Ceza Kanunu'nun 159. maddesinin) korumaya yöneldiği menfaatler açısından iki yönlü etkisi olduğu kanaatindedir: İlk olarak, Devletin kurucu unsurlarından biri olarak "Türk milleti"ne gönderme yapılmak suretiyle, Türklük, somut olarak Hükümetin yürüttüğü siyasetle ve kurumlarının faaliyetleriy-

le vücuda gelen Devletin bizatihi kendisini andırmaktadır. İkinci olarak, Yargıtay tarafından verilen tanım, Türklük kavramını dini, tarihi, dilsel ve geleneksel olarak Türklere aidiyetle sınırlandırarak, uluslararası antlaşmalarla tanınan ya da tanınmayan her türlü dini, dilsel ve etnik azınlığı, Türklük tanımından dışlamaktadır.
Mahkeme, bu şekilde yorumlanan Türklük ya da Türk milleti kavramlarının, Yargıtay için, Devlet kurumlarının belli bir konuda, başka bir deyişle Ermeni azınlığın kimliği konusunda yürüttüğü somut siyasetin bir sembolü haline geldiğini gözlemlemektedir. Bundan dolayı, bu siyasete, başka bir deyişle, bu konudaki resmi teze yönelik her türlü eleştiri, Türklüğü ya da Türk milletini "aşağılamakta, hor görmekte ve küçük düşürmektedir". Bu saptamalar ışığında, Mahkeme, somut olayda bu beyanlardan dolayı başvuranı mahkûm ilan ederek, Yargıtay'ın aslında başvuranın, 1915 olaylarına ilişkin soykırım tezini inkâr eden Devlet organlarını eleştirmesini dolaylı olarak yaptırım altına aldığını tespit etmektedir.

İşte, yargının Hrant Dink aynasına düşen suretini *AİHM* böyle resmediyor. Yukarıdaki resim ideolojik bağımsızlık, tarafsızlık, yargısal süreçlerde eşitlik ve ayrımcılık sorunu ile yargısal metinlerin dili *üzerinde* ciddi ve *çok* boyutlu *çalışmalar* yapılmasını acil bir ihtiyaç olarak dayatıyor.
İdeolojik bağımsızlıktan ve ideolojik bağımsızlığını koruyacak güvencelerden yoksun bir yargının, egemen güç ve ideoloji karşısında tarafsız davranması kuşkusuz *çok* zor; ancak bağımsızlık, yargıç tarafsızlığı için de tek *ölçüt* değil. BM Bangalore Yargı Etiği *İlkeleri'ne* göre, "yargıç, yargısal görevlerini, tarafsız, *önyargısız* ve iltimassız olarak yerine getirmelidir. Yargıç görevini yerine getirirken, davaya mesnet olmayan sebeplere dayanarak herhangi bir kişi ya da gruba karşı sözle veya davranışıyla meyilli ya da *önyargılı* hareket edemez". Bu nedenle;

Yargıç, her türlü ilgili karşısında üçüncü kişidir, taraflar üstüdür, özneler dışıdır.
Yargıç, kendi inançlarına, görüşlerine, ideolojilerine, ulusal duygularına karşı kayıtsız ve bağımsız olmalı, tutkuları ve önyargılarıyla birlikte içindeki yargıç olmayan insanı silmelidir. Yargıcın bağımsızlığı, kendi karşısında da bağımsızlığıdır. Dava konusunda önyargılı olmamak ancak böyle sağlanır.[7]
Tarafsızlığı yargının bir özelliği değil, özü olarak görmek gerekir. Tarafsızlığını yitirmiş bir yargılama makamını "yargı" olarak nitelemek bile zordur. Kurt Tucholsky, "mahkemenin açıkça taraflı davrandığı bir yargılama üzerine şu değerlendirmeyi yapar: "Bu kötü bir yargı değil. Bu eksik bir yargı değil. Bu kesinlikle yargı değil."[8]

7. Sami Selçuk, Hrant Dink davasına verdiği mütalaadan.
8. Mithat Sancar & Eylem Ümit Atılgan, *Adalet Biraz Es Geçiliyor*, Tesev Yay., s.108.

"Hukukun hakikatini yargı söyler" derler. Hrant Dink kararı, süreçte rol alan yargısal makamların hakikatini, bütün acılığı ve açıklığıyla gözlerimizin *önünde* canlandırmaya yeterli oluyor.

Hrant Dink'i mahkûm eden karar, yenileri olmasın diye, sayısız benzeriyle birlikte *öncelikle* görünür kılınmayı, dili ve söylemi açısından analiz edilmeyi, tartışılmayı, eleştirilmeyi bekliyor.

Bunun yanı sıra, yargının ideolojik bağımlılığıyla birlikte, yanlar arasındaki tarafsızlığı sorununun da acilen ele alınacağı ve somut vakalar *üzerinde* yürütülecek *çalışmalara* savcı ve yargıçların katılımının sağlanacağı projeler *üretmek*, yargı eleştirisinin ve kararların bilimsel analizinin yapılacağı akademik merkezler oluşturmak, azınlık bireylerin yargıç ve savcı olmaları *önündeki* fiili engelleri kaldırmak, *özellikle* yüksek mahkemelerde azınlıkların temsilini sağlamak, azınlıkların eşitlik haklarının güvence altına alınacağı yasal düzenlemeleri acilen gerçekleştirmek *önümüzde* duran görevlerden sadece birkaçı.

Cinayetlerin Üzerini Örten En Kalın Perde: TETİKÇİ'NİN KİMLİĞİ: Sabahattin Ali'den Hrant'a

Belma Akçura

Eskiler hep şöyle der:

"Bu öyle bir ülke ki, 72 milletten insan yaşar... Bu ülke her türlü etnik köken ve inançtan insanı bünyesinde barındırır..."

Bu topraklarda "yaşamak" ile "barınmak" arasındaki farkı hissedenler ve hissettirenler hemen saymaya başlar:

Kürtler, Ermeniler, Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Çerkezler, Çingeneler, Lazlar, Museviler, Rumlar, Tatarlar, Zazalar...

Kökene vurgu yapan "Biz Kimiz?" anketlerinin çokluğu bundan olsa gerek...

Bünye Türklere ait olunca kökene ve dine vurgu yapan anketlerdeki sorular da hep aynı oluyor:

"Hepimiz Türk vatandaşıyız; ama değişik kökenlerden de olabiliriz. Siz kendinizi ne olarak hissediyorsunuz?"

Hangi kategoriyi dile getirirseniz o sözcük bir "kimlik kategorisi" olarak kabul ediliyor.

Ve böyle böyle öğreniyoruz:

Türkiye'de yaşayan Kürtleri, Alevileri... Sadece İstanbul'da, 35 bin dolayında Ermeni, 20 bin dolayında Musevi, 7 bin dolayında Rum olmak üzere 60 bin dolayında gayri Müslimin yaşadığını.

Yıkıcı bir çoğunluk kendini Türk olarak hissediyor.

Peki doğru olan ne?

Bu araştırmalar her zaman gerçeği mi yansıtıyor, bilmiyorum. Ama bildiğimiz şu:

Kimliklerimiz üzerinde sadece devlet değil, ailelerimiz de oynadı.

"Nerelisin? Kimlerdensin?" sorusunu sormaya başladığımız andan itibaren aslında basit bir doğruya karşılık bin tane yalan üretildiğini de biliyor olmalıydık.

Ahmet Nasıl Kirkor Oldu

Kendisini fena halde Türk hissedenlerden birinin hikâyesini milliyetçi bir çevrede yetişmiş, derin devletin tetikçiliğine soyunanları koruyup kollamış bir ülkücüden dinledim.

"Adı Atilla'ydı."

1970'li yılların sonu... Atilla, hiç tanımadıkları insanların kafasına silah dayayıp, "Bu ülke için en büyük tehlikelerden biri komünizmdir" diyen, o silahın tetiğine kolayca basabilen ırkçı, aşırı milliyetçi bir çevrede yetişir. Öyle ki, solculara yönelik her eylemde, en ön saflarda yer alır; o herkesten daha milliyetçi, en ülkücüdür.

Ta ki, bir yangında hayatını kaybeden Ermeni bir aileden geriye kalan tek şey olduğunu öğreninceye kadar...

Yıllarca etnik kökenini önemsemiş, bu kimliği üzerinden ırkçılığa varan milliyetçilik yapmış, ülkücü davaya kendini adamış biri için gerçek bir travma değilse nedir bu?

Çok sarsılır. Gerçek adının Kirkor olduğunu öğrendiği gün ortadan kaybolur.

Yıllar sonra Sağmalcılar Cezaevi'ne solcuların koğuşuna sedyeyle bir adam taşınır.

Gaziosmanpaşa'da grevcilerle polis arasında çıkan bir çatışmada bir bacağını kaybetmiş, sedye içerisinde bir adam getirirler.

Sağcıların koğuşunun önünden "Atilla" olarak geçer, solcuların koğuşuna "Kirkor" olarak girer.

Acaba, Hrant Dink'i "kanına dokunuyordu" diye vurduğunu söyleyen, cinayetten sonra polislerle elinde Türk bayrağı fotoğraflar çektiren Ogün Samast gerçekte Türk olmadığını öğrense ne yapardı, diye düşündüm.

Bu ülkenin kendisi gibi "tetikçilerle" niçin övündüğünü anlayabilir miydi?

İşlediği her cinayeti "milliyetçilik" kisvesi arkasına saklayan, kendi tetikçilerini kollayan, koruyan, kaçıran, saklayan ve onlardan birer kahraman yaratmaya çalışan bir başka millet daha var mıdır, bilmiyorum.

Ama biliyorum ki bu cinayetlerde rol oynayan "gizli" bir el, bu cinayetlerin planlandığı arka odaya kimseyi sokmak istemiyor, tetikçisini öne çıkartıyor, cinayet senaryolarını tetikçiler üzerinden kuruyor.

Tetikçiler aslında bu cinayetlerin üzerini örten kalın bir perde.

Böylece tetiği çekenin, ona yardım edenlerin ilişkileri, bağlantıları, ceplerinden, evlerinden, üzerlerinden çıkanlar, çıkmayanlar öyle kafa karıştırır ki, tetikçi bile gerçekte kendisini kimlerin azmettirdiğini anlayamayacak hale getirilir.

Tıpkı Rahip Santoro cinayetini işleyen tetikçinin gerçekte neye hizmet ettiğini hiçbir zaman bilemeyecek olması gibi...

Danıştay cinayetini işleyen tetikçi için "Allah-ü Ekber diyerek silahını çekti" diyenler aynı senaryonun bir parçası olabilir mi?

Ya Dink cinayetinin tetikçileri?.. Bu ülkenin geleceğine hükmederek, siyasi iradenin önüne geçerek, arka odalarda, çeşitli senaryolarla, bu cinayetin üzerlerine kalması için de ayrıca birilerinin düğmeye basmış olabileceğini idrak edebiliyorlar mı?

Bize bir de şu öğretilir:

Her toplum kendi geçmişiyle yüzleşmelidir.

Bu yüzleşme demokrasinin ve hukuk devleti olmanın bir gereğidir.

Çünkü her ülke, kendi tarihsel hafızasını ancak böyle oluşturabilir.

Ancak bizim gibi ülkelerde, edindiğim tecrübeye göre söyleyebilirim ki, biz "gerçek" olanla yüzleşemiyoruz. O gerçeklik, her neyse, onunla her zaman çarpık bir ilişki kurmayı tercih ediyoruz.

Dolayısıyla bizim gibi ülkelerde işlenen cinayetleri, bu cinayetlerin arkasındaki zihniyeti sorgulamak o kadar kolay değil.

Kolay değil; çünkü ne zaman bir cinayeti, o cinayetin arkasındaki eli sorgulamak istesek, ya işlenen cinayetlere uydurulan, neredeyse öldürülenleri suçlu çıkartacak gerekçelerle ya da o cinayetleri yok sayan, hiç olmamış gibi davranan bir iradeyle karşı karşıya bırakılıyoruz.

62 yıl önce bu cinayetleri hiç olmamış sayan zihniyet neyse, nasıl çalışmışsa, bu cinayetlerin üzeri nasıl örtülmüşse bugün olan da odur.

Bu yüzden belki de, işlenen cinayetlerle ilgili delil sayılabilecek bilgilerin bu dava dosyalarına girmediğini görürsünüz.

Kamuoyunun gündemine sürekli taşınan bazı iddiaların, sanıkların kurumsal ilişkilerini ortaya çıkartacak bilgilerin ve belgelerin yargıdan nasıl "kaçırıldığına" tanık olursunuz.

Dolayısıyla bu dosyalarla ilgili hazırlanan her iddianamenin o cinayetlerin tetikçileri ve o tetikçilere yardım ve yataklık edenlerle sınırlı tutulması yüzündendir ki dosyalar kapatılsa bile davanın gerçekte hiç çözülemediğini, hatta hiç çözülmeyeceğini fark edersiniz.

Meseleye böyle baktığınızda, bütün bu cinayet dosyalarının aslında "tek dosya" olduğunu görüyorsunuz.

Hep aynı tarzda ifade veren tetikçiler, derin devlet iddialarıyla gündeme taşınmış ama hiç ifadesi alınmayan "resmi" kişiler...

Bir devlet kendi öğretmenini, savcısını, polisini, hukukçusunu, bilim adamını, gazetecisini hedef alan tetikçileri yakalamaktan öteye gidemiyor demek insafsızlık olabilir mi?

O halde önce hatırlatalım. 62 yıl önceye gidelim...

Yazar Sabahattin Ali, siyasi iktidarı rahatsız eden yazılar yazdığı, bir toplantıda şiir okuyup Atatürk'e hakaret ettiği, komünizm propagandası yaptığı gibi gerekçelerle Cemal Kutay tarafından şikâyet edilince tutuklandı, tek parti döneminde birçok kez hapse girdi, çıktı ve öldürüldü.

Tetikçi Ali Ertekin... Cinayeti "milliyetçi" duygularla işlediğini söyledi. Mahkeme bazı duruşmaları gizli celse yaptı ve nedeni belli olmayan hafifletici sebeplerle Ali Ertekin dört yıl hapis cezası aldı. Cinayete ilişkin iddialar cinayetin gerçekte son derece organize bir iş olduğunu gösterse de cinayette adı geçen bazı kamu görevlileri hakkında hiç soruşturma yapılmadığı ortaya çıktı. Tetikçi, cezaevinde iki yıl kaldı ve çıktı. İzine bir daha rastlanmadı. Yıllar sonra Sabahattin Ali'nin Kırklareli'nde işkencede öldüğü, cinayet emrini üst düzey bir politikacının verdiği gibi iddialar gündeme getirildiyse de yeni bir dava açılmadı.

Şimdi sormak lazım: Bir devletin, öğretmeninin, yazarının sadece sol düşünceye sahip diye öldürülmesinden milli bir çıkarı olabilir mi? Eğer böyle bir çıkarı yoksa o halde nasıl olur da bu topraklarda yetişmiş bir öğretmenin, yazarın, aydın bir insanının, "milliyetçi" olduğunu söyleyen katilini iki yılda serbest bırakabilir?..

Bir asker bir gün bana şöyle demişti:

"Tetikçi diye bir şey yok. Tetikçi devlet zihniyetidir, tetikçinin milliyetçiliği devlet zihniyetinin vücut bulmuş halidir"

Bu düşüncenin varlık gösterdiği en önemli dosyalardan biri "Doğan Öz cinayeti dosyası"dır.

Sabahattin Ali'yi "öldüren" böyle bir zihniyetin üzerinden 31 yıl geçiyor. Doğan Öz, Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcısı. 12 Eylül'den hemen önce insanların sokak aralarında, evlerinin önünde arabalarında öldürüldüğü günler... Bu terörün arkasındaki "eli" ilk o buldu. Kontrgerilla denilen bir yapının varlığına işaret eden bir rapor hazırlıyor ve ilgili makamlara sunuyor,

İki ay sonra 24 Mart 1978 sabahı Emniyet Müdürlüğü'nü arayan bir şahıs, Doğan Öz'ün oturduğu sokakta iki kişinin şüpheli hareketler sergileyerek dolaştığını ihbar ediyor. Ama nafile! İhbarın yapıldığı sabah işine gitmek üzere arabasına bindiği sırada Öz öldürülüyor.

Tetikçisi İbrahim Çiftçi mahkemede, "Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcısı Doğan Öz'ü Ankara Ülkü Ocakları eski İkinci Başkanı Hüseyin Demirel ve Hüseyin Kocabaş'ın verdiği talimat üzerine öldürdüğünü söylüyor. "Arabaya yaklaştım ve 6 el ateş ettim" ifadesiyle itirafta bulunuyor tetikçi. Evinde bulunan kot pantolon ile mont ise tanıkların anlatımlarıyla bire bir uygunluk gösteriyor.

Sonuçta, Ankara Sıkıyönetim 1 No'lu Askeri Mahkemesi, oybirliğiyle İbrahim Çiftçi'yi dört kez ölüm cezasına çarptırdı. Yargıtay ilk üç bozmayı "eksik soruşturma" gerekçesiyle yaptı. Dördüncü kez yapılan bozmada mahkemenin kararı onandı; ancak bu kez de ilk üç idam kararının onaylanması yönünde görüş bildiren başsavcılık, Ceza Dairesi'nin onama kararına itiraz etti.

Dosya bunun üzerine Askeri Yargıtay Daireler Kurulu'na gönderildi. Kurul, 7'ye karşı 8 oyla, yani oyçokluğuyla, delil yetersizliğini gerekçe göstererek kararı bozdu. Dosya tekrar yerel mahkemeye gitti. Yerel mahkeme 35 sayfalık gerekçeli kararında, "Sanık İbrahim Çiftçi'nin maktul Doğan Öz'ü taammüden öldürdüğü mahkememizce sabit görülmüştür. Ancak Askeri Yargıtay Daireler Kurulu kararlarına direnilemeyeceğinden..." diyerek Çiftçi'nin beraatına karar verdi. Askeri Yargıtay 1. Dairesi, temyiz istemlerini reddederek 9 Ocak 1985 tarihinde beraat kararını onadı ve kararı kesinleştirdi.

İbrahim Çiftçi 5 yıl 1 ay cezaevinde yattıktan sonra, 1984 yılında tahliye oldu. Çiftçi tahliye edildikten sonra, "Benimle birlikte fikriyatım da mahkûm ettirilmek isteniyordu. Çok şükür suçsuz olduğum anlaşıldı. Bir Türk milliyetçisi olarak, Türkiye'min en sadık evlatlarından biri olarak yaşayacağım ve devletime, milletime hizmet edeceğim"dedi.

Peki bir devlet, kendi savcısının, "Bu cinayetler bir merkezden işleniyor" diye yazdığı rapordan bir rahatsızlık duyabilir mi?

O halde nasıl olur da bir devlet kendi ülkesinin adaletini, hukukunu temsil eden bir savcısının öldürülmesi olayında rol oynadığını tespit ettiği bir tetikçiyi serbest bırakabilir?

O halde milliyetçilik; bir devleti, "sadık evlatlarından biri olarak devletime hizmet ettim" diyerek cinayet işlediğini söyleyen bir tetikçiyle buluşturandır!..

Devam edelim. Bu olaydan bir yıl sonra...

Abdi İpekçi Cinayeti Dosyası

Abdi İpekçi; *Milliyet* Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni. 1 Şubat 1979'da öldürüldü. Cinayetin derin devlet güvencesi altında "bir grup ülkücü" tarafından işlendiği iddia edilse de ana dava, cinayetin tetikçisi Mehmet Ali Ağca, cinayet işlendiği sırada arabayı kullanan Yavuz Çaylan ve cinayetin planlayıcısı olduğu iddiasıyla aranan Mehmet Şener üzerine kuruldu. Ağca ilk duruşmalar sırasında askeri cezaevinden kaçırıldı. Mahkeme Ağca'yı ölüm cezasına çarptırırken, onu kaçırdıkları gerekçesiyle ikisi er olmak üzere dört kişi hakkında da çeşitli cezalar verdi.

5 yıl sonra... Papa'ya suikast girişimi sonrası İtalya'da yakalanan Ağca ile birlikte Çatlı grubunun İpekçi cinayetiyle ilgili ortaya attığı iddialar ve gelişmeler üzerine 1984'te İpekçi davası yeniden açıldı. 11 kişi yargılandı. Bir kişi ceza aldı.

19 yıl sonra... Bir görgü tanığının, İpekçi cinayetinde adı geçen Oral Çelik'i "teşhisi" üzerine dava yeniden açıldı. Ancak söz konusu kişi "can güvenliği" sağlanmadığı gerekçesiyle tanıklık yapmaktan vazgeçince "delil yetersizliğinden" dava düştü.

21 yıl sonra... Ünye Cezaevi'nden bir mahkûmun savcılığa gönderdiği bir dilekçe ve bu dilekçede İpekçi cinayetiyle ilgili olarak Yalçın Özbey'e yönelik suçlamaları İpekçi dosyasının bir kez daha açılmasına neden oldu. Ancak davada ilerleme sağlanamadı, sanık yakalanamadı, dosyası zaman aşımına uğradı ve kapatıldı.

Davada siyasetçi, mafya, polis, işadamı, istihbaratçı ve asker arasında kurulan "ilişkiler ağı"na ve kurumların oynadığı "rol"e ilişkin davanın seyrini değiştirebilecek iddialar ortaya atıldıysa da olayda adı geçen hiçbir kamu görevlisi hakkında işlem yapılmadı.

Davanın kilit ismi Mehmet Şener ve Yalçın Özbey hiç yargılanmadı. Kanunda yapılan değişikliklerle Ağca'nın idam cezası önce ömür boyu hapis cezasına, ardından 10 yıla düştü. 18 Ocak 2010 itibariyle serbest kaldı.

Ve bu devlet bütün kurumlarını hedef alan, emniyetçisi, siyasetçisi, istihbaratçısı, askeri hakkındaki iddiaları yargının karşısına çıkartacak iradeyi gösteremedi. Hatta daha da ileri gitti ve tetikçi üzerinden davanın 30 yıl boyunca sürdürülmesine sessiz kalıp o tetikçinin cinayete gerekçe diye ürettiği "Yahudi dönmesi" gibi bir dezenformasyona neredeyse katkı sağladı.

Cevat Yurdakul Cinayeti Dosyası

Aynı devlet kendi polisinin gerçek katillerinin ortaya çıkartılması konusunda da tereddütte kaldı.

Cevat Yurdakul; Adana Emniyet Müdürü. 6 cinayet, birçok bombalama ve silahlı saldırı olayının sanığı olarak yattığı Sağmalcılar Cezaevi'nden kaçırılan ülkücü Ferhat Tüysüz'ün Adana'da yakalanmasında önemli rol oynadı ve Adana'ya özel olarak getirilen bazı teröristlerin kamu görevlilerini manen kırıcı, caydırıcı amaç taşıdıklarını açıkladı.

17 kişinin öldürülmesi olayından sorumlu tutulan Yunus Uzun adlı bir ülkücünün bulunduğu cezaevinden kendini arayarak tehdit ettiği öne sürüldü. 28 Eylül 1979 sabahı görevine giderken 27 kurşunun isabet aldığı arabasında taranarak öldürüldü.

Cinayet zanlıları olarak Aydın Telli, Abdurrahman Kıpçak, Yusuf Kenan Namık ve Halil İbrahim Işık'ın adı geçti.

MHP Adana davasında ise savcı hazırladığı iddianamede, "Alparslan Türkeş'in, Yurdakul'un infaz emrini Hasan Sabri Erdem'e ilettiği" ifadesine yer verdi. Bunun üzerine Yurdakul'un ailesi tetikçilerden değil, azmettirenlerden davacı olduysa da Yurdakul'un öldürülmesi için emir verdiği belirtilen MHP yöneticilerinden, Türkeş dahil hiç kimse sorumlu tutulmadı.

Ve dosya MHP ana davasının içinde kaybolup gitti. Devlet bu davayı unutmadı ama. Yurdakul'un görevi başında öldürülmesi sonucu ödediği tazminatı aileden geri istedi.

Ama devlet bazen de kendi "polisi"ni ödüllendirir: *Evrensel* Gazetesi Muhabiri Metin Göktepe davasında olduğu gibi. Hatırlayın: Metin Göktepe 8 Ocak 1996'da haber izlemek için gittiği İstanbul Alibeyköy'de, polis tarafından gözaltına alındı. Götürüldüğü Eyüp'teki spor salonunda öldürüldü. Polis, ölüm nedenini, "düşerek başını çarpma" olarak açıkladı. Daha sonra işkenceyle katledildiği ortaya çıktı. Mahkemenin yedek hâkimi polisler hakkında "kasten adam öldürmek suçundan" yargılama istedi. Asıl hâkim ise "tarafım" diyerek davadan azlini istedi. Po-

lisler hakkında açılan davalar yıllarca sürdü, bir şehirden bir başkasına taşındı. Sonuçta verilen cezalar, katil polisler için ödül niteliğindeydi.

Althusser, "İdeolojinin tarihi yoktur" diyor. Devletin ideolojik aygıtlarının bizim gibi ülkelerde nasıl cinayet şebekelerine dönüştüğünü bilince bunun doğru bir tez olduğu konusunda kuşkuya kapılıyorum. Türkiye'nin "ideolojisi"nin nasıl şekillendiğini sadece işlenen cinayetlere, o cinayetin tetikçilerine, kapatılan davalara bakınca bile anlamak mümkün.

Devam edelim...

Ümit Doğanay Cinayeti Dosyası

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi I Dekan Yardımcısı Prof. Dr. Ümit Doğanay 20 Kasım 1979 günü sabahı, evinin önünde, okula gitmek üzere bindiği otomobilde öldürüldü. Olay yerinde tam yirmi üç kovan bulundu. Doğan'ın davasında çok sayıda görgü tanığı ifade verdiyse de eşkalleri belirlenen olayın zanlıları bulunamadı. 1983 yılında İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, Doğanay'ın davasını açtı.

Savcılık makamı, Doğanay'a Cihat Sever ve Ahmet Sefa Kırlı adlı kişilerin ateş ettiğini, emri Recep Öztürk adlı bir ülkücüden aldıklarını, arabayı da Ahmet Sefa Kırlı'nın kullandığını iddia ederek tetikçilerin idamlarını istedi. Oysa görgü tanıklarına göre üç kişi ateş etmiş, bir kişi de arabada beklemişti. Mahkeme 28 Haziran 1986 günü, "yeterli delil bulunamaması" gerekçesiyle Ahmet Sefa Kırlı ve Cihat Sever'in beraatlarına karar verdi. İnfaz kararını verdiği öne sürülen dönemin Ülkücü Gençlik Derneği İstanbul İl Başkanı Recep Öztürk hakkında ise hiçbir işlem yapılmadığı anlaşıldı.

Cavit Orhan Tütengil Cinayet Dosyası

Prof. Dr. Ümit Doğanay'ın cenazesine katılan Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil "Sıra bizde galiba" dedikten 17 gün sonra, 7 Aralık 1979'da öldürüldü.

Tıpkı Hrant Dink gibi o da evinin yakınında, otobüs durağına giderken bir asfaltın üzerinde, bedenine saplanan kurşunlarla öldürüldü: Yüzükoyun yatmış, üzerine gazeteler örtülmüş. Bir eli öne doğru uzanmış, diğer elinin altında çantası.12 kurşunun 9'u göğsüne ve karnına isabet etmiş halde...

Tütengil cinayeti sonrası İstanbul Siyasi Şube Müdürlüğü'nde açılan soruşturma dosyasının önce diğer dosyalarla karıştığı, ardından esrarengiz bir şekilde kaybolduğu anlaşıldı.

Tütengil cinayetiyle ilgili olarak gözaltına alınıp mahkemeye çıkartılan Recep Öztürk delil yetersizliğinden serbest bırakıldı.

Dönemin İstanbul Siyasi Şube Müdürü Tayyar Sever imzasıyla Sıkıyönetim Askeri Savcılığı'na yazılan "çok gizli" bilgi notunda, "MHP'li Yılma Durak'ın ifadesinde, ÜGD Başkanı Recep Öztürk'ün olaydan önce kendisine üniversiteden bir hocanın öldürülmesinin planlandığını söylediğini, kendisinin muvafakat ettiğini belirtmiştir. Ertesi gün Tütengil'in öldürülmesi üzerine Recep Öztürk ile yaptığı konuşmada onlar tarafından öldürüldüğünü Recep Öztürk'ten öğrendiğini beyan etmiştir" gibi iddialara yer veriliyor. Bunun üzerine Recep Öztürk'ün tekrar ifadesine başvurulmak isteniyorsa da kendisi bulunamıyor.

Ümit Kaftancıoğlu Cinayet Dosyası

11 Nisan 1980 sabahı, "Artık sıra bana geldi; tehdit edenler bir süre sonra mutlaka öldürüyor" diyen TRT İstanbul Radyosu Prodüktörü, Gazeteci-Yazar Ümit Kaftancıoğlu, kızının gözleri önünde öldürüldü. Arabasının camlarını silerken lacivert renkli bir arabadan çıkan üç kişi üzerine 16 kurşun yağdırdı.

Kaftancıoğlu'nu MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in bir konuşmasında hedef gösterdiği öne sürüldü. Olay anında babasının nasıl öldürüldüğüne tanık olan kızı Pınar, katillerden birini teşhis etti. Katil zanlısı olarak aranan İrfan Çakıca ve Yusuf Teke bulunamadı. Ahmet Mustafa Kıvılcım yakalandı. Polis ifadesinde emri dönemin ülkü ocakları başkanından aldığını, İrfan Çakıca ve Yusuf Teke'nin kendisiyle birlikte eyleme katıldığını belirterek cinayette kullanılan silahların yerini söyledi.

Mahkeme 6 yıl sonra Mustafa Kıvılcım'ın "taammüden adam öldürmek suçundan idamına" karar verdi. Ancak Askeri Yargıtay, sanığın asli fail olmadığı gerekçesiyle kararı bozdu. Kıvılcım İstanbul MHP davasında da önce ömür boyu hapis cezası aldı ama Yargıtay kararı tekrar bozdu ve sonuçta Kıvılcım 8 yıl hapse mahkûm oldu. 4 yıl tutuklu kaldı ve beraat etti. Diğer iki sanık ise hiç yakalanmadı.

Zeki Tekiner Cinayeti Davası

30 yıl önce...

17 Haziran 1980... CHP Nevşehir İl Başkanı Avukat Zeki Tekiner, iki kez saldırıya uğradı; ikinci saldırıda öldürüldü. Cenaze törenine dönemin başbakanı Bülent Ecevit ve CHP'liler katılınca bu kez cena-

ze törenine katılanlara ve konvoya ateş açıldı. Çok sayıda milletvekili ve vatandaş yaralandı. İnfial sırasında 20 dakika yerde kalan tabuta 13 kurşun isabet etti.

Tekiner cinayetinin azmettiricisinin ise Ömer Ay olduğu öne sürüldü. Tetikçiler, 6 ay sonra yakalandı. Tekiner cinayetinin azmettiricisi olmakla suçlanan Ömer Ay sadece sahte pasaport suçundan 13 ay hapis cezasına çarptırıldı. Tetikçi ifadesinde, Konya cezaevinden Abdullah Çatlı tarafından kaçırıldığını ve Ömer Ay'la birlikte Tekiner'i öldürmeye zorlandığını iddia etti. Tetikçiler önce idama mahkûm oldu; ne var ki 10 yıl yattıktan sonra tahliye edildi.

Kemal Türkler Cinayeti Dosyası

31 yıl önce...

DİSK Kurucusu ve Genel Başkanı Kemal Türkler, 22 Temmuz 1980'de evinin önünde öldürüldü. 1980'de cinayetle ilgili ilk ifadeyi, "Doğu'nun Başbuğu" olarak tanımlanan Yılma Durak verdi. Durak ifadesinde, "...Ben Celal Adalı ile birlikte Alpaslan Türkeş'in Yakacık'ta bulunan evine gittim. Çeşitli konularda sohbet ettik. Genel Başkan, DİSK ile ilgili olarak komünist hareketin kaynağı olduğu yönünde konuşuyordu. Genel Başkan, DİSK'i kastederek eliyle ot biçer gibi bir hareket yaptı. Ben bu hareketten DİSK yöneticilerinin yok edilmesini istediği kanaatine vardım" dedi. 1999 yılına kadar gıyabi tutuklu olan Ünal Osmanağaoğlu, Kuşadası'nda devletin bir kuruluşunda işletmecilik yaparken yakalandı ve hakkında beraat kararı çıktı. Yargıtay bu kararı bozdu. Dosya 1 Aralık 2010 itibariyle zaman aşımına uğradı ve kapatıldı. Oysa Kızı Nilgün Türkler katili teşhis etmişti...

Musa Anter Cinayeti Dosyası

19 yıl önce...

Musa Anter, 20 Eylül 1992'de Diyarbakır'da katledildi. Birlikte kaçırıldığı akrabası Orhan Miroğlu, yaralı kurtuldu. Miroğlu'nun ifadelerine rağmen davadan sonuç alınamadı. Yıllar sonra JİTEM tetikçisi Abdülkadir Aygan, cinayeti işleyen ekibi isim isim açıkladı. Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım ile JİTEM Kurucusu Binbaşı Cem Ersever'in adı bu cinayete karıştı. Aygan'ın ifadesinin ardından 2009 yılında Diyarbakır Özel Yetkili Başsavcısı, Anter dosyasını yeniden açtı. Tabii bu davanın önünde de zaman aşımı olduğunu unutmamak gerekiyor.

Uğur Mumcu Cinayeti Dosyası

18 yıl önce...

Uğur Mumcu, 24 Ocak 1993 günü, arabasına konan bombanın patlaması sonucu öldürüldü. 21 Şubat 2000 tarihinde, cinayetten 7 yıl sonra Uğur Mumcu'nun dosyası, Muammer Aksoy, Bahriye Üçok ve Ahmet Taner Kışlalı suikastları dosyalarıyla birleştirildi. "UMUT Operasyonu" adıyla görülen 24 sanıklı davada, geçen süre içerisinde tutuklu sanık sayısı beşe düştü. Mumcu'nun arabasına bombayı yerleştirdiği iddia edilen kişinin Oğuz Demir olduğu öne sürüldüyse de kendisi yakalanamadı. Mumcu cinayetiyle ilgili sayısız iddia ortaya atıldı. Yıllarca iddialar üzerinden cinayet sorgulandı. Derin devletin bir cinayetin sadece tetikçilerine sahip çıkmakla kalmadığını, bir cinayetin nasıl çözülemeyeceği üzerine de çalıştığını ve bu konuda son derece başarılı olduğunu sadece bu dava dosyasını incelediğinizde bile görüyorsunuz.

Hrant Dink Cinayeti Dosyası

4 yıl önce...

Hrant Dink 19 Ocak 2007 günü, genel yayın yönetmeni olduğu *Agos* gazetesinin önünde uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti. İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen davada Tetikçi Ogün Samast kendisini Yasin Hayal'in azmettirdiğini söyledi. Yasin Hayal de Dink'in öldürülmesi fikrini davanın bir numaralı sanığı, bir polis muhbiri olan Erhan Tuncel'in verdiğini söyledi. 12'si tutuklu 20 sanıklı davada tutuklu sanık sayısı üçe düştü. 3.5 yıldır süren davada istihbarat, emniyet, asker ve jandarmaya yönelik çok sayıda iddia, belge, bilgi ortaya atıldıysa da iddianame tetikçi ve kendisine yardım ve yataklık edenlerle sınırlı tutuldu.

Böyle çok sayıda dava var.

Kimi zaman aşımından, kimi delil yetersizliğinden kapatılmış dosyalar... Çoğu önce tehdit edilmiş sonra öldürülmüş. Tetikçiler, o tetikçilere yardım edenler teşhis edilmiş ama bulunamamış, bulunanlar ceza almış ama aldıkları cezanın dörtte birini bile yatmadan bırakılmış... En vahimi de, "suçu sabit ama beraatına..." diyen kararlar çıkartılmış. Bazı önemli iddialar hiç araştırılmamış; kamu görevlileri, istihbaratçılar, emniyetçiler, siyasetçiler hakkındaki iddialar hiç soruşturulmamış; bazı ifadeler dosyalara "gizlilik" vs gibi gerekçelerle hiç girmemiş; mahkemelerin dinleyin dediği adamlar dinlenmemiş, dinlenenlerin ise kayıtları mahkemeler isteyince silinmiş.

Böyle uzayıp gidiyor...

Ben elimdeki bazı dosyalardan örnek vermeye çalıştım.

Bir ülkede cinayetlerin üzerini örten bir irade varsa o ülkenin "Cinayetin gerçek katillerini bulduk" deme şansı hiç olmayacaktır.

Bir ülkede cinayetlerin üzeri örtülüyor diyenleri yargılayıp cezalandıran bir irade varsa o ülkenin "Adalete güveniyorum" deme şansı da yoktur.

Hukuk elbette delil ister. Ve elbette sanık sıfatıyla yargılanıyorsanız delillerden hareket edersiniz.

Ancak bir gazeteci olarak ben, sadece davalara konu olan mevcut iddiaları ve bu iddiaların sonuçlarını araştırabilirim ya da bütün bu araştırmalarımdan bir sonuca varabilirim.

Bütün bunları yazarken de çok korktum!..

Yazarken, aslında bütün cinayet dosyalarını ezbere "bildiğimizi", hemen hepsinin katillerini "tanıdığımızı" ama hiçbirinden sonuç "alamadığımızı" gördüm.

62 yıl önce Sabahattin Ali'nin, 32 yıl önce Abdi İpekçi'nin, dört yıl önce Hrant Dink'in düşüncelerine, 18 yıl önce Uğur Mumcu araştırmalarına tahammül edemeyip onları öldürtenler, "tetikçiler", o tetikçilere yapılan muamele nasıl olur da bu kadar "aynı" olabilir diye korktum!..

Ve durmadan kendi kendime sordum:

Nasıl olur da birinin dosyası iki yılda, diğerinin dosyası 10 yılda kapatılır; bir diğerinin dosyası alakasız başka dosyalarla birleştirilirken, öbürünün dosyası ana davadan ayrılır?

15 yıl önce Susurluk sanıklarının mahkemelerle yüz göz olma hali, nasıl olur da Dink davasının sanıklarının şovuna bu kadar rahatça dönüşebilir?

Bir cinayeti örtbas ettiği, delilleri sakladığı, ihbar edeni tehditle susturduğu iddiasıyla yargılanan bir kamu görevlisinin dosyasını, ana dava dosyasıyla birleştirmemek konusunda hangi gerekçeye dayanarak, niye bu kadar ısrarcı olunur?

33 yıl önce Doğan Öz'ün katili hakkında, suçu sabit ama bırakıyoruz diyenlerle, 32 yıl önce Abdi İpekçi'nin katilini kaçıranlar, 15 yıl önce Metin Göktepe'yi döverek öldürüp susturanlar, 4 yıl önce Hrant Dink cinayetinin tetikçisiyle fotoğraf çektirenler birbirinin ruh ikizi midir?

Bir toplum onca cinayete rağmen nasıl olur da tetikçisini koruyan, kollayan, yücelten, kahraman ilan eden bir topluma bu kadar kolay dönüşebilir?..

Ki bu toplum, "Masum bir insanı öldürmek bütün insanlığı öldürmektir" diyen, bir toplum değil midir?

Bu insanlar masum değilse ne yapmıştır?

O halde nasıl oluyor da adalet duygusunu hâlâ yitirmemiş bir toplum, kendi toplumsal hafızasını bunca zaman böylesine karanlıkta bırakabiliyor?

Bir adalet düşünün ki kendi savcısının katilini bile göz göre göre serbest bırakmak zorunda kalıyor!..

Yazdıkça içimdeki korku yerini içi boşalmış bir umutsuzluğa bırakıyor...

Bunalıyorum...

Belki de bundan sonra, öldürülenleri değil öldürülme olasılığı olanları yazmalıyız.

"Hrant'tan sonra sırada kim var?" diye sormalıyız belki de.

Ya da Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in, Ümit Kaftancıoğlu'nun dediği gibi, "Sıra bizde galiba".

Peki siz, "Devletin Tehdit Algılaması"nın içerisine giriyor musunuz?

Nefret Suçlarıyla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü

Cengiz Alğan

Nefret suçları ve ona giden yolu döşeyen nefret söylemi aslında toplumun neredeyse bütününü ilgilendiriyor. Çünkü örneğin, kadınlara topluca, sırf kadın olmalarından kaynaklanan belli özellikler atfedip çeşitli önyargılar beslenebiliyor. Bu da toplumun yarısının daha baştan, nefret suçuna maruz kalma potansiyelini doğuruyor. Nüfusu 15-20 milyon arasında anılan Kürtler Türkiye'de nefret suçlarına maruz kalan en kalabalık kitle. Her fırsatta Kürt düşmanlığı yapan çok sayıda grup, çevre, yayın organı, hatta resmi kurum var. Etnik ve dini azınlıklar da elbette nasibini alıyor. LGBTT (lezbiyen, gey, biseksüel, travesti, transseksüel) bireyler de nefret suçlarının belki de en korumasız hedefleri arasında. Yanı sıra engelliler, toplumsal statü bakımından

toplumun altsınıflarından gelenler, obezler, eğitim seviyesi düşük birey ve gruplar, hatta belli bir ortak giyim tarzını benimseyen gruplar (örneğin rockçılar) kendilerine beslenen olumsuz önyargıların neticesinde nefret suçlarının potansiyel kurbanları arasına katılabiliyor.

Toplumun bu denli geniş kesimini ilgilendiren bu konuda, üstelik hatırı sayılır sayıda nefret suçu işlenen Türkiye'de ise bu konuda bir yasal düzenleme yok. Örneğin bir kadına karşı nefret cinayeti işleyen bir erkek "namusumu temizledim" bahanesiyle ağır tahrik unsuruna dayanarak ceza indiriminden yararlanabiliyor. Oysa nefret suçları konusunda yasal düzenlemeleri bulunan ülkelerde bu suçlar diğer "sıradan" şiddet suçlarından ayırt edilerek ceza artırımına gidiliyor, nefret saiki ağırlaştırıcı neden sayılıyor.

Konuyla ilgili çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının (STK) büyük bölümü nefret suçları konusunda özel yasal düzenlemeler yapılması gerektiği konusunda fikir birliği içerisinde. Kuşkusuz, yasal düzenlemeler sorunun tanımlanması, gerekli çözümlerin üretilmesi, bu suçları önleyecek araçların üretilebilmesi açısından son derece önemli. Ancak sadece yasa çıkarılmasıyla bu sorunun köklü biçimde çözülemeyeceği açık. Nitekim yasasını çıkarmış pek çok ülkede bu suçlar azalarak da olsa işlenmeye devam ediyor. Örneğin Avrupa'da son ekonomik kriz sonrası göçmenlere yönelik nefret suçlarında artış gözleniyor.

Uluslararası sözleşmelerin getirdiği yükümlülüklere uygun enstrümanların resmi kurumlarca üretilip uygulamaya konmasının yanı sıra sivil topluma da çok sayıda görev düşüyor.

Bu suçlarla mücadeleyi hayatın her alanına yaymak gerekiyor. Dile yerleşen nefret söylemi unsurlarını arındırmaktan çeşitli kampanyalarla nefret söyleminde bulunanları teşhir etmeye; eğitim kitaplarındaki ayrımcı/önyargıları besleyen ifadelerin ayıklanmasından kamuoyunda konu hakkındaki farkındalığın artırılmasına; nefret suçlarının izlenmesinden rapor edilmesine ve 2010 yılında Selendi (Romanlara yönelik), İnegöl ve Dörtyol (Kürtlere yönelik) gibi toplu linç vakalarında ortak tepki göstermeye kadar çok sayıda mücadele aracı üretilebilir.

Bu gibi çalışmalar için en iyi yollardan biri, nefret suçları ve söylemi konusunda ortak mücadele yürütecek bir platform veya koalisyon kurulması olabilir. Toplumun en geniş kesimlerini temsil yeteneğine sahip böyle bir platform/koalisyon gündelik pratiklerin yanı sıra çok sayıda kalıcı adımın atılmasında da rol oynayabilir. Örneğin nefret suçlarını medya ve resmi makamlar aracılığıyla düzenli ve istikrarlı bir izlemeye tabi tutacak bir izleme merkezi, istatistiki verilere sahip olmadığımız Türkiye'de çok işe yarayacaktır.

Bu yazıda, nefret suçları konusunda çalışmalar yürüten iki STK'nın (Irkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Girişimi -kısaca DurDe olarak anılacak- ve Sosyal Değişim Derneği) çalışmalarından yola çıkarak Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin yapabileceklerine dair bazı öneriler geliştirilmeye çalışılacak. Bu öneriler geliştirilirken, STK'ların bu özgün konuya ilişkin karşılaştığı sorunlara ve bu sorunları aşmanın yöntemlerine dair değinmelerde bulunulacak. Değinilecek konuların irdelenmesinde bilimsel bir analizden ziyade adı anılan iki STK'nın yürüttüğü çalışmalar sırasında edindiği deneyimlerden yola çıkılacak. Bu satırların yazarının anılan iki STK'dan birinin (DurDe) sözcülüğünü, diğerinin (SDD) başkanlığını kuruluşlarından itibaren yürütüyor olması yakın tanıklık sağlaması bakımından avantaj sağlıyor.

Irkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Girişimi

DurDe, Hrant Dink cinayeti sonrası ırkçılık ve milliyetçilik konusunda benzer kaygıları ve hassasiyetleri paylaşan insanların bir araya gelerek oluşturduğu bir girişim. DurDe'nin ilk çağrı metninin internet üzerinden dağıtılmasıyla birlikte girişime katılım sayısı büyük bir hızla arttı. Girişimin İstanbul Kuruluş Toplantısı 24 Mart 2007'de, Ankara kuruluş toplantısı ise 13 Nisan 2007'de gerçekleşti. DurDe her geçen gün hızla büyüyen ve gelişen, tamamen sivil bir girişim.

Nasıl Bir Girişim?

DurDe girişiminin katılımcıları, düzenledikleri çeşitli toplantılarla girişimin ilkelerini ve amaçlarını tanımladı. Buna göre:

- DurDe, başta milliyetçiliğe ve ırkçılığa karşı olmak üzere bütün ayrımcılıklara ve nefret suçlarına karşı mücadele edenlerin oluşturduğu sivil bir girişimdir.
- İdeolojik bir birlik değil, bir kampanya birliğidir.
- Örgütlerin temsilcilerinin değil, aktivistlerinin birliğidir.
- Aktivist eksenli bir faaliyeti merkezine almaktadır. Bununla birlikte, ırkçılık ve milliyetçilik konusunda eğitim ve bilgilenmeyi de önemsemektedir.
- Irkçılık ve milliyetçilik konusunda faaliyet gösteren tüm diğer birlik ve girişimlerle dayanışma içinde olmayı ve faaliyetlerini ortaklaştırmayı benimsemektedir.
- Milliyetçilik ve ırkçılık sadece Türkiye'nin değil, küresel yeni liberal bir dünyanın sorunudur. Bu nedenle DurDe aktivistleri küresel hareketin bir parçası olmayı önemsemektedir.

- Demokratik ve şeffaf olmayı benimsemektedir. Girişimin her aşaması aktivistlerin katılımına açıktır.
- Asıl olarak ırkçılık ve milliyetçiliğe karşı bir kampanya birliği olmasına karşın, ayrımcılığa uğrayan her türlü kişi, çevre veya azınlık mensubuyla dayanışma içinde olmayı önemsemektedir.

Bu amaç ve ilkelerle yola çıkan Girişim'in çağrı metni aşağıdaki sözlerle sona eriyor.

"DurDe, ırkçılığın yasalarca suç sayıldığı, çocuklarımızın her türlü ırkçı fikirden temizlenmiş kitaplarla eğitildiği, kimsenin etnik, kültürel, siyasal, dinsel, cinsel vd kimliklerinden dolayı korku içinde yaşamadığı bir Türkiye ve dünya için mücadele edenlerin bir araya geldiği bir girişim.

'Ben ırkçılığa ve milliyetçiliğe karşıyım' diyen herkesle bir araya gelerek, kalıcı adımlar atmak istiyoruz.

Sen de DurDe!"

Girişim'in Etkinlik ve Kampanyalarından Bazıları

DurDe Girişimi Hrant Dink'in katledilmesinin ardından, körüklenen milliyetçiliğin yaygın bir ırkçılığa dönüşme tehlikesini öngörerek, bir grup aktivist tarafından 2007 Şubat'ında İstanbul'da kuruldu. Kurulduğundan bu yana Hrant Dink davasının bütün duruşmalarında yapılan protesto gösterilerinin örgütlenmesinde yer aldı. 19 Ocak günlerindeki (Hrant Dink'in ölüm yıldönümü) anma ve protestoların organizasyonuna diğer sivil toplum aktivistleriyle birlikte katıldı.

Kuruluşundan bu yana geçen yaklaşık 4,5 yılda gerçekleştirilen bazı büyük kampanyalar şunlardır:

- "Türklüğü aşağılamak" suçlamasıyla çok sayıda insanın canını yakan TCK'nın 301. maddesinin kaldırılması için "301 Kaldırılsın, Irkçılar Yargılansın!" kampanyası düzenlendi. Kampanyanın logosunda kullanılan temel slogan "301 Kere Hayır!" oldu. 20 bin imza toplandı. Onlarca panel, seminer vb düzenlendi. TBMM'ye kalabalık gruplar halinde ziyaretlerde bulunuldu. 301. Madde kaldırılmadı ama revize edilerek geri plana çekildi.
- Ergenekon Davası Savcısı Zekeriya Öz'e destek kampanyası. Sloganı, "Tanırız, İyi Savcıdır!" oldu (Dönemin KK Komutanı Yaşar Büyükanıt, Şemdinli'de bir kitabevini bombalarken, halk tarafından suçüstü yakalanan askerler için, mahkeme sürecinde ve yargılamayı etkileyecek biçimde, "Tanırım, iyi çocuklardır"

demiş ve konu kamuoyunda uzun süre yankılanmıştı). Binlerce imza toplandı. Adalet Bakanı, Savcı Öz'ün soruşturulmasına gerek görülmediğini açıkladı.

- "DTP Kapatılamaz" kampanyası. Bu kampanyada DTP Meclis Grubu TBMM'de ziyaret edildi. Çok sayıda toplantı, basın açıklaması ve gösteri düzenlendi.
- "Ermeni kardeşlerimden özür diliyorum" imza kampanyasına tam destek verildi. Kampanya sürerken elden imza toplandı. 3 şehirde, "Neden Özür Diliyoruz?" forumu yapıldı. Bu kampanya ülke içinde ve dışında çok büyük yankı uyandırdı.
- 24 Nisan 2010'da Türkiye'de bir ilke imza atılarak Ermeni soykırımı, kamuya açık bir alanda, İstanbul Taksim Meydanı'nda yaklaşık 1.500 kişinin katılımıyla anıldı. Bu anma için belirlenen "Bu Acı Hepimizin" sloganı geniş kesimler tarafından sahiplenildi.
- 24 Nisan 2011'de anma bu kez İstanbul ile sınırlı tutulmadı. DurDe'nin çağrısına kulak veren yaklaşık 4 bin kişi İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır ve Bodrum'da anmalara katıldı. Berlin'de oluşan Berlin DurDe Grubu da eşzamanlı bir etkinlik gerçekleştirdi. Bu anmalar Ermeni meselesi konusunda her düzeyde tartışmaya yol açtı. Kamuoyunda tabu olarak görülen bir konunun gözle görülür olmasına katkıda bulundu.

Bunların dışında çok sayıda daha küçük çaplı etkinlikler gerçekleştirildi. Örneğin, daha ziyade Ermeni cemaatine yönelik yayımlanan haftalık *Agos* gazetesi çeşitli tehditler aldığında DurDe aktivistleri sokakta *Agos* satışı yaparak dayanışma içinde olduklarını gösterdiler. Almanya'da, Yahudi Soykırımı'nın başlangıç günü kabul edilen 9 Kasım'larda her yıl çeşitli etkinlikler düzenlendi. Yine Almanya'da Nazi döneminde Roman soykırımının başladığı gün kabul edilen 8 Nisan'da (2011'de ilk kez) sokakta bir anma etkinliği düzenlendi.

Genelkurmay Başkanı Org. İlker Başbuğ hakkında (siyasete müdahale ettiği gerekçesiyle) yapılan suç duyurusuna bir temsilcimiz katıldı. Ardından gelen, Türk İntikam Birliği Teşkilatı'nın ölüm tehdidine karşı bir imza kampanyası açıldı.

28 Eylül 2009'da Lice'nin bir köyünde öldürülen 12 yaşındaki Ceylan Önkol'un mezarını ve ailesini ziyarete giden heyet içinde bir temsilcimiz yer aldı. Ardından İstanbul'da düzenlenen büyük eylemin örgütlenmesinde yer alındı. 23 Ekim 2009 günü konuyla ilgili savcı ve askerler hakkında İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'na yapılan suç duyurusuna aktivistlerimiz de dahil oldu.

19 Ekim 2009 günü Habur Sınır Kapısı'ndan giriş yapan "Barış Grubu"nu karşılama heyetinde bir temsilcimiz yer aldı ve bölgedeki avukatlar, STK temsilcileri ve DTP milletvekilleriyle barış sürecinin geliştirilmesine dair temaslarda bulunuldu.

Ermenistan-Türkiye milli maçına topluca gidişi organize eden sivil yurttaşlarla birlikte DurDe ekibi de çalışmalara katıldı. Bir grup aktivistini maça giden gruba kattı. Ermenistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi çabalarına bir küçük katkı da böylece sunulmuş oldu.

Kürt sorununda barışçıl çözüme katkıda bulunmak amacıyla yapılan bir etkinlik de "Barış İçin Kitap" kampanyası oldu. Bu kampanyada Orhan Miroğlu'nun "Her Şey Bitti Anaya Söyleyin" adlı kitabı TBMM üyeleri, Genelkurmay, Başbakan, Cumhurbaşkanı ve siyasi parti liderlerine yazarının imzasıyla postalandı. Kitap 30 yıllık savaşta çocuklarını yitirmiş annelerin anlatımlarına dayanıyordu. Bu yüzden, "Batı"dan, Türk annelerin konu hakkında duygularını anlattığı çeşitli yazılardan bir broşür oluşturularak, kitabın yanı sıra, anılan kişi ve kurumlara yollandı.

DurDe, medyayı izlemekte, bu izleme sonucu her ay tespit edilen ırkçı, etnik ayrımcı, antisemit, İslamofobik ve nefret söylemi kapsamında yazı, demeç veya vakalar doğrultusunda "Ayın Irkçısı" adaylarını belirlemekte ve bunlar arasından DurDe katılımcılarının oylarıyla "Ayın Irkçısı"nı seçmektedir. DurDe'nin bu etkinliği basında da geniş yer bulmaktadır. 2010 yılı sonunda ilk kez "Yılın Irkçısı" da seçilmiştir. Seçimler binlerce katılımcıya ulaşmakta ve sayılan konularda farkındalığı artırmaktadır.

Neden Nefret Suçları?

Görüleceği gibi DurDe'nin faaliyet alanları çok sayıda ayrımcılığı kapsıyor. Bütün bu çalışmaların nefret suçları genel başlığı altında birleştirilmesi fikrine 2008 yılı sonunda varıldı. DurDe Girişimi'nin kurulmasına vesile olan ve Girişim için çok özel bir yeri bulunan Hrant Dink cinayeti vakasının nefret suçları bağlamında ele alınıp tartışılmaya başlanması da bu kararda önemli rol oynadı. Aktivistlerin düzenlediği örgütlenme toplantılarında Dink cinayetinin tipik bir nefret cinayeti olduğu kanaati güçlü bir biçimde oluştu.

Nefret suçlarında fail hedefini seçerken kurbanın kim olduğunu önemsemez, ne olduğunu önemser. Bu bağlamda tipik bir nefret suçu olan Hrant Dink cinayetinde (19 Ocak 2007) fail Ogün Samast "Ermeni'yi öldürdüm!" diye bağırmıştır. Daha sonraki sorgularında

Hrant'ı tanımadığını, onun resmini internetten bulduğunu, yazdığı yazıların "kanına dokunduğunu", hatta adını bile bilmediğini ("Biz onu Krant biliyorduk") belirtmiştir. O halde Hrant Dink'e kişisel bir düşmanlık beslediğini düşünemeyiz. Bu vakada fail, kurbanın bizzat Ermeni kimliğinden nefret etmektedir.

Aynı şekilde, Hrant Dink'i ölüme götüren süreci de basının kullandığı ve yaydığı bariz nefret söylemi başlatmıştı. Toplumda zaten genel bir kanı olarak varolan Ermenilerin "kalleş, hain, dönek" vb olduğu önyargısı, Hrant'ın *Agos*'ta, Sabiha Gökçen'in Ermeni olduğuna dair yazdıkları sonrasında, tam bir nefret söylemi kampanyasına dönüştürüldü. Kampanya boyunca, şimdi Ergenekon Davası tutuklusu olarak yargılanan pek çok kişi *Agos* gazetesi önüne gelerek Hrant'ı açıkça tehdit etti. MHP'ye bağlı Ülkü Ocakları Hrant için "Bundan sonra hedefimizdir" diye açıklamada bulundu. Valilik kendi makamına çağırarak tehdit etti. Ve bunların hiçbiriyle ilgili bir işlem yapılmadı. Aldığı sayısız ölüm tehdidine rağmen koruma sağlanmadı. Ölüm kararının alındığı Trabzon'da uçan kuşun bile duyduğu cinayet hazırlıklarına karşı hiçbir önlem alınmadı ve sonunda istenen gerçekleşti.

Sonrasında yaşananlar da nefret suçunu teşvik edenlerin gerçek yüzünü açığa çıkardı. Yakalandığında, jandarma ve polisler Türk bayrağı önünde, cinayeti işlediğini kabul eden sanıkla hatıra fotoğrafı çektirdiler. Mahkeme sürecinde sanıkları adliyeye getiren cezaevi aracının önüne "ya sev ya terk et" yazılı arma asıldı. Futbol maçlarında "Hepimiz Ogün Samast'ız" yazılı pankartlar açıldı. Yüzlerce internet sayfası kuruldu. Katile atfen *Ogün* adında günlük gazete bile yayımlandı. Aralık 2007'de İzmir Ayasofya Kilisesi Rahibi'ne saldıran zanlı ise *"Ogün Samast gibi kahraman olmak için"* bu fiili gerçekleştirdiğini ifade etmişti.

Hrant Dink cinayetinden yaklaşık üç ay sonra işlenen bir başka katliam da tipik nefret cinayetlerindendi. Malatya'daki Zirve Yayınevi Katliamı'nda (18 Nisan 2007), işkence edilerek öldürülen üç Hıristiyan meselesinde de, suçüstü yakalanan ve cinayetleri itiraf eden katiller öldürdükleri kişilerin "misyonerlik faaliyetinden rahatsızlık" duyduklarını belirtmişlerdi. Öldürdükleri kişilerle aralarında kişisel hiçbir mesele yoktu. Onları Hıristiyan kimliklerine duydukları önyargı sonucu öldürmüşlerdi. Üçü de erkek olan kurbanlardan birinin cinsel organını kesmeleri de bunu doğrulamaktaydı. Akıllarınca kurbanı sünnet ederek öldürmeden önce zorla "Müslümanlaştırmışlardı".

Bu ve benzeri korkunç vakaların nefret suçları kapsamında yer aldığı değerlendirmesinden yola çıkarak, DurDe 2008 yılı sonu itibariyle nefret suçları ve nefret söylemi üzerinde çalışma yürütme kararı aldı.

Bu amaçla, aralarında DurDe'nin kurucu unsurlarının da yer aldığı fakat daha geniş bir çevre tarafından, Şubat 2009'da, Sosyal Değişim Derneği kuruldu. Derneğin ilk çalışması medyada nefret suçlarının taranması oldu. Açık Toplum Vakfı ve Hollanda Konsolosluğu tarafından desteklenen bu çalışmada, ulusal basında yer alan 38 günlük gazetenin 20'si (ki toplam tirajın % 80'ini kapsıyordu) geriye dönük 10 yılı kapsayacak biçimde tarandı. Elde edilen örnekler önceden oluşturulan belli kriterlere göre elendi. Ortaya çıkan toplam beş bin civarında örnek yazı, haber, köşe yazısı vb bir havuzda toplanarak değerlendirildi. Bu örnekler süzgeçten geçirilerek sayı 200'e indirildi. Çalışmanın başında oluşturulan 12 kişilik Danışma Kurulu tarafından aralarından 10 tanesi seçildi ve içerik analizleri yapılarak "Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek" başlığı altında, kitap olarak yayımlandı (Nisan 2010, SDD).

Çalışma Derinleşiyor

Medya tarama çalışması bu çalışmaya katılan gönüllü, tam zamanlı ve yarı zamanlı aktivistler açısından bir dönüm noktası niteliğindeydi. Çalışmaya katılan aktivistlerimiz, her şeyden önce, sorunun ne kadar derin bir boyutu olduğunun farkına varmış oldular. Hem medya tarama çalışması sırasında hem de aktivistlerin örgütlenme toplantılarında nefret suçları ve söylemi çok daha fazla tartışılmaya başlandı.

Nefret suçları üzerinde yoğunlaştırmaya karar verdiğimiz çalışmaları daha etkin ve bilinçli kılabilmek için, bu konuya ilişkin bizden çok önce birtakım çalışmalar yürütmüş olan uluslararası çeşitli STK'lardan eğitimler alındı. Sayıları giderek artan aktivistler temel eğitimlerden geçirildi.

Temel eğitimler gerçekleştirildikten sonra ikinci ve çok daha geniş kapsamlı bir çalışma yürütmeye karar verildi. Nefret suçları konusunda sadece medyayı izlemekle yetinilemeyeceği, suçların izlenip raporu tutularak ilgili ulusal ve uluslararası kuruluşlara iletilmesi; Türkiye'de bir nefret suçları yasası çıkarılması; bu konuda çalışmalar yürütmekte olan STK'ların ortak mücadele edebileceği bir alan oluşturulması; bu suçlara özel bir izleme merkezi kurulması gibi fikirlere dayalı yeni bir kampanya başlatıldı.

Halen sürmekte olan kampanyanın temel hedefi bir nefret suçları yasası çıkarılmasıdır. Söz konusu kampanya kapsamında bir nefret suçları yasa taslağı, oluşturulan bir hukukçular grubu tarafından hazırlanacak, siyasi partiler ve TBMM nezdinde lobi faaliyetleri yürütülecek ve

aktivistlere yönelik geniş kapsamlı faaliyetler (imza kampanyası, stantlar, üniversitelerde toplantılar, atölyeler vb) yürütülecektir.

Yine yasa çıkarılmasına yönelik olarak Irkçılık ve Nefret Suçlarına Karşı Network çalışmasına başlandı. DurDe ve Sosyal Değişim Derneği'nin (SDD) ortak yürüttüğü bu çalışma kapsamında, nefret suçlarına karşı bir network oluşturmak üzere iki yıldır girişimde bulunulmakta. Bu çalışma doğrultusunda gerçekleştirilen çeşitli illerdeki toplantılara 70'in üzerinde kurum ve yaklaşık 500 kişi katıldı. Network'ün kurulması ve ilan edilmesi için (Temmuz 2011 itibariyle) İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Bursa ve Bodrum'da çeşitli STK temsilcileriyle tanıtım toplantıları düzenlendi. Toplantılar Antakya, Trabzon, Mersin, Van gibi şehirlerde devam edecek, ilerleyen aşamalarda talep gelen bütün şehirlerde benzer toplantılar düzenlenecek.

Bu network'ün birincil amacı sözü edilen yasanın çıkarılmasıdır. Bunun için düzenlenecek faaliyetlerde ortak hareket edebilme kabiliyetine sahip bir tür koalisyonun oluşturulması fikri genel kabul görüyor. Çeşitli mağdur kesimlerin temsilciliğini üstlenmiş, farklı konularda faaliyet gösteren STK'ların birlikte hareket edebilmesi, nefret suçlarını çok daha fazla görünür kılacak; toplumun farklı kesimlerinin seslerinin bir arada duyulması konuya olan ilgi ve merakı artıracak ve bu sayede geniş kesimlerin sorunu olan nefret suçları konusunda gerekli düzenlemelerin yapılması konusunda resmi otoriteyi harekete geçirme imkânımızı çoğaltacaktır.

Bu amaçlara yönelik olarak 17-18 Aralık 2010'da İstanbul'da 2 günlük bir sempozyum düzenlendi. Sempozyumda Nefret Suçlarının Cezalandırılması: Ulusal ve Uluslararası Yaklaşımlar; Nefret Suçları Tanımı ve Ayırt Edici Özellikler; Türkiye'de Nefret Suçlarına İlişkin Mevzuat gibi başlıklar altında, çeşitli gruplardan mağdurların karşılaştığı nefret suçları, Avrupa ve Türkiye'den deneyimlerin karşılaştırılması, sorunların ve nasıl bir mevzuat gerektiğinin tespiti gibi konular üzerinde duruldu.

Uluslararası Nefret Suçları Karşıtı Konferans

Yasa kampanyası çerçevesinde düzenlenen büyük çaplı etkinliklerden biri de İstanbul'da, Nisan 2011'de ırkçılık, nefret suçları ve nefret söylemine karşı düzenlenen uluslararası bir konferans oldu. Kapsamı ve uluslararası boyutuyla Türkiye'de ilk olan konferansta şu konuşmacılar yer aldı:

Ahmet İnsel, Ayşe Hür, Benjamin Abtan, Cengiz Alğan, Ergin Cinmen, Ferhat Kentel, Ferda Keskin, Fethiye Çetin, Fırat Söyle,

Geert Ates, Gülten Kaya, Hayal Köksal, Hayko Bağdat, Hilal Küey, Mithat Sancar, Mutlu Binark, Nayat Karaköse, Nil Mutluer, Oral Çalışlar, Orhan Kemal Cengiz, Ömer Laçiner, Ragıp Duran, Rober Koptaş, Robert O. Trestan, Roni Margulies, Sinan Özbek, Tankut Soykan, Turgut Tarhanlı, Ulaş Karan, Ülkü Doğanay, Ümit Kıvanç, Yasemin İnceoğlu.

Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (DİHAA) ve Global Dialogue desteğiyle düzenlenen konferansın katılımcıları arasında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), European Grassroots Antiracist Movements (EGAM), UNITED Against Racism, Anti-Defamation Legue (ADL), İnsan Hakları Araştırmaları Derneği (İHAD), İnsan Hakları Derneği, Irkçılık Karşıtı Komisyon, İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHGD), Uluslararası Hrant Dink Vakfı, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Araştırmaları Merkezi, *Agos* gazetesi gibi kurum ve STK'lar yer aldı.

Konferans tartışılan konu başlıkları açısından da oldukça zengindi: Toplumsal Bellek ve Geçmişle Yüzleşme: Türkiye'de Nefret Suçlarına Örnek Vakalar; Medyanın Nefret Söylemindeki Rolü; Nefret Suçları ile Mücadelede Uluslararası Deneyimler; Azınlıklar Nasıl Azınlık Oldu?; Nefretin Siyaseti: İslamofobi, Antisemitizm, Milliyetçilik; Herkesin "Ötekileri": Cinsel Kimliğe Yönelik Nefret Suçları ve LGBT Bireylerin Örgütlenme Sorunları; Nefret Suçlarıyla Mücadelede Yasal Düzenlemeler; Irkçılık – Etnik Ayrımcılık gibi başlıklar çok canlı tartışmalara sahne oldu. Bu konferansın kitabı 2011 yılı içinde yayımlanacak.

Dernek ve DurDe, 2011 yılı sonunda düzenlemeyi planladığı, Irkçılık ve Nefret Suçlarına Karşı Uluslararası Festival hazırlıklarını da sürdürüyor. DiyalogFest başlığı altında düzenlenecek uluslararası festivalde çatışmalı bölgelerden konukların davet edilmesi, kültürler arası diyalog, farklılıklara saygı gibi temaların yanı sıra, nefret suçlarıyla mücadelede sivil toplumun rolünün artırılmasına dönük çalışmalara ağırlık verilecek. Festivalin her yıl tekrarlanması düşünülüyor.

İzleme Merkezi

DurDe ve SDD'nin ortak yürütmeye hazırlandığı çalışmalardan biri ve belki de bu aşamada en önemlisi nefret suçlarını izleyecek bir merkez oluşturulması. Nefret suçlarının henüz toplumun gündemine yeni yeni girmeye başladığı ve yasal düzenlemelerin de bulunmadığı düşünüldüğünde bu suçları izleyip raporlamanın önemi ortaya çıkıyor.

Çeşitli ülkelerde yasal düzenlemeler dışında istatistik veritabanı oluşturma ve raporlama gibi faaliyetler de resmi düzeyde yapılıyor. Örneğin ABD nefret suçları yasalarına ek olarak bir de istatistik yasası oluşturmuş durumda. Kolluk kuvvetleri konu hakkında çok geniş bir eğitim sürecinden geçiriliyor ve bu eğitimler sık sık tazeleniyor. Polis ve FBI herhangi bir suç işlendiğinde dahi vakanın ardında yatan herhangi bir nefret veya önyargı saiki olup olmadığını anlamak için özel düzenlenmiş formlarla tutanak tutuyor.

Benzer şekilde İngiltere'de polis sendikası mahalle bazında kurulan yerel birimleriyle kamuyu sıradan gibi görünen suçların nefret suçu olabileceği konusunda uyarmak amaçlı eğitimler veriyor.

Türkiye'de ise işlenen nefret suçlarının yaygınlığına rağmen, herhangi bir yasal düzenlemeden yoksunuz. Yasal düzenleme olmadığı için resmi istatistikler de söz konusu değil. Bir suçun nefret suçu olup olmadığını anlamak için gereken verilere ulaşmak olanaksız. Dolayısıyla da bu suçların yaygınlığı hakkında kesin bir kanıt söz konusu değil.

Ancak yapılacak şeyler de yok değil. DurDe ve SDD olarak bu konuda çalışmanın önemine ikna olduktan sonra çeşitli toplantı ve eğitimler düzenlendi. Toplantılarda üzerinde önemle durulan konulardan biri izlemenin nefret suçları mı yoksa nefret söylemi üzerine mi olması gerektiği konusundaydı. Bunun için bir arama toplantısı düzenlendi.

Arama toplantısında çalışmanın temel hedefi olan Nefret Suçları İzleme Merkezi'nin çalışmalarının ilgili hedef grupları üzerinde olumlu yönde bir etki yaratabilmesi için, yapılacak izlemenin ve raporlandırmanın son derece nesnel ve bilimsel olmasının gerektiği tespit edildi.

Bunun gerçekleştirilebilmesi içinse, gerek metot açısından gerek altyapının oluşturulması bakımından uzmanların desteğine ihtiyaç vardır. 26 Şubat 2011 tarihinde İstanbul'da, altı farklı ülke ve Türkiye'den uzmanların katılımıyla gerçekleştirilen arama toplantısında yapılan öneriler ve değerlendirmeler doğrultusunda bir eğitim seminerinin düzenlenmesinin son derece yararlı olacağı görüldü. Bu seminer, oluşturulması planlanan izleme merkezinin altyapısı ve işleyişine dair bilgilerin projenin gerçekleştirilmesinden önce elde edilmesine olanak sağlayacaktı.

Bu doğrultuda AGİT ile yapılan görüşmeler olumlu sonuçlandı ve proje kapsamında düzenlenecek böyle bir seminerin destekleneceğine dair görüşler tarafımıza bildirildi.

AGİT'in bir alt birimi olan Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (ODIHR), uluslararası kurumlar arasında nefret suçları konusunda en yetkin organ olarak kabul ediliyor. ODIHR'nin katılımcı 56 ülke nezdinde halen yürütmekte olduğu çok sayıda benzer eğitim çalışmaları olup, söz konusu bu seminerler konu itibariyle dünyanın en yetkin uzmanları tarafından veriliyor.

AGİT ile ortaklaşa gerçekleştirilecek olan bu eğitim çalışmasının, gerek derneğin izleme faaliyetleri açısından gerek ileride kurulması planlanan izleme merkezinin altyapısının sağlıklı bir zemine oturtulması açısından son derece yararlı olacağı düşünülüyor.

(Not: Bu yazı yayımlandığında sözü edilen eğitim tamamlanmış olacak. Seminer, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı – Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (AGİT – ODIHR) ve Karalama Karşıtı Birlik (Anti-Defamation League – ADL) mensubu 3 uzman tarafından, toplam üç günde verilecek.)

İzleme Merkezinin Çerçevesi

Gerek nefret söyleminin yaygınlığı ve dolaşımdaki her türlü söyleme ulaşmanın çeşitli zorlukları (maddi olanaklar, yerel yayınların fazlalığı, internet ortamının sınırsız dünyasında izleme yapmanın zorlukları, personel ihtiyacı vb) gerek suça dönüşmeden önce engellemenin önemi göz önünde bulundurularak nefret söylemi yerine nefret suçlarını izleyecek bir merkez oluşturmaya karar verildi.

İlk aşamada merkezin amaç, hedef ve yöntemleri şöyle belirlendi:

Veri Toplama

Veri, olayların kategorilere ayrılması, eğilimlerin belirlenmesi ve nefret suçlarıyla mücadele için uygun politika ve stratejiler geliştirilebilmesi için gereklidir. Doğru, kapsamlı ve karşılaştırılabilir veri toplamak, nefret suçlarıyla mücadelenin etkin bir aracıdır.

Amaç

Merkezin asıl amacı, Türkiye'deki nefret suçlarıyla ilgili veri toplayıp değerlendirerek oluşturulacak raporların ilgili medya, kamu kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve STK'lar ile paylaşılmasıdır.

Hedefler

- Türkiye'deki nefret suçlarıyla ilgili doğru ve güvenilir veri toplanmasının sağlanması.
- Verilerin kapsamlı ve karşılaştırılabilir olması.

- Elde edilen verinin bilimsel yöntemlerle analiz edilmesi ve böylece nefret suçları konusunda durumun değerlendirilebilmesi ve bu verilerin uygun çözümler üretilmesine yardım etmesi.
- Hem resmi hem de sivil düzlemde nefret suçlarıyla mücadeleye katkıda bulunması.

Yöntem

Türkiye'de veri toplamanın belli zorlukları vardır. Bunlardan en önemlisi ise Türkiye'de kamu kurumlarının veri toplamaması ve STK'ların bu yöndeki çalışmalarını da desteklememesidir. Bu nedenle kapsamlı ve karşılaştırılabilir veriye iki kaynaktan ulaşılabilir: Kurbanlar ve anaakım medya. Kurbanlardan veri toplamak zor olduğu için daha çok medya izlemesine odaklanacağız; ancak her iki yöntemi de kullanabilmeyi umuyoruz.

Medya iki açıdan izlenir:

1. Medyada yer alan nefret suçları haberleri
2. Medyanın nefret söyleminin yayılmasında oynadığı rol

(Medyayı her iki konuda da izleyeceğiz.)

Hedef Gruplar

- Devlet kurumları
- Medya (özellikle anaakım medya)
- Nefret suçlarıyla mücadele eden STK'lar
- Konuyla ilgili uluslararası kurumlar

***

Uzun vadeli ve istikrarlı çalışacak böyle bir izleme merkezi, gelecekte çok daha kapsamlı ve gelişkin merkezlerin kurulmasına önayak olabilecektir. İzleme ve raporlama dışında hukuki destek ve rehabilitasyon hizmetleri sunabilecek; uluslararası gelişmeleri düzenli izleyip karşılaştırarak uygun araç ve yöntemler geliştirecek; adliye, yargı, eğitim, adli tıp, sosyal hizmet ve yardım kurumları vb alanlarda eğitim sağlayacak; nefret gruplarını izleyip haklarında yasal süreç başlatılmasını sağlayıp takip edecek. Mağdurların gerekirse 24 saat ulaşabileceği bir izleme Türkiye'de çok sayıda can yakıcı sorun hakkında çözümler üretilmesine ciddi katkılarda bulunabilir.

Tabii hem genel olarak nefret suçları konusunda çalışma yürütmenin zorlukları hem de medya üzerinden izleme yapmanın çeşitli sıkın-

tılarını da akıldan çıkarmamak gerekir. Gerekli bazı bilgileri medya izleme yöntemiyle toplamak son derece zordur. Örneğin, faillerin karakteristik özelliğini medyaya yansıyan haberler üzerinden derlemek pek mümkün değildir.

Faillerin önyargılı olup olmadığını haber üzerinden tespit etmek de her zaman kolay değildir.

İşlenen nefret suçlarının ne kadarının medyaya yansıdığı bilinememektedir. Zira ya mağdur korktuğu için bunu paylaşmayabilir ya da medya kurumları nefret suçlarına duyarsız davranarak veya haber değeri görmeyerek, bazı vakaları yansıtmayabilir.

Örneğin basılı gazeteleri internet üzerinden izlemede arşiv sınırlılığı, bazı yazı veya haberlerin sonradan sayfadan kaldırılıyor olması gibi teknik nedenlerle sıkıntılar yaşanabilir.

Ancak yine de nefret suçları ve nefret söylemi konusunda veri toplamak ve bu bilgilerin kamuoyu ile paylaşılması, bu tür suçlara karşı bir tepki verilmesi ve bu tür suçların önlenmesi çabalarının en önemli unsurlarından birini oluşturuyor. Sorunla gerektiği şekilde yüzleşmek için, yerel ve ulusal düzeyde yetkililerin ve kamuoyunun sorunun gerçek doğasını, boyutunu ve toplum açısından oluşturduğu tehditleri iyi bilmesi gerekiyor. Bazı kesimler günlük yaşamlarında şiddete ve önyargılara maruz kalırken, toplumun geri kalan kesimleri büyük oranda bu durumun vahametinin veya farklı ayrımcılık pratikleriyle olan ilintisinin farkında olmayabiliyor. Türkiye gibi, nefret suçlarına yönelik verilerin resmi olarak toplanmadığı ve kamuoyuyla paylaşılmadığı ülkelerde, sivil toplumun çabalarıyla elde edilecek veriler, sorunun çözümü için siyasi adımlar ve yeni yasal düzenlemeler gerektiğini gösterme yönünde önemli bir kaynak teşkil eder. Sivil toplumun veri toplama kaynakları sınırlı olsa da, bazen çok etkin olabilmektedir.

Aynı şekilde, bu tür bilgiler güçlü bir lobi ve savunuculuk faaliyetiyle beslendiğinde, yasaların ve pratiklerin şekillenmesine katkıda bulunabilir. Sivil toplum kuruluşları, mağdurlara yönelik şiddet fiillerinin yanı sıra, bu tür suçların söz konusu olduğu durumlarda polisin, savcının ve hukuk sisteminin verdiği tepkileri de izleyerek, bu bilgileri kamuoyuyla paylaşabilir. Bu tür bir çalışma, sivil toplumun, hükümetin attığı adımları gözden geçirmesi ve işlenen nefret suçlarının cezasız kalmaması için gerekli zemini oluşturabilir.

Öte yandan nefret suçları konusunda toplanan veriler sadece yetkililerin ve kamuoyunun genelinin değil, bu tür suçların mağduru olan kesimlerin de işine yarayabilir.

Toplanacak verilerin özellikle mağdur kesimler açısından şu yararları olabilir:

- Mağdur durumdaki grup ve toplulukların tetikte olmasını sağlar ve böylece güvenliklerini artırır.
- Mağdurların nefret suçlarını ilgili mercilere bildirme olasılığını artırır.
- Mağdur kesimlere, kendilerine yönelik saldırıları kamuoyuna ifşa etme fırsatı sunar.
- Mağdur kesimlerin, maruz kaldığı nefret suçları karşısında sessiz kalmasıyla topluma verilecek olan çaresizlik mesajı yerine, bu tür suçlara karşı mücadele edileceği mesajı verilir.
- Nefret suçlarının gerçekte yaygınlığı konusunda kamuoyunu bilgilendirir.
- Mağdur kesimlerin karşı karşıya olduğu nefret suçlarıyla baş edilebilme yollarının tartışılmasına olanak verir.
- Yasa koyucu ve hükümet yetkililerinin, bu tür suçlara karşı mücadele için gerekli eğitim ve mağdurlara destek gibi hizmetlere yönelik kararların alınmasında gerekli olan bilgileri edinmesini sağlar.

***

Sadece bir izleme merkezi kurmanın değil, konu hakkında faaliyet yürüten STK'ların ortak bir mücadele aracı oluşturmasının da belli zorlukları var. Türkiye'de nefret suçlarına karşı mücadelede ilk ortaya çıkan örgütler LGBTT hareketi içerisinde yer alan çeşitli örgütlerdir. En yaygın biçimde bu suçlara maruz kalmaları ve toplumun hemen diğer bütün kesimlerinden tepki görmeleri bunda rol oynamış olabilir. Buna rağmen nefret suçlarına karşı mücadelede örgütlenmelerinin önüne en çok engel çıkarılan gruplardan biri de onlardır. Ve maalesef çok sayıda grup LGBTT örgütleriyle aynı çatı altında veya ortak bir amaç (örneğin yasa) etrafında yan yana mücadele etmekten uzak durmaktadır.

Benzer şekilde Müslüman örgütlerle Musevi örgütleri veya Sünnilerle Alevileri bir arada mücadeleye ikna etmek kolay değildir.

Güvenlik kaygısıyla bu tür çalışmalara hiç katılamayan ya da kendisini gizlemek zorunda kalan gruplara ulaşmak da zorluklardan biridir. Nefret suçları konusunda çalışan çeşitli STK'ların aralarında sıkı bir iletişim ve işbirliği olmaması çok zaman benzer işleri, birbirinden habersiz, aynı zaman diliminde yapmaları sonucunda boşa enerji, zaman ve maddi olanak kaybına yol açabiliyor. Çalışma yürüten grupların ge-

nellikle (ve doğal olarak) kendilerine özgü sorunlara yoğunlaşmaları, belirledikleri tema(lar) dışındaki nefret suçları alanına girememeleri ve bu temaların da genellikle belli başlı alanlar (etnik, dinsel, cinsel vb) dışına çıkmaması, diğer alanları tamamen boşta bırakıyor. Üstelik özgül alanlara yoğunlaşan STK'ların arasındaki iletişim eksikliği, ortak zeminde mücadele olanaklarının verimsiz kullanılmasına yol açıyor. Tek bir alana yoğunlaşmaktan ziyade tüm nefret suçu mağduru veya hedefi kişi ve grupların birlikte mücadele aracı olabilecek bir tür koalisyon her şeyden önce mağdurların birbirlerini tanımasını sağlar. Sorunlarının çok büyük oranda aynı kaynaklardan fışkırdığını gören farklı mağdur veya hedef gruplar birbirlerine besledikleri olumsuz önyargıların da farkına varırlar. Belki de en önemlisi budur. Her bir nefret suçu mağduru bir diğerinin mağduriyetini gidermek için, kendi olumsuz önyargılarını kırıp çabalamaya başladığında işler rayına oturmuş demektir.

Bu yazı boyunca üzerinde asıl durulmak istenen, nefret suçları yasası çıkarılması konusunda, çoğu zaman hantal ve gönülsüz davranma geleneğine sahip devlet bürokrasisini harekete geçirebilme yönünde, özetle iki husus öne çıkıyor:

Çeşitli STK'ları ve bağımsız, gönüllü bireyleri kapsayacak esneklikte bir koalisyon ve nefret suçlarını istikrarlı bir şekilde takip edecek bir izleme merkezi kurulması. Başlangıç için fena sayılmaz...

Bir Örnek Vaka: Manisa, Selendi'de Romanlara Linç

Türkiye nefret suçları açısından maalesef bol miktarda örnek bulunabilecek bir durumda. Kimi vakalarda işlenen suçlar bireysel olmaktan çıkıp toplu saldırılara dönüşebiliyor. Uzun yıllar belli gruplara karşı negatif önyargıları beslenen bir toplumda, nefret söylemiyle açılan yoldan işlenen nefret suçlarının nasıl birdenbire toplu linç girişimlerine evrilebildiğini göstermek bakımından bir örnek vakayı, tanıklıklara dayanarak inceleyeceğiz.

2011 yılbaşı gecesi Manisa Selendi'de bir kahvehanede "Çingene'ye çay yok" denmesiyle başlayan gerginlik kavgaya dönüşmüş, sonrasında yaklaşık bin kişi Romanların yaşadığı bölgeye saldırmıştı. Romanların evleri, çadırları, araçları tahrip edilmiş, "Selendi bizimdir, bizim kalacak", "Selendi'de Roman istemiyoruz" sloganları atılmıştı. Roman yurttaşlara yönelik linç kampanyasını ve sonrasında ilçeden sürülmelerine varan olayları da tipik nefret suçları arasında sayabiliriz.

Olaylarla ilgili, Roman Dernekleri Federasyonu için rapor hazırlığında olan Akhisar Çağdaş Roman Derneği Başkanı Şener, hükümetin "Roman Çalıştayı"nı düzenlemesinin ardından Selendi'de Romanlara yönelik ayrımcılığın arttığını, "Kahvelere gelmesinler, çay vermeyeceğiz" benzeri sözlerin sarf edildiğini, hatta "Kürtler başkaldırdı, Romanlar da başkaldıracak" algısının yaratıldığını öğrendiklerini aktardı. Şener'in verdiği bilgiye göre, yaklaşık 6 bin nüfuslu Selendi, zaten yoksul bir ilçe; işsizlik yoğun. Romanlarsa, bulabildikçe geçici tarım işçiliği yapıyor; seyyar satıcılık, hurdacılık, ayakkabı boyacılığı gibi işlerle geçimlerini sağlıyor.

Linç girişimine maruz kalan Roman yurttaşlardan Burhan Uçkun NTV'ye verdiği demeçte (http://www.haberx.com/selendi_icin_romanlar_ne_diyor%2817,n,10300252,506%29.aspx) şunları söylüyor:

"Olay sigara içme kavgası değildi. Ben kahveye gittim ve çay içmek istedim. 'Çingenelere çay vermem' cevabı alınca tartışma çıktı ve beni dövdüler. Önce hastaneye ardından da karakola götürüldüm. Babam da karakola geldi. Orada beni dövenleri görünce; rahatsızlığı da vardı, sinirlendi ve vefat etti. O gece beni karakolda tuttular ve sabah bıraktılar. Babamı defnettik. Dün benim eşim, amcamın ve halamın kızı ev gezmesine giderlerken, 'Hastanelik yaptık utanmadan geziyorlar' sataşmalarına maruz kaldılar. Tartışma yaşanmış. Bize haber verildi ve olay yerine giderek ailelerimizi eve getirdik. Saat 02.00 civarı Selendi Belediye Başkanı anons yaparak, halkı belediye önüne çağırdı. Akşam saatlerinde de gürültüler gelmeye başladı..."

Aynı haberde iki başka Roman da olaylara dair şu bilgileri veriyor:

"Çok şeyler yaşandı. Torunlarım, çocuklarım var ve onları kaybetme korkusu yaşadım. Üzerimize yürüdüklerinde kimse de yapmayın demedi; 'Vurun Çingenlere' diyorlardı. Ben de Türk vatandaşıyım..."

"Öyle bir şey ki anlatılması mümkün değil. Belediye Başkanı'nın kışkırtması var. Belediye'nin imkânlarıyla arabalar tahrip edildi. Evlere saldırdılar ve subayımız sayesinde canımızı kurtardık. 30 senedir oradayız ve aramızda husumet yoktu. Kavgamız olmadı. Bunu yapan Belediye Başkanı'dır. Manisa Valisi, bizimle yaptığı toplantıda, bize kâğıtlar uzattı. 'Kendi isteğimizle gitmek istiyoruz' dedirtmeye çalıştı. 'Kendi isteğimizle terk ediyoruz diye yazın ve imzalayın' dedi. Ben bunu yapmadım..."

Yukarıda verilen, internet sitesindeki haberin altına yazılan okur yorumları[1] da belli gruplara yönelik önyargıların ne boyutta olduğunu göstermesi bakımından ilginç:

1. Yazım hatalarına dokunulmamıştır. (C.A.)

MERVE YILDIZ - 21.05.2010 20:06 YA BU NE BİÇİM İŞ MİLLET GELİP SELENDİMİZİ SUÇLUYO ROMANLAR ÇOK YALAN ŞEYLER SÖYLEMİŞ YAKIŞIR MI BU İNSANLARA ONLARDA BİR YERDE HAKLI AMA BU MEDENİYETE YAKIŞMIYO

SEYHAN DABAN - 09.01.2010 11:21 DR.X arkadaşım yazdıklarına katılıyorum ve yorumumda selendi de etnik ayrımcılık yok diyede belirtmiştim olsaydı bu insanlar cadırlarda alınıp ekmek verilip evlere yerleştirilmezdi. PKK denen şerefsizler gelsin selendi de sokakları yakıp yıksın çocukları yaksın da gör neler oluyor.. sıkıyorlarsa gelsinler bi denesinler edirne halkı da içlerine almıyor daha ilçeye girmeden canları pahasına orada onları yok ederler .. siz bazı gercekleri bilmediğiniz için uzaktan davulun sesi hoş geliyor acaba senin ailene küfürler edilip işyerin talan edilmeye çivili sopalarla kafana vurulsaydı sen ne yapardın..

...isterse selendili olsun aynı olayları kim gercekleştirirse gerçekleitirsin başına gelecekler uzun vadede hep budur hırsız terör eşkiya kabadayı adi şerefsiz insan selendi den uzak dursun yeter"

SELENDİLİ - 08.01.2010 18:36 AYRIMCILIK FİLAN YOK ONLAR SELENDİNİN HUZURUNU BOZMAK İSTEDİLER AMA BAŞARAMAYACAKLAR BİLMEDEN SELENDİLİLERİ SUÇLAMAYIN

SEYHAN DABAN - 08.01.2010 13:06 DR.X Arkadaşımın yabancı ülkede yaşadığı belli olaylara cok uzak..bu insanlar bu memleketin evlatları ve böyledir ve 30 yılı aşkın süredir selendi halkı onlara kucak açmış yardım etmiş cadırlardan alarak evlere taşımışlardır ...ancak besle yetimi oysun gözünü misali roman vatandaşlarımız halkı huzursuz edip tehditler savurarak bu kahve basarak camlar kırarak asayişi bomaya hakları yoktur.."

cavit eroğlu - 07.01.2010 22:52

Yüzyılı falan yok kardeşim, Yabancılarada birşey anlatmak zorunda değilsin kardeşim ... Selendililerin romenlerden ne çektiğini sizler bilmezsiniz olayların iç yüzünü bilmeden konuşmayınız ve yorum yapmayınız

***

Görüldüğü gibi belli bir gruba (bu vakada Romanlara) duyulan nefret kimi zaman herhangi bir önyargılı bireyin şiddet eyleminden çıkıp

kısa sürede kıvılcımlanarak kitlesel şiddete dönüşebiliyor. Bu da nefret suçlarının niçin diğer suçlardan ayrı ele alınması gerektiğini kanıtlıyor.

Üstelik yukarıdakine benzer olaylar ülkemizde bol bol gerçekleşiyor. Örneğin, Temmuz 2010'da Bursa İnegöl ve İskenderun Dörtyol olaylarında Kürt yurttaşlara yönelik linç girişimleri de nefret suçlarının kitleselleşme tehlikesine verilebilecek bariz örneklerdendir.

Nefret suçlarına en fazla maruz kalan LGBTT bireylere yönelik nefret suçlarında da önyargı saiki genellikle çok açıktır. Pek çok travesti/transseksüel cinayetinde failler kendilerini savunurken mağdurun kendilerine "ters" cinsel ilişki teklif etmesine kızdıklarını söylemektedir. LGBTT bireylere yönelik nefret cinayetleri, medyada "gey cinayeti", "eşcinsel cinayeti", "ahlaksız teklif" manşetleri atılarak, şiddet olayları magazinleştirilerek sunulmaktadır. Medya bu haberleri verirken genellikle zanlının savunması üzerinden haberi hazırlamaktadır. "Kurban"ın kendini savunması mümkün olmadığı için "zanlı"nın savunması doğrultusunda hazırlanan haberler de taraflı ve homofobik olmaktadır.

Bilgi Notu

DurDe Girişimi etkinliklerini aktivistlerin ortak karar aldığı toplantılarda planlıyor. Toplantılar herkese açık ve Cuma akşamları 19:00'da şu adreste yapılıyor:

Karakedi Kültür Merkezi,

İstiklâl Cad., Bekâr Sok., 16/2, Beyoğlu, İstanbul.

Tel: 0212 249 17 76

DurDe haberleşme grubuna kayıtlı 3 binden fazla üye bulunuyor. İzmir ve Ankara için ayrı haberleşme listeleri de var. Berlin, Bodrum ve Bursa'da da birer *DurDe* grubumuz mevcut.

DurDe Facebook sayfasının 32 bine yakın üyesi haberleşmeleri takip ediyor.

DurDe haberleşme grubuna üye olmak için:

durde_info-subscribe@yahoogroups.com

Eğer kayıtta bir sorun yaşarsanız, durde@durde.org adresine bir e-posta gönderebilirsiniz.

DurDe'nin internet sitesi: www.durde.org

Her türlü bilgi alışverişi için aşağıdaki telefonlara ulaşabilirsiniz:

0535 885 76 15

0555 816 78 33

0212 292 34 39
www.durde.org
www.nefretme.org
Facebook: http://www.facebook.com/durde
Twitter: http://twitter.com/#!/DurDeTr

Sosyal Değişim Derneği

Nefret suçları konusundaki toplantılarını Beyoğlu'ndaki ofisinde yapıyor. Tüm toplantılar herkesin katılımına açık. Alt çalışma grupları da gönüllülerin katılımına açık.

İstiklâl Cad., Bekâr Sok., 16/3, Beyoğlu, İstanbul.
Tel: 0212 2492 34 39
Fax: 0212 292 45 50
www.sosyaldegisim.org
Facebook:http://www.facebook.com/SosyalDegisim
Twitter:http://twitter.com/sosyaldegisim

Nefret Suçları ile Mücadelede Bir Örnek: Güney Yoksulluk Hukuk Merkezi (SPLC)

Taner Kılıç[1]

Giriş

İlk olarak 1969 yılında "önyargı yasaları" olarak ABD'de kavramlaştırılan nefret suçları daha sonraki yıllarda Avrupa ülkeleri mevzuatlarında da kendisine yer bulmuştur. Şüphesiz farklı ülkelerden, etnik yapı, din ve mezheplerden gelen göçmenlerce kurulan ABD'de bu suçun öncelikle tespit edilip uygulanmaya konulmak istenmesi ülke içinde sağlanmak istenen denge ve korunmak istenen haklar açısından anlamlı ve önemlidir. Başta yerli haklarının, daha sonraki kölelik uygulamasına bağlı olarak siyah haklarının, günümüzde ise daha çok göçmen ve vatandaşlık haklarının tartışıldığı ve bu tartışmadan beslenen

1. Avukat.

sivil haklar mücadelesinin ve kazanımlarının muhafaza edilmesi şüphesiz hem ABD hem de dünya ülkeleri açısından son derece önemlidir. 1990'lı yıllardan itibaren, cinsiyet ve cinsel yönelim temelinde gerçekleştirilen saldırıların da bu kapsama alınmasıyla, tarihi süreç nefret suçlarıyla mücadelede önemli bir evreye ulaşmıştır.

İlk kez bu ülkede konu üzerinde yoğunlaşılması, konunun kavramlaştırılması ve Ceza Hukuku içinde değerlendirilmesiyle kuşkusuz, ABD bu alanda bizlere hem öğreti hem de bu alana ilişkin mevzuatın oluşturulması ve uygulamanın gözlemlenebilmesi imkânını sunan çok önemli bir ülke olarak değerlendirilebilir. Şüphesiz, bu geniş gözlem alanı sadece ceza hukukçuları ve kanun uygulayıcıları ile sınırlı bir kesim için önemli bir alan olmayacaktır. Aynı zamanda insan hakları savunucuları ve nefret suçlarıyla mücadeleyi önemli gören sivil toplum kuruluşları için de bu ülkede çok dikkat edilmesi ve tecrübelerinden dersler çıkarılması gereken önemli mücadele mekanizmaları, örgütleri ve yapıları oluşturulmuştur. İşte bu kapsamda yaptığımız bir araştırmada Montgomery, Alabama'da ziyaret ederek Merkez'in direktörü ve Merkez tarafından çıkarılan derginin editörü ile görüşebilme imkânı bulduğumuz Southern Poverty Law Center'ın [(SPLC) Güney Yoksulluk Hukuk Merkezi] bizim için önemli bir örnek oluşturduğunu düşünüyorum.

SPLC nefret suçlarıyla ilgili çok ciddi faaliyet yürüten, ABD'deki nefret gruplarını izleyen ve deşifre eden bir kuruluştur. Bu kuruluş yasa uygulamalarını, medyayı, interneti ve hatta insanların davranışlarını izleyip bunların sonuçlarını üçer aylık dönemler halinde çıkarmakta oldukları *Intelligence Report* [İstihbarat Raporu] isimli dergisiyle duyurmaktadır. Bu önemli işlevi dolayısıyla bu yapının gelişim sürecinin, oluşturduğu mekanizma ve taktiklerin öğrenilip değerlendirilmesinin Türkiye'de önümüzdeki dönemde bu alandaki tartışmalara ışık tutmasının, özellikle bu alanda savunuculuk mekanizmaları kurmak isteyen hak örgütleri için yeni ufuklar açmasının kuvvetle muhtemel olduğunu rahatlıkla iddia edebiliriz. Bu nedenle bu yazıda SPLC'yi nefret suçlarıyla mücadelede dikkate alınması ve tartışılması gereken bir savunuculuk taktiği olarak elimizden geldiğince tanıtmayı uygun gördük.

ABD'de Nefret Suçları ile Mücadelenin Gelişimi

"Nefret suçları" kavramı (*hate crimes*) 1980'lerde medeni hak hareketi (*civil rights movement*) tarafından ilk önce ABD'de geliştirilmiştir. Hassas birey ve toplulukları nefretten kaynaklı suçlardan korumak

amacıyla geliştirilen düşünceden hareketle 1981 yılında Anti-İftira Ligi (*Anti-Defemation League*), Ulusal Gey ve Lezbiyen Görev Gücü Vakfı (*National Gay and Lesbian Task Force Foundation*), Önyargı ve Şiddet İçin Ulusal Enstitüsü (*National Institute for Prejudice and Violence*) ve Güney Yoksulluk Hukuk Merkezi (*Southern Poverty Law Center-SPLC*) birlikte bir yasa tasarısı hazırladı. Tasarı başlıca şu amaçlar için hazırlanmıştır:

1. Kurumlar vandalizmden korunsunlar.
2. Mağdurların belirli özelliklerinden ötürü işlenen suçlara artırılmış ceza verilsin.
3. Bu tür suçlarda mağdurlar tazminat davası da açabilsinler.
4. Bu suçlar hakkında ülke çapında veri toplansın.

Bu yasa tasarısının bir ya da birden çok konusu birçok devlette yürürlüğe konulmakla beraber 1993 yılında Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi (*Supreme Court of the United States*) tarafından onaylandı. Buna göre, belirli suçlarda iki hatta üç misli ceza verilebilmektedir. Eskiden kabahat (*misdemeanor*) sayılan "hata"lar sonradan suç (*felony*) kategorisinde değerlendirilmiştir. Bundan başka, nefret suçları yeni bir suç kategorisi olarak da yasalara girmiş bulunmaktadır.

Veri Toplayan Kuruluş: FBI

Federal Soruşturma Bürosu (*Federal Bureau of Investigation*), kısa ve bilinen adıyla FBI tarafından 1960 yılından beri toplanan "suç istatistikleri" internette ilan edilmektedir.[2] Tekdüze Suç Raporlaması (*Uniform Crime Reporting*) içinde 1992 yılından beri "nefret suçları" özel bir başlık olarak yer almaktadır. En son rapor 22.11.2010 tarihinde yayımlanmış olup 2009 yılında işlenen nefret suçlarını kapsamaktadır.

Bu veri toplamanın yasal dayanağı 23 Nisan 1990 yılında, ABD Kongresi'nin Genel Savcı'ya ırk, din, cinsel yönelim veya etnik köken hakkında önyargı gösteren suçlar hakkında veri toplamasını emretmesi sonrasında gelişen süreçte oluşmuştur. Genel Savcı bu görevi FBI'ya devretmiştir. Eylül 1994'te engellilere karşı önyargı da suçlar kategorisine eklenmiştir. 2009 yılında Kongre'den geçen bir yasayla gençlere, cinsiyet ve cinsiyet kimliği ile ilgili önyargılara dayalı suçlar da istatistiklere dahil edilmiştir.[3] Toplanan veriler olaylar, suç türü, mağdurlar, failler, yerler ve açılan davalara göre değerlendirilmektedir.

2. Veriler için adres: http://www.fbi.gov/stats-services/crimestats
3. Ayrıntılar http://www2.fbi.gov/ucr/hc2009/abouthcs.html sayfasında bulunabilir.

Bu veritabanına kişi ve kuruluşlar da bilgi aktarabilmektedir; fakat 2009 yılında daha çok kolluktan veri aktarılmıştır (14.222). Resmi kuruluşların sorumlu olduğu insan sayısı 279 milyon olup, bu rakam tüm nüfusun % 90'ına denk düşmektedir. Rapora göre suç oranı 2008 yılına nazaran düşmüş (6.604 olay) ve mağdur sayısında da azalma yaşanmıştır (8.336).

Tabloda görüldüğü üzere 8.336 mağdurdan 4.057'si ırkçı nedenle, 1.575'i dini nedenle, 1.482'si cinsel yönelim, 1.109'u etnik veya milli kökenden ötürü ve 99 kişi de engelli olduğundan mağdur duruma düşmüştür. İşlenen suçların % 61,1'i şahıslara, % 38,1'i ise mülkiyete karşı işlenmiştir. Irkçı nedenle mağdur edilmiş 4.057 kişiden % 71,5'i siyah olduğu için taciz edilmiştir. Dini nedenle işlenen suçlarda en çok mağdur edilenlerin (%71,9) Yahudiler olduğu bildirilmiştir. 6.225 saldırgandan % 62,4'ünün beyazlardan, % 18,5'inin ise siyahlardan oluştuğu tespit edilmiştir.

Ayrıntılı veri ise şöyledir:

2009 Yılında Önyargı Nedeniyle İşlenen Suçlar Tablosu

Önyargı Türü	*Olaylar*	*Suçlar*	*Mağdur**	*Fail***
Toplam	6,604	7,789	8,336	6,225
Tek önyargılı hareketler	6,598	7,775	8,322	6,219
Irk:	3,199	3,816	4,057	3,241
Beyaz karşıtı	545	652	668	753
Siyah karşıtı	2,284	2,724	2,902	2,160
Amerika Kızılderili/Alaska karşıtı	65	84	87	88
Asya/Pasifik karşıtı	126	147	149	108
Birden fazla ırk/grup karşıtı	179	209	251	132
Din:	1,303	1,376	1,575	586
Yahudi karşıtı	931	964	1,132	353
Katolik karşıtı	51	55	59	25
Protestan karşıtı	38	40	42	17
İslam karşıtı	107	128	132	95
Diğer din karşıtı	109	119	131	51
Birden çok din/grup karşıtı	57	60	68	38
Ateizm karşıtı	10	10	11	7
Cinsel yönelim:	1,223	1,436	1,482	1,394
Erkek eşcinsel karşıtı	682	798	817	817
Kadın eşcinsel karşıtı	185	216	227	197
Eşcinsel karşıtı	312	376	391	349

Önyargı Türü	*Olaylar*	*Suçlar*	*Mağdur**	*Fail***
Heteroseksüel karşıtı	21	21	21	14
Biseksüel karşıtı	23	25	26	17
Etnik/milli köken:	777	1,050	1,109	934
İspanik karşıtı	483	654	692	649
Diğer etnik/milli köken karşıtı	294	396	417	285
Engelliler:	96	97	99	64
Bedensel karşıtı	25	25	25	25
Zihinsel karşıtı	71	72	74	39

Güney Yoksulluk Hukuk Merkezi

Southern Poverty Law Center [(SPLC) Güney Yoksulluk Hukuk Merkezi] ABD'deki nefret gruplarını izleyen ve onları deşifre eden bir kuruluştur. Bu kuruluş çıkarmakta olduğu *Intelligence Report* (İstihbarat Raporu) isimli dergi ile araştırmalarını ve bu araştırmalardan çıkan sonuçları duyurmaktadır. SPLC hukuki ve cezai sorumluluk da doğurabilecek bu çalışmasını son derece ciddi ve titiz yöntemlerle yürütürken bazen dedektiflik yöntemlerine başvurmaktan da geri kalmamaktadır. Derginin editörü ile Merkez'in direktöründen aldığımız bilgilere göre, bu dergi günümüzde 60.000 kadarı kanun uygulayıcı olmak üzere, 300.000'den fazla abonesiyle nefret gruplarını izleyen ve deşifre eden, ülkenin en etkili yayını olarak görülmektedir.

Merkez'de üst düzey personel olarak 21 kişi çalışmaktadır.[4] 2006 yılında 139 çalışanı vardı.[5] Statüsü gereği, SPLC'ye yapılan bağışlar vergiden muaf tutulmaktadır.

Tarihçe

SPLC 1971 yılında Morris Dees ile Joseph J. Levin Jr. adlı iki avukat tarafından ABD'de ayrımcılığa karşı davalara bakmak için "hukuk bürosu" olarak kurulmuştur. 1979 yılında bu merkez Ku Klux Klan (KKK) adlı kafatasçı yapılanmaya karşı ilk davasını açmıştır.

1981 yılında Alabama'da barışçıl bir gösteri sırasında göstericilere saldıran bir beyazın siyah bir kişi tarafından meşru müdafaa sırasında

* *Mağdur* bir kişi, müessese, kurum veya bütün toplum olabilir.

** *Fail* şahıs olarak bilinmiyorsa hareketinde diğer faillerden farklı davrandığı bilgisi olan kişiler.

4. Fotoğrafların da bulunduğu sayfa http://www.splcenter.org/who-we-are/leadership

5. Ayrıntılar http://www.faqs.org/tax-exempt/AL/Southern-Poverty-Law-Center-Inc.html

öldürülmesinin ardından yapılan yargılamada tamamı beyaz olan jüri üyelerinin idam kararı vermesi üzerine bu ekip ilk kez o tarihte "Klanwatch" (Kafatasçıları İzleme) ismi altında sanık yanında temyize dahil olmakla bu alandaki hukuki mücadelesini genişletmiştir. Bu dava kapsamında yaptıkları çalışmalarda karşılarında aslında bir "nefret grubunun" olduğunu fark eden ekip daha sonraki çalışmalarında, ülkede birçok nefret grubunun aktif olarak faaliyet gösterdiğini tespit etmiştir. Daha sonra "Hatewatch" (Nefret İzlemesi) adını alan bu proje yedi kategoride daha nefret örgütleri keşfetmiştir.

Temmuz 1983'te Merkez'e atılan bir bomba yüzünden hem bina hem de tüm veriler yok edilmiştir. Şubat 1985'te, Klan üyeleri söz konusu bombalama eylemini üstlenmişlerdir.[6] 2007 yılına kadar 30'dan fazla kişi Dees'i öldürmeye ya da Merkez'i havaya uçurmaya teşebbüsten ceza almıştır.

1989 yılında SPLC, Civil Right Memorial'ı [Medeni Haklar Anıtı] açtı. Bu anıt ile, Avrupa ve Afrika'dan gelen insanlara eşit muamele için mücadele ederken 1954-1968 yılları arasında ölmüş 40 insan anılmaktadır. 1954 yılında ABD Yüksek Mahkemesi okullarda ırkçı ayrımcılığı yasadışı ilan etmiş, 1968 yılında ise Martin Luther King öldürülmüştür. Zaman dilimi bu süreçteki önemli kilometre taşlarına dikkat çekmek üzere seçilmiştir.

Anıtta Martin Luther King'in ünlü "Bir Hayalim Var" adlı söylevinden şu satırlar yer almaktadır: "Gün gelecek, adaletsizliğin ve eziyetin sıcağıyla bunalıp çölleşmiş olan Mississippi Eyaleti bile, bir özgürlük ve adalet vahasına dönüşecek."

SPLC'nin ilk 17 yıllık çalışmaları kapsamında açtığı davalar sayesinde bu grupların önde gelen 9 tanesi kapatılmıştır. SPLC birçoğu adi suç gibi gözüken cinayetlerin arkasında aslında nefret gruplarının olduğunu ortaya çıkarmış, göçmenler aleyhine başlatılan nefrete dayalı kampanyaları durdurmuş, bazı nefret gruplarının dağıtılarak tüm malvarlıklarına el konulmasını sağlamıştır.

SPLC özellikle 1995 yılındaki trajik Oklahoma saldırısından[7] sonra, sahip olduğu derinlemesine bilgilerle ülkedeki yasa uygulayıcılarının dikkatini çekmiş ve bundan sonra birçok kamu birimi, Senato ve Temsilciler Meclisi'nde önemli sunumlarda bulunmuştur. Grup, halen nefret suçları ve bunların tespiti hakkında, yasa uygulayıcılarına düzenli

6. Haber kaynağı: NYT, 21 Şubat 1985: http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9903E4DD1239F932A15751C0A963948260

7. 19 Nisan 1995 tarihinde Oklahoma'da bulunan Murrah Federal Binası'na yapılan saldırıda 168 kişi yaşamını yitirmiştir.

eğitimler vermektedir. 1991 yılından bu yana 55.000 okula düzenli olarak, hoşgörü konusunda eğitim malzemesi göndermektedir. Medyanın da görüşlerini önemsediği SPLC birçok olayda vermiş olduğu doğru ve zamanında bilgilerle tüm kurumların önüne geçmektedir.

Çalışma Alanı

SPLC kendi web sitesinde (http://www.splcenter.org/) öncelikli çalışma alanlarını şöyle tanımlamaktadır:

1. NEFRET VE AŞIRILIK (İLE MÜCADELE)

Nefret ve bağnazlık (*bigotry*) ile mücadeleyi önplanda tutan SPLC toplumumuzun en incelenebilir üyeleri için adalet aramaktadır. Mahkemelerde davaları takip ederek, eğitim vererek ya da başka türlü savunuculuk yaparak eşit adalet ile eşit olanak gerçeğine ulaşmayı hedefliyoruz. Özellikle üç alanda faaliyet yürütüyoruz:

- Tüm ABD'de nefret grupları ile ulusal teröristlerin faaliyetlerini takip ediyoruz. Açılan davalarla radikal aşırı unsurların ağlarını bozmayı hedefliyoruz.
- Mahkeme davalarıyla, bağnazlık ve nefret mağdurları lehine reformların gerçekleştirilmesini sağlamak istiyoruz.
- Eğitim malzemeleriyle nefrete hayır denmesini, çeşitliliğin kucaklanmasını ve farklılığa saygı gösterilmesini istiyoruz.

Nefret grupları ile aşırı olanları hem kolluk hem medya hem de kamuoyu önünde deşifre ediyoruz. Bazılarını cinayet ve başka şiddet eylemlerinden ötürü mahkemeye verdik. (2010 yılına ait) "İstihbarat Raporu"muza göre ülkede bilinen 1002 nefret grubu bulunmaktadır. 2000 yılından bu yana sayı % 54 arttı. Latino göç korkusuyla ilk kez Afrika-Amerikalı birinin ABD Başkanı olması artışa neden oldu. Buna bağlı hükümet karşıtı militan bir hareket gelişiyor ki 1990'lı yıllarda birçok ulusal terörist komplo, Oklahoma bombaları dahil olmak üzere bu çerçevede gelişti.

2. GÖÇMENLERE ADALET

Göçmenler ekonomimizin en zor ve en tehlikeli işlerini yapıp en düşük ücreti alıyorlar. Hileyle ücretleri bazen hiç verilmiyor ve korunmuş işyerleri yok. Kendi topluluklarında ırk profilleri oluşturuluyor ve kolluk tarafından tacize uğruyorlar. Gittikçe de daha şiddetli nefret

suçlarına maruz kalıyorlar. Politikacılar ile medya, göçmenleri ulusal sorunlardan sorumlu tutuyor (günah keçisi olarak gösteriyor). Özellikle Latin Amerika'dan gelen göçmenlere yönelik ayrımcılık sivil hak krizi anlamına gelmektedir.

SPLC bunların sömürülmesi ve insan hakkı ihlallerine maruz kalmasına karşı dava açmaktadır. Kamuoyu ile medyaya eğitim sunarak federal hükümetin harekete geçmesi için faaliyet yürütmektedir. Bu yolla binlerce dava kazanıldı. 2004 yılından bu yana SPLC 2 milyon dolardan daha fazla bir meblayı göçmen işçilerin yerleşimi için kullanmıştır.

3. RİSK ALTINDA BULUNAN ÇOCUKLAR

Bugünlerde ülke çapında 100.000 genç ve çocuk, ihlallere maruz kaldıkları cezaevlerinde sürünüyor. Bunlar arasında Latin Amerikalı ve Afrika-Amerika kökenli olanlar yüksek bir oran teşkil ediyor. Çocukların çoğu, gereği yokken okuldan atılmış ve yargılamaya maruz kalmış. Beyaz olmayan çocuklar beyaz çocuklardan üç misli daha çok bu kadere mahkûm edilmiş.

Hapse düşen çocuklar haftalarca ya da aylarca yargıç yüzü görmeden tutuklu kalabiliyor. Çocuklara has ıslahevi sayısı çok az. Gençlerin hapishanelerinde çoğu zaman acımasız koşullar hüküm sürüyor. SLPC bedensel ve cinsel taciz olaylarını mahkemelerde dile getirmiştir.

4. HOŞGÖRÜYÜ ÖĞRETMEK

Hoşgörü Öğretme (*Teaching Tolerance*) Programı ile, sınıflar a eşitlik ve adalet gibi konuların sadece işlenmesini değil yaşanmasını amaçlıyoruz. Programla aynı isimde çıkartılan dergiyle yüz binlerce öğretmen ve milyonlarca öğrenciye ulaşıyoruz. Bundan başka, bedava ders programları da hazırlıyoruz. Zamanla "Öğrencilere Çeşitliliği Öğretme Girişimi" (*Teaching Diverse Students Initiative*) ve "Öğlende Bunları Karıştırmak" (*Mix It Up at Lunch Day*) da gelişti.

Dava Örnekleri

SPLC, kurulduğu günden bugüne nefret suçlularına yönelik yürüttüğü hukuki mücadelede birçok önemli başarı elde etmiştir. Örnek olarak bazılarını burada anmanın Merkez'in çalışmalarını anlamaya çalışma hususunda faydalı olacağını düşündük:

Montgomery, Alabama'da bulunan Young Men's Christian Association [(YMCA) Genç Erkekler Hıristiyan Derneği] adlı derneğin

çocuklar arasında ayrım yaptığını tespit eden Dees 1969 yılında, iki siyah çocuğun kamplara katılma hakkından yararlanmasını mahkeme kararıyla sağladı. Daha sonra, belediye ile dernek arasında 1958 yılında yapılan gizli bir anlaşmayı ortaya çıkaran avukat, derneğin, kamu alanlarının kullanılmasındaki imtiyazlarını gene mahkeme kararıyla iptal ettirdi.

1981 yılında SPLC, ırkçı tacize uğrayan Vietnamlı balıkçılar adına Klan'a karşı açtığı davada bu hareketlerin son bulmasını sağladı. Aynı yıl Alabama eyaletinde siyah bir yargıca ücret verilmesini de sağladı. Böylece söz konusu eyalette, siyahlara ücret yok diye 20 yıldan beri geçerli olan bir uygulama son buldu.

1987 yılında SPLC, iki Klan üyesi tarafından linç edilen siyah Michael Donald (19) adına dava açarak mahkemenin 7 milyon dolar tazminata hükmetmesini sağlamış ve sonrasında, bu parayı ödemeyen "Amerika Birleşmiş Klanları" (United Klans of America) genel merkezini mağdurun annesine vermek zorunda kalmıştır.

1988 yılında Portland, Oregon'da Etiyopyalı Seraw'ın ırkçı gençler tarafından dövülerek öldürülmesinden sonra, faillerin cezalandırılmış olmasına rağmen, SPLC bununla yetinmemiş ve cinayetin arkasında ünlü neonazi dazlak grubu Beyaz Aryan Direnişi'nin (White Aryan Resistance-WAR) [kısaltmaya dikkat] lideri Tom Metzger'in olduğunu tespit ederek, hukuki mücadelesini bunun üzerinden yürütmüştür. SPLC, Metzger aleyhine açmış olduğu davada elde ettiği 12.5 milyon dolar para cezasıyla WAR ve Metzger'in sonunu getirmiştir. Elde edilen para ise Seraw'ın çocukları için kullanılmıştır.

Mali Durum

SPLC, ABD'de bulunan sivil hak örgütleri arasında en çok rezervi bulunan kuruluş sayılır. 1996 yılında 14 milyon dolar gelir elde etmiştir. Bu tarihe kadar 68 milyon dolarlık bir birikimi oluşmuştur. 2004 yılına kadar birikimi 152 milyon dolara ulaşmış ve yıl içinde de 50 milyon dolara yakın bir gelir elde etmiştir (bu miktarda 30 milyon dolara yakın kısmı bağışlardan sağlanmıştır). 2009 yılında 120 milyon dolar gelir kaydeden merkez aynı zamanda 220 milyon dolarlık bir yatırım göstermektedir. Müdürleri yılda 170-300 bin dolar arasında değişen maaşıyla, kamu yararına çalışan elemanlar arasında ABD'de en çok kazanan ilk 30 kişi arasında yer almaktadır.

"Kâr gütmeyen" bir kuruluş için çok yüksek olan gelirler SPLC'ye yöneltilen eleştirilerin başında gelmektedir.

Bilgilendirme

SPLC'nin bilgilendirme alanındaki çalışmaları aslında ülkede gittikçe artan nefret gruplarının ivmesiyle de alakalıdır. "İstihbarat Raporu"nun 129. sayısında yer alan, SPLC'nin araştırmalarına göre 2006 yılında ülkede 844 olan nefret grubu sayısı %5 oranında artarak 2007 yılı içinde 888'e ulaşmıştır. Bu artış oranı 2000 yılı baz alındığında %48 oranında artışa tekabül etmektedir. Bu artışın arkasında, teknolojik ilerlemenin daha önce görünür olmayan nefret gruplarını artık görünür kılmasının rolü olsa da, ülkede nefret trendinin tırmanışta olduğuna dair bir şüphe de yoktur. Bu trendin neticesi olarak her eyalette ortaya çıkan nefret grupları ABD haritası üzerinden rakam olarak gösterilmekte, her grup hakkında ayrıntılı yazılar bulunmaktadır.

Özellikle son yıllarda, göçmen politikaları üzerine yürütülen tartışmaların yeni nefret grupları doğurduğu genel kabul görmektedir. SPLC'nin FBI istatistiklerine dayanarak verdiği bilgiye göre, 2003-2006 yılları arasında ülkede bulunan ve Hispanic denilen Latin Amerika kökenlilere yönelik nefret suçlarındaki artış oranı %35'tir. Uzmanlara göre bu suçlar "göçmenlere" saldırdığını düşünen kişilerce gerçekleştirilmektedir. Öyle ki bu nefret grupları içinde, Meksika sınırından ülkeye girmeye çalışan göçmenleri öldürmek üzere keskin nişancıların yerleştirilmesini ve bizdeki Buduncular gibi, göçmenlerin bir çocuk sahibi olduktan sonra zorla kısırlaştırılmasını savunan örgütler dahi bulunmaktadır. Bundan dolayı göçmen karşıtı sert politikaları savunanların kullandığı dil ve söylemin beyaz ırkın üstünlüğünü savunan ırkçı gruplarınkiyle çok benzeştiği görülmekle ve son dönemde anti-göçmen görüşlere sahip bu tarz örgütler de SPLC tarafından nefret grupları listesine eklenmektedir. Göçmen politikaları ve mülteciler üzerine yürütülen tartışmalar şüphesiz ırkçı nefret grupları için tüm dünyada yeni ve verimli bir alandır.

Bahar 2011'de yayımlanmış "İstihbarat Raporu"nun 141. sayısına göre, ABD'de bulunan nefret örgütlerinin sayısı ilk kez 1000'i geçmiştir. Göçmen yasalarının sertleşmesiyle bu anti-göçmen örgütlerin gelişiminin biraz yavaşladığı gözlenmiş; ancak hükümet karşıtı "yurtsever" gruplar %60 gibi bir artış göstermiştir. Ocak ayında sadece 11 gün içinde cereyan eden olaylar ne kadar tehlikeli bir tırmanış olduğunu göstermek için yeterlidir. Neonazi bir kişi Arizona hududuna yakın bir yerde 12 adet el bombasıyla yakalanmış, Martin Luther King Day'de yapılacak bir saldırı son anda önlenmiş ve Dearborn, Michigan'da hükümet karşıtı faaliyetiyle bilinen bir kişi bir cami önünde yasak pat-

hayıcıyla yakalanmıştır. Bunların yanı sıra, siyasi olma ihtimali yüksek olan, Cumhuriyetçi milletvekili Gabrielle Giffords'un Arizona cinayeti (toplam 6 ölü)de aynı günlerde cereyan etmiştir.

SPLC tarafından "yerelci aşırı" grup olarak tanımlanan (*"nativist extremist" groups*) örgütler sadece sınırlandırıcı göçmen politikasını savunmakla kalmayıp doğrudan göçmenleri veya onlara işverenleri taciz eden örgütlerdir. Savundukları görüşler siyasetçiler tarafından benimsendiği halde bunlar da çoğaldılar (%3 bir artışla, 2009 yılında 309 olan grup sayısı 2010 yılında 319'a çıkmıştır). Buna karşılık en büyük artış hükümet karşıtı "yurtsever" gruplarda yaşanmıştır. Bu tür oluşumlar geçmişte inişli çıkışlı bir rota izlemiştir.

Listelere dahil edilme kıstasları pek belli olmamakla beraber[8] bazı ipuçları bulunabilir. Örneğin sadece eşcinsel görüşleri paylaşmayan ya da eşcinselliği günah olarak gören gruplar sıralanmamaktadır. Tahmin edilecek bir kıstas olan "şiddet" unsuru SPLC listelerinde yoktur. 2010 yılı için gösterilen bu haritanın altında, listelerin oluşumunda kullanılan yöntem hakkında açıklayıcı bir not olarak şunlar yazılıdır: "Burada sıralanan grupların hepsi bir insan topluluğuna, sahip oldukları değişmez özelliklerinden ötürü saldırmakta veya bunları kötülemektedir. Bu grupların faaliyetleri arasında adli suç olabildiği gibi yürüyüşler, konuşmalar, bildiriler ve yayınlar da yer almaktadır. Bireysel internet siteleri buna dahil edilmemiştir. Bu listede yer alanlar şiddeti savunur veya uygular ya da başka tür suçlar işler anlamına gelmemektedir."

SPLC'ye Yöneltilen Eleştiriler

Onurlu amaçlar yerine yüklü para kazanmak gayesinde olmakla suçlanan SPLC yönetimine son zamanlarda başka ağır ithamlar da yöneltilmiştir. Bir eleştiri "koleksiyonu" göçün sınırlandırılmasını ve nüfusun kontrol edilmesini savunan Sosyal Anlaşma Basını'nda (*Social Contract Press*) yayımlanmıştır.[9] Örneğin Steven Menzies Bahar 2010'da, "Cooking the Books on 'Hate'- A Closer Look at SPLC's Famous List"[10] adlı makalesinde SPLC'yi önyargılı olmakla suçlamış ve Merkez'in çifte standart uyguladığını ileri sürmüştür:

8. Bunu örneğin Warren Throckmorton belirtmektedir: http://wthrockmorton.com/2010/03/23/splc-lists-anti-gay-hate-groups/; ayrıca kendi web sitelerinde buna ilişkin doküman bulunamamıştır.
9. İlgili sayfa http://www.thesocialcontract.com/artman2/publish/tsc_20_3/index.shtml
10. Makalenin tamamı için bkz. http://www.thesocialcontract.com/artman2/publish/tsc_20_3/tsc_20_3_menzies.shtml

SPLC şiddet konusunda çifte standart uygulayıp sadece sağcıların en ufak şiddet ögesine yer vermektedir. SPLC'nin belirsiz formülünden, komünist örgütlerin veya İslami terörist hücrelerin karşıt gruplarının ne kadar şiddet uygularlarsa uygulasınlar neden listelere girmedikleri anlaşılıyor. Onların hareketlerinde "nefret" unsuru yokmuş ve karşıt grupların "değişmez özelliklerinden" ötürü saldırmamaktadır. SPLC ayrıca rakamları aynı örgütün şubelerini ayrı ayrı saymak suretiyle şişirmektedir. Örneğin 2009 yılına ait raporda toplam 4 örgüt 229 nefret grubu ile sayılmaktadır. Söz konusu bu örgütlerin –Council of Conservative Citizens (46 kez sayılmış), the League of the South (93 kez sayılmış), siyah milliyetçi Nation of Islam (62 kez sayılmış) veya Israelite Church of God in Jesus Christ (28 kez sayılmış)– yapısı Merkez'in Klan/Nazi etiketine uymamaktadır.

Aynı tarihte Wayne Lutton, "A Note from the Editor - The SPLC: Poisoning Public Discourse" adlı makalesinde şöyle bir görüş belirtmiştir:[11]

Kanunlara riayet eden vatandaşlar lekelenmekte ve gerçek terörist tehditler görmezlikten gelinmektedir. Örneğin 11 Eylül sonrasında ABD'ye karşı en az 20 İslami terör saldırısı olmuştur. Bundan bahsetmeyen SPLC "çay partilerini" gerçek tehlike olarak göstermeye devam ediyor.

Kasım 2006'da Matthew Vadum ise şunları yazmıştır:[12]

Çok ilgili olmayan bir gözlemci, Morris Dees ile Güney Yoksulluk Hukuk Merkezi'ni 1960'lı yıllardan kalan sol aktivistler olarak görebilir. Kendi propagandaları etrafında yollarına devam ederler. Washington Hukuk Vakfı'nın danışmanı Richard Samp, liberal gruplar arasında bulunan rekabetten ötürü daha sert bir dil kullanmalarına yol açtığını düşünür. SLPC, ABD'yi ırkçı göstermesini haksız bulan Samp böylesi söylemleri "bağış şişirmesi" olarak görüyor.

Sunulan eleştirileri, bazı yönleriyle abartılı da olsa ciddiye almak gerekir. Her şeyden önce SPLC listelediği "nefret grupları" hakkında kritik edilebilir şeffaf kıstaslar geliştirmeli ve bunları ilan etmelidir. Zira nefret gruplarını deşifre etmek gibi çok ciddi bir iddiada bulunan merkezin kendi çalışmalarının da objektif, bağımsız ve evrensel kriterler eşliğinde yürüdüğünün görülmesinde kuruma duyulması gereken güven adına büyük önem vardır. Bütçe, gelir ve harcamalar konusunda şeffaflık gösterilmesi ayrı bir zorunluluktur.

SPLC Modeli Türkiye'de Uygulanabilir mi?

11. Makalenin tamamı için bkz. http://www.thesocialcontract.com/artman2/publish/tsc_20_3/tsc_20_3_editor.shtml
12. PDF dosyası http://www.capitalresearch.org/pubs/pdf/v1185995987.pdf

Bu yazıda öncelikli amacımız SPLC'nin kendi ülke ve coğrafi koşulları içinde bir "örnek" olarak tanıtılmaya çalışılması ve değerlendirilmesidir. Okurların bu Merkez'in çalışmalarından haberdar olarak günümüz Türkiye'sine yönelik düşünme eyleminde ve çıkarımlarda bulunması bu yazının amacına ulaştığı anlamını taşıyacaktır. Ancak biz de bu aşamada konuya ilişkin kendi düşüncelerimizi kısaca belirtebiliriz:

Kanaatimizce, SPLC modelinin Türkiye'de uygulanabileceği çalışma alanları olduğu gibi henüz uygulama alanı mümkün olmayan boyutları da söz konusudur. Bu nedenle bu soruya kolayca yanıt verilemez. Her şeyden önce mevcut yasalara bakıp nefret suçlarına ilişkin mevzuatı geliştirmek gerekmektedir. SPLC'nin yaptığı işleri tek bir "hukuk bürosunun" üzerinden yürütmek Türkiye'de mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte pekâlâ bu amaçla bir dernek veya vakıf yapılanması düşünülebilir. Veya halihazırda nefret suçları hakkında çalışan bir organizasyon bu alana enerji ayırabilir ve gelişmelere bağlı olarak bu çalışmada özel projeler geliştirilerek insan ve kurum kapasitesi oluşturulabilir.

Buna karşılık veri toplama işi aslında hemen başlayabilir. Ancak ABD'deki gibi, resmi bir kuruluş tarafından bunun yürütülmesi ancak veri aktaran kollukta nefret suçlarına karşı bilincin geliştirilmesi halinde anlamlı ve güvenilir olacaktır. Bunun sağlanması durumunda (takdir edilecektir ki bu da Türkiye'de önemli bir süreci gerektirmektedir) veriler Devlet İstatistik Kurumu tarafından ya da Adalet Bakanlığı'nda kurulacak yeni bir özel birim tarafından toplanabilir. Buna karşılık, Türkiye'de insan hakları kuruluşlarının bir kısmının yaptığı gibi sadece gazete veya medya haberlerini taramak suretiyle istatistiki rakamlara ulaşmak sağlıklı ve güvenilir sonuçlar sağlamayacaktır. Ancak medyadan toplanan bilgiler veya internet üzerinden, gittikçe sayıları artan sosyal paylaşım sitelerinin ciddi bir şekilde taranması sayesinde aslında birçok nefret grubu deşifre edilebilir. Bu grupların zamanında tespit edilip deşifre edilmesi ise belki de çok önemli saldırıları önleyebilecektir.

Mevcut yasalarla sadece "nefret suçları" ile ilgilenen bir büro ve merkezin kurulması için zamanın erken olduğu değerlendirmesinde bulunulabilir. Fakat sistemli bir şekilde bilgi toplayan bir girişimin varlığı oldukça önemli bir adım sayılacaktır. Bu yönde yapılacak bir çalışmada, BM nezdinde benzer konuda çalışan aşağıdaki mekanizmalardan faydalanılabilir:

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri'nin bir özel raportörü vardır. Bu raportörün uzun adı "Irkçılığın, etnik ayrımcılığın, yabancı düşmanlı-

ğının ve bunlara bağlı hoşgörüsüzlüğün çağdaş şekilleri hakkında özel raportör"dür (*Special Rapporteur on Contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance*).[13] Bunun dışında BM'de faaliyet gösteren aşağıdaki bazı komitelerin çalışmaları bu alanda çalışacak bir organizasyonda dikkate alınabilir:

1. CEDAW-Committee on the Elimination of Discrimination against Women [Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesine Yönelik Komite]
2. CERD-Committee on the Elimination of Racial Discrimination [Irkçılığın Önlenmesine Yönelik Komite]
3. CMW-Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families [Yabancı İşçi ve Ailelerine Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesine Yönelik Komite]

• İngilizce kaynak bulma ve çevrilmesinde Uluslararası Af Örgütü eski çalışanı Helmut Oberdiek yardımcı olmuştur. Değerli katkıları için ne kadar teşekkür etsek azdır.

13. Web sitesi http://www2.ohchr.prg/english/issues/racism/rapporteur/index.htın

Nefret Söylemi ve Barış Meclisi

Hakan Tahmaz

Barışın inşası için nefret söylemi ve suçlarıyla mücadele, Türkiye Barış Meclisi'nin öncelikli hedeflerinden birini oluşturuyor. Türkiye Barış Meclisi, farklı siyasal görüş, inanç, etnisite, meslek ve kültürden gazeteci, yazar, edebiyatçı, akademisyen, sanatçı, sendikacı, barış aktivisti 367 kişi tarafından 1 Eylül 2007 tarihinde kuruldu. İki yıla yakın bir zamanı alan kuruluş çalışmaları sırasında yürütülen program tartışmasına Ankara'da yapılan kuruluş toplantısında büyük bir mutabakatla son nokta konularak, program oybirliğiyle kabul edildi. Barış Meclisi, Türkiye'nin en yaygın sivil yurttaş girişimlerinden biri. Kuruluş Bildirgesi adı verilen program, Barış Meclisi'nin çalışmalarının temel ilkelerini oluşturmakta. Her türden ve düzeydeki çalışma bu esaslar ekseninde yürütülmektedir.

Türkiye Barış Meclisi, nefret söylemine ve suçuna karşı mücadelesini Kuruluş Bildirgesi'nin 3. ve 4. maddelerine dayandırır. Kuruluş Bildirgesi'nin 3. maddesi şöyledir: "Barış dilde başlatılmalı; özellikle siyasetin dili, şiddete yol açan ayrımcılıktan ve milliyetçilikten arındırılmalı, ötekileştirici, yabancılaştırıcı ve düşmanlaştırıcı tüm söylemler terk edilmelidir. Çünkü siyasette soy mensubiyetine dayandırılan milliyetçi söylem ve özcü yaklaşımlar, karşıtını da doğurmakta, yurttaşlar arasındaki güven ve birlik ortamının oluşmasına zarar vermektedir." Bildirgenin 14. maddesinde ise, "Herkesin etnik kökeni, dinsel inançları, mezhebi, cinsiyeti, cinsel yönelimi, siyasal görüşleri nedeniyle ya da başkaca bir nedenden dolayı ayrımcılığa uğramaksızın eşit hak ve sorumluluklar ile siyasal alanda aktif özne olarak yer alabilmesinin önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır" denmektedir (wep:www.turkiyebarismeclisi.org).

Türkiye Barış Meclisi, kısa süre önce İletişim Yayınları'ndan çıkan, "Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler" adlı kitapta yer alan, KONDA Araştırma Şirketi'nin 2010 Temmuz'unda yaptığı saha araştırmasının verilerinde de görüldüğü gibi son yıllarda hızla gelişen nefret söylemine ve ayırımcılığa karşı, yukarıdaki perspektifle mücadele yürüttü, siyasal aktörleri ve tarafları uyarmaya çalıştı. Toplumda bu sorunlara karşı duyarlılık geliştirmek için çaba gösterdi. Bu konu, gerçekleştirdiğimiz bütün etkinliklerin ana başlıklarından biri oldu. Çünkü barışı gerçekleştirmek barışın dilini kurmaktan geçiyor. Savaş ve çatışma dönemlerinin dilinin kullanılmasına devam edilerek, kalıcı barışa ulaşmak imkânsızdır. Bu nedenle, Barış Meclisi öncelikle nefret söyleminin ve ayrımcılığın terk edilmesini ana sorun olarak ele alıyor.

Türkiye Barış Meclisi bu yaklaşımını, AK Parti tarafından 22 Temmuz 2007 seçimleri sonrası gündeme getirilen yeni sivil demokratik anayasa tartışmasına katkı sunmak amacıyla Ankara'da 9-10 Şubat 2008 tarihlerinde düzenlediği "Yeni Anayasa Sürecinde Demokratikleşme ve Kürt Sorunu Konferansı"nda derinleştirdi. Barış Meclisi, yayımladığı konferans sonuç bildirgesinde yeni anayasada ayrımcılığın açıkça yasaklanmasını, nefret söylemi ve suçunu önleyici hükümlerin yer almasını talep etti.

Özellikle son yıllarda yaygınlaşan ve kendini açığa vuran nefret söyleminin her gün yeniden ürettiği ayrımcı davranışlara karşı siyasal aktörleri ve toplumu uyarmak amacıyla bu yıl akademisyenler ve konunun uzmanlarıyla birlikte geniş katılımlı basın toplantısı düzenledik. İlkini 9 Ocak 2011 tarihinde İstanbul'da, ikincisini 26 Şubat 2011 tarihinde Adana'da gerçekleştirdik. Her iki basın toplantısında da nefret

söyleminin önlenmesi için yasal düzenlemeye olan ihtiyaca ve bunun ivedilikle yapılmasına dikkat çektik.

12 Haziran 2011 seçimleri nedeniyle yirmiye yakın akademisyen ve siyasetçiyle hazırladığımız ve 22 Nisan 2011 tarihinde Kadıköy Caferağa Spor Salonu'nda aydın, yazar, siyasetçi, sendika ve meslek örgütü yöneticileriyle birlikte, geniş katılımlı şölende açıkladığımız "Barış İçin Eşit Yurttaşlık Bildirgesi'nin belli başlı taleplerinden biri de ayrımcılık ve nefret suçunun önlenmesiydi. Türkiye Barış Meclisi olarak, bu açıklamada nefret söylemini ve suçunu önlemeyecek ve her türlü ayrımcılığa karşı mücadele etmeyecek olanlara oy vermeme çağrısı yaparken, aynı zamanda aday ve partilere de bunlar için mücadele etmeleri çağrısında bulunduk. Böylece demokratik bir seçmen ve seçilen iradesinin oluşmasına katkı sunmaya çalıştık.

Türkiye Barış Meclisi'nin bu doğrultuda gösterdiği çabaların en önemlilerinden bir diğeri de dönemin hükümetinin Kürt Açılımı'yla ilgili hazırladığımız broşür oldu. AK Parti hükümeti tarafından Temmuz 2009'da gündeme getirilen Kürt Açılımı'nın programına yönelik eleştiri ve önerilerimizi içeren broşür, Haziran 2010 tarihinde, hükümetin bir yıllık uygulamalarına ilişkin gözlemleri de içeren bir tarzda, açılımdan tam bir yıl sonra hazırlandı.

Broşürün, AK Parti hükümetinin açılım programının orta vadeli adımlar bölümüne ilişkin eleştiri ve önerilerimizi içeren kısmını olduğu gibi aktarmanın, okurların, Türkiye Barış Meclisi hakkında doğru fikir edinmesini kolaylaştıracağı kanısındayım.

Orta Vadeli Adımlar

"Bağımsız bir 'Ayrımcılıkla Mücadele Komisyonu' kurulacak."

Değerlendirme: TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre, 2009 yılında farklı illerde ayrımcılık ve nefret söylemi içeren 37 linç ve benzeri şiddet girişimi/eylemi gerçekleşmiştir. Bu saldırılar sonucunda 4 kişi yaşamını yitirmiş, 43 kişi yaralanmış, 13 kişi memleketine geri dönme kararı almak zorunda bırakılmış, 42 ev ve işyeri hasar görmüştür.

Yıl boyunca gerçekleşen 37 linç ve benzeri şiddet girişiminden/eyleminden 27'si (%73) Kürt Açılımı tartışmalarının başladığı Temmuz 2009'dan sonra gerçekleşmiştir. Bunlardan 8'i ise (%22) 19 Ekim 2009'da Hêzên Parastina Gel-Halk Savunma Güçleri (HPG) militanlarından ve Maxmur Kampı'nda yaşayan mültecilerden oluşan 34 kişinin

Abdullah Öcalan'ın çağrısıyla Türkiye'ye dönmesinin hemen ardından 23-25 Ekim 2009 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

2010 yılında da ayrımcılık ve nefret söylemi içeren linç ve benzeri şiddet olayları yaşanmıştır. Çeşitli gerekçelerle 95 kişi bu tür saldırılara maruz kalmış, 25 kişi yaralanmış ve 74 kişi de yerinden yurdundan edilmiştir.

Her ne kadar Anayasa ve yasalarımızda tüm yurttaşların kanun önünde eşit kabul edildiği ve ayrımcılığa uğramayacağı belirtilse de, bu veriler çok açık bir şekilde göstermektedir ki yurttaşların bir bölümü ayrımcılık karşısında yeterince korunamamaktadır.

Aslında Cumhuriyet tarihi boyunca geriye doğru bakıldığında, devletin, ayrımcılık ve nefret söylemi içeren linç ve benzeri şiddet uygulamalarına adeta bir çeşit "kriz yönetme pratiği" olarak yaklaştığı görülecektir.

Elbette her olayda kamu görevlilerinin doğrudan sorumluluğu olduğu söylenemez. Ancak, Manisa Selendi'de Romanlara yönelik gerçekleşen saldırı olayında olduğu gibi, kamu görevlileri genellikle olaylar öncesinde, sırasında ve sonrasında görmezden gelen, onaylayan ya da teşvik eden, hatta kışkırtıcı tutum ve davranışlar içinde olabilmektedir.

Bu durumun yakın tarihli tipik örnekleri, Ahmet Türk'e saldırıda bulunulan Samsun'da ve Şerzan Kurt adlı Kürt kökenli öğrencinin yaşamını yitirdiği Muğla'da vuku bulmuştur. Her iki olayda da doğrudan ya da dolaylı sorumluluğu olan güvenlik görevlileri hakkında kovuşturma başlatılması, hatta tutuklamaların olması sevindiricidir.

Genellikle bu tür saldırılara, kamu görevlileri ve siyasiler tarafından "milletin haklı tepkisi" ve "doğal refleksi" olarak değerlendirilerek meşruluk kazandırılmaktadır. Çok uzak bir tarihte değil, daha 2008 Kasım'ında Başbakan Tayyip Erdoğan, o tarihlerde İstanbul Okmeydanı'nda protesto gösterisi yapan DTP'lilere yönelik, bir grup yurttaş tarafından gerçekleştirilen silahlı müdahaleyi, *"Eğer siz vatandaşın mağazasının camlarını indirirseniz, vatandaşın hayatına kast ederseniz vatandaş da kalkıp, eğer elinde böyle bir tedbiri, böyle bir imkânı varsa kendini savunma yoluna gidecektir"* ifadeleriyle onaylamıştı.

Elbette, ayrımcılık her seferinde çıplak şiddete dönüşmüyor. Gündelik yaşamda, sokakta, iş ilişkilerinde, resmi dairelerde pek çok yurttaşımız, etnik, dinsel ya da cinsel yönelimleri nedeniyle ayrımcılığa uğramaktadır.

Kürt sorununun temelinde ayrımcılığın yatıyor olması, bilhassa da ayrımcılığın sık sık şiddet boyutuna sıçrayarak toplumda düşmanlık tohumları eken, gündelik yaşamda ayrışmayı derinleştiren bir hal alması

aslında bağımsız bir "ayrımcılıkla mücadele komisyonu" oluşturulmasını çok değerli ve desteklenmesi gereken bir çaba kılmaktadır. Ancak, egemen zihniyet yapısı değişmedikçe ve hükümetin bugüne kadarki pratiğine baktığımızda böylesi bir komisyonun gerçekten bağımsız, etkili ve işlevli olması kuşkulu görünmektedir.

Kaldı ki Ayrımcılıkla Mücadele Komisyonu'nu içeren bu konudaki hazırlık hükümet tarafından henüz bir yasa tasarısına dahi dönüştürülmemiştir (Türkiye Barış Meclisi: AKP Hükümeti'nin "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" ya da "Demokratik Çözüm Programı" Eleştirisi, s. 16-18).

Bu süreçte hükümete oldukça yaygın çevre ve kurumdan, oldukça fazla aydın ve akademisyenden benzer uyarı, eleştiri ve öneri iletilmiş olmasına rağmen bunların hükümetin tutumunda ve yaklaşımında herhangi bir değişiklik yarattığını söylemek mümkün değil. Aksine hükümet, Kürt Açılımı'nın adını dahi ayrımcılığı çağrıştıran, "Milli Birlik ve Beraberlik Projesi" olarak değiştirdi.

Hrant Dink Cinayeti Sonrası

Son yıllarda birçok ülkede yoğun bir biçimde, nefret söyleminin suç kategorisinde değerlendirilmesi tartışılıyor. Ancak Türkiye'de nefret söylemi ve suçu, her gün, her an, her yerde, her sınıftan ve farklı sosyal statüye ve kültüre sahip kişilerin sıkça işlediği bir suç olmasına rağmen, hiçbir önleyici ve caydırıcı yaptırımı olmayan suçların başında gelmeye devam ediyor. Bir anlamda Türkiye dünyayı oldukça geriden takip ediyor diyebiliriz.

Türkiye'de nefret söylemi ve suçu, 19 Ocak 2009 tarihinde *Agos* Gazetesi Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in öldürülmesinden sonra tartışılmaya başladı. Çünkü Hrant, Ermeni bir gazeteci olarak, Ermeni Sorunu konusundaki düşünceleri ve kimi iddiaları nedeniyle milliyetçi ırkçı çevrelerin ve kimi devlet kurumlarının onu hedef göstermesi sonucunda öldürüldü. Bir anlamda Hrant Dink cinayetinin akademik ve siyasal çevrelerin gözünü açtığını söylemek mümkün.

Nefret Söyleminin Siyasal Zemini

Bu topraklarda nefret söylemi ve bu söylemin politik tezahürü olan ayrımcılık, toplumsal yaşamın en derinlerinde yer etmiş bir toplumsal vakadır. Günlük yaşamın vazgeçilmez, en yerleşik dili, politik ve kültürel varoluşudur. Farklı etnik kökene, inanca ve kültürel kimliğe sahip, değişik sosyal kesimlerden insanlar arasında, azınlıklara yönelik nefret

söylemi ve ayrımcılık insanların daha dünyaya gözünü açmasıyla başlıyor. Ermeni, Rum, Roman, Alevi ve Kürt vatandaşlara yönelik nefreti ve ayrımcı söylemi ebeveynler, çocuklarını "terbiye etmede" çok sık kullanıyor.

Bunun esas nedeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisidir. Cumhuriyeti kuran kadroların yukarıdan aşağıya tek tip toplum yaratma yaklaşımı tarih boyunca kendine, her daim "öteki" üreterek gelişmiştir. Öteki çoğu zaman alt sosyal kesimden, ya Türk olmayan farklı etnik kimlikten ya da Sünni Müslüman olmayan inanç gruplarından insanlardan olmuştur. Bu açıdan, nefret söylem ve suçunun toplumsal altyapısının ortadan kaldırılması, kurucu ideolojinin masaya yatırılmasını gerektiriyor. Başka birçok konuda olduğu gibi, bundan da geri durarak, nefret söyleminde toplumsal değişimi sağlamak oldukça zordur. Başka bir ifadeyle Cumhuriyet'in kurucu ideoloji Kemalizm'e dokunmadan nefret söylemiyle mücadelede yol almaya çalışmak, dolambaçlı yola girmektir. Kemalizm'in omurgasını oluşturan ayrımcılığın ve milliyetçiliğin aynı zamanda toplumda nefreti besleyen fikri akım olduğu gerçeği kavrandığında, bu söylenen daha kolay anlaşılacaktır. Burada ayrımcılık ve milliyetçilik anahtar iki kavram olarak işlev görmektedir.

Toplumun her kesiminde ve kademesinde milliyetçiliğin ve ayrımcılığın yaygın ve etkin olması aynı zamanda toplumsal kesimlerin bireysel ve kolektif haklarının kullanılmasını, gerçekleşmesini engelleyen bir tıkaçtır. Bu, Türkiye demokrasisinin kadük olmasına, gelişememesine ve yerleşememesine yol açıyor. Başka bir ifadeyle nefret söyleminden arınamamış ve nefret suçlarıyla mücadeleyi benimsememiş bir topluluk demokratikleşmeyi başaramaz. Demokratikleşmenin yaşamda karşılık bulması, toplumsal değişim ve dönüşümle olabilecek bir şeydir. Toplum, kendisi gibi düşünmeyene, kendisi gibi olmayana tahammül etmeyi, bir arada yaşamayı öğrenmediği, içselleştirmediği ve eşit varoluşları kabul etmediği sürece demokratik değerlerden uzak duruyor demektir. Kısacası Türkiye'nin demokratikleşmesinin panzehiri Kemalizm'den arınmaktan, onu sorgulamaktan ve kurucu ideolojinin yerine, 21.yüzyılın evrensel değerlerini ve insanlığın kazanımlarını koymaktan geçiyor. Kurucu ideolojinin etki alanları, demokratik ve özgürlükçü bir anlayışla sınırlandırıldığı ölçüde evrensel demokratik değerlere yaklaşılabilinir. Bunun en önemli kriterlerinden biri de nefret söyleminden toplumsal olarak arınmaktır. Bu oldukça zor ve uzun bir süreç olacaktır.

Bugün, bu süreç başlamıştır. Bir ülke tarihi açısından oldukça uzun sayılabilecek bir süre sonra, Cumhuriyet'in kurucu ideolojisinin sorgulanmaya başlanmış olması, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte

zorla Kemalizm elbisesi giydirilmeye çalışılan Kürtlerin ve İslami kesimin buna karşı geliştirdiği direncin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Kemalizm'e karşı geliştirilen direnç, aynı zamanda ayrımcılığa, milliyetçiliğe ve bunların sonucu olarak ortaya çıkan nefret söylemi ve suçuna karşı direncin mayalanmasının zeminini oluşturuyor.

Bu açıdan Kemalizm'in, nefret söylem ve suçunu besleyen ayrımcı ve milliyetçi ideolojik yapısını kısaca bir irdelemekte yarar var.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, dağılmış Osmanlı İmparatorluğu'nun "kalıntılarında" Türk ulusu devleti yaratma projesidir. Çok dinli, etnik kökenli ve hukuklu imparatorluktan, milli kapitalizmin gerektirdiği belli bir "birlik ve beraberlik" sağlayarak yeni bir ulus kurmak o kadar kolay değildi. "Birlik ve Beraberlik" denilen şey, "farklı olanın başat etnik/dinsel grubun değerlerine uymaya zorla da olsa rıza göstermesini sağlamaktır. Bunun bir gereği olarak ırkçı, tekçi (tek dil, tek ulus, tek vatan ve tek bayrak) politikaları, gayri Müslimleri ve Kürtleri yok sayma ve yok etme üzerine kurulmuştur. Kurucu ideolojinin bu felsefesini çok güzel özetleyen "Ne mutlu Türk'üm diyene" sözü, ayrımcılığın ve milliyetçiliğin ete kemiğe büründüğü ve toplumsal nefreti besleyen bir slogan olarak, bugün hâlâ bütün albenisini korumaktadır. Aslında kısa bir süre önce, 28 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın yayımladığı e-muhtıranın son cümlesinde, "Ne mutlu Türk'üm diyene!" anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır" sözlerinin yer alması, karşı karşıya olduğumuz sorunun boyutlarını göstermesi bakımında oldukça ilginçtir. Bu başka bir ifadeyle toplumdaki ayrımcılığın ve nefret kültürünün kaynağını oluşturan ideolojik yaklaşımın köklerinin ne derece derinlikli olduğunu göstermektedir. Bu aynı zamanda, Cumhuriyet tarihi boyunca farklı olanların "Ne mutlu Türk'üm" sloganını benimsemiş olmalarının da eşit muamele görmeye yetmediğinin ifadesidir.

Kurucu İdeolojinin Sonuçları

1942 Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül olayları bunun ilk örnekleri olabilecek vakalardır. Asimilasyoncu, "Vatandaş! Türkçe Konuş" ve "Haydi Kızlar Okula" kampanyaları, Varlık Vergisi gibi uygulamalar Türk milliyetçiliği ekseninde asimilasyon ve ayrımcılık uygulamalarının iç içe yürütüldüğünü gösteriyor. Bu vakalar detaylı irdelendiğinde genel olarak birbirini dışlayan iki kavram gibi gözüken asimilasyon ve ayrımcılık kavramlarının, Türk ulusunu yaratmada "kardeş" iki kavram işlevi gördüğü anlaşılmaktadır.

Bu zihniyetin belirlediği resmi devlet söylemi, politikaları, uygulamaları ve egemen siyasetin dili, hiç kuşkusuz nefret suçlarının ve söyleminin toplumsal bir sorun haline gelmesine yol açmıştır. Son yıllarda bunun örneklerine çok sık rastlanmaktadır. Karadeniz ve özellikle Ege'de neredeyse rutin günlük vakalar halini almaya başlayan olaylar bunun sonucudur. İzmir'in Kemalpaşa ilçesinin Bağyurdu beldesindeki Kürtlerin Aydın'da çadır kurmak zorunda bırakılmaları, Trabzon'da TAYAD'lıların linç edilmek istenmesi, Denizli'nin Çivril ilçesinin Özdemirci beldesinde bir Kürt ailenin "Kürtler çoğalıyor, köyü ele geçirecekler" diye kovulması, yine İzmir'de Türkçü Toplumcu Budun Derneği'nin, "Kürt nüfus azaltılsın, Kürtler kısırlaştırılsın" kampanyası başlatması bu resmi ırkçı, ayrımcı devlet ve siyaset anlayışının sonucudur.

Bunlar bugüne kadar, "Halk PKK veya terör yüzünden galeyana geldi" deyip geçiştirilmeye çalışıldı. Toplumda kin ve nefret duygusunu güçlendiren ve başta Kürt sorunu olmak üzere Türkiye'nin bir dizi sorununun daha fazla kronikleşmesine yol açan gelişmeler olduğu görülmedi veya görülmek istenmedi.

Konunun daha iyi anlaşılması açısından birkaç örnek vakayı hafızalarımızda canlandırmakta yarar var. İlk vakalardan biri, 2005 Newrozunda Mersin'de yaşanan bayrak hadisesi üzerine gelişti. 23 Mart 2005 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı meşhur "sözde vatandaş" bildirisini yayımladı. Hatırlamakta yarar var; dönemin Genelkurmay Başkanı, bugünlerde ismi Ergenekon ve darbe tartışmaları nedeniyle anılan Hilmi Özkök'tü. Bir gün sonra, 24 Mart 2005 tarihinde, Ankara Üniversitesi Senatosu, basın açıklamasıyla bu bildiriyi desteklediğini duyurdu. Kısa bir süre sonra, 29 Ağustos 2005 tarihinde, "Ordu Göreve" pankartı arkasında yürüyen, *Türk Solu* Dergisi Genel Yayın Yönetmeni Gökçe Fırat, "Türk oğlu, Türk kızı Türklüğünü koru!" başlıklı yazısıyla "Kürtlerle alışveriş yapmayın, kız alıp vermeyin!" kampanyasını başlattı. *Türk Solu* dergisinin daha sonra çeşitli gösteri ve yürüyüşlerde "Ordu Göreve" pankartını taşıması da rastlantı olmasa gerek.

Bir başka benzer vaka 6 Mayıs 2005 tarihinde İzmir'de yaşandı. Türkçü Toplumcu Budun Derneği, "Kürt Nüfus Artışı Durdurulsun" başlıklı bir kampanya başlattı. Dernek hakkında bu kampanya nedeniyle açılan kapatma davası 2007 yılında derneğin kapatılmasıyla sonuçlandı.

Denizli'nin Çivril ilçesine bağlı Özdemirci beldesinde iki yıl önce Burhan İrez'in, Mustafa Kaya adlı şahısla aynı kadını sevmesi sonucu başlayan tartışma kavgaya dönüşmüştü. İrez ailesi belde sakinleri tara-

ından linç edilmek istenmişti. MHP Belde Teşkilatı Başkanı Mustafa Çakır ile Merkez Mahallesi Muhtarı İbrahim Dündar'ın, "Bunlar Kürt, PKK'lı. 4 kişi geldiler, 20 kişi oldular. Bunları köyden kovalım. Hiç kimse bunlara mal satmasın, iş vermesin. Biz kovmazsak köyü Kürtler ele geçirecek" diyerek belde sakinlerini kışkırtması sonucu, olay siyasi bir boyut kazanmıştı. Bunun üzerine Kürt aileler, beldeden ayrılmak zorunda kalmışlardı.

Bu olay sonrası Türkiye'de ilk kez, Kürtlere karşı girişilen linç eylemi nedeniyle dava açıldı. Belde'den göç eden Kürtler şikâyetçi olmamasına rağmen Çivril Savcısı Necati Kazak, MHP Belde Teşkilatı Başkanı Mustafa Çakır ve bazı mahalle muhtarlarının da aralarında bulunduğu 16 kişi hakkında "halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek" suçlamasıyla kamu davası açtı.

Hakkâri ve Kürtlere Karşı Nefret

27 Nisan 2011 tarihinde PKK'nın silahlı kanadından 7 HPG militanının Dersim'in (Tunceli) Pülümür ilçesine bağlı Ağaşenliği kırsal alanındaki sığınaklarında öldürülmesiyle başlayan olaylar sonrasında yaşananlar, nefret söyleminin toplumun dokularına ne derece işlediğinin göstergesi oldu. Öldürülen HPG militanlarının Diyarbakır'da yapılan cenaze törenleri sırasında esnafın çoğunun kepenk kapatması ve cenazeye katılımın yoğun olması bir anlamda, Kürtlerin, "sabrın sınırlarına dayandıklarının" işareti sayılabilecek bir gelişmeydi. Bölgenin birçok kanaat önderinin, cenaze törenlerini, uzun yıllar önce öldürülen ve bölgenin en saygın kişileri olan Vedat Aydın ve Musa Anter'in cenaze törenlerinden sonraki "en yoğun katılımlı ve tansiyonu en yüksek" cenaze törenleri olarak tanımlaması Türkiye'nin uçurumun kenarında olduğuna işaret etmekteydi.

Bu olaydan hemen sonra, 4 Mayıs 2011 tarihinde, Başbakan'ın Kastamonu Mitingi nedeniyle Ankara'dan gelen Başbakanlık ve AKP görevlilerinin bulunduğu konvoya, dönüş yolunda Ilgaz Dağı eteklerinde PKK'nın silahlı kanadı HPG gerillaları tarafından saldırı düzenlendi. Saldırıda Kastamonu Emniyet Müdürlüğü'nde görevli bir polis öldü.

Bu eylemden sonra biri Hakkâri Yüksekova'da, diğeri İstanbul Galatasaray'da yapılan iki ayrı gösteride kullanılan pankartlar dikkat çekiciydi. Yüksekova'da, 7 Mayıs 2011 Cumartesi günü, Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku'nun bağımsız milletvekili adayı, BDP eski Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş'ın seçim bürosunun açılışında "Kastamonu Eylemini Selamlıyoruz, Yurtsever Gençlik" pankartı açıldı. Bir gün

sonra 8 Mayıs 2011 Pazar günü, Hakkâri'de açılan pankarta yanıt olarak, Kastamonu derneklerinin ve bazı sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla, Galatasaray Lisesi önünde düzenlenen basın açıklamasında da, "Hakkâri'ye Selam! Çanakkale'de İngiliz'e Fransız'a İzmir'de Yunan'a Sor, Kastamonu Gençliği" pankartı açıldı.

Her iki pankart da hiç kuşkusuz, Kürt sorununda bulunduğumuz eşiği ve karşı karşıya olduğumuz toplumsal tehlikeyi yeterince gözler önüne seriyor. Pankartların içeriğine ve açıldığı kentlere baktığımızda, toplumda ciddi bir duygusal kopuşun yaşandığını ve bu doğrultuda hızlı bir gidişatın olduğunu söylemek pekâlâ mümkün.

Ancak bu haliyle bu değerlendirme oldukça yüzeysel kalır. Her iki pankartın içerdiği başka gerçeklerin de ifade edilmesi gerekiyor. Bunlardan biri eşit ve demokratik bir ülkede bir arada yaşama isteğinde olanların, hiç olmazsa bir bölümünün hâlâ "şiddeti" sorun çözme yöntemi olarak görmeye devam ettiği gerçeğidir. Bundan daha ciddi olanı ise şiddetle arasına mesafe koyanların da bu duruma sessiz kalmasıdır. Hakkârili gençlerin imzasını taşıyan pankart, bizi bu gerçekle yüzleşmeye zorluyor. Başka bir ifadeyle burada, şiddet ve çatışmanın siyasal ve kültürel olarak yaşamın dışına çıkarılması konusunda, toplum olarak almamız gereken çok uzun bir yol olduğunu bir kez daha görüyoruz.

Bir başka üzerinde durulması gereken önemli nokta ise Kürt sorununda barışın sağlanmasını engelleyecek toplumsal nefretin, ayrımcılığın aleni bir hal almış olmasıdır. İstanbul'da taşınan "Hakkâri'ye Selam! Çanakkale'de İngiliz'e Fransız'a İzmir'de Yunan'a Sor, Kastamonu Gençliği" pankartının buram buram ırkçılık kokan ve bütün Hakkârilileri milliyetçi tepkilere hedef gösteren içeriğidir. Yüksekova'da taşınan pankartta bir eyleme dönük övgü söz konusuyken, İstanbul'daki eylemde Hakkârililer ötekileştiriliyor ve hedef gösteriliyor. Aslında mesaj sadece Hakkârililere verilmiyor, Hakkârililer dolayımıyla Kürtlere de veriliyor. Hakkâri'deki pankartı açanlara karşı tepki göstermenin ya da bunu dışa vurmanın ötesinde bir durum söz konusu. Eyleme katılan Hakkârililerle, Kürt meselesi ve bütün Kürtler bir bütün halinde ele alınıyor, onlara karşı nefret ve düşmanlık duygusu dışa vuruluyor. Kürt sorunu tartışmalarında milliyetçi ve ayrımcı politik duruş, Hakkâri üzerinden sergileniyor.

Bu aynı zamanda Kürt sorununun yeni evresinin de bir ürünüdür. 30 yıl önce Kürt sorunu merkezli yaşanan savaş ve çatışmaya karşı, toplumda eylemlerin adresine karşı geliştirilen tepki, artık tüm Kürtlere karşı tepkiye ve nefrete dönüştü veya dönüştürüldü. 1990'lı yıllarda PKK'nın silahlı eylemleri sonrasında, PKK ve militanlarına karşı kul-

lanılan dil ve savaşın nedenleri üzerine kurulan resmi her cümle bugün artık bütün Kürtlere karşı kuruluyor ve kullanılıyor. Son birkaç yıla kadar özellikle Fırat'ın batısında, PKK ile Kürt insanları arasında ayrım yapılırken, bugün neredeyse bütün Kürtlerin PKK'lı ilan edilmiş olması ve Kürtlere ait bütün simge ve değerlerin PKK'lılaştırılmış olması savaş döneminde geliştirilen nefret dilinin ve ayrımcılığın sonuçlarından biri olsa gerek.

AKP Diyarbakır eski milletvekili Abdurrahman Kurt ile yapmış olduğum bir söyleşide Kurt bana, devletin en büyük hatasının "Kürtlüğü PKK'laştırmak" olduğunu söyledi.[1] Bunun, devletin Kürt sorununda izlediği, ayrımcı, ötekileştirici siyasetin ve nefret söyleminin yarattığı sonuçlardan biri olduğunun altını kalın çizgilerle çizmek durumundayız. Çünkü bu sorun aşılmadığı sürece, yani çatışma dönemine ait dil, önyargılar değişmediği ve değiştirilmediği sürece barış sürecinin inşası mümkün olamayacaktır.

Aysel Tuğluk'un Konuşması ve Nefret

Yakın tarihimizde bu davranışların örneğini çok fazla görmek mümkün. Haziran seçimleri öncesinde yandaş veya karşı anaakım medyanın ve egemen siyasetçilerin, Kürtler ve Kürtlerin mücadelesi söz konusu olunca ötekileştirici ve toplumsal nefreti tırmandırıcı tavır ve politikaları tavan yaptı. Medya ve Türk siyasetçileri, Kürt siyasetçilerin söylediği her sözü, topluma tehdit diye sunmayı bir alışkanlık haline getirdi. Konu neredeyse, herkes istediği her şeyi özgürce söyleyebilir; ama Kürtler ve Kürt sorununda sınırları, çoğunluk diye ifade edilen, ne kadar ve kim oldukları belli olmayanların hassasiyetlerine göre belirlemeye kadar ilerletildi diyebiliriz. Kürt sorununu çözümsüz kılan ve toplumsal faturasını ağırlaştıran tam da bu yaklaşımdır.

Bunun en açık örneğini 5 Mayıs 2011 tarihinde, Diyarbakır'da Demokratik Toplum Kongresi'nin (DTK) açılışını yapan DTK Eşbaşkanı Aysel Tuğluk'un konuşmasını anaakım medyanın veriş tarzında gördük. DTK Eşbaşkanı Aysel Tuğluk'un açılış konuşmasını *Gündem*, *BirGün*, *Evrensel* gazeteleri ve *Bianet* internet gazetesi dışında, istisnasız bütün "yandaş ve karşıt" medya organları "Aysel Tuğluk'tan tehdit gibi açıklama" başlığıyla haberleştirdi. Birçok köşe yazarı da bu başlığa paralel bir biçimde, "Aysel Tuğluk'un şahinleştiğini ve savaştan yana tutum almaya başladığını" yazdı. Bu yaklaşım televizyonlar aracılıyla hızla yaygınlaştı. Bir anda Tuğluk, şahin ilan edilerek basın tarafından

1. Hakan Tahmaz, *Kürt Sorununda Çözüm Önerileri*, Kalkedon Yay., 2009.

milliyetçilerin ve savaş lobilerinin hedefi haline getirildi. Aslında Türkiye medyasının bu tutumu onun olağan bir davranışıydı. Burada vahim olan ve sorgulamamız gereken, medya çalışanlarının ve kuruluşlarının bu türden davranışları hâlâ sorgulamamalarıdır.

Aysel Tuğluk'un sözü edilen konuşmasının bütününe şöyle bir göz atmak bile, konuşmanın en küçük bir tehdit içermediğini görmeye yetecektir. Bunun net bir şekilde anlaşılması için Aysel Tuğluk'un konuşmasının ilgili bölümünü buraya aktarmakta yarar var.

> Sizlere ülkemiz ve halklarımızın barışı adına umut vaat eden, heyecanlandıran ve mutlu kılan sözlerle hitap etmek, konuşmama böylesi cümlelerle başlamak isterdim. Biliyorum ki hepinizde bunu ister ve beklerdiniz.
> Yazık ki, yine kaygılardan, çatışmalardan, ölümlerden ve olası sonuçlarından bahsetmek zorundayım. Çünkü "felaketimiz" eşikte duruyor...
> Karamsar değilim. Öngörülerimizin ve sezgilerimizin yarattığı duyarlılığa sahibim sadece. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül "Güzel şeyler olacak" demişti. Onca zaman geçti, olmadı... Şimdi yine keskin bir dönemeçteyiz; dilim varmıyor demeye ancak "Kötü şeyler olacak" ifadesini bir his olarak dillendirmek durumundayım.
> Kürt meselesiyle ilgili olan herkes bilebilir ki, ağır ağır değil hızlı hızlı, sıfır noktasına doğru gidiyoruz! (5 Mayıs 2011, Diyarbakır)

Bu sözlerin anaakım medya ve siyasetçiler tarafından tehdit olarak kodlanması ve topluma böyle iletilmesi, yalnızca medyanın Kürt sorunu konusunda yaşanan çözümsüzlük siyasetine destek vermesiyle sınırlı bir durum değildir. Aynı zamanda ötekileştirme siyasetine ve nefret suçunun işlenmesine zemin hazırlamaktır. Bir anlamda suça teşviktir. Bu olayda günlerce televizyonlarda ve gazetelerde büyük bir çarpıtma, yalan ve manipülasyon izledik ve okuduk.

Aynı günlerde *Taraf* gazetesi yazarı ve genel yayın yönetmeni Ahmet Altan, Aysel Tuğluk'un bu sözlerinden hareketle Abdullah Öcalan'ı Türkiye'nin barış yapabilecek kudretli tek insanı olarak ilan etti. Anlaşılan Altan bu nefret söyleminin ve ötekileştirme siyasetinin etkisinde kalmış; başka türlü, Altan gibi Kürt sorununun çözümünün demokratik yollarla olacağını savunan bir kişinin, çözümü tek bir kişiye indirgemesinin ve demokratik siyasette yer alanları ötekileştirmesinin izahı zordur. "Bu ülke barış için Apo'ya muhtaç. Şu anda Öcalan dışında Kürt tarafında 'barış' yapma kudretine sahip bir tek insan bile yok. 'Barış' ancak büyük liderlerin yapabileceği, uzun savaşlardan sonra taraftarlarına kabul ettirebileceği bir iş" (7 Mayıs 2011, *Taraf* gazetesi).

Benzer şeyi 14 Mayıs 2011 tarihinde, Şırnak'ın Uludere ilçesinin, Irak sınırı ötesinde 12 HPG gerillasının öldürülmesi sonrasında yaşananlarda görmek mümkün. Gerek aileler tarafından dile getirilen "cansız bedenlere saldırı yapıldığı" iddiası gerek cenazelerin kaldırılması sırasında yapılan gösterilere karşı alınan tutum, toplumun geri dönülmez bir yolda ilerlemekte olduğunu gösterdi.

Bir kaç örnek:

Radikal gazetesi, 18 Mayıs 2011; haber muhabiri Abdullah Kılıç yazıyor: "Tümgeneral Mustafa Bakıcı'nın emriyle üç teröristin cenazesi kritik yerlerde bulundukları yerlerde bırakıldı... Şırnak ve civarı illerdeki BDP teşkilatlarına telefon edilerek 'Leşlerinizi gelin alın' denildi."

Ali Bayramoğlu bu tavrı, *Yeni Şafak* gazetesinde 19 Mayıs 2011 günü "Leş Toplatmayan Generaller İşbaşında" başlıklı yazısında, HPG'lilerin ölülerinin sınır dışında açık alanda bırakılmasının, "akbabalara terk edilen 'hayvan ölüsü'nü çağrıştırdığını" ifade etti. Medyada, buna benzer birçok yorum ve yazı yer aldı. 30 yılı aşan bir çatışma döneminde oluşan toplumsal yarılma, farklılaşma dikkate alınmadığı sürece nelerin olabileceği, cenazelerin kaldırılması sırasında görüldü. Cenaze törenlerinde ve protesto gösterilerinde kin duygusunun hâkim olduğu görüldü. Ülkenin dört bir yanı anında yangın alanına döndü. Bu tablonun oluşmasında medyanın ve siyasal aktörlerinin, nefret söylemiyle olaylara yaklaşmasının ve olayları topluma bu şekilde sunmasının da önemli katkısı olmuştur. Kafası, vücudu parçalanmış gençlerinin cesetlerinin tarlalara bırakılmasında haber değeri görmeyen medyanın, operasyonda kimyasal madde kullanıldığı iddiasını ciddiye almayan veya araştırılmasına dahi gerek duymayan siyasal iktidarın, Kürtlerin ağzından çıkan neredeyse her sözü "tehdit" olarak damgalaması toplumda nefret duygularının zeminini oluşturuyor. Toplumun değişik kesimlerini birilerini sürekli tehdit eden insanlar olarak sunmak ve bunun bir plan dahilinde yapılması nefret suçu oluşturmaktadır.

Aysel Tuğluk'un uyarılarını tehdit olarak algılamak ve kamuoyuna sunmak tam da bu nedenle nefret suçu oluşturuyor. Aynı günlerde BDP Eşbaşkanı Hamit Geylani'nin yine bu olay üzerine parti genel merkezinde düzenlediği basın toplantısında yaptığı siyasal değerlendirme ve uyarının da anaakım medyada "Geylani'den Başbakan'a tehdit" başlıyla yer alması bunların bir plan dahilinde yapıldığını gösteren emarelerdendir (*Taraf* gazetesi 17 Mayıs 2011).

Bu örnekler aynı zamanda, nefret söylemi ile düşünce açıklama ve ifade etme arasındaki ince çizgi üzerine düşünmeyi ve tartışmayı zo-

rumlu kılmaktadır. Birçok mahkemenin, verdiği kararla, nefret söylemini suç olmaktan çıkarıp, düşünce özgürlüğü kapsamına sokması ve resmi ideolojinin eleştirisini "toplumda kin ve düşmanlık yayına" suçu kapsamında değerlendirmesi nefret söyleminde bulunanları cesaretlendirmektedir. Bu açıdan, önümüzdeki dönemde yapılacak yeni anayasa tartışmaları sırasında nefret söylemi ve suçuna, ayrımcılığa karşı izlenecek siyaset Türkiye'nin barışının inşası açısından son derece önem arz etmektedir. Anayasada, önleyici tedbirler geliştirilmelidir.

12 Haziran Seçimlerinden Bazı Örnekler

Nefret söylemi ve suçu, sanırım en fazla 12 Haziran seçimlerinde siyasetin dili haline geldi. Toplumsal ayrışma, gerilim ve çatışmanın derinleşip, yerleşik hale gelmesiyle orantılı olarak nefret söylemi de artıyor. Ya da gizli olarak varlığını sürdüren nefret söylemi daha görünür hale geldi ve alenileşiyor.

Parti liderlerinin birçoğu açık ya da gizli, nefret söylemine başvurdu. Kürt ve Alevi kimlikler, bir tür ötekileştirme gerekçesi yapıldı. Bu süreçte CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Alevi ve Tuncelili olması, AKP ve MHP Genel Başkanları tarafından seçmene sık sık hatırlatıldı. CHP'nin örgüt içi muhalefetinin de bu konuyu gizliden gizliye işlediği, seçim sonrası tartışmalarda çok sık dile getirildi. Televizyonlarda, CHP'nin seçimlerden beklediği sonucu alamamasını CHP Genel Başkanı'nın Alevi kimliğine bağlayan, akademisyen yorumcuları izledik. Daha da kötüsü, bu yorumcuların, yaptıklarının ayrımcılığı ve nefret suçunu teşvik etmek olduğunun farkında olmamaları olsa gerek.

12 Haziran seçimlerindeki ilkelerden biri de, Doğu'dan bir etnik kesime yönelik nefret söylemini birçok partinin etkin bir şekilde kullanması oldu. Bunlardan biri sınırlı alanda ama tehlikeli bir kampanya yürüttü. Gökçe Fırat Çuhaoğlu'nun lideri olduğu Ulusal Parti'nin desteklediği 4 seçim bölgesindeki bağımsız aday doğrudan Kürtleri hedef alan milliyetçi bir kampanya sürdürdü. İstanbul 3. Bölge'de Cafer Özsoy, Türkiye Türklerindir, İstanbul İstanbulluların, İstanbul'u PKK'dan Kurtar; Mersin'de Hasan Pektekin, Türkiye Türklerindir, Mersin Mersinlilerin, Mersin'i PKK'dan Kurtar; İzmir 1. Bölge'de Tuncer Sümer, Türkiye Türklerindir, İzmir İzmirlilerin, İzmir'i PKK'dan Kurtar ve Balıkesir'de Serap Yeşiltuna, Türkiye Türklerindir, Balıkesir Balıkesirlilerin, Balıkesir'i PKK'dan Kurtar, sloganıyla kampanya yürüttü. Bu parti şu anda Ergenekon Davası'ndan Silivri'de yargılanan Doğu Perinçek'in lideri olduğu İşçi Parti'sinden ayrılanlar ile *Türk Solu*

dergisi çevresindekiler tarafından kuruldu. Bu da tesadüf olmasa gerek. Yine bilindiği gibi, *Hürriyet* gazetesi kurulduğu günden itibaren "Türkiye Türklerindir" logosuyla yayımlanıyor. Bu kez, bu ayrımcı, milliyetçi slogan ulusalcı adayların seçim kampanyasında toplumun nefret duygusunu geliştirmenin aracı olarak kullanıldı. Adayların hazırladığı yazılı ve görsel propaganda malzemesi doğrudan Kürt yurttaşları hedef alan içeriğe sahip. Bildirilerde ve konuşmalarında "Kürt sorunu yok, Kürt istilası var" ifadesini kullanmaktalar. Bu derece açık ayrımcılık ve ırkçılık yapan adaylar hakkında, en azından şu ana kadar herhangi bir yargı soruşturması yapılmamış olması bir başka dikkat çekici ve üzerinde durulması gereken önemli noktadır.

Balıkesir adayı Serap Yeşiltuna, *Türk Solu* dergisindeki "Türkler mi Kürtler mi Korksun" başlıklı yazısında açık bir biçimde Kürtlere karşı nefret ve ırkçılık suçu işlemektedir. Yine CNN Türk televizyonunda, Cüneyt Özdemir'in 5N1K programında aynı şeyi yapmıştır.[2]

Sözünü ettiğimiz Ulusalcı adayların, toplumu ne derece ciddi tehdit ettiği ve ne derece kapsamlı bir sorunla karşı karşıya bulunduğumuzu göstermeye, Balıkesir adayı Serap Yeşiltuna'nın *Radikal* gazetesi yazarı Pınar Öğünç'le yaptığı söyleşide sarf ettiği "İHD, PKK'nın değil, şehitlerin, gazilerin hakkını savunsun", "PKK uzantısı demek tarafından suç duyurusunda bulunulmak benim için şereftir" sözleri yeterli olsa gerek.[3]

Keza Serap Yeşiltuna'nın 13 Haziran 2011 günü seçim sonuçlarını değerlendiren basın açıklamasındaki, "PKK'yı Türkiye'den ve Meclis'ten atmak ekseninde yürüttüğümüz seçim çalışması", "PKK, Meclis'teki varlığını neredeyse ikiye katlamış ve artık Türkiye'nin her yerinde taban bulmuştur", "Balıkesir özelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse, 'Balıkesir'de PKK var da biz mi görmüyoruz' diyen cahillere cevabı ne yazık ki 5000 oyla yine PKK'lılar vermiştir", "Anlaşılan Balıkesir'deki 'istila'nın boyutu da her geçen gün artmaktadır, artmaya devam edecektir"[4] sözleri bu nefret söyleminin hedefinin doğrudan, başta Kürtler olmak üzere demokratik haklar mücadelesi yürütenlerin tamamı olduğu hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kadar açık. 12 Haziran 2011 seçimlerine Barış ve Demokrasi Partisi, çeşitli sosyalist, sol ve Kürt siyasal çevrelerle oluşturduğu "Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku" şemsiyesi altında bağımsız adaylarla katıldı. Serap Yeşiltuna, açıklamasında da görüldüğü gibi, bu Blok'un Balıkesir milletvekili ada-

2. Bkz. http://www.dipnot.tv/7070/Balikesir-Bagimsiz-Milletvekili-Adayindan-tehlikeli-sozler.aspx

3. Bkz. http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1051021&Yazar= PINAR ÖĞÜNÇ&Date=30.05.2011&CategoryID=41

4. Bkz. http://www.ulusalparti.org.tr/yazilar/yesiltuna-tesekkur.htm

yı Turan Cengiz'e oy veren, Balıkesirli 5000 seçmeni, PKK'lı olmakla ve Balıkesir'i istila etmekle itham ederek nefret suçu işleme konusunda ısrarlı görünüyor.

Ancak seçim dönemin en dikkat çekici nefret söylemi Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın bazı konuşmalarında görüldü. Seçim meydanlarında birçok kez CHP Genel Başkanı'na yönelik, "Biliyorsunuz kendisi Alevi" hatırlatması yapması ve Kürtlere yönelik, "Apo'yu peygamber ilan ettiler" söylemi; Zerdüştlük ve "sivil Cuma namazı eylemi" gibi tartışmaları miting alanına taşıyarak kitlelere yuhalatması, nefret söyleminin toplum tarafından ne derece içselleştirildiğini ve nefret suçunun yaygınlığını gösteriyor. Başbakan'ın Alevilik'ten sanki gizlenmesi gereken ya da ayıp bir şey gibi bahsetmesi açık suç teşkil etmektedir. 18 Mayıs 2011 günü Çorum'da yaptığı miting konuşmasında Yavuz Sultan Selim'in Şeyhülislamı Ebu Suud Efendi ile ilgili "millet olarak Çorum'la, Çorum'un yiğitliğiyle, mertliğiyle, gözü pekliğiyle her zaman gurur duyduk. Nasıl ki Çorum bu topraklarda yetişmiş Ebu Suud Efendi'yle gurur duyuyorsa" sözleri Alevi örgütlerinden büyük tepki aldı. Alevi Bektaşi Federasyonu, Başbakan'a açık mektup yazarak olayı protesto etti. Protestonun arka planında, Ebu Suud Efendi'nin Alevilere yönelik söylediği iddia edilen, "Alevilerin canları, malları, namusları size helaldir", "İster okla ister mızrakla ister bıçakla olsun Alevilerin kestiği murdardır, yenmez", "Ele geçirilen Alevi kadınları ne yapalım?" sorusuna verdiği "Belinize kuvvet" gibi sözler vardı.

Yine Başbakan'ın Kürtlere dönük Zerdüştlük tartışmasındaki "Müslüman bile değiller" iması, nefret söyleminin seçim satı mahalline taşınmasının bir örneğidir. Bu ve buna benzer iddia ve imalar seçim atmosferinin aşırı derece gerilmesine yol açtı. Toplumun inanç konusundaki yaygın hassasiyetini siyasete devşirmeye dönük çabalar çatışma zeminini güçlendiren önemli bir faktördür.

Kürtlere Karşı Nefret ve Yasalar

Kürtlere karşı işlenen ırkçı ve ayrımcı nefret suçunun önlenmesine dönük herhangi bir yasal önlem alınmak istenmediği, 12 Haziran seçim kampanyası sırasında bir kez daha görüldü. Bu konuda yapılan resmi başvurular ve Türkiye Barış Meclisi, İnsan Hakları Derneği gibi kurumların çeşitli girişimleri kamu görevlilerinin harekete geçmesine yetmedi. İnsan Hakları Derneği Balıkesir Şubesi, 02 Haziran 2011 tarihinde Serap Yeşiltuna hakkında, "ırkçılık, ayrımcılık, insan hakları ve temel özgürlükleri ihlal edecek aykırılıklar, kültürel haklara yönelik mevzuatı

çiğneme, ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup olan kişilerin haklarına saldırı ve barış hakkına dair bildirinin hükümlerini hiçe sayarak halkı kin ve düşmanlığa sevk etmek" iddiasıyla suç duyurusunda bulundu. Ancak Balıkesir Cumhuriyet Savcılığı'nda, suç duyurusuna ilişkin şu ana kadar herhangi bir işlem yapılmamış olması ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca, bu konudaki yasal mevzuatın ne derece problemli olduğunu gösteriyor.

Bilindiği üzere TCK'nın 216. maddesi, "Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik edenlerin veya aşağılayanların cezalandırılmasını" emretmektedir. Ancak bu yasa bugüne kadar ayrımcılığın ve nefret suçunun önlenmesi amacıyla uygulanmaktan ziyade bizzat ayrımcılık yapılarak uygulanmıştır. Yasa, kendini dini inanç, kültür, etnisite, yaşam tarzı veya mezhep olarak farklı tanımlayanların sosyal, siyasal, kültürel demokratik taleplerini dillendirmesini ve bunlar için mücadele edilmesini önlemek maksadıyla uygulanmıştır. Kısacası farklılıkların dile getirilmesi engellenmek istenmiş, toplumda nefret duygusunun ve suçunun oluşumunun önüne geçilmeye çalışılmamıştır.Yasa yapıcının esas gayesi olan, Cumhuriyet'in kuruluş felsefesinin ana omurgası olan sosyal, etnik, dini farklılıkların bastırılması ve asimile edilmesi doğrultusunda uygulanmıştır. Bunun en iyi örneklerinden biri, bugün Diyarbakır bağımsız milletvekili olan, İmar ve İskan eski Bakanı Şerafettin Elçin'in 1980 yılında, "Ben Kürt ulusunun bir ferdiyim" açıklaması nedeniyle 12 Eylül askeri darbesi sonrası, "Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik etmek ve bölücülük" iddiasıyla yargılanıp mahkûm edilmesidir.

Bu ve buna benzer uygulamaların bugün ulaştığı toplumsal boyutu iyi ve doğru kavramak için, kısa bir süre önce İstanbul'un göbeğinde işlenen bir cinayete göz atmak yetecektir. 19 Nisan 2011 tarihinde, Mehmet Çelik isimli bir yurttaş Taksim'de iki kişi tarafından boğazı kesilerek öldürüldü. 21 yaşındaki Mehmet Çelik'i öldürenlerden birinin polis olduğu iddiası, nefret duygusunun toplumdaki derinliğini gösteriyor. Bu olay anaakım medyanın 3. sayfasında "Yan baktığı için öldürüldü" ifadesiyle yer buldu.

Ne var ki, Ağrı, Tutak nüfusuna kayıtlı Mehmet Çelik'in akrabalarından Harun Çelik, boynunda sarı, kırmızı, yeşil renklerde bir poşu olduğu gerekçesiyle bu olayın gerçekleştiğini iddia etti. Üç kişinin bir kişiye dar sokakta omuz atması gibi komik bir gerekçe kimseye inandırıcı gelmedi. Cinayetin işlendiği sokakta bulunan güvenlik kamerala-

rında gerçeğin ortaya çıkmasına rağmen şüphelilerden, Sabiha Gökçen Havalimanı'nda görevli polis memuru Ahmet Edip Yaman serbest bırakıldı. Anlaşılan bir genç daha "vatandaş hassasiyeti"ne kurban gitti. Bu cinayette de görüldüğü gibi son 30 yılda Kürtlere yönelik ayrımcılığın, nefret söyleminin ulaştığı boyut "sıradan" sokak cinayetlerinin yaşandığı bir memleket tablosunu ortaya çıkardı.

Nefret Söylemine Hürriyet Gazetesinden Örnek!

Durumu abarttığımı düşünenlerin, Rahmi Turan'ın, 2 Mayıs 2011 tarihli *Hürriyet* gazetesindeki yazısını okumasını öneririm. Bu konuda *Hürriyet* gazetesinin en kirli sicile sahip olduğunu düşündüğümden bu yazıyı seçtim. Hiç kuşkusuz, yazarın deneyimli biri olması da tercihimde etkili oldu. Ancak arzulayan, her tarafından nefret söylemi akan böylesi bir yazının benzerini istediği zaman anaakım medyanın herhangi birinde çok rahatlıkla bolca bulabilir.

> Taş Atan Çocuklar Geçim Kaynağı!
> GÜNEYDOĞU illerimiz uzun süredir gergin günler yaşıyor. Kentler alev alev... Gösteriler yapılıyor, güvenlik güçleri taşlanıyor, dükkânlar, otobüsler yakılıyor! Patlayan molotofkokteyleri, atılan taşlar, savrulan sopalar, yıkılan işyerleri, yakılan araçlar...
> Tüm bu olaylarda maşa olarak kullanılanlar çocuklar ve gençler!
> Ne yazık ki Ankara, kargaşaya göz yumuyor, olaylara seyirci kalıyor!

* * *

Güneydoğu'da görev yapan bir arkadaşım var. Kendisi güvenlik görevlisi. Devlet memuru olduğu için adını vermiyorum. İşte bu arkadaşım bir süre önce izinli olarak İstanbul'a gelmişti. Kadıköy Bostancı'daki bir lokantada yediğimiz akşam yemeği sırasında uzun uzun sohbet ettik. Yanımızda, gazeteci arkadaşım Coşkun Bel de vardı. İkimiz de, onun anlattıklarını ilgiyle dinledik. Bölgenin sorunlarını, orada yaşayan bir insandan dinlemek ilginçti. Mesela, polise taş ve molotofkokteyli atan çocuklar... Onları yönlendiren kapkara yürekli, kötü ruhlu kışkırtıcılar! Arkadaşım bir ara, "Güneydoğu illerinde kadınlar çok doğurgan. Aileler ha bire çocuk yapıyor. Başka işleri yok zaten. Neden biliyor musunuz?" dedi. "Neden?" diye sorduk. O devam etti: "Devlet, her çocuk için ayda 150 lira para veriyor da ondan. Dört çocuğu olan, ayda 600 lira alıyor. Eğer çocuklarda sakatlık filan varsa bu para çocuk başına ayda 500 liraya kadar çıkıyor.

500 lira Doğu ve Güneydoğu'da iyi para. 3 çocuğu da kör olan bir kadın tanıyorum. Şimdi, 4. çocuğuna hamile. Büyük bir ihtimalle o çocuk da sakat doğacak... Kürtaj yaptırmayı reddetti. Aile devletten her çocuk için 500 liradan toplam 1500 lira alıyor. Bu çocuk da sakat doğarsa alacakları para 2000 liraya çıkacak. Bu onlar için servet! Çocuklar büyüdüğü vakit, devlet, annelerine de maaş verecek, böylece gelirleri iki katına çıkacak! Bu yüzden sakat makat demeden, çocuk yapan yapana. Güneydoğu nüfusu hızla artıyor. Nüfus patlaması var. Çocuklar geçim kaynağı olmuş. Bir de onların eline taş verip, olay çıkarttırıyor, polislere, güvenlik kuvvetlerine taş attırıyorlar!"

* * *

Yukarıdaki sohbetten bir süre sonra e-postama bir mektup düştü. Yazı, "Doğu'da görevli bir doktorun mektubu" diye başlıyor ve şöyle devam ediyor: "Buraya gelince insan önce bir şeyler başarmak istiyor ve bütün olanaklarını zorluyor. Ancak, bir süre sonra bütün şevkini kaybediyor. Burada halk, aşırı şımartılmış. İnsanların işini halledemeyince ya kaymakama gidiliyor ya da 'Ben PKK'lıyım, seni vururum!" diye tehdit ediliyorum. Türkiyeli olmak istemiyor, Türkiye'yi bölmek istiyorlar! Can ve mal güvenliğimiz sıfır! Kimse vergi vermiyor. Elektrik-su vesaire... Hiçbir fatura ödenmiyor. Her aileye çocuk başına ayda 150 lira çocuk parası, çocuk ultrasonda görüldüğü andan itibaren mama ve bez parası ödeniyor. Okula giden her çocuğa devlet harçlık veriyor. Harçlık gecikince anneler okulu basıp çocukları okuldan almakla tehdit ediyor! O çocuklar ne yapıyor peki? Ellerinde PKK bayraklarıyla partilerinin mitingine gidiyor. Herkese, toprağı eksin ya da ekmesin, toprak yardımı yapılıyor (ki zaten kimse ekmiyor). Bu yardımda, sadece beyana bakılıyor. Adam 5'i 50 yazdırabiliyor. Van'da dağıtılan paraya bakınca, göl bile tarım arazisi sayılsa az gelir! Her cuma kaymakamlık elden para dağıtıyor. İşin özeti, devlet onları besliyor, onlar ise devleti yıkmaya çalışıyor! İnsan, içinden de, dışından da her şeye lanet okuyor!"

Bu yazı konusunda toplumda ne ciddi bir tepki gelişti ne de işlenen nefret suçundan ötürü yargı mercileri herhangi bir işlem yaptı. Fransa'da geçen yıl bir yazar, "Fransa'da yaşayan Araplar daha çok suç işliyor" diye yazdığı için ayrımcılık ve kışkırtıcılık yaptığı gerekçesiyle suçlu bulundu. Yani mahkeme, düşünce özgürlüğünün sınırlarının aşıldığına hükmetti. Türkiye'de bu konuda açılmış ve sonuçlanmış örnek bir dava ise ne yazık ki yok.

Türkiye 12 Haziran seçimlerinden sonra yeni bir eşikte. Gerçek ve tam anlamda bir demokratikleşme hamlesini başarıp başaramayacağını sonbaharda Meclis'in açılmasıyla birlikte göreceğiz. Yeni Meclis'in, demokratikleşmenin büyük hamlesi olarak, eşitlikçi, özgürlükçü yeni demokratik ve sosyal bir anayasa yapma konusunda ne derece istekli ve cesaretli davranıp davranmayacağı açığa çıkacak. Bu istek ve cesaretin en önemli ve can alıcı göstergelerinden biri hiç kuşkusuz ayrımcılık ve nefret söylemi/suçu konusunda önleyici bir düzenlemenin yapılması olacaktır. Bunun için çaba göstermek ve mücadele etmek Türkiye'nin barışını aramaktır.

Yazılı Basında Nefret Söylemi ve Mücadele Yolları

Dr. Ceren Sözeri

Söylemin ırk, din, etnik kimlik ve cinsel yönelimi hedef alarak saldırı amaçlı kullanımı (Smolla 1990: 195) olarak basitçe tanımlanabilecek nefret söylemi ve bu söylemin taşıyıcısı olan medya ürünlerinin eleştirisi akademik dünyanın yanı sıra son dönemde giderek artan biçimde okurların da ilgi gösterdiği bir alan haline geldi. Medyanın, içinde bulunduğu yapısal sorunlar nedeniyle, yalnızca kültürel donanım açısından avantajlı olanların sesini duyurduğu, başka deyişle toplumda varolan iktidar ilişkilerini yeniden ürettiği gerek akademik gerek sivil toplum çevrelerinin yürüttüğü gözlemlerde, araştırmalarda sıkça karşımıza çıkıyor. Van Dijk'ın (2010) deyimiyle sorun medyanın iktidarının yanı sıra azınlıkların, göçmenlerin, özel grupların nasıl sunulacağı konusunda medya gücünün nasıl suiistimal edildiği. Çünkü medyaya

sahip olanlar söylemi çevreleyen bağlam üzerinde egemenlik kurmakla kalmayıp, söylemin ana konularını da belirliyorlar. Kimin konuşabileceğine, kimin yazabileceğine, hatta ne hakkında konuşabileceğine/yazabileceğine karar vererek zihinsel model kurguluyorlar. Eğer başka bir bilginin, karşı ideolojinin, karşı söylemin varlığı söz konusu değilse önyargılar, olumsuz çağrışımlar barındıran söylemlerin birikimi yalnızca olumsuz bir zihinsel model yaratmakla kalmayıp olumsuz bir tutumun da ortaya çıkmasına neden oluyor (aktaran Durna & Kubilay 2010: 70).

Söylemler yoluyla toplumda azınlıkta olanlara ve çok daha kırılgan yapıdaki kimliklere yönelik yaratılan bu olumsuz zihinsel model ve tutumların sonuçlarıyla nasıl mücadele edilmesi gerektiği uzun zamandır tartışılıyor. Çünkü söyleme getirilecek kısıtlamaların düşünce özgürlüğüne zarar verme ihtimali söz konusu. Bu konuda iki farklı yaklaşım mevcut: İlk yaklaşım, nefret içeren söylemin bireysel düşünce özgürlüğünün korunması adına asla yasaklanmaması gerektiğini savunurken, ikinci yaklaşım bunun tam tersi olarak nefret söyleminin cezalarla sıkı bir şekilde baskı altında tutulmasını (ancak burada yalnızca tarihsel olarak toplumda hâkim durumda olmayan gruplara yönelik söylemler kastediliyor, hâkim sınıfa yönelik nefret söylemi dışarıda bırakılıyor) öneriyor (Massaro 1991; Delgado & Yun 1994). Bununla birlikte düzenlemelerin ahlaki ya da siyasi açıdan nötr olup olamayacağı, söylemin bağlamından kopuk değerlendirilmesi ya da yasal düzenlemelerin kapsamına girmeyen alt düzeydeki söylemlerin (ima yollu aşağılamaların, eşitlikçi olmayan ifadelerin, deyimlerin) dışarıda kalma ihtimali düzenlemelerin işlevleri konusunda tartışmaya yol açıyor (Massaro 1991; Altman 1993).

Bugün insan haklarının, sivil ve siyasi hakların korunmasını, ayrımcılığın önlenmesini sağlamaya yönelik pek çok uluslararası sözleşmede ve ulusal düzenlemelerde nefret söyleminin önlenmesini hedefleyen genel kurallar mevcut (Defeis 1992; Delgado & Stefancic 1992; Delgado & Yun 1994). Örneğin Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi'nin 3 Ekim 1989 tarih ve 89/552/EEC Sayılı Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi *(Audiovisual Media Services Directive)* radyo ve televizyon yayınlarındaki söylemi yalnızca ırk, cinsiyet, din ve ulusları hedef alan nefret söylemi yönünden kısıtlıyor.[1] Nefret söyleminin ve bu söylemin iletişim teknolojileri yoluyla yayılmasının önlenmesi ve düzenlemelerin daha işlevli hale getirilmesi ve genişletilmesi için uluslararası düzeyde çabalar sürüyor (Binark 2010: 22). Ancak bizde ör-

1 Ayrıntılı bilgi için Audiovisual Media Services Directive, Article 6: "Prohibition of incitement to hatred" http://ec.europa.eu/avpolicy/reg/tvwf/incit/index_en.htm

neklerine rastlandığı gibi bazı düzenlemelerde suçun tanımının muğlak ifadelerle yapılmış olması ya da toplumdaki hâkim olmayan grupların özel olarak korunmaması durumunda istenmeyen yeni sonuçlar da ortaya çıkabiliyor (Boyle 2010: 65). Kaldı ki hangi söylemin suç olduğunun açık ve net ifadelerle tanımlanmış olması halinde bile yalnızca yasal düzenlemelerle söylemin yol açtığı zararın her zaman istenildiği gibi önlenemediği de görülüyor (Kuzmanic 1999).

Söylemin saldırı amaçlı kullanımını önlemek için yasal düzenlemeleri reddetmeyen iletişimsel yaklaşım önerileri de gündeme getiriliyor (Calvert 1997). İletişimsel yaklaşımlarla, yasal düzenlemelerin çizdiği çerçevede değerlendirilemeyen söylemlere ve sonuçlarına odaklanmak mümkün. İngiltere'de yapılan, 1995-2000 yıllarını kapsayan bir araştırmada medya mesajlarında ırkçılığın yanlış olduğunun vurgulanmasına rağmen üretilen haberlerin yaklaşık % 40'ının ırkçı ya da ırk ayrımcılığı içeren ifadeler içerdiği görülmüş. Bu oran tabloid olarak adlandırılan, sansasyonel haberciliğe ağırlık veren gazetelerde % 45'e çıkıyor (Statham 2002: 407) Dolayısıyla iletişimsel yöntemlerle nefret söyleminin farkında olunmadan ya da üstü kapalı bir şekilde kullanımını gözler önüne sermek, varolan durumla yüzleşmek, bu konuda toplumsal bir bilinç oluşturmak da mümkün.

Türkiye'de de 2010 yılında, İnsan Hakları Ortak Platformu (IHOP) tarafından yayımlanan, Eser Köker ve Ülkü Doğanay'ın yürüttüğü "Irkçı değilim ama..." başlıklı araştırma ırkçı-ayrımcı söylemleri teşhir ederek yazılı basında bu durumu kapsamlı bir şekilde ortaya koydu. "Yeni Medya" blogu ve *Yeni Medyada Nefret Söylemi* kitabını kaleme alan araştırma grubu ise gündelik yaşamın her alanında giderek daha yaygın kullanım alanı bulan ve gündelik yaşam alışkanlıklarını farkında olmasak da köklü bir şekilde dönüştüren yeni medya teknolojilerinin içeriğinde nefret söyleminin yaygınlığını dinamik biçimde gözler önüne seriyor.

Konunun sivil toplum ayağında ise Sosyal Değişim Derneği tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarını içeren *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek* adlı kitapta ve nefretme.org adlı internet sitesinde, nefret suçlarının yazılı basındaki temsili konusunda çok çarpıcı örnekler yer alıyor. "Kadınların Medya İzleme Grubu MEDİZ" 2006'dan beri medyada kadınların temsilini gözlemleyip tepkilerini de ortaya koyarken eşcinsel, biseksüel, travesti ve transseksüellere yönelik nefret suçu ve nefret söylemlerini teşhir eden "KAOSGL" ve "Lambdaistanbul" ile HIV pozitiflere yönelik ayrımcılıkla mücadele eden Pozitif Yaşam Derneği gibi sivil toplum kuruluşları gerek nefret söylemi gerek nefret

suçlarının haberleştirilmesinde izleme, teşhir etme ve tepki gösterme sorumluluklarını aktif biçimde yerine getiriyor.

Türkiye'de nefret suçu ve nefret söylemlerine dikkati çeken en önemli unsurlardan biri son dönemde nefret saikiyle işlenen cinayetler ve bu cinayetlere yola açan sürecin tartışılır hale gelmesi. Yazılı basında ciddi bir çabayla hedef haline getirilmesinin (Göktaş 2010), *Agos* Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in öldürülmesine kadar giden sürece epey bir katkı sağladığı kuşku götürmez bir gerçek. Zaten cinayetin sanığı sıfatıyla yargılaması süren kişi de mahkemeye mektup yazarak kendisini medyanın tahrik ettiğini iddia etti.[2]

Nefret saikiyle işlenen bir cinayetle hayatını kaybeden Hrant Dink'in ardından onun ayrımcılığa, ırkçılığa, nefrete karşı her daim barışı, hoşgörüyü öne çıkaran ideallerini gerçekleştirmek için kurulan Uluslararası Hrant Dink Vakfı Türkiye'de medyanın kışkırtan, karalayan ve ötekileştiren diline dikkat çekmek ve nefret söylemiyle mücadelenin yollarını tartışmak için "Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi" başlıklı bir çalışma başlattı. Bu çalışmanın analizlerini yürüten araştırmacılardan biri olmam sıfatıyla bu bölümde araştırmanın çerçevesinin ve yönteminin nasıl belirlendiğini ve ardından, elde ettiğimiz bulgulara dair izlenimlerimi aktaracağım. Analizlere ve haberlere ilişkin daha detaylı bilgilere www.nefretsoylemi.org adresinden ulaşılabilir, hatta katkı sağlanabilir.

Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi Araştırması

Uluslararası Hrant Dink Vakfı'nın 2009 yılında başlattığı, Türkiye'de ulusal gazetelerdeki etnik ve dini aidiyeti hedef alan söylemlere odaklanılan araştırmada Vakıf Gönüllüleri öncelikle her gün, tiraj sıralamasında (spor ve ekonomi gazeteleri hariç) ilk 30 gazete içinde yer alan 24 gazetenin rastgele yöntemle dördünü taradılar. Ayrıca Pazar günleri yayımlanan iki spor gazetesi de çalışmaya dahil edildi. Taranan gazetelerde yalnızca ana gazetelerdeki haberler ve köşe yazıları dikkate alındı, bunun haricindeki ögeler (ilanlar, ekler) çalışma kapsamının dışında bırakıldı. Araştırma sürüyor. Elinizde bulunan kitabın bu bölümünde, sözü edilen araştırmanın Nisan 2009'dan Aralık 2010'a kadar elde edilen verileri ve analizi konu edildi.

Araştırmanın haberlerin taranması aşamasında, etnik ve dinsel söyleme yer veren haberler ve köşe yazıları önce olumlu-olumsuz-nötr olmak üzere kategorilere ayrıldı. Ardından doğrudan ya da dolaylı yol-

2. "Ogün Samast da Basını Suçladı:İki Yumruk Atacaktım Tahrik Oldum Vurdum!", http://www.turktime.com/haber/Ogun-Samast-da-Basini-Sucladi-/133325

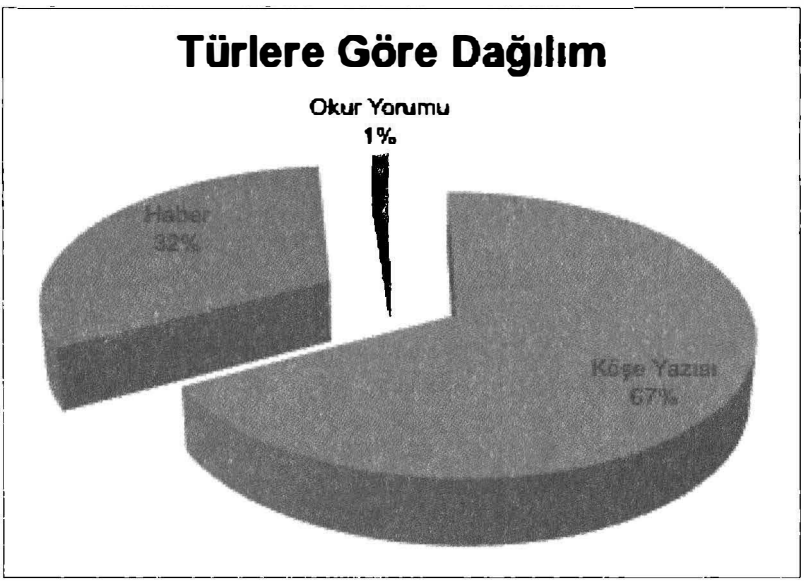
dan olumsuz ifade içerenler belirlendi. Bunlar arasında nefret söylemi içerdiği, zaman zaman uzun tartışmaların sonunda, tespit edilen veriler içerik analizine tabi tutularak, söylemlerine göre çalışma sürecinde belirlediğimiz kategorilere ayrıldı. Analizde haberin ya da köşe yazısının yalnızca metni değil ikonografik unsurları da dikkate alındı. Verilerin söylemlerinin niteliğine göre ayrıştırılması analizde kolaylık sağlamasının yanı sıra hedeflenen toplumsal gruplara yönelik söylemlerde ortaya çıkan ve zaman zaman ortaklaşan dili de açığa çıkardı. İçerik analizinde bu konuda daha önce yapılmış olan uluslararası bilimsel çalışmalardan yararlanılarak ve ülkeye özgü dil ve kültür farklılıkları dikkate alınarak belirlenmiş olan nefret kategorileri şunlar:

1) *Abartma/Yükleme/Çarpıtma:* Bir kişi ya da olaydan yola çıkarak bir topluluğa yönelik olumsuz genellemeleri, çarpıtmaları, abartmaları, olumsuz atıfları içeren söylemler bu kategori altında değerlendirildi.
2) *Küfür/Hakaret/Aşağılama:* Bir topluluk hakkında doğrudan küfür, aşağılama, hakaret içeren (örneğin kalleş, kanıbozuk gibi) söylemlerin yer aldığı kategori.
3) *Düşmanlık/Savaş Söylemi*: Bir topluluk hakkında düşmanca, savaşı çağrıştıran ifadelerin yer aldığı söylemler bu kategoride tasnif edildi.
4) *Doğal Kimlik Ögesini Nefret Aşağılama Unsuru Olarak Kullanma/Simgeleştirme:* Doğal bir kimlik ögesinin nefret, aşağılama unsuru olarak kullanıldığı, simgeleştirildiği söylemler için oluşturuldu. Örneğin olumsuz anlamda, "Senin annen Ermeni zaten" ya da "Senin soyadın Davutoğlu mu Davutyan mı?" cümlesi gibi...

Değerlendirmeye konu olan 17 aylık dönemde nefret söylemi içerdiği tespit edilen haber, köşe yazısı ve okur yorumu örneklerinin büyük bir bölümü tahmin edileceği üzere milliyetçi ve muhafazakâr yayın çizgisine sahip olan gazetelerden elde edildi. Ancak anaakım kapsamına giren gazeteler içerisinde de özellikle etnik kökenleri hedef alan aşağılayıcı, hakaret içeren örneklerin sayısı az değil.

Araştırmanın en ilginç yönlerinden biri, nefret söylemi kapsamına giren ifadelerin çoğunluğunun köşe yazıları içinde yer alması. Haberlerde görece daha objektif bir dil kullanılmış. Ancak nefret söylemi taşıdığı belirlenen haberlerin çoğunlukla görsel unsurlarla desteklenmesi ve büyük bölümünün (% 65'inin) manşet haber olması ya da ilk sayfada

anonsunun yer alması, sayısı köşe yazılarına göre az olsa bile, etkinliğinin daha fazla olabileceğini akla getiriyor. Bu duruma özellikle kaynağı belirtilmemiş manşet haberlerde, yani gazetenin editöryel tavrını kapsayıcı biçimde ortaya koyan haberlerde sıkça rastlandı.

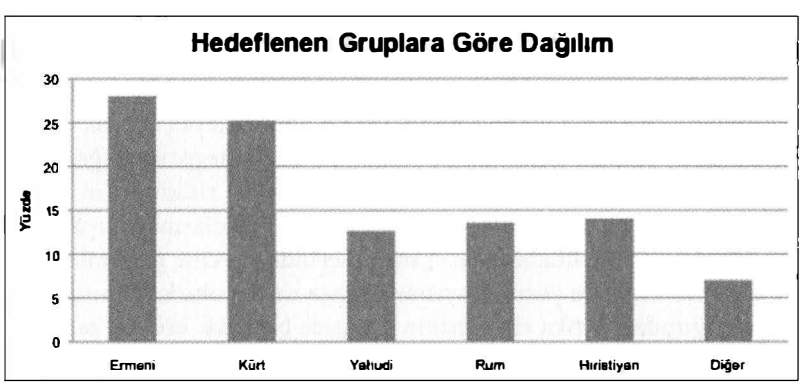

Şekil 1: Nefret Söyleminin Türlere Göre Dağılımı

Nefret söylemi örneği olduğu tespit edilen köşe yazılarının pek çoğunda ortak olduğu tespit edilen unsur, duygu belirten noktalama işaretlerinin bolca kullanımı ve milliyetçi söylemlerde sıkça rastlanan bazı sözcüklerin (TÜRK, IRKTAŞ gibi) büyük harf ya da koyu renk (*bold*) karakterle yazılarak vurgulanması. Vurgu kısmının editöryel tercih olması da mümkün. Ancak başta ünlem gibi (!) noktalama işaretlerinin yinelenerek kullanılması (bir başlıkta sekiz ünlem işareti içeren köşe yazısı örneğine rastlandı) ya da bazı kelimelerin tümüyle büyük harfle yazılması duyguların okuyana aynı coşkuyla geçmesini hedeflerken okuru kışkırtıcı bir nitelik de taşıyor. Özellikle köşe yazılarında bu tür vurgular ve sıkça rastlanan imla yanlışları analizlerde bir veri niteliği taşıdığı gerekçesiyle korundu.

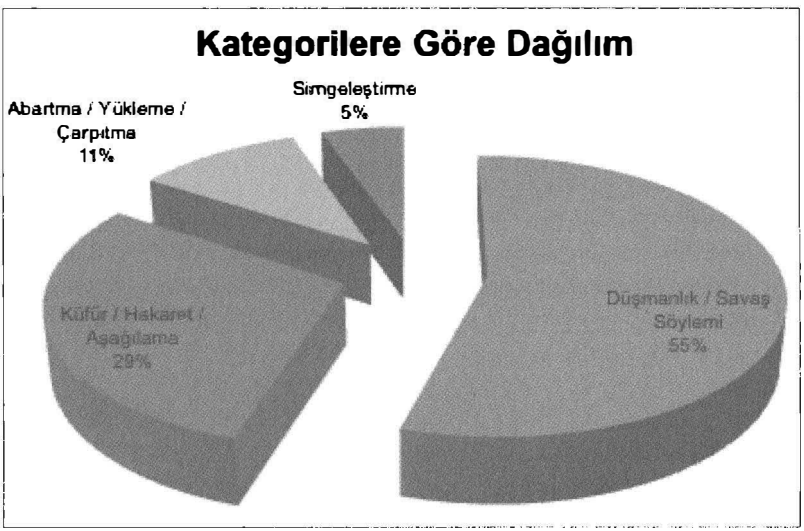
Bir yıldan fazla süreyi kapsayan bu incelemede, ulusal gazeteler içinde nefret söyleminin en çok Kürtleri ve Ermenileri hedef aldığı tespit

edildi. İlk dört aylık dönemde Ermenilere, ikinci dört aylık dönemde Kürtlere, üçüncü dört aylık dönem ve son beş aylık dönemde yine Ermenilere yönelik örnekler sayıca diğerlerinden fazla. İlk dönemde, etnik grupta Ermenilerin dini grupta ise Hıristiyanların en fazla hedef alındığı gözlendi. Ağustos-Eylül-Ekim ve Kasım aylarını kapsayan ikinci dört aylık dönemde ise Kürtlere yönelik olumsuz söylemlerin sayısı oldukça artmıştı. Bu durum, Hükümet'in izlenen dönemde açıkladığı ve uygulamaya koyduğu başta "Kürt Açılımı", ardından "Demokratik Açılım" ve son olarak "Milli Birlik Projesi" adını alan politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Bu politikalara karşı olan pek çok yazar, editör, muhabir ya da yorumcu sıfatıyla okurun, görüşlerini çoğunlukla hakaret ve aşağılama yoluyla ifade ettiği gözlendi. Ayrıca Kürtlere yönelik nefret söyleminin beraberinde Ermeni, Yahudi ve Hıristiyanlara yönelik nefret söylemlerinin de yer aldığı, özellikle milliyetçi-muhafazakâr çizgideki yayınlarda yazanların Türk ve Müslüman olmayan, ki bu iki kimlik bu tür gazetelerde çoğu durumda birbirinin yerine de kullanılabiliyor, tüm toplulukların ilgisiz olsalar bile nefret söylemi içeriğine dahil edilebildiği dikkat çekti. Üçüncü dönemde ise, hedef alınan dini ve etnik grupların çoğaldığı ve çeşitlendiği görüldü. Açılım politikalarının etkisinin azalmasına rağmen hedefteki ilk iki grubu yine Kürtler ve Ermeniler oluştururken ardından Araplar, Sırplar, Romanlar, Süryaniler, Afrikalılar gibi gruplara yönelik olumsuz söylemlere de rastlandı. Görece daha az örneğin yer aldığı son dönemde ise Ermeni ve Kürtlerin ardından Hıristiyan, Yahudi Türk, Arap, Afrikalı, Balkanlı toplumlara yönelik örnekler toplandı.

Şekil 2: Nefret Söylemi Örneklerinde Hedef Alınan Gruplar

Belirlenen kategoriler yönünden incelendiğinde ise tüm araştırma süresince belirlenen nefret söylemi kategorilerinden en çok Düşmanlık/Savaş Söylemi örneklerine rastlandı; onu Küfür/Hakaret/Aşağılama izledi, ardından Abartma/Yükleme/Çarpıtma ve Simgeleştirme geldi. Örneklerde, bu kategorilerin birden fazlasının (bazılarında hepsinin) birlikte yer aldığı durumlarda baskın olan söylem dikkate alındı.

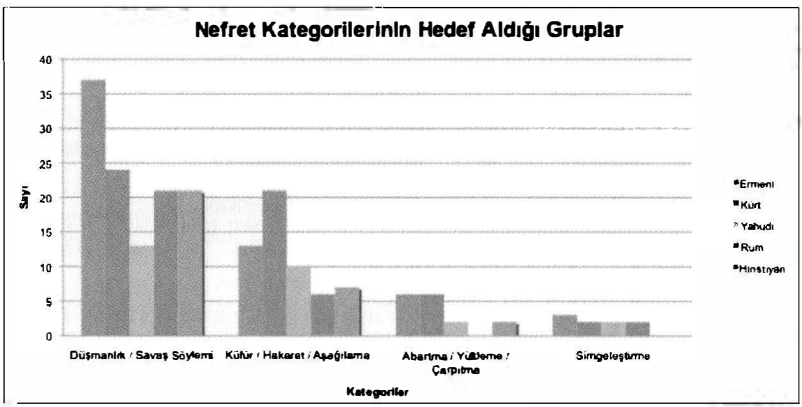

Şekil 3: Nefret Söyleminin Belirlenen Kategorilere Dağılımı

Belirlenen bu kategorilerle nefret söyleminin hedef aldığı gruplar karşılaştırıldığında medyanın hangi etnik ve dini grupları hangi tür söylemlerle hedef aldığı daha somut bir biçimde ortaya çıktı. İlk olarak, Ermenilere yönelik nefret söyleminin pek çok kategoride diğer kategorilere göre çok daha fazla olduğu dikkat çekti. Hükümet'in Ermenistan Hükümeti ile görüşme süreci, Soykırım iddiasını tanıyan yasa tasarılarının başka hükümetlerin meclislerinden geçme girişimleri gibi gündemler haber ve yorum sayısında artışa neden olurken yorumların çoğunluğunda politika eleştirisinin ötesinde bu etnik kökene sahip insanları düşman olarak kabul etme ve ettirme arzusu göze çarptı.

İkinci büyük kategori olan Küfür/Hakaret/Aşağılama içeren nefret söylemi örneklerinde diğer kategorilerden farklı olarak Kürtlerin hedef alındığı gözlendi. Ancak Ermenileri hedef alan içeriklerden farklı ola-

rak Kürtlere yönelik nefret söylemlerinde küfür, hakaret ve aşağılama içeren örneklerin daha fazla olduğu tespit edildi. Ermeni ve Kürtlerde olduğu gibi hemen her kategoride Yahudilere yönelik nefret söylemine rastlanırken, Rumlara yönelik ifadelerde düşmanlığı çağrıştıran ifadelerin ağır bastığı, bunun yanı sıra Yahudilikten farklı olarak Hıristiyanlığın doğal bir kimlik ögesi olarak nefret söylemi içerir biçimde çok fazla kullanılmadığı da gözlendi.

Şekil 4

Bu örneklerin pek çoğunun Van Dijk'ın bağlamı da içine alan eleştirel söylem analizi çerçevesinde incelemelerine nefretsoylemi.org sitesinden ulaşılabilir ve maalesef oradaki örnekler artmaya devam ediyor. Yukarıda, yöntemi anlatılan araştırmada belirlenen örneklerin içeriğinin daha somut bir şekilde görülmesi için iki çarpıcı analize aşağıda yer verildi:

Yakaladıkları PKK'lıları, halkın içinde infaz ettiler

İRAN ASIYOR BİZ BESLİYORUZ

Komşumuz, bölücülük yapıp toprağına göz diken ve askerine kurşun sıkan Kürt teröristleri "ibreti alem" olsun diye sokak ortasında astı...

Çağa uydular, idamı cipin üzerinde yaptılar, fotoğraflarını halka çektirdiler

İran'da idamlara "yenilik" geldi. Teröristler, Devrim Muhafızlarına ait bir cipin üzerine çıkarıldı. Gözleri bağlandı. Boyunlarına ipler geçirildi. Sonra da cip harekete etti. Ayakları boşlukta kalan teröristler öldü. Cadde ortasında gerçekleştirilen idam çevrede toplanmalar da izledi.

ONLAR ACIMIYOR

Başlık : İran Asıyor Biz Besliyoruz
Gazete: *Sözcü*
Tarih : 11.06.2009
Tür : Haber
Yazarı : Belirtilmemiş

Haberin konusu, İran'da PJAK adlı örgütün üyesi olmakla suçlanan beş kişinin asılarak öldürülmesi. *Sözcü* gazetesinin manşetten verdiği bu haberin başlığında tümüyle büyük harf kullanılmış ve böylece verilmek istenen mesaj güçlendirilmeye çalışılmış. Ayrıca söz konusu başlık Türkiye'de yaşayan ve 1980 Askeri Darbesi'nden haberdar olan herkesin hatırlayacağı üzere Kenan Evren'in darbe sürecinde idam kararı verilen gençler, özellikle de 17 yaşında yaşı büyütülerek idam edilen Erdal Eren için sarf ettiği, "Asmayalım da besleyelim mi?" ifadesine gönderme yapıyor. Gazete bir anlamda darbeyi gerçekleştiren ideolojik yapıyla kendini özdeşleştirirken diğer yandan İran'a öykünerek Türkiye'de idam cezasının kaldırılmasını eleştiriyor.

Haberin üst başlığını "Yakaladıkları PKK'lıları, halkın içinde infaz ettiler" ifadesi oluşturuyor. Oysa haberin içeriği okunduğunda idam edilenlerin PKK değil, PJAK üyesi olduğu anlaşılıyor. Amaçları benzer olsa da iki farklı örgütün aynıymış gibi gösterilmesi üstü kapalı biçimde Kürt kökenlilerin terörle özdeşleştirilmesine, yani olumsuz bir genellemeye hizmet ediyor.

Haberin spotunda İran'dan "Komşumuz" olarak bahsedilmesi yakınlığa işaret ederken, gazetenin onayladığı bu eylemin (idamın) tırnak içinde vurgulanan "*ibreti âlem*" olması dileğiyle başkalarına (örneğin Türkiye'ye) örnek oluşturması temenni ediliyor. Spotta, üst başlıkta olduğu gibi, PJAK'tan Kürt teröristler diye bahsedilerek etnik kökene vurgu yapılırken, iki örgüt arasında özdeşlik, "toprağına göz diken ve askerine kurşun sıkan" sıfatlarıyla kuruluyor:

> Komşumuz, bölücülük yapıp toprağına göz diken ve askerine kurşun sıkan Kürt teröristleri 'ibreti âlem' olsun diye sokak ortasında astı...

İçerikte ise haber bilgi vermekten çok yorum içeriyor. Habere konu olan olay bir tarafa bırakılarak okura idam cezasının kalkmasının sakıncaları hakkında görüşler sunuluyor. Hatta buna "Kürt Açılımı" eleştirisi de eklenerek olumsuz genelleme tüm Kürtleri kapsayacak hale dönüşüyor:

> TÜRKİYE yıllardır PKK'yla mücadele ediyor. Binlerce şehit veriyor. Ama ne yazık ki, dış güçlerin de etkisiyle bir arpa boyu yol alınmıyor. Yakalanan teröristler doğru dürüst cezalandırılamıyor. Üstelik bir de "Kürt açılımı", "dağdakine af" gibi konular ısıtılıp ısıtılıp getiriliyor.

"ONLAR ACIMIYOR" ara başlığının ardından haberin ikinci paragrafında, spotta "Komşumuz" diye tanımlanan İran birden "elin İran"ına dönüşerek araya mesafe konuluyor. Söz konusu mesafe eleştirel bir mesafeden ziyade küçümseyen, "Şu çocuk kadar olamadık" örneğindeki gibi gıpta edilenin acizliğinden dem vurarak hedefi harekete geçirmeye, kışkırtmaya yarayan bir ifade halini alıyor. İkinci paragrafın içeriğinde söz konusu haberin ajanslardan alındığı belirtilmişse de kaynak net bir şekilde gösterilmemiş. PJAK bu sefer PKK'nın bir kolu olarak tanımlanıyor. Haberin sonunda ise didaktik bir ifadeyle idam cezasının neden halka açık şekilde uygulandığı tekrar ediliyor:

> İşte ajanslara düşen son haber: PKK'nın kolu olan PJAK'a bağlı 5 terörist, Salmas kentinde halkın gözü önünde idam edildi. Bu idam da, terörist faaliyetlere kalkışacak olanlara ibret olsun diye halka izletildi.

Haberde aynı çerçevede iki fotoğraf kullanılmış. İlk fotoğrafta iki kişi habere konu olan kişileri gözlerini bağlayarak idama hazırlıyor. Yanında ise, izleyen iki kişi ile birlikte, asılarak idam edilmiş dört kişinin görüntüsü yer alıyor. Haberin fotoğraf altında kullanılan ironik dille

ölenlerin aslında insandan çok insan dışı (canavar) olarak görüldüğüne dikkat çekiliyor. Ölümün kendisinden çok ayrıntılara (cip, yenilik, fotoğraflar gibi) vurgu yapılarak asıl olayın "hafifletilmesi", "önemsizleştirilmesi" yoluna gidiliyor:

> Çağa uydular, idamı cipin üzerinde yaptılar, fotoğraflarını halka çektirdiler.

Haberin veriliş biçimi tüm yönleriyle Abartma/Yükleme/Çarpıtma kategorisinin altını dolduruyor. Bununla birlikte, tarama sırasında fark edildiği üzere haberde kullanılan fotoğraflar aslında İran'da eşcinsel oldukları gerekçesiyle idam edilenlerin fotoğrafları.[3] Gazete başka bir haberin fotoğraflarını nefret söylemine dayanak oluşturmak, kamuoyunu bu yönde kışkırtmak amacıyla kullanarak ciddi bir çarpıtmaya imza atmış.

3. Bkz. www.irinnews.org/report.aspx?reportid=25296

Başlık : Tecavüz Adasında Ermeni Ayini
Gazete : *Yeniçağ*
Tarih : 19.09.2010
Tür : Haber
Yazar : Salim Yavaşoğlu

Ahtamar Adası'nda bulunan Ermeni Surp Haç Kilisesi'nde 95 yıl sonra gerçekleştirilen ayinin bazı gazetelerde haberleştirilme tarzı nefret söylemi üzerine çalışanlar için oldukça çarpıcı örnekler ortaya koydu. *Yeniçağ* gazetesinde Salim Yavaşoğlu tarafından kaleme alınan manşet haber de bunlardan bir tanesi.

İlk sayfada manşet olarak verilen haberi, içerdiği ifadeler, sözcük seçimi gibi metnin unsurları düzleminde incelemeden önce sayfa tasarımı, görsel kullanımı ve yazı karakterleri bakımından incelemek yerinde gözüküyor.

Gazetenin 19 Eylül tarihli nüshasının ilk sayfasının üst orta bölümünde yer alan (gazetelerin teşhirde görünen bölümü) haberin başlığında koyu (*bold*) ve büyük harfler tercih edilmiş. Daha önceki incelemelerde de çok sık karşılaştığımız üzere bu karakterde başlık kullanımının amacı genellikle ifadenin anlamının ve etkisinin güçlendirilmeye çalışılması. Habere ilişkin olarak manşetten oldukça küçük boyutta, sağda, Ermeni Surp Haç Kilisesi'nin fotoğrafı kullanılmış. Ancak sayfanın sol bölümünden aşağı doğru devam eden spot ve haber metninin hemen yanında, sayfanın tam merkezinde, haberle ilgiliymiş gibi görünen bir kadın fotoğrafı kullanılmış. Fotoğraf AKP Milletvekili Ayşenur Bahçekapılı'ya ait ve manşet haberle değil, sağ alt kısımda yer alan, fotoğrafa göre çok daha küçük boyutta başka bir haberle ilgili. Fotoğraf tercihiyle yapılmak istenen, kadın milletvekillerine sahip iktidar partisinin, gazetenin kadın namusuyla ilişkilendirdiği başka bir olayda duyarsız davrandığına dikkat çekmek.

Haber ilk sayfanın yanı sıra içeride, 8. sayfada da kendine yer bulmuş, gazete söz konusu ayine oldukça geniş yer ayırmış. İlk sayfada, manşetin hemen altında, manşetin gerekçesini kısaca özetleyen bir spot yer alıyor. Spotta yer alan iddiaya göre, işgal yıllarında Ermeni çeteler Müslüman kadınlara bu adada tecavüz etmişler ve şimdi bu çetelerin torunları yine aynı yerde ayin yapmak istemektedirler. İddiaların doğruluğu, kaynağı göz ardı edilse dahi, kullanılan sözcüklerin düz anlamları üzerinden yapılan bir okumada bile etnik ve dini, hatta cinsel ayrımcılık göze çarpıyor:

- Haberi yazan, ayine katılan tüm Ermenileri, Kurtuluş Savaşı'ndan beri düşman kabul ettiği Ermeni çetelerin torunları olarak görüyor. Böylece iki etnik köken arasında kadim bir düşmanlığın varlığına gerekçeler sunmak yoluyla dikkat çekiyor.

- Ayin sözcüğünün önüne "sözde" sıfatı getirilerek hem alt metinde soykırım konusuna gönderme yapılıyor hem de böyle bir ayinin ya da gerekliliğinin "uydurma" olduğu iddia ediliyor.
- Haberde iddia edilen, kadına yönelik bir şiddet iken bu bir namus meselesi olarak ortaya konuyor.

Bir başka deyişle, gazetenin kadınlara yönelik şiddeti referans vererek gösterdiği tepkinin altından erkek egemen, milliyetçi, muhafazakâr bir zihniyet ortaya çıkıyor.

> İşgal yıllarında, bölgedeki Müslüman kadınları Akdamar'a kaçırıp namuslarına leke süren Ermeni çetecilerin torunları bugün sözde ibadet için Van'a geliyor!

Haber, metnin ilk paragrafında spotta yer alan iddialar, biraz daha ayrıntı verilerek, örneğin tecavüze uğrayan kadınların intihar etmesi gibi, tekrar ediliyor. Ancak spotta olduğu gibi burada da söz konusu iddiaların dayandırıldığı kaynak açıklanmıyor, doğruluğu kanıtlanmış, herkesçe bilinen gerçeklermiş gibi sunuluyor. Ancak farklı olarak, spotta kadınlar Müslüman olarak tanımlanırken haberde "Türk kadınları" tamlaması kullanılmış.

Haberin ilk sayfasındaki bölümünün ikinci kısmını, adanın siyasi olarak taşıdığı önem oluşturuyor. Haber metninde olabildiğince yansız bir dil kullanılmış; yorum genellikle başlıklarda kendine yer buluyor: "Siyasi açıdan anlamı büyükmüş!" gibi.

Habere ilişkin fotoğrafın (kilisenin fotoğrafı) yanında ise bu kiliseyi onaran iktidar partisi eleştiriliyor ve "soykırımcı iftirası atan" Ermenistan'ı memnun etmek için AKP'nin çok fazla para harcadığı iddia ediliyor. Dikkat çekici bir şekilde, gazetenin yorumunda Ermenistan'ın memnun edilmek istendiği vurgulanmış, Türkiye'de yaşayan Ermenilerden hiç söz edilmemiş, Türkiye Ermenileri Vekili'nin ziyaretine yer verilmesine rağmen, onlar adeta yok sayılmış. Gazete Ermenileri ancak Ermenistan'da yaşayanlar olarak ve düşman safında dikkate alıyor.

Habere iç sayfada da (sekizinci sayfa) geniş yer verilmiş. Manşet haberle aynı başlığı taşıyan iç sayfadaki bölümde, ilk sayfadaki iddialar iktidar partisinin verdiği desteğin eleştirisi merkeze alınarak sürdürülüyor. Hazırlıkların anlatıldığı, "Haçın yeri tespit edilecek" ara başlığının altında, ayin için gelip otelde yer bulamayanlara Van'da oturan 3 bin 500 kişinin evini açtığı bilgisi verilmiş olmasına rağmen gazete bu bilgiyi sıradan bir olay gibi görmüş, haberi toplumsal dayanışma yö-

nünden ele alma fırsatını kullanmamış. Bu olayın anlatıldığı kısmın hemen ardından Vali'nin açıklamaları biraz çarpıtılarak olumsuz bir hava yaratılmaya çalışılmış. Vali'nin herhangi bir olumsuzluk beklemediklerini belirten açıklamasındaki "Ama en kötü senaryoya göre her türlü tedbirimizi aldık. Kötü niyetli insanlar dışarıdan gelebilir. Onlara karşı her türlü tedbiri aldık" ifadesinin hemen ardından, Iğdır Asılsız Ermeni İddialarıyla Mücadele Derneği Başkanı Göksel Gülbey'in provokasyon iddiaları eklemlenmek suretiyle, dışarıdan gelen kötü niyetli insanların Ermeniler olduğu izlenimi yaratılmış.

Gazete, ayini hedef alan tepkisinin odağında yer alan "tecavüz" iddiasında ise yine dayanaktan yoksun. İddialara ilişkin sunulan tek kaynak bir öğretmenin iddiaları. İddiaların sahibi öğretmenin uzmanlık alanına, bu bilgileri nereden ve nasıl edindiğine dair de bir bilgi bulunmuyor; ancak sanki iddiayı ortaya koyan öğretmen ve haberi yapan gazeteci orada bulunmuş, yaşanan her şeyi kendi gözleriyle görmüş gibi ayrıntılar verilmiş, hatta öğretmenin koyu renk harflerle verilen iddialarında di'li geçmiş zaman (görülen geçmiş zaman) eki kullanılmış.

Gerek Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun yayımladığı Gazetecilerin Davranış İlkeleri Deklarasyonu'nda gerek Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi'nde gazetecilerin barışı, demokrasiyi, insan haklarını, çoksesliliği ve farklılıklara saygıyı savunması gerektiği belirtilmesine rağmen haberi yapan gazeteci ve yayımlayan gazete bu fırsatı kullanmak yerine ayrımcılığı, nefreti ve düşmanlığı körükleyen bir söylemi tercih etmiş. Bu haber bu nedenle Düşmanlık/Savaş Söylemi kategorisinde nefret söylemi içeren ve uzun bir dönem unutulmayacak bir örnek niteliğinde.

Sonuç

Yukarıdaki örnekler, nefret söyleminin hedef aldığı etnik kökene ve dinsel aidiyete bağlı insanlar için ne kadar incitici olabileceğini ve bu söylemlerle mücadele etmenin ne kadar önemli olduğunu tek başına açıkça ortaya koyuyor aslında. Elbette nefret söylemini tek başına medya üretmiyor; ancak güçlünün güçsüz üzerindeki egemenliğini, ırkçılığı çoğu kez yeniden üreterek bunların toplumda yerleşmesine, üstelik bazı durumlarda belirli bir tutuma, hatta davranışa, yani nefret suçuna dönüşmesine neden oluyor. Başta Hrant Dink cinayeti olmak üzere nefret suçlarının tümünde bu davranışa neden olacak zihniyet modelinin kurgulanmasında medyanın önemli bir işlevi olduğu artık kuşku götürmez bir gerçek. Bu araştırmanın yapıldığı dönemde bu ilişkiyi ortaya ko-

yan olaylar yaşanmaya devam etti, hâlâ da ediyor. Örneğin açılım politikalarıyla birlikte Kürtlere yönelik nefret söyleminin tüm gazetelerde önemli bir artış gösterdiği dönemde bir gazetenin manşetinde bir terör olayıyla ilgili olarak Meclis'teki Kürt milletvekilleri suçlandı ve tek tek fotoğrafları yayımlanmak suretiyle hedef gösterildi ("Şehitler Burada Kalleşler Mecliste", *Sözcü*, 30.04.2009). Bundan yaklaşık bir yıl sonra, 12 Nisan 2010'da, hedef gösteren manşet haberdeki ilk fotoğrafın sahibi Ahmet Türk yumruklu saldırıya uğradı ve ne üzücüdür ki yaşanan nice olumsuz örneğe ve acıya rağmen o "yumruk" anaakım medyanın bir yazarı tarafından nefret suçu yerine "demokratik tepki" olarak nitelendirilerek cesaretlendirildi (*Hürriyet*, 14 Nisan 2010). Yani yapacak daha çok iş var.

Bu araştırma yalnızca ırk, etnik kimlik ve dini aidiyete yönelik söylemlere odaklanması nedeniyle medyadaki ırkçı, ayrımcı, nefret söylemi ihtiva eden içeriğin küçük bir bölümünü ifşa ediyor. Araştırmalar cinsel kimlik ve yönelimleri hedef alan ayrımcılığın, nefret söyleminin ve nefret suçlarının da azımsanamayacak boyutta olduğunu gösteriyor.

Mücadele için, nefret suçu boyutunda yasal düzenlemelerin önemli bir işlevi olacaktır. Ama asıl dönüşüm, o suça kaynaklık eden zihniyeti oluşturan yapının analizi ve teşhiri ve elbette ardından değişimiyle gerçekleşebilir. Bunun için daha çok okurun, sivil toplum kuruluşunun medyayı eleştirel bir gözle izlemesine, daha çok gazetecinin mesleki dayanışma içinde ayrımcılığa ve nefret söylemine tepki göstermesine, yani değişimi talep etmesine ihtiyaç var.

Alğan, Cengiz & Şensever, Levent (2010), *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek*, Sosyal Değişim Derneği, İstanbul.

Altman, Andrew (Ocak 1993), "Liberalism and Campus Hate Speech: A Philosophical Examination", *Ethics*, Cilt 103, No. 2, s. 302-317

Binark, Mutlu vd (2010), *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, Kalkedon Yay., İstanbul.

Boyle, Kevin (2010), "Nefret Söyleminin Kontrolü: Uluslararası Standartlar Türkiye'den Neler İstiyor?", *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi* içinde, (Der.) Ayşe Çavdar, Aylin B. Yıldırım, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yay., İstanbul, s.63-73.

Calvert, Clay (1997), "Hate Speech and Its Harms: A Communication Theory Perspective", *Journal of Communication* 47(1), s. 4-19.

Defeis, Elizabeth F. (1992), "Freedom of Speech and International Norms: A Response to Hate Speech", 29 Stanford J. of Intl Law 57-130.

Delgado, Richard & Yun, David H. (Temmuz 1994), "Essay II. Pressure Valves and Bloodied Chickens: An Analysis of Paternalistic Objections Hate Speech Regulation", *California Law Review*, Cilt 82, No. 4, *Symposium: Critical Race Theory*, s. 871-892.

Delgado, Richard & Stefancic, Jean, "A Shifting Balance: Freedom of Expression and Hate-Speech Restriction", 78 Iowa L. Rev., s.737-750.

Durna, Tezcan & Kubilay, Çağla (2010), *Medyadan Söylemler*, Libra Yayınevi, Ankara.

Göktaş, Kemal (2010), "Medyanın Hrant Dink'i Hedef Haline Getirmesi", *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi* içinde, (Der.) Ayşe Çavdar, Aylin B. Yıldırım, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yay., İstanbul, s. 85-96.

Köker, Eser & Doğanay, Ülkü (2010), Irkçı değilim ama... Yazılı Basında Irkçı-Ayrımcı Söylemler, İnsan Hakları Ortak Platformu, Ankara.

Kuzmanic, Tonci (1999), *Hate-Speech in Slovenia: Slovenian Racism, Sexism and Chauvinism*, Open Society Institute - Slovenia, Ljubljana.

Massaro, Toni (1991), "Equality and Freedom of Expression: The Hate Speech Dilemma", 32 William & Mary Law Review, s. 211-266.

Smolla, Rodney A. (1990), "Academic Freedom, Hate Speech, and the Idea of a University", *Law and Contemporary Problems*, Cilt 53, Sayı 3, s. 195-226.

Statham, Paul (2002), "Racism and Cultural Diversity in the Mass Media: United Kingdom", *An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995-2000 on behalf of the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*, (Der.) Jessika ter Wal, European Research Centre on Migration and Ethnic Relations (ERCOMER), Vienna, s. 395-418.

Van Dijk, Teun (2010), "Söylem ve İktidar", *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi* içinde, (Der.) Ayşe Çavdar, Aylin B. Yıldırım, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yay., İstanbul, s.9-41.

İnternette Türk Milliyetçiliği: Türk Milliyetçisi Siteler ve Ağ Yapısı Üzerine Bir Analiz

Sercan Gidişoğlu[1] *& Kerem Rızvanoğlu*[2]

Giriş

Günümüzde, ileri iletişim teknolojileri bir yandan toplumsal taleplerin ifade edilmesi ve tartışılması konusunda belirli yöntemler sunan, diğer yandan da yerel ya da ulusal kimliklerin inşası, yeniden üretilmesi veya kuvvetlendirilmesi hususunda önemli avantajlar sağlayan araçlara dönüşmüştür. Bu bağlamda bu çalışma, popüler milliyetçi web sitelerinin söylemsel analizi üzerinden internetteki Türk milliyetçiliğini incelemeyi hedeflemektedir. Araştırmanın öncelikli amacı Türk

1. Doktora Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.
2. Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi.

milliyetçiliğinin internetteki tezahürlerinin hemen tamamını kapsayan bir fotoğraf sunmak ve bu web siteleriyle ilgili derinlikli bir söylemsel analiz yapmaktır. Bu sebeple, araştırmamız ilk olarak, internetin milliyetçi gruplar için kolektif kimlik ve cemaatin oluşturulması ve yeniden üretilmesi sürecinde nasıl bir rol oynadığı sorusuna cevap arıyor; ikinci olarak ise, bunu yaparken nasıl bir içeriğin ve retoriğin, ne tür araçlar vasıtasıyla aktarıldığı konusunu sorguluyor. Bu araştırmada öngörülen hipoteze göre, belirli içerik kategorilerinin (retorik) ve etkileşim araçlarının kullanımı yoluyla internet, milliyetçi söylem ve değerlerin yeniden üretilmesine hizmet etmekte ve bu şekilde milliyetçi aidiyetlikleri kuvvetlendirmektedir.

Türkiye'deki siber milliyetçiliği bilimsel anlamda incelemek birkaç nedenden ötürü önem arz etmektedir. Birincisi, internette diaspora milliyetçiliği sıkça ele alınan bir konu olmasına karşın ev sahibi milletlerin milliyetçiliğinin izleri yeterince sürülmemiştir. Türkiye özelinde bu durum daha da barizdir; çünkü Türkiye'deki siber Türk milliyetçiliğini inceleyen akademik çalışmalar neredeyse yok denecek kadar az sayıdadır. Bu noktada, bizim çalışmamızın önemli bir amacı da ilk kez Türk siber milliyetçiliğinin bir tipolojisini önermektir. İkinci olarak, milliyetçilik Türk siyasal hayatında her zaman var olmuş en baskın ideolojilerden biridir. Bu bağlamda internetteki "çevrimiçi" milliyetçilik fenomenini incelemek, bunun siyasal dünyada varolan "çevrimdışı" milliyetçilik ideolojisinden farklarını ve benzerliklerini ortaya koymak adına gereklidir. Çalışmamız ayrıca siber milliyetçilik olgusuna dair, iki farklı bilimsel disiplin olan siyaset bilimi ve yeni medya çalışmalarından beslenerek niteliksel bir içerik analizi sunmayı amaçlıyor. Araştırmanın örneklemine sadece "kendilerini milliyetçi olarak tanımlayan" siteler dahil edilmiş ve "Facebook" ya da "Twitter" gibi sosyal paylaşım siteleri ve benzeri popüler siteler dışarıda bırakılmıştır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen tarama Ocak-Mart 2010 tarihleri arasında yapılmıştır.

Çalışmamızda ilk olarak, konuyla ilgili bilimsel literatürün bir özeti sunulacak, daha sonra metodolojik konulara ve tercihlere değinilecek ve son olarak da Türk siber milliyetçiliğinin bir tipolojisi önerildikten sonra araştırma bulguları tartışılacaktır.

İnternet ve Milliyetçilik

İnternetin dünyayı ulusal aidiyetlerin öneminin azaldığı ve küresel kimliklerin öne çıktığı bir "küresel köye" dönüştüreceğini öne süren önemli tezin karşısında yer alan ve internetin ulusalcı söylemleri ya da

nefret söylemlerini güçlendirecek ve farklı topraklarda bulunan milliyetçi grupların organize olmasını kolaylaştıracak biçimde kullanıldığını iddia eden yaklaşım, "internetin karanlık yüzüne" vurgu yapmaktadır (Miller ve Slater 2000; Bakker 2001; Diamandaki 2003; Eriksen 2007). Bu yaklaşıma göre, internetin –"küresel köy" teorisyenlerinin iddia ettiği gibi– milli kimliklerin öneminin azalmasına yol açtığı söylenen özellikleri (küresel etkileşim gücü, görece düşük maliyeti ve merkeziyetçi olmayan yapısı) aynı zamanda milliyetçiliğin yeniden üretilmesine, hatta kuvvetlendirilmesine hizmet etmektedir. Eriksen (2007) bilgi ve iletişim teknolojilerinin, özellikle de internetin, yaygınlaşmasıyla birlikte milliyetçiliğin giderek güçlendiğini ve internette özellikle diaspora milliyetçiliğinin görünür olduğunu öne sürmektedir.

Diamandaki'nin (2003) sınıflandırmasına göre, diaspora toplulukları şu gruplara ayrılır: bir devleti olmayan uluslar ya da ulusal topluluklar, varolan bir Ulus-Devlet'ten göçen ya da yurtdışında yaşayan gruplar ve son olarak, totaliter rejimlerden kaçan ayrılıkçıların oluşturduğu gruplar. Diaspora olmayan topluluklar ise şu alt gruplardan oluşmaktadır: bir devleti olan uluslar, bir ulusun içerisindeki bölgesel etnik gruplar ve son olarak, marjinalize edilmiş ya da tehdit altında olan yerli halklar ve kabileler. Bizim örneklemimiz tamamen ikinci kategorinin ilk alt grubuna (diaspora olmayan topluluklardan bir devleti olan uluslar) uymaktadır. Diamandaki (2003) bu gruplara ait web sitelerinin, kendi kimliklerine ilişkin, kendi ulusal ve ırksal "Biz"ini öven ya da "Diğerleri"ne karşı nefret içeren kuvvetli mesajlar yayımladıklarını gözlemlemektedir. Güngör de bu fikri Türkiye örneğinde şu cümleyle desteklemektedir: "İnternetteki Türk milliyetçiliği 'Diğerleri'ne düşmanlık çizgisinde derinleşmektedir" (2007: 5).

Donelan tarafından ifade edildiği gibi, "nefretin artık evlerimize girmek için yeni ve güçlü bir yolu var... İnternet" (2004: 22). Web'deki ırkçılık olgusunu inceleyen Rajagopal ve Bojin (2002) beş ana nefret mesajı tipi ortaya çıkarmıştır: medeni gözüken mesajlar, hiciv içeren nükteler, basit ve ikna edici çağrılar, meşru müdafaa söylemleri ve ürün reklamları. Bu mesajların her birinin aldığı retorik formu ise sırasıyla şu şekilde belirtilmiştir: öğretici anlatı, gizli imaj ve diyaloglar, kodlanmış metaforlar, hayatta kalma söylemi ve pazarlama retoriği. İnternetteki ırkçı içeriğe yönelik olarak Lynn Thiesmeyer (1999), bu tarz web sitelerinin bazı temel özelliklerinin devamlı kendini tanımlama, çeşitli tehditlerin, düşmanların ve komplo teorilerinin üretilmesi, çürümüş bir düzene yapılan vurgu vb olduğunu öne sürmektedir. Her iki çalışma da milliyetçi internet sitelerinde içeriği retorikten ayırmanın çok güç olduğunu; çün-

kü bu ikisi arasında sürekli bir karşılıklı etkileşim bulunduğunu ortaya koymaktadır. Kısacası içerik, retorik tarafından tanımlanmaktadır. Bu nedenle, bizim çalışmamız da öncelikli olarak retorik elemanlarını incelemeyi hedeflemektedir.

İnternetteki milliyetçi ve aşırı radikal gruplar üzerine yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde bu grupların interneti temel olarak, propaganda yapmak ve kitleleri şiddete sevk etmek (Caiani & Parenti 2009; Glaser vd 2002), siyasal uzlaşı arayışına katkıda bulunmak (Hoffman 1996), nefret mesajları yaymak (Barnett 2007), davalarına yeni takipçiler kazandırılmasını kolaylaştırmak (Zhou vd 2005), kolektif kimlikler (Thiesmeyer 1999) ve kolektif bilinç (Barnett 2007) üretmek, kitlelerin harekete geçirilmesine yardım etmek (Parker & Song 2006; Caiani & Parenti 2009), gelir toplama ve benzeri pazarlama stratejilerini yürütmek, geniş kitlelere ulaşmak, eğlendirmek ve yeni takipçiler kazanmak (Rajagopal & Bojin 2002; Conway 2006; Weimann 2006) ve en önemlisi çevrimiçi kimlik inşa etmek (Caiani & Parenti 2009; Tateo 2005; Diamandaki 2003; Thiesmeyer 1999) gibi amaçlar için kullandığı ortaya çıkmaktadır.

Diğer aşırı radikal gruplara link vererek –hem ulusal hem uluslararası düzeyde– bir radikal gruplar ağı inşa etmek bu tarz web siteleri için bir diğer önemli meşgale olarak öne çıkmaktadır. Burris, Smith ve Strahm (2000), yaptıkları bir sosyal ağ incelemesinde internetin aşırı radikal gruplara bir uluslararası sanal ağ inşa etmeleri konusunda yardımcı olduğuna dair veriler bulmuşlardır (linklerin üçte ikiden fazlası uluslararası sitelere verilmiş). Bunların yanı sıra, Gerstenfeld ve diğerleri (2003) tarafından yapılan bir çalışmada ortaya çıkan, bu tarz sitelerin bir diğer ilginç özelliği ise, şiddete nadiren alenen destek verilirken sıklıkla bu sitelerin tarafsız, ırkçı olmayan ve nefret söylemi içermeyen siteler olduklarını iddia etmeleridir. Buna karşın, milliyetçiler çoğu zaman ideolojilerini internette gururla ifşa etmekten çekinmemektedirler.

Son olarak, yakın zamanda, bizimkinin benzeri bir araştırma İtalyan aşırı sağ örgütlerin web siteleri üzerine, Caiani ve Parenti (2009) tarafından yapılmıştır. Yaklaşık 100 örgütün web sitesinin linkleri üzerinden bir sosyal ağ analizi ve bununla birlikte içerik analizi yapan yazarlar İtalya bağlamıyla ilgili önemli sonuçlara varmışlardır. Buna göre, aşırı sağ örgütlerin yalnız sayılarında değil interneti farklı işlevler için kullanmalarında da artış görülmektedir. Bu işlevleri şöyle sıralamaktadırlar: propaganda yapmak, sanal tartışma cemaatleri oluşturmak, gelir toplamak ve siyasi kampanyalar organize etmek. Caiani ve Parenti'nin bulduğu sonuçlar aynı konuyu daha önceki yıllarda etüt eden (2005) Tateo'nunkilerle uyuşmaktadır.

Analiz Çerçevesi

Analiz çerçevemizin ilk bölümü Türk siber milliyetçiliğinin ağ yapısının sorgulanmasını ve somut bir tipoloji önerilmesini kapsıyor. Web sitelerine odaklanan ikinci bölümde analizimiz iki basamaklı bir araştırma üzerinden ilerliyor. İlk basamakta, incelenen web sitelerinde sunulan "etkileşimli işlevlere" odaklanılıyor ve bu işlevlerin sunulduğu araç ve servisler kategorize ediliyor. Bu sitelerde sunulan temel işlevler şu şekilde belirlenmiştir: sanal etkileşim, haberler, bilgilendirme linkleri, yeni kullanıcılar edinme ve sadakat, reklam, gelir toplama, link verme, eğlence ve kullanıcı istatistikleri. İkinci analiz basamağı ise sitelerdeki içeriğin sunulan etkileşimli işlevlerle ilişkilendirilerek analizine ayrılmıştır. Milliyetçi sitelerde içerik ve retoriğin ayrılmaz bir bütün oluşturduğu fikrinden yola çıkılarak, içerik analizi tasarlanırken literatürde önceki çalışmalarda ortaya konan değişkenlerden yararlanılmıştır. İlgili literatürü taradıktan sonra ve Türkiye'deki ağ yapısının özelliklerini de göz önüne alarak belirlediğimiz içerik analizinin değişkenleri saptanmıştır:

İçerik Analizinde Kullanılan Değişkenler

1- Öğretici Anlatı (Pedantizm): Genel olarak potansiyel kullanıcılara, halihazırda takip edenlere ve sürekli paternalist, otoriter ancak kibar bir söylemin kendilerine iletilmesine ihtiyaç duyan kullanıcılara yöneliktir.
2- Turancılık ve Gelenekler: Türk ulusunun tarihine ve geleneklerine, halk dillerine ve çoğu üretilmiş ya da deforme edilmiş kelime türevlerine referanslar içermektedir.
3- Egemen Mit ve Sembollerin Devamlı Kullanımı
4- Üstünlük Söylemiyle Diğer Söylemlerin Dışlanması
5- Şehitliğin Yüceltilmesi: Şehitlere adanmış şiirler, şarkılar, marşlar, videolar vb içerir.
6- "Gerçeklerin" Aktarımı: Bilinmeyen ya da üzerinde bir uzlaşı olmamış kavramların sanki halihazırda varolan bir gerçeklik olduğu yönündeki öznel algıyı ifade eder (Thiesmeyer 1999:123).
7- Kolektif Öznellik: Gerçek bir cemaat izlenimi oluşturmak için "sanal cemaat" imgesinin kullanımını ifade eder.
8- Pazarlama Retoriği: Yalnızca mal ve ürünlerin satışını ya da gelir toplama aktivitelerini değil aynı zamanda propaganda ve kullanıcı toplama araçlarını da kapsar.

Örneklem

Araştırmamız, Türk milliyetçisi web sitelerinin niteliksel bir söylem analizini yapmayı hedeflemektedir. Bu amaçla, çalışmada 118 milliyetçi internet sitesi incelenmiştir. Örneklem, tasarımı ve yönetimi Türk milliyetçileri tarafından yapılan internet siteleriyle sınırlı tutulmuştur. Başka bir deyişle, yalnızca Türkiye'de yaşayan Türk milliyetçileri tarafından tasarlanmış ve "Türkiye-merkezli" içeriği olan siteler örnekleme alınmış; ancak, yine oldukça milliyetçi bir içeriği olan diaspora siteleri alınmamıştır. 118 siteden oluşan örneklemimizi seçerken 3 farklı kriter göz önüne alınmıştır: İlk olarak Türk milliyetçiliği üzerine anahtar sözcüklerle Google araması yapılmış ve ilk 10 arama sonuç sayfasının incelenmesi sonucu bulunan tüm siteler örnekleme eklenmiştir. İkinci seçim kriteri "kartopu tekniği" (*snowball technique*, Ciani & Parenti 2009) olarak adlandırılabilir. Buna göre, öncelikle Türk milliyetçi ağ yapısındaki önemli bazı örgütler tanımlanmıştır. Sonra bu örgütlerin sitelerinin linklerine odaklanılarak onlara bağlı yerel/ulusal ünite ve örgütlenmelere ulaşılmıştır. Bu işlem, örnekleme artık yeni bir site dahil edilemez oluncaya kadar devam ettirilmiştir. Üçüncü ve son olarak, trafik istatistikleri sunan referans internet siteleri taranmış ve bunun sonucunda tespit edilen en popüler ve trafik oranları yüksek siteler örnekleme alınmıştır. Bu üç kriter de aynı adresleri işaret etmiş ve ortaya çıkan 118 sitelik örneklem, Türk siber milliyetçi ağ yapısının panoramik bir görünümünü elde etmemize olanak sağlamıştır (Örneklemde yer alan sitelerin listesi için bkz. Ek 1). Bu anlamda, örneklemimizin Türk siber milliyetçiliği sahnesindeki irili ufaklı tüm aktörleri içerdiği söylenebilir.

Bulgular ve Tartışma

Sonuçlar analiz çerçevesinde tartışılacak ve bulgular iki bölümde değerlendirilecektir: 1) Ağ yapısının incelenmesi ve belli bir tipoloji önerilmesi; 2) İnternet sitelerinin iki aşamada incelenmesi (sitelerdeki etkileşimli işlevlerin ve işlev içeriğinin seçilen değişkenler üzerinden ilişkilendirilerek tartışılması).

Türk Siber Milliyetçiliğinin Ağ Yapısı ve Tipolojisi

İnternet her ne kadar milli kimliklerin yeniden manipüle edilebildiği bir alan olsa da, buradaki milliyetçilik görüntüsü milliyetçiliğin sanal olmayan alanlardaki tezahürlerinden çok da farklı değildir. Diamandaki'nin (2003) iddia ettiği gibi, pek çok örnekte milliyetçi "çevrimiçi" cemaatler, "çevrimdışı" dünyada varolan "toplumsal ilişkileri"

yeniden üretmeyi amaçlayan alanlar olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla, Türk siber milliyetçiliğinin aslında siyasal alandaki Türk milliyetçiliğinin bir yansıması olduğunu söylemek yanlış olmaz. "Çevrimiçi" Türk milliyetçiliği de tıpkı "çevrimdışı" Türk milliyetçiliği gibi çoğulcu bir yapıya sahiptir. Tanıl Bora (2003) Türk siyasal milliyetçiliği için şu şekilde bir sınıflandırma önermektedir; 1) Resmi Kemalist milliyetçilik; 2) Sol Kemalist milliyetçilik; 3) Liberal milliyetçilik (refah ve medenileşmeyi savunan Batıcı (*pro-western*) milliyetçilik dilini kullanır) ve 4) Radikal Türk milliyetçiliği (ırkçı/etnik milliyetçi dili kullanır).

Kesinlikle, Türk "çevrimiçi" ve "çevrimdışı" milliyetçiliği arasında kesişim noktaları bulunmaktadır. Milliyetçi siyasi partiler ve ideolojileri, aşırı radikal siyasi gruplar ve söylemleri gibi "çevrimdışı" milliyetçiliğin temel yapılarının yansımaları da internette fazlaca mevcuttur. Örneğin, iki ana milliyetçi siyasal parti olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Büyük Birlik Partisi (BBP) hem "çevrimiçi" hem "çevrimdışı" dünyada egemen bir konuma sahiptir; 118 site içerisinde 89 tanesi –doğrudan ya da dolaylı olarak– bu iki partiye bağlı gruplara aittir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, internetteki Türk milliyetçiliği, sınırları ve çeşitliliği bakımından "çevrimdışı" milliyetçilikten oldukça farklı olup kendine has özellikler de barındırmaktadır. Bu farklı yapıyı daha iyi ortaya koyabilmek için çalışmamız kapsamında Türk siber milliyetçiliği dört kategori altında sınıflandırılmıştır.

1- Bir (Sağ) Siyasi Parti ya da Harekete Bağlı Olan Milliyetçi Siteler
   a) *Resmi parti web siteleri*: Türkiye'deki iki ana milliyetçi parti olan MHP ve BBP'nin resmi web siteleri.
   b) *Bir siyasi partiye (açıkça ya da zımnen) ya da harekete bağlı siteler*: Bu alt kategori iki milliyetçi partinin yerel örgüt yapıları olan "Ülkü Ocakları" ve "Alperen Ocakları"na ait siteleri içermektedir. Bununla beraber, açıkça bu iki partinin yerel örgütlerinden olmayan ancak bu örgütlerin temsil ettiği siyasal harekete (Bozkurt ve Alperen hareketi) bağlı olan bazı siteler de bu kategoride incelenmiştir.
   c) *Bir siyasi parti ya da hareketin sempatizanlarına ait siteler.*
2- Turancı Siteler: Bu kategori, Turancı ideolojiye destek veren, dolayısıyla Türklerin İslam öncesi tarihine ve geleneklerine kuvvetle vurgu yapan ve tüm Türki ulusların ve halkların birleşmesini öneren pan-Türkist ideolojiyi destekleyen sitelere ayrılmıştır.
3- Ulusal Sol (Neo-Kemalist Sol) Milliyetçiler: Her ne kadar bu gruplar kendilerini politik spektrumun Ortodoks solunda ta-

nımlasalar da retoriklerine bakılınca Türk siber milliyetçi dünyadaki en ırkçı siteler olarak gözükmektedirler. Kendilerini Kemalist ideolojinin ve milliyetçi solun tek gerçek temsilcileri olarak gören bu gruplar kendilerine "Ulusal Sol" adını vermektedir.

4- Milliyetçi "Forum" Siteleri: Açıkça ırkçı olan ya da nefret mesajları yayan siteler –ki bunların büyük çoğunluğu kişisel inisiyatiflerce yayımlanmaktadır– sınıflandırmamızın dışında tutulmuştur; çünkü bu siteler çok fazla sayıda olmamakla beraber internette kolay bulunamayan, bulunduklarında da çoğunlukla ya yasaklanmış ya da hack'lenmiş durumda olan sitelerdir. Bu nedenle, ırkçı siteler diye ayrı bir kategori oluşturulmamıştır. Ancak, en açık ve yoğun ırkçı söylemler genellikle forum sitelerinde yer almaktadır. Bu tür sitelerin kontrol edilmesi zor ve anonim yapısı onları ırkçı fikirlerin kolaylıkla dile getirilebileceği cazibe merkezleri olarak konumlandırıyor.

Türk Milliyetçisi Web Sitelerinin Analizi

İŞLEVLER

Türk milliyetçisi siteler farklı konu başlıklarında sınıflandırılacak olan çeşitli web servisleri ve araçları sunmaktadır. Özellikle "bir siyasi partiye bağlı olan" siteler, "forum" siteleri ve "Turancı" siteler bu çalışmada incelenen pek çok işlevi barındırmaktadır. Genellikle tek yönlü etkileşim imkânı sunan "Ulusal Sol" siteler ise en zayıf işlev spektrumunu sunan siteler olarak göze çarpmaktadır. Bu tek taraflı iletişim özelliği onların, insan hakları ve özgürlükler gibi konularda otoriteryen eğilimler barındıran "çevrimdışı" ideolojilerini de yansıtmaktadır.

Tüm kategorilerde, üyelik sistemi bulunan milliyetçi web siteleri mesaj panosu, forum ya da chat gibi sanal etkileşim araçlarını sunmaktadır. Ancak, bu araçlar kullanıcıların kendilerini ifade etmelerinden çok propaganda yapıp yaymaya yaramaktadır. Buna rağmen, Türk milliyetçisi sitelerin siber tartışma cemaatleri oluşturmak için gözle görünür çaba harcadığı söylenebilir. Yine de, bu sitelerin kullanıcılarla etkileşimi destekleyecek tüm mevcut multimedya araçlarını kullanmakta hâlâ bazı zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını da eklemek gerekir. Genellikle eş zamanlı olmayan etkileşim araçları, eş zamanlı olan araçlarından daha sık kullanılmaktadır.

Bazı web siteleri kullanıcılara yazılar ve yorumlar ekleme imkânı sunmaktadır. Milliyetçi sitelerin ana işlevlerinden biri, medyada yer alan Türk ve İslam dünyasıyla ilgili konulara referans veren haberleri

kullanıcılara sunmak gibi görünmektedir. Kullanıcılar haberlere yorum ekleyebilirler ve web sitelerinin büyük çoğunluğu haberleri kullanıcıların yorumlarına göre "en çok okunan", "en çok yorumlanan", "en son yorumlananlar" vb kategorilerde sınıflandırmaktadır. Pek çok web sitesi, kullanıcı istatistiklerini paylaşarak kullanıcı etkileşimine katkıda bulunmaktadır. Haber servislerinin yanı sıra "bilgilendirme linkleri" milliyetçi web sitelerindeki egemen bir başka işlev olarak göze çarpmaktadır. Özellikle "bir siyasi partiye bağlı siteler", "forum siteleri" ve "Turancı siteler" ağırlıklı olarak bu işlevle donatılmıştır denebilir. Yazılı metin, sesli dosyalar ya da görsel malzemeler gibi pek çok farklı formatlarda sunulan "bilgilendirme linkleri"nde genellikle ele alınan en popüler konular Türk tarihi, Türk-İslam ilişkisi ve "Bozkurt Hareketi"dir. Atatürk, Nihal Atsız, Alparslan Türkeş gibi ikon haline gelmiş figürler ve "Türk milliyetçiliğinin şehitleri" de bilgilendirme linklerinde sürekli tekrar edilen diğer konulardan birkaçı.

Türk milliyetçisi siteler ayrıca radyo, televizyon, video, fotoğraf galerisi ve müzik gibi çeşitli eğlendirici linkler de kullanmaktadır. Çok az sayıda web sitesi sadece kullanıcı tarafından eklenen içerikten oluşmaktadır ve Youtube benzeri bir sitenin dahi görülmesi mümkündür (ulkucutube). Çoğu site kullanıcılardan gelen tepkilere değer vermekte ve kullanıcılara "RSS", "site haritası", "arama motoru" ve "kısayollar" gibi işlevlerle destek sunmaktadır. Hemen tüm kategorilerdeki siteler sayfa arayüzlerinde "banner"lara yer vermektedir. Ancak bu "banner"lar ticari amaçlardan ziyade resmi ya da gayri resmi olarak bağlı olunan örgütlerin çeşitli siyasi kampanyalarını desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin, Bozkurt hareketinin destekçileri sitelerine MHP'nin kampanyalarıyla ilgili "banner"lar koymaktadır. Bu anlamda "link verme" işlevi, ağırlıklı olarak görülen ve benzer görüşte olan web sitelerine destek vermeye yarayan bir işlev olarak sıkça kullanılmaktadır.

İÇERİK

İçerik, bu içeriğin sağlandığı işlevlerle ilişkilendirilerek incelenecektir. Her kategorideki siteler için önerilen içerik-işlev korelasyonu Tablo 1'de görülebilir. Bu aşamada değerlendirme daha önce bahsedilen değişkenlere referans verilerek yapılacaktır.

Tablo 1. Web Sitelerinin İçerik-İşlev Korelasyonlu Analizi

İÇERİK			ETKİLEŞİMLİLİĞİ İŞLEVLER	BİR SİYASİ PARTİ YA DA HAREKETE BAĞLI OLAN SİTELER						FORUM SİTELERİ	NEO-KEMALİST "ULUSALCI" SİTELER		TURANCI SİTELER
				BBP sempatizanları	Alperen Ocakları	BBP web sitesi	MHP sempatizanları	Ülkü Ocakları	MHP web sitesi		turksoft.org	IP web sitesi	
EGEMEN MİT VE SEMBOLLERİN DEVAMLI KULLANIMI ÜSTÜNLÜK SÖYLEMİ İLE DİĞER SÖYLEMLERİN DIŞLANMASI	Üyelik	SANAL ETKİLEŞİM		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
	Forum			✓	✓					✓			✓
	Chat			✓	✓								
	Mesaj Panosu			✓	✓					✓	✓	✓	
	Anket			✓	✓								
	İletişim			✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	
	Makale gönder				✓		✓	✓		✓			
	Yorumlar			✓	✓		✓			✓			✓
EGEMEN MİT VE SEMBOLLERİN DEVAMLI KULLANIMI ÜSTÜNLÜK SÖYLEMİ İLE DİĞER SÖYLEMLERİN DIŞLANMASI	Başlık	HABERLER		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓
	Gündem			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
	Politika			✓	✓	✓		✓	✓			✓	✓
	Türk Dünyası			✓			✓	✓					✓
	İslam Dünyası			✓	✓								
	Makaleler			✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	
	Arşiv				✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
ÖĞRETİCİ ANLATI (PEDANTİZM) TURANCILIK VE GELENEKLER EGEMEN MİT VE SEMBOLLERİN DEVAMLI KULLANIMI KOLEKTİF ÖZNELLİK	Turan ve Bozkurt	BİLGİLENDİRİCİ LİNKLER			✓		✓	✓		✓			✓
	Türk Dünyası			✓	✓		✓	✓		✓			✓
	Türk Günü							✓		✓			✓
	Türkler ve İslam			✓	✓			✓		✓			
	Türk Gelenekleri			✓	✓		✓	✓		✓	✓		✓
	Ülkücü Hareket				✓	✓		✓		✓			
	Nevruz						✓			✓			
	Atatürk			✓	✓		✓	✓		✓	✓	✓	✓
	Nasihatlar				✓		✓	✓	✓	✓		✓	
ŞEHİTLİĞİN YÜCELTİLMESİ	Şehitler				✓		✓	✓		✓			
	Kahramanlar (şiirler)				✓		✓	✓		✓			
ÜSTÜNLÜK SÖYLEMİ İLE DİĞER SÖYLEMLERİN DIŞLANMASI - "ÖZERKLEKLERİN" AKTARIMI	Ermeniler hakkında içerik				✓		✓	✓		✓	✓	✓	
	Kürtler hakkında içerik				✓		✓	✓		✓	✓	✓	✓
	Yunanlılar hakkında içerik										✓		
	AB ve Yahudiler hakkında içerik										✓	✓	
KOLEKTİF ÖZNELLİK PAZARLAMA RETORİĞİ	Siteme ekle	YENİ KULLANICILAR EDİNME VE SADAKAT		✓	✓	✓		✓	✓			✓	
	Bizi öner						✓					✓	
	RSS			✓						✓			✓
	Bülten					✓							
	Mobil versiyon					✓							
	Sosyal medya								✓				
	Erişilebilirlik								✓				
	Kadın kolu					✓			✓				
	Sitenin reklam	REKLAM					✓			✓			
	Diğer milliyetçi sitelerin reklamı			✓			✓			✓			
	Bağış	FİNANSMAN			✓	✓							
	Milliyetçi siteler	LİNKLER			✓		✓	✓		✓			
	Harekete bağlı milliyetçi siteler				✓	✓	✓	✓		✓			
	Milliyetçi medya				✓		✓	✓		✓			
	Milliyetçi figürler				✓		✓	✓	✓	✓			✓
	Radio / TV	EĞLENCE			✓		✓	✓	✓	✓		✓	
	Video			✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Foto				✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
	Müzik			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓
	İstatistik	KULLANICI İSTATİSTİKLERİ			✓		✓	✓		✓			✓
	Kim çevrimiçi?				✓		✓	✓		✓			✓
	Sayaç				✓		✓	✓					

1) Öğretici Anlatı (Pedantizm): Tablo 1'de görüldüğü üzere, öğretici anlatı milliyetçi kategorilerdeki çoğu web sitesi tarafından "bilgilendirme linkleri" altında verilmektedir. Bu bulgu Caiani ve Parenti'nin (2009: 280) çalışmalarında ortaya çıkardığı, İtalyan bağlamındaki verilerle de örtüşmektedir.

Sitelerdeki öğretici anlatı tarzı ve bilgiç (pedantik) üslup incelendiğinde, sitelerin bu mesajları verirken hedef kitlelerini ya siyasi bir eğitim talep eden ya da kendilerinden daha üstün bir otoritenin tavsiyelerine muhtaç kullanıcılar olarak belirledikleri izlenimi kuvvetli olarak hissedilmektedir. Sitelerde yer alan bilgilendirici materyal çok çeşitli konulara değinen dokümanlardan oluşmakta; genellikle Türk ulusunun ve ırkının tarihi, Türk dili, gelenekleri, siyasi milliyetçiliğin manifestoları, öğretileri, ana milliyetçi akımların doktrinleri gibi konulardaki anlatılara ve Türk milliyetçiliğinin ikonik figürleri olarak görülen Nihal Atsız, Alparslan Türkeş ve Atatürk üzerine anlatılara yer vermektedir. Alparslan Türkeş, ağırlıklı olarak Bozkurt ya da Ülkücü harekete ait sitelerde görülürken, Turancılık akımının teorisyeni olarak kabul edilen Nihal Atsız ise Turancı web sitelerinde baskın bir figür olarak öne çıkmaktadır. Atatürk ise iki hareket tarafından da öne çıkarılan bir figür olmakla beraber esasen Ulusal Sol siteler tarafından "tek ve yegane" ideal ikon olarak kullanılmaktadır. Ulusal Sol milliyetçi siteler başka hiçbir ulusal ikonik figüre yer vermemekte ancak zaman zaman Che Guevara gibi devrimci kahramanlara referans yapmaktadır.

Bu öğretici anlatılar çeşitlilik arz etmektedir. Anlatıların birçoğu makale şeklinde yazılmış dokümanlardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, şiirler, işitsel dokümanlar (konuşma, yemin vb), belgeseller, hatta "genç ülkücülere mektuplar", "nasihatlar" gibi formlar da anlatıları aktarmak için kullanılmaktadır. Bu nasihatlar genellikle nazik, babacan ve kendini üstte konumlayan bir tonda aktarılmaktadır. Ayrıca, özellikle siyasi parti sitelerinin (MHP ve BBP) kendilerini ve söylemlerini diğer (parti sitesi olmayan) sitelerden ayrıştırmak ve farklı göstermek için büyük çaba harcadıklarını belirtmek gerekiyor. Özellikle, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki üçüncü büyük parti grubu ve ikinci büyük muhalefet partisi olan MHP, stratejik sebeplerden ve imajını koruma kaygısıyla, resmi sitesine propagandist ya da açıkça milliyetçi ifadeler koymamaya özen göstermektedir. Hatta MHP resmi sitesinde, partinin yerel örgütlenmesi olan ancak özellikle geçmişte isimleri şiddet olaylarıyla birlikte anılan Ülkü Ocakları'na bile link verilmemektedir. BBP resmi sitesi de bu konuda özen gösteren bir tavır sergilese de, onlar daha çok milliyetçi ideolojinin militanları gibi davranmakta ve kendi yerel örgütleri olan ve

Ülkü Ocakları gibi şiddet olayları konusunda sabıkalı bir geçmişe sahip Alperen Ocakları'na link vermekten çekinmemektedirler. Bu noktada, özellikle MHP'nin bu tavrı Gerstenfeld ve diğerlerinin (2003: 40) tanımladığı "imaj kontrolü" kavramıyla açıklanabilir. "İmaj kontrolü" –tam da MHP'nin yapmaya çalıştığı gibi– web sitelerini ve sahiplerini daha güvenilir ve saygın göstermek için profesyonel bir tasarım ve özenle seçilmiş bir içeriğin kullanılmasını hedeflemektedir.

2) Turancılık ve Gelenekler: Yukarıda da belirtildiği gibi öğretici anlatılar genellikle tarih ve geleneklerden beslenmektedir. Bu kategoride özellikle Turancılık ideali üzerinden yapılan Türk ulusu, ırkı ve dili vurgusu öne çıkmaktadır. Turancı ve gelenekçi web sitelerinde yoğunluklu olarak görülen Turancılık teması tüm Türk halklarının birleşmesi fikrini benimser. Bu ideal Gök Tengri gibi İslam öncesi Türk tarihine ait sembollere referans veren tarihi metinlerle desteklenmektedir. Turancılık ideali yalnızca Turancı web siteleri kategorisine ait bir simge gibi gözükse de aslında diğer kategorilerdeki sitelerin de bu fikre önem verdiği görülmektedir. Türk Birliği'ne vurgu yapan Turancılık ideali, Türk milliyetçiliğinin çoğunluğunu temsil eden Ülkücü hareket ve Alperen hareketi tarafından milliyetçi söylemin yeniden inşasında kullanılan temel akslardan biridir. Tarihe ve geleneklere vurgu yapan retorik de yine çeşitli formlarda sitelerde yerini almaktadır. Bu retorik genellikle epik bir tondaki tarihi anlatılarla sunulmaktadır. Ayrıca, Türk törelerine, halk hikâyelerine ve İslam öncesi Orkun dilinden türemiş kelimelere sıkça referans verilmektedir. Bu sonuncu türün çarpıcı örneklerinden biri, Orkun dilindeki "orijinal" Türkçe isimler sözlüğü barındıran bir site olan "hunturk.net"tir.

3) Egemen Sembol ve Mitlerin Devamlı Kullanımı: Milliyetçi kategorilerdeki sitelerin hemen hepsi egemen mitleri ve sembolleri, "sanal etkileşim", "haberler" ve "bilgilendirme linkleri" işlevlerinin altında sürekli olarak tekrarlamaktadır. Forumlardaki tartışma başlıklarına, medyadan seçilip yansıtılan haberlere ve bilgilendirmeye yönelik tüm materyallere Türk milliyetçiliğinin sembolleri eşlik etmektedir. Bu siteler, Türk milliyetçiliğinin ikonografi ve retoriğini içeren çok geniş bir doküman, fotoğraf ve propaganda malzemesinden oluşan antolojiler sunmaktadır. Bu semboller, çeşitli "çevrimdışı" milliyetçi cemaatlerin internette birleşmesini sağlayan sembolik bir "tarihi ve kültürel yapıştırıcı" vazifesi görmektedir. Ancak web üzerinde tersini görmek de mümkündür. Yani, bu sembollerin kullanımı aynı zamanda "çevrimdışı" dünyada kolaylıkla görülemeyecek ya da kurulamayacak bazı yeni cemaatlerin doğmasına da neden olabilmektedir. Örneğin, gerçek dünyadaki

siyaset sahnesinde bireylerin İslam öncesi Türk âdet ve göreneklerine bağlılıklarını ifade edip bunlar çevresinde siyaset yapmaları çok kolay olmazken sanal âlem Turancılık fikri ya da benzeri fikirler çevresinde bireylere bunu gerçekleştirme fırsatı sunmaktadır. "Çevrimdışı" siyasi dünyada bir ülkenin siyasal kültürü ve sosyo-politik şartları doğrultusunda oluşan bazı sınırlar vardır ve bu sınırlar siyasette neyin mümkün ve yapılabilir olup olmadığını belirler. Bu nedenle, bazı hareketler ve söylemler öylesine marjinal hale gelebilir ki neredeyse siyasi sahnede varlığı dahi fark edilemez olur. Halbuki, bu tarz gruplar ve söylemleri internet üzerinde kolaylıkla görünürlük kazanabilmektedir.

En popüler semboller olarak şunlar sayılabilir: Kurt, Türk bayrağı, Asya'daki (eski-yeni) Türki cumhuriyetlerin bayrakları, tarihteki epik masallar ve destanlarla ilgili semboller, Göktürk alfabesi, Türk tarihiyle ilgili metafor (otağ) ve takma unvanlar (soydaş, ırktaş, kandaş, ülküdaş) ve Atatürk, Nihal Atsız ve Alparslan Türkeş fotoğrafları. Ayrıca Atatürk, Atsız ve Türkeş, Türk ırkı ve ulusunun üstünlüğü üzerine sözleri hemen tüm sitelerin her yerinde beliren, yarı Tanrı kişilikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahramanlık ve şehitlik de yine popüler semboller olarak algılanmaktadır; ki bunlar aşağıda ayrı bir kategoride ayrıntılı olarak incelenecektir.

4) Şehitliğin Yüceltilmesi: Bu kategoride sunulan içerik tamamen şehitlerin yüceltilmesi ve kahramanlık hikâyeleri üzerinden milli gurur hissiyatına yapılan sürekli vurgudan oluşmaktadır. Her iki kavram da zafer için ölümüne çarpışan Türk milliyetçilerinin destanlarına ve başarılarına vurgu yapar. En yaygın sembollerden biri de PKK ile savaşta şehit düşen askerlerdir. Sadece şehitlerin anısına atfedilmiş siteler ve şehit ailelerinin iletişim platformu olarak işlev gören forum siteleri bulunmaktadır. Hemen her sitede Türk ordusu, her Türk'ün kendini onun kutsallığına feda etmesi gereken bir kurum olarak yüceltilmektedir. Askerlik hizmeti ve şehitliğin temel bir görev, en yüksek mertebe ve aynı zamanda doğal bir Türklük göstergesi olarak aktarıldığı bu sitelerde, "Her Türk asker doğar" cümlesiyle ifade edilebilecek olan temel Türk militarist kültürünün yansılamaları yoğun olarak görülmektedir. Ancak, Türk kimliğinin Türklerin savaşçı doğasına yapılan vurgu üzerinden kurgulanması çoğu zaman iç ve dış politikada şiddet içeren tavır ve tedbirler alma eğilimiyle sonuçlanabilmektedir. Bu eğilimin sonuçları, diğer etnik azınlıklara karşı özellikle de forum sitelerinde yer alan nefret mesajlarında somut bir hal almaktadır.

5) Üstünlük Söylemiyle Diğer Söylemlerin Dışlanması: Türkiye'de yaşayan azınlıkların ve diğer etnik grupların söylemlerinin dışlanma-

sı ve gayri meşrulaştırılması Türk milliyetçisi web sitelerinde yer alan temel içerik kategorilerinden biridir. Bu bağlamda, ırkçı ve etnikçi söylemin iki tamamlayıcı eğilimi bu sitelerde yer almaktadır; ilki Türk milletinin üstünlüğünü yüceltirken diğeri açıkça diğer etnik grupları -özellikle Kürtler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler- aşağılamaktadır. Özellikle Ulusal Sol milliyetçi web sitelerinde bu içerik kategorisi Türk dış politikası unsurları üzerinden şekillendirilmektedir. Bu tarz sitelere göre, Türk dış politikasının ana doğrultusu, PKK'nın ana finansörü olarak görülen ABD ile Türkiye'yi bölmek için gizli bir ajandası olduğu düşünülen AB'nin etkisinden çıkmak olmalıdır. AB üyeliği bu siteler tarafından, özellikle de "Kıbrıs'ın kaybına" sebep olacağından, şiddetle reddedilmektedir. Ayrıca, milliyetçi sitelerin forum bölümlerinde, Rusya da Türki cumhuriyetlere eziyet çektiren bir ülke olarak görülmekte ve yoğun tepkiler almaktadır.

İşlevler açısından inceleyecek olursak, bu gayri meşrulaştırma ve dışlama söylemi, genellikle ya sitelerin içerisine entegre bir işlev olarak bulunan ya da tamamen ayrı bir site olarak düzenlenen forumlarda somutlaşmaktadır. Bu forumlar, kimlerin "düşman" kimlerin "dost" olduğunun ve grubun hedeflerinin ne olması gerektiğinin belirlendiği alanlar olarak öne çıkmakta ve bu özellikleriyle kolektif cemaat kimliğinin inşasında önemli rol oynamaktadır (Caiani ve Parenti 2009). Moderatörler tarafından diğer etnik gruplarla olan düşmanlıklar üzerine açılan provokatif tartışma başlıkları kullanıcılara diğer etnik gruplara ve onların söylemlerine olan nefretlerini açıkça ve saldırgan bir tonda ifade etme olanağı sunmaktadır. Diğer yandan, her ne kadar sunumunda benimsenen retorik daha incelikli bir tonda ve kodlanmış metaforlar üzerine kurulu olsa da, bu sitelerde verilen haberler de bu nefret söylemini desteklemektedir. Gerek medyadan seçilip aktarılan gerek moderatörler ya da kullanıcılar tarafından eklenen haberler tarafsız bir retorik kılıfı altında nefret içeren alt metinler sunmaktadır.

Diğer söylemleri gayri meşrulaştırma ve dışlama tavrının izleri aynı zamanda "siyasi eğitim ve aydınlanma" amaçlı bilgilendirme linklerinde de sürülmektedir. Bu linkler aracılığıyla, Ermeni ve Kürt sorununa ışık tuttuğu iddiasında olan birçok makale ve dosya dolaşıma sokulmaktadır. "Ermeni Gerçeği" ve "Kürt Sorunu" konulu makalelerin yanı sıra, "Rumların Misyoner Faaliyetleri", "AKP ile Nur Cemaati Arasındaki İlişki" ve hatta "ABD ile Yahudiler Arasındaki Gizli İşbirliği" gibi konularda pek çok komplo teorisi de yer almaktadır. Aynı zamanda, bu tarz komplo teorileri "gerçeklerin aktarımı" başlığı altında da incelenebilir; çünkü sözde "gerçeklerin aktarımı" retoriğinin hedefi, uydurulmuş ya

da üretilmiş kanıtlar yoluyla, komplo senaryoları ve ulusa yönelik tehditlerle dolu çürümüş bir dünya düzeni olduğu algısını kabul görmüş bir gerçek gibi kabul ettirmektir. Bilgilendirici materyallerin içerisine yerleştirilmiş bu tarz bir retorik, Ulusal Sol milliyetçi sitelerin (özellikle "Türksolu") temel özelliklerinden biridir. Her ne kadar ismi daha ziyade liberal ve demokratik bir bakış açısını çağrıştırsa da "Türksolu" web sitesi, örneklemimizdeki tüm siteler arasında en kutuplaştırıcı ve ırkçı söyleme sahip site olarak öne çıkmaktadır. Bu milliyetçi siteler, Ermenilere ve İslami gruplara yönelik nefret mesajları içerse de esas hedefleri genellikle Kürtler olmaktadır. "Kürtlerin İstila Planları" konulu makaleler çeşitli harita ve istatistiklerle desteklenmektedir. Bu sitelerdeki yazarlar hiç çekinmeden açıkça Kürtlerin sosyal hayattan dışlanması gerektiğinden bahsedip Türk gençlerine Kürt mağazalarından alışveriş yapmamaları, Kürt müziği dinlememeleri, Kürt yemeği yememeleri ve hatta Kürtlerle evlenmemeleri konusunda öğütler vermektedir.

Bu retoriğin içerdiği mesajların genel karakteri bir "alarm" durumu öngörmektir. Her ne kadar babacan bir nezaket içerisinde sunulsa da bu sözde bilgilendirici materyaller, hiçbir şeyden haberi olmadığı öne sürülen halkın kullanıldığını ve bilgileri dışında manipüle edildiğini iddia etmektedir. Ama (yine bu sitelerdeki bilgilendirici materyallerin iddia ettiği üzere) bu web siteleri sayesinde "gerçekler" halkla paylaşılmaktadır. Bu bulgularımız Thiesmeyer'in (1999) web'de ırkçılık üzerine çalışmasındakilerle benzerlik göstermektedir. Thiesmeyer'e göre, bu strateji muhtemelen kullanıcıları alarm durumuna geçirmenin en kolay yoludur; çünkü zaten her şeyin kullanıcıların bilgisinin dışında, kapalı kapılar ardında olup bittiği iddia edildiği için ispata yönelik fazlaca kanıta ihtiyaç yoktur. Her şey perde arkasında olmaktadır ve bu nedenle daha da korkutucudur. "Web sitesinin kendisi, ileri sürdüğü argümanın kanıtı olarak görülmektedir" (Thiesmeyer 1999: 121). Bu tarz bir yaklaşımın, uzun ve yoğun bilgilerle dolu olan yazılı malzemeler aracılığıyla, olguların yönlendirilmesine ve çarpıtılmasına imkân sağladığı su götürmez bir gerçektir.

6) "Gerçeklerin" Aktarımı: Çalışmamızın bulguları, bilgilendirme linklerindeki diğer söylemleri dışlamaya yönelik öğretici anlatı retoriğinin, bu sözde "gerçeklerin" aktarımı işlevinden fazlasıyla yararlandığını göstermektedir. Eklektik bir şekilde bir araya getirilmiş argümanlar, ciddi iddialarla ama bunun yanında bilimsel kanıtlar olmadan otoriter bir tonla sunulmaktadır. Uzun metinlerden oluşan bu anonim materyallerin hedef kitlesi, muhtemelen çok fazla zamanı olmayan ve internette hızlıca, "sözde gerçekler" olarak sunulan konular hakkında derinlikli,

bilimsel analizlerden çok genel bir arka plan bilgisi arayan kullanıcılar olarak saptanmıştır. Thiesmeyer'in (1999) de öne sürdüğü gibi, bu noktada sözde "gerçeklerin" aktarımı işlevinin, web'de dolaşırken bir konu hakkında detaylı okuma yapmaya minimum zaman ayırmak isteyen kullanıcıları ikna ve ikame etme işlevine dönüştüğü söylenebilir.

7) Kolektif Öznellik: Kolektif öznellik; öznelliğin, kolektif olduğu öne sürülen ayrıcalıklı kullanımı olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, bizim örneğimizde "sanal cemaatin gerçek bir cemaat algısı yaratmak için kullanılması" (Thiesmeyer 1999: 122) olarak da ifade edilebilir. Özellikle ana milliyetçi akımları temsil eden sitelerde kolektif öznellik Turancılıkla ilgili linklerde gözlenebilir. Türk birliğine sürekli tekrarlanarak yapılan yoğun vurgu, hem web sitesinin hem de bu idealin arkasında sayısal olarak büyük bir grubun olduğu izlenimini vermekte ve grubun ideolojisini içeren mesajların iletilmesinde kilit rol oynamaktadır. Kolektif öznellik algısını kuvvetlendirmek için "Kim çevrimiçi?" linkleri ya da hit sayıları gibi istatistikler kullanıcılara sunulmaktadır. Milliyetçi siteler kullanıcı kitlelerine ne kadar popüler olduklarını göstermek istemektedir. Ancak şurası kesindir ki, bu istatistikler moderatörler tarafından aynı milliyetçi ideolojiyi paylaşan büyük bir cemaat olduğu algısını vermek için kolaylıkla manipüle edilebilir. Bu nedenle, internetteki örgütlenmelerin gerçek gücünü anlamanın zorluğu ve bunların manipülasyona açık olduklarının kabulü gereklidir.

8) Pazarlama Retoriği: Pek çok bilimsel çalışmanın ortaya koyduğu üzere dünyadaki aşırı sağcı gruplar interneti giderek artan bir şekilde, kitlelere ulaşmak, benzeri görüşteki diğer gruplarla iletişime geçmek ve davalarına gönüllüler kazanmak amacıyla kullanmaktadır (örn. Lee&Leets 2002; Tateo 2005; alıntı Caiani ve Parenti 2009: 274). Thiesmeyer (1999) milliyetçi grupların kullanıcı ikame etme ve pazarlama başarılarını internetin ulusal sınırları aşıp çok sayıda insanı birbirine bağlayabilme gücüne bağlar.

Bizim Türk milliyetçisi internet siteleri üzerine bulgularımız ilgili literatürdeki argümanlarla oldukça uyumlu görünmektedir. Birincisi, kolektif öznellik algısı yeni kullanıcıların ve dava için yeni gönüllülerin ikamesinde önemli rol oynamaktadır. Bu algı, sağlam bir cemaatin içerisinde olmanın verdiği sözde bir güvenlik hissiyatı yaratarak davaya yeni gönüllülerin katılımını ve propagandanın yaygınlaşmasını kolaylaştırır. Bilinen milliyetçi medya kurumlarına ve diğer milliyetçi organizasyonlara verilen linkler ve "banner"lar da bu stratejiyi destekler. Kullanıcı ikamesi "arkadaşına tavsiye et" ya da "favorilerine ekle" gibi sanal pazarlama taktikleriyle sağlanırken, kullanıcı sadakati de RSS gibi

yeni web 2.0 teknolojileriyle desteklenmektedir. BBP'nin bir alt grubu olan Alperen hareketinin web sitesi "bağış yapın" gibi bir seçenek dahi sunmaktadır.

Sitelerin çoğunluğu yeni kullanıcı ikamesini kolaylaştıracak multimedya içeriği ve eğlendirici linkler kullanmaktadır. Web teknolojisinin olanak sağladığı multimedya kullanımı, özellikle aşırı radikal grupların öncelikli hedef kitlesi olan gençlerin ilgisini çekebilmektedir (Gerstenfeld vd 2003: 38). Düşük maliyetinden ötürü internet yeni ve güçlü bir propaganda aracı olarak ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, milliyetçi gruplar bu yolla kendi retoriklerini duyurabilmekte, söylemlerini güncelleştirebilmekte ve milyonlarca kullanıcıya sadece birkaç bin propaganda materyali yaymak için yapacakları harcama maliyetine ulaşabilmektedirler.

Sonuç

İnternet bize hem kimliklerimizi yeniden onaylama hem de eleştirel düşünüp onları temelden sorgulama fırsatı veren güçlü bir araçtır (Diamandaki 2003). Bu bağlamda, bu çalışma, Türk siber milliyetçiliğinin ağ yapısını, internetteki farklı tezahürlerini ortaya koymakta ve somut bir tipoloji önermektedir.

Bulgularımıza göre, Türk milliyetçileri interneti özellikle ideolojilerini yaymak, milli kimlik ve milliyetçi cemaat yapısını güçlendirmek ve kendini "davaya" adamış bir sanal cemaat yaratmak için kullanmaktadır. Bunu yaparken, Türk milliyetçileri farklı içerik kategorilerinden yararlanmaktadır. "Geleneklere ve egemen sembollere dayanan öğretici anlatı" milli değerlerin ve aidiyetlerin yeniden üretilmesi ve güçlendirilmesini destekler. "Öğretici anlatıcı" içerisinde aktarılan sözde "gerçekler", verilerimizdeki en önemli içerik kategorisi olarak öne çıkan "diğer söylemlerin dışlanmasını ve gayri meşrulaştırılmasını" mümkün kılar. Çoğunlukla "sanal etkileşim", "haberler" ve "bilgilendirme linkleri" işlevleriyle sunulan bu önemli kategori iki türlü söylem barındırır; ilki Türk ulusunun büyüklüğüne vurgu yaparken, diğeri hem ötekileştirilen "Diğerlerini" (çoğunlukla Kürt ve Ermeniler) dışlar hem de düşman kabul edilenlerden (çoğunlukla ABD, AB, Kürtler ve İslamcılar) gelen tehditlerin altını çizer. "Kolektif öznellik" algısı genellikle yeni takipçilerle sanal bir cemaat inşa etmek ve varolan cemaat yapısını desteklemek için kullanılır. Bu noktada, yeni kullanıcılar ikame etmek ya da finansman sağlamak amacıyla yeni web pazarlama teknolojileri de yoğun ve etkin bir biçimde işletilmektedir.

Sonuç olarak; Türk siber milliyetçiliğinin, "çevrimdışı" siyasal milliyetçilikten beslendiğini, siyasal yapıyla pek çok noktalarda benzerlik gösterdiğini (ana aktörlerin aynı olması, ideolojik söylem ve sembollerin aynı olması gibi) ancak kendine has farklı bir ağ yapısı olduğunu ve yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu özgürlüklerle "çevrimdışı" dünyada var olmayan ya da olması düşünülemeyen aktörleri de içinde barındırdığını söyleyebiliriz.

Her ne kadar eldeki mevcut verilerle –hele ki bu veriler özellikle kullanıcı odaklı araştırmalarla desteklenmeden– internetin milliyetçiliği kuvvetlendirdiğini mi yoksa yalnızca yeniden ürettiğini mi belirlemek oldukça zor olsa da yine de internetin milliyetçiliğin (yeniden) üretiminde önemli rol oynadığı yadsınamaz. Dolayısıyla interneti "milliyetçilikleri zayıflatan yeni demokratik-özgürlükçü kamusal alan" olarak görmek de fazlasıyla iyimser bir bakış olacaktır. Milliyetçiliğin ve cemaatçiliğin sonunu internetin gelişiminde gören teknolojik iyimserlik yaklaşımı, Kluver'in belirttiği gibi "sadece insan eylemlerinin romantik bir algısı değil aynı zamanda internetin bir iletişim aracı olarak nasıl işlev gördüğünün gerçekçi olmayan bir algısı" (2001: 8) üzerine temellendirilmiştir. Wright ve Street'in de söylediği gibi "teknoloji bireylerin kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırabilir ancak bu özgürlüğün hangi yöne doğru gideceğini garanti edemez" (2007: 8). Bu sanal çarpışmada internetin hangi yüzünün –özgürleştirici ya da karanlık– galip geleceğini zaman gösterecektir. Yine de, özellikle kullanıcı tarafında olmak üzere, yeni araştırmalar yapmak "internetin karanlık yüzünün" gerçek boyutlarını ve hangi koşullarda ortaya çıktığını öğrenmek adına kaçınılmazdır. Ancak bu şekilde, internetin özgürleştirici ve karanlık yüzü, demokratik ve milliyetçi ayrılıkçı yönü arasındaki çatışmada gelecekte hangi tarafın ağır basacağına dair daha sağlıklı tahminlerde bulunabiliriz.

KAYNAKÇA

Bakker, Piet (2001), "The Internet crusade; new nationalism", paper prepared for the 2001 International Studies Association Annual Convention 'International relations and the new inequality: power, wealth, and the transformation of global society at the beginning of the twenty-first century', Chicago, 20-24 Şubat 2001.

Barnett, Brett A. (2007), "Hate Group Community-Building Çevrimiçi: A Case Study in the Visual Content of Internet Hate Sites", Proceedings of the New York State Communication Association, 2007.

Bora, Tanıl (2003), "Nationalist Discourses in Turkey", *South Atlantic Quarterly*, 2003 (Linda Stark).

Burris, V. Smith, E. & Strahm, A. (2000), "White supremacist network on the Internet", *Sociological Focus*, Cilt 33, s. 215-234.

Caiani, M. & Parenti, L. (2009), "The Dark Side of the Web: Italian Right-Wing Extremist Groups and the Internet", *South European Society and Politics*, Cilt 14, No: 3, Eylül 2009, s. 273-294.

Daniels, Jessie (2009), "Cloaked websites: propaganda, cyber-racism and epistemology in the digital era", New Media & Society, Cilt 11 (5), 2009, s. 659-683.

Diamandaki, K. (2003), "Virtual Ethnicity and Digital Diaspora: Identity construction in cyberspace", *Global Media Journal*, Cilt 2, No: 2, Spring 2003.

Donelan, Brenda (2004), "Extremist Groups of the Midwest: A Content Analysis of Internet Websites", *Great Plains Sociologist*, Cilt 16, No: 1, Summer 2004, s. 1-27.

Eriksen, Thomas Hylland (2007), "Nationalism and the Internet", *Nations and Nationalism*, Cilt 13, No. 1, 2007, s. 1-17.

Gerstenfeld, P. D.R. Grant & C. Chiang (2003), "Hate Çevrimiçi: A Content Analysis of Extremist Internet Sites", Analyses of Social Issues and Public Policy, Cilt 3, No: 1, 2003, s. 29-44.

Glaser, J., Dixit, J. & Green, D.P. (2002), "Studying hate crime with the Internet: what makes racists advocate racial violence?", *Journal of Social Issues*, Cilt 58, No: 1, s. 177-193.

Gungor, M. (2007), Nationalism on the Internet: The role of Greek 'Others' in the Formation of Turkish Nationalism, Master Tezi, Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University, Nisan 2007.

Hoffman, S. (1996), The Web of Hate: Extremists Exploit the Internet, Anti Defamation League, New York.

Kluver, Alan R. (2001), "New media and the end of nationalism: China and the US in a war of words", Mots Pluriels, No.18, Ağustos 2001, http://www.arts.uwa.edu.au/MotsPluriels/MP1801ak.html

Lee, E. & L. Leets (2002), "Persuasive storytelling by hate groups çevrimiçi: examining its effects on adolescents", *American Behavioral Scientist*, Cilt 45, s. 927-957.

Miller, Daniel & Slater Don (2000), The Internet: An ethnographic approach, Oxford: Berg.

Parker, David & Song, Miri (2006), "New Ethnicities çevrimiçi: reflexive racialisation and the internet", *The Sociological Review*, 54:3. 2006.

Rajagopal, Indhu & Bojin, Nis (2002), "Digital Representation: Racism on the World Wide Web", First Monday, Cilt 7, No:10, October 2002, http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/995/figure1.html

Tateo, Luca (2005), "The Italian Extreme Right On-line Network: An Explanatory Study Using an Integrated Social Network Analysis and Content Analysis Approach", *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10 (2), article 10.

Thiesmeyer, Lynn (1999), "Racism on the Web: Its rhetoric and marketing", *Ethics and Information Technology*, Cilt 1, 1999, s. 117-125.

Weimann, G. 2006, "Virtual disputes: the use of the Internet for terrorist debates", *Studies in Conflict and Terrorism*, Cilt 29, No: 7, s. 623-639.

Wright, Scott & Street, John 2007, "Democracy, deliberation and design: the case of çevrimiçi discussion forums", *New Media & Society*, Cilt 9 (5), 2007, s. 849-869.

Zhou, Y., Reid, E., Qin, J., Chen, H. & Lai, G. (2005), "U.S. domestic extremist groups on the web: link and content analysis", IEEE Intelligent Systems, Cilt 20, No: 5, s. 44-51.

EK 1 – ÖRNEKLEMDE YER ALAN WEB SİTELERİNİN LİSTESİ

1- Bir Siyasi Parti ya da Harekete Bağlı Olan Milliyetçi Siteler (89)

a) *Resmi Parti Web Siteleri* (2)
BBP (Buyuk Birlik Partisi) (Big Unity Party) www.bbp.org.tr
MHP (Milliyetci Hareket Partisi) (Nationalist Mouvement Party) http://www.mhp.org.tr/

b) *Bir Siyasi Partiye ya da Harekete Bağlı Siteler* (65)
- Ülkü Ocakları - MHP (42)

Ülkü Ocakları http://www.ulkuocaklari.org.tr/?CCC
Erenköy Ülkü Ocağı http://www.erenkoyulkuocagi.org/
Trabzon Ülkü Ocakları http://www.trabzonulkuocaklari.org/
Ülkü-Ocağı.net http://www.ulkuocagi.net/modules.php?name=News&file=article&sid=1934
Aksaray Ülkü Ocakları http://www.aksarayulkuocaklari.com/site/news.php
Ankara Ülkü Ocakları http://www.ankaraulkuocaklari.net/
Bursa Ülkü Ocakları http://www.bursaulkuocaklari.net/index.php
Ankara Fatih Ülkü Ocağı http://www.fatihulkuocagi.com/
Bigadiç Ülkü Ocakları http://www.bigadiculkuocaklari.org/site/
İzmir Ülkü Ocakları http://www.izmirulkuocaklari.org/CCC/
Çubuk Ülkü Ocakları http://www.cubukulkuocaklari.net/
Bandırma Ülkü Ocakları http://bandirmaulkuocaklari.blogcu.com/
Osmaniye Ülkü Ocakları http://www.osmaniyeulkuocaklari.com/
Tokat Ülkü Ocakları http://www.osmaniyeulkuocaklari.com/

Antalya Ülkü Ocakları http://www.antalyaulkuocaklari.com/
Sivas Ülkü Ocakları http://www.sivasocak.com/
Bahçelievler Ülkü Ocakları http://www.istbahcelievlerulkuocagi.org/
Sincan Ülkü Ocakları http://www.istbahcelievlerulkuocagi.org/
Kartal Ülkü Ocakları http://www.kartalulkuocaklari.com/ocak/
Rize Ülkü Ocakları http://www.rizeulkuocaklari.net/
Esenevler Ülkü Ocakları http://esenevlerulkuocaklari.6te.net/ataturk.htm
Adana Seyhan Ülkü Ocakları http://seyhanulkuocagi.hareketforum.com/portal.htm
Geyve Ülkü Ocakları http://geyveulkuocaklari.org/weblinks.php?cat_id=2
Pendik Ülkü Ocakları http://www.pendikulkuocaklari.com/search.php
Ali Fuat Paşa Ülkü Ocağı http://alifuatpasaulkuocagi.org/?Bid=216829
Bağcılar Ülkü Ocağı http://bagcilarocak.tr.gg/
Çerkezköy Ülkü Ocakları http://www.cerkezkoyulkuocaklari.com/news.php
Üniversiteli Bozkurtlar http://www.unibozkurt.com/
http://www.ulkucuhaber.com/data3/
http://www.mhphaber.com/haber_detay.asp?baslik_id=44&ID=3850
http://www.bizimocak.net/haberler.php
http://www.mhpforum.org/showthread.php?t=359
http://www.ulkucu.org/
http://www.turkiyenindavasi.tr.gg/ana-sayfa.htm
http://malatyaliulkuculer.blogcu.com/
http://www.hedefimizturan.tr.gg/Ana-Sayfa.htm
http://www.millisimge.com/
http://www.cankayaliulkuculer.tr.cx/
http://www.ulkucuvideo.com/
http://www.UlkuTube.Com/
http://www.bozkurtyuvasi.net/forum/
http://www.yutes.net/

- Alperen Ocakları - BBP (23)

Alperen Ocaklari http://alperenocaklari.org.tr/index.php?option=com_front page&Itemid=1
Avrupa Türk Birliği http://www.atb-europa.com/
Selçuklu Vakfı (SOGEV) http://selcukluvakfi.org/
Eğitimde Birlik Derneği http://www.ebirder.org/default.asp
Genç Alperenler http://www.gencalperen.com/
Muş Alperen Ocakları http://www.musalperenocaklari.org
Samsun Alperen Ocakları http://www.samsunalperen.com/anasayfa.php
Berlin Alperen Ocakları http://www.berlin-alperen.de/index.php
İstanbul Alperen Ocakları http://www.istanbulalperen.org/
Bakırköy Alperen Ocakları http://www.bakirkoyalperenocaklari.com/web/

Beykoz Alperen Ocakları http://www.alperenbeykoz.com/
Ümraniye Alperen Ocakları http://www.umraniyealperen.com/
Bozkır Alperen Ocakları http://www.bozkiralperenocaklari.com/
GaziOsman Paşa Alperen Ocakları http://www.gopalperen.tr.cx/
Sivas Alperen Ocakları http://www.sivasalperen.com/index.php
Kayseri Alperen Ocakları http://www.kayserialperen.com/
Şarkışla Alperen Ocakları http://www.sarkislaalperen.com/
Amasya Alperen Ocakları http://www.alperenamasya.com/list/list.asp?ktgr_id=354
Tokat Alperen Ocakları www.tokatalperen.org
Erzincan Alperen Ocakları http://www.erzincanalperen.org/ulkudevleri.asp?syf=kimler
Keçiören Alperen Ocakları http://www.keciorenalperenocaklari.org/?&Bid= 252910
Haber Hilal www.haberhilal.com
Ozan Hasan Sağındık www.hasansagindik.com.tr

c) *Bir Siyasi Parti ya da Hareketin Sempatizanlarına Ait Siteler* (22)

- MHP sempatizanı siteler (20)

http://www.gok-turkler.net/
http://www.yalniz-kurt.com/
http://www.ergenekonas.tr.gg/
http://www.y-tm.com/
http://www.muhurgoslum.tr.gg/
http://www.tekbirligimiz.tr.gg/Ana-Sayfa.htm
http://www.bozkurttoresi.tr.gg/
http://www.turandanseslenis.blogspot.com/
http://www.karahilal.net/index.htm
http://www.otukenim.net/
http://www.uchilal.com/
http://www.yusufiye.net/index.php
http://www.asilkan.org/
http://www.sanalocak.org/
http://www.yalnizkurt.org/
http://www.ulkumuz.net/
http://www.ulkudebirlik.com/
http://www.turandevlet.com/
http://www.ulkuerleri.org/
http://www.millikimlik.com/

BBP sempatizanı siteler (2)

http://www.turkdirilisi.org/
http://www.medeniyetocagi.org/wp/

2- Turancı Web Siteleri (3)

Hun Turkler http://hunturk.net/
Nihal Atsiz http://www.nihalatsiz.org/
Turk Ulkusu http://www.turkulkusu.com/

3- Ulusal Sol (Neo-Kemalist sol) Milliyetçi Web Siteleri (5)
IP (Isci Partisi) (Labourour's Party) http://www.ip.org.tr/
Aydınlık Dergisi http://www.aydinlik.com.tr/
Dogu Perincek http://www.doguperincek.info/
Turk Solu http://www.turksolu.org/
http://www.vatansohbetimiz.blogspot.com/

4- Milliyetçi "Forum" Siteleri (21)
http://www.ulkucuderlerbize.com/
http://www.ulku-ocaklari.com/index.php
http://www.turkislamdevletleri.com/
http://www.radyobayrakfm.de.tl/
http://www.bozkurtforum.org/
http://www.bozkurtfm.net/
http://hedefturan.he.funpic.org/forum/
http://www.turkuazcilar.net/
http://www.turkislamocagi.tr.gg/
http://www.vatankolik.com/web/
http://www.ulkucutavir.com/
http://osmanlitokadi0326.tr.gg/
http://www.ulkuotagi.com/forum/
http://tiyansan.hareketforum.com/portal.htm
http://www.bozkurtbartin74.de.tl/
http://www.ulkucu.somee.com/
http://www.simdiaskerim.com/forum/
http://www.turkiyem.org/
http://www.otagim.com/
http://www.ulkucuyuz.org/forumdisplay.php?f=53
http://www.turkobasi.com/

Ötekine Yönelik Nefretin Fark Edilmediği ya da Kanıksandığı Alan: Türkiye Futbol Medyası

Ahmet Talimciler

Futbol, diğer spor dallarıyla kıyaslandığında hem daha yaygın hem daha simgesel bir toplumsal ifade kanalı açarak gelişebildiği için toplumsal yaşama yansıması daha fazla olmuştur. Futbola popülerlik kazandıran, bizim bu oyuna vermiş olduğumuz anlamın bizatihi kendisidir. Bu açıdan oyuna yeniden baktığımızda, futbol üzerinden bir gerçeklik kurgusunun, resminin oluşturulmaya çalışıldığını görebiliriz. Bunun yanı sıra, mevcut olanın manipüle edilmesi ve korunması gerçeğiyle de karşılaşırız. Genel olarak toplumda eğer bir düşünce sistemi, bir teori, bir açıklama tarzı, bir kavramlaştırma ya da tanımlama toplumdaki iktidar ilişkilerinin üstünü örtüyor ya da bu iktidar ilişkilerinin yeniden üretimine farklı seviyelerde katkıda bulunuyorsa o, bir tür meşrulaştırıcı ideolojidir. İktidarlar sadece kendilerini kurumsal olarak

var etmezler ve yeniden üretmezler, aynı zamanda kendilerini meşrulaştıracak bir bilgi sistemine de ihtiyaç duyarlar ve bu bilgi sistemini üretirler. Spor/futbol, toplumsal yaşam içerisinde kök salan ve kültürün üretilmesinde, dolaşıma sokulmasında katkıları bulunan bir alan olarak, egemen ideolojilerin üretiminde ve toplumsal rızanın sağlanmasında kullanılan bir simgeler sistemidir. Spor/futbol, üzerinde egemenlik mücadelelerinin verildiği, toplumsal meşrulaştırma süreçlerinin gerçekleştirildiği bir inşa sürecidir.

Toplumsal bir inşa süreci olarak sporun/futbolun anlamı ancak inşa edilmiş olduğu kurallar sistemi ya da söylemi içindeki yeri kavranarak anlaşılabilir. Sporu/futbolu böyle görmeye başladığımız anda onun toplumsal yapı içindeki yeri ve önemi netleşecek. Sporun/futbolun aktarımında "bu alanlardaki gerçeğin yeniden kurgulanmasını" sağlayan medya metinlerini inceleyerek spordaki/futboldaki söylemsel yapıların ve dilin nasıl bir ideolojik aktarım süreci içinde bulunduğunu ve arka planda yer alan egemen gücü deşifre edebiliriz.

Spor/futbol, kapsamlı ideolojik tanımlamaları salt pasif bir biçimde yansıtmaz. Aynı zamanda söz konusu imajların üretimine büyük ölçüde katkıda bulunur. "Toplumdan bağımsız bir faaliyet alanı olarak ve özellikle de doğal, fiziksel beceriler ve kapasitelerle ilgili bir alan gibi göründüğü için spor bu ideolojik imajları sanki onlar doğalmış gibi sunar. Bu imajlar insanın sosyal ve siyasal inşasının ürünleri olmaktan ziyade doğal veya toplumsallık dışı hakikatlere dayanıyormuş gibi görünürler" (Clarke&Clarke,1985: 63). Bu konuda, Jennifer Hargreaves'in "kültürel alan ve metinlerde sporun dışarıda bırakılmasının sonuçları" da açıklayıcı olabilir: "Son dönemde kültür ve kültürel pratiklerle ilgili metinlerde spor dışarıda tutulmuş ve kültürel pratikler olarak daha çok dans, drama, medya, müzik, konuşma, şiir, edebiyat, opera, film, resim, bilim kurgu ve korku filmleri üzerinde durulmuştur. Sporun kültür analizinde dışarıda tutulması önemli bazı sonuçlara yol açar. Böylesi bir tavır izleyicilerin bilincinde sporun nötr ve kültür analizinde önemli olmayan bir alan olduğu şeklindeki sağduyusal kanaati güçlendiren bir etkiye yol açar" (Hargreaves,1985: 9).

Futbol/spor sayfalarında sunulan haberler sanki bambaşka bir dünyada yapılan bir etkinlik olarak kitleye aktarılmakta ve bu haberlerde kullanılan dil ve söylem aracılığıyla, toplumsal yaşama egemen değer yargıları ve ideolojilerin aktarımı gerçekleştirilmekte ve futbolun/sporun nötr ve kültür analizinde önemli olmayan bir alan olduğu düşüncesi güçlendirilmektedir. Futbol, popüler kültürün en önemli parçalarından birisidir ve kendi dilini/söylemini yaratmıştır. Bir söylem biçimi olarak

futbolun, tüm yaşanılabilir alanlar içerisine sirayet etmiş olması sonucunda futbolla büyüyen ve futbolla sosyalleşen kitlelerin yaratılması sağlanmıştır. Futbolun dili ve söylemi, toplumsal yaşam içerisinde biz ve onlar ayrımlaşmasının yaratılıp, kökleştirilmesinin yanı sıra özellikle uluslararası karşılaşmalar sırasında milliyetçi refleksleri önplana çıkaran ve tarihsel geçmişe göndermede bulunan bir anlayışı pekiştir(ebil) mektedir.

Bu çalışmada, farklı/öteki ya da bizden olmayan olarak değerlendirilenlere yönelik geliştirilen düşünce kalıplarının oluşumunda, belki hiç farkında olmadan kabullendiğimiz bir alanda (Türkiye futbol medyasında) yaşananlara daha yakından bakacağız. Bu amaçla önce futbolun sosyolojik temellerinin neler olduğunu ortaya koyacağız ve hemen ardından futbolun, kitlelerle buluşmasını sağlayan medya ile kurmuş olduğu bağlantının nasıl gerçekleştiğini ve bunun etkilerinin neler olduğunu inceleyeceğiz. Futbol ve medya arasında ideolojik açıdan kurulan bağlantının nefret söyleminin toplumsal hayat içerisinde kök salması üzerindeki izlerini, kullanılan gazete başlıkları ve köşe yazarlarının söylemleri üzerinden örneklerle göstermeye çalışacağız.

Futbolun Sosyolojik Boyutu

Futbol, modern anlamda ilk kez İngiltere'de ortaya çıkmasına rağmen bugün dünyanın hemen her ülkesinde milli bir spor dalı olarak diğer spor dallarının önüne geçmiştir. Futbol, insana ve insanlığa ait değerleri bünyesinde barındırdığı ve dünyanın en kitlesel spor dalı olduğu için, her zaman üzerinde konuşulmayı, araştırılmayı ve yorumlanmayı hak etmeye devam etmektedir. "Futbol, girdiği ülkelerin toplumsal yapısı içerisinde kendisine yer açmış ve kısa bir süre içerisinde o kültürel yapının önemli bir göstereni haline gelmiştir. Bugün futbol, içinden bakılarak farklı toplumların ve toplumsal yapıların gözlemlenebileceği önemli bir prizma haline gelmiştir. Futbolun kolaylıkla her ortamda oynanabilir bir oyun olması ve içinde barındırdığı göstergelerin toplumsal hayat içinde taşıdığı anlamların çokluğu, futbolun evrensel bir referans haline gelmesini sağlamıştır. Futbol, tek bir çerçeveye sığdırılamayacak kadar kapsamlı bir spor dalıdır. Futbol olgusu, oynanan maçın ötesinde anlamları bünyesinde barındırmaktadır. Maçların oynandığı statlar, tıpkı kitlesel temsiliyetlerde yaşanmakta olduğu gibi kitlelerin anlam dünyasında geçişkenliği sağlayabilen, Ehrenberg'in deyimiyle, 'demokrasi ütopyasının ete kemiğe büründüğü yerlerdir' " (Talimciler, 2010:107).

Futbolun başarısının temel nedeni yaygın kabul görmesidir. Futbol hayli geniş hayran tabanından (dünyanın her yerinden ve her kesiminden olan insanlardan) önemli ölçüde destek görmektedir. Başka bir şekilde söylemek istersek futbol, çok anlamlılığın ortaya çıktığı bir alandır. Anlamlı metin üretebildiği oranda, popülarite potansiyeli de artmaktadır. Bu açıdan futbolun birçok avantajı bulunmaktadır. İlk olarak, futbol birbirinden farklı çeşitli duygulara seslenebilme yeteneğine sahiptir. İkinci olarak, futbol pek çok kişi için kendi dünyasını kurmada bir anlam yükleyebileceği kaynak olabilmektedir (grup içi aidiyet, kimlik kurma ve geliştirme, bir bütünün parçası olma gibi duyguların yanı sıra). Öte yandan futbolun siyasal, kültürel, ekonomik, psikolojik, sosyolojik yönlerinin yanı sıra ideolojik bir yönü de bulunmaktadır. "Futbol, yaygın düşüncenin tersine, toplumun büyük sorunlarının dışında kalan kurtarılmış bir bölge değildir. Aksine, büyük ekonomik çıkarlar, ideolojik çarpışmalar, ulusal ve uluslararası politikalarla şekillenen alanlardan biridir. Futbol, çağımızın sorunlarının aynasıdır. Futbol toplumlarımızın aynasıdır" (Wahl, 2005: 118).

Futbolun bu kadar çok insan tarafından ilgiyle izleniyor olması bile sosyolojik bir değerlendirmeyi hak etmektedir. Neden öteki spor dalları değil de futbol? Çünkü futbol hem kitlesel hem de simgesel bir oyun olarak içinde barındırdığı anlamlar bütünüyle toplumsal yaşama daha fazla dokunabilmektedir. İnsanların kişilik özelliklerinin kolaylıkla açığa çıkabildiği alanların birisi haline gelen futbol ve futbol karşılaşmaları, özellikle 1980'li yıllar sonrasında tüm dünyada gelişen küreselleşme ve yeni toplumsal hareketlerin de etkisiyle toplumsal yaşam üzerinde daha etkin bir rol oynamaya başlamıştır.

Futbolun yaşam ile kurmuş olduğu bağ öylesine güçlüdür ki, futboldan uzaklaştığınızı zannettiğiniz bir ortamda aslında futbola daha da yakınlaşmış olursunuz. Çünkü futbol, toplumsal yapı içerisinde her geçen gün daha fazla yer işgal etmeye başlamıştır ve bu işgal sonrasında toplumsal ortak paydanın yaratılmasında, güçlendirilmesinde de daha fazla rol oynamaktadır. Belge'ye göre, futbolseverlik bir hayli karmaşık bir olaydır, adeta hayatın içindeki birçok olayın, duygunun, tutkuların aktarıldığı bir alandır. "Futbol gibi spor dalları, başka derneklerinkine pek benzemeyen bir tarzda ideoloji yayarlar çünkü 'üyelik' statüsünü aşan bir taraftarlık olayı yaratabilirler. Aynı zamanda, ülke çapında ünlü takımlar ve başka ülkeler karşısında 'bizi' temsil edecek 'milli takım' vardır. Böylece özellikle futbolun yarattığı ideolojik yapı, neredeyse politik yapının bir paradoksu gibidir. 'Tirespor-Bandırmaspor' gibi, bölgesel bağlılığımızı çeken takımlar vardır. Fenerbahçe-Galatasaray-

Beşiktaş ulusal politik partilere benzer. Tepede ise milli devletimizin paraleli 'milli takım' bulunur... Bütün bu kurumları, eşdeğer saymak, aynı ortak paydayla açıklamak güç. Kimisi ideolojinin daha doğrudan doğruya üreticisi (aile, okullar vb) kimisi üretmekten çok destekliyor varolan ideolojiyi. Kimi gününü büyük ölçüde doldurmuş, kimi değişiklik geçiriyor, kimi yeni oluşuyor. 'Ortak payda', belki 'ben/biz/ötekiler' ilişkisini yansıtma ortaklıklarıdır. Şu halde sayılan kurumların, kulüp, dernek ve benzerlerinin çoğu ideolojiyi gerçek anlamda üretmez, varolan ideolojiyi çoğaltır, destekler, pekiştirirler. Toplumun somut, maddi koşullarıyla düşüncelerimiz arasında somut bağlantıyı sağlarlar" (Belge, 1979: 59-60).

Futbol, toplumsal yaşam içerisinde bir "minyatür" model olarak işlev görmekte ve futbol üzerinden toplumsal yaşama birtakım rol ve değer transferleri gerçekleştirilmektedir. Futbol, ortak bir referans çerçevesi sağlayabildiği ve ortak duyunun inşasına katkıda bulunabildiği için her dönem iktidarlar tarafından dikkatle takip edilmiştir. Futbolun her türden yorumu kaldırabilen bir yapıya sahip olması, onun hem bölen hem de birleştiren bir spor dalı haline gelmesine yol açmıştır. Bu açıdan futbol güç odaklarına geniş bir hareket serbestisi yaratmakta, kitlelerin hedefsizleştirilmesinde iktidarlarca kullanılabilmektedir. Toplumsal bir ortak payda olarak futbol, yaratmış olduğu kimlik ve aidiyet temelli yapıyla kitlelerin ilgisini ve öfkesini siyasal temelden uzaklaştırmaktadır.

İnsanoğlunun yarattığı kültürün bir ürünü olan futbol, sadece bir eğlence, vakit geçirme, rahatlama ya da zinde kalma aracı değildir. Adeta hayatın yoğunlaştırılmış bir hali gibi görünen futbolda, insanlar yaşamları içinde adını koyamadıkları pek çok şeyin yansımasını bulmaktadırlar. Biraz da bu nedenle futbol, artık sadece futbol değildir. "Bir ritüel olarak futbol, kendi çevre ve şartlarının ötesinde bir gerçekliğe konumlandırılmış başka bir şeyin, tek boyutlu temsili gibi değerlendirilemez. Futbol sahici bir sosyal gerçeklikle, kendince bir bağ kurar. Futbol içi bağlamlarda meydana gelen hareket ve olaylar, daha geniş bir sosyo-kültürel sürecin aynasından ibaret değil; bir toplumun, kendi merkezindeki ahlaki, siyasi ve varoluşa dair meseleleri ortaya koyma sürecinin bir parçası gibi değerlendirilmelidir" (Hognestad, 1997: 195).

Gündelik hayat içerisinde yaşanan ötekileştirme pratiklerinin, hayata dair algıların yansıtıldığı bir alan haline dönüşen futbol gibi milyonlarca insanı ilgilendiren bir alanda kendisini hissettirmemesi kaçınılmazdır. Bu durumun futbol üzerinden toplumsal hayata yansımasını sağlayan ise medyadır. Futbol ile medya arasında kurulan bağlantıda kullanılan söylemler aracılığıyla, ötekileştirmenin yanı sıra birta-

kım önyargı ve nefret içeren duyguların da geniş kitlelerle buluşması gerçekleş(ebil)mektedir.

Futbol-Medya Birlikteliği

İletişimin temel taşıyıcısı olan dil hem toplumsal kurum hem de değerler dizgesidir. Dil, sözcüklerden ve bu sözcüklerin belli dilbilgisi kurallarına uygun olarak dizilmesinden oluşur. "Dil, farklı toplumsal sınıf ve grupların anlam sistemlerinin içinde bir arada bulunduğu bir anlamlandırma dizisidir. Dil, dünyayı tanımlamanın üzerinde uzlaşılmış nötr bir yansıtanı değil dünyayı ve gerçekliği temsil etme sürecinde yapısal olarak kodlanmış bir anlamlandırma dizgesidir" (Çelebi, 1990: 84). Dil, dünyaya bakışımızda ve yaşananları yorumlamada kullandığımız bir araçtır. Sözcükler dile getirdikleri şeyleri temsil etmekte olan işaretlerdir/seslerdir. Kullanımları sırasında bir varlık ve değer kazanırlar.

Toplumsal yaşam içerisinde yer alan bireyler, dil aracılığıyla anlaşarak sözlü ve yazılı kültürün oluşmasına katkıda bulunurlar. Dil, dünyaya bakışımızda ve yaşananları yorumlamada kullandığımız bir araç olarak aynı zamanda ideolojinin aktarılmasına ve işlemesine de olanak sağlamaktadır. Kelimeler, dile getirdikleri şeyleri temsil etmekte olan işaretlerdir ve kullanımları sırasında bir varlık/değer kazanırlar. Bireyler, dil ve dilin içerdiği ideolojiyi paylaşarak, toplumsal yaşam içindeki varlıklarını sürdürebilirler. Bireylerin kitleyle kurması gereken zihinsel bağı, yapılandırılmış bir gerçeklik sistemi içinde sağlayan ise kitle iletişim araçlarıdır. Bireyler, medyadaki imgelerden yararlanmak suretiyle içinde yaşadıkları toplumsal gerçekliği ve yaşananları yorumlayabildikleri için medyanın yönlendirmelerinden de etkilenmektedirler. Medya, kullandığı dil ve söylemle bireyleri "ortak duyu"ya yönlendirecek zihinsel anlam haritalarının oluşmasını sağladığı için, iktidarların vazgeçemediği "rıza" üretim aracıdır. "İletişim gündelik yaşamımızda bize nesneleri, insanları tanımlar, işbölümü içinde değişik toplumsal roller yüklenmiş insanlara bu rolleri yerine getirirken, bu rol dağılımından oluşan toplumun o tarih dönemindeki hayat tarzını öğretir, olumlatır, yeniden-üretimi için gereken değerlendirme biçimlerini aşılar. Toplumsal sistemin sürmesini, kendini yeniden üretmesini sağlar" (Oskay, 1992: 8).

Haber medyası yalnızca toplumsal olayları kamuoyuna yansıtan araçlar olmanın ötesinde, varolan toplumsal güç ve iktidar ilişkilerinin kurulduğu, dolaşıma sokulduğu ve yeniden üretildiği araçlardır. Bir kurum olarak medyanın siyasal rolü ve gücü de bu yapısından kay-

naklanır. Medyanın "ortak duyu"nun oluşturulmasına yönelik yapmış olduğu yayınlarla sınıflar arası geçişkenlik, ideolojik ögelerin ortaklığı yerine getirilmiş olur. İdeolojiler toplumsal yaşam içinde algılanan, etkilerine maruz kalınan kültürel nesneler oldukları için yaşanan alanlardır ve toplumsal yaşamın olduğu her alanda etkilidirler. "Anlamlandırmalar, çekişmeli ve çatışmalı konulara gerçek ve olumlu birer güç olarak katılır ve sonuçları etkiler. Olayların anlamlandırılması, uğruna mücadeleye girilen şeyin bir parçasıdır çünkü anlamlandırma kolektif toplumsal anlamların yarattıkları araçtır (ve o nedenle, belli sonuçların alınabilmesine yönelik rızanın etkili bir şekilde seferber edilebildiği bir araçtır). İdeoloji bu perspektife göre, eski bir ifadeyi kullanmak gerekirse, yalnızca gerçek bir 'maddi güç' (gerçek; çünkü ideoloji, etkileri bakımından 'gerçek'tir) haline gelmekle kalmıyor, ayrıca belli mücadelelerin icrasında bir mücadele alanı (birbirleriyle rekabet halindeki tanımlar arasında) ve bir ödül, kazanılacak bir ödül haline geliyor. Bu, ideolojinin bundan böyle bağımlı bir değişken olarak önceden verili bir gerçekliğin yalnızca zihindeki bir yansıması olarak görülemeyeceği anlamına gelir" (Hall,1994: 74-76). Her sözde gerçek kadar gerçek dışı bir unsur bulunmaktadır ve medyanın yapılandırılmış gerçekliği sonucu oluşan haberlerin, kamuoyuna ilettiği mesajın içeriği de işte bu "gerçekten daha çok gerçek dışı" unsurlardır.

Futbol ve yayımlanan futbol haberlerini bu anlamlandırma süreci açısından yeniden incelersek, söylemin önemli ölçüde dolaşıma girdiği ve toplumsal hayatın en uç noktalarına kadar ulaşan bir iktidar mekanizmasının nasıl işlemekte olduğunu görebiliriz. Kültürel yaşamı etkileyen popüler etkinliklerin yaratmış olduğu dil ve söylem, sadece o alanla sınırlı ve o alana özgü olarak kalamaz. Toplumsal pratik içerisinde yaratılan bu alana özgü dil ve söylem, medyanın etkisiyle dolaşıma girer ve daha geniş kitlelerin kendisinden haberdar olduğu, yaşantısına aktardığı ve ister benimsesin ister benimsemesin kullanır hale geldiği kelimelere dönüşür. Tıpkı yaşamın diğer alanları (politika, bilim, sanat vb) gibi spor da bir toplumsal mücadele aracıdır. Toplumsal yaşam içindeki çelişki, çatışma ve uzlaşmaların yaşandığı bir alan olmasına karşın spor/futbol alanına ait haberlerin kamuoyuna duyurulmasında sanki başka bir dünyadan haberler veriliyormuş gibi bir ortam yaratılmaktadır. Böylesi bir aktarım tarzı ise sporun politikadan ayrı/nötr bir alan olduğu düşüncesinin bir "ortak duyu" olarak kabul edilmesine yol açar.

Medyanın görmek istemediğimiz olaylar olarak şiddet olaylarını yansıtması ve Avrupa ülkelerine karşı yapılan maçlarda takındığı önyargı içeren yayınlar, toplumsal ve kültürel bir alan olarak sporun/fut-

bolun inşa edilmiş bir alan olduğunu ve sporun, özellikle de futbolun iktidarlarla olan ilişkisinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Gazetelerin spor/futbol sayfaları bu iktidar ilişkilerinin nasıl işlediğine ve ideolojik aktarıma ilişkin çok sayıda örnek içerir.

Futbol, içinde yaşadığımız yüzyılın en kitlesel iletişim biçimi olma özelliğine sahiptir. Giderek kitlesel bir eğlence biçimine dönüşen futbol medyanın da etkisiyle toplumun tümü için bireysel ve kolektif bir kimlik edinme alanı haline gelmiştir. "Toplumsal kimlik kitlesel olarak dolayımlanan ritüeller ve imgeler aracılığıyla oluşur. Modernliğin iki genel özelliği, dolaylı ilişkilerin yaygınlaşması ve imgesel cemaatlerin üretimi göz önüne alındığında, insanların kendilerini birbirine bağlı hissetmeleri, yani böyle bir bağın var olduğunu tahayyül edebilmeleri büyük ölçüde kitle iletişim araçlarının kurduğu ve dolaşıma soktuğu kolektif imgeler, ritüeller ve simgeler tarafından sağlanır. Günümüzde spor, kitle iletişim araçlarının imal ettiği bu tür ritüellerin en önde gelenleri arasındadır" (Mutlu, 1996: 371). Kitle iletişim araçları ile sporun birlikteliği başka hiçbir kurumun gerçekleştiremeyeceği bir bütünleşme ve imgesel birlik duygusu yaratır. Bu birlik duygusu özellikle uluslararası karşılaşmalar sırasında bir millete ait olma hissini kitlelerde uyandırır.

Futbol, toplumsal bir olgu olduğu için sözlü ve yazılı açıklamalar ile futbol üzerine yapılan yorumlardan da ayrı düşünülemez. Olan biteni kamuoyuna aktarmakla görevli olan medyanın en büyük güçlerinden birisi de toplumun düşünce kalıplarının şekillendirilmesidir. Ekonomik, kültürel ve politik bir fenomen olarak spor/futbol, medya için son derece önemli bir tüketim alanı oluşturur. "Bir aktivite ya da bir ilgi alanı/objesi olarak spor toplumsal olarak inşa edilmiştir. Anlamı tanımlanır ve ona anlam verilir/yüklenir. Sporla ilgili olan değerleri bize taşıyan bu anlamlardır ve bu anlamlar bize kimlikler ve özdeşleşmeler sağlarlar/sunarlar. Futbola popülaritesini kazandıran şey ona atfedilen anlamdır. Bu sosyal konumlandırması ve değerlendirmesi anlaşılmadıkça sporun medya tarafından ele alınışını doğru bir biçimde kavrayamayız. Medyanın spor portresi ve sunumu yaptığı ortam, sporun daha önce mevcut olan sosyal inşasına dayanır" (Clarke & Clarke, a.g.e., 62-63).

Spor somut/reel yaşamdan kopuk "ayrıcalıklı bir alan" değil, aksine sistematik ve kaçınılmaz bir biçimde toplumla bağlantılı bir alandır. Hargreaves'e göre, spor toplumsal ilişkilerin bütünselliğinden türeyen, sosyal olarak dolayımlanmış bir fenomendir. O, kültürün öteki veçheleriyle iç içe geçer/kaynaşır ve farklı ideolojik formlara bürünebilir. Spor medyası ve spor literatürü spora ilişkin olarak, spor bir eğlencedir, nötr

bir alandır, apolitik bir alandır, herkese açıktır düşüncelerini hayata geçirmek suretiyle sıradan insanların sağduyusunda yer almakta olan unsurları teorize etmek suretiyle spor hakkındaki "sağduyusal tasavvurları" bilimsel olarak yeniden üretmiş olur. Böylece, "sıradan insanların yabancılaşmış bilinci ile sözü edilen literatürün ürettiği 'bilinç' birbiriyle örtüşür. Bu literatürün ürettiği tasavvurlar çeşitli mekanizmalar vasıtasıyla dolaşıma girer ve toplumun sosyal bilincine dahil olurlar. Spora ilişkin tercih edilen sağduyusal görüş idealize edilmiş bir görüştür. Spor genelde temel insan değerlerini tatmin eden gayri ciddi ve zevk veren bir aktivite olarak görülür. Gerçekliğin kendisi de bu bakışı onaylar. Sağduyu bize sporun herkese açık ve herkese ait olduğunu telkin eder ve spor bu şekilde nötr olarak konumlandırılır" (Hargreaves, a.g.e., 16).

Sporun/futbolun sadece spor ya da futbol olmadığı aynı zamanda toplumsal yaşam içinde kök salan ve yaratılan kültür ve kültürel değerlerin de bir parçası olduğu gerçeği, beraberinde sporu/futbolu aktarmakla görevli olan medyanın da sadece sporla/futbolla değil, onlarla ilişkili kültür ve kültürel değerlerle de ilişkili olduğunu ortaya koyacaktır. Bu yüzden Blain&Boyle yazılarında, kültürde sporun davranışların, düşüncelerin ve inançların bilgi kaynağı haline geldiğinden bahseder. Bu inancın bütününde, ortak ve ulusal bir kimlik olma hissi (biz duygusu) ile ulusların varlığının farkına varılması yatar. "Ulusal kimliklerin oluşmasında futbol medyasının rolü yadsınamaz. Ulusal kültür medya tarafından geliştirilir, şekillenir, hatta tekrar tekrar aşılanır. David Rowe'a göre her ulusun semiyotik etkili bir ulusal kültür inşa etmesi gerekmektedir. Hiçbir kültürel güç uluslararası spor-medya kompleksi kadar ulusal imajlı bir birlik yaratamaz. Kimlik, günlük yaşamdaki, spor gibi kültürel aktivitelerde yeniden oluşmaktadır. Burada dil en öncelikli rolü oynamaktadır. İnsan dil yoluyla kendi dünyasını yaratır ve yeniden keşfeder. Sosyal kimlikler gösterilir, yasalaştırılır ve müzakere edilir. Avrupa futbolu üzerine söylevler atmak için kullanılan dil, yaratılan hikâyeler, ayrılamayan birçok sosyal kimlik Avrupa kültürünü oluşturmaktadır. Bu kültürü iyice anlamak için medyanın sunum yollarını ve medya dilini derinlemesine incelemek gerekmektedir" (Crolley&Hand, 2002: 8-15).

Medya, kullandığı dil ve söylemler aracılığıyla ideolojinin ve birtakım değer, rol ve statü kalıplarının toplumsal yaşama aktarılmasında aracı olmaktadır. Ayrıca, medyanın özellikle uluslararası karşılaşmalarda takındığı tavır, kimliklerin şekillenmesinde etkilidir. Medya, yapmış olduğu yayınlarda hâkim olan egemen değer yargılarıyla erkek egemen ideolojinin yaşamasını sağlar. Özellikle erkeklerin "kendilerine" ait bir

alan olarak gördükleri ve bu alan içerisinde kendilerini özdeşleştirdikleri, kimlik edindikleri spor/futbol dünyası medyanın en sık kullandığı alandır. Tüketim kalıplarının değiştiği ve her sınıf ile her kesime yönelik ürünlerin dolaşıma girdiği bir dünyada, erkek tüketicilerin son derece önemli bir yeri bulunmaktadır; çünkü erkekler aynı zamanda bu tüketim pazarını sürekli olarak canlı tutacak olan sporun/futbolun müdavimleridirler.

Spor/futbol kendi tüketici kitlesini yaratmakla kalmaz aynı zamanda onların birbirleriyle iletişim içerisinde bulunabilecekleri bir topluluk biçiminin üretilmesine de olanak sağlar. Bunu, yapmış olduğu yayınlarda kullandığı dil ve söylemle gerçekleştirir. Medya, futbolun coşkusunun kitlelere aktarılmasında aracı olurken aynı zamanda kullandığı dil vasıtasıyla üstü örtük bir biçimde ideolojik ögeleri de kitlelere aktarmaktadır. Erdoğan ve Bora, kitle iletişim araçlarının kullandığı dil ve ideolojik ögeler konusunda şu saptamayı yapmaktadır: "Türkiye'de medyatik futbol söylemi milli kimliğin yeniden kuruluşunda ihmal edilmez bir paya sahiptir. Oyun hakkında basitçe haber veriyormuş, sadece sahada olup biteni aktarıyormuş gibi yapan medya, aslında bunu yapılanmış bir ideolojik-söylemsel kompleksin içine yerleştirerek sunar. Bunun en güzel örneklerinden biri uluslararası maçların milliyetçi bir bağlamda yeniden kurulmasıdır. Medyatik futbol söylemi uluslararası maçları Türk milleti açısından 'ölüm kalım' meselesi (beka davası) havasında sunarken, lig maçlarında da kullandığı askeri söyleme özgü lügatçeye daha sık başvurarak milletlerarası 'savaş' efektini pekiştirir"(Bora ve Erdoğan,1993: 228-230).

Türk futbol medyasında özellikle üç büyük takımın maçları öncesi ve sonrasında yapılan yayınlarda kullanılan abartılı dil, oynanacak olan "oyun"u, "oyun"luktan çıkarmak suretiyle fanatizmin yükselmesini teşvik ederken, uluslararası karşılaşmalar sırasında savaş çığırtkanlığı yapılmaktadır. Türk futbol medyası yurtdışı karşılaşmalarını kitlelere aktarırken milliyetçiliği, şiddeti ve cinsiyetçiliği önplana çıkarır: "Türkiye santradadır-65 milyon kalp Milli Takım için atmaktadır", "Türk'sün bugün ezer geçersin", "Gösterin şu Avrupa'ya Türk'ün gücünü", "Yedin mi Türk'ün lokumunu hırbo İngiliz" başlıklarında olduğu gibi.

Sportif ortam, ulusal kimliklerin inşasında uygun bir ortam sunduğu için, dünyanın her yerinde medyanın milliyetçi manipülasyonlarına açık bir alan görünümündedir. Ulusal duvarların yıkıldığı, küresel ölçekte hareketlerin etkisinin arttığı bir ortamda, spor, özellikle de futbol alanında olup bitenlerin aktarılmasında şovenist, aşırı milliyetçi, ulusal birlik ve beraberliği öne çıkartan yayınlara yapılan vurgu daha fazla ger-

çekleşmektedir. Yılın her dönemine yayılan farklı sportif etkinliklerde elde edilen başarıların televizyonlar aracılığıyla birtakım ritüel, sembol ve görüntüler kullanılarak ülkeye aktarılması sırasında "biz" olgusunun yaratılması, yeniden güçlendirilmesi sağlanmaktadır.

Televizyonda madalya kazanan bir güreşçimizin-haltercimizin birincilik kürsüsüne çıkışı ve beraberinde seremonide İstiklal Marşı'mızın çalınması ile Türk bayrağının diğer bayrakların üstünde yer alarak göndere çekilmesi dakikalarca gösterilir. Spor/futbol medyası, bu karşılaşmaları aktarırken kullandığı dil ve söylemlerde sıkça metaforlar kullanmakta ve bu metaforlar aracılığıyla üstü kapalı bir biçimde, evrenselcilik, aşkınsallık, kahramanlık, rekabetçilik, bireysel güdülenim ve takım ruhu gibi sporla ilintili ideolojik ifade ve değerlerin dolaşıma sokulmasına aracı olmaktadır. "Bir kültürel biçim olarak spora/futbola iliştirilen mitler ve metaforlar spor medyasında sürekli yeniden üretilir. Sağduyuya dayalı ve örtük olarak ideolojik ifadeleri inşa eden değerlerin sürekli tekrarlanması spor/futbol medyasında sıradanlaşmıştır. Spor/futbol medyasında daha geniş ideolojik tanımlar sürekli ve sadece edilgen olarak da tekrarlanmaz. Aksine söz konusu ideolojik imajların oluşumuna katkıda bulunulur, onların doğalmış gibi temsil edilmeleri sağlanır. İktidar ve tahakküm ilişkilerinin sürekli olarak üretilmesinde ve hegemonik iktidar yapısının yeniden inşasında spor uzamı ve spor medyasının oldukça etkili olduğu belirtilebilir" (Gökalp, 2005: 135-136).

Dil-Söylem İlişkisi Açısından Futbol Medyası

Kullanmış olduğumuz dil ve bu dile bağlı olarak oluşan yazılı ve sözlü ifadeler, toplumsal yaşantı içinde kendimizi ifade etmemizi sağlamanın yanı sıra yaratmış olduğu ilişki sonucunda toplumsal yaşantının devamını sağlamaktadır. "Özne" dil içerisinde oluştuğu için, dili, bireyin inşa edildiği ve toplumsallık kazandığı yer olarak nitelendirebiliriz. Dil, ideolojinin oluşturulmasından uygulanmasına ve hatta zaman içerisinde değiştirilmesine dek kullanılan önemli bir araçtır. "İdeolojiler, toplumsal ilişkileri ve güç farklılıklarını, sürekli yinelenen bildik davranış biçimleri aracılığıyla meşrulaştıran araçlardır. Bu anlamda, ideolojiler 'dil'le de çok yakından ilişkilidir. Çünkü dil kullanımı en yaygın toplumsal davranış biçimidir. Hatta 'sağduyu' uzlaşmalarına en çok dayandırdığımız bir toplumsal davranış biçimidir" (Oktar, 2002: 38). Bu yüzden Althusser'in, "devletin ideolojik aygıtları" olarak nitelendirdiği aile, okul, din kurumları, medya, spor gibi tüm toplumsal kurumlar,

toplumsal yaşantının düzenlenmesi sırasında ideolojinin bireylere aktarılması/taşınması görevini üstleneceklerdir. Her toplumsal kurumun, varolan egemenlik ilişkilerinin sürdürülmesi için diğer kurumlarla olan ilişkilerinin sürdürülmesi son derece önemlidir. Bunun için ise çeşitli simgeler, semboller ve söylemler kullanılmaktadır. "Toplumsal denetimi sağlayacak ögeler toplum üyelerine çeşitli diller aracılığıyla aktarılmaktadır. Dil, iletişimin öteki ögeleri ile birleşerek, nesnelere sinmekte ve bu yolla da yaşamı ideolojik hale sokmaktadır. Bu çerçeve içinde ideolojik olan ideolojinin yaşam içinde serpiştirilmiş yaşam biçimi haline dönüşmüş görünümüdür" (Özkök, 1985:352).

Sporu/futbolu kitlelere ulaştıran kitle iletişim araçlarının kullandığı dil ve söylem ideolojik aktarımın gerektirdiği benzer kelime yapılarını, stereotipleri, eğretilemeleri, milliyetçi ögeleri (hatta zaman zaman faşizan birtakım ögeleri), toplumsal birlikteliğe vurgu yapacak birtakım ritüel ve sembolizasyonları, mitleri bünyesinde taşımaktadır. Medya, bu olayları yorumlayarak aktarma görevini yerine getirmekle kalmaz, bunun yanı sıra bu olaylara "anlam verecek anlam çerçevelerini de sağlar. Seçme ve yorumlama sürecinde medya, spor ile ilgili ideolojik değerlerden bazılarını yeniden güçlendirir" (Clarke & Clarke, a.g.e., 69). Kitle iletişim araçlarında kullanılan dil ve söylem çerçevesinde gerçekliğin yeniden kurgulanmış haliyle karşı karşıya bırakılırız. Kitle iletişim araçları kullanmış oldukları dil ve söylem aracılığıyla bizlere gerçeğin, kendilerince oluşturulmuş yeni bir tanımlamasını/yaratımını sunarlar.

Toplumsal yaşam bünyesinde dil, dolayımıyla gerçekleşecek olan mücadeleleri, çekişmeleri de taşır. Kullanılan dil ve sembolleştirmeler anlamın üretilmesini ve yeniden üretilmesini sağlayan ve bu sayede de ideolojinin dolaşıma girmesine olanak veren araçlardır. Bunun için günümüzde "ideoloji çözümlemesi, temel olarak dil ile ilgilenir; çünkü dil, egemenlik ilişkilerinin sürdürülmesine hizmet eden anlamlandırmanın başlıca aracıdır" (Thompson, 1984: 131). İdeolojinin bulunacağı yer dildir; ancak Üşür'e göre, dilin yapısı ideolojik mesajların kodlanma düzeyidir; fakat dilin kullanıcıları bu yapının özelliklerini kolayca anlayamazlar ve deşifre edemezler. Bu yüzden ideolojiyi dilsel temelde ortaya koyabilmenin yolu, sistematik olarak çarpıtılmış ideolojinin incelenmesinden geçecektir. Çünkü Adorno'ya göre, "kavramlar sıradan halleriyle kullanıldıkları zaman toplumsal gerçekliği örterler, bozarlar" (Kejanlıoğlu, 2005:205).

Toplumsal gerçekliğin örtülmesinde dil ile birlikte kullanılan bir diğer kavram ise "söylem"dir. Dil ve söylemde yaşanan dönüşüm uzun süreçli olduğu kadar anlaşılması ve deşifre edilmesi de güç olan bir

dönüşümdür. Toplumsal yaşamın farklı alanlarına mahsus kişi ve kurumlar, zaman içerisinde kullanmış oldukları kendilerine özgü ve bu şekilde yapılandırılmış bir gerçeklik olan "teknik" dilin, farklı kanallar aracılığıyla geniş kitlelerle buluşmasını sağlarlar. Bu anlamda dil ve söylem, uzun soluklu bir yaratım eyleminin sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşantı içerisinde hâkim olan birtakım değer ve ideolojilerin, bu yaratım eyleminde büyük etkileri olacaktır. Militarizasyonu sadece askeri alanda değil, toplumsal yaşamın her alanında yaşayan Türk toplumu için, kullanılan dil ve söylemin militarize bir dili üretmesi ve yeniden üretmesi kaçınılmazdır. Bu militarize dilin kullanımı, inşa edilmiş bir gerçeklik olan haberlerin üretilmesine ve sunumuna da yansıyacaktır.

Futbol medyasını biraz daha yakından incelediğimizde özellikle askeri bir dilin tercih edildiği ve bu dil aracılığıyla şoven bir anlayışın desteklendiği görülmektedir. Türkiye'de futbol medyası belki metaforik olarak, belki de taraftarlara şirin gözükmek adına, kullandığı dille (seçilen haber başlıkları, kullanılan fotoğraflar, haber metinleri) ideolojinin oluşturulmasına, uygulanmasına ve değiştirilmesine yardımcı olmaktadır; çünkü ideolojiler kullanılan dil üzerinden temellenmek suretiyle çeşitli güç ilişkilerinin oluşmasına vesile olmaktadır. Futbol medyamız sık(ıştık)ça kullandığı milliyetçi dili özellikle militarist söylemler (futbol takımını orduya benzetme, nişan alma, hedefi vurma, sınır ötesi harekatta bulunma, galibiyeti şehitlerimize hediye etme, terfi etme, yüzbaşı rütbesini alma vb gibi örneklerde olduğu gibi) ve fotoğraflarla sıkça desteklemektedir.

Nefret Söylemi Açısından Türkiye Futbol Medyası

Biz ayrımlaştırmasıyla bir "kolektif kimlik" yaratırken, bireydeki "kolektiflik bilincini" ve bir anlamda "kimlik" arayışını da sınırlandırmış oluruz. "Biz" bireyin iyilik değil, güç ve haklılığını anlatmanın aracı haline dönüştüğü ölçüde, "Öteki" zayıflığı ve haksızlığı temsil etmeye başlar ve "Biz" bizim gibi olmayan "ötekiler"den işte bu yüzden nefret etmeye başlarız. Nefretin asli unsuru giderek "ötekilerin" varlığına indirgenir. Oysaki hiçbir insan, sevgi ve mutluluk idealini ötekiler olmadan gerçekleştiremez.

Nefretin suça dönüşmesinde ise kişilik özellikleri kadar nefreti körükleyen ve teşvik eden nefret söyleminin de payı gözden kaçırılmamalıdır. Nefret söylemi çoğu kez nefret suçlarının önünü açmakta, bu suçları teşvik etmektedir... Nefret söyleminin bir boyutu da salt söylem

olarak kalmaması, teşvik veya provoke edici bir yönünün de bulunmasıdır. Nefret söyleminin oluşmasında, dile gelmesinde belirli bir artalan vardır ve bu arka planda, aşırılaşan önyargılar rol oynar. Tarlach McGonagle nefret söylemini şöyle tanımlıyor: "Nefret söylemi geniş bir spektruma yayılan olumsuz bir söylemdir. Bu söylem esnektir çünkü nefretten yola çıkarak nefreti teşvik etmeye varabilen, suiistimale, aşağılamaya, hakarete, yermeye dayanan kelimeler ve sıfatlardan oluşan, öte yandan da aşırı önyargılardan bağımsız olmayan bir söylemdir" (Alğan ve Şensever, 2010:16).

Nefret söylemi tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün dışavurumu olarak nitelendirilebilir. Nefret söylemi, içerisinde aşırılık barındırır, aşırılık taşıyan önyargılardan oluşur. Bu tahammülsüzlük ve hoşnutsuzluk adaletsizliklere, başkalarının haklarının gasp edilmesine, barışı yaralamaya yol açabilme potansiyeline de sahiptir "Nefret söyleminin temelinde önyargılar, ırkçılık, yabancı korkusu veya düşmanlığı, taraf tutma, ayrımcılık, cinsiyetçilik, homofobi vb yatar. Kültürel kimlikler ve grup özellikleri gibi unsurlar nefret söyleminin kullanılmasını etkiler; yükselen milliyetçilik ve farklı olana tahammülsüzlük gibi koşullarda, nefret dili yükselir ve etkisini artırır"(Alğan ve Şensever, a.g.e., 15).

Bir kolektif kimliğin kurulması ancak diğer kolektif kimliklerin kurulmasıyla, yani ilişkiler bağlamında gerçekleşeceği için genellikle "diğerleri"nin referans alınmasıyla "diğerleri"ne karşıt olarak üretilir. "Spor, özellikle profesyonel spor 'yenilecek, alt edilecek', 'diğer(ler)i'ni gerektirdiği için, bu tür simge ve inanç kümelerinin üretilmesi, yani türdeş olmayan bir 'biz'in içindeki gerçek farklılıkların silinerek bir 'kurmaca ulus birliği'nin kurulması için çok elverişli bir ilişkisel mekân sunar" (Mutlu, a.g.e., 374). Takımınızın taraftarlarının stadyumu doldurması yeterli değildir; sizin kendinizi kıyaslayabilmeniz, takımınızı ne kadar sevdiğinizi gösterebilmeniz için rakip takım taraftarlarına ihtiyaç vardır. Çünkü rakip taraftarlar "onlar"dır ve aşağılık kimselerdir. "Bizim takım"ın taraftarları ise hayranlık uyandırıcıdır.

Futbol kendi bünyesinde yerel ve bölgesel çekişmeleri yaratıp yaşatırken özellikle uluslararası karşılaşmalarda biz/öteki imgesi net bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu karşılaşmalar milletin temsili olarak yeniden ve yeniden kurulduğu, güçlendirildiği 90 dakika ile sınırlı da olsa milli bir bütünleşme duygusunun temsili olarak yaratıldığı bir ortamın hayata geçirilmesine katkıda bulunurlar. Bu çerçevede Hobsbawm'ın yapmış olduğu ayrımda iki savaş arası dönemde milletlerarası spor, milli mücadeleyi ifade eder olmuştur. "Milletleri ya da devletlerini temsil eden sporcular hayali toplulukların esas temsilcileridir. Sporu her koşulda er-

kekler adına, milli duyguları aşılamanın benzersiz ölçüde etkili bir aracı durumuna getiren etken, en az politikleşmiş ya da kamusallaşmış bireylerin bile kendilerini pratikte her insanın olmasını istediği ya da ömrünün bir anında kendisinin olmak istediği kadar mükemmel olan genç insanların sembolize ettiği milletle rahatlıkla özdeşleştirebilmesidir. Milyonların oluşturduğu hayali topluluk on bir isimli bir ekipte daha gerçek görünmektedir. Birey alkışlamakla yetinse bile, kendi milletinin bir sembolü haline gelmektedir"(Hobsbawm, 1995:170).

Futbol ve milliyetçilik bağıntısını ortaya koymaya gayret edenlerin başında gelen Tanıl Bora'ya göre, "futbol, dünyanın her yerinde, banal/sıradan/gündelik milliyetçiliğin canlı bir dışavurum alanıdır. Her şeyden önce futbol maçındaki karşılaşma durumu, özcül milliyetçi 'bizonlar' ayrımını en rahatça ve en doğal/masum görünümüyle yansıtır. (Türk basınının zaman zaman kullandığı deyişle, milli maçlarda '60 milyon santrada'dır.) Milliyetçi ideolojinin 'tarihin motoru' olarak kurgulandığı milletlerarası mücadelenin mimetik temsilini sağlar; bu mücadele de kesin (rakamlarla ifade edilebilir) ve görünür zafer temsillerini sunar. Futbol dünyası, özellikle taraftar (alt) kültürü, takımını/kendini yüceltip rakibi/düşmanı aşağılayan marşlar, bayraklar, pankartlar vb repertuarının zenginliği ve coşkusu ile milliyetçiliği özellikle gündelik ve popüler düzeyde cisimleştiren ritüel ve sembol ihtiyacı için mükemmel bir kaynaktır... Futboldaki milli maçlar ve belki onlardan daha önemlisi kulüp takımlarının Avrupa takımlarıyla yaptığı müsabakalar, öteden beri, hemen her yerde olduğu gibi Türkiye'de de milliyetçiliğin başlı başına önemli dışavurum vesileleridir. Futbol, ulusal tutumu sağlama ve benlik kurma sürecinde önemli rol oynar"(Bora, 2001:559-60).

Futbol, biz ve onlar/ötekiler ayrımlaştırmasının yaratılmasına katkıda bulunmakla beraber hoşgörü ve farklılıklara tahammül edebilme düzeyimizi de gösteren bir toplumsal ayna işlevini yerine getirmektedir. Futbol sahalarında rakip takım taraftarlarına yönelik davranışlarımız aracılığıyla aslında kendimizi tanımlarız. Uluslararası müsabakalar ülkelerin kendi kimliklerini, güçlerini ortaya koymaları ve elde ettikleri sonuçlarla bunları sınamaları için uygun ortam sunmaktadır. Geçmişten gelen önyargılar ve karşılıklı ilişkilerde yaşananlar bugün futbol sahalarında etkisini sürdürebilmektedir. Türk takımları için Avrupa ülkeleriyle yapılacak olan müsabakaların her zaman ayrı bir yeri ve önemi vardır. Ancak özellikle İngiltere ve Yunanistan'la olan tarihsel münasebetlerimiz nedeniyle bu ülkelerin gerek milli takımları gerek kulüp takımlarıyla yapılan müsabakalardaki atmosfer ve gerilim daha farklı bir biçimde tezahür etmektedir.

Türk milliyetçiliği açısından "Batı" hem öykünülen hem de öfke duyulan "onlar"ı temsil etmektedir. 1980 sonrasında yükselen milliyetçilik dalgasında ülke içinde yaşanan terör hareketlerinin de etkisi bulunmaktadır. PKK'nın Avrupa ülkeleri tarafından desteklendiği düşüncesi, bu ülkelere duyulan öfkenin ve "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" anlayışını pekiştirecek söylemlerin gelişmesine neden olmuştur. Herkesten, her şeyden şüphe duyma "biz"e atfedilen değerlerin sürekli olumlanmasını, "onlar"a atfedilen değerlerin ise sürekli olumsuzlanmasını beraberinde getirmiştir. Bizi güçlendirecek olan Türklük, Türkiye, Türkiyem gibi söylemler sıklıkla kullanılırken bayrak, vatan, ay yıldız, İstiklal Marşı gibi sembollere atıfta bulunma sıklığı da artmıştır.

Futbol medyası özellikle uluslararası karşılaşmalarda "biz" kimliğinin güçlendirilmesi doğrultusunda yaptığı yayınlarla zaman zaman önyargıları besleyen, erkeksi ve şoven bir dilin dolaşıma sokulmasında aracı olabilmektedir. Nötr bir alan olarak gösterilen spor/futbol ve bu alanı bize aktarmakla görevli olan spor/futbol medyası kullandığı dil/söylem aracılığıyla nefret söyleminin kitlelerle buluşmasında ve şiddetin altyapısının hazırlanmasında etkin bir rol üstlenmektedir. "Medyanın nefret suçları kapsamında ele alınabilecek eylemleri haberleştirme, kullanılan dil ve mağdurları ya da olayı sunma şekli, eylemi meşrulaştırmaya ve suçun altında yatan ayrımcılığı gizlemeye yol açabilmektedir" (Alğan ve Şensever, a.g.e., 17-18). Akın'a göre bu duruma spor medyası özelinde bakıldığında ortaya çıkan tablo, nefret söylemine zemin hazırlayan farklı tipte önyargıların kolaylıkla dolaşıma sokulduğunu ortaya koymaktadır. "Nefret söylemi bağlamında düşünüldüğünde, spor/futbol etrafındaki taraftarlık kültürünün, grup aidiyetinin içe kapalı ve dışlayıcı yanından beslenen ve aynı zamanda onu pekiştiren bir spor medyası dilinden bahsedilebilir" (Akın, 2010: 205).

İnceleme Birimi ve Yöntem

Futbol popüler kültürün en önemli parçalarından birisidir ve kendi dilini yaratmıştır. Spor gazetelerinin tekstlerinin analiz edilmesi de sosyal bir analizdir. Bu metinler aracılığıyla söylemin olanaklı bir dünyaya işaret etmekte olan yanını ortaya koyabiliriz. Futbol alanında zihinsel anlam haritalarımızın oluşturulmasında, gazetelerdeki futbol sayfaları, televizyonlardaki futbol programları ve futbol gazeteleri aracı rolü oynamaktadır. Bu yayın organları yapmış oldukları yayınlar aracılığıyla taraftarların takımları için zihinlerinde bulunan şemaların geliştirilmesinde ve yeni şemaların oluşturulmasında rol oynamaktadırlar. Medya

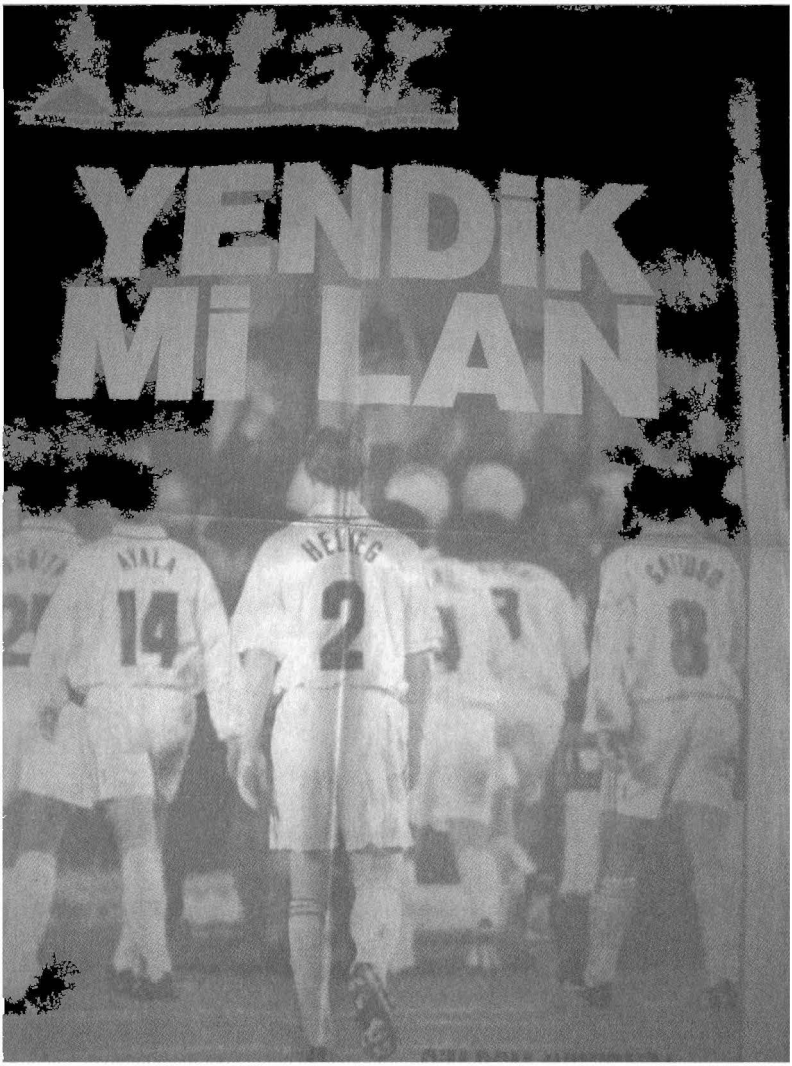
burada ikili karşıtlıklardan hareket etmek suretiyle "bizim" takımımız ve "rakip" takımlar imgesini önce kurgulamakta, daha sonra da tekrarlar yaparak yerleştirmek suretiyle de gerilimin artmasını sağlamaktadır. Gündelik hayat içerisinde kanıksadığımız bu dilin deşifre edilmesiyle, toplumsal yaşam içinde hâkim değer ve ideolojilerin ortaya çıkarılması sağlanabilir. Bu çerçevede, son yirmi yıl içerisinde Türkiye futbol medyasında yayımlanan gazete metinlerine yönelik bir söylem analizi uygulaması suretiyle, cinsiyetçi, şoven-milliyetçi ve şiddet içeren kültürün oluşmasında fark edilmeyen ideolojik etkilerin neler olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Kitle iletişim araçlarının belirleyiciliği mesaj oluşturma ve bu mesajı aktarma pratiklerinde yaşanmaktadır. Söylem, kamusal hayatta kullanılan dildir. Gazete ve televizyonları takip eden insanlar gerçekle değil, gerçeğin kurgulanmasıyla karşılaşırlar ve bu duyguyu bizlere yaşatan, medyanın bizatihi kendisidir. Her sözde, gerçek kadar gerçek dışı bir unsur vardır. Medya enformasyon aktarımında belli bir dünya görüşünden, ideolojiden hareket etmektedir. Söylem analiziyle, bu aktarımın nasıl gerçekleştirilebildiğini yakalama şansına sahip oluruz. "Bir olayı veya bir tarihsel olguyu tanımlamada seçilen sözcükler ve kavramlar aynı zamanda bazı tarihsel/toplumsal süreçleri nasıl kavramlaştırdığımıza, nasıl kurguladığımıza dair anahtarlardır. Sözcükler, belirli bakış açısına göre yapılmış kategorizasyonları temsil ederler. Medya söylemleri, basit bir biçimde belirli temaları, belirli ideolojileri kurgulayarak eklemlemez; medya söylemleri aynı zamanda belirli temaları karşıtlıklar ve paralelliklerden oluşan belirli çerçevelere yerleştirerek bu temaların bazı kategoriler içinde yer almasını engelleyebilir" (Erol, 1995:199-210).

Betimsel Analiz Örnekleri

- O..... çocuğu hakem millilerimizi yaktı (*Fotomaç*, 24.9.92).
- İngiliz basını yenilgiyi hazmedemeyip yine saldırdı. "Yavşaklar" (*Fotomaç*, 5.11.93).
- Yedin mi Türkün lokumunu hırbo İngiliz
  Hindi bu kez acayip bindi! (*Fotomaç*, 5.11.93).
- Hindi dediniz bize nasıl yedirdik size (*Fotomaç*, 1.11.96).
- Şerefsizler (UEFA İtalyan mafyasına teslim oldu, devletin verdiği güvenceyi bile göz ardı edip maçı 2 Aralık'a erteledi) .
- D'Alema (İtalyan Başbakanı)----------Dallama(UEFA başkanı) (*Fanatik*)

- Haçlı Tezgahı (UEFA JUVE'nin Kuklası) (UEFA icra komitesi, Juventus'un "Türkiye'de can güvenliğimiz yok" şeklindeki başvurusunu dikkate aldı ve yaptığı iki ayrı toplantı sonunda yarın oynanması gereken maçı erteledi... Ve "Haçlılar" bir kez daha çirkin yüzünü gözler önüne serdi. Bu karar tüm Türkiye'yi ayağa kaldırdı. (*Sabah*, 24.11.1998).
- Kızları Kadar Olamadılar (Bayan Basketbol Takımı Botaş'la Karşılaşmak Üzere Türkiye'de)/Neredesiniz Delikanlı Juventus'un Erkekleri (*Fanatik*).
- Bunlar Eşşeoğlu Eşek! (Görüşlerini ileten taraftarlar, "Bunların hepsi karaktersiz, hepsi satılmış. Türk'ün Türk'ten Başka Dostu Yok" dediler.) (*Fotomaç*, 25.11.1998).
- Türkiye Sizinle Gurur Duyuyor (Tabii ki önemli İtalyanların katil Apo'ya sahip çıkması... İade etmemesi... ve Juventus'un bir İtalyan takımı olması... Unutmayalım ki, bu akşam Galatasaray'ımız bir futbol maçına çıkacak... Sikorsky helikopteri düşürmeye(!) ya da kısaca savaşa çıkmayacak. Juventusu yenersek... Şampiyonlar liginde çeyrek finale çıkarsak... ki bunlar olacak!... O zaman Aposever İtalya dersini alacak, dünya misafirperver Türklerin haklılığını anlayacak... Haydi Aslanım, sana çok iş düşüyor... Çünkü omuzlarında 65 milyonun ağırlığı var!) (*Sabah*)
- T. Yücel: Ucuz Haçlı Mafyası (*Fanatik*, 3.12.1998).
- Cimbom Katilden Kurtuldu. Apo Artık Roma'yı Tutuyor (*Hürriyet*, 4.12.1998).
- En Büyük Türkiye. PKK'ya 4 Gol (Finlandiya'da çirkin PKK gösterisi millilerimizin moralini bozamadı. Yenilgiden 4 gollü zafere ulaştık)/Hem Fin'i hem haini 4-2 (*Takvim*, 6.6.1999).
- Küstahlar (İrlanda'nın hocası ve medya, kuyruğuna basılmış it gibi havladı) (*Takvim*, 15.10.1999).

'ENDİK Mİ LAN
Galatasaray Milan'a aganigi naganigi yaptı ve UEFA'ya kaldı: 3-2 (*Star*, 4.11.1999)

- BORU SSIA
  Heeey! Avrupa... Gördün mü? Cim Bom Bu Boru Değil (Borussia Dortmund'u pa-çavraya çevirdik: 2-0 (*Star*, 3.3.2000)
- Hindi baba hindi Leedse kötü bindi! (*Star*, 7.4.2000)

Yok Öyle! Burası Türkiye

ENGİN ARDIÇ

Herkesin lumpeni kendine

Engin Ardıç: Herkesin Lumpeni Kendine (*Star*)

- Haçlı Ruhu Hortladı
- Osman Tanburacı: Ya Evladım Ölseydi (...şimdi, kupaya kan bulandı, ayıp ettik, biz hep böyleyiz diyenlere soruyorum. İki birayı çekince senin bayrağına saldıran, kadınına kızına kıçını başını gösteren bu ahlaksızlara karşı niye hâlâ kendini suçlama kompleksine düşüyorsun? Vazgeçin böyle cilalı laflar etmekten. Ya bu köpeklerin yüzünden benim evladım ölseydi?.. Düşündünüz mü hiç? (*Fanatik*, 8.4.2000)
- Sapıklar! (İngiliz holiganlar gün geçtikçe sakinleşip, gerçekleri görmek yerine daha da saldırganlaşıyor. Ada'da yaşayan Türkler'e fiziki saldırılarda bulanan caniler dün de Sheffield'da bir Türk lokantasını yaktı.) (*Fotomaç*)

Bu laflar yenilir yutulur gibi değil. İngilizler İnternet'e şunları yazıyor: Türkler kızkardeşleri il cinsel ilişkiye girer. Hastirin SOB'LER (O..... Çocukları) (*Takvim*, 12.4.2000)

Sıka Sıka Yeneceğiz (*Asabi*, 15.4.2000)

Sifonu Çektik/Çirkin İngilizler boylarının ölçüsünü aldı. Artık ağlasınlar, karaları bağlasınlar. Türk Şamarı 2-2 (Galatasaray, 65 milyon Türk'ün manevi desteğiyle Leeds'de destan yazdı. Haçlı ordusu Hagi ve Hakan Şükür'ün golleriyle dize geldi. Aslanlar finalde bir başka İngiliz Arsenal'le karşılaşacak) (*Asabi*)

- DİNGİLTERE (Aslanımız 15 gündür her türlü çirkefliği yapan İngilizler'e dersini verdi. İlk kez bir Türk takımı UEFA Finaline çıktı... (*Star*, 21.4.2000)

Tivoli Meydan Savaşı/Holikan=99 yaralı (Yaralı İngilizlerin yardımına önce Türk gençleri koştu... Galatasaray-Arsenal finali öncesi, içip içip Türk kadınlarına ve çocuklarına saldıran İngiliz holiganlar, yine kan döktü...(*Takvim*)

- Ali Sami Alkış: Biz adamın böyle ciğerini sökeriz (Onun adı cimbom... kodu mu oturtur! Osmanlı tokatını yapıştırdı mı bir de yer çarpar...Yamulur, dağılır... Allahına yan bakarsın...) (*Star*, 31.10.2001)

Turkish Job! (Türk İşi) Italian Cop! (İtalyan Copu) (*Fanatik*, 14.3.2002)

- İTALYAN (Pislik İtalyanlar, Aslan'a yenilmeyi hazmedemedi. Öleceğiz... Biteceğiz... Barça'yı yeneceğiz. /Vahşet/Y.Özdil: Koduk mu oturturuz! (Eskiden bir Türk takımı, İngiliz takımıyla maç yapacağı zaman, soğuk nevale İngiliz gazeteciler hep aynı ucuz espriyi yapardı: "Hindiyi fırına vereceğiz..." Hesapta "Türkiye" ve "hindi" anlamına gelen "Turkey" kelimesini çift anlamlı kullanıp, bizimle maytap geçerlerdi. Zaten bu "derin espri yeteneği" yüzünden dünyanın en ince kitaplarından biri "İngiliz Mizah Tarihi"dir.... Galatasaray, Türkiye'nin "aşağılık kompleksi"ni yenmeyi başardı. Türkler'in alnına kara bir leke gibi yapışan "hindi" etiketini çıkardı...)

- T.Erker: Forza Roma Nahh Roma! (*Star*, 14.3.2002)
- 65 Milyon Kore Gazisi (52 yıl önce Güney Korelileri, Kuzeylilerin elinden kurtarmıştık... 52 yıl sonra, Güney Koreli bir hakem, sırtımızdan bıçakladı, Brezilya'yı elimizden kurtardı.) (*Star*, 4.6.2002)
- Türkiyem vursun köpekler kudursun (*Pas*, 22.6.2002)
- Naber Dünya! İşte Türk İşte Türkiye-Dünya deviyiz (*Gözcü*, 23.6.2002)
- Evine Dön Köylü! Olmadı Kadıköylü (yazık... gerçekten çok yazık... Fenerbahçe Cumhuriyeti'yim diyorsun, ama teknik direktörün Fenerbahçe Cumhuriyetinden değil.. Dünya çapında bir stada, dünya çapında starlara sahipsin, ama antrenörün Alman köylüsü... Böyle bir takımı, bir Alman köylüsüne emanet edeceğine, keşke bir "Türk köylüsü"ne teslim etseydin) (*Star*, 28.8.2002)
- Erkek Adam Bu Turu Geçer! (*Fanatik*, 27.3.2003)
- Erkek Adam Tarih Yazar! (*Fanatik*, 28.3.2003)
- İngiltere'yi Evinde Devirmeye Hazırız (*Takvim*, 2.4.2003)
- M.Tunca: İki İngiliz Dövmezsem Bana Adam Demesinler (*Star*, 3.4.2003)
- 70 Milyon Türk İçin Çok Acele "KAN" Aranıyor! (Bizim kanımızda, adı sanı belli olmayan, dünya futbolunda 56. sırada bulunan takımlara elenmek yoktu!) Türkiye 2-Letonya 2 (*Fanatik*, 20.11.2003)
- Ayıdan Post Olmuyor Aslanım! (Bugün İstanbul yerine, Juventus'la Dortmund'da oynuyoruz) (*Milli Gazete*, 2.12.2003)
- Ali Sami Alkış: Giren de UEFA'ya Çıkan da UEFA'ya! (*Star*)
- Teröre de UEFA'ya da Türk Tokadı. TARİHİ korkaklar değil ASLANLAR YAZAR 2-0 (*Fotomaç*, 3.12.2003)
- Muhtaç Olduğun Kudret Damarlarındaki Asil Kanda Mevcuttur (İsviçre-Türkiye) (*Fotomaç*, 12.11.2005)

Haçlı Tuzağı (Hakemi arkasına alan İsviçre; taraftarı, yöneticileri ile birlik olup adeta haçlı ordusu kurdu. Bizi kalleşçe sırtımızdan vurdu: 0-2) (*Fotomaç*, 13.11.2005)

Futbol Erkek Oyunu (biz erkekçe oynayıp yiğitçe bir destan yazacağız. Peki ya siz İsviçreli oyuncular? (Dört İsviçreli oyuncu kadın kılığında fotoğrafları ile verilmiş.) Buyrun Er Meydanına (Dünya üzerindeki bütün Türkler, tek ses, tek yürek oldu. Bu akşam Kadıköy'de Şükrü Saraçoğlu Stadı'nda ilk maçta Bern'de 2-0 yenildiğimiz İsviçre'yi konuk ediyoruz. İsviçreliler adeta bir Haçlı Ordusu kurup bizi ilk maçta yendiler. A Milli Takımımız, bu akşam İsviçre'yi masa başı oyunlarla değil, erkekçe mücadele ederek Kadıköy'ün çimlerine gömecek. Çünkü futbol bir erkek oyunudur. Erkekçe oynayıp, zafere ulaşacağız. Evet, bu akşam tüm Türklerin kalbi Kadıköy'de atacak) (*Fotomaç*, 16.11.2005)

- Haçlı Tezgahı 4-2/Şerefsiz Huggel! (Rakip takım oyuncusu, maç bitimi soyunma odasına giderken önce Terim'in yardımcısı Mehmet Özdilek'e tekme attı, sonra da koridorda Alpay'ı itti. Çıkan arbedede Özdilek'in kaşı açıldı, Emre'nin ise gözü morardı.)
- Fatih Terim: Ahlaksız Hakemler. Millilerimizin hocası hakem bahanesinin arkasına sığınmak istemem ama böyle ahlaksız iki hakem görmedim (*Star*, 17.11.2005).
- Blatterbiyesiz (Bunu yapan sizsiniz...Tekme attılar, küfrettiler, hakemi ayarladılar yetmedi. İsviçre tezgahının son perdesinde FİFA'nın İsviçreli Başkanı Sepp Blatter sahne aldı) (*Güneş*)
- Pisviçreli Amigo (*Star*, 18.11.2005)

O..... Çocukları-2 (İsviçre yıllar sonra bu kez de FİFA ile kolkola girdi, yapacağını yaptı... 18 yıl önce UEFA ile işbirliği yapıp Galatasaray'ımızı Neuchatel Xamax'a kurban etmeye çalışan zihniyet, dün Zürih'te hortladı... Milli Takımımız'a 6 maç tarafsız sahada hem de seyircisiz oynama ve 200 bin Frank ceza verdi. FİFA-İsviçre A.Ş.(!) bu kadarla da kalmadı. Futbolcularımıza da "insan haklarını hiçe sayan" cezalar biçildi. Alpay 6 ay, Emre 6, Serkan 2 maç yok. Şifo 12 aycezalı (*Fotospor*, 8.2.2006)

- Atina'yı deleriz Yorgo'yu Öperiz! (*Fotospor*, 24.3.2007)
- Yine O.....Çocukları(Yunanlıdan dost olmaz sözü bir kez daha kendisini gösterdi. 700 yıllık kuyruk acısını çıkartmak için dün gece de yapmadıkları pislikleri bırakmadı.) (*Fotospor*)
- Yunanistan'ı Atina'da Darmadağın Ettik (*Fanatik*)
- Reziller (Atatürk aleyhine pankart açma terbiyesizliğini yaptılar.) (*Fotomaç*)
- Z.Tüzün: Yunanlılara Kapak Oldu (*Fotospor*)
- O.Şenher: Komşuyu Dağıttık (*Posta*, 25.3.2007)

M.Kemal'in Çocuklarından Yunan'a Sevgilerle SUS VE DİZ ÇÖK 4-1 (*Fotospor*, 25.3.2007)

Suyu Isıt Komşu Kızı (Yunanlılar, "Bugün Türkler'in çamaşırlarını alacağız" diyor... Herhalde yıkayacaklar!.. Eh, madem öyle...) (*Fotospor*, 17.10.2007)

- Çikolata ÇOCUKLARI (Ev sahibi İsviçre'ye Basel'de bozguna uğrattık! Maçtan önce Terim'i "kebap" yapan İsviçreli "Çikolata Çocukları"na "Tokat Kebabı"nı yedirdik! Çeyrekfinal şansımızı Çek Cumhuriyeti maçına taşıdık!) 2-1 (*Fotomaç*)
- İsviçre'ye milli tokat (içimizdeki ve dışımızdaki bölücülerin duası kabul olmadı.) (*Halka ve Olaylara Tercüman*)

Haşırt Diye! (Şımarıklara döner kebabı Semih ve Arda Yedirdi!) (*Fotomaç*, 12.6.2008)

- Türkiş Boru (2-0 yeniktik son 15 dakikada 3 ÇEKip çeyrek finale çıktık: 3-2) (*Fotogol*, 16.6.2008)
- Osmanlı Tokadı Geliyooor (Euro 2008'de Çek maçında tarih yazan Türkiyemiz bu akşam çeyrek finalde Hırvatistan ile kapışıyor... 3'üncü Viyana kuşatmasında hedefimiz yarı final...) (*Fotogol*, 20.6.2008)

Mama Li Turchi (Anneciğim Türkler Geliyor) 4-2 (*Takvim*)

- Viyana Düştü (Hırvatları devirdik!) (*Türkiye*, 21.6.2008)
- Karadeniz Kartalı (TS'u evinde devirdi) (*Fotomaç*, 8.11.2009)
- Alex KUŞA ÇEVİRDİ: 1-0 (*Fotospor*, 19.4.2010)
- Rezalet! 1-1 (FB tıpkı 4 sezon önce olduğu gibi şampiyonluğu son maçta kaptırdı.) (*Fotogol*)
- A.Yıldırım, Daum için işte böyle dedi: Defolup Gitsin (*Fotomaç*, 17.5.2010)
- Bir Adam Var Gapgara Diyiler Ona Yatara (*Fotomaç*, 24.8.2010)
- Sen Uyursan Rakip Vurur! (FB-GS) (*Fotospor*, 24.10.2010)

Sonuç

Toplumların önemli özelliklerinden birisi tarihsel ve kültürel miraslarını kuşaktan kuşağa aktarabilmeleri ile geçmişten gelen birtakım önyargı ve düşmanlıkları da onlara gerek gündelik yaşamda gerek okullardaki ders kitaplarında yer vererek yeni yetişen kitleye aktarabilmeleridir. Toplumsal hafıza kullanılan sembollerle, dile yerleşen birtakım eğretilemelerle kuşaktan kuşağa aktarılabilmektedir. Eğretilemeler o alana ilişkin olarak düşüncelerimizin belirlenmesinde, dünya görüşümüzün ya da birtakım insanlar-milletler-dinler hakkındaki fikirlerimizin oluşturulmasında farkında olmadan rol oynayabilmektedir. Karşı karşıya olduğumuz sorunun ve içinde bulunulan konumun etkisiyle zihniyet kalıpları ve kodlanmış cümleler saklı tutuldukları depodan çıkarılmakta ve olaya uyarlanmaktadır. İncelenen gazete metinlerinde sıkça "Haçlı Tuzağı" ifadesine rastlanmıştır.

Bu anlamda, zaman içerisinde oluşan biz/öteki imgeleri tarihten beslenip günümüze kadar uzanan bir çizgide derin anlamları barındırabilmektedir. Bunun yanı sıra Hıristiyan-Müslüman ayrımının da devrede olduğunu akıldan çıkarmamamız gerekmektedir. Futbol sahalarında uluslararası karşılaşmalar sırasında meydana gelen birtakım olayların sadece kaba kuvvet ya da şiddetin dışavurumu olmadığı, içinde birtakım tarihsel gerçekleri de barındırmakta olduğunu unutmamalıyız. Biz/Öteki ayrımlaşması somut bir biçimde burada kendisini gösterebilmekte, tarihten gelen karşıtlıklar futbol aracılığıyla su yüzüne çıkabilmektedir. Bu konuda en çarpıcı örnek Yunanistan Milli Takımı ile oynanan karşılaşmalar sonrasında atılan başlıklardır.

Karşılıklı önyargı ve düşmanlıktan beslenerek gelişen bu süreç grupların karşılıklı ilişkiye geçtiği durumlarda çatışmayla sonuçlanabiliyor. Uluslararası futbol müsabakaları da bu türden düşmanlıkların çatışmaya dönüşebileceği ortamların oluşumuna katkıda bulunabiliyor. 17 Mayıs 2000 tarihinde Tivoli Meydanı'nda yaşanan arbede de olduğu gibi. İngiliz holiganları İngiliz ayrıcalıkçılığını, futbolda üstün oldukları gerçeğini çıkardıkları olaylarla tüm dünyaya duyururken onların karşısında Türk'ün gücünü tüm Avrupa'ya göstermeye niyetli olanlar da onlardan hiç geri kalmamaya özen göstermiştir. Bu olayların Türk tabloid basınına yansıması gündelik milliyetçi zihniyet kalıplarının başlıklara taşınması biçiminde olmuştur:

• *BÖYLE DAYAK YEMEDİLER* (Gittikleri her ülkede terör estiren İngiliz serseriler, Kopenhag'ta Türklere bulaşmanın bedelini eşek sudan gelinceye kadar dayak yiyerek ödediler. Türk bu kuru gürültüye pabuç bırakır mı?) (*Asabi*, 18.5.2000).

• *İLK ŞAMARI HOLİGANLAR YEDİ* (Kaşındılar! Kendini bilmez İngilizler kendi kazdıkları kuyuya düştüler. Holiganlar, tahrik ettikleri Türklerin altında ezildiler.) (*Gözcü*, 18.5.2000).

Aslında her iki ülkenin de tarihinde benzer deneyimler yaşamış olmasının sonuçlarını futbol dünyasına göstermiş oldukları tepkilerden de takip edebiliriz. Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyunca getirmiş olduğu ayrıcalıkların içinde yaşadığımız dönemde ortadan kalkmasından ötürü duydukları öfke futbol sahalarında da kendisini göstermektedir. İngilizlerin, kendi oyunları olarak gördükleri futbolun uluslararası teşkilatı olan FİFA'ya İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar üye olmamaları ve dünya kupalarına da ancak 1950'de katılmaları bu durum için verilebilecek iyi bir örnektir. Büyük ve güçlü devlet olma mirası Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının bilinç altında her zaman saklı bulunmaktadır. Bunun içindir ki hâlâ dünyanın en güçlü ordularından birine sahip olmakla övünüyoruz. Tarihimiz boyunca mücadele içinde olduğumuz Avrupa oluşturduğu birlik içine bizi almadığında "Hıristiyan kulübü" nitelemesini ve dinsel farklılığımızla kendimizi yüceltmeyi öne çıkarabiliyoruz. Osmanlı'dan getirdiğimiz savaşçı millet imajımızı futbol terimlerine de yansıtmışız: TOP-KALE kelimeleri bile bizim futbolla zihniyet kalıplarımız arasındaki ilişkiyi belirtmesi açısından son derece etkileyicidir.

Bilinç altımızdaki Viyana kapıları imgesini bir türlü üzerimizden atabilmiş değiliz. Eğin'in de belirtmiş olduğu gibi, Avrupa kelimesini zaten bilinç altında bir kıtadan öte şeylere tercüme eden Türkler, yine aynı ilkel bilinç altının ürünü olan ve popüler dil tarafından da sık sık hatırlatılan 'Haçlı seferleri' ya da 'Hıristiyan kulübü' gibi tanımlamalarla gerçekte var olmayan, hayal edilmiş bir devletler arası savaşın tarafları gibi kendilerini görüyorlar. Bu dil sayesinde taraftarlar arası şiddet, ürkütücü bir boyut kazanarak ölümlere yol açabiliyor. Saldırganlar yaptıklarının ne de olsa birileri tarafından meşrulaştırılacağını, kabullenileceğini, 'istemediğimiz görüntüler' ya da 'kendini bilmez birkaç kişi' denerek geçiştirileceğini biliyorlar" (Eğin, 2000:3). Özellikle 2008 Avrupa Şampiyonası sırasında kazanılan her maç sonrasında bilinç altımızdaki "Viyana İmgesi" su yüzüne çıkmış ve gazetelerimizde sıkça "Viyana Düştü" başlıklarına yer verilmiştir.

Galatasaray-Leeds United karşılaşması öncesinde (6.4.2000) 2 İngiliz taraftarın öldürülmesi sonrasında maçın iptal edilmesiyle ilgili çıkan yayınlar üzerine kimi gazeteler "HAÇLI RUHU HORTLADI-HAÇLI İTTİFAKI" başlıklarını kullandılar. Bu olaya karışanlar hakkında "kadınlarımıza sarkıntılık ettiler, bayrağımızı cinsel organlarına sürttüler, pa-

ralarımızı yırttılar" gibi bahaneler ileri sürülürken, 8.4.2000 tarihinde Osman Tanburacı'nın "Bu köpekler yüzünden ya evladım ölseydi?" ve Engin Ardıç'ın "Herkesin lümpeni kendine" (Elin iti kopuğu gelecek ortalığı dağıtacak, İngiltere'nin artık hababam işsiz ve lümpen üreten sanayi şehirlerinin yetmiş iki buçuk serserisi birayı çekecek, Beyoğlu barlarında kadınımıza hem sözüyle hem eliyle sarkıntılık edecek, arabalara saldırıp tekmeleyecek, Türk bayrağını indirmeye kalkacak, ona buna küfürler savuracak, masaları iskemleleri kıracak dökecek, yetmeyecek bıçak çekecek... İngiliz lümpeni bunu yapacak da, Türk lümpeninin eli armut mu toplayacak?.. İşte böyle olur... İki gol yerler... iki de bıçak yerler, giderler...) başlıklı köşe yazılarında kullanılan ifadelerin, olaya karışanlarla aynı çizgide olması düşündürücüdür. Ölümler üzerinden kendi milletini olumlamaya çalışan zihniyet yapısının nefret söylemi spor/futbol üzerinden nasıl inşa edilebildiğini göstermesi açısından bu ve benzer örnekler önem taşımaktadır.

Futbolun, toplumsal yaşam içerisinde her geçen gün daha fazla yer almaya başlamasında hiç kuşkusuz medyanın yapmış olduğu yayınların büyük etkisi bulunmaktadır. Medya, Türkiye'deki futbol iktidarının kurumsallaşmasında son derece etkili bir ajan konumundadır. Futbolun, oynanan sürenin dışında kalan saatler ve günler, hatta haftalar ve aylar boyunca kamuoyunu meşgul etmesi beraberinde, Bora'nın yerinde saptamasında olduğu gibi, başka konularda sohbet etmeye ayrılabilecek vakit ve enerji rezervlerini ciddi biçimde tehdit etmek suretiyle, dünyanın başka olayları hakkındaki duyarlılığımızı köreltmek gibi, daha vahim bir tehdidi de beraberinde getirmektedir. "Kullanılan dil, büyük çoğunlukla, birkaç şablon idare eden, kısır bir dil. Ya da bir külhanbeyi dili. Üstelik onun 'edebi' açıdan zayıf, bayağı bir versiyonu. Bu dil, kör bir fanatizmi yansıtıyor. Yine çoğunlukla bir futbol kulübüne angajmana bağlı bir fanatizm; onunla birleşerek, skora ve başarıya odaklanmış, futbolun başka güzelliklerine ve değerlerine körleşmiş bir fanatizm... Bu dil ve bu bakış açısı, belki bu futbol sohbetleriyle yaratılmıyor ama bunlar vasıtasıyla yeniden üretiliyor, çoğaltılıyor, meşrulaştırılıyor. Bilhassa ergen nüfus, bu dil ve bu bakış açısıyla 'sosyalleşiyor' ve belki de ömür boyu ergen olarak kalması sağlanıyor! Bir başka faktör, bu söylenenlerden çıkan doğal bir sonuç: Futbolla ilgilenmeyenlerin kaçacak yeri kalmıyor!" (Bora, 2004:12)

Futbol, militarize dil ve zihniyetin en sık kullanıldığı ve bu anlayışın yerleşip gelişmesine en kolay ortam hazırlayan alanlardan birisi, belki de birincisidir. Futbol üzerinden gerçekleştirilen "politika diskuru" ile milliyetçilik, tam bağımsızlık, düşmana/ötekine karşı yurdun korun-

ması, Türk'ün gücünün tüm dünyaya gösterilmesi ve Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur algısı ve benzerleri tüm topluma ve toplumsal yaşama aktarılabilmektedir. Futbol haberleri söz konusu olduğunda kullanılan argo konuşma ve deyimleri içeren dilin, zaman zaman faşizan ögeleri de bünyesinde barındıran "kirli" bir dil haline geldiği görülür.

Erkeksi dilin önplanda tutulduğu ve bunun milliyetçi bir söylemle birleştirildiği noktada homofobik bir zihniyet algısının kitlelere aktarılmakta olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda yaptığımız analiz içerisinde Türkiye-İsviçre maçı öncesinde *Fotomaç* gazetesinin (16.11.2005) "Futbol Erkek Oyunu Buyrun Er Meydanına (İsviçre'yi bugün Kadıköy'ün çimlerine gömeceğiz. Biz erkekçe oynayıp yiğitçe bir destan yazacağız. Peki ya siz İsviçreli Oyuncular?)" diye sorarak, İsviçreli futbolcuları travesti kılığında göstermesi dikkat çekicidir. Ayrıca argo ifadelerle beslenen ve gündelik hayat içerisinde sıkça kullanılan birtakım küfürlerin başlıklara yansıtılması -bunun özellikle uluslararası karşılaşmalar sonrasında sıkça hakemlerin yanı sıra İngiltere, Yunanistan ve İsviçre gibi ülkeler için kullanılması- önemlidir.

Spor, cinsiyet ayrımcılığını besleyen ideolojik ögelerle yüklü bir alandır. Bu alan içerisinde erkek egemen değerler ve bu değerleri meşrulaştıracak bir düzen söz konusu olmaktadır. Seksizm bir ideolojidir ve bu ideoloji içerisinde, baskın ve sönük konumda olan, yani yenen ve yenilenler bulunmaktadır. Seksizm, kültürel ve toplumsal bir olgudur ve spor toplumdaki cinsel bölünmeyi destekleyici yapısıyla bu ideolojinin yaygınlaşmasında, kitleler arasında sorgulanmaksızın kabul edilmesinde aracı bir rol oynar. "Spor yoluyla cinsiyetçi ideolojilerin yeniden üretimi bu alandan çok daha fazla yerlere uzanır. Sporun bizatihi kendisi doğal olarak erkeksi gibi görünüyor. Spor, erkekliğin aktif, agresif, rekabetçi, güçlü, meydan okuyucu, cesaretli vb olduğunu yeniden olumlamak suretiyle erkeksilik mitlerini yeniden üreten bir formdur. Sporda erkekler, rekabet ederek, çabalayarak ve başarmaya çalışarak kendi erkeksi kimliklerini onaylamaya çalışırlar. Spor arenası erkeksi referanslarla tanımlanan bir arenadır" (Clarke&Clarke,1985:67).

Popüler futbol kültürü içinde kullanılan metaforlar aracılığıyla kendisi "dişi" olarak görülen oyun üzerinden, galip gelen "erkek", mağlup olan ise yine "dişi-kadın" olarak ifade edilmektedir. Bu benzeştirme sürecinde cinsellik ve argo birlikte kullanılmaktadır. Kullanılan sokak dili üzerinde temellenen futbol medyası söyleminin, cinsiyetçi-argo ifadeler içeren kelimeleri kullanması son derece normal karşılanmalıdır. Çünkü sokağın dilinin içerisinde cinselliği çağrıştıran küfürler, argo ifadeler sıkça yer almaktadır. Bu dil içerisinde yetişen çocukların, kendi tahay-

yül dünyalarını kurmalarında futbol gibi içerisinde çok sayıda göstergeyi taşıyan bir spor dalının büyük bir etkisi olmaktadır. Futbol, erkek egemen kimliğin kurulmasında, içinde taşıdığı erkeksi ögeler nedeniyle son derece önemlidir. Futbol, erkeklere kendilerine ait bir dünyanın kapılarını açmakta ve o dünya içerisinde daha özgür bir yaşam alanı yaratma fırsatını vermektedir.

Türkiye'de erkek kimliğinin oluşumunda etkili olan spor/futbol alanının da kullanılan erkek egemen dilin, medyadaki (gazete, televizyon ve reklamlardaki) uzantılarının erkek dünyasının sürmesine katkısı göründüğünden çok daha fazladır. Erkeklerin, "kendilerine" ait bir dünya olarak gördükleri, futbol dünyasında, erkek egemen değerler rahatça dolaşıma girmekte ve futbolu kullanan reklamlarda da, hep bu değerlere göndermelerde bulunulmaktadır: İçki içmek, özgürlüğün tadına varmak, güç-gurur duymak gibi. "Futbol, erkeklerin çocukluk rüyalarının yetişkin dönemlerde de sürmesine katkıda bulunurken, futbolun hayatla kurmuş olduğu güçlü bağlantı ve kimlik/aidiyet bağlantıları sayesinde erkeklerin kendilerine ait bir dünyada ve kendi hemcinsleri ile bir arada güven içinde bulunmaları sağlanmaktadır. Futbolun küçük yaşlardan itibaren erkek çocuklarının sosyalleşmesinden, bir grup içerisinde yer almasına ve erkek kimliğini öğrenmesine kadar pek çok alanda büyük etkileri de bulunmaktadır. Futbolun ya da futbolun cinsiyetçi yapısının tehlikeli patikalarda dolaşmasına neden olan yönü daha çok milliyetçi duygularla iç içe geçtiği anlarda ortaya çıkan ruh halinin tezahürü ile ilgilidir. Kendi kimliğinin en önemli parçalarından birisi olan erkeksilik boyutuna getirilen eleştiriler (küfürler, küfürlü pankartlar, gazetelerdeki başlıklar vb gibi) milliyetçi duygularla birleştiğinde militer, ırkçı, aşağılayıcı, homofobik, zenofobik bir dilin dolaşıma girmesine neden olmaktadır. Kendisi gibi olmayan her kesimi ve kişiyi tehlikeli görme anlayışının beslendiği, kullanılan kirli dil ile serpilip büyütülen spor/futbol alanı üzerinde daha fazla durulması gereken adeta bir kurtarılmış bölge olarak üzerinde daha fazla çalışılmayı beklemektedir" (Talimciler, 2009:63).

Medya, futbol ve futbol alanına ait aktörlerle ilgili olarak yapmış olduğu yayınlar ile sadece futbolu ve bu aktörleri değil, toplumsal yaşamı ve bu alanla ilgili düzenlemeleri de etkilemektedir. İşte bunun içindir ki, medyanın spor/futbol ideolojisinin dekode edilmesi, aslında toplumsal yaşam içerisine sinmiş olan birtakım ideolojilerin, değer yargılarının ve rol kalıplarının da ortaya çıkartılması anlamına gelecektir. Türkiye'de futbol medyası cinsiyetçi, şoven-milliyetçi ve şiddet içeren söylemler aracılığıyla genel olarak ayrımcı, saldırgan ve militer bir anlayışı des-

tekleyen bir anlayış üzerinde yayınlarını gerçekleştirmekte ve bu durum nefret söyleminin farkında olunmadan geniş kitlelerle buluşmasında aracı olmaktadır.

KAYNAKÇA

Ağlan, C ve Şensever, L. (2010), *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek*, Sosyal Değişim Derneği, İstanbul.

Akın, A. (2010), "Çevrimiçi Spor Ortamlarında Nefret Söylemi: Bir Topun Peşinde Koşan Yirmi İki Adam, Taraftar ve Medya", *Yeni Medyada Nefret Söylemi* içinde, (Yay. Haz.) Çomu,T., s.193-222, Kalkedon Yay., İstanbul.

Belge, M. (1979), "İdeoloji ve Örgüt", *Birikim*, Sayı 48, s. 56-62.

Bora,T. (2001), "Türkiye'de Futbol ve Milliyetçilik", *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* içinde, (Der.) Bora, T., s. 559-581, İletişim Yay., İstanbul.

Bora, T. (2004), "Medya ve Hayatın Bir Sorunu: Aşırı Futbol", *Nokta*, Sayı 39, s. 12.

Bora, T. & Erdoğan, N. (1993), "Dur Tarih Vur Türkiye", *Futbol ve Kültürü* içinde, (Der.) Bora,T. & Horak, R. & Rester, W., s. 221-240, İletişim Yay., İstanbul.

Clarke, A. & Clarke, J. (1985), "Highlights and Action Replays: Ideology, Sport and Media", (Der.) Jennifer Hargreaves, *Sport, Culture and Ideology*, s. 62-87, Londra: Routledge.

Crolley, L. & Hand, D. (2002), *Football Europe and Press*, Frank Cass Pub., Londra.

Çelebi, A. (1990), "Söylem Çözümlemesi: Gazetelerin Haber Oluşturma ve Gündem Belirleme İşlevlerine Eleştirel Bir Yaklaşım", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Ens., Ankara.

Eğin, O. (2000), "Bir Çocukluk Hastalığı", *Binyıl* Pazar ilavesi, 21 Mayıs 2000.

Erol, N. (1995), "Söylem Olarak İdeoloji: New York Times Örneği", *Toplum ve Bilim*, Sayı 67, s. 199-214.

Gökalp, E. (2005), "Medya ve Spor ya da Spor/Futbol Medyası", *Toplum ve Bilim*, Sayı 103, s. 121-137.

Hall, S. (1994), "İdeolojinin Yeniden Keşfi", *Medya, İktidar ve İdeoloji* içinde, (Der. ve Çev.) M. Küçük, s. 57-103, Ark Yay., Ankara.

Hargreaves, Jennifer (1982), "Theorising Sport: An Introduction", *Sport, Culture and Ideology* içinde, (Der.) Hargreaves, Jennifer, s. 1-29, Routledge & Kegan Paul, Londra.

Hobsbawm, E. (1995), *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev. O. Akınhay, Ayrıntı Yay., İstanbul.

Hognestad, H. K. (1997), "The Jambo Experience: An Antropological Study of Hearts Fans", *Entering the Field: New Perspectives on World Football* içinde, (Der.) Armstrong, G. & Guilanotti, R., Oxford, Berg.

Kejanlıoğlu, B. (2005), *Frankfurt Okulunun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.

Mutlu, E. (1996), "Avrupa'yı Salladık, İngiltere'yi Sarsacağız: Futbol, Milliyetçilik ve Şiddet", *Cogito* Şiddet Özel Sayısı (6-7), s. 367-375.

Oktar, L. (2002), "Gazete Söyleminde İdeolojik Yapılar", *1990 Sonrası Laik-Anti Laik Çatışmasında Farklı Söylemler* içinde, (Der.) Yağcıoğlu, S., s. 37-52, Dokuz Eylül Yay., İzmir.

Oskay, Ü. (1992), *İletişimin ABC'si*, Simavi Yay., İstanbul.

Özkök, E. (1985), *Kitlelerin Çözülüşü*, Tan Yay., Ankara.

Talimciler, A. (2009), "Türkiye'de Erkek Kimliğinin Oluşumunda Gözardı Edilen Alan: Spor/Futbol", *Erkek Kimliğinin Değişe(meye)n Halleri* içinde, (Der.) Kuruoğlu, H., s. 45-65, Beta Yay., İstanbul.

Talimciler, A. (2010), *Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sporu*, Bağlam Yay., İstanbul.

Thompson, J. B. (1984), *Studies in the Theory of Ideology*, Berkeley, University of California Press.

Wahl, A. (2005), *Ayaktopu Futbolun Öyküsü*, Çev. C. İleri, YKY, İstanbul.

Nefret Suçları Kimin Sorunu? LGBT Bireyler, Nefret Söylemi ve Medyadaki Temsil

Kaos GL

Nefret söylemiyle mücadele asla sadece bu söylemin hedefi olan grupların sorunu olmamalı. Nefret suçlarının ve bu suçlara neden olan nefret söyleminin bütünüyle ortadan kalkması, toplumsal iktidar ilişkileri ve gruplar arasındaki hiyerarşik toplumsal örgütlenmenin değişmesiyle mümkün olabilir.

Homofobik ideolojilerden ve ayrımcılıktan beslenen nefret suçları genel olarak sanılanın aksine çoğunlukla cinsel taciz biçiminde ortaya çıkmamakta, diğer gruplara yönelen saldırganlık davranışlarıyla benzer örüntüler göstermektedir.

Nefret suçlarını görünür kılmak, aynı zamanda suçun nedenini oluşturan grup aidiyetini de görünür kılmayı zorunlu hale getiriyor. Bütün bu nedenlerle özellikle cinsel yönelimleri nedeniyle nefret suç-

larının hedefi haline gelen insanlar için mağduriyet, örneğin ırkları nedeniyle bu saldırılara hedef olanlardan farklı olarak, bir varlık-yokluk meselesi haline gelebiliyor.

Nefret suçlarıyla ilgili her şey doğası gereği toplumsaldır; sadece saldırganların ya da mağdurların değil toplumun tümünün yaşama biçimiyle, toplumu oluşturan farklı grupların birlikte yaşamaya ilişkin anlayışları ve bu anlayışın, ideolojinin sonuçlarıyla doğrudan ilişkilidir, dolayısıyla bütünüyle politiktir.

Prof. Dr. Melek Göregenli, *Kaos GL* dergisi için kaleme aldığı "Nefret Suçları Kimin Sorunu?" başlıklı makalesinde, nefret suçlarını şöyle tanımlıyor:

"Bir kişi ya da gruba, ait olduğu kimliği, inancı, politik görüşü, cinsiyeti ya da cinsel yönelimi gibi nedenlerle, farklı biçimlerde zarar verme amacıyla saldırılması sonucunda oluşan suçlar genel olarak nefret suçları olarak adlandırılmaktadır."

Göregenli, nefret suçunun eylemleri değil varoluşları hedeflediğinin altını çiziyor: Nefret suçları, suçun kurbanlarının herhangi bir eylemi nedeniyle, yani gerçekleştirilen bir edim sonucunda değil, gerçek ya da algılanan renkleri, milliyetleri, cinsel yönelimleri, görünümleri, etnik kökenleri, bir başka söyleyişle "eylemleri değil varoluşları nedeniyle" maruz kaldıkları saldırganlık içeren davranışlardır. Diğer suç tiplerinden farklı olarak nefret suçları, saldırganların, kurbanlarının varoluşlarına yönelik tehditleridir ve kurbanlar bireysel, kişisel özellikleri ya da edimleri değil, ait oldukları grubun varlığı, o gruba aidiyetleri nedeniyle nefret suçlarının hedefidirler. Bu nedenle nefret suçları konusuyla ilgili her şey doğası gereği toplumsaldır; sadece saldırganların ya da mağdurların değil toplumun tümünün yaşama biçimiyle, toplumu oluşturan farklı grupların birlikte yaşamaya ilişkin anlayışları ve bu anlayışın, ideolojinin sonuçlarıyla doğrudan ilişkilidir, dolayısıyla bütünüyle politiktir.

"Ya Böyle Var Olma ya da Böyle Olduğunu Belli Etme!"

Sosyal Psikolog Göregenli, nefret suçlarının yarattığı tehdit ve korku ortamının olası mağdurlara mesajını "ya böyle var olma ya da böyle olduğunu belli etme" olarak tasvir ediyor: Suç, genel olarak toplumsal bir olgudur ve toplumsal olan her şey sonuç olarak her tür suçla ilgili olgular açısından belirleyicidir; fakat nefret suçları özel olarak, bir toplumda gruplar arası ilişkilerin yaşanma biçiminden kaynaklanan, gruplar arası ilişkiler sonucunda oluşan şiddet konusuyla doğrudan ilişkilidir. Nefret

suçlarına neden olan, mağdurlara yönelik kişisel geçici öfke ya da planlı zarar verme isteğinden kaynaklanan, saldırganların kişisel motivasyonları değildir; mağdurun ait olduğu gruba yönelik önyargılar, ayrımcılık ve yanlılıklardır. Dolayısıyla, sadece bir insana ya da gruba ruhsal ya da fiziksel zarar verilmesi sonucunu doğurmazlar aynı zamanda saldırılara maruz kalan gruplara ait insanların, kendilerini ifade etmeleri, hatta varlıklarını sürdürmeleri önünde de ciddi tehdit ve engel oluştururlar. Nefret suçlarına hedef olmaktan korunmanın tek yolu böylece kendiliğinden, insanın oluşunu, varlık biçimini reddetmesi, en hafifinden varoluşunu görünmez kılmaya çalışması haline gelir ki bu da nefret suçlarının nedeni olan ideolojik arka planın esasen, toplumda belirli grupların varlığına yönelen bir tehdit oluşturduğunu gösterir. Nefret suçlarının yarattığı tehdit ve korku ortamının olası mağdurlara mesajı açıktır: Ya böyle var olma ya da böyle olduğunu belli etme! Bu söylemin bir yanı, nefret suçlarının asıl aktörü olan homofobik yaklaşımın temelini oluşturur: Böyle olma; olduğun gibi olduğunda varlığımızı ve iktidarımızı tehdit ediyorsun, yok olman ya da yok edilmen gerekiyor. Diğer yanı da yüreği hiç kimsenin incinmesine dayanamayan ama her şeyin eskisi gibi sürmesinden ve ona dokunmayan yılanın bin yıl yaşamasından yana olan iyi kalpli homofobiklerin üstten bakan, akıl veren, kibirli ve bin yüzlü hak anlayışına rehberlik eder: Olduğun gibi olmana hiç itirazım yok; ama gözümüze görünme, mahallende, gettonda, barında, parkında, yatak odanda kal!

Nefret Suçlarının Hedefinde Kimler Var?

Türkiye'de nefret suçu mağdurlarının en büyük sıklıkla, cinsel yönelimleri ve etnik kökenleri nedeniyle bu saldırıların hedefi olduğunu söyleyen Göregenli, kadın cinayetleriyle ilgili şu notu düşüyor: Yaşadığımız coğrafyada çok yaygın olan cinsiyete dayalı grup aidiyeti nedeniyle kadınların maruz kaldığı, çoğunlukla da ölümle sonuçlanan saldırılar, ilgili literatürde genellikle nefret suçları kapsamında ele alınmamaktadır; bu yaklaşımın cinsiyetçi ideolojilerden beslenen kendine özgü nedenleri vardır.

Nefret suçlarının hedeflerinin hangi gruplar olduğu, bu suçların niteliğinin de en önemli göstergelerinden biridir. Dünyanın farklı coğrafyalarında saldırganların hedefi, o toplumda hangi grupların ayrımcılığa uğradığına bağlı olarak değişmekte fakat saldırganların zihniyet yapısı, motivasyonlarını oluşturan, besleyen ve böylece suçu belirsiz, hatta bazen meşru kılan ideolojik ortam değişmemektedir. Örneğin ABD'de

nefret suçlarıyla ilgili istatistikler ırksal önyargı ve ayrımcılıktan kaynaklanan ve nefret suçları kapsamına giren saldırıların ilk hedefinin siyahlar olduğunu göstermektedir. Bizim ülkemizde benzer istatistikler olmamasına, hatta henüz bu tür saldırıların "nefret suçu" olarak teşhis edilmesinde bir söz birliği bulunmamasına karşın, medyada yer alan haberlerden ve insan hakları örgütlerinin verilerinden hareketle, nefret suçlarının mağdurlarının sıklıkla, cinsel yönelimleri ve etnik kökenleri nedeniyle bu saldırıların hedefi olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'de de diğer pek çok ülkede olduğu gibi, cinsel yönelim, etnik köken, dini ya da mezhebe dayalı inançlar, daha kapsayıcı bir yaklaşımla söylersek, çoğunluğu belirleyen tek tipçi ideolojik iktidar anlayışlarının dışında kalan varolma biçimleri farklı zamanlarda ve farklı biçimlerde nefret suçlarının hedefi olabilmektedir.

Nefret suçlarının kişisel olmaktan çok toplumsal, ideolojik bir arka plandan beslendiği, saldırıları gerçekleştiren faillerin, ideolojik olarak belirli benzerlikleri olmasıyla da desteklenmektedir. ABD'de hüküm giymiş suçlular üzerinde yapılan çalışmalar, saldırıların maddi bir çıkar ya da belirli bir amaç için gerçekleştirilmediğini, yanlılığın türü ne olursa olsun, nefret duyulan gruba üstünlük sağlamak amacı taşıdığını göstermektedir. Saldırganlık diğer suçlarla karşılaştırıldığında daha araçsaldır ve pek çok sembolik ögeden beslenmektedir; planlı, amaç yönelimli ve belirli bir uyarılmışlık düzeyiyle saldırılar gerçekleşmektedir. Suçluların genel olarak patolojik özellikler göstermedikleri ya da suça yönelmelerindeki asıl faktörün ruhsal sorunları olmadığı görülmüştür. Saldırganların davranışlarında, dini inançlarının da, mağdurların, özellikle cinsel yönelimleri nedeniyle hedef seçildikleri suçlar açısından etkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca homofobik ideolojilerden ve ayrımcılıktan beslenen nefret suçları genel olarak sanılanın aksine çoğunlukla cinsel taciz biçiminde ortaya çıkmamakta, diğer gruplara yönelen saldırganlık davranışlarıyla benzer örüntüler göstermektedir. Ülkemizde yapılan pek çok akademik çalışmada da, homofobinin genel olarak otoriterlikle, sağ ve sol ideolojilerden bağımsız olarak muhafazakârlıkla bir arada bulunduğu ve diğer ayrımcılıklarla birlikte ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Nefret suçlarını görünür kılmanın aynı zamanda suçun nedenini oluşturan grup aidiyetini de görünür kılmayı zorunlu hale getirdiğini belirten Göregenli, Birleşik Devletler'deki nefret suçları verilerini şöyle yorumluyor: 2003-2004 yılları arasında Los Angeles güvenlik birimleri tarafından rapor edilen 1045 nefret suçu üzerinden yapılan araştırmada nefret suçlarının özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışıldı. 2006'da sunulan

bir başka istatistiki bilgi ise FBI verilerine dayanıyor. Her iki çalışmada da, rapor edilen veriler ortak yanlar taşıyor. Nefret suçu olarak nitelenebilecek 7.720 saldırının tümü belirli gruplara ilişkin önyargı, ayrımcılık ve yanlılıklara dayanıyor. % 51,8'i ırksal önyargı; 18,9'u dinsel yanlılık, 15,5'i cinsel yönelim yanlılıkları, 12,7'si etnik-bölgesel yanlılıklar. Bir saldırı da engelli bir yurttaşa yönelik olarak gerçekleşmiş. Saldırıların yaklaşık üçte biri mağdurun evinin yakınında ya da mahallesinde, dörtte biri otoban, sokak ya da kamusal alanda, % 12,2'si okullarda, % 6'sı park alanlarında ya da garajlarda, % 4'e yakını ise kilise, sinagog ya da dini ibadet mekânlarında meydana gelmiş. ABD'de güvenlik birimlerince yayımlanan farklı yıllara ait istatistikler, belirli şehirlerde belirgin biçimde yoğunlaşan çeşitli azınlık gruplarına ait nefret suçlarının yaklaşık % 12-25 arasında değişen oranlarda, mağdurların cinsel yönelimleri nedeniyle işlendiğini ortaya koymaktadır. Ölümle sonuçlanan mağduriyetlerin ise yarısından fazlası homofobik tutumlarla işlenmiş anti-gey suçlardır. El ele dolaşmakta olan gey ve lezbiyen çiftlere yönelik laf atmadan açık sözlü saldırıya, arabaların ya da evlerin tahrip edilmesinden, açık şiddet içeren saldırı ve cinayete varan suçlar bunlar. ABD'de pek çok eyalette nefret suçlarına karşı yasa olmasına karşın, bunların sadece yarısında cinsel yönelim nedeniyle işlenen suçlar nefret suçu kabul edilmektedir. 1990'larda yapılan bir tarama çalışmasında gey ve lezbiyenlerin % 25'inin en az bir kez fiziksel saldırıya uğradığı rapor edilmiştir. Bu sayısal veriler ülkemizde olduğu gibi ABD'de ve dünyanın her yerinde, gerçeğin çok küçük bir bölümünü yansıtıyor. Nefret suçlarının diğer kurbanları gibi cinsel yönelimi nedeniyle saldırıya maruz kalanların pek çoğu, daha fazla ve daha ağır bedeller ödemekten kaçınmak için mağduriyetini gizliyor. Çünkü nefret suçlarını görünür kılmak, aynı zamanda suçun nedenini oluşturan grup aidiyetini de görünür kılmayı zorunlu hale getiriyor. Bütün bu nedenlerle, özellikle cinsel yönelimleri nedeniyle nefret suçlarının hedefi haline gelen insanlar için mağduriyet, örneğin ırkları nedeniyle bu saldırılara hedef olanlardan farklı olarak bir varlık-yokluk meselesi haline gelebiliyor.

Saldırıya Uğrayan İnsanların Yaşadıkları Sosyal ve Psikolojik Deneyimler

Prof. Dr. Melek Göregenli, cinsel yönelimleri nedeniyle saldırıya uğrayan geylerle yüz yüze görüşmeler yoluyla yapılan niteliksel bir araştırmada, saldırıya uğrayan insanların yaşadığı sosyal ve psikolojik deneyimlerin 6 ana başlıkta sunulduğunu belirtiyor:

Nefret suçları, diğer suçlardan farklı olarak hem kurbanlar hem de genel olarak toplum üzerinde psikolojik hasarlar yaratma konusunda çok daha etkili sonuçlara yol açmaktadır. Aynı zamanda en ağır sonuçlara yol açan insan hakları ihlallerinden biri olarak nefret suçları, kurbanların yaşadığı açık fiziksel zararların dışında, fiziksel zarar görme korkusuna ilişkin artan hassasiyet ve kalıcı stres gibi olumsuz psikolojik sonuçlar doğuruyor. Psikolojik sonuçları açısından uzun süreli travmatik etkiler ve bu travmatik etkiler sonucu ortaya çıkan zihin ve ruh sağlığındaki bozulmalar bazen intihara varan sonuçlara varabiliyor. Aile ya da yakın çevreden sağlanan sosyal destek ve benlik saygısının yüksek olması bu etkileri azaltan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bu faktörlerin, saldırıların ve tehditlerin olumsuz ruhsal etkilerini azaltmaya yardımcı olması ancak, saldırının ağırlığı, şiddeti ölçüsünde gerçekleşmektedir. Ağır ve sürekli saldırı durumlarında anksiyete, gerginlik, depresyon, stres, güvenlik endişesi, öfke ve toplumdan uzaklaşmaktan nefrete kadar varan olumsuz duygulara ve yaşantılara yol açan sonuçlar adeta kaçınılmazdır. Post travmatik stres bozukluğu en sık görülen tablodur. Cinsel yönelimleri nedeniyle saldırıya uğrayan geylerle yüz yüze görüşmeler yoluyla yapılan niteliksel bir araştırmada, saldırıya uğrayan insanların yaşadığı sosyal ve psikolojik deneyimler 6 ana başlıkta sunulmuştur:

1. Katılımcıların ortak olarak paylaştığı başlıca olumsuz duygu, kontrol algısı ve duygusunu kaybetmektir. Mağdurlar, yaşadıkları saldırılar sonucunda yoğun çaresizlik duyguları yaşamakta ve çevreleri, ortam ve genel olarak yaşamları üzerindeki kontrollerini yitirdikleri duygusuna kapılmaktadırlar. Bu kontrol kaybı insanları hareketsiz kılmakta, günlük aktivitelerini bile gerçekleştirmede zorluklar yaratacak boyutlara varan davranışsal sorunlara yol açmaktadır.
2. Katılımcılar, yaşadıkları saldırıya ilişkin herhangi bir hatırlatıcı uyaranla karşılaştıklarında, travmayı yeniden, yeniden yaşamaktadırlar. Tekrarlayıcı biçimde benzer olumsuz duygular, korkular oluşmaktadır. Dolayısıyla saldırının etkileri saldırı anından çok daha uzun bir sürece yayılarak ortaya çıkmaktadır.
3. Mağdurlar, yoğun suçluluk duygusu yaşamaktadırlar. Bilişsel olarak kendilerini davranışsal ya da kendi özellikleri nedeniyle suçlamakta; diğer insanlar tarafından da, saldırıdan kendi davranışları nedeniyle sorumlu tutularak suçlanmaktadırlar.

4. Katılımcıların sosyal destek ağlarından yararlanma süreçleri de saldırıyı görünür kılma biçimleri ve dereceleriyle ilgili olarak gerçekleşmektedir. Mağdurların yaşadıkları deneyimi kendiliğinden, kontrollü olarak, sağaltım amacıyla ya da yasal yollardan hakkını aramak için görünür kılmasına bağlı olarak yaşadığı deneyim farklılaşmaktadır. Öğrenilmiş çaresizlik genellikle saldırıyı görünür kılmayı engelleyen en önemli faktörlerden biridir.
5. Mağdurlar genellikle duyusal, davranışsal ve bilişsel taktikler kullanarak nefret saldırılarının art etkilerinden korunmaya ve nefret suçlarıyla başa çıkmaya çalışmaktadırlar.
6. Mağdurlar, yaşadıkları nefret ideolojilerinden kaynaklanan saldırılar sonucunda, genellikle cinsel yönelim kimlikleriyle yüzleşmektedirler. Kimi zaman gey olmanın kendisiyle yüzleşmekte ve cinsel yönelimlerini sorgulamaktadırlar. Çoğunlukla, görünüşlerini sorgulamakta ve nefret saldırılarından korunmak için daha erkeksi görünmeye çabalamayı denemektedirler. Mağdurların bir başka tepkisi, gey kimliklerine daha çok angaje olmalarıdır. Nefret suçlarına karşı örgütlenmelere veya geylerin hakları için kurulan sivil örgütlere katılmakta ya da bu örgütlerle olan bağları güçlenmektedir.

Nefret suçlarına yol açan ideolojik arka planı oluşturan toplumsal bağlam hukuk, medya, insan ilişkileri, genel olarak gruplar arası ilişkiler, iktidar ve hegemonik yapılar, kısaca sistem tarafından belirleniyor. Pek çok ülkede, nefret suçlarıyla ilgili hukuksal süreçler konusunda yapılan çalışmalarda, jüri üyelerinin cinsel yönelimlerinin kararı nasıl etkilediğine dair bir bulgu olmasa da, etnik kökenlerinin mağdurların ve saldırganların etnik kökenleriyle benzerliğinin, kararları etkilediğini gösteren bulgular vardır. Gerek yasaların yapılması, yorumlanması sürecinde gerek hem mağdur hem de saldırgan açısından savunma süreçlerinde psikolojik ve sosyal psikolojik süreçler etkili olmaktadır. Yapılan pek çok çalışma, aynı zamanda mağdurların kendilerini ifade ediş biçimlerinin, saldırının niteliğinin ve yarattığı hasarın da kararları etkilediğini göstermektedir. Nefret suçlarına karşı alınacak önlemler bakımından ağır cezalardan yana olma ya da ağır cezaların caydırıcı olabileceğini düşünme genellikle, nefret suçlarının arka planını oluşturan ayrımcılık ve nefret söylemine karşı olmaktan kaynaklanan bir ideolojik tavır olarak ortaya çıkmamakta, daha ziyade bir grubun ya da genel olarak toplumun huzurunu sağlamaya yönelik bir önlem olarak düşünülmektedir. Bu eğilim sadece hâkim grupların söylemi olarak or-

taya çıkmamakta, ayrımcılığa uğrayan gruplar arasında da yaygın olarak varlığını sürdürmektedir.

Eşcinsel üniversite öğrencileri arasında yapılan bir çalışmada, ait olunan gruba ilişkin olumlu benlik duygularının, yani eşcinsel olma kimliğiyle barışık olmanın, nefret suçlarına karşı duyarlılığı yükselttiği ve ağır cezalardan yana olma eğilimini artırdığı saptanmıştır. Ayrıca bütün toplumsal gruplar açısından genel olarak topluluğa ait olma duygusunun da nefret suçlarına karşı daha duyarlı olma sonucuna yol açması söz konusudur. Literatürdeki çalışmalar genel olarak, liberal dünya görüşleri arttıkça ağır cezalandırmadan yana olma eğiliminin azaldığını, tersine muhafazakârlık arttıkça yükseldiğini göstermektedir. Bu olgu nefret suçlarıyla mücadelede önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Ağır cezalardan yana olma, bir yandan nefret ideolojilerini ortaya çıkaran genel toplumsal bağlamın ve farklı gruplar arasındaki ilişkilerin ayrımcılıkla belirlenmesini engellemenin tek yolu olarak görünen demokratikleşmenin önünde bir engel olarak durmakta, öte yandan nefret suçları arttıkça ağır cezalardan yana olma eğilimi de yükselmekte, dolayısıyla nefret suçlarının zeminini oluşturan muhafazakârlık eğilimleri pekişmektedir. Bu paradoksal durum aslında nefret suçlarının ve bu suçlara neden olan nefret söyleminin bütünüyle ortadan kalkmasının, toplumsal iktidar ilişkilerinin ve gruplar arasındaki hiyerarşik toplumsal örgütlenmenin değişmesiyle mümkün olabileceğini, dolayısıyla nefret söylemiyle mücadelenin asla sadece bu söylemin hedefi olan grupların sorunu olmadığını göstermektedir.

Medya ve Nefret Suçları

Kaos GL Derneği'nin "LGBT Bireyler, Nefret Söylemi ve Medyadaki Temsil" çalışmasına geçmeden önce, Prof. Dr. Melek Göregenli'nin "Nefret Suçları Kimin Sorunu?" adlı makalesinin "Medya ve Nefret Suçları" bölümüne bakalım: Medya, dünyada ve ülkemizde nefret suçlarına yol açan ayrımcılığı oluşturan ve besleyen kalıp yargıların, önyargıların, kısaca nefret söyleminin kurulmasında ve yaygınlaştırılmasında en etkili aracılardan biridir.

Medyanın, nefret suçları kapsamında ele alınabilecek eylemleri haberleştirme, kullanılan dil ve mağdurları ya da olayı sunma şekli, eylemi meşrulaştırmaya ve suçun altında yatan ayrımcılığı gizlemeye yol açabilir; sıklıkla böyle olmaktadır. Örneğin, Türkiye'de bütünüyle nefret suçları kapsamında görülmesi gereken eşcinsellere, travesti ve transseksüellere yönelik saldırılar, genellikle mağdurların yarattığı tahrik sonu-

cunda oluşan eylemler gibi sunulmaktadır. Açık bir saldırıya ve çoğunlukla cinayete varan ya da bizim ülkemizde ancak ölümle sonuçlandığında "haber" değeri taşıyabilen suçlar, mağdurların çıkardıkları "olaylar" sonucunda gerçekleşmiş, "doğal" sonuçlar olarak ele alınmaktadır. Genellikle mağdurlar, faillerin "hassasiyetlerine" dokunur ve cezalarını bulurlar; oysa failin hassasiyetinin tek kaynağı ayrımcılık ideolojileridir. Bu yaklaşım, sadece şiddeti meşrulaştırmakla kalmaz, aynı zamanda kendini ifade etme ve gerçekleştirme hakkının, bir toplumda kimlere ait bir ayrıcalık olduğunu da tarif eder ve bu, doğrudan herkesin sadece insan olması itibariyle eşit olduğu ön kabulüne dayanan, çoğunu bizim de kabul ettiğimiz evrensel hukuk normlarının çiğnenmesi anlamına gelir.

Sosyal Psikolog Melek Göregenli, nefret söylemi ve suçlarının dünyada giderek yaygınlaşmasına rağmen özgürlük mücadelesinin de giderek görünür hale geldiğinin altını çiziyor:

> Nefret suçları ve bu suçların nedeni olan ayrımcı ideolojilerle mücadele çok boyutlu yapısı nedeniyle hukuk, medya, eğitim başta olmak üzere toplumsal bütün yapıların sorgulanması ve yeniden yapılandırılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla sadece nefret söyleminin ve suçlarının hedefi olan grupların sorunu olarak görülemez; herkes için yaşanabilir bir dünya isteğini dile getiren ve varlık nedenini bu isteğe dayandıran her türden politik iradenin öncelikli hedefi ve sorumluluğu olmak zorundadır. Kuşkusuz dünyada olduğu gibi ülkemizde de nefret söylemi ve suçları giderek yaygınlaşmaktadır ama hepimizin gelecek tahayyülünü besleyen ve umut veren tek şey hâlâ ve sadece giderek daha görünür hale gelen özgürlük mücadeleleridir.

LGBT Bireyler, Nefret Söylemi ve Medyadaki Temsil

Prof. Dr. Melek Göregenli'nin "Nefret suçları kimin sorunu?" sorusuna cevap aradığı makalesinin ardından, Kaos GL Derneği'nin "LGBT Bireyler, Nefret Söylemi ve Medyadaki Temsil" çalışmasına geçebiliriz.

Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans bireyler ve nefret söylemi üzerine bir analiz yapmadan önce medyadaki LGBT bireylerin temsillerinin tarihsel sürecine bakmak gerekir. LGBT bireylerin sivil alanda seslerinin çıkmaya başladığı dönem 12 Eylül askeri darbesinin ertesine denk geliyor. *Kaos GL* dergisinin kurucularından Ali Özbaş o dönemi şöyle ifade ediyor: "Eşcinsel, ne olduğu tam olarak kestirilemeyen hayali bir varlıktır, hatta bu hayali varlık, hayattan daha da koparma, uzaklaştırma ve toplumun dışına atma gayretiyle özellikle 'homoseksüel' olarak adlandırılır. Kendinden menkul her türlü uzman, akademisyen de, sokaktaki vatandaş da, emniyet mensubu da, halkı bilgilendirecek gazeteci de, söz birliği etmişçesine, 'normal' kategorisine sokamadığı herkesi 'homo-

seksüel' olarak adlandırır; ister gey olsun ister transseksüel medya için hepsi 'homoseksüeldir'."

Bu dönemde, aynı zamanda Batı'da "HIV/AIDS salgını başlamıştı" ve HIV/AIDS üzerinden homofobi ve transfobinin körüklendiğini gözlemlemekteyiz. 12 Eylül darbesinden Lambdaistanbul ve Kaos GL gruplarının ortaya çıktığı ve *Kaos GL* dergisinin yayımlanmaya başladığı dönemi birinci dönem olarak adlandırmak mümkün.

İkinci Dönem: LGBT Bireyler Artık Örgütleniyorlar ve Kaos Gl Dergisi Yayında

Eşcinsel, biseksüel ve trans varoluşun, adliye muhabirlerinin objektifinden ve kaleminden medyaya yansıdığı ve LGBT bireylerin sadece 3. Sayfa'da yer bulabildiği bir dönemden sonra, LGBT bireyler Ankara ve İstanbul'da bir araya gelerek örgütlenmeye başladılar. Eşcinselliği sadece 3. Sayfa, tükürük haber olarak gören ve sunan medya, LGBT bireylerin örgütleniyor olması ve özellikle de medyanın içinden doğan *Kaos GL* dergisi aynı zamanda medyanın homofobik ve transfobik monoblok yapısını kırdı; çünkü *Kaos GL* dergisi aynı zamanda bir medya organı olarak kendini tanımlıyordu.

Bu dönemde kurumsal olarak, LGBT örgütler faaliyetleriyle görünür olsalar bile bireysel olarak eşcinsel, biseksüel bireylerin görünür olmadığı bir dönemdi. Aynı dönemde, Ülker Sokak'ta Habitat çerçevesinde translara yönelik saldırılar da son derece yoğundu. 2001 yılı 1 Mayıs'ına kadar, Türkiye'deki LGBT örgütler medyaya yönelik eleştirilerini ve analizlerini *Kaos GL* dergisi vasıtasıyla yapmaya devam etti.

Üçüncü Dönem: LGBT Bireyler Kamusal Alanda!

Kaos GL Grubu, "eşcinsellerin sesi" pankartıyla Ankara'da 1 Mayıs mitingine katıldı. Birinci dönemden esintilerin medyada halen devam ettiği, bir türlü objektiflerin yakalamadığı eşcinsel, biseksüel, transseksüeller artık ortadaydı. "Ne suç ne günah, yaşasın eşcinsel aşk" diyorlardı. 1 Mayıs 2011 sonrasında *Kaos GL* dergisine yansıyan değerlendirmeler de, medyanın eşcinsellerin 1 Mayıs miting alanına katılımını nasıl değerlendireceğini bilemediğini gösteriyor; ama birinci ve ikinci dönemin temsili ile bu işin olmayacağını anladığı bir döneme evrildiğini söyleyebiliriz. Artık LGBT bireyler, yüzleriyle medyada yer bulmaya başladılar. Bu süreç 2003 yılında Kaos GL'nin düzenlediği, Lezbiyen ve Geylerin Sorunları ve Toplumsal Barış İçin Çözüm Arayışları Sempozyumu ile taçlandı. Çünkü LGBT bireyler artık sorunlarını kamuoyunun önünde ve medyanın izleyebileceği platformlarda tartışmaya başladılar.

Dördüncü Dönem: LGBT Örgütler ve Medya Yan Yana

Günümüzde daha örgütlü bir LGBT hareket var. Ankara, İstanbul, İzmir, Diyarbakır ve Eskişehir'de örgütlü LGBT bireyler, Kaos GL'nin düzenlediği Homofobi Karşıtı Buluşma kapsamında 20'ye yakın şehirde etkinlikler düzenliyor. LGBT bireylerin medyada temsili değişti. LGBT örgütler özellikle, Ankara Eryaman'da trans kadınlara yönelik saldırıların, yine Ankara Esat Bölgesi'nde kolluk kuvvetlerinin trans kadınlara yönelik işkence ve kötü muamelelerine karşı örgütlenen Pembe Hayat Derneği'nin kurulmasıyla birlikte, medyanın son 3. Sayfa haberi de 3. Sayfa'dan çıktı ve insan hakları haberleri içerisinde yerini almaya başladı. LGBT bireylerin insan hakları hareketinin yükselmesiyle birlikte LGBT örgütler aynı zamanda medyada insan hakları ihlallerini görünür kılmak için eylemler gerçekleştirdiler. (Bu eylemlerin haber ve fotoğraflarına kaosgl.org haber sitesinden ulaşmak mümkün.)

Kaosgl.org yayına başladı ve medyanın homofobik, transfobik dilini değiştirmek ve homofobiden, transfobiden, cinsiyetçilikten arınmış bir dilin mümkün olduğunu görünür kılmak için her gün güncellenen bir haber sitesine dönüştü.

Bu dönemde, LGBT hareketin güçlenmesiyle birlikte, anaakım medya homofobik ve transfobik dilini sorgulamaya ve değiştirmeye başladı. Ancak aynı zamanda, LGBT hareketin güçlenmesinden rahatsız olan İslami muhafazakâr basın olarak nitelendirebileceğimiz *Vakit, Akit, Yeni Şafak* gibi gazetelerin doğrudan nefret söylemi üreterek, nefret söyleminin yayılmasına aracılık ederek homofobiyi ve transfobiyi körüklemeye devam ettiği bir dönemdeyiz.

Hangi Medyayı İzliyoruz?

Türkiye'de yazılı basına genel olarak baktığımızda günümüzde süreli ve süresiz yayınların hepsini içeren 55'i anaakım, 23'ü bölgesel, 2381'i yerel olmak üzere, toplamda 2459 gazetenin yayım yaptığını görüyoruz. Bu gazetelere ek olarak, Türkiye'de haftalık, on beş günlük ve aylık olmak üzere toplamda 307 dergi yazılı basında yer alıyor. Özetle, Türkiye'de 2766 farklı yazılı basın bulunuyor. Bu sayının çokluğu, yazılı basına olan talebin ve ilginin çok olduğunu ve yazılı basının ülkede yaşayan halk için önemini de gösteriyor.

Kaos GL Derneği, 2009 yılında toplamda 190 adet gazete ve dergiyi inceledi. Ulusal, yerel/bölgesel, yurtdışı ve özel dağıtım gazete ve dergilerin, yayın dağılımlarına göre sayıları aşağıda görülmektedir:

46 adet ulusal gazete taradık. Bunlar *HaberTürk, Hürriyet, Sabah, Milliyet, BirGün, Radikal, Şok, Vatan, Akşam, Taraf, Posta, Cumhuriyet, Takvim, Günlük, Sözcü, Anadolu'da Vakit, Star, Güneş, Bugün, Halka ve Olaylara Tercüman, Yeni Şafak, Günlük Evrensel, Türkiye'de Yeni Çağ, Anayurt, Yeni Asır, Newsweek Türkiye, Zaman, Bizim Gazete, Hürriyet Daily News & Economics, Ogün, Fanatik, Milli Gazete, Fotospor, Önce Vatan, Türkiye, Fotomaç, Yeni Mesaj, Fotogol, Today's Zaman, Akis, Anlayış, BT Haber, Gözlem, Sunday's Zaman, Dokuz Sütun, Günboyu*'dur.

46 adet yerel ve yurtdışından gazete taradık. Bunlar *Haber Ekspres, Bursa Hakimiyet, Ege Telgraf, Gazetem Ege, Bursa Olay, Yenigün, Bursa Haber, Bursa Kent, İstikbal, Yeni Nesil, Antalya, Gazete 34, Gazete Avrupa, Gerçek Hayat, İl, Antalya Ekspres, Günebakış, Güneyde İmece, Hürses, İki Eylül, Ortadoğu, Özgür Kocaeli, Akdeniz Manşet, Bursa Hürriyet, Galerist Gazetesi, Güle Güle, İzmir Life, Manisa'da Denge, The Guardian, The Times, Yeni Adana, Akdeniz, Eskişehir Anadolu, Havadis, Diyarbakır Söz, İstanbul Gazetesi, Kadıköy, Kent Yaşam, Ortam, Özgür Pazar, Son Havadis, Taka, Uşak Olay, Yeni Düzen, BBC Focus, Belde*'dir.

10 adet özel dağıtım gazete taradık. Bunlar *Agos, Şalom, Son Saat, 20 DK, İstiklal, Gazete Kadıköy, Gaste, Boğaziçi, Hedef İstanbul, Son An*'dır.

88 adet ulusal ve yerel dergi taradık. Bunlar *Time Out İstanbul, Marie Claire, Yeni Aktüel, Milliyet Sanat, Altyazı, Sinema, Cosmopolitan, Tempo, Esquire, Referans, Varlık, Elle, Maxim, Roll, CNBC-E, Haftasonu, Hello, Boxer, Cosmo Girl, Dünya, FHM, Harpers Bazaar, Aksiyon, Alem, Evrensel Kültür, Joy, Mag, OK!, Şamdan Plus, Aydınlık, Billboard, Leman, Trendsetter, Uykusuz, Arena, Blue Jean, Four Four Two, Instyle, İstanbul Life, NTV Bilim, Penguen, Qen Magazin, RH+ Sanat, Travel Leisure, Actual Medicine, Çocuğum ve Ben, Digitürk, Diva, Ekonomi, Elele, Home Art, NTV Tarih, Para, Resort, Virgül, Women's Health, Diyet, Downtown, Eve, Female, Gelişim, Inc. Turkiye, InfoMag, İstanbul Ticaret, Jet Set, Kalkınmada Anahtar Verimlilik, Klass Magazin, Level, Log, Madame Figaro, Maison Française, Marketing Türkiye, Media Cat, Medikal Tribune, Mimarlık Dekorasyon, Motorboat & Yacthing, National Geographic, Oyungezer, Parents, Popüler Bilim, Seninle, Toplumsal Tarih, UTA Lojistik, Anneyiz Biz, Arredemento Mimarlık, Artist, Business Week, Medikal Teknik*'tir.

Bu 190 gazete ve dergide yayımlanmış, Ajans Press tarafından içerisinde, "gey, gay, lezbiyen, transseksüel, transseksüel, travesti, eşcinsel, biseksüel, ibne, sevici, queer, cinsel yönelim, cinsel tercih, cinsel kimlik" kelimelerinin geçtiği saptanan bir haber taraması yapıyoruz.

Nasıl Bir Medyayı İzliyoruz?

Kaos GL Derneği olarak 2008'den bu yana düzenli olarak medyayı izlemeye çalışıyoruz. Ancak, "Nasıl bir medyayı izliyoruz?" sorusu Türkiye'de çok kolay yanıt bulamıyor. Medyayı ve medya kuruluşlarını siyah-beyaz gibi net bir ayrıma tutmak imkânsız oluyor. En homofobik haberi yapan gazete başka bir zamanda, çok doğru bir yerden LGBT bireylerin sorunlarını ele alabiliyor ve okuruna homofobik yönlendirmelerde bulunmayabiliyor. Belki buradan başka bir sonuca varmak da mümkün olabilir: Anaakım medya kuruluşları genel olarak homofobik söylemi bir yayın politikası olarak uygulamıyorlar. Ancak 2009 yılında izlediğimiz haberlerde halen "homofobinin" sinsice haberlerin diline, kullanılan görsele, başlığa, manşete, başlık altı ve resim altı yazılarına sızdığını üzülerek görüyoruz.

Özgür ve bağımsız olmayan bir medyayı izlediğimizi biliyoruz. Yayın politikalarını ekonomik ve siyasi çıkarların belirleyebildiği, hem patronları hem de yasalar tarafından sansürlenen gazetecilerin aynı zamanda özgürlük mücadelesi verdiği bir alanı izlemeye çalıştığımızın farkındayız. Özgür, bağımsız ya da alternatif dediğimiz medya kuruluşlarının seslerinin gür çıkmaması için her türlü engelin yaratıldığı bir ortam aynı zamanda medya ortamı. Dağıtım tekelinin koşullarının alternatif ve tekellerden bağımsız yayın organlarının yaygınlaşmasına engel olduğu ve böylece tekel medyanın egemenliğini devam ettirdiği bir ortam olarak medya alanını görüyoruz.

Eşcinsel, Biseksüel, Trans Kadın ve Erkekler Medyada Temsil Edilmiyor mu?

Medyayı izlemeye karar verdiğimizde aslında bu sorunun yanıtını aramaya başladık. Ve temsil ediliyor mu, ediliyorsa nasıl temsil ediliyor olduğunu saptamak için kategoriler belirledik. Öncelikli olarak içinde eşcinselliği çağrıştıran kelimeleri tarattığımız haberler üzerinden temsil sorusunun yanıtını bulmaya çalıştık. Olumlu temsili ölçmek için kullandığımız kategoriler; "insan haklarına duyarlı olup olmadığı", "olumlu rol model içerip içermediği", "LGBT uzmanların görüşlerine yer verip vermediği", "LGBT bireylere olumlu bir yönlendirme yapıp yapmadığı" üzerinden bir izleme gerçekleştirdik. Aynı zamanda, LGBT'lerin doğrudan kendilerini ilgilendiren haberler dışında da görüşlerine başvurulup başvurulmadığını, LGBT bireylerin medyada nasıl temsil edildiğini görmemizi sağlayacak bir kriter olarak belirledik.

2009 yılı kategorileri bize şunu söylüyor: İzlediğimiz 3645 haberden sadece 226'sında LGBT bireylerin görüşlerine yer verilmiş. Yapılan

3645 haberden sadece 743'ü insan haklarına duyarlı haber; yapılan 3645 haberden sadece 990 eşcinsellikle ilgili olumlu yönlendirme yapıyor ve yapılan 3645 haberden sadece 1'inde LGBT bireylerin gündeme ilişkin görüşlerine yer verilmiş. Bu olumlu haberlerin hemen hemen hepsinin LGBT örgütlerinin kamuoyuyla paylaştığı basın açıklamaları, eylem ve çalışmaların haberleri olduğunu gördüğümüzde ise LGBT bireylerin medyada temsilini aslında bu kategorilerle değil bu kategoriler dışında kalan kategorilerle yorumlamak gerektiğini söylemek mümkün.

Bu kategorilerde ise, "LGBT bireyler cinsel bir obje olarak sunuluyor", "LGBT bireyler ve olaylar kriminalize ediliyor", "eşcinselliğe ilişkin stereotipleri besliyor", "haberin dili homofobik", "LGBT bireylere yönelik şiddeti meşrulaştırıyor", "LGBT bireyler karikatürize edilmiş", "mağduru küçük düşürücü fotoğraf ve görsel kullanılmış", "saldırganın ifadesi ile haber yapılmış", "kullanılan görseller önyargıyı besliyor", "kullanılan kelimeler yanlış", "nefret söylemi yayıyor", "başka bir gruba ayrımcılık yapmak için eşcinselliği kullanıyor". Ne yazık ki olumsuz kategorilerimiz olumlu kategorilerimizden daha fazla.

LGBT bireyler genel olarak, haberlerde cinsellikle özdeşleştirilerek ve cinsel yönelimleri ve/veya cinsiyet kimlikleri önplana çıkartılarak haberleştiriliyor. Genellikle eşcinsel, biseksüel ve transseksüel kadınların medyada cinsel obje olarak sunulduğunu görmekteyiz. Bu durumu, homofobik olduğu kadar aynı zamanda cinsiyetçi ataerkil yapının medyaya yansıması olarak tanımlamak mümkün. Aynı zamanda LGBT bireyler suçla özdeşleştirilecek haberlerle medyada temsil edilmektedir. Örneğin "gey hırsız" gibi bir manşetin yaygın medyada karşınıza çıkması olasıdır. Böyle bir haberde, hırsızın cinsel yönelimi haber değeri taşır mı? Hırsız heteroseksüel olduğunda belirtme gereği duymazken, gey olduğunu neden belirtme ihtiyacı duyarız sorusuna verecek bir yanıtımız yok sanırım. Böyle bir durumda medya genellikle LGBT bireyleri hiç de farkında olmadan krimanilize ya da karikatürize edebiliyor.

3645 habere baktığımızda, LGBT bireylerin 110 haberde cinsel obje olarak sunulduğunu, 149 haberde LGBT bireylerin suçla özdeşleştirildiğini, 999 haberin eşcinsellere yönelik stereotipleri beslediğini, 833 haberin dilinin homofobik olduğunu, 66 haberin LGBT bireylere yönelik şiddeti meşrulaştırdığını ve bu kategorideki haberlerin de içinde yer aldığı 99 haberde nefret söylemi yapıldığını ve 824 haberde halen LGBT bireylere ilişkin terminolojik hatalar yapıldığını görmekteyiz. Bir diğer sıkıntılı durum ise, başka gruplara saldırmak için 2009 yılı içinde 23 haberde eşcinsellik, aşağılamak için kullanılmış.

Olumlu kategoriler hakkında bilgi verecek olursak:

LGBT Örgütlerin ve Uzmanların Görüşleri Var: Bu kategori doğrudan eşcinsellik üzerine yazılmış haberlerde daha çok karşımıza çıkmakla birlikte, hazırlanan haber içerisinde LGBT derneklerinden veya LGBT harekete emek vermiş aktivistlerden alınan demeçleri içeriyor. Eşcinsellik konusunda yapılan haberlerde LGBT bireylerin ve bu alanda çalışan homofobik olmayan uzmanların görüşlerine yer verilip verilmediğini; LGBT örgütlere ve bu alanda çalışan, homofobik olmayan uzmanların görüşlerine başvurulup vurulmadığını gözlemlemek amacıyla bu kategoriyi hazırladık.

İnsan Haklarına Saygılı ve Duyarlı: Bu kategoride, LGBT bireylerin insan haklarına ilişkin medyanın genel tutumunu analiz etmeye çalıştık. Bu analizin yanı sıra, insan hakları çerçevesinde kişilik haklarına saldırmayan ve Türkiye'de eşcinsellikle ilgili haber yapılırken hiçbir ayrım gözetmeksizin duyarlı bir yazım dili kullanılan ve bilgi aktarımı yapan yazıları bu kategoriyle diğerlerinden ayırt etmeye çalıştık.

Eşcinsellikle İlgili Olumlu Rol Model İçeriyor: Bu kategori daha ziyade kültür sanat haberleri olarak karşımıza çıkıyor veya ünlü LGBT bireyler hakkında yapılan veya doğrudan bu kişilerin verdiği demeçleri yazıya aktararak hazırlanmış haberlerden oluşuyor. Bu kategorinin amacı, Türkiye'de veya dünyada LGBT hareket için olumlu rol model teşkil eden kişi, sanat eseri veya mekânlar hakkında yapılan haberlerin tutumunu incelemekti.

Mağdurun Kimliği Gizli Tutuluyor: Bu kategori genellikle kriminal olayları içeren haberleri değerlendirdiğimiz kategori olup, hangi haberlerin LGBT bireylerin mağduriyetine veya kişilik haklarına müdahaleye sebebiyet verip vermediğini ayırt etmede rol oynuyor.

LGBT Bireylere İlişkin Olumlu Bir Yönlendirme Var: Bu kategoriyi, LGBT'lere yönelik organizasyon, atölye çalışması, kültür sanat etkinliği gibi, LGBT harekete katkı sağlamakta olan tüm girişimleri konu alan haberleri ayırt etmek için kullanıyoruz. Gazetenin veya derginin bir etkinliği haber yaparken homofobik bir tutum içinde mi yoksa bu etkinliğin önemini anlatıp, teşvik ve reklamını yapmakta mı olduğunu anlamaya yarayan kategoridir.

LGBT Dışı Konularda LGBT Bireylerin Fikri Alınmış: Bu kategori, çoğunlukla LGBT bireyleri görmezden gelen bir ülkede, doğrudan eşcinsellikle ilgili bir konu olmadan da eşcinsellerin fikir beyan edebildiği ve bu fikri içeren haberleri ayırt etmede rol oynuyor.

Olumsuz kategoriler hakkında bilgi verecek olursak:

LGBT Bireyler Cinsel Obje Olarak Sunuluyor: Medyanın LGBT bireyleri cinsel obje olarak gösterip göstermediğini ve haberin verilişi sırasında kişilik haklarına saygılı davranıp davranmadığını ölçen kategoridir.

LGBT Bireyler ve Olaylar Kriminalize Ediliyor: Bu kategoride kriminal olayları içeren haberler inceleniyor. Haberler içerisinde olayın faili veya maktulü olarak LGBT bireylerin yer alıp almadığını ve cinsel yönelimleri hususi olarak vurgulayıp vurgulamadığını ayırt etmek için bu kategoriyi oluşturduk.

Eşcinselliğe İlişkin Stereotipleri Besliyor: Heteronormatif düşünce yapısı içerisinde eşcinsellere yönelik stereotipleri üreten ve besleyen haberleri ayırt etmek için bu kategoriyi oluşturduk.

Haberin Dili Homofobik: Yine heteronormatif düşünce yapısı içerisinde LGBT bireylere veya LGBT'ye ilişkin olay ve durumları aktaran haberlerin dilinin homofobik veya transfobik olup olmadığını belirlemek için bu kategoriyi oluşturduk.

LGBT Bireylere Yönelik Şiddet Meşrulaştırılıyor: LGBT bireylere yönelik nefret suçu ve nefret cinayetleri sıklıkla medyada haber olarak konu ediliyor. Bu haberlerin verilişi sırasında LGBT bireylere uygulanan şiddeti onaylayan veya hak edilmiş gibi gösteren haberleri belgelemek için bu kategoriyi oluşturduk.

LGBT Bireyler Karikatürize Edilmiş: Bu, LGBT bireyleri karikatür içine yerleştiren, fıkralara konu eden haber ve mini köşeleri belirlemede kullandığımız kategoridir.

Mağduru Küçük Düşürücü Fotoğraf Var: LGBT bireylerin mağdur olduğu olayları konu edinen haberlerde kullanılan görseller, bu kişilerin kişilik haklarını ihlal eden ve aşağılayan bir durumda ise bu kategori böyle haberleri belgelememizi sağlamaktadır.

Sadece Saldırganın İfadesiyle Haber Yapılmış: Bu kategoriyi, LGBT bireylere yönelik saldırıları konu alan haberlerden sadece saldırganın ifadesini ve düşüncelerini yansıtanları belgelemek için oluşturduk.

Kullanılan Görseller Önyargıyı Besliyor: LGBT bireyleri konu edinen haberlerde kullanılan görseller bazen stereotipleri ve LGBT'ye yönelik önyargıları besler nitelikte olabiliyor. Bu kategoriyi bu tarz durumları belgelemek için oluşturduk.

Kullanılan Kelimeler Yanlış: Haberin içinde geçen kelimelerde cinsel yönelim yerine cinsel tercih, gey yerine gay, lezbiyen ya da eşcinsel kadın yerine lezo kelimeleri kullanılıyorsa, bu tarz haberleri ayırt etmede bu kategoriyi kullanıyoruz.

Nefret Söylemi Yayıyor: Medya haberleştirdiği olayı sunarken LGBT bireylerin haklarını ihlal edebiliyor ya da medya ihlalcinin kendisi olabiliyor. Bu ihlal bazen medyanın nefret söylemini yaygınlaştırması ve nefret suçu işlemesi olarak karşımıza çıkabiliyor. İşte bunun gibi haberleri diğerlerinden ayırt etmek için bu kategoriyi oluşturduk.

Başka Gruplara Ayrımcılık Yapmak İçin Eşcinsellik Kullanılıyor: Ülkedeki diğer gruplara karşı ayrımcılık yapmak için eşcinselliğe ilişkin terimler kullanılıyor.

Ayrımcılık Nefret Söylemini ve Nefret Suçlarını Besliyor!

LGBT bireylere Ayrımcılık yapan haberlerle, doğrudan nefret söylemi yayan haberleri aynı kategoride ele almamak lazım. LGBT Örgütler içinde gerçekleştirilen medya tartışmalarında, yukarıdaki olumsuz kategorilerden bir ya da bir kaçına sahip bütün haberleri nefret söylemi olarak değerlendirebiliyoruz. Bu da aslında gerçekten nefret söylemi yayan haberlere yoğunlaşmamızı engelleyebiliyor. Bir haberin "ayrımcı" ögeler barındırıyor olması tek başına yeteri kadar büyük bir sorun. Ancak medyayı değiştirmek ve dönüştürmek istiyorsak ayrımcı haberler ile nefret söylemi üreten haberlere aynı noktadan bakmamak gerekiyor.

Ancak Türkiye'de nefret söyleminin, nefret suçlarının analizini yaparken, toplumsal yapıdan ve kültürden bağımsız hareket etmemek gerekir. Eğer Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki gibi bir nefret söylemi ve çağrısı ararsak haberde bu çok gerçekçi olmaz. Örneğin Homofobi Karşıtı Buluşma'nın haberini yapan *Vakit* gazetesi, "Başörtülülerin giremediği üniversitelere homoseksüeller giriyor" diye manşet atıyor. Eğitim sisteminde mağdur edilen iki ayrı kesimi karşılaştırıyor ve kendi dini-ahlaki değerleriyle günahkâr ilan ettiği bir kesimin bir hakka eriştiğinin diğer kesimin –burada Müslümanların– bu haktan men edildiğinin altını çiziyor. Ve sonrasında haberin devamında, gazete okurlarını (muhafazakâr Müslüman okurları) tepki vermeye çağırıyor.

LGBT bireylere yönelik doğrudan nefret söylemi geliştiren kesim Türkiye'de aynı zamanda haklar hiyerarşisi yaparak ilerliyor. Yanı sıra, hükümeti ya da kendisinin muhalif olduğu herhangi bir grubu (Kürtler olabilir) ya da siyasi partiyi, ideolojiyi eleştirmek için LGBT bireylere yönelik nefret söylemi yayabiliyor. Milli Gençlik Vakfı'nın kapatılması kararı ile Kaos GL Derneği'nin kapatılmasına gerek olmadığına dair Cumhuriyet Savcılığı'nın kararını karşılaştırabiliyor; CHP politikalarını eleştirirken, CHP'nin LGBT bireylere verdiği desteği de homofobik ve nefret söylemi üreterek haberleştirebiliyor.

Nefret söylemi üzerinden yapılan en temel tartışmalardan biri, nefret söylemini engellemeye yönelik çalışmaların, düşünce ve ifade özgürlüğüne yönelik bir ihlal olabilme ihtimali. Türkiye'de eşcinselliği günah, hastalık olarak nitelendiren ve eşcinselleri "bu yoldan caydırmak için her türlü yolu mubah gören" bir kısım Müslüman yazar var. Bunlarla nefret söylemi üzerinden tartışma yaptığımızda ise karşımıza sadece düşünce, ifade özgürlüğü ile değil din ve vicdan özgürlüğü argümanı ile de çıkmaktalar. Ancak eşcinselliği günah, eşcinselleri günahkâr ilan ettiğinizde bunun gazete köşesinden çıkıp, köşe başında bir LGBT bireye yönelik bir şiddete, tecavüze dönüşüp dönüşmeyeceğini kimse kestiremez. 15 Temmuz 2008'de Ahmet Yıldız'ı babası, eşcinselliğin günah, eşcinsel oğlunun da günahkâr olduğunu düşündüğü için öldürdü. Birilerinin düşünce ve ifade özgürlüğü üzerinden ürettiği nefret söylemi Ahmet Yıldız'ı öldürdü.

Kaos GL Derneği

Kaos Gey-Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği'nin amacı, Gey, Lezbiyen, Biseksüel ve Trans (LGBT) bireylere özgürlükçü değerleri benimsemeleri, varoluşlarının farkına varmaları, kendi bireysel, sosyal ve kültürel hayatlarının ve davranışlarının gelişimini sağlamalarının yanı sıra toplumun barışı ve huzuru için topluma kendi verimlerini sunmaları yolunda destek vermektir.

Kaos GL, kültür, eğitim, sanat, spor ve benzeri alanlarda etkinlikler düzenleyerek LGBT bireylerin özgürlüğü, adaleti ve barışı özümseyebilmesini; insan haklarını dil, ırk, renk, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, felsefi duruş, din, mezhep, bölge gözetmeksizin tüm insanların hakları olarak benimsemesini; hayatın her alanında homofobi ve transfobiye karşı mücadele edebilmesini hedeflemektedir. *Kaos GL* dergisinin ilk sayısının çıkış tarihi olan Eylül 1994'ü resmi kuruluş tarihi olarak kutlayan Kaos GL, aynı zamanda militarizm, homofobi, transfobi ve cinsiyetçiliğe karşı da mücadele edegelmiştir.

Kaos GL, LGBT bireylerin sorunlarına aile, eğitim, çalışma hayatı, barınma, hukuk, insan hakları, sığınmacılık, medya, cinsel sağlık, psikoloji-psikiyatri, mal ve hizmete erişim alanlarını da kapsayacak şekilde değinmektedir. Dernek, çalışmalarını üç ana program altında yürütmektedir: İnsan Hakları Programı, Medya Çalışmaları ve Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma.

Türkiye'de Trans Bireylere Yönelik Nefret Suçları

Kemal Ördek[1]

Giriş

Bu yazı, trans[2] bireylerin Türkiye'de yoğun ve sistematik şekilde maruz kaldığı nefret söylemi ve nefret suçları alanlarına, yaşanan hak ihlallerinden örnekler vererek odaklanmaktadır. Yazı, hak ihlallerine

1. Genel Sekreter/Pembe Hayat Derneği. Bu dernek 2006 yılından bu yana, trans bireylerin maruz kaldığı ayrımcılık, nefret suçları, toplumsal dışlanma, kurumsal şiddet gibi konularda projeler üreterek faaliyetlerine devam etmektedir. Bu kapsamda, trans bireylere yönelik hak ihlallerine ilişkin rapor tutma, mağdurlara doğrudan hukuki destek, uluslararası boyutta görünürlük ve farkındalığı artırma etkinlikleri, trans toplumuna yönelik eğitim programları ile Türkiye'deki trans aktivistleri bir araya getiren Trans Ağı buluşmalarını gerçekleştirmektedir. Dernek çalışmalarıyla ilgili daha fazla bilgi için Kemal Ördek'e kemal@pembehayat.org adresinden ulaşabilirsiniz.

2. Trans sözcüğü, bütün metin boyunca, farklı cinsiyet kimlikleri ve/veya cinsiyet ifadelerini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bu kapsamda, "travesti", "transseksüel", "transgender", "cross-dresser" ve geleneksel "kadın" ve "erkek" normlarının dışında kalan diğer tanımlar "trans" çatı sözcüğü dahilinde değerlendirilmektedir.

vurgu yaparken, nefret söylemi ve nefret suçlarının doğasına, ayrımcılık ile olan yakın ilişkisine ve özellikle kırılgan toplumsal gruplar noktasındaki sembolik anlamına değinerek, aslında konunun çok yönlü olduğunu ve tüm toplumu yakından ilgilendirdiğini iddia etmektedir.

Aynı zamanda, cinsiyet kimliği ve/veya ifadesi temelinde ortaya çıkan nefret söylemi ve nefret suçları pratiklerine değinirken, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilgili suçlara yönelik hiçbir yasal ve fiili önlem almamasının, bu hak ihlallerinin yoğunluğunu artırdığı vurgulanmaktadır. Bu noktada sunulan örneklerden hareketle, aslında devletin kendi kurum ve kuruluşlarının da trans bireylere yönelik hak ihlallerinin uygulayıcısı ve/veya teşvik edicisi olduğu gözler önüne serilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, tehditler, fiziksel ve psikolojik saldırılar, linç girişimleri ve cinayetler ile sürekli biçimde nefret saikli eylemlerin mağduru olan trans bireylere yönelik pozitif yükümlülükleri dahilinde önlem almıyor oluşu, özellikle 2000'li yıllardan bu yana devletler üstü kurumların inisiyatifiyle gerçekleştirilen olumlu adımları da görmezden gelen bir tavra işaret etmektedir. Bu noktada yazı, son dönemde Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kurumların, trans bireylere yönelik şiddet, yargısız infaz, kötü muamele gibi konularda hükümetlere yaptığı çağrıları hatırlatmaktadır.

Son bölümde, Türkiye'de örgütlü hareketi güçlenen ve hükümetlere yönelik hak talepleriyle daha çok gündeme gelen trans hakları hareketinin, yaşanan nefret suçları örneklerine karşı geliştirdiği refleks ile hükümetten beklentileri sıralanmaktadır.

Transfobi Penceresinden Nefret Söylemi ve Nefret Suçu Genel Bir Değerlendirme

Nefret söylemi, genel itibariyle, toplumun belli bir kesimine yönelik, o kesimin sahip olduğu herhangi bir özellikten ötürü hoşgörüsüzlük ve önyargı yayan, bu hoşgörüsüzlük ve önyargıyı teşvik eden ve meşrulaştıran söylemdir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin R (97) 20 sayılı ve 1997 tarihli Tavsiye Kararı[3], nefret söylemini şu şekilde tanımlamaktadır: "..'nefret söylemi', ırka dayalı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya saldırgan milliyetçilik ve etnik üstünlük inancı, ayrımcılık ve azın-

3. İlgili Tavsiye Kararı'na şu linkten ulaşabilirsiniz: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/CM/Rec(1997)020&ExpMem_en.asp#TopOfPage. Bahsi geçen tanım, ilgili Tavsiye Kararı'na yapılan EK'in "kapsam" kısmında yapılmıştır.

lıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli kişilere yönelik düşmanlık da dahil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da meşru gösteren her türlü ifade biçimidir."

Hassas ve/veya kırılgan toplumsal gruplara yönelik önyargı ve hoşgörüsüzlük içerecek şekilde gerçekleşen "nefret söylemi" kavramının kapsamına, özellikle 2000'li yıllarla birlikte, çeşitli ülkelerin ulusal mevzuatlarında rastladığımız şekliyle "cinsiyet kimliği" de dahil edilmeye başlanmıştır. Trans örgütlenmelerinin Kuzey Amerika ve Avrupa özelinde güçlenen savunuculuk ve lobicilik faaliyetleri, hükümetlerin, "cinsiyet kimliği" temelinde gerçekleşen nefret söylemi vakalarının bertaraf edilmesi amacıyla gerekli yasal değişiklikleri yapması sonucunu doğurmuştur.

Nefret söylemi içeren fiillerin izlenmesi veya yasal yaptırım konusu edilmesi süreçlerinde, yine de, toplumların kültürel, ahlaki veya dini değerlerinin olumsuz yönde etki ettiğini görmekteyiz. Hatta bu değerleri savunan muhafazakâr kesimlerin, bazı durumlarda "ifade özgürlüğü" argümanını kullanarak, trans bireylere yönelik nefret söyleminin görünmez kılınmasına ya da cezasız kalmasına yol açtığı da bir gerçektir.

"Nefret söylemi"nin bir sonraki aşaması olarak da değerlendirilebilecek olan "nefret suçu" ise, bir kişiye ve/veya gruba yönelik sahip olunan önyargı, kin ve genelde nefret motivasyonu sebebiyle ve o kişi ya da grubun malına ve canına yönelik zarar verme niyetiyle gerçekleştirilen eylemdir.

Nefret suçlarının izlenmesi ve raporlanması konusunda uzun yıllardır üye devletlere yol gösterecek çalışmalar yapan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na göre nefret suçu, *toplum içerisindeki bir gruba yönelik hoşgörüsüzlük motivasyonuyla gerçekleştirilen suçtur. Bu suçun gerçekleşmesi için, ırk, din, etnik köken, dil ya da cinsel yönelime dayalı olarak, failin bir önyargısının olması gerekmektedir. Fail, kişileri, grubun bir bölümünü ya da o gruba ait bir malı hedef alabilir.*[4]

AGİT'in belirlemiş olduğu tanım içerisinde cinsiyet kimliği ve/veya ifadesi, korunması gereken bir zemin olarak belirtilmemiştir. Bahsedilen tanım, yıllar içerisinde ulaşılan en son tanımdır ve üye devletlerin politik tercihlerinin sonucunda oluşturulmuştur. Her ne kadar cinsiyet kimliği ve/veya ifadesi korunması gereken zeminler arasında yer almasa da, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi'nin her yıl ya-

4. AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OIDHR), "OIDHR and Hate Crimes: A Factsheet". İlgili belgenin İngilizce'sine http://www.osce.org/odihr/68668 adresinden ulaşılabilir.

yımladığı "AGİT Bölgesi'nde Nefret Suçları: Olaylar ve Cevaplar" başlıklı raporlar, trans bireylere yönelik nefret saikli eylemlere de önemli yer ayırmaktadır.[5]

Gerek Türkiye'deki gerek dünyanın çeşitli ülkelerindeki lezbiyen, gey, biseksüel ve trans (LGBT) örgütlerinin bugüne dek gerçekleştirmiş olduğu hak ihlallerini izleme, raporlama ve belgeleme çalışmaları nefret söylemi, nefret suçu ve ayrımcılığın birbirlerini besleyen kavramlar olduğunu göstermektedir. Bu noktada, özellikle Türkiye'de trans bireylere yönelen, toplumsal dışlanmayla beslenen ve hükümet politikalarıyla desteklenen ayrımcılığın nefret söylemi ve/veya suçlarını beraberinde getirdiğini görebiliriz.

Trans bireylerin eğitim, istihdam, sağlık ve benzeri hizmet alımı alanlarından sistematik şekilde dışlanarak ayrımcılığa uğraması, toplumun çeperlerinde yaşamaya itilmesi, güvenliksiz koşullara mahkûm edilmesi ve sonucunda yalnızlaştırılması, bütün bu sosyolojik gerçeklerden beslenen ve bu gerçekleri aynı zamanda yeniden üreten transfobik ideolojinin ürettiği nefreti ortaya çıkarmaktadır.

Örneğin, trans bireylerin en temel haklardan biri olan eğitim hakkından ve kamu/özel kurum ve kuruluşlarda çalışma hakkından yoksun bırakılması, bu durumun topluma nüfuz etmiş olan transfobik "ahlak" algısı ve hükümet politikalarıyla fiilen desteklenmesi, onları kendilerine yönelik nefretin en ağır şekliyle hissedildiği seks işçiliği alanına itmektedir.[6] Diğer bir deyişle, trans bireylerin en temel haklarından yararlanmalarının önünü kesen ayrımcılık, yine transların en temel hakkı olan yaşam hakkına yönelik saldırıları teşvik eden nefretin varolma alanını genişletmektedir. Buna benzer örnekler, trans bireylerin gündelik ya-

5. Özellikle 2009 ve 2010 yıllarında yayımlanan raporlarda, trans bireylere yönelik şiddet ve cinayet vakaları detaylarıyla yer almıştır. Bahsedilen nefret suçu fiilleri, AGİT'in belirlediği korunması gereken zeminlerden biri olan "cinsel yönelim" kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu durum, ontolojik bir sorun yaratmaktadır. Tanım içerisinde sıralanan zeminler arasına "cinsiyet kimliği ve/veya ifadesi" eklenmeli ve bahsedilen translara yönelik şiddet veya cinayet eylemleri bu kategori altında sıralanmalıdır. Avrupa çapında faaliyet yürüten ILGA-Europe ve Transgender Europe adlı LGBT sivil toplum kuruluşları ile ulusal alanda faaliyet yürüten trans örgütleri, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi'ne ve üye devletlere bu yöndeki taleplerini sunmaktadır.

6. Türkiye'de fuhuşu düzenleyen mevzuat, Kabahatler Kanunu ya da Trafik Kanunu gibi düzenlemeler ile kolluk kuvvetlerinin uyguladığı keyfi muamele ve beraberinde gelen şiddet, seks işçiliği alanının güvenliksiz bir alan olması sonucunu doğurmaktadır. Seks işçisi translara yönelik müşteri ve çete şiddeti ile birlikte kolluk kuvvetlerinin keyfi uygulamaları ve kötü muamelesi, onları kendilerine yönelen nefrete karşı son derece korunmasız bir pozisyona itmektedir. Seks işçiliğinin bir meslek olarak kabul edilmesi, seks işçilerinin örgütlenme haklarının güvence altına alınması ve kendilerine yönelik ayrımcılık ve nefret suçlarının bertaraf edilmesi amacıyla oluşturulacak insan hakları temelli düzenlemeler ve politikalar, trans seks işçilerine yönelik nefret saikli eylemleri bir nebze olsun azaltacaktır.

şamları boyunca karşılaştıkları hak ihlalleri çerçevesinde rahatlıkla gözlemlenebilmektedir.[7]

Nefret suçları, doğası gereği, herhangi bir nefret saikli eylem için hedef seçilen kişi ya da kişilere zarar verirken, o kişi ya da kişilerin sahip olduğu ve nefrete muhatap olan özelliklere sahip herkesi hedef almaktadır. Nefret suçunu işleyen kişi ya da kişiler, aynı zamanda daha geniş bir toplumsal kesime mesaj vermektedirler. Bu mesaj, nefret suçlarını tartışırken de hep değindiğimiz farklı olma hali üzerinden bireylerin yaşadıkları şiddetin tekrar etmesi ihtimaline vurgu yapmaktadır. "Bu şekilde yaşama, kendini değiştir, 'aksi takdirde başına benzer şeyler yeniden gelebilir' ya da 'onun gibi olma, senin de başına gelebilir' mesajı güçlü bir şekilde verilmektedir."[8] Bu mesajın nefret suçlarıyla birlikte sürekli olarak hedef kişi ya da kişilerce içselleştiriliyor oluşu, aslında bu suçları araç olarak kullanan transfobik ideolojinin amacına ulaşması için hayati öneme sahiptir. Bu içselleştirme durumunu yaşayanlar açısından "nefret suçlarına hedef olmaktan korunmanın tek yolu böylece kendiliğinden, insanın oluşunu, varlık biçimini reddetmesi, en hafifinden varoluşunu görünmez kılmaya çalışması haline gelir ki bu da nefret suçlarının nedeni olan ideolojik arka planın esasen, toplumda belirli grupların varlığına yönelen bir tehdit oluşturduğunu gösterir".[9]

Sokakta yürüyen bir trans bireyin, sokaktan geçen başkaları tarafından cinsiyet kimliği ya da ifadesi sebebiyle saldırıya uğraması ya da öldürülmesi, bu olayı gören ya da duyan diğer trans bireylerin kendi cinsel kimliklerini görünür kılma veya yaşam tarzlarını rahatça devam ettirmelerinin önünü tıkayabilmektedir. Trans bireylere yönelen fiziksel veya psikolojik saldırılar, kolluk kuvvetlerinin sistematik kötü muamelesi, cinayetler, toplumsal ve hükümet destekli transfobi trans bireylerin kendi varoluşlarından vazgeçmeleri amacındadır. "Sizi bir daha burada görmek istemiyoruz", "Caddeleri kirletiyorsunuz" gibi ve benzeri şekilde polis ya da başkaları tarafından gerçekleştirilen saldırılar anında söylenen cümleler, işlenen nefret suçlarının tek tek bireylerden çok, trans toplumunun varlığına yöneldiğini açıkça göstermektedir.

7. Bu konuyla ilgili örnekleri bir sonraki bölümde okuyabilirsiniz.
8. Özge, Yenier Duman, "Fiziksel Şiddet Sonrası Seks İşçilerinin Psikolojik Güvenliği", *Seks İşçilerinin Hakları İnsan Haklarıdır!*, Pembe Hayat, Temmuz 2011, s. 39.
9. Melek, Göregenli, *Medya ve İnsan Hakları Örgütlerinin Verilerinden Hareketle 1980'lerden Günümüze Türkiye'de İşkence*, TİHV, Kasım 2010, s. 54.

Türkiye'de Trans Bireylere Yönelik Nefret: Örnekler Işığında Transfobik Nefretin Çehresi

Trans Bireyler: "Genel Ahlak" Mağdurları

Türkiye toplumu, geçmişten günümüze gelen ataerkil, cinsiyetçi ve heteroseksist bir toplumsal algıyla şekillenmiş ve bu şekillenmenin sonucunda da, farklı toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip veya kendini farklı toplumsal cinsiyet ifadeleriyle yansıtan kişilere yönelik bir baskı ve yok etme mekanizması oluşmuştur. Bu gerçeklikten bahsederken, toplumsal kodların oluşumunda etkin rolü olan kültürel ve dini değerler ile bu değerlerden beslenen ve/veya onları yeniden üreten politik bir sistemin varlığına vurgu yapmak gerekmektedir.

Bu politik sistem, kendi egemen çıkarları doğrultusunda geleneksel "erkek" ve "kadın" rollerini pekiştiren aile, ordu, eğitim, iş ve benzeri kurumları sürekli şekillendirmektedir. Aynı sistem, geleneksel kadın-erkek ikiliğini sürekli, koşullara göre üretirken, bu ikilik dışında kalanları da damgalamakta ve toplumun çeperlerine itmektedir.

Yukarıda değinilen ikili toplumsal cinsiyet normları, trans kimliğin görünür hale gelmesi, çeşitli muhalif toplumsal kesimler tarafından tartışılmaya başlanması ve en önemlisi trans bireylerin örgütlenerek kendi hak talepleriyle gündeme gelmesiyle birlikte sorgulanır olmuştur. Bu akım, ataerkil ve heteroseksist sistemin kendini var ettiği bütün temel dinamiklere yönelik bir tehdit anlamına gelmektedir. Kadınlık ve erkekliğin, sistemin ihtiyaçları çerçevesinde değil de bireylerin kendi özgür iradeleri ve varoluşlarının bir sonucu olarak yaşanıyor oluşu, sistemi bu tehdide karşı reflekste bulunmaya ve bütün kurumlarıyla trans bireylere yönelik bir yok etme operasyonuna girişmeye teşvik etmektedir.

Varolan politik, ekonomik, sosyal ve kültürel bütün egemen sistemlere yönelik bir sorgulama içerisine giren ve bunu kendi etnik, dini, cinsel, dilsel, mezhepsel ve benzeri kimliklerini yaşamaları dolayısıyla gerçekleştiren kişi ya da gruplar mevcut egemen sistem tarafından çeşitli yöntemlerle sınırlandırılmak, hatta susturulmak istenir. Bu süreç, bahsi geçen "öteki" kişi ya da gruplara karşı toplumun geri kalanının sistemin kendi kurumlarınca indoktrine edilmesi, kışkırtılması ve mobilize edilmesiyle sonuçlanabilmektedir. Çeşitli önyargılar, korkular, hatta yalanlar ve dezenformasyon, sürekli biçimde bu grupların görünürlüğünü yok etme ya da onları caydırmak amacıyla yeniden üretilmektedir.

Trans bireyler özelinde, yukarıda da değinildiği gibi, sistem kendi güncel varoluşunu tehdit eden bütün örüntüleri bertaraf etmek niyetindedir. Bu niyetle, geleneksel kadın-erkek ikiliğinin dışında olan trans

kimlik "doğal olmayan durum" olarak nitelendirilmektedir. Bu nitelemeye, yargı kararlarından eğitim müfredatına, ordudaki uygulamalardan politikacıların söylemlerine dek her alanda rastlanmaktadır.

Trans kimliğin algılanış şekli üzerinden sürekli gündeme getirilen bir diğer niteleme, "genel ahlaka aykırılık"tır. Sistemin öğrettiklerine göre, trans kimliğe sahip olmak, "doğal olmayan" bir durum olmakla birlikte, toplumu bir arada tuttuğu iddia edilen "ahlaki değerler" ve "kamu düzeni" açısından da bir tehdittir. Bu tehdit, eğitim ve istihdam gibi alanlarda yoğun ayrımcılık pratikleriyle karşılaşan ve kısır bir döngü halinde seks işçiliği yapmak durumunda kalan trans bireylerin sürekli seks işçiliğiyle anılması ve sonucunda toplumsal ahlak anlayışının saldırısına uğramasıyla daha da pekişmektedir.

Şiddete Çıkan Yol: Transfobik Nefret Söylemi

Bu saldırılar, fiziksel bir eyleme dönüşmeden önce, genellikle hedef alınan gruba yönelik önyargı ve nefreti körükleyecek ve teşvik edecek bir karaktere sahip söylemlerle gerçekleştirilmektedir. Toplumu trans bireylere karşı kışkırtmak, transların topluma "ahlaksızlık" ve "cinsel sapkınlık"larıyla zarar verdiklerini sürekli iddia etmek, toplumun özellikle muhafazakâr kesiminin sahip olduğu dini değerler üzerinden onları translara karşı harekete geçmeye çağırmak, bilhassa medyada ya da toplum içerisinde etkin figürlerin söylemlerinde rahatlıkla gözlemlenebilmektedir.

Medyada sürekli olarak yer bulan "travesti terörü" ve "travestiler caddelerde fuhuş pazarlığında" gibi ifadeler, hâlihazırda toplumda varolan transfobik nefreti körükleyecek şekilde haberleştirilmektedir. Trans bireylerin, kendilerini çevreleyen birçok hak ihlaline hiçbir şekilde değinmeden, şiddet ve "ahlaksızlık" yayan bireyler olarak resmedilmesi, yaşadıkları toplumsal dışlanmaya bir de nefret suçlarının eklenmesiyle sonuçlanabilmektedir.

5-6 Mart 2011 tarihlerinde Pembe Hayat Derneği tarafından Ankara'da düzenlenen Seks İşçiliği ve İnsan Hakları Sempozyumu'nun[10] duyuruları yaygınlaştırıldıktan sonra, *Yeni Akit* gazetesi, etkinliği, "Batı'nın Hastalıklarını Türkiye'ye Taşıyorlar" ifadesiyle haberleştirmiştir. Haber, sempozyumun yurtiçi ve yurtdışı katılımcıları hakkında ise, ahlaksızlıklarıyla bilinen eşcinsel ve travestiler imasında bulunarak, bu etkinliğin durdurulması gerektiğini belirtmiştir. Trans bireylerin

10. 5-6 Mart 2011 tarihinde Pembe Hayat tarafından düzenlenen sempozyumda yapılan sunumlardan oluşan, *Seks İşçilerinin Hakları İnsan Haklarıdır!* adlı kitabı, Pembe Hayat Derneği'nden edinebilirsiniz.

sistematik ayrımcılık ve diğer faktörler sonucunda yaptığı seks işçiliğinin ve seks işçilerinin hak taleplerinin konunun uzmanlarıyla gündeme getirildiği böylesi bir etkinliğin, trans bireyler ve bir trans hakları örgütü olan Pembe Hayat aleyhine nefreti körükleyecek ve fiili saldırıları teşvik edecek şekilde haberleştirilmesi açık bir nefret söylemi örneğidir.

"Katledilen" Kimlikler: Trans Cinayetleri

Transfobinin üretim sürecinde etkin olan bu dinamikler, toplumun trans bireylerden "temizlenmesi" için gereken her türlü eylemin meşru olduğu gibi bir toplumsal algı yaratmaktadır. Bu durum, Türkiye'de işlenen trans cinayetlerinin ne anlama geldiğini açıkça göstermektedir. Türkiye, 47 üyeli Avrupa Konseyi üye devletleri arasında bugüne dek en çok trans cinayetinin işlendiği ülke konumundadır.[11] 2011 yılının sadece Ocak ile Temmuz ayları arasında 4 trans birey vahşice katledilmiştir.

Cinayetlerin sayısının yanında, işleniş biçimleri de son derece dikkat çekicidir. Bugüne dek LGBT örgütler tarafından kaydı tutulan trans cinayetlerinin detayları incelendiğinde, bu cinayetlerin tamamına yakınının failler tarafından vahşice işlendiği görülmektedir. Onlarca bıçak darbesi, uzuvları vücuttan koparma, boğaz kesme ile cinayet öncesi işkence ve tecavüz gibi fiiller, trans bireylere yönelik nefretin ne boyutta olduğunu gözler önüne sermektedir.

3 Eylül 2010'da İstanbul Beşiktaş'ta bir trans birey, fail tarafından onlarca defa bıçaklanmış ve sonra da cinsel organı vücudundan koparılmıştır. Aynı şekilde, Eda Yıldırım adında bir trans birey, 23 Mart 2009 tarihinde bir çöp konteynirinde başı vücudundan koparılmış, göğüs silikonları patlatılmış ve kolları kesik halde bulunmuştur. Diğer bir olayda ise, Derya adlı bir trans 9 Şubat 2010 tarihinde Antalya'daki evinde yüzü bıçak darbeleriyle parçalanarak ve boğazı kesilerek öldürülmüştür.

Trans bireylerin en temel hakkı olan yaşam hakkına yönelik bu saldırılar, faillerin soruşturma ya da kovuşturma evresinde verdiği ifadeler dikkate alındığında bir başka çarpıcı noktayı ortaya çıkarmaktadır. Vakaların çoğunda failler, "travesti" öldürdükleri için mutlu olduklarını ya da translardan nefret ettiklerini hiç çekinmeden dile getirmişlerdir.

11. Türkiye, 2010 yılı içerisinde LGBT örgütlerinin medya ve yerel ağlar aracılığıyla ulaştığı verilere göre 8 trans cinayetiyle Avrupa Konseyi ülkeleri arasında ilk sırada bulunmaktadır. Türkiye'nin çeşitli illerinden gelen saldırı ve linç haberleriyle toplumun yoğun transfobisi akılda tutulduğunda, kayda değer bir örgütlenmenin olmadığı ya da medyaya yansımayan olayların olduğu yerlerde de cinayetlerin işlendiği tahmin edilebilir. Dolayısıyla, yukarıda sunulan rakamdan daha çok sayıda trans yılı içerisinde öldürülmektedir denilebilir. Bu da, durumun vahametini gözler önüne sermektedir.

5 Haziran 2008 tarihinde Aydın Kuşadası'nda bir trans bireyi sokak ortasında sırtından defalarca bıçaklayarak öldüren A. E., kendisini gözaltına alan polislere, "Nasıl, iyi etmişim değil mi?" diye sormuştur.[12] Nefretten ve farklı olanı yok etmek iradesinden beslenen sistem, bir insan öldürmenin arzu edilir bir şey olduğu fikrini toplumun damarlarına rahatlıkla enjekte edebilmektedir.

Toplumun Çeperlerinde Nefret Operasyonları

Toplumu trans bireylerden "temizlemek" amacıyla gerçekleştirilen sistematik linç girişimleri, "nefret" zincirinin diğer önemli halkasını oluşturmaktadır. Geçmişten bugüne, 1996'da İstanbul Ülker Sokak'ta[13], 2006'da Ankara Eryaman[14] –Kurtuluş– Esat'ta gerçekleştirilen yoğun, sistematik ve planlı eylemler, trans bireylerin yaşadıkları mekânların, ekonomik rant paylaşımı niyeti ve kolluk kuvvetleri desteği ile nasıl talan edildiğini bize en açık haliyle göstermiştir. Evleri yakılan, arabaları parçalanan, sokakta saçlarından tutup sürüklenen ve komaya sokulana kadar darp edilen trans bireylere yönelik bu linç eylemleri, toplumsal barış ve huzur noktasında toplum olarak ne kadar geride olduğumuzu gösteren kanıtlar arasında yer almıştır.

En son 9 Temmuz 2011'de, Antalya'da saat 16.30 sularında iki trans birey, herkesin gözü önünde, yanından geçtikleri esnaf tarafından ağır şekilde darp edilmiştir.[15] Önce kendilerine, "Buradan geçemezsiniz lan i....ler" diyerek küfreden esnaf, daha sonra iki trans bireyi linç etmek istemiştir. Bu olayda da görüldüğü üzere, trans bireyler güpegündüz linç edilmek istenmektedir. Mağdurların Pembe Hayat Derneği'ne yaptıkları açıklamada, polisin olay yerine geldiğinde önce olayı izlediği, daha sonra müdahale ettiği belirtilmektedir.[16]

Daha önce de kısmen değinildiği gibi, eğitim, istihdam ve diğer alanlarda trans bireylerin sürekli ve yoğun şekilde dışlanmaları, ayrımcılığa maruz kalmaları, trans kadınların önemli bir çoğunluğunun

12. Bahsedilen olayla ilgili habere şu linkten ulaşılabilir: http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=Detay&ArticleID=881696&Date=05.06.2008.

13. Ülker Sokak'ta yaşananları sosyolojik bir perspektiften detaylı şekilde öğrenmek için Sosyolog Pınar Selek'in "Maskeler, Süvariler, Gacılar: Ülker Sokak, Bir Alt Kültürün Dışlanma Mekânı" adlı kitabını okuyabilirsiniz.

14. Eryaman Davası olarak da bilinen ve Ankara'nın Eryaman semtinde trans bireylere yönelen sistemli ve planlı saldırılar sonrasında başlayan dava sonucunda çıkan kararda, mahkeme heyeti faillerin nefret saikiyle "çete" kurarak trans bireyleri hedef aldığını vurgulamıştır.

15. Olayla ilgili habere şu linkten ulaşılabilir: http://gundem.milliyet.com.tr/travestilere-linc-girisimi/gundem/gundemdetay/09.07.2011/1412272/default.htm

16. Pembe Hayat, 2. Aylık Trans Hakları E-Bülteni: "Transfobik Nefret: 2 Trans Birey Linç Edilmek İstendi!"

seks işçiliği yapmasına sebep olmaktadır. Sistemin transfobik yapısıyla ortaya çıkan bu durum, trans seks işçilerinin son derece güvenliksiz alanlarda çalışmaları, müşteri, çete ve polis şiddetiyle karşı karşıya kalmaları sonucunu doğurmaktadır. Seks işçiliği sektörünün devletçe düzenlenirken seks işçilerinin sıkıntılarının, hassasiyetlerinin ya da taleplerinin dikkate alınmamış olması, hükümetlerin sürekli olarak seks işçilerinden gelen önerileri görmezden geliyor olması, her geçen gün artan trans seks işçilerine yönelik ağır saldırı ve cinayetlerin devam etmesi anlamına gelmektedir.

Kurumsal Şiddet: Polis Şiddet Uyguladığında...

Trans bireylerin özellikle kolluk kuvvetleriyle olan karşılaşmaları, kurumsal ayrımcılık ve kurumsal şiddet tartışmasının önemini ortaya koymaktadır. Trans bireylerin gündelik yaşamlarında sürekli iletişim halinde oldukları kolluk kuvvetleri, kimi durumlarda nefretin körükleyicisi ve nefret suçlarının teşvik edicisi, kimi durumlarda da bizzat uygulayıcısı olmaktadır.

2005 yılında onaylanan 5326 sayılı Kabahatler Kanunu[17], trans bireylerle kolluk kuvvetlerinin karşılaşmasına ve hak ihlallerinin ortaya çıkmasına sebep olan bir yasal araçtır. Kanun, seks işçiliği yapan ya da yapmayan trans bireylere yönelik olarak son derece ayrımcı bir şekilde uygulanmakta, trans bireyleri bir nevi "vergi"ye bağlamaktadır. "Rahatsız etme", "gürültü", "sarhoşluk", "sokağı/caddeyi işgal" gibi gerekçelerle trans bireyler, sürekli ve sistematik şekilde kolluk kuvvetleri tarafından taciz edilmekte ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadır.[18]

Aynı şekilde, trans bireyler 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu'yla da,[19] "trafiğin güvenliğini tehlikeye sokmak"tan ötürü sürekli para cezasına çarptırılarak yıldırılmaya çalışılmaktadırlar. Kaldırımda yürüyen, trafikte aracıyla seyir halinde olan trans bireyler, aynı Kabahatler Kanunu'nda karşılaşılan uygulama gibi, sırf trans oldukları ve dışarıda görünmelerine dahi tahammül edilemediği için, ayrımcı bir motivasyonla para cezalarına çarptırılmaktadırlar.

17. Kanunun detaylı metnine şu adresten ulaşılabilir: http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1460.html

18. Kabahatler Kanunu'yla hukuksuz bir şekilde trans bireylerin taciz edilmesi ve şiddete uğraması, Pembe Hayat Derneği ve Uluslararası Gey ve Lezbiyen İnsan Hakları Komisyonu tarafından 19 Kasım 2009'da başlatılan kampanyayla protesto edilmiştir. Kampanyanın ve ilgili metnin detaylarına şu linkten ulaşabilirsiniz: http://www.iglhrc.org/cgi-bin/iowa/article/takeaction/globalactionalerts/1018.html

19. Karayolları Trafik Kanunu'yla ilgili detaylı bilgiye şu adresten ulaşılabilir: http://www.kobi.org.tr/dosyalar/7.1_trafik%20kanunu.pdf

Kolluk kuvvetlerinin trans bireyleri hedef alırken kullandığı bir diğer yasal araç da 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'dur.[20] "Genel ahlak" algısıyla örülen, trans bireylerin varoluşlarını dahi "kamu düzeni"ne tehdit olarak algılayan kolluk kuvvetleri ve yargı organları, Türk Ceza Kanunu'nda yer alan "hayasızca hareketler", "müstehcenlik", "fuhuş" alt başlıklı 225, 226 ve 227. maddeleri trans bireyleri mağdur edecek şekilde yorumlayıp kullanmakta, zaman zaman trans bireylerin yaptığı her hareket bu kapsamda değerlendirilerek, suç teşkil ettiği gerekçesiyle cezai işlem yapılmaktadır.

2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu'nda[21] 2005 yılında yapılan değişiklikler sonrası, polislerin trans bireylere yönelik ayrımcı ve şiddet içeren tutumu güçlenmiştir. Durdurma, kimlik sorma, araç araması yapma gibi konularda sürekli taciz edilen trans bireyler, bilinçli bir şekilde hedef olarak seçilmekte ve Kanun'da belirtilen, polisin yetki sınırları sürekli aşılarak uygulama yapılmaktadır.

Bahsedilen yasal düzenlemeler, polisin translara yönelik bilinçli ve sistemli olarak uyguladığı ve bu yönüyle de ayrımcı ve transfobik bir doğası olan yıldırma politikalarının aracı haline getirilmiştir. Özellikle trans örgütlenmelerinin güçlendiği, trans bireylerin kendilerine yönelen şiddete karşı bilinçlendiği ve haklarını arama yoluna gittiği son birkaç yıl içerisinde, polisin yukarıdaki yasal düzenlemelere dayanarak gerçekleştirdiği hukuksuz uygulamalar sonrası trans bireyler tarafında bir direnç kendini göstermiştir. Sürekli ve diğer vatandaşlara değil de özellikle translara uygulanan para cezaları ve göz altıları sorgulayan ve bunlara direnen trans bireyler, herkesin gözü önünde polisin kötü muamele ve işkencesine maruz kalmaktadır.

17 Mayıs 2010'da Pembe Hayat Derneği'nin kurucu üyesi olan 5 trans insan hakları savunucusu, polisin translara uygulamaya çalıştığı keyfi para cezaları ve göz altıları sorguladıkları ve buna direndikleri gerekçesiyle, Ankara'nın göbeğinde, ortalama 60 polis tarafından herkesin gözü önünde son derece ağır bir şekilde dövüldü.[22] Seyir halinde olan araçları hiçbir gerekçe göstermeksizin durdurulan, polise Kanun'da belirtilen her türlü gerekli bilgi ve belgeyi sunan; ancak polis tarafından hiçbir şüphe ya da delil olmamasına rağmen keyfi şekilde gözaltına

20. Türk Ceza Kanunu'nun bütününe şu adresten ulaşabilirsiniz: http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html

21. Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'yla ilgili detaylı bilgiye şu adresten ulaşabilirsiniz: http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/569.html

22. Olayla ilgili ILGA-Europe'un açıklamasına şu adresten ulaşılabilir: http://ilga-europe.org/home/news/latest_news/ilga_europe_s_statement_on_the_recent_incident_of_police_violence_against_trans_activists_in_ankara

alınmaya çalışılan trans insan hakları savunucuları, Bağlar Caddesi'nin ortasında herkesin gözü önünde coplu ve biber gazlı saldırıya uğramıştır. Ortaya çıkan kötü muamele ve işkence tablosu, kolluk kuvvetlerinin trans bireylere yönelik nefretinin de bir göstergesi olmuştur.[23]

Yargı Organlarında Transfobi

Trans bireylere yönelik nefret saikli eylemler sonrası konunun yargıya intikal etmesiyle birlikte, kovuşturma evresinde yaşananlar, yargı birimlerinin transfobik algısını ortaya koymaktadır. Nefret söylemi ya da nefret suçları söz konusu olduğunda, ilgili kanunların "haksız tahrik" ya da "iyi hal" argümanlarını kullanarak ceza indirimine giden yargı organları, trans bireylerin özellikle kolluk kuvvetlerinin uyguladığı nefret suçuna varan şiddet sonrası yaptığı suç duyurularını ise görmezden gelmektedir.

Eryaman Davası, yaşanan transfobik nefret suçlarının yargı sürecinde nasıl algılandığını ve yargının bu suçlara karşı tavrını nasıl oluşturduğunu görmek açısından önemli. Mahkeme heyetinin, 20 civarında saldırgandan sadece 4'ünün yakalanması ve yargılanması sonrası aldığı karar her ne kadar "örgütlü çete" kurulduğuna işaret etmesi bakımından önemli olsa da, hâkimin takdir indirimi kullanması ve faillerin cezalarının alt sınırdan belirlenmesi, daha alınacak çok yol olduğunu göstermektedir. Duruşmalar esnasında sanıklardan birinin "translardan nefret ettiğini belirtmesi"ne karşılık hâkimin gerçekleşen olayları "basit bir darp fiili" olarak nitelendirmesi, translara yönelen nefret suçları konusunda yargı organlarının transfobisini ortaya koymaktadır.

17 Mayıs 2010'da Ankara polisinin Pembe Hayat Derneği üyesi 5 trans insan hakları savunucusuna yönelik, nefret içeren şiddet eylemi sonrası, mağdurlar olayın failleri hakkında ilgili savcılığa suç duyurusunda bulunmuştur. Uluslararası insan hakları çevresinde şok ile karşılanan ve Avrupa Komisyonu ile Avrupa Parlamentosu'ndan tepki mesajları alan, polisin bu eylemi sonrası savcılık, yapılan suç duyurusu hakkında takipsizlik kararı vermiştir.

Diğer taraftan, açıkça şiddet uygulayan polis memurlarının olayın yaşandığı gece mağdurlar hakkında "polise görevini yaptırmamak için

23. Pembe Hayat üyesi 5 trans insan hakları savunucusuna yönelen polis şiddeti sonrası, Pembe Hayat ile birlikte Uluslararası Gey ve Lezbiyen İnsan Hakları Komisyonu (IGLHRC), Uluslararası LGBTI Derneği Avrupa Şubesi (ILGA-Europe), Uluslararası Trans Eşitliği İçin Küresel Eylem Grubu (GATE), Uluslararası İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) ve COC-Netherlands adlı uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne gönderilen mektup için şu adresi ziyaret ediniz: http://www.iglhrc.org/cgi-bin/low/language/7/1209.html

direnme" ve "hakaret" iddialarıyla yapmış olduğu suç duyuruları, savcılık tarafından hızlı bir şekilde davaya dönüştürülmüştür. Nefretin mağduru olan trans bireyler, 6 aydan 3 yıla kadar hapis cezası istemiyle yargılanmışlardır. Bu olay yargının trans bireyler aleyhine nasıl taraf tuttuğunu göstermektedir. Onlarca görgü tanığı ifadesinin varlığı, uluslararası insan hakları örgütleri ve Avrupa Birliği'nin yetkili organlarının tepkisi ile medyadaki görünürlüğe rağmen böyle bir eylem sonrası savcılığın polisler hakkında yapılan suç duyurusunu takipsizlikle sonuçlandırması; mağdur edilen trans bireylerin ise hapis talebiyle yargılanması, "adalet"in trans bireyler için var olmadığı gerçeğini su yüzüne çıkarmaktadır.

Özellikle trans bireylere yönelik gerçekleştirilen nefret cinayetleri sonrası, faillerin soruşturma evresinde ya da duruşmalarda ifade ettiği cümlelerin; "aktif ilişki teklifi" ya da "erkeklik onurunun zedelenmesi" gibi gerekçelerin birçok vakada failler lehine ceza indirimi isteğiyle ilişkilendirildiği bilinmektedir. Failin, "Bana aktif ilişki teklif etti" ya da "Erkeklik onuruma hakaret etti" gibi iddiaları kullanarak, ilgili yasa maddesinin "haksız tahrik" indiriminden yararlanmak istemesi ve yargı kararlarının bazı durumlarda buna olumlu cevap vermesi, bizi nefret cinayetlerinin yargı kararları eliyle teşvik edildiği sonucuna götürmektedir.

Her ne kadar son dönemde nefret cinayetleri sonrası alınan kararlarda, "haksız tahrik" indirimiyle karşılaşılmasa da[24], bu durum yargı organlarının trans bireylere yönelik mevcut ve bahsi geçen suçların işlenişi esnasında ortaya çıkan "nefret" saikini dikkate alması sebebiyle gerçekleşmemektedir. Örneğin, Bursa'da Eylül 2010'da vahşice öldürülen İrem Okan cinayeti davasında hâkim, failin "Bana aktif ilişki teklif etti" iddiasını ciddiye alarak, Okan hakkında hastane raporu istemiştir. Hastaneden gelen raporda, "aktif ilişkiye müsait olmaması" failin "haksız tahrik" indiriminden yararlanmasını engelleyen unsurlardan biri olmuştur. Bu durum, yargı organlarının yargılama esnasında "haksız tahrik" indirimi noktasında hâlâ bir değerlendirmeye gittiğini göstermektedir.

24. "Haksız tahrik" indirimi yerine, özellikle Bursa'da 2010 Eylül'ünde katledilen trans İrem Okan davasında da görüldüğü gibi mahkeme heyeti faile "iyi hal"den indirim uygulamıştır. Bu gibi indirimler, "haksız tahrik" örneği gibi olmasa da, yine de yargının işlenen nefret suçlarındaki "önyargı" ya da "nefret" saiklerini görmezden gelerek karar aldığının göstergesidir.

Türkiye'de Yasal Durum, Uluslararası Gelişmeler ve Hükümetin İlgisizliği

Türkiye'de trans bireylere yönelen nefret söylemi ya da nefret suçları konusunda, özellikle son birkaç yılda LGBT örgütleri tarafından hükümetlere yönelik yasal düzenleme talepleri sürekli gündemdedir. İlgili suçları belki de en ağır şekilde yaşayan gruplardan birini oluşturan trans bireyler, bu noktada hükümetlerden yasal ve fiili korumaya yönelik taleplerine hiçbir şekilde cevap alamamaktadır.

Özellikle 2000'lerin başından bu yana iktidarda olan AK Parti Hükümeti, trans bireylerin maruz kaldığı cinayetler, saldırılar ve linç girişimleri konusunda özellikle Pembe Hayat Derneği'nin gerçekleştirmiş olduğu kampanyaları ve görüşme taleplerini, açık bir şekilde görmezden gelmiştir. Yasa yapıcılar ya da karar vericiler nezdinde gerçekleştirilen bu girişimler, her iki grubun üyelerinin de trans bireylere yönelik gerçekleşen nefret suçları konusundaki ilgisizliği ya da siyasi partilerin cinsiyet kimliği ve/veya ifadesi temelli suçları bilinçli şekilde görmezden gelen muhafazakâr–transfobik çizgisi sebebiyle cevapsız kalmıştır.

Türkiye'deki yasal durum, bırakın trans bireylerin nefret suçları konusundaki hassasiyetlerine cevap vermeyi, diğer herhangi bir grubun nefret suçlarına karşı korunmasını sağlayacak bir düzenlemeye dahi sahip değildir. Yıllardır, Türk Ceza Kanunu çerçevesinde ya da başlı başına bir Nefret Suçları Yasası oluşturulması yoluyla, çeşitli toplumsal kesimlere ait kişi ya da grupların nefret suçlarına karşı korunması yönünde sivil toplum örgütleri faaliyetlerini devam ettirmektedir. Bu alanda kampanyalar, konferanslar, yasa taslakları hazırlanmakta ve Hükümet'e sunulmaktadır.[25] Ancak, nefret suçları konusunda bugüne dek tek bir adım dahi atılmamıştır.[26]

Her ne kadar Avrupa Birliği özelinde nefret suçlarına ilişkin bir düzenleme, bütün birlik ülkeleri üzerinde bağlayıcı özelliği olacak şekilde gerçekleştirilmemişse de, birlik ülkelerinin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı nefret söylemi ve nefret suçları konusunda çalışmalar yapmıştır. Devletler üstü kurumlarla birlikte, A.B.D. ve Avrupa'nın bazı ülkeleri kendi ulusal mevzuatları çerçevesinde bir nefret suçları yasası oluşturmuştur.

---

25. Hükümet'e ulaşabilen sivil toplum örgütü sayısı oldukça azdır. Bu konuda, çeşitli sivil toplum örgütleri sıkıntılarını birçok platformda dile getirmektedir.

26. Bu alandaki tek istisna, Hükümet tarafından hazırlanan Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kanun Tasarısı Taslağı'dır. Mevcut taslakta, "nefret söylemi", kullanılan tanımlar arasında yer almaktadır. Taslak, henüz TBMM'ye sunulmamıştır. İlgili taslağa şu adresten ulaşabilirsiniz: http://www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?id=5692

Avrupa Konseyi antlaşmaları[27] ve BM'nin ilgili sözleşmeleri[28], ifade özgürlüğü ve/veya ırkçı ve dinsel düşmanlık içeren yayın veya fikirlerin yaygınlaştırılması konusunda birtakım düzenlemeler getirmektedir. Aynı şekilde Avrupa Birliği düzeyinde[29] ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı[30] bünyesinde nefret odaklı eylemlerle ilgili bazı referanslar mevcuttur. Son olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları[31] da dini değerler ya da ırka dayalı gerekçelerle belirli gruplar aleyhine ortaya çıkan durumlar üzerinden nefret söylemi ya da nefret suçuna vurgu yapmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve İnsan Hakları Komitesi, 2008 yılından bu yana, eşcinsel, biseksüel ve transgender bireylere yönelik her türlü şiddetin ve yargısız infazın sonlandırılması yönünde çeşitli defalar bildiri yayımlamış ya da örnek kararlar almıştır.[32] Bu girişimlerin ilki, 2008 yılında Hollanda/Fransa'nın öncülüğünde, LGBT bireylere yönelik her türlü şiddet, işkence, kötü muamele, yargısız infaz ve onur kırıcı muamelenin önlenmesine dair karardır. Aynı şekilde, 17 Haziran 2011'de, BM İnsan Hakları Komitesi LGBT bireylere yönelik ayrımcı uygulamaların son bulması ve İnsan Hakları Komiseri'nin bu yönde bir veri çalışması yapması amacıyla bir karar almıştır.

31 Mart 2010'da Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi LGBT bireylere yönelik her türlü ayrımcılığın üye devletlerce engellenmesi ve bitirilmesi yönünde bir tavsiye kararı almıştır.[33] Aynı tavsiye kararını takiben Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Nisan 2010'da bu kararı des-

27. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesine vurgu yapılmaktadır.

28. Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Uluslararası Sözleşme kastedilmektedir.

29. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın ifade özgürlüğü (Madde 11) ve ayrımcılığa maruz kalmama hakkı (Madde 21) ile Avrupa Parlamentosu'nun ifade özgürlüğü/dini inançlara saygı noktasında aldığı kararlar ve Avrupa Konseyi tarafından alınan Ortak Eylem Kararı'na (1995) vurgu yapılmaktadır.

30. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na üye olan devletler prensip gereği, özellikle dini inançlar, etnik köken gibi konularda kişi ya da gruplara yönelik nefret söylemi ya da nefret suçları konusunda AGİT'i bilgilendirmek ve ilgili çalışmaları yapmak konusunda sorumluluk almak durumundadır. AGİT'in bu çerçevede her yıl hazırladığı nefret suçları raporu, bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkmaktadır.

31. AİHM'nin, özellikle ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesi ve "devletler, grup ya da kişilerin" ifade hakkını Sözleşme'de belirtilen ve garanti altına alınan haklara zarar vermeye yönelik kullanamayacağını belirten 17. maddesi çerçevesinde oluşturduğu içtihatlara vurgu yapılmaktadır.

32. BM Genel Kurulu ya da İnsan Hakları Komitesi bünyesinde "cinsel yönelim" ve "cinsiyet kimliği" temelinde gündeme gelen bildiri ya da kararlar, Afrika Bloku, Arap Ligi ya da İslam Konferansı Örgütü'ün karşıt tepkisi ve girişimleriyle engellenmeye çalışılmaktadır.

33. İlgili tavsiye kararına şu adresten ulaşılabilir: https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec%282010%295&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383

tekleyen bir karar metnini onaylamıştır. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammerberg'in LGBT ve özelde trans bireylere yönelik gerçekleştirdiği çalışmaların[34] ve ürettiği önemli belgelerin etkisini gördüğümüz bu kararlar, LGBT bireylerle birlikte trans bireylere yönelik her türlü ayrımcılığın ve şiddetin engellenmesi yönünde, Avrupa Konseyi'ne üye devletlere çağrıda bulunmaktadır.

En son 11 Mayıs 2011'de, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından Nisan 2011'de deklare edilen ve lezbiyenler ile biseksüel ve trans kadınların da her türlü şiddete karşı korunması yönünde üye devletlere çağrıda bulunan "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Engellenmesi ve Bu Şiddetle Mücadeleye Dair Sözleşme" kabul edilmiştir. Lezbiyenler ile biseksüel ve trans kadınların şiddete karşı korunmasına yönelik referanslarda bulunan bu Sözleşme dünya üzerinde bağlayıcı özelliğe sahip ilk uluslararası metindir.

Avrupa Konseyi'nin yukarıda bahsedilen tavsiye kararlarıyla imzalanan Sözleşme, Türkiye Hükümeti tarafından imzalanmıştır. İlginç olan, Türkiye'nin, Avrupa Konseyi organları nezdinde gerçekleştirilen bu çalışmalarda trans-dostu tavır gösterirken, daha geniş temsile sahip Birleşmiş Milletler organları bünyesindeki benzer çalışmalarda oy kullanmamasıdır. Daha da ilginç olanı, Türkiye Hükümeti uluslararası camiaya, trans bireylere yönelik şiddete karşı adım atacağına dair ilgili tavsiye kararları ve sözleşme üzerinden taahhütte bulunurken, trans bireyleri çevreleyen şiddet sarmalının her geçen gün daha da artmasıdır.

Özellikle Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'yle olan ilişkiler noktasında trans bireylere yönelik her türlü ayrımcılık, şiddet ve nefret suçları konusunda "olumlu" bir imaj çizmeye çalışan Hükümet'in, Birleşmiş Milletler organlarındaki benzer çalışmalarda İslam Konferansı Örgütü, Arap Birliği ve Afrika Bloku ile yan yana durması veya oylamalara katılmayarak sessiz kalması bu konudaki ikiyüzlülüğe işaret etmektedir. Aynı şekilde, Avrupa Komisyonu'nun son birkaç yıldır yayımlanan Türkiye İlerleme Raporları ya da AGİT'in yıllık nefret suçları raporları, Türkiye'de trans bireylere yönelik nefret suçlarının son derece yoğun bir şekilde devam ettiğini göstermektedir. Bu gerçekliğe rağmen Hükümet, nefret suçları konusunda hiçbir çalışma yapmamakta, aksine kendi kurumları aracılığıyla trans bireylere yönelik ayrımcılığı pekiştirecek

34. Thomas Hammerberg'in "İnsan Hakları ve Cinsiyet Kimliği" başlıklı Konu Belgesi'ne (Haziran 2009) https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1476365 adresinden; "Avrupa'da Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Ayrımcılık" (Haziran 2011) başlıklı 47 raporuna da http://www.coe.int/t/Commissioner/Source/LGBT/LGBTStudy2011_en.pdf adresinden ulaşabilirsiniz.

söylemlerde bulunmakta, kolluk kuvvetleri üzerinden de trans bireylerin yaşam alanlarını daraltarak şiddet uygulamaktadır.

Sonuç

Türkiye'de trans bireyler, yoğun ve sistematik ayrımcılık, önyargı, toplumsal dışlanma ve sonrasında ortaya çıkan nefret söylemi ve nefret suçlarının en belirgin mağdurları arasındadır. Toplumun çeperlerinde, güvenliksiz koşullarda ve topluma nüfuz etmiş transfobiyle birlikte ortaya çıkan nefret saikli eylemlerin mağduru olarak saldırılar, linç girişimleri ve cinayetlerle hayatlarına devam etmeye çalışan translar açısından hiçbir yasal ve/veya fiili koruma önlemi söz konusu değildir.

Türkiye Hükümeti, uluslararası alanda altına imza attığı ve trans bireylere yönelik ayrımcılıkla birlikte her türlü şiddeti bertaraf etmek amacıyla önlem almayı taahhüt ettiği metinleri, bir türlü uygulamaya sokmamaktadır. İçişleri Bakanlığı'na bağlı kolluk kuvvetleri, trans bireylere yönelen şiddeti görmezden gelen ve/veya bizzat teşvik eden uygulamaları yürürlüğe sokarak, trans bireylerin nefret saikli eylemlere karşı güvenliğini tehdit altına sokmaktadır. Yargı organları, trans bireylere yönelik nefret suçları sonrası yargılamalarda, "nefret" saikini görmezden gelerek kararlar vermektedir. Bu kararlar, trans bireylerin adalete güvenini yok etmekte, yaşanan nefret suçları sonrası kolluk ya da yargı organlarına başvurmaktan çekinmelerine sebep olmaktadır.

Ulusal mevzuatın bir parçası olarak herhangi bir nefret suçları yasasının ya da düzenlemesinin olmaması, yargılamalar sonrası verilen kararların yargı yetkililerinin kendi kişisel inisiyatiflerine bağlı olmasına sebep olmaktadır. Nefret suçu mağduru olan trans bireyin mağduriyetini görmezden gelerek verilen yargı kararları, toplumsal açıdan daha geniş bir anlama sahip olmakta, sonraki nefret suçlarını teşvik etmektedir.

Bu sorunların bertaraf edilmesinde ve transfobik toplumsal yaklaşımın dönüşümünde, devletin rolü son derece önemlidir. Bu kapsamda, Hükümet trans bireylerin de diğer vatandaşlar gibi ayrımcılığa maruz kalmama, her türlü kötü muamele ve işkenceye ve nefret suçlarına karşı korunma hakkını mutlak surette yasal güvence altına almalıdır. Anayasa ve Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kanunu çalışmaları, trans bireylerin haklarının eşitlik çerçevesinde garanti altına alınmasının bir süreci haline getirilmelidir. Aynı şekilde, Türkiye'deki diğer nefret suçu mağduru grupların temsilcilerinin de dillendirdiği gibi, "cinsiyet kimliği ve/veya ifadesi" temelinde gerçekleştirilen nefret söylemi ya da nefret suçlarına karşı trans bireyleri koruyacak bir nefret suçları yasası derhal çıkarılmalıdır.

Hükümet, trans bireylerin gündelik yaşamlarında sürekli karşılaştıkları kolluk ve yargı organlarının ve diğer kamu görevlilerinin, "cinsiyet kimliği ve/veya ifadesi" temelli nefret suçları konusunda eğitilmesini ve bunun sürekli kılınmasına yönelik programların oluşturulmasını sağlamalıdır. Eğitim-öğretim müfredatı bu trans bireylere yönelik nefreti körükleyen geleneksel toplumsal cinsiyet algısından arındırılmalı ve trans bireylere yönelik nefret suçlarına dair temel gerçekleri de içerecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Yargı kararları, kolluk soruşturması ve benzeri diğer araçlar üzerinden Hükümet, trans bireylere yönelik nefret suçlarının istatistiğinin tutulması, yargılamaların sonuçlarının tespit edilmesi ve yaşanan nefret suçu olaylarında bu alanda çalışan sivil toplum örgütleriyle yakın işbirliği içerisinde süreci ilerletmelidir.

Trans bireylerin önemli bir çoğunluğunun içinde bulunduğu seks işçiliği sektöründe, seks işçilerinin haklarını esas alacak şekilde düzenlemeler yapılmalıdır. Seks işçilerinin güvenli koşullarda çalışması sağlanmalı ve kamu birimlerinin uyguladığı kurumsal şiddet son bulmalıdır. Seks işçilerini yeraltında ve daha güvenliksiz koşullarda çalışmaya iten her türlü ayrımcı ve şiddet içeren uygulama bitirilmeli ve ayrımcılık ile nefret suçlarına karşı etkin şekilde korunmaları sağlanmalıdır.

HIV/AIDS ile Mücadelede En Büyük Sorun Virüs Değil, Önyargılar

Murat Köylü[1]

Hem hukukçu olmadığım için hem de özellikle nefret suçu gibi bir konuya kesin çizgiler, tanımlamalar ile yaklaşmamız gerektiğini varsaydığım için, "şurada yapılan şu nefret suçudur, ceza hukukunda yeri de budur" gibi bir yaklaşımım olamayacak. Bunun için iki önemli neden olduğunu düşünüyorum.

HIV/AIDS, yoğun mahremiyet endişesi içeren bir alan. Bu yüzden pek çok yaşanan ne yargıya intikal ediyor ne de etse bile nefret suçu olarak algılanıp, cezalandırılıp, verileştiriliyor.

Toplum sağlığını, bizzat kendimizi ve genel -olduğu iddia edilen- ahlakı benimseyerek koruma yaklaşımı o kadar güçlü ki, HIV/AIDS gibi bir sağlık sorunu söz konusu olunca, akıllar ve vicdanlar tutula-

1. İzmir doğumlu, m marlık mezunu olan Murat Köylü 2008'den bu yana gönüllü ve profesyonel olarak sivil toplum örgütlerinde çalışıyor. HIV/AIDS ve insan hakkı ihlallerine yoğunlaşan Murat Köylü, çeşitli alternatif medya organlarında amatör muhabirl k ve editörlük yapıyor.

biliyor. Olası ya da gerçek HIV statüleri nedeniyle farklı kimliklerden kişileri hedef alan ve düpedüz nefret içeren söylemler, kamu güvenliği açıklamasıyla gayet makul görülebiliyor. Nefret, ayrımcılık öyle kanıksanmış ki, fark edilmiyor bile. HIV pozitifleri hedef alan suçlar da öyle. Bize tedbir, düzenleme, hatta kader gibi gelebiliyor. Aslında, bir sağlık sorunuyla ilgili özel durumlarından dolayı, HIV pozitifleri etkileyen küçük büyük herhangi bir ayrımcılığın, direkt ya da dolaylı, nefret suçu olarak tanımlanabileceğini söyleyebilirim.

Ben, naçizane, evrensel ve uluslararası insan hakları belgelerinin, ayrımcılık karşıtı yasaların bizi çağırdığı bakış açısını en temel meşru zemin kabul edip, karşıt yaklaşımları hiçbir bahaneye prim vermeden suç olarak görmemiz gerektiğini düşünüyorum. Vicdanen de, yine tümdengelimci otoriterliğe savrulmayıp, bireye, onun öznelliğine ve tartışılamaz, pazarlık bile edilemez onuruna yönelen sevgi ve empatiyle yüklenmiş kolektif kavrayışın, bizi bu suçtan uzak tutabileceğini hissediyorum.

Konu HIV/AIDS[2] olduğunda, nefret suçu, nefret söylemi gibi ayrımcılık türevlerinin ne olduğunu tanımlamak da tanılamak da zorlaşıyor. Bu, HIV pozitif olmanın, aslında tamamen birey/toplum sağlığına bağlı tıbbi bir durum olmasından, bununla birlikte, HIV'e bağlı yaşananların en yoğun olarak sosyo-politik alana taşınmasından kaynaklanıyor. Bu sosyo-politik alanda HIV/AIDS, kişinin başat kimliklerinden birine, belki de en baskınına dönüşüyor. Bir de, bu kimlik "bulaşabiliyor".[3]

HIV, Türkçe ifade edersek İnsan Bağışıklık Yetmezlik Virüsü, son derece az benzer tıbbi durumun karşılaştığı ölçüde geniş bir kavramsal alanı etkiliyor. Çünkü virüs, farklı coğrafyalardaki mevcut kimlik mücadelelerinin ve halihazırda ayrımcılık olarak yaşanılan gündemlerin, tarihsel veya gündelik hesaplaşmaların, kimlikler ve kültürler arası çatışmaların odağında, yeniden anlamlandırılıyor.

Neden? Söz konusu olan bulaşıcı bir "hastalık"[4]; hem de az sayıdaki bulaş yollarından pek popüleri cinsellikle ilgili. Bununla birlikte, burada geçişken bir kimlikten bahsediyoruz. Örneğin, yarın karşı cinsiyetten veya farklı bir etnik kimlikten birisi olarak güne başlamayacağız. Büyük olasılıkla farklı cinsel yönelimden, cinsiyet kimliğinden, inançtan, politik görüşten biri olarak da uyanmayacağız. Ancak HIV'in duru-

2. HIV/AIDS ile ilgili detaylı güncel bilgiye www.pozitifyasam.org adresinden erişebilirsiniz.

3. HIV pozitifler, "bulaşmak" sözcüğünü, aynı "taşımak, kapmak" gibi, taşıdığı olumsuz anlamlar nedeniyle kullanmayı tercih etmiyorlar. Bunların yerine, "HIV ile yaşamak, HIV'i edinmek, HIV pozitif" gibi sözcükleri kullanıyorlar. Kulağa gerçekten daha insancıl geliyor, değil mi?

4. HIV ile yaşayanların bir bölümü, gerekli ARV tedavisinin ve diğer tedavi, bakım, destek koşullarının sağlanması durumunda HIV'in baskılanması, yani AIDS aşamasına ulaşmaması nedeniyle, HIV pozitif yaşamanın bir "hastalık" olarak nitelenmesine sıcak bakmıyorlar.

mu ilginç; birdenbire, kendimizin veya bir yakınımızın yıllardır HIV ile yaşadığı bilgisini alabiliriz. Bu, tüm küreyi gezen, iliştiği bireyleri kendi varoluş hallerinde bütünleştiren bir kimlik. Ansızın hayatımıza giren bu bilgi, yaşamımızı büyük ölçüde dönüştürür. Şimdi kabaca, bu dönüşümden etkilenen iki farklı insan hayal edelim:

Bizden biri: Tüm metafizik yanılsamalara rağmen, kanımca, toplumlarımızda böyle birini bulmak gerçekten çok zor; ama haydi biz farz edelim: Yaşadığı toplum, geneli itibariyle son derece uyumlu, herhangi bir özelliği nedeniyle "azınlık" ya da "marjinal" sayılmayan, herhangi bir tür ayrımcılığa uğramayan, en azından uğramadığı düşünülen biri o. O, iktidarın diliyle, "bizden biri". Bu kişi HIV ile tanıştığında, büyük olasılıkla hayatında ilk defa ayrımcılığın, "azınlık"ta, güçsüz, sessiz ve kırılgan ama tüm bunlara rağmen hedef ve/veya tehdit olarak görülmenin ne menem bir şey olacağını deneyimlemeye başlayacaktır. Etnisitesi, cinsiyeti, inancı, yaşı, fiziksel, ekonomik, sosyal durumu ne olursa olsun, "biz" algısı içinde yaşayıp buna göre yanıt veren, iktidar odaklarıyla sorunsuz geçinen bu metafizik insan, HIV tanısı aldığı andan itibaren, sistemin son derece organize bir ivedilikle aldığı karşı duruş sonucunda, kendisini bir anda "ötekilerin" arasında bulacaktır. İlk defa, kişi kendi adının yanında birtakım sıfatlar, lakaplar işitmeye başlayacaktır. HIV'li, AIDS'li gibi...

Ötekisi: Bir de, halihazırda, zaten "biz"in içine kolaylıkla sindirilmeyen kimlikleri taşıyan, zaten bir şekilde damgalanmış insanlar var. Bu insanlar kültürde görünmez kılınmış, sesleri kısılmış olabilirler; baskı altında tutulup, düşmanca, yabansı bir karikatür olarak sunuluyor olabilirler. Onlar zaten, taşıdıkları doğuştan ya da edinilmiş özellikler nedeniyle ekonomik, sosyal, politik ve kültürel açıdan "bizden biri"ne göre, HIV pozitif olmadan da, dezavantajlı durumdalar. Sağlığa, adalete, eğitime ve benzeri mekanizmalara erişimleri, güçler dengesi içindeki konumları hep zayıf. İşte böylesine kişilerin ayrıca HIV pozitif olması çarpan etkisi yaratarak, zaten zor olan yaşamlarına, çok daha fazla hak ihlali, ayrımcılık ve nefret taşıyabilir.

Yukarıdaki anlatımla, HIV ile yaşayan[5] kişiler arasında olan veya olması gereken bir hiyerarşiden bahsetmiyorum. HIV/AIDS terminolojisi içinde sıklıkla "incinebilir", "hassas", "savunmasız" gruplardan söz edilir. Bu gruplar içinde -HIVstatüleri ne olursa olsun- kadınlar, kız çocukları, gençler, engelliler, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ayrım-

5. "HIV ile yaşayan" tanımı; HIV pozitif bireyleri olduğu kadar, HIV pozitif kişilerin yakın çevrelerindeki kişileri de kapsayabilir. Örneğin; aile, partner, sevgili, iş arkadaşı, kişinin avukatı veya doktoru vb...

cılığına, etnik veya ırk ayrımcılığına uğrayanlar, damariçi madde kullanıcıları, ceza ve tutukevlerindekiler, özgürlüğü bir şekilde kısıtlanmış insanlar, mülteciler, sığınmacılar, göçmenler ve tabii ki yoksullar yer alır. Liste kolaylıkla çoğaltılabilir. Ancak, konu nefret suçları olduğunda, bu farklı kimliklerin hem birbirleriyle hem de HIV ile kesişen öznel durumlarının aklımızın bir kenarında tutulmasının, durumu kavrayışımızı güçlendireceğini düşünüyorum. Farklı güç ve meşruiyet derecelerine sahip toplumsal kimliklerin HIV/AIDS ile ilişkisi, bulaş öncesinde de, sırasında da, sonrasında da yaşamsal önemde belirleyicilik içeriyor.

Örneğin, kan nakli yoluyla HIV'i edinmiş "beyaz" bir çocuğa, "kader kurbanı" diyerek yaklaşırız; ne var ki "siyah çocuk" bize göre zaten otomatikman "AIDS'li zenci ebeveyninden almıştır" virüsü. Yine de, ilk tepkimiz ne olursa olsun, nasıl, hangi kimliğin üzerine HIV'i edinmiş olursa olsun, ivecen bir "ama" ile, HIV ile yaşayanlara umarsız "biz"in korkunç yüzünü dönüveriyoruz. İster siyah olsunlar ister beyaz, çocukları okuldan atıyoruz, ailelerini uzaklaştırıyoruz, medyada boy hedefi haline getiriyoruz... Veya akıl almaz bürokrasimizle, zaten bir bütün olarak vermediğimiz sağlık hizmetlerine[6] erişimin önüne engeller koyuyoruz. Bu detaylara daha sonra gireceğim. Bunları birçok HIV pozitif yaşıyor veya yaşamaktan korkuyor. Ancak, bir seks işçisinin, bir çapkının (erkek), bir kadının, bir suçlunun, bir mülteci veya göçmenin, bir gey veya bir trans kadının, hem de cinsel yolla HIV'i edindiğini öğrendiğimizde ise, belki daha net bir içtenlikle, çoğumuzun aklından son günlerin acımasız klişesi geçiyor, değil mi? "Su testisi su yolunda kırılır."

Yukarıda saydığım grupların hassaslığı sadece HIV bulaşı sonrasında pekişmiyor. İncinebilir grupların üyeleri bulaş öncesinde de HIV/AIDS ile ilgili yeterli ve etkin korunma, önleme bilgisi edinemeyebiliyorlar veya bu bilgileri pratiğe dökme kapasiteleri zayıf olabiliyor.

Konu HIV olunca, "bizden biri" olmanın rahatlığıyla, vicdanımızı, kıyas yetimizi yitirebiliyor ve sanki bir akıl tutulması yaşıyoruz. Şu en yalın gerçeği unutuveriyor ve sanki sağlığıyla ilgili problem yaşayan bizmişiz gibi, kendimizi korumaya alıyor, hassasiyet bekliyor, HIV pozitiflerden istediğimiz hizaya gelmelerini bekliyoruz. Bazen şiddetle istiyoruz bunu. Çünkü korkuyoruz; çünkü bilmiyoruz. Ne HIV'i, ne onunla yaşayanı tanıyoruz. Önyargılarımız, gerçek ile önümüze yeşil perdeye yansıtılmış mizansenler benzeri oyunlar sunuyor. Empati? Korku, savunma ve nefretin içe içe geçtiği bir ortamda ne zor onu bulmak.

6. Sağlık; ayrıntılı korunma, önleme, tedavi, bakım ve destek hizmetlerinin parçalanamaz bütünü olarak ele alınmaktadır. Destek hizmetlerinin içine hukuki, psikolojik, ekonomik hizmetler ile beslenme ve akran danışmanlığı da girmektedir. Bu hizmet biçimleri çoğaltılabilir.

Oysa unuttuğumuz şeyler var. HIV ile yaşayan kişiler, tıptaki her tür ilerlemeye rağmen, yine de kronik bir hastalık ve onun sosyopsikolojik yönleriyle mücadele eden, içsel ve dışsal özene gereksinim duyan kişiler. Ayrıca HIV, sadece ama sadece, *korunmasız* cinsel ilişkiyle, *gerekli önlemlerin alınmaması durumunda* anneden bebeğe veya kan, organ nakliyle bulaşıyor. Yukarıdakiler dışında herhangi bir şekilde, örneğin sosyal ilişkilerle bu-laş-mı-yor. Öyleyse, bağışıklık sistemleri daha hassas olduğu için, aslında herhangi bir hastalığa karşı korunması gereken kişiler, HIV pozitifler. Evet. HIV pozitiflerden sakınanlar; tersine, asıl hiza alması gereken, herhangi bir olası bulaşa dikkat kesilmesi gereken sizlersiniz. İşte çoğunluk zihniyeti, bir apaçık durumu daha böylesine tersyüz ederek kendi çıkarına koşabiliyor.

Bu olumsuzlukların önemli bir nedeni de HIV'e ilişkin popüler dağarcığın, bulaşın cinsellik boyutu nedeniyle pek çok tabunun gölgesinde kalması. Artı, bilgi eksikliğinden kaynaklı cehalet, korku ve dezenformasyona eklenen ahlaki ve politik çıkar çatışmaları. İncinebilir grupların üyeleri zaten bu çatışmaların, HIV tanısı olmadan da bilinçli veya bilinçsiz, etkin veya edilgen özneleri durumundalar.

Özetle, HIV ile yaşayan kişilerin, hangi sosyal grupları temsil ederlerse etsinler, işleri kolay olmuyor. HIV ile yaşamanın zorluğu virüsten, tıbbi zaafiyetten çok, toplum genelinden, genel ahlaktan, "cüzamlı" ve "cadı" avına dünden razı/meraklı toplum yapısından kaynaklanıyor. HIV pozitifler, şimdi açıklamaya çalışacağım yaşam alanlarında politik mücadelelerini veriyorlar. Belki de asıl, temel mücadelelerini virüse karşı değil, önyargılara, nefrete, ayrımcılığa, sevgisizliğe karşı veriyorlar.

Yaşam hakkı kutsaldır, diyoruz değil mi? Bu, en samimiyetsiz, klişe sözlerimizden biri. Diğer değerli kutsallıklarımız pek kolaylıkla harcayabiliyorlar yaşamı. Konu HIV olunca da ne yazık ki bu geçerli. İster doğrudan ister dolaylı ister bir şekilde bağlantılı ihlaller ve ayrımcılıklar nedeniyle olsun, HIV ile yaşayanların yaşam haklarının korunması ne yazık ki tüm kıtada olduğu gibi Türkiye'de de hâlâ sorun.

Oysa, HIV/AIDS artık *ölümcül değil, kronik* bir "hastalık". Antiretroviral (ARV) ilaçları kullanan HIV pozitifler, yaşamlarını kalite ve konfor içinde geçirebiliyorlar. Ancak çok önemli bir nokta, ısrarla vurgulanmalı. ARV ilaçların hayati önemde hassas bir noktası var: İlaç rejimindeki herhangi bir düzensizlik, aksama, örneğin o günkü ilacı atlamak, virüsün kullanılagelen ilaçlara karşı direnç geliştirmesine neden oluyor. Dünyada şu anda toplam 27 civarında ilaç var ve bu ilaçlar arasında çeşitli başarılı kombinasyonlar kurulmuş durumda. Doğal olarak,

direnç geliştirilen ilaçları bırakmak ve diğer alternatifleri denemek durumunda kalınıyor. Daha çok farklı ilaca direnç geliştirdikçe, yelpazesi daralıyor. Bu da, ciddi sıkıntı ve risk yaratıyor. Ayrıca kombinasyonlar, farklı bünyelerde farklı yan etkilere neden olabiliyor. Kısacası, HIV ile yaşayan kişilerin, tıbbın sunduğu HIV'e yönelik tedavi, bakım, destek ve korunma önlemlerine, parçalanamaz ve aksamaz bir bütün olarak, hiçbir kesintiye uğramadan ulaşmaları, yaşam hakları için elzem. Herhangi bir sosyal alanda yaşatılan ufak bir aksama bile, kişilerin yaşam hakları konusunda dolaylı ya da direkt ihlaller yaratabiliyor. Bu durumu, bir de incinebilir gruplar için düşündüğümüzde, gezegendeki her yaşam alanına nasıl insan haklarına dayalı bir HIV/AIDS bakış açısı getirmemiz gerektiği gerçeği kendini iyice ortaya koyuyor.

HIV pozitif kişilerin bir kısmı sağlık hizmetlerinden zaten yeterince faydalanamıyor. Bununla birlikte, *sağlık kurumları*, ister istemez, HIV ile yaşayanların en sık ve yoğun ayrımcılığa ve nefrete maruz kaldıkları yerler olarak gözümüze çarpıyor. Bunun nedeni basit ve tabii ki sağlık çalışanları "daha kötü insanlar" olduğu için filan değil. HIV pozitiflerin statülerinin en açık, mahremiyetlerinin en kırılgan olduğu yerler bu kurumlar. Sağlık çalışanlarıyla çok daha doğrudan ilişki halindeler. Korku, önyargı ve nefret, sağlık çalışanları arasında da var olabiliyor. HIV ile yaşayanlar buralarda ciddi insan hakkı ihlallerine uğruyorlar. HIV pozitif kişinin bir de üstüne, daha önce de bahsettiğim, zaten ötekileştirilmiş kimliklerden bir ya da birkaçını taşıması, bu ihlallerinin frekansını ve derecesini ayrıca belirliyor. Nefreti, önyargıyı pekiştiriyor. Hele ekonomik güçsüzlük ve yoksulluk, yaşanılanları daha da zor bir hale getirilebiliyor.

Bakınız, bunlar –idare tarafından sıklıkla iddia edildiğinin tersine– münferit vakalar değil. Dünyanın olduğu gibi Türkiye'nin de her yerinde yaşanabilen bu olaylar, tamamen iç içe geçmiş sistematik eksikliklerin, kesişen, birbirinden beslenerek çoğalan insan hakkı ihlallerinin, eşitsizliklerin, ayrımcılıkların, çıkar çatışmalarının ve nefretin ürünüdür. Bugün hâlâ, AIDS aşamasına gelmiş, acil tıbbi ilgiye ihtiyaç duyan pek çok kişi sağlık kurumlarına, ısrarla, alınmıyor. Tedavileri üstlenilmiyor. Doktor, hemşire veya bakıcı bulamıyorlar. Ameliyatları yapılmıyor. HIV dışında yaşadıkları irili ufaklı sağlık sorunları da büyük problem haline geliyor. HIV ile yaşayan kişinin bambaşka bir sağlık sorunu –örneğin diş, örneğin doğum, örneğin kırık, örneğin böbrek– HIV statüsü bahane edilerek çözümsüzlüğe itiliyor. HIV pozitif gebe kadınlar, büyük bir utanmazlık ile, kürtaja yönlendirilebiliyorlar. HIV pozitif kişiler, çocuk yapmamaları konusunda yumuşak/sert telkinlere maruz kalabiliyorlar!

HIV pozitiflerin zaten hassas olan sağlık durumları, bizzat sağlık çalışanları tarafından riske atılabiliyor. Bazı sağlık çalışanları tarafından damgalanıyorlar. Statüleri herkesle, medya ve polisle bile, paylaşılıyor. Hedef gösteriliyorlar, kamu sağlığına tehdit olarak etiketleniyorlar. Bilimsel açıdan hiç gereği olmasa da, bu kişilerin odaları, eşyaları ayrılıyor. Yakınlarına da aynısını yapmaları gerektiği söyleniyor. "Çocuğunu öpme, kucaklama bile. Yatağını ayır, ayrı masada yemek ye."

HIV ile yaşayanlara, standart tedbirlerin ötesinde, grotesk denilebilecek ölçüde aşırı korunma ekipmanı ve önlemleriyle yaklaşılıyor. Psikolojileri hiç ama hiç düşünülmüyor. Hatta, tecrit edilip, ellerinden ayaklarından zincirlenenler bile oluyor. Türkiye'den bir vakada bir HIV pozitifin, ilgili sağlık kurumunun suç niteliği taşıyan mahremiyet ihlali sonucu, evinden jandarma baskınıyla "alındığını" biliyoruz.

Ne yazık ki, HIV/AIDS'i tıbbi değil, ahlaki bir durum olarak gören bazı sağlık çalışanları, HIV ile yaşayan kişileri yargılıyorlar. Hakaret ediyorlar, aşağılıyorlar. Sağlık çalışanının tavrı sözel ve fiziksel şiddete kadar varabiliyor. En kritik an olduğu söylenen HIV tanısını öğrenme anını, "ne halt yedin kim bilir" alt metniyle yaşayan pek çok HIV pozitif var. Tanısını telefondaki birinden, polisten, il sağlık müdürlüğünden, babasından, kocasından, müdüründen öğrenen HIV pozitifler var. Hem içsel hem dışsal suçlamalar nedeniyle, tedaviyi reddeden, intiharı deneyen HIV pozitifler var. Ve bu yaşananların hiçbirisi virüsten kaynaklanmıyor!

Ne trajiktir ki, bazen, HIV pozitiflerle çalışmakta olan sağlıkçıların da, diğer meslektaşları tarafından bir şekilde ayrımcılık ve damgalanmaya tabi tutulabildiklerini duyuyoruz.

Çalışma hayatı veya kişinin her türlü ekonomik etkinliği de yaşatılan yoğun ayrımcılık ve damgalanma nedeniyle sekteye uğrayabiliyor. Hem de tıbbi olarak, toplum sağlığını koruma açısından hiç gereği yokken; ki böyle bir gereksinim olsa bile çalışma yaşamına dönük yapılacak düzenlemelerde HIV ile yaşayan kişinin bireysel hak ve özgürlüklerini koruyarak güçlendirmek temel yaklaşım olarak ele alınmalıyken.

Olası ya da gerçek HIV statüsü, kişinin işe alınmamasına, alınacaksa bile bundan vazgeçilmesine, terfi etmemesine, işten atılmasına neden oluyor. Bu olumsuz durumlar, işverenler tarafından bazen doğrudan, bazen başka bahanelerle süslenerek yaşatılıyor. HIV ile yaşayan kişiler istifaya, emekliliğe zorlanabiliyor. Karşı çıktıklarında sürülüyorlar, tehdit ediliyorlar. Hassas bir kişisel veri olan HIV statüleri üçüncü kişilerle paylaşılıyor. Türkiye'den bir vakada, uluslararası üne sahip bir yabancı profesörün, kendi bilgisi dışında yapılan HIV testinin pozitif çıkması

sonucu, sınır dışı edilmekle tehdit edilerek (ki bu tamamen yasadışı) henüz çalışmaya başladığı özel üniversiteden ayrılmak zorunda bırakıldığını biliyoruz.

Sağlık kurumlarında veya başka kategorik yaşam alanlarında olduğu gibi çalışma hayatında da karşımıza sıklıkla çıkan, *zorunlu kılınmış, zor kullanarak ya da kişiye gerekli bilgi verilmeden yapılan HIV testleri, taramaları*, hiçbir insan hakları normuyla açıklanamaz. Bu düpedüz, en vahşisinden, damgalamadır. Kime, hangi sosyal gruba, hangi meslek grubuna, ne amaçla yapılırsa yapılsın kabul edilemez. Bununla birlikte, pek çok iş başvurusu sırasında, HIV testi, bir önkoşul olarak getirilmekte ya da kişi HIV testi sonucunun pozitif olduğunu bizzat bu başvurular sırasında, hekim olmayan kişilerden öğrenmektedir. Oysa, her sağlık etkinliğinde olduğu gibi, kişinin HIV testi öncesinde, sırasında ve sonrasında tam yetkinlikte danışmanlık alması, bilgilendirilmiş onayı olmadan asla kişiye test/tarama yapılmaması, tartışılamaz bir haktır. Kişiler kendi üzerlerinde uygulanan veya uygulanması düşünülen herhangi bir tıbbı etkinlik; testler, ilgili hastalıklar, ilaçlar ve yan etkileri, operasyonlar, olası hastalığın olası tıbbi, psikolojik, sosyal, ekonomik ve benzeri sonuçlarıyla ilgili olarak, yetkili ağızdan tam bilgi sahibi kılınmalıdır. Bu, sağlık kurumunun ve çalışanının asli görevlerindendir. Ancak bırakınız çalışma hayatındaki kötü ve suç niteliği taşıyan uygulamaları, bizzat sağlık kurumlarında bile bu hakkı gerektiği gibi kullandığımız söylenemez. Sanırım, bilmiyoruz bile.[7]

Çalışma hayatı için önerilen HIV/AIDS bakış açısını, kapsamlı, ayrıntılı ve sıklıkla güncellenen Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) belgelerinden izlemek mümkün.

Eğitim, HIV/AIDS'e ilişkin başat sorun alanlarından biri olarak görülüyor. HIV pozitiflere gelmeden önce, şunu belirtmekte yarar var. Özellikle kapalı, muhafazakâr, erkek egemen, cinsiyetçi ve heteroseksist toplumlarda bu alanda büyük yanlışlar yapılıyor. Eğitim, küresel bir mücadele gerektiren HIV'e dönük küresel bir bakış açısını yansıtmadığı gibi, tam tersine, bulaşın, salgının yayılmasının önemli kaynaklarından biri haline gelebiliyor. HIV/AIDS'i çeşitli marjinal, "ahlaksız", "zaten bulaşa eğilimli" grupların sorunuymuş gibi gören eğitim anlayışı, aslında her yaştan, her meslekten, cinsiyetten, cinsel yönelimden, cinsiyet kimliğinden, etnisiteden insanı eşit olarak ilgilendirip etkileyen bu sorunu yanlış yansıtıp, karanlıkta bırakıyor.

7. Sağlık hakkıyla ilgili olarak, Türkiye'nin Hasta Hakları Yönetmeliği'nin yanı sıra çeşitli Avrupa belgeleri ve çeşitli tıbbi deontoloji metinleri incelenebilir.

Bir de, HIV ile yaşayanların eğitimleri sırasında karşılaştıkları hak ihlalleri var. Bu ihlaller de, sağlık kurumlarında veya çalışma hayatında olup bitenlerle benzeşiyor. Okula alınmama, tecrit edilme, zorla veya bilgisi haricinde teste/taramaya tabi tutulma, damgalanma, mahremiyetin gözetilmemesi, kişisel verilerinin paylaşılması gibi.

Bu yazı kapsamında aktarılabilecek kategorik örnekleri, ayrımcılığa uğranan alanlar üzerinden çok da uzatmaya gerek yok. Umarım, verdiğim örnekler, okurların zihninde farklı olası durumlar için elverişli izdüşümler sağlayabilecektir. Kolaylıkla tahmin edilebileceği gibi HIV pozitifler ve yakınları, başka benzer olumsuzluklarla da mücadele ediyorlar. Yine de kısaca özetleyelim:

Seyahat ve dolaşım özgürlüğü hakları engelleniyor. HIV pozitif olmanın sınır dışı edilmek için yasal olarak yeterli olduğu veya bu mantığın teamülen geçerli olduğu ülkeler var. Türkiye'de de bazen yaşandığı biliniyor. Düşünün, bir sığınmacı, ülkesindeki çatışmadan, açlıktan, salgından kaçmış. Sığınma talep ediyor. Bu kişiye daha çok özen gösterilmesi gerekir; ama yaşananlar tam tersi olabiliyor. Kişi teste tabi tutuluyor, sonucunda da sınır dışı ediliyor. Peki ya ARV ilaçlar, bakım, destek, tedavi? Bu direkt olarak yaşam hakkına yönelik bir suçtur. Başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan dünya yurttaşları için, olası ya da gerçek HIV statüsü, kabul edilmelerinin önündeki en önemli eşik haline gelebiliyor. Oysa, tam tersine, ivedilikle kabul edilmeleri için daha ne gerekebilir?

HIV ile yaşayanların kendi ülkelerinde de, kamuya açık ulaşım araçlarını kullanmaları, seyahat etmeleri engellenebiliyor. Hatta, tecrit edilip, karantinaya alınıp, hareket kabiliyetleri tamamen sınırlandırılıyor. Barınma, konaklama sorunları yaşıyorlar. Mahremiyetin ve kişisel verilerin korunması hakkı neredeyse her yerde, her an çiğnenebiliyor. Basın için pek "meyveli" konular bunlar. İyi satar, dedikodusu boldur. Reyting, tiraj ve tıklanma kaygısıyla, basın her an en temel insani yaklaşımı bile çiğneyebilir.

Kişilerin aile kurma hakkı, doğurganlık hakkı, umarsızca gasp ediliyor. Evlilik öncesinde bilgi verilmeden veya zoraki olarak yapılan testler, özellikle kadın için tam bir kabusa dönüşebiliyor. Nikah masasında bas bas, "HIV pozitifsin, evlenmene izin vermem!" diye bağıran memurlar olduğunu duyuyoruz. Hangi yasaya, mantığa, vicdana dayanarak bunu yapıyorlar, bilemiyoruz.

HIV ile yaşayan sayısının bir hayli yüksek olduğu ülkeler var. Bu ülkelerde uzunca süre HIV pozitifler ve yakınları, kamusal yaşama katılma hakkından mahrum bırakıldılar. Seçme ve seçilme haklarından, örneğin. Neyse ki, bu ülkelerde pek çok pozitif politikacı, statüsünü

açıkladı. Bununla birlikte, pozitif olmasa da, bu ayrımcı tutumu kıyasıya eleştiren liderlerin desteğiyle, çoğu ülkede artık pozitif kamu görevlileri, hatta devlet başkanları var. Türkiye'de –resmi rakamlara göre– bulaş sayısı 4600[8] civarında. HIV pozitif olduğu için özel üniversitelerin, hocalarını sınır dışı etmekle tehdit edip bunu başarabildiği; anaakım medya tarafından "HIV pozitifler başıboş dolaşıyor!" diye manşetlerin atılabildiği; Emre Aköz gibi yazarların aymaz cehaletin doruğundan köpüren şehvetle, bambaşka bir konuda bile "AIDS'in olduğu yerde mahremiyet yoktur" gibi yazılar yayımlayabildiği Türkiye'de, çok az açık HIV pozitif var. Bu yüzden, örneğin açık HIV pozitif bir bireyin kamusal yaşama katılması durumunda, neler olur bilemiyoruz.

Sosyal güvenlik, HIV ile yaşayanların dertli olduğu alanlardan. SGK'nın kullandığı Medula ilaç sistemi sağ olsun; eczanelerde çalışan veya eczaneye geçerken uğrayan herkes HIV ile yaşayanın sağlık bilgilerini, Medula bilgisayar sistemine kayıtlı ilaçlar üzerinden görebiliyor. Bu özellikle küçük yerlerde ciddi bir sorun teşkil ediyor. HIV dışındaki kişisel tıbbi bilgiler de, bu sistem nedeniyle, mahremiyet kaidesine aykırı olarak paylaşılmıştır. Ayrıca, çalışma durumundaki aksaklık nedeniyle sağlık güvenceniz kesintiye uğrayabilir. Oysa ARV tedavisi kesinti kabul etmiyor, daha önce belirttiğim gibi.

Özel sağlık sigortaları ise, ısrarla HIV/AIDS'i poliçe kapsamına almıyor. Artı prim ödenecek olsa bile. Bunun dışında, HIV'i edinmemiz durumunda, sağlık sigortamızı iptal edebiliyorlar. Açıkça ya da bahaneler öne sürerek. Sigortanızı başka bir sağlık sorunu için bile kullanamaz hale gelebiliyorsunuz. HIV ile yaşamak, sigorta tarafından karşılanmadığı zaman, sadece ilaç masrafları 1500 lira civarında seyreden bir durum. Olmazsa olmaz bakım, destek hizmet bedellerini ise ayrıca hesaplamak gerekiyor.

HIV ile yaşayanlar, kültürel yaşama katılırken, sosyal çevrelerinde ayrımcılığa uğrayabiliyorlar. Kişi güvenliklerinin ve özgürlüklerinin sağlanması bir hayli sıkıntılı olabiliyor. Özellikle incinebilir grupların üyeleri ya da "bizden" HIV pozitifler, "kötü muamele görmeme, insanca davranılma, işkenceye, zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza ve muameleye tabi tutulmama haklarını", maruz kaldıkları ihlaller nedeniyle sıklıkla savunmak durumunda kalabiliyorlar. Bazen savunamıyorlar da. İşte burada adalet mekanizmasına ve yargıya büyük iş düşüyor. Peki, Türkiye yargısı, HIV/AIDS konusunda ne âlemde?

8. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, Türkiye gibi düşük HIV/AIDS yayılımı, muhafazakâr toplum yapısı ve bu nedenle de zayıf izleme-değerlendirme sistemi olan ülkelerde, bulaş sayısını daha gerçekçi tahmin etmek için, resmi rakamları 6-10 ile çarpmak gerekir.

Hepimiz aynı atmosferi soluyoruz. Bu yüzden, doğal olarak yargı çalışanları da, HIV/AIDS'e, incinebilir gruplara karşı öyle ya da böyle ayrımcı, uzak, yabancı durabilir. Ancak, yargının HIV/AIDS konusunda da, ötekileştirilmiş kimlikler konusunda olduğu gibi, uluslararası yaklaşıma uymayan, çözülmesi gereken yapısal problemlerinin olduğunu, bu problemlerin de münferit olumsuz yaklaşımları beslediğini biliyoruz. Kısacası, HIV ile yaşayanların adalet mekanizmasında karşılaştıkları sıkıntılar veya bu yöndeki beklentileri şöyle:

Yargının, HIV ile yaşayanları ve özellikle -HIV pozitif olsunlar ya da olmasınlar- tüm incinebilir grupları koruması; toplumsal statülerini, hak ve özgürlüklerini güçlendirici etkinliklerde bulunması beklenir. Türkiye yargısının ise karnesi, kamusal çıkarı, milli güvenliği, genel ahlakı, kutsal liderleri/değerleri/sembolleri filan koruma gibi konularda yıldızlı 10'larla doluyken; bizzat insan yaşamına dokunan, gündelik pratik sorunlarda yukarıdaki pozitif yaklaşımı hayata geçirmek veya bu konuda bir eğilim göstermek konusunda berbat bir özgeçmişe sahip. Hele "azınlık","marjinal", "dezavantajlı" gruplar, ne yazık ki, Türkiye'de bir de yargı eliyle çoğunluğun istediği hizaya getirilmeye çalışılıyor. Adalet mekanizması, tümdengelimci elit toplum mühendislerinin elinde, sanki bir "talim ve terbiye" aracıymış gibi kullanılabiliyor. HIV/AIDS ile yaşayanlar da, bu kötücül paradigmanın olumsuzluklarını bizzat deneyimliyorlar. Zaten ötekiyseler, bizzat yargı eliyle yaratılan ihlaller katmerleniyor.

Sanatçının bile devletin olabildiği Türkiye'de, adalet de devletin, devletlinin adaleti. Kamu çalışanlarını yargılamak gerçekten çok güç. Devlet Baba istemezse, olmuyor. Çalışma, eğitim, sağlık alanlarında HIV pozitiflere düpedüz, apaçık ayrımcılık yapan, hatta nefret suçu işleyen memurlar yargılanamıyorlar. Hastalarını döven, tedavi etmeyen, gereksiz sevklerle sağlıklarını riske atan, insan psikolojisini hiçe sayan davranışlar sergileyen veya uyumlu görünüp fahiş fiyatlarla kazıklamaya çalışan sağlık çalışanlarına açılan pek çok dava, sağlık çalışanı devletli memur ise, yargıdan dönüyor. Çünkü memurun üstü, örneğin vali, soruşturmaya izin vermiyor. Emniyet çalışanlarının ihlalleri, soruşturulamıyor. Ordudaki durum ise, tahmin edebileceğiniz gibi, daha da vahim. Tam olarak neler olduğunu bilemiyoruz bile. Meselenin bu boyutu, bir hayli diktatörlük esansı içeriyor. Adaletin, bu korkunç ayıbı mümkün olduğu kadar çabuk düzeltmesi gerekiyor. Kol kırılır yen içinde kalır mantığıyla işleyen bir kamu yönetimi, teamülü "devletlilere cezasızlık" olan bir adalet sistemi olabilir mi? Ahbap-çavuş ilişkilerinin egemen olduğu demokrasilerde, belki.

Bununla birlikte, özel sağlık kuruluşu çalışanlarını mahkemeye vermek daha kolay; ama HIV pozitifler büyük çoğunlukla kamu kurumlarında hizmet alıyorlar. Bunun nedenlerinden biri şu: Özel sağlık kurumları, HIV/AIDS ile adlarının bir arada anılmasını istemeyebiliyorlar. Kârları azalır çünkü. Bir de tedavi çok pahalı. Öte yandan, HIV pozitifler yargıya erişme konusunda pek başarılı değiller. Mahremiyet nedeniyle adalete başvurmada çekinceli davranmalarının yanı sıra, diğer ayrımcılık türlerinde olduğu gibi, yaşatılanları belgelemek, kanıtlamak, takip etmek çok güç olabiliyor. Pozitif Yaşam Derneği gibi hak temelli örgütlerin, yargıya yaptığı müdahillik talepleri ise, bildiğimiz klişe bahanelere dayanılarak, mahkemelerce reddediliyor.

HIV pozitifler, herhangi bir yargı aşamasında, sağlık statülerinin mahremiyetinin, her türlü kişisel verilerinin korunmasını istiyorlar. İsimlerinin, adreslerinin kodlanmasını, duruşmalarının kapalı görülmesini arzu ediyorlar. Bütün talepleri dikkate alınmadıkça, pek çok dava, hiç açılmıyor. Ayrımcılık ve nefret saikiyle işlenen pek çok suç ve suçlu, görünmez kılınıyor, cezasız bırakılıyor. Ülkede zaten nefret suçu, ayrımcılık yasası yok. Üstüne üstlük, Türkiye'de şu an itibariyle HIV/AIDS'e yönelik herhangi bir yasal düzenleme de mevcut değil. AİHM kararlarının hangi ölçüde önemsendiğini de biliyoruz. Tüm bunlar yargı mensuplarının, kolaylıkla kamu çıkarı, toplum sağlığı gibi yaklaşımları öne sürerek statükonun konforlu sularına çekilmesini kolaylaştırıyor.

Yukarıda bahsettiğim veya atladığım sayısız problem, incinebilir gruplar için daha da baş edilemez ve şiddetli yönler taşıyabiliyor. Bu toplulukların HIV/AIDS ile ilişkilerini kısaca tanımlamaya çalışalım. Zaten tahmin etmesi de zor değil.

Kadınlar ve kız çocukları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve erkek egemen şiddet kültürünün yarattığı her türlü problemi, HIV/AIDS çerçevesinde de, katlanarak yaşıyorlar. Onlar için HIV'den korunmak veya HIV bulaşı sonrasında bunun etik, sosyopsikolojik, ekonomik yansımalarıyla mücadele etmek, virüsün tıbbi yönleriyle mücadele etmekten çok daha zor olabiliyor. Kadınlar ve kız çocukları, bir de HIV/AIDS ile "damgalandıklarında", erkek egemen kültüre "ölümüne ahlaksız cadılar" olarak sunulabiliyorlar. Bu kişilere yönelik nefret söylemi, hedef gösterme, nesneleştirme girla gidiyor. Pek çok kadın, tanısını en yakın çevresiyle bile paylaşamıyor. Ya da kadının tanısı, kendisinden önce yakın çevresine söyleniyor! Böylece kadınlar, gerekli sosyopsikolojik destekten mahrum kaldıkları gibi, üstüne üstlük yoğun içsel hesaplaşmalar da yaşayabiliyorlar. HIV/AIDS'e yönelik nefret suçlarına ilişkin veriler

dünyada da Türkiye'de de zaten oldukça yetersiz. Kadınların yaşadıkları ise, iyice görünmez, belgelenmemiş vaziyette.

Çocuklar ve gençler sıklıkla eğitim aşamalarında maruz kalıyorlar HIV kaynaklı ayrımcılık ve nefrete. Sadece kendi sağlık statüleri nedeniyle değil, ailelerinin, yakınlarının tanıları nedeniyle, öğretmenlerinden, müdürlerinden, arkadaşlarından veya arkadaşlarının ailelerinden yoğun baskı görebiliyorlar. Okul, mahalle, kent değiştirmek zorunda bırakılıyorlar. Gerek tanı gerek yaşları nedeniyle zaten kırılgan olan psikolojilerini bir de ayrımcı nefretle yaralamak hiç zor değil. Bu yaraları sarmak için ise, tam tersi söylenebilir. Ebeveynlerin HIV pozitif olması ve tedaviye ulaşamamaları nedeniyle zorluklar yaşamaları, çocukları ayrıca etkiliyor.

Medyanın, çocuk ve gençlerin mahremiyetine yönelik, tamamen ihlal niteliği taşıyan yayınları oldu. Bu kişilerin yaşadığı travmaların izlerini yaşamları boyunca taşıyacağını tahmin etmek hiç de zor değil. Ayrıca, "büyüklerin" politik etik dünyasının yansımaları, olaydan bihaber çocukların ve gençlerin yaşamlarını etkilemekte. Muhafazakâr eğitim anlayışı, ilk olarak çocukların ve gençlerin yaşamlarını riske atmakta. Bırakınız kolaylıkla kondom kullanmayı, "orkid" bile diyemeyen bir toplumun acilen ufkunu genişletmesi gerekiyor. Bu sadece HIV için değil, aynı zamanda diğer pek çok cinsel yolla bulaşan hastalıktan korunmak için; özgür, sağlıklı bir cinsel yaşam için ve toplumsal cinsiyet rollerinin kadın-erkek eşitliğinden yana bir dönüşüm geçirmesi için gerekiyor. Erkek ve kadın kondomunun yaygınlaştırılması, yetkin cinsellik bilgisinin her yaştan ve kimlikten insan tarafından edinilmesi, heteroseksüel erkek saldırganlığının sona erdirilmesi, evlilik içi ve dışı tecavüzlerin önlenmesi, "ileri" olma yolunda olduğu söylenen demokrasiler kadar pandeminin geriletilmesi için de hayati bir öneme sahip.

En hassas gruplardan olan mülteci, sığınmacı ve göçmenlerin durumu dünyanın her yerinde insan hakları ölçütleriyle uyuşmazlık içinde. En temel insan haklarından bile, dünyanın gözü önünde, yararlanamıyorlar. Tersine; sığındıkları, gittikleri ülkelerde birer suçlu, birer sömürücü gibi algılanabiliyorlar. İnsanlık ayıbı denilecek ihlallerle karşı karşıya kalıyorlar. Yaşamak zorunda bırakıldıkları yerler, sözde misafirhaneler, insan onuruna yakışmayacak standartlarda inşa edilip, yönetiliyor. Yaşadıkları mekânlarda değil HIV ile, grip ile yaşamak bile güç. Sağlığa erişimlerinin önünde devasa bürokratik, ekonomik ve kültürel engeller var. İşleri, "yerlilerin" insafına kalmış durumda. Çalışma, eğitim, kültürel yaşama katılma hakları, "çoğunluk" tarafından gasp ediliyor. Grubun içinde kadınlar, LGBT'ler, engelliler, çocuklar en derin

çoklu-ayrımcılık halleriyle tanışıyorlar. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, erkek egemen şiddet, heteronormatif faşizm, bu grubun içindeki ilgili kimlikleri daha da savunmasız hale getirebiliyor. Kanımca, bu insanlara yaşatılan şeyler, sadece nefret suçu değil, insanlığa karşı bir suç!

Gündelik yaşamlarının parçası olmuş insan hakkı ihlalleri, hem grup içinden hem de grup dışından kaynaklanıyor. Anti-demokratik uygulamalar ve yoksulluk, HIV yayılımının her yerdeki en temel nedenlerindenken, ne yazık ki mülteci, sığınmacı ve göçmenler, bunu en derin biçimde yaşayan topluluklardan biri olma durumundalar. Bulaşa karşı son derece savunmasızlar. HIV pozitif olmaları durumunda ise, hem yetkililerden hem "yerlilerden" hem de grup içinden kaynaklı, ciddi ayrımcılık ve nefret suçu vakalarına maruz bırakılabiliyorlar. İşin nefret söylemi boyutu ise cabası. Medya, tipik sansasyon avcısı, önyargı simsarı haliyle, bu kişileri, olası veya gerçek HIV statüleri üzerinden damgalayıp, hoşnutsuz toplumun kucağına atıyor. Afrika'dan, Eski SSCB'den gelen kişiler, hele bir de kadınsalar, medya için iştah kabartan birer "yem" olarak algılanıp, etiketlenip, pazarlanabiliyorlar. Eğer ateist olmasaydım, bunu yapan medya çalışanları için, "Allah'larından bulsunlar" derdim. Ne yazık ki, insanların acılarına canavarca yaklaşan manşetleri ve içerikleri nedeniyle, korkunç mahremiyet ihlalleri nedeniyle ne medya denetleme organlarından ne de mahkemelerden bir uyarı aldıklarını henüz duymadım.

Mülteci, sığınmacı ve göçmen grubunun yaşadıkları ile ülke içinde yerinden edilmiş insanların deneyimleri benzeşebilir. Türkiye'de sayıları milyonlarla ifade edilen, iç göçe zorlanmış kişilerin de, yabancı misafirhanelerine "tıkılmış", toplumsal yaşamdan tamamen tecrit edilmiş olmasalar da, bir şekilde benzer pozisyonda oldukları söylenebilir.

Cezaevi, tutukevi gibi diğer "kişi özgürlüğünün sınırlandığı" mekânlarda da olumsuz şeyler yaşanıyor. Suçlular zaten hem yasal hem kültürel olarak damgalanmış durumdalar. Üstüne üstlük, bulaşa karşı daha savunmasız olabiliyorlar. HIV tanısı almaları durumunda ise, sırf bu tanı nedeniyle, hücreye kapatıldıklarını biliyoruz. Aylarca hücrede tek başına kalan ve sadece HIV pozitif olduğu için burada tutulan insanlar var. Ya da arkadaşları tarafından izole edilen, darp edilen, tehdit edilen insanlar. Bu yüzden, cezaevlerinde, tutukevlerinde HIV ile ilgili -güncel bilgiye ve insan haklarına dayalı- eğitimler vermek şart. Hem tutuklular-hükümlüler hem de çalışanlar için. Her yaşam alanında olduğu gibi, salgına ve ona bağlı insan hakkı ihlallerine karşı mücadele edebilmek için, buralarda da tam demokrasi ve şeffaflık sağlanması şart.

Seks işçileri ve HIV/AIDS konusunda da söylenecek, farklı ya da benzer o kadar çok şey var ki. Bu gruba yönelik ayrıntılı çalışmalar yapan İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı'na topu atmak daha doğru (ve daha kolay) olacaktır, düşüncesindeyim. Ancak, mevcut önyargıları kırmak açısından şu üç bilgiyi sıklıkla vurgulamak gerek. Birincisi, her cinsel yönelimden ve cinsiyet kimliğinden seks işçisi, toplumun HIV ile ilgili en bilinçli kesimlerinden. Avrupa'da kamu otoritesi, bu gruba ayrımcılık yapmayı bırakıp, sorumluluğunu insan onuruna yakışır biçimde yerine getirmeye başladığında, grup içindeki yayılımın ve riskli davranışların oldukça azaldığı görülmüş. İkincisi, ne kadar çok seks işçisi mesleğini kayıtlı olarak, özgürce, kaçmadan, saklanmadan, ikiyüzlü genel ahlak bekçilerince yıpratılmadan ve bununla birlikte ayrımcılığa, damgalanmaya uğramadan icra edebilirse o kadar iyi. Seks işçiliğinin koşulları ne kadar iyileştirilirse ve ne kadar çok işçi, yasal koruma ve destek altında çalışırsa o kadar iyi. Öncelikle, seks işçileri ve bununla birlikte toplum sağlığı için iyi. Bu yaklaşım sonucunda, grubun sıklıkla karşılaştığı nefret suçlarında da azalma olması muhtemel. Üçüncü olarak, trans bireyler üstündeki dehşetengiz baskıyı kaldırırsak ve seks işçiliği onlar için zorunlu, iyice tehlikeli bir meslek olmaktan çıkarsa, zaten gözünü kan bürümüş nefretin odağında olan bu kişiler, hem HIV'den, hem "AIDS'li"[9] damgası yemekten, hem de diğer nefret suçlarına maruz kalmaktan kurtulacaklar, diye düşünüyorum.

Lezbiyen, gey, biseksüel ve trans dünya yurttaşları, gezegenin neredeyse her yerinde çok ciddi insan hakları ihlallerine uğruyorlar. Vahşice, göz göre göre, doğrudan veya saman altından su yürüten gizli fobikler tarafından dolaylı olarak. Hem yasal hem de kültürel olarak, pasif, agresif heteroseksist iktidarların hedefi halindeler. Bazı ülkelerde kısmen, şeklen de olsa kazanımlar elde edilmiş durumda; ki bu kazanımların bazıları da, LGBT'leri heteronormatif sisteme asimile etmekle eleştiriliyor.

Türkiye'de de LGBT'lere yönelik ayrımcılık sanki normal, meşru kabul edilebiliyor veya uç noktaya varabilen insan hakkı ihlalleri sayısız çeşitlilikteki LGBT kimliği gibi görmezden geliniyor. İleri demokrasi neferi AKP, evet doğru şeyler de yapıyor ama, konu LGBT'lere gelince, iş tersine dönüyor. Kendilerinin de sık sık beyan ettiği gibi, AKP'nin muhafazakârlığı tartışılmaz ama, demokratlığı ciddi şüphe götürür cinsten. Aslında bu kafa yapısının sadece AKP nezdinde muhafazakâr

9. "AIDS'li" ayrımcı, ötekileştirici bir sözcük. HIV ile yaşayanları kırıyor. Ayrıca, anımsayalım ki, HIV kontrol altında tutulduğunda kimse AIDS aşamasına gelmiyor. Hem gelse ne olur? Hangimiz "AIDS'li", ne fark eder?

demokratlara özgü olduğunu söylemek haksızlık olur. Soldan, sağdan, üstten, altan çok farklı politik anlayışlarda, ne zaman, nasıl, neden, kime karşı ortaya çıkabileceğini bilemediğimiz ölçülerde derin homofobi, bifobi ve transfobi mevcut. Sorumsuzluk hali sıradan. Ha, bir de, LGBT hak ve özgürlüklerini "en zayıf halka", "diğer" eşitsizliklerin yanında lüks, sırası gelmemiş" görenler var ki, bu sonuncuların sinikliği daha da kan dondurucu cinsten.

HIV/AIDS denince akla çabucak, büyük bir haksız karşı-kampanyanın kültürde bıraktığı kalıntılar nedeniyle LGBT'ler, özellikle geyler ve trans kadınlar gelebiliyor. Bu acımasız, fırsatçı, nefretle beslenen karşı kampanyanın başat mimarları, HIV'in ilk adının konulmaya başladığı 80'lerde ABD ve Avrupa'da güçlü konumda olan çeşitli muhafazakâr "demokratlar", Vatikan, kiliseler, Cumhuriyetçiler, Hıristiyan Demokrat Partiler ve bir ölçüde sinik sosyal demokratlar, olarak gösteriliyor.

Günümüz tıbbi koşullarına göre zaten çok sıkıntılı dönem 80'ler. Bir de, etik politik alanda "eşcinsel hastalığı" veya "zenci hastalığı" söylemi yaygın. İlk başta, doğru dürüst araştırma bile yapılmıyor. "Bırakınız ölsünler" mantığını seslendiren, "su testisi", "Tanrı'nın gazabı" gibi onursuz ifadeler kullanılırken gerçekten de on binlerce insan kaybediliyor. O dönemde Batı'da, HIV ve gey/trans kimlik kesişiminde, kişilere, yakınlarına, dayanışma halindeki sosyal yapılara, hatta kaybedilenlerin mezarlarına yönelik yoğun nefret suçları işlendiğini biliyoruz. 80'ler, gururlu/kibirli liberal demokrasilerin samimiyet ve sağlamlık sınavından geçemeyerek, AIDS nedeniyle, kâğıttan kuleler gibi paramparça olduğu yıllar olarak kabul ediliyor. Gelenekçi ya da modern heteroseksistlerin asırlardır biriktirdikleri örtük, açık nefret, ister söylem yoluyla ister aleni suça dönüşerek olsun, AIDS bahanesiyle, bir yanardağdan fışkıran ne yaptığını bilmez lavlar gibi, Afrikalıları, göçmenleri ve eşcinseller ile trans kadınların canlarını acıtarak yakıp geçiyor. Bugün bile internette "nefret suçu ve AIDS" taraması yaptığımızda karşımıza çıkan az sayıdaki örneğin çoğu yukarıda saydığım gruplarla, ekseriyetle de geylerle ilgili.

Toplum içindeki, dezavantajlı kılınan gruplardan önemli bir bölümü, "çoğunluk"a göre zihinsel ve fiziksel farklılıkları bulunması ve "çoğunluk"un yarattığı engeller nedeniyle "engelli" konumunda. Topluluğun içinde de yine kesişen kimlikler, engel tipi, derecesi, toplumsal cinsiyet, heteroseksist baskıcılık nedeniyle farklılıklar gözlenebiliyor. "Acıma" ile karışık ayrımcı sözlerden, basmakalıp, ikiyüzlü ve kalıcı çözüm üretmeyen, sorunun politik yönleriyle yüzleşmeyen, "haydi bu bayram da engellilere hayır yapalım" kafasıyla yaklaşılan bir topluluk

engelliler. Oysa, dünyaya getirdiğimiz neredeyse her şey, yeni engeller, ihlaller getiriyor yaşamlarına.

HIV/AIDS çerçevesinde de incinebilirler içinde yer alıyorlar. Eğitim, sağlık, adalet mekanizmalarından uzak tutuluyorlar. Kültürden de öyle. Bulaşa ve sonrasında yaşanabileceklere karşı daha savunmasızlar. Özellikle zihinsel engelli kadınların neler yaşadığına dair, tam olarak bilememekle birlikte, karamsar öngörülerimiz var.

Bütün bu sosyal eşitsizliklere eklenen, eklendikçe yaşanılan her insan hakları ve özgürlük ihlalini çoğaltan bir şey daha var: Yoksulluk. Ekonomik eşitsizlik. Ayrıntısıyla açıklamaya gerek yok. Yoksulluk öyle kanıksanmış, kimlik politikaları içinde bile öyle kenara itilmiş ki!.. Sağlığın, eğitimin, adaletin meta olduğu bir paradigmada yoksulluk, sofistike elitlerin arada bir dillendirdiği küstahlıklar dışında gereğince ele alınmıyor bile. Ya da bunu kafaya takmak, demode hayalperestlikle etiketleniyor. Gelir dağılımdaki eşitsizlik sürdükçe, halihazırda uğraştığımız sorunları veya bizi gelecekte bekleyen sosyal çatışmaları, gelmesi için onca uğraştığımız "fırsat eşitliği" perileri dışında birileri çözmeyi denemeyecek gibi görünüyor.

Karanlık bir tablo çizdiğimin farkındayım. Bu tablonun ne HIV ile yaşayanları ne de HIV ile ilgili endişeleri olanları korkutmamasını diliyorum. Testten, tanıdan kaçmaya hiç gerek yok. Herhangi bir tür cinsel ilişkiden de öyle. Çeşit çeşit kondom var. Kadınlar için ayrı erkekler için ayrı. Lütfen kondomdan, kayganlaştırıcıdan sıkılmayalım. Ayrıca, hiçbir insanı, hiçbir yaşam alanında, kondomsuz bırakmayalım. Türümüz, en olmadık yerlerde, zamanlarda, en olmadık kişilerle cinsel ilişkiye girme yeteneğiyle ünlü. Bu ünü bana bizzat geçen Mart tanıştığım kediler fısıldadı. Kısacası, Pozitif Yaşam Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Nejat Ünlü'nün deyişiyle, "kondom, yemek yemek için artık fark etmeden, düşünmeden kullandığımız çatal kaşık gibi olmalı". Hem, sürprizli, oyunlu çeşitlerine ek olarak başka bir sürü yararı da var kondom kullanmanın.

Bununla birlikte HIV, tıbben kontrol altına alınabilmiş durumda. Yaşasın ARV'ler ve bilinçli, şeffaf, açık toplum! Her gün yeni olumlu gelişmeler yaşanmaya devam ediyor. Sosyal engelleri aşmış, açık HIV pozitifler bizlere her gün yeniden insan onurunun asla yitirilmeyeceği gerçeğini müjdelemeye devam ediyor. Bakım, destek ve tedavide sorun yaşamayan HIV pozitifler, yaşamlarını umutla, modern tıbbın olanaklarından yararlanarak sürdürebiliyorlar. Pek çok ülkede salgın hızı düştü. HIV ile yaşam süreleri HIV negatiflerden sadece bir sene az olarak öngörülüyor. Sigara içenlerde bu olası fark 8-12 sene.

Dünyanın pek çok ülkesinde Birleşmiş Milletler önerileri baz alınarak yazılmış insan hakları standartları ve normlarına dayalı yasalar var veya hazırlık aşamasında. Pandemiye karşı mücadele için sadece HIV/AIDS'e özel düzenlemeler değil, ayrımcılıkla mücadele yasaları, nefret suçu yasaları, toplumsal cinsiyet yasaları da şart. Diğer herhangi bir yasal düzenlemede olduğu gibi bunlarda da LGBT'leri dışarıda bırakma fanatizmini gerçekleştirecek ve en önemlisi sorumluluğunu alacak politikacılar şunu kendi kendilerine tekrarlayarak sormalılar: Bahanelerim insanlığa karşı suç işlemek için yeterli mi? Bahaneler mülteci, sığınmacı ve göçmenleri dışlamak için de yetmez. Hiçbir insana, hiçbir nedenle yetmeyeceği gibi.

Ayrıntılı yasal düzenlemeler, HIV ile yaşayanların ilgili tüm süreçlere tam belirleyicilikle katılımının sağlanması durumunda da eksik kalacaktır. Kültür de dönüşmeli; zaten dönüşüyor da. Bu yazıda paylaştığım sorunlu yönler, tekrar tekrar vurguladığım gibi, virüsten değil, kültürden ve kötü yasal düzenlemelerden kaynaklanıyor. Yani bizden...

Birleşmiş Milletler'in HIV/AIDS ile ilgili en temel söylemini aklımızdan hiç çıkarmayalım: İnsan hakkı ihlalleri, ayrımcılık ve damgalama salgını durdurmaya ve kişilerin sağlığını korumaya yönelik çabalarımızın önündeki en büyük engel! Birleşmiş Milletler bunu tıbbi/bilimsel/pandemik referanslar üzerinden söylüyor. Bununla birlikte, politik olarak da vicdani olarak da bu yaklaşımın geçerli olduğunu biliyoruz, bilmeliyiz. Tıpkı diğer toplumsal sorunların çözümlerinde olduğu gibi.

Önce HIV ile yaşayanlara, sonra da Pozitif Yaşam Derneği'ne ve dernek danışmanlarına, bu değerli bilgileri edinmemizde *oynadıkları büyük rolden ve küresel HIV/AIDS ile insan hakları mücadelesindeki katkılarından dolayı naçizane teşekkürlerimi sunmayı görev biliyorum. Yolumuzu, vicdanlarımızı ve zihinlerimizi aydınlatıyorsunuz.*

REFERANS METİNLER

1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
2. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
3. Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi
4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
5. Milenyum Kalkınma Hedefleri
6. Birleşmiş Milletler HIV/AIDS Taahhüt Bildirgesi
7. Birleşmiş Milletler Güçlü Üçler Temel Prensipleri (Three Ones Principles)

8. Birleşmiş Milletler HIV ile Yaşayanların Geniş Katılımı Belgesi (GIPA Principles-Greater Involvement of People Living With HIV/AIDS)
9. Birleşmiş Milletler HIV/AIDS Politika Deklarasyonu 2011
10. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
11. Türkiye Hasta Hakları Yönetmeliği

Bir Nefret Nesnesi Olarak Başörtülü Kadınlar ya da Nefret Suçları Bağlamında Başörtüsü Problemi

Havva Yılmaz[1]

> Bütün yaptığım başıma bir örtü takmaktan ibaretti ama o andan itibaren ikinci sınıf bir vatandaş oluverdim. Bazılarından hakaret göreceğimi biliyordum tabii ama hiç tanımadığım kişilerin tam bir düşmanlığına maruz kalmak... İşte bunu beklemiyordum...
>
> Yvonne Ridley

1. 1986 İstanbul doğumlu. Başörtüsü yasakları nedeniyle dört yıl ara verdiği hayatına 2009'dan beri Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi'nde devam ediyor. Çeşitli sivil toplum örgütlerinde gönüllü aktivist olarak çalıştı. 2008'de hükümetin başörtüsü yasağını kaldırma girişimleri sırasında yaşanan "bildiriler savaşı"na arkadaşlarıyla beraber "Henüz Özgür Olmadık" bildirisiyle dahil oldu. Daha sonra bildirinin ruhuna uygun bir şekilde derlenen ve Hayy Yayınları tarafından basılan aynı isimli kitabın da üç yazarından birisidir. Ayrıca çeşitli gazetelerin yorum sayfalarında yazıları yer almaktadır. 2008'de *The New York Times* gazetesi tarafından kendisiyle yapılan röportaj Türkiye'de de ses getirmiştir.

Giriş

Nefret suçu (*hate crime*) kavramsallaştırması, literatürde yaygın bir şekilde kullanılan birçok kavram gibi, ortaya çıktığı günden bu yana sürekli kapsamını genişletmektedir. Başlangıçta, fiili saldırıları engellemek üzere ve daha çok ABD'de yaşayan Yahudileri korumak amacıyla ortaya atılan ve aynı amaca binaen 1985'te ilk defa ilgili yasaların çıkmasına neden olan kavram, zamanla genişlemiş ve her türlü önyargıya dayalı fiili ve sözlü saldırıyı bünyesine dahil etmiştir (Ataman ve Cengiz, 2009, s.6). En son Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) yaptığı tanıma göre nefret suçu, "mağdur, mülk ya da suçun hedefi bir grupla gerçek ya da edinilmiş bağlantısı, ilgisi, ilişkisi, destekçisi ya da üyesi olduğu için seçilerek, mülke ya da kişiye karşı işlenen herhangi bir suçu kapsamaktadır". Yine AGİT'e göre suça maruz kalan grup üyeleri gerçek ya da edinilmiş ırk, ulus ya da etnik orijin, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, fiziksel ya da zihinsel engellilik, cinsel kaynaklı ya da diğer benzer unsurlara sahip kişilerden oluşabilir (Ataman ve Cengiz, 2009, s.7). Yani, ırkı, rengi, etnik kökeni ya da uyruğu, dini, cinsiyeti vb nedeniyle herhangi birine yönelik işlenen cezai suçlar, *nefret suçu* olarak kabul edilmektedir. Bu haliyle nefret suçu kavramı, günlük hayatta çok daha geniş bir karşılık bulma imkânına sahip olsa da, hâlâ kavramın kapsamına dahil edilemeyen, henüz tartışmaya açılmamış bazı mevzular da yok değil.

Bu konuda ilk akla gelen konulardan birisi de başörtüsü meselesidir. Gerek nefret suçu kavramıyla dahi yeni yeni tanışan ve henüz herhangi bir nefret yasasına sahip olmayan Türkiye'de gerek kavramın doğduğu Amerika ve nefret suçunu yasal olarak kabul eden Avrupa ülkelerinde, başörtüsü problemi henüz bir nefret suçu olarak değerlendirilmemektedir. Bunda en önemli etken elbette öncelikle başörtüsü probleminin hâlâ tam olarak bir ayrımcılık, bir haksızlık olarak kabul edilmemiş olmasıdır. Bazı spesifik örneklerde mağduriyetin hukuki olarak kabul edildiği görülse de, başörtüsü yasaklarının genel anlamda bir hukuksuzluk olduğu henüz kabul edilmemiştir. Nefret suçunu yasal muameleye tabi kılan ülkelerde başörtüsü probleminin Türkiye'deki kadar kronik bir hal almamış olması ve problemin İslamofobi, zenofobi, cinsiyetçilik vb sorunların bir parçası olarak görülmesinin de diğer etkenler olduğunu söyleyebiliriz. Ben de bu çalışmada Türkiye'de henüz tartışılmaya başlanan nefret suçu kavramının başörtüsü problemiyle ilişkisini inceleyerek, başörtülü kadınlara yönelik nefreti çeşitli örnekler üzerinden analiz etmeye çalışacağım.

Öncelikle şunu belirtmekte yarar var: Nefret, insan psikolojisinin bir parçası olarak tek başına yadsınması gereken bir duygu değildir. Ancak örneğin sinek vızıltısından, araba gürültüsünden, ter kokusundan, pembe ayakkabılardan nefret etmekle, "pis Araplar"dan, "dönek Yahudiler"den, "bölücü Kürtlerden" vs nefret etmek arasında çok önemli bir fark var. İkinci kısımdaki örnekler, içinde birçok önyargıyı barındıran kategorizasyonlara ve özcü genellemelere dayanmaktadır. Mesela, Arapların *pis* olduğu önyargısı, yeryüzündeki bütün Arap etnik kimliğine sahip insanları doğrudan *pis* olarak etiketlemekte ve bu insanları sadece bu farz edilen özelliklerine *indirgemektedir*. Neticede ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Arap, eşittir pis! Dolayısıyla, "pis Araplar"dan nefret etmek, bütün Arapları bir nefret nesnesi haline getirmekte ve bu nefretten doğabilecek her türlü zarar verici eyleme hedef kılmaktadır.

Arapların "pis", Yahudilerin "dönek", Kürtlerin "bölücü" olduğunu iddia eden önyargılar, elbette birçok tarihsel, ideolojik, politik veya sosyolojik olgulara dayandırılabilir. Ancak temelde bu tür kategorizasyonların toplumsal hayatta sık sık karşımıza çıkmasının nedeni, toplumsal bir *norm* belirleme ihtiyacıdır. Özellikle, modern ulus-devletlerin kurulmasının ardından ve tam da bu modernizasyon sürecinin bir gereği olarak bu ihtiyaç daha belirgin bir şekilde toplumsal hayata egemen olmuştur. Weber, modern bürokrasinin gelişimini bilimin ve teknolojinin gelişimiyle beraber bir *rasyonalizasyon* süreci olarak ele alır. Weber'e göre bu gelişmeler toplumun da *rasyonalize* edilmesini beraberinde getirmiştir. Bu, toplumsal hayatın *verimlilik* (*efficiency*) esasına ve teknik bilgiye göre organize edilmesi anlamına gelmektedir (Giddens, 2006, s. 19). Başka bir deyişle toplumun bir mühendis edasıyla, söz konusu esaslara göre *inşa edilmesidir* söz konusu olan. Modern devletin iddiası da budur zaten. Bu yüzden başta siyasal sistem ve bunun en görünür olduğu bürokratik alan olmak üzere dil, din, ırk vb toplumsal faktörler standardize edilerek en *rasyonel* hale getirilmektedir.

Başörtülü kadınlara yönelik nefretin en önemli nedeni, işte bu standardize etme kaygısıyla ilgilidir. Toplumun standardize edilebilmesi için *normal* olan ile *patolojik* olan arasındaki farkın belirlenmesi gerekmektedir. Yani toplumun birtakım kategorilere ayrılması ve normun dışında kalan tüm kategorilerin toplumsal hayatın da dışına itilmesi gerekmektedir. Türkiye özelinde konuşursak, başı açık, sarışın, döpiyesli, tayyörlü "Cumhuriyet Kadınları"nın temsil ettiği norma uymayan

başörtülü kadınların, kamusal alanda yeri yoktur örneğin. Başındaki örtüyle doktor olmaya, avukat olmaya çalışan bir kadın kendisinden nefret edenler için sadece patolojik olanı temsil etmektedir. Çünkü modern, laik, çağdaş, Batılı "hayat tarzı"na uygun bir giyim biçimi değildir. Aksine, dini, gerici ve ataerkil olanı sembolize etmektedir. Bu noktada kurulan laik-dini, modern-gerici gibi dikotomiler dahi bu norma göre belirlenmektedir.

Türkiye'de, başörtülü kadınları patolojikleştirerek toplumsalın dışına atma çabasını ortaya koyan en bariz örneklerden birisi 2007'de yaşanan cumhurbaşkanlığı krizidir. Bu süreçte, Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olmaması için koparılan kıyametin en önemli nedeni eşinin başörtülü bir kadın olmasıydı. Köşkte başörtülü bir *first lady* görmek, dünyanın geri kalan kısmına karşı başörtülü (kendi ifadeleriyle "türbanlı") bir *first lady* tarafından temsil edilmek, bir grup insan için "vatanın elden gitmesi", "ülkenin bölünmesi" ve "laik rejimin değişmesi" ile eşanlamlıydı. Çünkü normun dışına çıkmak *düzen*in bozulmasıyla aynı manaya gelmekteydi. Nitekim ünlü Cumhuriyet Mitingleri'ni düzenleyenler, "laik düzen"i korumak için ellerinden geleni yapacaklarını beyan etmekteydiler.[2]

Başörtülü bir cumhurbaşkanı eşinin laik düzen için böylesi büyük bir tehlike arz etmesi, başörtüsünün, dolayısıyla başörtülü kadınların ne kadar patolojikleştirildiğini de göstermektedir. Öyle ki, tertip komitesinden Türkan Saylan, Çağlayan Mitingi sırasında Çankaya'da "laik Cumhuriyeti içine sindirmiş, çağdaş bir çift" istediklerini söylerken açıkça "bu ülkenin asılları"nın onayı olmayan bir cumhurbaşkanlığı seçimini hukuki kabul etmediğini belirtebilmişti.[3] Bu şekilde, mitinge katılanlar nezdinde laik-çağdaş yaşam tarzına sahip olanları ülkenin asli vatandaşları, yani *normal* olanları, geriye kalanları ise Hayrunnisa Gül'ün başörtüsünden yola çıkarak ülkenin asli olmayan vatandaşları, yani *patolojik* olanları diye kategorize edebilmiştir. Bütün bu tartışmaların sadece bir cumhurbaşkanı adayının *eşi* için yapılıyor olması ise patolojikleştirmenin derecesini ortaya koyması bakımından oldukça anlamlıdır. Başörtülü bir kadın o kadar normun dışında görülüyor ki, toplumdaki statüsü *eş* kontenjanından bile tartışmalı, hatta kabul edilemez olarak düşünülüyor.

Benzer bir şekilde, 2006'da Canan Arıtman, "başörtülü başbakan eşi" Emine Erdoğan'a gönderdiği açık mektupta Emine Erdoğan'ın

2. Bkz. 26 Nisan 2007 tarihli *Hürriyet* gazetesinde "Türbanlı First Lady'ye Kadınlardan Büyük Tepki" başlıklı haber.
3. Konuşma metni için bkz. www.14nisan.gen.tr

"giyim tarzının Türk halkını temsil etmediğini", "modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kadınları"nın "tesettürsüz, çağdaş, Batılı giyim tarzını benimsediğini", Erdoğan'ın "Türk kadınının yurtdışında yanlış tanıtılmasına, aşağılanmasına, eleştirilmesine ve ülkemizin geri kalmış, gerici olarak algılanmasına neden olduğunu" belirterek kendisinden "çağdaş, Batılı bir Türk kadını gibi olması"nı, olamayacaksa da "evde oturmasını" istemişti. Üstelik, bunları söylerken "Türk kadınlarının artık sabrı kalmadığını" ifade ederek Erdoğan'ı "on binlerce tazminat davası" ve "davranış ceza davası" ile tehdit etmişti.

Nefretin Gerekçelendirilmesi: Önyargılar

Arıtman'ın "çağdaş Türk kadınları adına" yazdığı mektup, başörtülü kadınların nasıl normun dışına atılarak patolojikleştirildiğini göstermenin yanı sıra, başörtülü kadınlara yönelik nefret söyleminin dayandığı temelleri de ortaya koymaktadır. Her nefret söyleminde olduğu gibi bir grubu patolojikleştirmenin birtakım önyargılara dayanması ve sonucunda da bazı pratikleri beraberinde getirmesi gerekmektedir. Arıtman'ın Erdoğan'ı patolojikleştirirken kullandığı argümanlar da bu noktada içinde birçok önyargıyı barındırmaktadır. Tahmin edilebileceği gibi bu önyargılar sadece Arıtman'a özgü olmayıp, günlük hayatta birçok spesifik örnekle karşımıza çıkabilmektedir.

Örneğin, Arıtman'ın "modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kadınları"nın "tesettürsüz, çağdaş, Batılı giyim tarzını benimsediği" yönündeki iddiası, modernliğin ve çağdaşlığın "tesettürsüz", yani başı açık olmak, "Batılı" gibi giyinmek olduğu önyargısına dayanmaktadır. Arıtman'ın modern ve çağdaş olanı başı açıklığa eşitleyen bu ifadeleri ile Konya'nın Yalıhüyük ilçesinde Doktor Erol Eren'in başörtülü olduğu için muayene etmediği hastasını azarlarken söylediği "Biraz çağdaşlaşın" cümlesi bire bir örtüşmektedir.

Yine Arıtman'ın Erdoğan'ın "Türk kadınının yurtdışında yanlış tanıtılmasına, aşağılanmasına, eleştirilmesine ve ülkemizin geri kalmış, gerici olarak algılanmasına neden olduğu" yönündeki iddiaları başörtülü olmanın geri kalmışlıkla, dolayısıyla aşağılanmışlıkla eşanlamlı olduğu önyargısının bir ifadesidir ve benzer ifadeleri, başörtülü kadınları Arabistan'a göndermeyi teklif eden Süleyman Demirel'den tutun da eylemlerinde "Türban irtica bayrağıdır!" yazılı pankartlar açan ADD üyelerine kadar birçok ağızdan duymak mümkündür.

Başörtülü kadınları patolojikleştirmenin Arıtman'ın ifadelerinde yer alan bu tür veya bunlara benzer birçok "gerekçesi"yle günlük hayatta sık

sık karşılaşmak pek ilginç olmayacaktır. Ancak nefret suçlarına giden yolda patolojikleştirmeden sonraki adımlar çok daha önemlidir. Buraya kadar verdiğimiz örnekler büyük ölçüde üniversitelerde ve kamu kuruluşlarında uygulanan, hatta şu günlerde nispeten hafiflemiş bir uygulama olan başörtüsü yasağından beslenen problemler olarak görülebilir. Ya da bir çeşit merkez-çevre mücadelesinin aşamalarından birisi olarak okunabilir. Belki de, bugüne kadar zaten keyfi uygulamalarla hayat bulan yasak, günün birinde tamamen hayatımızdan çıktığında ya da çevre ile merkez arasındaki gerilim tamamen sona erdiğinde bu sorunlar da aşılabilir. Arıtman gibi örneklerin gittikçe marjinalleşmesi ya da irtica, çağdaşlaşma gibi argümanların eskisi kadar itibar görmemesi de bunun bir işareti olarak görülebilir. Fakat bunca yıldır beslenen patolojikleştirmenin etkilerinin silinmesi için sanırım çok daha fazlasına ihtiyacımız var. Zira tüm bu problemlerin sınırlarını aşmış ve toplumun her katmanına farklı boyutlarda sirayet etmiş bir çeşit başörtüsü ırkçılığıyla karşı karşıyayız artık. Amerika'da zencilere yönelik korkunç saldırılarıyla tanınan Ku Klux Klan örgütünün zencilerin haklarını kazanmaya başladığı bir dönemde ve tam da bu haklara, özgürlüklere ve zenci-beyaz eşitliğine karşı oluşmuş bir örgüt olduğu düşünüldüğünde çok da ilginç bir durum değildir bu.

Patolojikleştirmenin Bir Sonraki Adımı Olarak Şeyleş-tir-me

Lukács, Marks'ın *yabancılaşma*nın aşamalarından birisi olarak gördüğü şeyleşmeyi (*reification*) ekonomik bağlamından daha soyut bir düzleme taşıyarak toplumsal ilişkilerin eşyalar arasındaki tecessümü olarak yorumlar. Ekonomik düzlemde mübadele değerini kullanım değerinden uzaklaştırarak meta fetişizmini mümkün kılan şey, *yani* nesnelere atfedilen soyut "değer"lerdir. Ancak asıl önemli olan bu değerlerin evrensel, yani *nesnel* oluşu, daha açık bir ifadeyle egemenlerin belirlediği fiyatın herkesçe kabul edilişidir. Elbette burada söz konusu olan tümüyle metalar arası bir ilişkidir. Şeyleşme ise bizzat insanın da metalaştığı ve nesnel mübadele değerleriyle toplumsal ilişkilerin belirlendiği bir süreci işaret etmektedir. Başka bir deyişle somut ve soyut her şeyin *nesnelleşmesi*, hayali bir evrensel değerler bütünün oluşması demektir (Balibar, 2003, s. 94-95). Yani meta fetişizminin benzer süreçler eşliğinde toplumsal olan hemen her konuda işleyişini ifade etmektedir.

Lukács'ın bu teorisini Arendt'in totalitarizm analizleriyle beraber okumak mümkündür. Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*'nda*, totalitarizmin "herkesin eşit ölçüde fuzuli olduğu", "insanların kolayca

birbirlerinin yerine geçebilecekleri bir dünya yaratmayı" amaçladığını belirtir. Arendt'e göre aslında hepimiz "dünyayı değiştirme potansiyeli" taşımaktayızdır ve tam da bu nedenle totalitarizmin hedefindeyizdir (Yumul, 2008, s. 16). Bu noktada şeyleşme, ötekini, yani *patolojik olanı* nesnelleştirme/nesneleştirme süreci olarak okunabilir. Totalitarizmin çeşitli toplum mühendisliği projeleriyle inşa ettiği *düzen* ancak patolojik olanın bu şekilde nesneleştirilip toplumsalın dışına itilmesiyle tehlikelere karşı *korunabilir*. Böylece Arendt'in bahsettiği potansiyel de kolaylıkla yok edilebilecektir.

Başörtülü kadınların maruz kaldığı şeyleş*me*yi bu bağlamda patolojikleştirmenin bir sonraki adımı olarak okumak mümkündür. Toplum patolojik birer vaka olarak tüm başörtülü kadınları bir şeye, başlarındaki örtüye indirger ve onlara kendi uygun gördüğü ismi verir: *türbanlı*. Bu öyle bir isimdir ki, artık başını örten her kadın, bu yaşam pratiği dışında geriye kalan tüm özelliklerini (kadın olmak, genç veya yaşlı olmak, fakir ya da zengin olmak vb gibi) kaybeder. Buna kendi adı da dahildir. Çünkü artık onun adı "türbanlı"dır. Onun söyleyeceği, yapacağı her şeyi ondan önce söylemiş ve yapmıştır "türban"ı. Bunların üstüne söyleyeceği veya yapacağı her şey ancak "türban"ının söylediklerileyle beraber okunup anlaşılabilecek şeylerdir. Mesela bir "türbanlı" doktor olmak istediğinde bu *sıradan* birinin doktor olmak istemesiyle aynı şekilde değerlendirilebilecek bir şey değildir. Çünkü bir "türbanlı" ancak kötü bir niyetle isteyebilir doktor olmayı. Bu yüzden "türbanlı" biri doktor olmak istiyorsa kesinlikle erkek hastalara bakmayacaktır, toplum bundan emindir. Ya da hukuk okumak istiyorsa örneğin, kesinlikle adil davranmayacaktır. Çünkü bütün "türbanlılar" böyledir. Çünkü "türban" böyledir.

Sanırım, bu konuda İngiliz gazeteci Yvonne Ridley'in başından geçenler ne demek istediğimi daha iyi bir şekilde açıklamama yardımcı olacaktır. Yvonne Ridley, 11 Eylül'ün ardından Afganistan'a gizlice girdikten sonra rehin alınan, *Sunday Express* gazetesi muhabiri. Taha Kıvanç'ın aktardığına göre[4], Ridley, serbest kaldıktan sonra kendisini rehin alanlara verdiği sözü tutarak İslam'ı inceler ve Müslüman olmaya karar verir. Ancak bu kararı ona umduğundan daha pahalıya mal olur. Çünkü önceleri zor gelse de bir Müslüman olarak başını örtmesi gerektiğini bilmektedir. Nitekim bir gün öyle de yapar ve o günden sonra hayatındaki asıl değişiklikler başlar. Örneğin, eskiden kendisini tebessümle karşılayan taksi şoförleri değil tebessüm etmek, yüzüne bile

* *Totalitarizmin Kaynakları*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yay., 2009. (y.h.n.)

4. Bkz. 16 Aralık 2004 tarihli *Yeni Şafak* gazetesi.

bakmıyordur artık. Hatta soğuktan tir tir titrerken dahi arabalarına almamaktadırlar. Başka bir gün iyi İngilizce bildiği için tebrik edilir. Gittiği restoranlarda, garsonlar kendisine işitme ve anlama engelli muamelesi yapmaktadır. Yanında başı açık bir arkadaşı varsa ona Ridley'in velisi gibi davranmaktadırlar. Onun ne yiyeceğini arkadaşına/velisine sormaktadırlar mesela.

Ridley, başını örttükten sonra yaşadıklarını başını örtmeden önceki hayatıyla karşılaştırarak, insanların kendisine "sanki artık gerçek biri değilmiş gibi..." davrandıklarını ifade ediyor. Çünkü o artık başındaki örtüye *indirgenmiş* bir kadındır. Onu iyi İngilizce konuştuğu için tebrik edenler onu indirgedikleri şeyden daha fazlasını yaptığını düşündükleri için tebrik etme ihtiyacı duyuyorlar. Başını örtmeden önce İngilizce bilmesi onun sıradan bir özelliği olabiliyorken, başörtülü bir kadın olarak onu tanıyanlar için İngilizce bilmesi, onu diğer başörtülülerden ayıran, *müstesnalaştıran* bir özellik oluvermektedir.

Ridley'in müstesnalaşması bir taraftan da geride kalanların *homojenleşmesini* işaret etmektedir. Şeyleş-tir-menin amacı başını örten tüm kadınları *nesneleştirmek* olduğu için başörtülü kadınların tüm öznellikleri de bilinçli bir şekilde yok sayılmaktadır. Özellikle başörtüsü probleminin ülke gündeminin ilk sıralarına yerleştiği dönemlerde kullanılan dil bu nesneleştirmeyi bariz bir şekilde ortaya koyar. Bu dönemlerde "türban" tüm başörtülü kadınları ifade eden bir isim olarak kullanılır ve "türbanlı" dahi denmez. Çünkü "türbanlı" türbanı takan/kullanan özneyi bir parça hatırlatabiliyorken, "türban" tek bir cismi ya da örgütlü bir topluluğu çağrıştırmaktadır. Adeta "türban" adında aynı çeşit üniformalar giyen, tek tip, yekpare bir grup vardır karşımızda ve elbette tek amaçları *düzeni* bozmak, rejimi değiştirmek, toplumu ifsat etmektir.[5] Bu noktada yapılacak şey elbette bellidir: Düzeni korumak için toplumu bu *pisliklerden* arındırmak...

Toplumu Samsa'lardan "Temizleme" Harekâtı Olarak Başörtüsü Nefreti

Baumann'ın *bahçecilik çağı* ile literatüre armağan ettiği hakikat, bize bu "temizlik" ve "düzen" aşkının Holocaust'a giden sürecin en önemli yapıtaşı olduğunu söyler. Holocaust mantığı basitçe şudur: Bahçende düzen istiyorsan, onu yabani otlardan temizlemelisin. Başörtüsü meselesine uyarlarsak; modern-laik yaşam şeklinin normlarına uymayan tüm patolojik unsurları toplumun dışına atmalısın. Üstelik Baumann'a

5. "Türban bir üniformadır" mealinde cümleler Deniz Baykal, Emin Çölaşan, Erol Manisalı gibi birçok isim tarafından bizzat ifade edildiği gibi, Onur Öymen tarafından Nazi gömleğine benzetildiğini de hatırlamakta yarar var.

göre, bu "kusursuz bir bahçenin yapılması ve korunması" için gerçekleştirilen diğer etkinliklerden farklı değildir aslında. Toplumu inşa edilen bir bahçe olarak kabul eden tüm bakış açıları, bir *düzen kurmak* için kaçınılmaz bir şekilde bazı grupları toplumun ayrık otları olarak belirlemek zorundadır (Bauman, 2007, s. 129). Ve ayrık otlarına yapılacak muamele bellidir:

"Bunlar, diğer yabani otlar gibi ayrılmalı, kısıtlanmalı, yayılmaları önlenmeli, yerinden çıkarılmalı ve toplum sınırlarının dışında tutulmalıdır; tüm bu yollar yetersiz kalırsa öldürülmelidir" (s. 129 -130).

Başörtülü kadınlara yönelik nefreti bu bağlamda bir temizlik hareketi olarak okumak mümkündür. 2008'de İzmir Çeşme'de yaşanan bir olay bu konudaki en sarih örneklerden birisidir. Olay şu şekilde cereyan etmiştir: Hatice Şenocak adında bir öğretmen, çocuklarıyla birlikte denizde yüzmekte iken sonradan adının Birsen Pehlivan olduğunu öğrendiği bir "asker eşi" tarafından saldırıya uğrar. Pehlivan'ın yanında arkadaşları da vardır ve onlar da bu sözlü ve fiziksel saldırıya iştirak ederler. Bu sırada Şenocak'ın "Bari çocuğu sahile çıkarayım" çağrısını bile dinlemeyecek kadar gözleri dönmüştür üstelik. Saldırının gerekçesini ise Pehlivan'ın şu sözleri özetlemektedir: "Örümcekler, utanmıyor musunuz denizi kirletmeye, Atatürk Cumhuriyeti'ni kirletiyorsunuz." Pehlivan'ın arkadaşlarına "Hadi boğalım" diyerek Şenocak'a saldırmış olması, biraz ileride yine haşemayla yüzen Şenocak'ın kuzenine de "Seni de boğmaya geleceğim" diye tehditte bulunması, saldırının amacının tamamen yok etmek üzere olduğunu da ortaya koymaktadır.[6] Pehlivan, bu şekilde denizi haşemalılardan, "Atatürk Cumhuriyeti"ni ise başörtülü kadınlardan, kendi ifadesiyle "örümcekler"den temizlemeyi hedeflemektedir. Böylece, tüm yabani otlardan arındırılmış *tertemiz* bir bahçede yaşayabilecektir.

Başörtülü kadınları Arabistan'a veya İran'a gönderme merakının altında yatan neden de aynı *temizlik* merakından doğmaktadır. Bu ülkede doğmuş, büyümüş olsa da başını örten bir kadının *burada* yaşamaya hakkı yoktur. Çünkü bu anlayışa göre, başörtüsü takmak "bir insan hakkı" değildir.[7] Olsa olsa Kafka'nın Gregor Samsa'sı gibi bir *böceğin* hakkı olabilir. Bütün böcekler de zaten ya İran'da ya da Arabistan'da yaşamalıdır. Başka bir deyişle bu *bahçe*de onların yeri yoktur. Modern-laik-Batılı yaşam tarzının normunu aşmakla "onlar" Samsa misali bir *dönüşüm*ü gönüllü olarak kabul etmiş, dolayısıyla önce tecrit edilip

6. Bkz. 07.08.2010 tarihli *Zaman* gazetesi.
7. Bu görüş, İlhan Selçuk'un 43. Hacı Bektaşi Veli'yi Anma törenlerindeki konuşmasından, Türkan Saylan'ın verdiği demeçlere kadar birçok kez dile getirilmiştir.

odaya kilitlenmeyi, tüm gözlerden özenle saklanmayı, yine de ısrarla görünmez olmayı reddederlerse de ölüme terk edilmeyi hak etmişlerdir. Bu noktada, Doktor Cevahir Çağlar olayında görüldüğü gibi, bir babanın başını örttüğü için kızını öldürmesi dahi sıradan bir olaydır.[8] Çünkü babanın yaptığı, tıpkı Samsa'nın babası gibi, sadece ailenin geri kalanını böcekleşmiş çocuğundan korumaktır. Bu bir tarafıyla onun sorumluluğudur da. Tıpkı Holocaust sırasında toplumsal düzenin devamı için kendi "basit" görevlerini yerine getiren bürokratlar, mühendisler, memurlar gibi. Bu noktada etik olanın sorgulanması Baumann'a göre zordur. Çünkü insanlar kendi eylemlerinin neden-sonuç ilişkisi üzerine "fazla kafa yormak" istemezler. Bunun yerine, belki de hayatlarında hiçbir zaman gerçek bir ilişki kurmadıkları, yaşamlarının herhangi bir bölümünde böyle bir ilişki kurmak için çaba sarf etmedikleri insanlardan nefret etmek çok daha kolaydır ne de olsa.

Sonuç Yerine

Kısaca toparlamak gerekirse, henüz bir nefret suçu olarak kabul edilmiş olmasa da başörtülü kadınlara yönelik hakaretten cinayete kadar varan her türlü sözlü ve fiziksel saldırı, toplumsal bir nefretten beslenmektedir. Hem Türkiye'de hem de Avrupa'da uygulanan başörtüsü yasaklarının başörtülü kadınların patolojikleştirilmesinde, dolayısıyla nefretin meşrulaşmasında ve artmasında büyük payı vardır. Yasakları da meşrulaştıran bir toplumsal arka planın varlığı da göz ardı edilemeyecek şekilde ortadadır. Modern dünyanın toplum mühendisliğine dayanan totaliter altyapısı, sadece siyasal sistemleri değil, kaçınılmaz bir şekilde toplumsalı da aynı standart, bürokratik biçimlere sokmaktadır. Her toplum, bir şekilde kendi WASP'ını üreterek, bu kriterlere uymayan tüm toplumsal grupları ötekileştirerek toplumsalın dışına atmaktadır. Ancak bu dışlama süreci, beraberinde sayısız önyargıyı ve bu önyargıların beslediği bir nefreti doğurmaktadır. Başörtülü kadınların yaşadıkları, bu bağlamda, devlet eliyle uygulanan yasakları ve bu yasakların uygulama alanlarını dahi aşan bir tür ırkçılığa doğru evrilmektedir. Türkiye'de bugün üniversitelerdeki yasakların büyük çoğunluğunun uygulamada kalkmış olmasına rağmen, hâlâ toplumsal nefretin sürdüğünü gösteren olayların yaşanıyor olması[9] da bu iddiayı doğrular niteliktedir.

---

8. Bu olayda Ali Rıza Çağlar'ın kızını "tarikat" gerekçesiyle öldürmesi basın tarafından cinayetin tek nedeni olarak lanse edildi. Bu noktada, olayın içyüzü ne olursa olsun bizzat bu dilin cinayeti meşrulaştırma gücü bile başörtülü olmanın nesneleşmeyi ve öldürülmeyi nasıl kolaylaştırdığını işaret etmesi açısından oldukça önemlidir.

9. *Balıkesir'de okul dışında başını örten ilköğretim öğrencilerinin öğretmenleri tarafından uğradıkları saldırı bu konuda örnek gösterilebilir.*

KAYNAKÇA

Ataman, H. & O. Kemal Cengiz (2009), *Türkiye'de Nefret Suçları*, Ankara, İnsan Hakları Gündemi Derneği.

Giddens, A. (2006), *Sociology*, Cambridge, Polity Press.

Balibar, E. (2003), *Marx'ın Felsefesi*, İstanbul, İletişim Yay.

Yumul, A. (2004, Kasını-Aralık-Ocak), "Kafka'nın Kehanetleri, Arendt'in Tanıklıkları", *Doğu-Batı*, 30, s. 11-22.

Bauman, Z. (2007), *Modernite ve Holocaust*, İstanbul, Versus Yay.

Cezaevleri ve Nefret Söylemi

Zafer Kıraç[1]

Cezaevlerindekilere yönelik nefret söylemi veya nefret suçları üzerine ne yazık ki ülkemizde yapılmış ne bir çalışma ne de bu konuda çalışma yürüten bir sivil toplum örgütü mevcut. Türkiye'de varolan İnsan Hakları temelinde çalışan sivil toplum örgütlerinin halihazırda bu konuda bir çalışma yapacakları yönünde bir emare de ufukta görünmüyor.

Bu konuda iki temel yaklaşımın göze çarptığını söyleyebilirim.

Birincisi, daha Sol bir taraftan bakış; cezaevlerinde bulunan herkes sanki Ahmet Arif ya da Nazım Hikmet, herkes dışarı çıksın gibi bir yaklaşım: "Hücreleri parçala hapisler boşalsın, herkese özgürlük...." Bu durumda Ogün Samast'ın serbest kalmasını kim izah edecek Rakel Dink'e ya da katilin salıverilmesini çocuğunun kafası testereyle kesilmiş anneye ya da tecavüze uğramış 17 aylık bebeğin annesine.

1. Ceza İnfaz Sistemi'nde Sivil Toplum Derneği Yönetim Kurulu Başkanı.

İkincisi, daha Sağ kutuptan bir yaklaşım; hepinizin malumu: "Niye besliyoruz da asmıyoruz". Ya da içeridekilerin çoğunun kendilerini "KADER KURBANI" olarak tanımlamaları; yani orada olmalarıyla yüzleşmemeleri ve iktidarların da ara sıra kendilerince getirdikleri AF.

Henüz ülkemizde durum ABD ve Avrupa'daki kadar kötü olmasa da, cezaevinde bulunan mahpuslar Türkiye'de aslında daima nefret söyleminin hedefi olan bir grup; kimi zaman acıyarak bakılır ama genelde yok sayılırlar.

İsterseniz Türkiye'deki durumu, bazı rakamlarla belli bir çerçevede gözden geçirelim:

Bugün itibariyle cezaevlerinde bulunan mahpus sayısı 124.226. Bunların yaklaşık %46'sı tutuklu, yani dava süreci devam ediyor. Henüz suçlular mı değiller mi belirsiz ama içerideler, hem de yıllarca; az buz değil, 14 yıldır yatan var (Bu oran Avrupa'da ortalama %15 civarı).

Toplam mahpus içinde kadın sayısı 4.000, çocuk sayısı 3.000 civarında.

Cezaevleri sorunu toplumda gerçekçi bir yerden, bilgiye dayalı ve sorun çözücü bir biçimde ele alınamıyor.

En olumsuz koşulları barındıran F Tipi cezaevleri bile iki uçta tartışıldı. Devlete göre 5 yıldızlı otel, örgütlere göre ise tabutluk bunlar. Temel yaklaşım, içeridekilerin burnunun sürtülmesi yönündeydi.

Cezaevi meselesi toplumsal ve çok uçlu bir meseledir. Bir ucunda kamunun, diğer ucunda sadece içeridekinin olduğu bir durum olmadığından, çözümü de yine ancak bütün toplum birlikte üretebilir.

Cezaevindekiler kamunun insafına bırakılmıştır. Her iktidar kendi kafasına göre cezaevlerini biçimlendirmeye çalışmaktadır. Bu çalışmalar tartışılmış, planlanmış ve uluslararası insan hakları kuralları açısından kabul edilebilir bir çerçevede yürümemektedir.

Çok ünlü bir gazeteci, ceza indirimiyle bazı tahliyeler olunca, "50 bin katil aramızda yarın" diye bir başlık atmıştı yazısına.

Seçimlerde, içeride 70 bin oy verecek insan var; ancak siyasiler bile ilgi göstermedi bu oylara; oyları da değersizdi çünkü içerideydiler.

İşadamları, projelere sponsor olmuyorlar zira ürünleriyle mahpusların bir arada bulunmasını istemiyorlar.

Daha önce bir yasa vardı, eski mahpus çalıştırma yasası; kaldırıldı. Çünkü işlemiyordu, maaşını bankaya yatırıp gelme diyordu işveren mahpusa.

İçerideki mahpus da hal böyle olunca kendisini "kader kurbanı" olarak tanımlıyor, zamanını doldurup çıkmayı gözlüyor ve her daim "af" istiyor.

Medya, cezaevlerini paşalar ve ünlü gazeteciler içeri girince konuşmaya başladı daha çok ve cezaevlerinin genel sorunlarını ele almaktan ziyade sadece "o grupları" görmekle yetiniyor.

Çözüm için:

- Türkiye'de Ceza İnfaz Kurumları'nın şartlarını uluslararası standartlara ulaştırmak için sivil toplumun katkısının mobilize edilmesi ve
- Ceza İnfaz Kurumları'nın şeffaflaştırılması, sivil toplumla bağlarının güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Mağdurların da durumunu dikkate alarak, Ceza İnfaz Kurumları'na alternatif, onarıcı, sosyal entegrasyonu teşvik eden yaptırımların uygulanmasına, suçu önleyici çalışmaların yaygınlaştırılmasına ve bu sayede Ceza İnfaz Kurumları'nın kullanımının azaltılmasına katkıda bulunulmalıdır.
- Sözel, fiziksel, psikolojik her türlü şiddeti reddetmek esas olmalıdır.
- Ceza İnfaz Sistemi'yle ilgili sorunların tüm toplumun sorunu olduğunu kabul etmek ve toplumu bu konuda sorumluluk üstlenmesi gerektiğine inandırmak gerekmektedir.
- Tarafsız olmak, içeride olmak üzerinden projeler üretilmelidir.
- Ayırım yapmaksızın tüm tutuklu, hükümlü ve tahliye sonrası desteğe ihtiyacı olan eski hükümlülerin hak, sorun ve ihtiyaçlarıyla ilgilenilmelidir.
- Sivil toplumun ceza, ceza infaz, suçu önleme, tahliye olan hükümlülere destek gibi konularda politikayı etkileyebilmesi ve çalışmaları sivil toplum anlayışıyla yönlendirebilmesinin yolunu açmak gerekmektedir. Bu çalışmaların önemli bir sonucunun da cezaevlerinin şeffaflaştırılması olduğunu düşünüyorum.

Bunları başarabilmemiz için mümkün olduğu kadar koordinasyon halinde çalışmamız, çalışmalarımız hakkında bilgi ve görüş alışverişinde bulunmamız ve çeşitli konularda ortak bir strateji belirlememiz elzemdir.

İzleme faaliyetlerinin uluslararası izleme standartlarına uygun bir biçimde geliştirilmesi için izleme kurullarına bu alanda uzmanlığı olan STK'ların etkin katılımının sağlanması ve işbirliğinin güçlendirilmesi özendirilmelidir.

Cezaevleri her an hepimizin herhangi bir nedenle orada olabileceği ve diğer yandan, içeridekilerin de her an çıkıp aramıza karışacağı yerler.

Orada geçirilen süreç insan hakları açısından sorunlu olmamalı. Akıl ve beden sağlığının bozulması cezanın bir ürünü olmamalı.

Gerek BM Standart Asgari Kuralları gerek Avrupa Cezaevleri Kuralları, suçlulara verilen cezanın sadece *özgürlüklerinden* yoksun bırakılma olduğunun; cezaevlerindeki yaşamın mümkün olduğunca dışarıdaki hayatın olumlu yönlerini yansıtmasının ve tutuklu/hükümlüler ile dış dünya arasındaki ilişkilerin sürekliliğinin sağlanmasının *öneminin* altını *çizer*. Bu bağlamda da, sivil toplum kuruluşlarının cezaevlerine girerek eğitim, mesleki eğitim, psiko-sosyal destek, sağlık, tahliyeye hazırlık vb konularda hükümlü ve tutuklulara destek vermelerinin teşvik edilmesi *öngörülür*. Sivil toplumdan gelen bu katkının faydasının sadece verilen somut destekten ibaret olmadığı, sivil toplumun cezaevlerine girmesinin kendi başına oradaki hayatın normalleşmesi ve dış dünyayla ilişkilerin sürdürülmesi açısından hem hükümlü ve tutuklular için hem de cezaevi personelinin psikolojik sağlığı için olan önemi, birçok uluslararası cezaevi uzmanı tarafından defalarca belirtilmiştir. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının cezaevlerinde daha sık bulunması bu topluma kapalı mekânların bağımsız kuruluşlar tarafından izlenmesini de etkin bir *şek*ilde sağlamakta, sorunların saptanmasına ve *çözümüne* sivil toplumun katkısının da *önünü* açmaktadır.

Türkiye'de hâlâ *çözüm* bekleyen birçok sorun arasında cezaevlerinde sivil toplum faaliyetlerinin eksikliği ve kamuoyunda da cezaevleri konusundaki farkındalığın ve duyarlılığın kısıtlılığı sayılabilir. Bu konuda Avrupa'nın birçok ülkesinden gerideyiz. Avrupa'nın birçok ülkesinde sivil toplum kuruluşları yıllardır cezaevlerinde çeşitli faaliyetlerde bulunuyorlar. Örneğin İngiltere'de 200'ün üstünde sivil toplum kuruluşu cezaevlerindeki çalışmalara katkıda bulunuyor; Hollanda'da sivil toplum kuruluşları ile cezaevleri müdürlüğü bu konuda bir strateji çerçevesinde birlikte çalışıyor. Bizde, çocuklarla çalışanlar dışında cezaevlerine girip orada faaliyet yürüten STK pek yok. Bu durumun birçok siyasi ve Türkiye'nin tarihine has nedeni var. Fakat son dönemdeki reform *çalışmaları* ve bu *çerçevede* kabul edilen bazı kanunlar STK'ların cezaevlerinde hükümlü ve tutuklulara destek veren faaliyetlerde bulunmasını ve denetimli serbestlik ve koruma kurulları sistemi *çerçevesinde* tahliye olanlara destek vermesini kolaylaştırmıştır.

Mesela, Aralık 2004'te kabul edilen ve Haziran 2005'te yürürlüğe giren yeni Ceza İnfaz Kanunu'nda cezaevleri idarelerine, sivil toplum kuruluşlarıyla cezaevlerindeki iyileştirme çalışmaları için işbirliği yapma imkânı kanunen sağlanmıştır (Madde 77).

Ayrıca Temmuz 2005'te Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu sayede suç işleyen bazı kişilerin ceza infaz kurumlarına sevk edilmeleri yerine, denetime tabi tutularak ve bazı şartları yerine getirmek kaydıyla, toplum içinde yaşamaya devam etmelerinin yolu açılmıştır. Bu kişilerin tekrar suç işlemelerini önleyici tedbirler konusunda destek alabilmeleri sağlanmıştır. Yine aynı kanun, cezaevinden tahliye olan hükümlülere de destek konusunda bazı yeni girişimleri içermektedir. Bu cezaevlerine alternatif yaptırımlar ve tahliye sonrası destek çalışmaları Denetimli Serbestlik Yardım Hizmetlerinden Sorumlu Daire Başkanlığı'nın, şube müdürlükleri ve Koruma Kurullarının sorumluluğundadır ve özellikle koruma kurullarındaki çalışmalara STK'ların çok önemli katkıları olabilecektir.

Denetimli Serbestlik Kanunu'nun önemi cezaevlerine alternatif yaptırımların yaygınlaştırılması bakımından çok önemlidir; fakat bu sistemin yerleşmesinde de birçok sorun yaşanmaktadır. Bu konuda da, Avrupa ülkelerinin birçoğundan geri olmakla beraber, bu atılan önemli adımı desteklemek zorunludur. Diğer ülkelerdeki deneyimlere bakacak olursak, cezaevlerine alternatif yaptırımların kullanılması için sistemin iyi çalıştığına dair hâkimlerde bir güven oluşması gerekmektedir; aksi takdirde hâkimler hapis cezası vermeyi tercih etmektedir. İkinci sorun da kamuoyu. Eğer kamuoyunda cezaevlerinin insan üzerindeki zararlı etkileri ve cezaevlerine alternatif yaptırımların yararları konusunda bir farkındalık yaratılmaz ise, insanlar hükümlüleri aralarında görmeyi kabullenemezler ve olumlu sisteme destek vermeyip, olumsuzluklara odaklanırlar.

Proje Koordinatörü olarak içinde bulunduğu projeler şunlardır:

- Aynı Gökyüzüne Bakıyoruz Projesi/Toplum Gönüllüleri Vakfı 2006/2010.
- Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Konferansı, Ankara, 2007.
- Hukuk Kliniği/İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007/2010.
- Türkiye'de bulunan 13 F Tipi Yüksek Güvenlikli Cezaevi'ndeki ortak alanların kullanımının artırılması, 2008/2010.
- Hükümlü ve Tutuklulara Eğitim Desteği/Açık Toplum Vakfı, 2008/2010.
- *Onarıcı Adalet Programları El Kitabı*'nın Türkçe'ye çevrilip basılması ve dağıtımının yapılması.
- Mayıs 2007, Tekirdağ 1 No'lu F Tipi Kapalı ve Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumu'nda yürütülen projenin koordinatörlüğü.

- Cezaevlerinin Duvarlarını Aşmak: Cezaevlerinin ve Sivil Toplumun İç İçe Geçmesiyle İnsan Haklarının Geliştirilmesi" projesi kapsamında cezaevlerinde gerçekleştirilen kültürel faaliyetler koordinatörlüğü, *2005/2008.*
- Dilek Kutusu Projesi/İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009/2010.
- *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*'nın Türkçe'ye çevrilip basılması, dağıtılması ve kadın STK'lılar ile toplantı yapılması, 2009.

Yüreğimizden Gelen Sese Kulak Verin

Bahattin Ulusoy

Toplumsal bütünleşme toplumların ortak gelecekleri açısından en önemli olgulardan biridir. Bu bağlamda bir toplumda sosyal dışlanma tehdidiyle karşı karşıya kalan gruplar sosyal risk oluşturmaktadır. Sosyal dışlanma, yoksulluk, eğitim, sağlık gibi hizmetlere ulaşamama, kültürel hayata iştirak edememe gibi, çok boyutlu bir katılım sorunudur. Roman toplumunun kültürel özellikleri de eklendiğinde sosyal dışlanma kalıcı bir hal almakta, Romanların içinde yaşadığı toplum ile tüm bağlarını koparmaktadır. Roman gruplar Türkiye coğrafyasında en ciddi şekilde sosyal dışlanma tehdidiyle karşı karşıya kalmış gruplardandır.

Bu süreçte oluşan ve aslında varolan sürecin gelişimini belirleyen kültürel dışlanmışlık; içe kapanma ve asimilasyon olarak ifade edilebilecek iki olumsuz sonuca sebep olmuştur. Romanların Türkiye'deki yaygın tanımlamasını ifade eden "Çingene" kelimesi sözlüklerde, ansik-

lopedilerde ve benzeri yayınlarda aşağılamalar içeren bir simge olarak kullanıldığından, Çingene kimliğinden kaçmayı tercih etmişlerdir.

Bu tespitlerden hareketle, Roman gruplarının sosyal yapısında varolan ihtiyaçları karşılayıcı bir biçimde teşvik edici çalışmaların yapılması için grubun sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerini paylaşabileceği bir ortak çalışma alanı gerekliliği açıktır. Romanların geleneksel yaşamlarında varolan ögelerin hangi boyutta asimile olduğunun, hangilerinin halen sürdüğünün tespiti önem kazanmaktadır.

Edirne'nin Sosyo-Kültürel Yapısı
(Nüfus, Eğitim Durumu, Ekonomik Durum, Sosyal Güvence)

Edirne merkez ve merkeze bağlı tüm ilçe ve köylerinde yaşayan Roman vatandaşlarımızın sayısının 70.000 ila 80.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Milli Eğitim Müdürlüğü'nün Edirne genelinde yaptığı çalışma sonucunda 5900 ila 6000 öğrencimizin ilköğretimde, 600 kadar öğrencinin ise ortaöğretimde okuduğu tespit edilmiştir. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi ilköğretim ve ortaöğretim arasında büyük bir uçurumun olduğu gözlenmektedir.

Eğitim durumu olarak diğer illere kıyasla Edirne okuma yazma oranında seviye olarak yukarılarda bulunmaktadır. Edirne ilinde okuma yazma bilmeyenler % 6 civarındadır ve bu okuma yazma bilmeyenlerin % 20 ila % 27'sini Roman vatandaşlar oluşturmaktadır. Yeni nesil eskiye oranla daha yüksek eğitim almaktadır; ancak bu oran Roman olmayan semtlerdeki eğitim seviyesiyle karşılaştırıldığında ortaya düşük bir tablo çıkmaktadır.

Eğitimin bu kadar düşük olmasının değişik sebepleri bulunmaktadır. Bunların başlıcası ekonomik olarak ailelerin güçsüz olmasıdır; bu sebepten ötürü aileler çocuklarını ilköğretim sonrasındaki eğitim kurumlarına gönderememektedir. Dolayısıyla üniversite düzeyinde eğitim gören gençlerin sayısı da çok düşük olmaktadır. Bugüne kadarki süreçte toplam yükseköğrenim görmüş olanların sayısı çok aşağılardadır.

Öte yandan, şehrimizde yaşayan Romanlar arasında çalışan sayısı da oldukça düşüktür ve içerisinde bulunduğumuz ekonomik kriz nedeniyle de işsizlik oranı her geçen gün artmaktadır. Çalışan kesim ise kendine ait bir mesleği icra edememekte ancak vasıfsız olarak bulabildiği gündelik işlerde çalışmaktadır.

Edirne esas alınarak yapılan bu çalışmada karşımıza çıkan tablo birkaç istisna dışında hemen hemen her yerde aynı; bu da Romanların sorunlarının bütün bölgelerde benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Önyargıların yoğun olarak yaşandığı ülkemizde ister istemez bu önyargılardan en çok etkilenen topluluk Roman topluluğudur. Toplumun en eğitimsiz kesimi Romanlar, en çok işsiz kesimi yine Romanlar, en kötü barınma şartlarına sahip olanlar yine Romanlar ve toplumda vatandaşlık bilgisi en az olanlar yine Romanlar. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün; ama bizim amacımız bunları azaltmak, hatta yok etmek. Peki bunun için ne yapmalıyız? Tabii ki biz Romanlar olarak kendimizle ilgili birçok değişiklik yapmak zorundayız. Vatandaşlık bilincimizi artırmak zorundayız. Kimliğimizi kaybetmeden toplumla birlikte yaşamayı öğrenmeliyiz. Eğitime önem vermeliyiz, sosyalleşmeliyiz. Toplumun bize biçtiği gömleği üzerimizden çıkarmalıyız. Evet, daha birçok şey yapmalıyız; ama toplum da bize önyargılı bakmaktan vazgeçmek zorunda. Her kötü olayda, çirkin olayda bu toplum damgalanmamalı. Birkaç kişinin yaptığı bir olay bu topluma mal edilmemeli. Her kesimde olduğu gibi Romanların arasında da kötü insanlar olacaktır. Ama bu bütün Romanların kötü olduğunu göstermez. O zaman kafalardaki bu önyargının silinmesi için Roman olmayanların da biraz durup düşünmesi gerekmez mi? Romanlar hakkında genel kanı şudur: Onlar müzisyendir. Eğlenceli insanlardır. Hiçbir şeyi dert etmezler. Bu düşüncenin zaten kendisi önyargı taşıyor. Bir insan düşünün ki banyosu, tuvaleti olmayan bir barakada yaşıyor ve eve bir lokma ekmek getiremiyor; böyle bir insanın neşeli olması, kapı gıcırtısında bile oynaması mümkün mü? Elbette hayır!.. Romanların dertleri çok büyük ama Romanlar tevekkül etmeyi de herkesten çok iyi biliyor. Her şeyden önce insan olduğumuzu anlarsak, insana insan olduğu için değer verirsek bu önyargıların ortadan kalkacağı inancındayız. Yeter ki biz bir şeyleri yapmak isteyelim; istedikten sonra her şeyin olacağı kanaatini taşımaktayız. Roman camiası olarak bizden yana atılacak bir adıma on adım yaklaşarak cevap veririz.

Türkiye'de Roman olmak hem zor hem kolay. Yüzyıllardır beraber yaşıyoruz. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Yunanistan'dan ve Bulgaristan'dan birçok Roman vatandaşımız Edirne'mize ve Türkiye'nin değişik bölgelerine geldi. Savaştan sonraki zorluklar, insanların önyargıları Roman vatandaşları hep arka plana itti. Hep kenar mahallelerde ve bu mahallelerin dış kısımlarında yer buldular. İşlerin en ağırını, en pisini yaptılar ve hep itildiler. Romanlara her zaman farklı bir gözle bakıldı. Adımız hep kötülüklerle anıldı; oysa Romanlar da insandı. Evet, insan... Allah'ın yarattığı tüm insanlar gibi insandı; ama çoğunluk, Romanların da Allah'ın bir kulu olduğunu unuttu. Onları hep hor gördü.

Evet, Türkiye'mizde Roman olmak hem zor hem kolay demiştik yazımızın başında. Zor; çünkü her 5 Roman'dan 4'ü işsiz. İş bulamıyoruz. Zor; çünkü ilköğretimden sonra okuma oranı %85 düşüyor. Zor; çünkü eğitimi eşit şartlarda alamıyoruz. Zor; çünkü bize karşı çok fazla önyargı var. Ama aynı zaman da kolay demiştik. Evet, kolay; çünkü mahallelerde birbirimize sıkı sıkıya bağlıyız. Kolay; çünkü son zamanlarda Hükümet'in çalışmaları var. İnşallah çalışmalar daha hızlı yol kateder. Türkiye'nin modern yüzünü göstermek istiyorsak çok çalışmalıyız ama Roman gerçeğini unutmadan. Türkiye'de yaşayan Romanları bir kenara itmeden, hep birlikte el ele vererek Romanların yaşam standartlarını yükselterek, ülkemizi iyi bir yerlere getirebiliriz. Bu hepimizin sorumluluğu.

Edirne Roman Derneği (EDROM) 2004 yılında Türkiye'de kurulan ilk Çingene Derneği'dir. 2006 yılında Türkiye'de Roman Dernekleri Federasyonu'nun kuruculuğunu yaptı; 3 dönemdir de Başkanlığını yürütmektedir. Ayrıca kısa bir süre önce Trakya Roman Dernekleri Birliği'ni oluşturmuştur ve platformun Genel Sekreterliği görevini yürütmektedir.

EDROM'un Kuruluşundan Bugüne Gerçekleştirdiği Faaliyetler ve Çalışmalar

Ulusal Faaliyetler

- Ulaşılabilir Yaşam Derneği (UYD) ile birlikte düzenlenen I. Uluslararası Roman Sempozyumu / 2005.
- Toplum Gönüllüleri Derneği (TOG), Edirne Valiliği, Edirne Belediyesi ve EDROM işbirliğiyle düzenlenen yoksul çocuklar için yerel yaz kampı / 2006.
- Edirne Valiliği Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Edirne Belediyesi ve EDROM işbirliğiyle yapılan toplu nikâh şöleni / 2006.
- Edirne Valiliği Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Edirne Belediyesi ve EDROM işbirliğiyle yapılan toplu sünnet şöleni / 2006.
- Roman toplulukların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde bulunan okullardaki çocuklara yönelik, "Okulumda besleniyorum" kampanyası gerçekleştirilmiştir. Kampanya kapsamında, Edirne yerelindeki 5 okulda toplam 1300 öğrenciye her sabah kahvaltı verilmesi sağlanmıştır.
- Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı ve Fem Dershanesi'nin ortak katkısıyla, Yıldırım Hacı Sarraf Mahallesi'nde 2 katlı etüt merkezi açılmış ve burada öğrencilere ücretsiz kurs imkânı sağlanmıştır.

- Lise seviyesindeki öğrencilerin yaşamakta olduğu sorunların başında, bulundukları mahalleden şehir merkezindeki okullarına giderken kullanmakta oldukları otobüsün parasını karşılayamamaları gelmektedir. Bu sorunun çözümü için EDROM olarak Edirne Valiliği'ne bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'yla birlikte "Beni Okuluma Ulaştır" kampanyası başlatılmış ve bu kapsamda 1. yıl 124, 2. yıl 270 öğrencinin aylık yol gideri karşılanmıştır. Bu kampanyanın yeni dönemde sürmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Yol parası öğrencinin okula devam ettiği gün sayısı kadar ödendiğinden öğrencilerin okula devam etme oranlarında, dolayısıyla genel başarı ortalamalarında artış görüldüğü okul yöneticileri tarafından bize iletilmiştir.
- Üniversite seviyesindeki öğrenciler için en büyük sorunların başında gelen sınav ve okul harçlarının ödenmesiyle ilgili olarak ise, Belediye tarafından 30 öğrenciye, Valilik tarafından 22 öğrenciye, Roma Education Fund tarafından 12 öğrenciye burs sağlanmak suretiyle öğrencilerin eğitim hayatlarına devam etmesi sağlanmaktadır.

Uluslararası Faaliyetler

- Avrupa Roman Hakları Merkezi (European Roma Rights Center -ERRC), Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD) ve Edirne Roman Derneği (EDROM) işbirliğiyle yürütülen "Türkiye'de Roman Haklarının Geliştirilmesi" adlı proje / 2006-2008. EDROM, proje kapsamında düzenlenen kapasite geliştirme ve insan hakları eğitimlerine katılarak kurumsal kapasitesini güçlendirmiştir. Proje sürecinde gerçekleştirilen saha araştırmasına ilişkin verilerin ve bu süreçte kazanılan deneyimlerin yanı sıra, proje ortaklarının Roman hakları savunuculuğu, sivil toplum değerlerinin vurgulanması, Roman hakları hareketinin gelişimi gibi alanlardaki tecrübelerini yansıtan "BİZ BURADAYIZ !" isimli kitap bu projenin ürünüdür.
- EDROM, yukarıda adı geçen projede kazandığı deneyimle, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nin (STGM) Avrupa Birliği'nin finansal desteğiyle yürüttüğü "Sivil Ağların Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi"ne başvurdu. Başvurusu kabul edilen EDROM bu proje kapsamında "Romanların Kültür ve Hakları İçin EDROM'un Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi" adlı çalışmayı yürüttü ve "Roman Olmak" adlı kitapçığı bastırdı/2007.

- Global Dialogue Enstitüsü'nün açtığı hibe kampanyasında 17 başarılı ve yoksul Roman çocuğuna eğitimlerini sürdürmeleri için burs imkânı sağladı/2007.
- "Avrupa Birliği Bulgaristan-Türkiye Sınır Ötesi İşbirliği Programı 2004, Ortak Küçük Projeler" kapsamında, Roman Halk Müzikleriyle Sınırların Ötesinde Kültürel İşbirliği Projesi gerçekleştirildi. Bu proje dahilinde, Bulgaristan'dan Haskova, Türkiye'den de Edirne ve Kırklareli şehirlerinden seçilen 12 müzisyenle Haskova ve Edirne'de atölye çalışması gerçekleştirildi ve sonuçta, İstanbul'da profesyonel kuruluşlarla çalışılarak, önceden belirlenen Roman müzikleriyle, 12 parçadan oluşan bir CD yapıldı. Bulgaristan, Edirne ve Kırklareli yörelerine ait Roman oyun havalarının yer aldığı bu CD, 5.000 adet basılarak çeşitli kurum ve kuruluşlara gönderildi. Proje kapsamında bir web sitesi oluşturularak bu CD'de yer alan parçaların tanıtımı yapıldı; ayrıca bir veritabanı oluşturularak Roman müziği ve müzisyenleriyle ilgili kapsamlı bir bilgi sunuldu. Projenin ana amaçlarından olan genç Roman müzisyenlerin tanıtılması ve devamlılığın sağlanması bağlamında, çeşitli festival ve şenliklerde bu genç müzisyenlere yer verilmektedir/2006.
- 2007 yılının başında Avrupa'daki Romanlara yönelik çalışmalar sürdüren Hollanda SPOLU kuruluşunun ve Bulgaristan'dan INTEGRO adlı Roman kuruluşunun Edirne'yi ziyaretleri sırasında EDROM'la kurulan iletişim sonucu başlayan gelip gitmeler ve incelemeler sonucu, 2007 yılının Mayıs ayında resmi olarak, Avrupa Roman Örgütleri Ağı (ERGO) üyesi olmak üzere başvurduk. Başvurumuz ERGO'nun 2007 yılının Ağustos ayında EDROM'un çalışma ve yapısını incelemek üzere yollamış olduğu denetçilerin verdiği rapor sonucu kabul edildi. 19 Ekim 2007 tarihinde Slovakya'da yapılan ve EDROM'un da katıldığı ERGO toplantısında EDROM üyeliğe resmen kabul edildi.
- 2009 Nisan ayı itibariyle, Hollanda Dışişleri Bakanlığı Büyük MATRA programı kapsamında, 3 yıllık, Romanların Sesini Güçlendirme Projesi yürütülmeye başlandı. Bu proje kapsamında 4 adet gençlik merkezi, 1 adet spor kulübü, 1 adet kültür ve sanat merkezi ve 1 adet kadın gelişim merkezi kurulmasına destek olunmuştur. Buna ek olarak, Trakya bölgesini temsilen 15 Roman Derneği bir araya getirilerek Trakya Roman Dernekleri Platformu kurulmuştur. Kurulan bu ağ ile bölgesel alandaki Roman temsiliyeti sağlanmaktadır.

- Avrupa Birliği Çalışma ve Sosyal Yardımlaşma Programı (PROGRESS) tarafından desteklenmiş olan Türkiye'de Romanların Durumu, Türkiye'de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Koşulları Sorunları isimli projede Fundación Secretariado Gitano (FSG), Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC) ve EDROM ile ortaklaşa bir rapor hazırlanmıştır/2010.
- DG Enlargement of the European Comission- Progress Report For Turkey.
  Romanlar, Azınlık Hakları, Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar, Sivil Toplum Kuruluşları ve Kadın Haklarına ilişkin gelişmeler tarafımızca raporlanmaktadır.
- 2011 yılı Mayıs ayı itibariyle Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'de eğitim alanında uygulanmaya başlanmış olan Arabuluculuk (ROMED) programına ilişkin gelişmeler, Avrupa Komisyonu tarafından verilen yetkiyle EDROM tarafından hazırlanarak aylık raporlar halinde yine kendilerine sunulmaktadır.
- EDROM Gençlik Ekibi Makedonya'daki RROMA Gençlik Ekibi ile birlikte kapasite geliştirme eğitimleri almaktadır. Gençlik Ekibi'nin oluşturduğu bir yıllık eylem planı çerçevesinde faaliyetler yapılacaktır.
- EDROM (Edirne Roman Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu ve Anadolu Kültür tarafından 01 Nisan 2010 tarihinde uygulanmaya başlayan "Roman Topluluklar İçin Bütünlüklü Sosyal Politikalar Geliştirme Projesi", "Demokratikleşme ve İnsan Hakları Programı-DİHAA" tarafından desteklenmektedir.
  Projenin genel amacı, Roman grupları ile yerel ulusal düzeydeki kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları arasındaki diyaloğu geliştirmek; böylece bu sorunun gündemde olmasını sağlayarak yerel idarelerin, yerel ulusal düzeydeki ilgili tüm yapıların katılımıyla uygulanabilir, bütünlüklü sosyal politika önerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunmak olarak özetlenebilir.

EDROM'un işbirliği içerisinde olduğu kurumlar şunlardır:

- Hollanda Büyükelçiliği
- Hollanda Dışişleri Bakanlığı
- Amerikan Konsolosluğu
- İsveç Konsolosluğu

- Fundación Secretariado Gitano (FSG)
- ERGO (Avrupa Roman Taban Ağı), Hollanda ve Brüksel
- ERİO- European Roma Information Office (Avrupa Roman Bilgi Ofisi)
- ERRC- European Roma Rights Center-Macaristan (Avrupa Roman Hakları Merkezi)
- Açık Toplum Vakfı
- Anna Lindh Vakfı
- AER- Assembly of European Regions
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu
- Avrupa Komisyonu
- Edirne Valiliği
- Edirne Belediyesi
- Edirne Sosyal Yardımlaşma Vakfı
- Edirne İl Özel İdaresi
- Gazeteciler Yazarlar Vakfı
- Kültürler ve Dinler Arası Diyalog Platformu (KADİP)

2. Dünya Savaşı 101
6-7 Eylül olayları 191
11 Eylül 69, 105, 182, 351
12 Eylül 141, 201, 297, 298

A

ABD 13, 15, 16, 31, 34, 40, 49, 51, 52, 55, 61, 63, 64, 68, 69, 74, 92, 104, 105, 106, 161, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 182, 183, 236, 239, 292, 293, 340, 346, 358
Abtan, Benjamin 159
Açık Toplum Vakfı 40, 158, 361, 370
Adorno, Theodor 74, 258, 384
Afganistan 351
Afrika 99, 176, 177, 178, 321, 322, 338
AGİT 48, 60, 66, 69, 70, 71, 75, 80, 110, 112, 115, 119, 160, 161, 162, 309, 310, 321, 322, 346
Agos 13, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 36, 37, 125, 127, 147, 155, 157, 160, 189, 208, 300
Ağca, Mehmet Ali 142
ağırlaştırıcı neden 115, 152
AIDS 19, 20, 41, 298, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 339, 340, 341, 342, 343
AK Parti 186, 187, 320
Aksoy, Muammer 147
aktarım 248, 253
aktivist 154, 345
Alevi Bektaşi Federasyonu 200
Ali, Sabahattin 12, 15, 35, 37, 58, 84, 137, 140, 141, 142, 148, 197, 243, 271, 273, 297, 354, 383
Almanya 41, 74, 76, 115, 155
Alperen Ocakları 229, 234, 243, 244
Altan, Ahmet 196
Althusser 144, 257
Anter, Musa 15, 146, 193
Anti-Defamation Legue (ADL) 160
antisemitizm 16, 24, 84, 85, 93, 101, 308
Arendt, Hannah 72, 74, 350, 351, 355
Arıtman, Canan 348, 349, 350
Arif, Ahmet 357
Aristoteles 51, 52, 54, 58, 77
ARV ilaç 371
asimilasyon 191, 363
asker 140, 142, 147, 235, 353
askeri 142, 143, 201, 256, 259, 297
aşağılama 17, 24, 26, 32, 40, 50, 56, 118, 209, 211, 213
aşkınsallık 257
Ates, Geert 160
Atsız, Nihal 231, 233, 235
Avrupa Birliği Konseyi 206
Avrupa Birliği Müktesebatı 122
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) 60, 160
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) 84
Avrupa Konseyi 13, 18, 24, 67, 68, 84, 90, 101, 107, 122, 308, 314, 320, 321, 322
Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 13, 24, 67, 84, 101, 107, 308, 321, 322
Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 321
Avrupa Parlamentosu 206, 318, 321
Avrupa Roman Örgütleri Ağı (ERGO) 368
Aygan, Abdülkadir 146
Ay, Ömer 146
Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi 372

ayrımcılık 14, 16, 25, 41, 42, 48, 57, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 76, 78, 85, 87, 90, 92, 93, 99, 100, 108, 122, 123, 126, 132, 135, 164, 168, 178, 187, 188, 189, 190, 191, 199, 200, 201, 203, 204, 218, 260, 291, 293, 295, 297, 302, 305, 307, 308, 310, 313, 314, 316, 322, 323, 324, 326, 327, 331, 335, 336, 337, 338, 339, 342, 346
Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı 14, 123
ayrışma 198

B

Bağdat, Hayko 160
Bakıcı, Mustafa 197
barınma hakkı 372
Barış İçin Eşit Yurttaşlık Bildirgesi 16, 187
Barış Meclisi 16, 185, 186, 187, 189, 200
Başbakan Tayyip Erdoğan 188
Başbuğ, İlker 155
başı açık 347, 349, 352
başörtüsü 20, 345, 346, 350, 352, 353, 354
Baumann, Z. 352, 354
Baumesiter, R. 74
Bayramoğlu, Ali 197
Belçika 48, 87, 92, 98, 99
Benjamin, Walter 72, 80, 159
Berkowitz, L. 74
Berlin 155, 169, 243
bilgilendirme 11, 180, 227, 231, 233, 234, 236, 237, 239
Binark, Mutlu 84, 160, 206, 222
Birleşik Krallık 90, 100, 115
Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi 86, 93, 94
Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi 108
biseksüel 80, 151, 207, 298, 300, 302, 310, 321, 322, 339
BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 77
Bora, Tanıl 229, 241, 256, 261, 283, 286, 383
Boşnak 27
Boyle, Kevin 126, 207, 222, 255
Britanya 40, 100, 282
bulaşıcı 326
Bursa 159, 169, 242, 300, 319
Büyükanıt, Yaşar 154
Büyük Birlik Partisi (BBP) 229

C

Caiani 226, 233, 236, 238, 241
cemaat 227, 236, 238, 239
Cemaati, Nur 14, 236
Cengiz, Orhan Kemal 11, 15, 40, 105, 151, 153, 155, 157, 159, 160, 161, 163, 165, 167, 169, 200, 222, 346, 355, 384
Cengiz, Turan 11, 15, 40, 105, 151, 153, 155, 157, 159, 160, 161, 163, 165, 167, 169, 200, 222, 346, 355, 384
cezaevi 21, 157, 360
CHP 16, 145, 198, 200, 305
cinayet 122, 124, 139, 140, 142, 143, 144, 147, 148, 157, 177, 310, 314
Cinmen, Ergin 159
cinsel saldırı 104
cinsel taciz 178, 289, 292
cinsel yönelim 66, 69, 75, 85, 101, 103, 104, 112, 113, 172, 173, 174, 292, 293, 295, 300, 304, 306, 310, 321, 327
cinsiyet 17, 18, 25, 60, 65, 66, 75, 85, 86, 103, 104, 107, 109, 112, 118, 121, 129, 172, 173, 206, 284, 302, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 320, 321, 323, 324, 326, 327, 332, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 346, 384

cinsiyetçi 263, 284, 285, 291, 302, 312, 332
cinsiyetçilik 260, 346
Civil Right Memorial 176
Cumhuriyet 27, 33, 34, 37, 122, 133, 141, 155, 188, 190, 191, 201, 300, 305, 347, 348
Cumhuriyetçi 181
Çakıca, İrfan 145
Çakır, Mustafa 193
Çalışlar, Oral 33, 37, 160
çatışma 24, 76, 82, 92, 98, 186, 195, 197, 200, 253
Çatlı, Abdullah 142, 146
Çaylan, Yavuz 142
Çek Cumhuriyeti 70, 115, 278
Çelik, Mehmet 72, 142, 201
Çelik, Oral 72, 142, 201
Çetin, Fethiye 15, 105, 111, 125, 127, 129, 131, 133, 135, 159
çevrimdışı 224, 228, 229, 230, 234, 240
çevrimiçi 224, 226, 228, 229, 238, 241, 242
Çiftçi, İbrahim 141
Çingene 17, 166, 363, 364, 366
çoğulcu 75, 83, 97, 229
Çorum 200
Çuhaoğlu, Gökçe Fırat 198

D

damgalama 61, 342
Danimarka 87, 91, 92, 97, 98
Dees, Morris 175, 176, 179, 182
Demirel, Hüseyin 141
Demirel, Süleyman 349
Demir, Oğuz 34, 37, 147
Demirtaş, Selahattin 193
Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (DİHAA) 160
demokratik 12, 24, 61, 75, 83, 84, 89, 90, 94, 95, 97, 99, 129, 186, 187, 190, 194, 196, 199, 201, 204, 221, 237, 240, 338
Demokratik Açılım 211
Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu 162
demokratikleşme 31, 204
Demokratik Toplum Kongresi 195
derin devlet 140, 142
Dersim 193
devlet 44, 76, 82, 83, 87, 88, 91, 97, 138, 140, 141, 142, 143, 166, 189, 192, 203, 282, 334, 354
dışlama 66, 86, 99, 236, 354
diaspora 127, 128, 224, 225, 228
Dijk, Van 23, 24, 36, 96, 97, 98, 205, 213, 222
dil 17, 18, 20, 23, 24, 25, 31, 33, 37, 41, 60, 61, 65, 66, 85, 86, 103, 104, 111, 112, 121, 127, 128, 129, 134, 180, 182, 191, 195, 209, 219, 248, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 282, 283, 284, 285, 296, 306, 309, 346, 347, 352
din 16, 17, 25, 41, 42, 52, 60, 66, 85, 86, 92, 94, 99, 101, 103, 104, 107, 109, 112, 114, 117, 118, 121, 129, 171, 173, 174, 201, 205, 206, 257, 306, 309, 346, 347
Dink, Hrant 12, 13, 14, 15, 17, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 84, 96, 101, 106, 119, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 144, 147, 148, 153, 154, 156, 157, 160, 189, 208, 220, 222, 357
Dink, Rakel 357
DİSK 146
Diyarbakır 33, 146, 155, 159, 193, 195, 196, 201, 299, 300
Doğanay, Ülkü 15, 27, 36, 84, 144, 160, 207, 222, 384
Doğanay, Ümit 15, 27, 36, 84, 144, 160, 207, 222, 384
Donelan 225, 241
Dörtyol 152, 169
DTP 155, 156, 188
Durak, Yılma 145, 146
Duran, Ragıp 160
Dündar, İbrahim 193

Dünya Sağlık Örgütü 334
düşman 14, 28, 52, 72, 114, 212, 218, 219, 236, 239
düşmanlık 42, 51, 62, 67, 92, 93, 99, 104, 105, 106, 116, 117, 122, 123, 126, 128, 130, 157, 188, 194, 198, 225, 309, 321

E

Ebu Suud Efendi 200
Edirne 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370
Edirne Roman Derneği (EDROM) 366, 367
Elçin, Şerafettin 201
El Kaide 105
engelli 75, 108, 174, 293, 340, 341, 352
engelliler 151, 327, 337, 341
Erdem, Hasan Sabri 143
Erdoğan, Emine 188, 200, 256, 286, 348, 349
Eren, Erdal 214, 349
Ergenekon Davası 154, 157, 198
Ermeni 15, 17, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 40, 42, 43, 44, 125, 127, 128, 130, 132, 134, 135, 138, 155, 156, 157, 189, 190, 209, 211, 213, 217, 218, 219, 220, 236
Ersever, Cem 146
Ertekin, Tetikçi Ali 140, 383
eşcinsel 86, 106, 169, 174, 181, 207, 216, 296, 298, 300, 302, 304, 306, 313, 321, 340
eşitlik 77, 78, 79, 83, 109, 132, 135, 136, 178, 323
etik 13, 19, 20, 48, 49, 71, 72, 80, 336, 337, 340, 354
etnik köken 12, 18, 27, 41, 94, 101, 107, 109, 137, 173, 218, 292, 309, 321
etnisite 17, 25, 61, 65, 75, 185, 201
European Grassroots Antiracist Movements (EGAM) 160
Evren, Kenan 214
evrensel 17, 25, 182, 190, 249, 297, 326, 350
evrenselcilik 257

F

Facebook 17, 84, 169, 170, 224
FBI 69, 161, 173, 180, 293
fırsat eşitliği 78, 79, 341
Finlandiya 70, 92, 264
fiziksel saldırı 41, 85, 354
Fransa 68, 76, 99, 100, 131, 203, 321
futbol 19, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 261, 262, 263, 264, 275, 281, 282, 283, 284, 285
futbol medyası 256, 257, 259, 262, 284, 285

G

gazete 19, 29, 32, 40, 59, 125, 157, 183, 208, 218, 219, 220, 249, 263, 281, 285, 299, 300, 301, 305, 306
gazeteci 15, 26, 32, 43, 98, 125, 148, 185, 189, 202, 220, 297, 351, 358
Gazetecilerin Davranış İlkeleri Deklarasyonu 220
genel ahlak 83, 122, 339
Genelkurmay Başkanlığı 27, 191, 192
Gerstenfeld 226, 234, 239, 241
gey 80, 151, 169, 293, 295, 298, 300, 302, 304, 310, 328, 339, 340
Giffords, Gabrielle 181
Global Dialogue 160, 368
göçmen 44, 67, 86, 107, 111, 171, 178, 180, 181, 309, 338
Gökçen, Sabiha 27, 28, 29, 36, 157, 202
Göktepe, Metin 143, 148
Göregenli, Melek 290, 291, 292, 293, 296, 297, 311
görgü tanığı 144, 319
gösterge 113
gösteri 155, 175, 192
gösterici 17

Gül, Abdullah 196, 348
Gülbey, Göksel 220
Gül, Hayrünnisa 196, 348
Güneydoğu 202, 203
Güney Yoksulluk Hukuk Merkezi (SPLC) 8, 16, 171

H

Habur Sınır Kapısı 156
hakaret 17, 24, 26, 27, 29, 32, 34, 36, 37, 40, 41, 56, 68, 104, 116, 118, 128, 129, 132, 134, 140, 209, 211, 213, 319, 345
hakaret suçu 40, 116, 118
Hakkâri 193, 194
haksız tahrik 318, 319
Hammerberg, Thomas 322, 384
Hargreaves, Jennifer 248, 254, 255, 286
hastalık 19, 306, 326, 329
Hayal, Yasin 147, 160
hedef kitle 376
heteronormatif 304, 338, 339
heteroseksist 312, 332, 339, 340
hırsızlık 104
HIV 19, 20, 207, 298, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343
Hikmet, Nazım 357
Hitler 91, 113
Hollanda Konsolosluğu 40, 158
homofobi 260, 298, 306, 340
homoseksüel 75, 297
hoşgörü 34, 37, 83, 100, 177, 261
hoşgörüsüzlük 14, 24, 67, 84, 107, 116, 118, 120, 308, 309
HPG gerillaları 193
hukuk 14, 15, 16, 30, 32, 48, 83, 84, 97, 115, 134, 139, 164, 175, 183, 295, 297, 306, 351
hükümlü 359, 360
Hür, Ayşe 159

I-İ

Iğdır Asılsız Ermeni İddialarıyla Mücadele Derneği 220
Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi 91, 92, 119
Irkçı Britanya Ulusal Partisi 100
Irkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Girişimi 153
ırkçılık 16, 18, 19, 41, 74, 89, 93, 98, 101, 129, 130, 153, 154, 159, 194, 199, 200, 225, 237, 260
Irkçılık Karşıtı Komisyon 160
Işık, Halil İbrahim 34, 143
ibadethane 41
idam cezası 142
iddianame 147
ideoloji 24, 126, 135, 190, 250, 253, 258, 284
ideolojik 16, 19, 26, 41, 127, 135, 136, 144, 191, 214, 240, 248, 249, 250, 253, 254, 256, 257, 258, 263, 284, 291, 292, 295, 311, 347
ifade özgürlüğü 13, 26, 68, 82, 83, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 100, 101, 123, 130, 131, 134, 306, 309, 321
iktidar ilişkileri 289
İlerleme Raporları 322
imaj kontrolü 234
imgesel 254
İnceoğlu, Yasemin 14, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 31, 33, 35, 36, 37, 49, 67, 103, 105, 107, 109, 111, 113, 115, 117, 119, 160
İnegöl 152, 169
insan hakkı 82, 87, 122, 178, 325, 330, 338, 339, 353
İnsan Hakları Araştırmaları Derneği (İHAD) 160
İnsan Hakları Derneği 160, 200
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 91, 342
İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHGD) 160
İnsan Hakları Komitesi 65, 86, 93, 94, 321
İnsan Hakları Ortak Platformu 27, 36, 68, 84, 207, 222

insan hakları savunucuları 172, 318
İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı 339
İnsel, Ahmet 34, 159
internet 18, 19, 31, 153, 157, 162, 164, 167, 169, 181, 183, 195, 207, 224, 225, 228, 235, 238, 239, 241
İpekçi, Abdi 15, 142, 148
İran 44, 214, 215, 216, 353
İslamofobik 156
İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi 147
İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Araştırmaları Merkezi 160
İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı 155
İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 144
İstanbul Siyasi Şube Müdürlüğü 144
İstanbul Siyasi Şube Müdürü Tayyar Sever 145
işadamı 142
İtalya 94, 142, 226, 264
İzlanda 92
İzmir 42, 45, 155, 157, 159, 169, 192, 194, 198, 242, 287, 299, 300, 325, 353
İzmir Ayasofya Kilisesi 157

J

JİTEM 146

K

Kabahatler Kanunu 310, 316
kadın 78, 151, 203, 218, 275, 284, 291, 304, 307, 312, 333, 336, 337, 348, 351, 352, 358, 362, 368
Kadınların Medya İzleme Grubu MEDİZ 207
Kafatasçıları İzleme 176
Kaftancıoğlu, Ümit 15, 145, 149
kalıp yargı 129
kamu davası 42, 193
kamuoyu 111, 120, 164, 177, 361
kamu sağlığı 92
Kanada 64, 93
Kaos GL 11, 19, 289, 290, 291, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 303, 305, 306
KAOSGL 207
Karaköse, Nayat 160
Karan, Ulaş 14, 81, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 97, 99, 101, 106, 107, 119, 160, 384
Karayolları Trafik Kanunu 316
kast 188
Kastamonu 193, 194
katil 144, 264, 358
Kaya, Gülten 160
Kaya, Mustafa 192
Kazak, Necati 193
Kemalizm 190, 191
Kentel, Ferhat 159
Keskin, Ferda 34, 37, 159
Kılıçdaroğlu, Kemal 198
Kırklareli 140, 368
kısıtlama 13, 66, 86
Kıvanç, Taha 351
Kıvanç, Ümit 160
Kıvılcım, Mustafa 145
kilise 43, 113, 293
kimlik 18, 20, 27, 66, 103, 104, 112, 127, 130, 132, 138, 205, 209, 211, 213, 221, 224, 226, 239, 250, 251, 254, 255, 256, 259, 285, 300, 313, 317, 326, 327, 340, 341
kin 12, 40, 42, 51, 52, 53, 55, 96, 117, 122, 123, 124, 129, 192, 193, 197, 198, 201, 309
King, Martin Luther 176, 180
Klanwatch 176
Kocabaş, Hüseyin 141
kolektif kimlik 18, 224, 259
kolektif öznellik 238
kolluk kuvvetleri 119, 315, 316, 317, 323
komplo teorileri 236
komplo teorisi 236
komünizm 140
KONDA Araştırma Şirketi 186
Kontrgerilla 141
Koptaş, Rober 160
köken 12, 18, 27, 32, 41, 58, 66, 69, 85, 86, 94, 101, 107, 109, 113, 137,

173, 175, 218, 292, 309, 321, 384
Köksal, Hayal 160
köle 54
köşe yazıları 12, 27, 208, 209
kötülük 58, 73, 74
kriminal 126, 303, 304
Ku Klux Klan (KKK) 175
kundaklama 41, 85
kurban 14, 26, 75, 112, 202, 276
Kurt, Şerzan 135, 188, 195, 235
kurucu ideoloji 190
Kutay, Cemal 140
Kuzey Afrika 99
Küey, Hilal 160
Kürt 16, 41, 42, 151, 156, 169, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 201, 211, 214, 215, 221, 236, 237, 239
Kürt Açılımı 187, 189, 211, 215

L

Laçiner, Ömer 76, 160
Lambdaistanbul 207, 298
Latin Amerikalı 178
Le Monde 99
Le Pen, Jean Marie 99
Levin Jr., Joseph J. 175
lezbiyen 80, 114, 151, 293, 300, 304, 310
LGBT bireyler 298, 299, 302, 303
LGBTT 19, 106, 114, 151, 165, 169
Lice 155
linç 14, 15, 16, 24, 76, 152, 166, 169, 179, 187, 188, 192, 193, 308, 314, 315, 320, 323
Lutton, Wayne 182

M

mafya 142
mağdur 48, 49, 60, 71, 79, 105, 106, 108, 109, 110, 113, 123, 159, 164, 165, 166, 174, 295, 304, 305, 317, 319, 346
mahkûmiyet 130
Malatya 14, 45, 126, 157
mala zarar verme 104
Marcuse, Herbert 80
Margulies, Roni 160
McGonagle, Tarlach 85, 260, 383
Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 92
medya 13, 15, 19, 24, 26, 27, 28, 31, 33, 35, 83, 98, 111, 127, 152, 158, 162, 163, 164, 177, 178, 183, 195, 196, 205, 207, 220, 224, 238, 248, 249, 251, 254, 255, 256, 257, 258, 263, 264, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 305, 306, 314, 325, 331, 334, 338
Meksika 180
Menzies, Steven 181, 383
Mersin 159, 192, 198
Metzger, Tom 179, 384
mezhep 42, 117, 118, 121, 129, 201, 306
MHP 40, 143, 145, 157, 193, 198, 229, 231, 233, 234, 242, 244
Milgram, Stanley 74, 383
milletvekili 98, 146, 181, 193, 195, 199, 201
Milli Birlik Projesi 211
milli kimlik 239
milli takım 250, 251
milliyetçi 12, 18, 27, 28, 29, 33, 34, 35, 56, 127, 130, 131, 138, 140, 182, 186, 189, 191, 194, 198, 199, 209, 210, 211, 219, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 249, 256, 258, 259, 261, 263, 281, 284, 285
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 229
Miroğlu, Orhan 146, 156
Muğla 188
Mumcu, Uğur 15, 147, 148, 384
Musevi 14, 116, 138, 165
Mutluer, Nil 160
Müslüman 99, 105, 165, 190, 200, 211, 218, 219, 281, 305, 306, 351

N

Namık, Yusuf Kenan 143
Nazi 55, 68, 74, 91, 95, 101, 155, 182, 352
Nefret Suçlarına İlişkin Veri Toplama Yönergesi 106
nesneleştirme 336, 351
Network 159, 242
NTV 167, 300

O-Ö

Okan, İrem 319
ortak duyu 252, 253
Osmanağaoğlu, Ünal 146
otorite 100
Öcalan, Abdullah 188, 196
Öğünç, Pınar 49, 199
ömür boyu hapis cezası 145
Önkol, Ceylan 155
önyargı 14, 16, 20, 57, 61, 62, 63, 64, 69, 73, 74, 86, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 157, 161, 169, 171, 173, 252, 253, 281, 292, 293, 308, 309, 313, 319, 323, 330, 338, 365, 366
ötekileştirme 17, 20, 196, 198, 251
Özbek, Sinan 160
Özbey, Yalçın 142
Özdemir, Cüneyt 199
Öz, Doğan 15, 141, 148, 154, 155
Özkök, Hilmi 40, 192, 258, 287
Öztürk, Recep 144, 145, 384
Öz, Zekeriya 15, 141, 148, 154, 155

P

Papa 142
parti 42, 140, 156, 197, 198, 229, 233
patolojik 20, 74, 292, 347, 348, 351, 352
pazarlama retoriği 225
Pedantizm 227, 233
Pektekin, Hasan 198
Pembe Hayat Derneği 299, 307, 313, 315, 316, 317, 318, 320
Perinçek, Doğu 198
PJAK 214, 215
Pozitif Yaşam Derneği 11, 207, 336, 341, 342

R

Rajagopal 225, 226, 242
rasyonalizasyon 347
Roman Dernekleri Federasyonu 167, 366
Romanlar 21, 64, 167, 211, 364, 365, 369
Rowe, David 255
Ruanda 126
Rum 30, 43, 44, 138, 190
Rusya 236

S-Ş

saldırgan 24, 67, 128, 130, 236, 285, 295, 308
saldırı 17, 25, 39, 41, 63, 75, 85, 104, 143, 147, 180, 188, 193, 197, 201, 205, 207, 293, 294, 314, 316, 354
Samp, Richard 182
Samsun 40, 45, 188, 243
sanal etkileşim 227, 230, 234, 239
sanatçı 185
Sancar, Mithat 135, 160
Sanford, Nevitt 74
sanık 130, 132, 142, 145, 147, 148, 176
savcı 40, 42, 115, 130, 136, 143, 155
Saylan, Türkan 348, 353, 384
seksist 127
seks işçileri 339
Selek, Pınar 30, 37, 315
Selendi 15, 152, 166, 167, 188
sığınmacı 333, 337, 338, 342
Sıkıyönetim Askeri Savcılığı 145
siber milliyetçilik 224
Sih 105
Silivri 198
sinagog 113, 293
sivil toplum kuruluşları 75, 120, 172, 207, 310, 318, 360, 369

sivil toplum örgütleri 320
Smith, Burris 226, 241
Sofsky, Wolfgang 72
Sokak, Ülker 298, 315
Sokrates 51, 72, 73
Sosyal Değişim Derneği 11, 15, 36, 40, 84, 105, 153, 158, 159, 170, 207, 222, 286, 383
sosyal paylaşım siteleri 224, 383
sosyal sınıf 42, 117, 118, 129, 201, 383
sosyal statü 112, 383
Soykan, Tankut 32, 76, 104, 105, 106, 160, 383
soykırım 25, 30, 36, 57, 63, 72, 101, 108, 126, 128, 134, 135, 219
Söyle, Fırat 159
söylem 18, 23, 24, 124, 127, 129, 186, 190, 191, 212, 213, 224, 228, 239, 240, 248, 253, 258, 259, 260, 262, 263, 340, 383
söylem analizi 213, 263, 383
standardize etme 347, 383
Staub, E. 74
STK 15, 21, 26, 152, 153, 156, 158, 159, 160, 162, 163, 165, 166, 359, 360, 361, 362, 383
suç 13, 19, 21, 33, 34, 35, 37, 40, 41, 50, 51, 57, 58, 59, 61, 62, 65, 67, 68, 86, 90, 91, 101, 104, 105, 106, 107, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 122, 124, 128, 129, 133, 154, 155, 161, 173, 174, 176, 181, 189, 198, 199, 200, 201, 203, 207, 290, 298, 317, 318, 319, 326, 331, 332, 336, 338, 342, 361, 383
suikast 25, 142, 383
Susurluk 148, 383
Sümer, Tuncer 198, 384
Şemdinli 154
Şener, Mehmet 78, 142, 167, 351
Şenocak, Hatice 353
Şerif, Muzaffer 74
şeyleşme 351
Şırnak 197
şiddet 17, 18, 19, 25, 57, 61, 65, 67, 71, 76, 89, 100, 103, 108, 109, 111, 116, 152, 164, 168, 169, 177, 181, 182, 187, 188, 194, 219, 233, 234, 235, 253, 263, 282, 285, 290, 293, 307, 308, 310, 313, 316, 317, 318, 321, 322, 323, 324, 336, 338
şiddete teşvik 41, 96
şoven 259, 262, 263, 285, 383

T

taciz 20, 85, 114, 174, 178, 181, 289, 292, 316, 317
tahrik 40, 41, 42, 83, 84, 89, 91, 95, 96, 99, 117, 122, 123, 124, 129, 152, 193, 201, 208, 282, 296, 318, 319, 383
Taksim 155, 201, 383
tanık 17, 140, 145, 383
Tanrı 30, 49, 50, 52, 55, 72, 77, 114, 235, 340, 383
Tarhanlı, Turgut 160, 384
tazminat davası 173, 349, 383
TBMM 154, 155, 156, 158, 320, 383
TCK 14, 15, 40, 42, 123, 124, 127, 128, 129, 133, 154, 201, 383
tehdit 17, 24, 28, 29, 31, 52, 67, 75, 104, 116, 123, 143, 145, 147, 157, 195, 196, 197, 199, 203, 225, 283, 290, 291, 311, 312, 313, 317, 323, 327, 331, 332, 334, 338, 349
Teke, Yusuf 145
Tekiner, Zeki 15, 145, 146
temyiz 133, 141
terörist 105, 130, 177, 182, 215, 383
tetikçi 125, 139, 141, 143, 147, 383
Thiesmeyer, Lynn 225, 226, 227, 237, 238, 242
toplumsal barış 100, 315, 384
toplumsal cinsiyet 75, 306, 312, 324, 336, 337, 340, 342, 384
toplumsal köken 66, 86, 384
totalitarizm 350, 384
Trabzon 45, 125, 157, 159, 192, 242, 384

trans cinayetleri 384
transfobi 306, 311, 340, 384
transgender 80, 307, 321, 384
transseksüel 80, 151, 169, 298, 300, 302, 307, 384
travesti 80, 105, 151, 169, 207, 284, 296, 300, 307, 313, 314, 384
travma 134, 138, 384
Trestan, Robert O. 160
Tucholsky, Kurt 135
Tuğluk, Aysel 16, 195, 196, 197
Tuncel, Erhan 147
Turancılık 227, 233, 234, 235, 384
Turan, Rahmi 200, 202, 384
Turner, Bryan 78
tutuklu 16, 145, 146, 147, 178, 358, 359, 360, 384
türban 351, 352, 384
türbanlı 348, 351, 352, 384
Türk, Ahmet 13, 14, 18, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 51, 58, 59, 81, 88, 89, 95, 101, 103, 106, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 141, 155, 156, 157, 167, 188, 190, 191, 192, 195, 199, 211, 219, 221, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 243, 256, 257, 259, 261, 262, 264, 267, 270, 271, 272, 273, 281, 283, 284, 317, 320, 349, 384
Türk Ceza Kanunu 106, 114, 115, 116, 117, 118, 134, 317, 320, 384
Türkçü Toplumcu Budun Derneği 42, 192, 384
Türkeş, Alparslan 143, 145, 146, 231, 233, 235
Türk İntikam Birliği Teşkilatı 155, 384
Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi 220, 384
Türkler, Kemal 15, 44, 128, 129, 146, 199, 267, 268, 272, 275, 278, 280, 282
Türkler, Nilgün 15, 44, 128, 129, 146, 199, 267, 268, 272, 275, 278, 280, 282
Türklük 19, 45, 128, 130, 134, 135, 235, 262, 384
Türk milliyetçiliği 191, 225, 228, 229, 262, 384
Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme 90, 384
Tütengil, Cavit Orhan 15, 15, 144, 144, 144, 144, 145, 145, 145, 149, 149
Twitter 170, 224, 384

U-Ü

ulusalcı 199, 224
Ulusal Parti 198
Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 332
Uluslararası Gazeteciler Federasyonu 220
Uluslararası Hrant Dink Vakfı 17, 27, 36, 84, 160, 208, 222
uluslararası mahkemeler 108
UNITED Against Racism 160
Uzun, Yunus 143, 163, 166, 237
Üçok, Bahriye 147
ÜGD Başkanı Recep Öztürk 145, 384
ülkücü 138, 142, 143, 384
Ülkü Ocakları 29, 141, 157, 229, 233, 234, 242, 243, 384
Ünlü, Nejat 341
Ünye Cezaevi 142

V

vakıf 16, 183
Varlık Vergisi 191
verimlilik 347
veri toplama 110, 111, 115, 164, 183

W

web siteleri 226, 229, 230, 234, 237
White Aryan Resistance-WAR 179

Y

yabancı düşmanlığı 19, 24, 84, 85, 95, 308
yağma 104
Yahudi 17, 52, 55, 67, 74, 75, 93, 143, 155, 174, 211
Yahudi Soykırımı 155
Yaman, Ahmet Edip 202
yaralama 104, 106, 122
yargı 15, 63, 64, 88, 122, 126, 127, 128, 129, 130, 134, 135, 136, 163, 199, 203, 313, 317, 318, 319, 323, 324, 335, 336
yargıç 128, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 178
yargı organları 317, 318
Yargıtay 15, 33, 35, 41, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 141, 145, 146
Yargıtay Ceza Genel Kurulu 15, 127, 130, 133
Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı 133
Yargıtay Daireler Kurulu 141
yaşam hakkı 20
yazılı basın 299
Yeşiltuna, Serap 198, 199, 200
Yıldırım, Mahmut 84, 146, 222, 280, 314, 366
yoksulluk 330, 338, 341, 363
Yurdakul, Cevat 15, 143
Yüksekova 193, 194
Yvonne 345, 351

Z

zaman aşımı 146
zihniyet 14, 20, 21, 122, 139, 189, 219, 220, 276, 281, 282, 283, 284, 291
Zimbardo, Philip 74
Zirve Yayınevi 157

Kimlik bilinci ve kimliksel aynışmayla paralel olarak belki de, ülkemizde son yıllarda yeni bir suç türünden ve fiilinden söz edilmeye başlandı: Nefret söylemi ve nefret suçları. Belki bu sınıfa giren söylem ve fiillerin tarihi daha eskilere dayanıyor ama anlaşılan o ki bunu çok uzun bir süre yalnızca maruz kalanlar hissetti. Nefret suçu, "sırf 'farklı' bir gruba mensup/ait olduğu gerekçesiyle kişilere/mülke karşı işlenen suçlar" kapsıyor. Burada farklılığın ifadesi kişi, eylem ya da şey yere ve zamana göre değişerek, etnik köken, dil, din olabildiği gibi, cinsel tercihler, uzun saç, küpe, mülteciler, göçmenler ve engelliler de olabiliyor.

Dolayısıyla, nefret söylemi ve nefret suçuna maruz kalan tüm grupların temsil edilmesi kaygısıyla oluşturulan bu kitapta yer alan tüm yazarlar, bu konuda çalışan, kafa yoran ve ter döken akademisyenler ve aktivistler; bazıları da nefret söylemi ve nefret suçlarından bizzat nasibini alanlar.

Hem düşünceleriyle hem de eylemleriyle hepimizin yakından bildiği ya da ismine aşina olduğu bu değerli katılımcılar ülkemizin fay hatları boyunca nefret söyleminin ve nefret suçlarının izini sürüyor. İşte bu noktada, suçun mağdurları ve onlara yönelik eylemlerle bir bir yüzleşiyoruz: azınlıklar, Romanlar, eşcinseller, travestiler, kadınlar... Liste uzayıp giderken, gerek yazılı ve görsel basında gerek internette nefretin kelimelerle nasıl buluştuğunu görüyoruz çaresizce. Ve neyse ki bu konuda çalışan sivil toplum kuruluşlarıyla tanışıyor, nefret söylemiyle mücadele ve nefret suçunu Ceza Kanunu kapsamına alma konusunda neler yapılabileceğini öğreniyoruz. Korku ve karamsarlık umuda kapı aralıyor böylece.

Bu kitap, nefret söylemi ve nefret suçları konusunda çok farklı kişi ve konuları bir şemsiye altında toplayarak bir ilki gerçekleştirdi. Ülkemizde bu konudaki farkındalığın oluşmasında bir nebze de olsa katkı sağlaması ve yapılacak olan çalışmalara önayak olması kitabın amaçlarından biri yalnızca.

İdeal olanı ise nefretten arındırılmış bir dünya.

AYRINTI YAYINLARI • SCHOLA
ISBN: 978-975-539-630-9
9 789755 396309

30 TL